

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

Maria Mestre i Pratdepàdua

**EL PRIMER CATALANISME A LES TERRES DE L'EBRE:
FRANCESC MESTRE I NOÈ.**

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Borja de Riquer i Permanyer

Doctorat en Historia comparada, política y social.

Departament d'Història Moderna i Contemporània

2019

David, Duran, sense vosaltres no hauria estat possible.

La vostra generositat i el vostre amor incondicional m'han permès disposar del temps, de l'espai i de la serenitat que necessitava. La vostra paciència i el vostre sentit de l'humor han alleujat la meua càrrega en els moments difícils.

Entre aquestes pàgines es respira una part molt important del vostre esperit i de tot el que hem viscut plegats.

Gràcies per ser-hi i fer-me costat en tot moment.

Aquest ha estat un llarg camí que mai hauria trobat la fi sense el suport, l'ajut i el mestratge del Dr. Borja de Riquer i Permanyer, director d'aquesta tesi doctoral. Ell ha estat la brúixola que m'ha guiat en tot moment. Els seus consells, comentaris i reflexions m'han ajudat a madurar i a aprofundir en tot aquest treball, aplanant el camí en els moments de dificultat i fent fàcil allò que semblava impossible. Ell ha sabut crear les condicions per fer-me créixer i treure el millor de mi en cada moment. La seva confiança ha estat la meua fortalesa i l'empenta que m'ha ajudat a avançar. Des del més profund afecte, respecte i reconeixement: mil gràcies!

El meu agraïment als Drs. Joan B. Culla i Lluís Ferran Toledano, membres de la Comissió de Seguiment, pels seus consells, comentaris i suggeriments.

La meua gratitud a la senyora Montserrat Moreno i Garriga, per la seva acollida, la seva entrega i la seva amabilitat. Sense el seu ajut m'hauria perdut dins d'un mar de burocràcia.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.

1.FRANCESC MESTRE I NOÈ (1866-1940). Esbós d'una trajectòria biogràfica.

Els primers anys 1866-1883.

Els anys a Barcelona: 1883-1886/87.

Enriqueta Ferrús i Ribes. La vida familiar.

El Centre mercantil i industrial de Tortosa (1890-1892). Els orígens de la futura Cambra de comerç, de la indústria i de la navegació de Tortosa.

Instrucció pública: Francesc Mestre, "Habilitat".

Introducció: La instrucció pública a la demarcació de Tortosa.

La figura de l'Habilitat.

La llibreria de Francesc Mestre i Noè.

L'entramat polític tortosí i els inicis de Francesc Mestre dins el món de la política.

Agustí Querol i Subirats, Candidat solidari?

La campanya de Solidaritat Catalana al districte de Tortosa.

El sobtat final d'Agustí Querol.

La fi de Solidaritat Catalana.

La *Junta Local de Foment* i la *Comissió Provincial de Foment*, 1904-1914.

La relació Francesc Mestre- Francesc Cambó.

La dictadura de Primo de Rivera.

Del final de la dictadura a l'adveniment de la República.

De l'Estatut d'Autonomia de Catalunya a la declaració de l'Estat Català.

Els darrers anys de Francesc Mestre i Noè.

2.PREMSA I PERIODISME

Els inicis dins del món de la premsa i del periodisme.

La Veu de Tortosa 1899-1902.

La Veu de Catalunya.

L'Associació de la Premsa de Tortosa.

3.PODERS I TERRITORI.

Els Poders Polítics i les estructures territorials:

Les sensibilitats del territori dertusà.

El centralisme espanyol i la destrucció de les estructures d'estat de la corona catalano-aragonesa.

La darrera etapa de des estructuració territorial: la divisió provincial.

La creació del nou municipi de Roquetes.

Política sobre les infraestructures del territori:

La canalització del riu Ebre.

El pont de l'Estat.

L'impacte de les riuades en el territori: La riuada de 1907.

El poder eclesiàstic.

La llengua catalana al bisbat de Tortosa.

Pere Rocamora i Garcia: el bisbe absent.

L'abolició del Bisbat de Tortosa: Els primers rumors.

La Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta.

4.RECUPERACIÓ I DEFENSA DE LA LLENGUA CATALANA.

Els antecedents normatius.

EI VOCABULARI CATALÀ DE TORTOSA i l'Obra del Diccionari CATALÀ, VALENCIÀ, BALEAR.

CONCLUSIONS.

ARXIU, CENTRES DOCUMENTALS I FONS DIGITALS.

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES.

FONTS HEMEROGÀFIQUES CONSULTADES.

FONTS HEMEROGRÀFIQUES CITADES.

ANNEXES DOCUMENTALS.

1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA.
2. NOTES, ESBORRANYS I ARTICLES MANUSCRITS DE FRANCESC MESTRE I NOÈ.
3. ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA.
4. MAPES I PLANELLS.
5. FOTOGRAFIES.
6. REPRODUCCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DOCUMENTAL.
7. INFORMACIÓ I LLISTATS D'ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE DIVERSES FONTS DOCUMENTALS, HEMEROGRÀFIQUES I BIBLIOGRÀFIQUES.
8. FRANCESC MESTRE I NOÈ: TREBALLS BIBLIOGRÀFICS.
9. FRANCESC MESTRE I NOÈ: ÍNDEX DE TREBALLS HEMEROGRÀFICS.

INTRODUCCIÓ

Després de l'assassinat del seu fill l'any 1936 i, preveient la possibilitat de la seva pròpia mort, Francesc Mestre i Noè traspasà tot el seu llegat històric-arqueològic, artístic, documental i bibliogràfic al seu net gran: Lluís Mestre i Rexach. Mesos abans de morir - novembre de 1940- ratificà verbalment el traspàs de tot aquest llegat al seu net Lluís, com a únic legatari, amb la comesa triar a un dels seus descendents, el que ell cregués més preparat, com a futur legatari.

En el traspàs dels anys 1939 i 1940, un cop reagrupats els membres de la família que havien sobreviscut al conflicte, en trobar-se la casa totalment saquejada, Francesc Mestre va elaborar un llistat aproximat de tot aquest fons personal, tal i com es trobava a inicis de l'any 1936. Amb aquest inventari a la mà, Lluís Mestre es va dirigir a la Biblioteca Central de Barcelona per a recollir alguns paquets amb llibres i documents que havien estat evacuats durant la guerra per Jordi Rubió i Balaguer. En arribar a la Biblioteca, Lluís Mestre es va trobar amb Rubió -que havia estat desposseït dels seus càrrecs, però, que hi anava a diari "com a lector"- . Malgrat tot, una part d'aquests fons de Mestre i Noè va quedar extraviat durant dècades i ni Francesc Mestre ni el seu net Lluís van aconseguir recuperar-los.

L'any 1986, en acabar la meua llicenciatura en Geografia i Història, el meu pare -Lluís Mestre i Rexach- va decidir donar-me en vida el llegat que ell havia rebut de mans del seu avi, amb la comesa de protegir-lo i complementar-lo amb la meua recerca com a historiadora. En aquella època ja feia temps que portava a terme la meua tasca professional dins del camp de la història i de l'arqueologia marítimes, com a membre del primer equip d'arqueòlegs subaquàtics de Catalunya, creat per la Generalitat de Catalunya l'any 1983 i em trobava immersa en la investigació del derelicta Culip IV. Aquest fet em condicionà, en un inici i durant el temps en que vaig treballar en aquest camp a nivell internacional. Això em motivà a planificar la identificació i l'organització del que ara ja era el meu llegat i vaig establir uns criteris de prioritat a l'hora de portar a terme el treball de catalogació, neteja i consolidació d'aquest fons bibliogràfic i documental.

Fins l'any 1988, en que va morir el meu pare, vaig poder comptar amb la seva inestimable ajuda i col·laboració, així com amb la seva excepcional memòria; una valuosíssima font d'informació que m'ajudà a refer alguns dels camins que hauria pogut seguir el fons documental i bibliogràfic de Francesc Mestre i Noè. Un altre dels punts crucials en l'inici d'aquesta investigació va ser el llistat que Francesc Mestre havia refet de memòria durant la guerra civil i li havia fet arribar al seu net Lluís l'any 1940. Amb aquesta informació vaig poder resseguir el contingut del meu llegat, a modus

d'auditoria: veure que hi havia i que hi mancava; en quines condicions es trobava l'esmentat fons i, finalment, avaluar la inversió de temps, treball i costos econòmics, necessària per portar a terme aquesta tasca amb la major efectivitat.

A dia d'avui, puc afirmar que, en origen, el fons bibliogràfic i documental de Francesc Mestre i Noè, estava estructurat en diferents apartats: Història General, Història Antiga, Història d'Espanya, Història de Catalunya, Geografia de Catalunya i disposava d'un apartat específic sobre bibliografia tortosina que, en aquest cas concret, sobrepassava els 300 volums. Hi havia una secció dedicada a les Belles Arts i la Història de l'Art, on hi tenia un apartat específic dedicat a les arts decoratives. Un altra dedicada a l'arqueologia, la geologia i la paleontologia. Els llibres de legislació i de ciències, així com els de Lexicografia i de Paremiologia tenien el seu propi espai dins de la biblioteca.

He pogut determinar que, només, la secció de Literatura sobrepassava en nombre els 600 volums i la d'Història els 2000 volums. A banda dels esmentats, aquesta biblioteca posseïa diferents llibres manuscrits, incunables i primeres edicions, avui dia desapareguts en la seva quasi totalitat.

Per la seva banda, l'arxiu estava ordenat mitjançant carpetes o arxivadors, classificant el seu contingut segons si es tractava de documentació antiga -anterior al segle XVIII-, documentació dels segles XIX i XX, cartografia i planells, documentació gràfica, una amplíssima col·lecció de postals de Tortosa, cròniques dels viatges de Francesc Mestre, esborranys dels seus treballs i articles, notes de treball, i un extensíssim epistolari -ordenat alfabèticament- que tenia més de 14.000 cartes, targetes postals i telegrams. A dia d'avui i gràcies a la recerca portada a terme per a la realització d'aquesta tesi, puc afirmar que aquest arxiu havia tingut un apartat dedicat a la documentació política, on Mestre hi arxivat documentació de tipus general i d'altra de tipus més específic com a cap de les campanyes de Solidaritat i de la Lliga Regionalista en els districtes de Tortosa i de Roquetes. Entre aquesta documentació he pogut identificar algun dels seus continguts: estats de les campanyes i els resultats electorals des de la segona meitat del segle XIX; índex dels regidors electes i nomenats des de l'esmentada data; estats comptables de les campanyes electorals; llistats d'adherits a la Solidaritat i a la Lliga Regionalista d'aquests dos districtes i correspondència epistolar. Aquesta secció disposava, també, d'un llistat de tots els jutges municipals amb les dates i els períodes en que van ocupar aquest càrrec, realitzat per Francesc Mestre. Aquest apartat de documentació política no quedà registrat dins l'inventari realitzat per Francesc Mestre després de la guerra civil. Crec que una part d'aquesta documentació política i més concretament, la relativa al període en que Mestre va ser el Cap de Campanya de Solidaritat, és la que el propi Francesc Mestre li hauria donat a Enric Prat de la Riba l'any 1914.

Francesc Mestre va tenir una especial cura en deixar testimoni de la premsa que es feia en el seu temps i, per aquest motiu va col·leccionar i enquadrar més de 26 periòdics diferents que abastaven des de 1845 fins 1936. De tots aquests volums, a banda dels

que en el seu dia es van poder recuperar i els recomprats amb posterioritat, només he pogut localitzar els dos de “La Veu de Tortosa” que actualment es troben depositats a la Biblioteca de Catalunya: el primer donat per Francesc Mestre a Jordi Rubió, el març de 1932, per que formés part de la Biblioteca de Catalunya i el segon exemplar -propietat de Francesc Mestre- procedent de l’arxiu evacuat per Jordi Rubió l’any 1938 i que es va extraviar dins dels fons de la Biblioteca de Catalunya. També he localitzat dins del fons anomenat “Llegat Bayerri” -de la Biblioteca de Catalunya- l’exemplar propietat de Francesc Mestre corresponent al periòdic regionalista “La Veu de la Comarca” que conté, en la seva totalitat, els exemplars d’entre 1903 i 1909.

Un cop finalitzat el primer procés d’anàlisi del contingut inicial del fons de Francesc Mestre i Noè, comprovats els buits documentals i bibliogràfics vaig creure necessari iniciar una primera etapa de recerca sobre els fons desapareguts, els camins que haurien pogut recorre i el seu destí final. La primera fase va consistir en resseguir les informacions procedents del nucli familiar – Enriqueta Rexach i Sentmartí, la meua àvia que també havia estat la secretaria de Francesc Mestre i Noè durant els darrers 20 anys de la vida d’aquest-, del meu pare, Lluís Mestre i Rexach- i d’una entrevista amb Jordi Rubió i Balaguer, portada a terme anys enrere. Paral·lelament vaig anar recollint les dades procedents de les restes de la correspondència epistolar rebuda per Francesc Mestre; una informació que em permetria refer part de la història d’aquest fons a partir de l’any 1936.

D’aquesta part de la recerca n’he pogut extreure les següents conclusions: Passats els fets del juliol de 1936 i davant el perill que corria el patrimoni cultural del nostre país, Jordi Rubió i Balaguer, en aquells moments director del Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya anà a Tortosa per conèixer de primera mà la situació en que es trobava la ciutat i en data posterior, decidí enviar una furgoneta del Servei de Biblioteques per evacuar la biblioteca municipal i diversos arxius de la ciutat de Tortosa -públics i privats-, entre els que es trobava el de Francesc Mestre i Noè (Tortosa, 1866-1940).

Corroborada verbalment aquesta informació a través del propi Jordi Rubió, ratificada per Joan Cid I Mulet -regidor de cultura de l’ajuntament de Tortosa i delegat per la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya per a l’evacuació i salvament del patrimoni cultural de la catedral, bisbat, museu i arxiu de Tortosa- en el seu llibre “La guerra civil i la revolució a Tortosa (1936-1939)” i registrada oficialment en un informe mecanoscrit que actualment es troba en l’arxiu de l’Institut d’Estudis Catalans,¹ vaig poder corroborar que una part de l’arxiu de Francesc Mestre, així com diversos incunables del Seminari Diocesà de Tortosa, papers i partitures de Joan Moreira, llibres de L. Sanz, i papers d’Enric Bayerri i Bertomeu, havien estat evacuats en una furgoneta del Servei de Biblioteques per Jordi Rubió entre el 5 de setembre i finals de novembre de 1938. En aquest fons de l’IEC hi ha una nota on s’especifica que entre aquests papers

¹ Institut d’estudis Catalans. FONS RAM/ RAM30. 3.3 MEC. Caixa 8, carpeta 3

particulars i llibres hi ha papers, documents oficials i records de Jaume Tió i Noè que son propietat de Francesc Mestre i Noè.

Aquesta documentació, en concret, va quedar extraviada durant dècades i mai va ser retornada ni a Francesc Mestre, ni al seu net Lluís, ni a mi -com a darrera legatària-. De fet, després de varies peticions, reclamacions i entrevistes personals, en les darreres de les quals hi vaig ser present juntament amb el meu pare, vam acabar per concloure que aquesta documentació, molt probablement, hauria pogut desaparèixer durant un dels viatges de Tortosa a Barcelona portats a terme per Jordi Rubió; em refereixo, concretament, al viatge en el que la seva furgoneta va patir els efectes de l'ona expansiva d'un obús. Rubió va patir diverses contusions, la bibliotecària que l'acompanyava va morir i tot plegat ens va fer pensar en la possible destrucció d'una part de la càrrega, tot i que en les converses entre Rubió i Lluís Mestre no es va parlar mai que s'hagués destruït cap document en l'esmentat accident.

Una segona part de la meua investigació, és la que em porta fins a la figura d'Enric Bayerri i Bertomeu; director del Museu-Arxiu Municipal de Tortosa, de manera intermitent, fins al març de 1935.

Amb l'evacuació dels arxius de la catedral de Tortosa i el de Francesc Mestre i Noè, les furgonetes del Servei de Biblioteques de la Generalitat, també rescataren l'arxiu d'Enric Bayerri, traslladant tot aquest enorme conjunt bibliogràfic i documental en diversos dipòsits i magatzems de la Biblioteca de Catalunya, i de la Diputació de Barcelona.

El 26 de juliol de 1939 l'alcalde -President de la Comissió Gestora de l'Ajuntament de Tortosa- Recaredo Loscos i Mulet, acredità a Enric Bayerri per a que aquest s'encarregués de la recuperació dels fons bibliogràfics, documentals i artístics de la ciutat de Tortosa. L'agost de 1939 Enric Bayerri escriu a Francesc Mestre notificant-li que es troba viatjant per diferents pobles de Catalunya intentant localitzar "els objectes robats" en la ciutat de Tortosa i que, de Mestre, només n'ha trobat els depositats per Jordi Rubió en la Biblioteca de Central -anteriorment citada com "Biblioteca de Catalunya"- . A tot això afegeix que ell te en el seu poder alguns documents i llibres - propietat de Francesc Mestre- que li han estat enviats erròniament per l'esmentada Biblioteca Central. Aquests documents i llibres, tot i el compromís d'Enric Bayerri en retornar-los-hi, mai arribaran a mans ni de Francesc Mestre, ni del seu net Lluís.

Al llarg d'aquesta recerca, he pogut comprovar que aquests fons son els que actualment es troben depositats a la Biblioteca Nacional de Catalunya dins del Fons Enric Bayerri i Bertomeu mss.3513-3515, mss.3530 i mss.3533; un fons que el propi Enric Bayerri, va agregar a la seva biblioteca i arxiu personals, marcant-los amb el segell de la seva biblioteca i, en alguns casos, relligant-los i/o re-enquadernant-los. Una altra part d'aquests fons de Francesc Mestre, els pogut identificar dins de l'anomenat "Llegat Bayerri" i, per últim, un nombre considerable dels llibres de la biblioteca de Francesc Mestre que es creien perduts dins dels fons de la biblioteca de Catalunya, actualment formen part del llistat de llibres ingressats l'any 1959 per la vídua d'Enric Bayerri.

Una altra part dels arxius tortosins i de la biblioteca municipal van ser portats a Poblet i van ser recepcionats per Eduard Toda -del Patronat de Poblet-.

El gener de 1939 tots aquests fons procedents de Tortosa van ser traslladats a Barcelona, sota les ordres del Comissari de la zona de Llevant del servei de defensa del patrimoni artístic, José Mª Muguruza y Ontaño. Tot i això, degut a la forma sobtada en que arribaren aquests fons a Poblet, a la precarietat i la rapidesa amb que el Patronat de Poblet va haver de treballar per inventariar-los i, sobretot, degut a la precipitació i la precarietat en que es van haver d'acatar les ordres del "Servicio de defensa del patrimonio artístico" per al seu posterior trasllat cap a Barcelona, sense cap mena de control ni mesures de seguretat, motivaren, al meu parer, que s'extraviés una part de la càrrega de manera inconscient o voluntària. Sigui com sigui, els fons enviats a Barcelona foren distribuïts en diferents dipòsits i magatzems; d'altres va anar a parar a diferents poblacions de les comarques barcelonines i, per errors d'inventari o d'etiquetatge, en el monestir de Poblet hi van quedar uns 2000 volums extraviats que seran retornats a Tortosa amb posterioritat.

En el curs d'aquesta recerca, he pogut seguir rastres documentals esporàdics fins arxius privats i l'atzar m'ha donat varies sorpreses en establiments d'antiquaris i en llibreries de vell. Aquests exemples, son la mostra de les derives, les pèrdues i els furtus que va poder seguir una part d'aquest fons bibliogràfic i documentals durant la guerra civil i en les dècades posteriors.

Finalment, s'ha que assenyalar que aquest ha estat un llegat "molt llaminer", àmpliament desitjat per diferents sectors -que ara no identificaré- i que fins i tot, darrerament, han cercat el seu apoderament pels mitjans més insospitats. Aquest fet ha interferit en el procés de treball d'aquesta tesi doctoral i m'ha comportat una major inversió d'esforços, d'energies i de temps, però que, en cap cas, ha pogut deturar el decurs d'aquesta investigació.

La segona part de la meva recerca s'ha centrat en buscar tota aquella documentació que, tot i procedir d'altres fons aliens al de Francesc Mestre, poden documentar, en major o menor mesura, els buits existents, complementant i aclarint alguns aspectes d'aquest personatge, de la seva vida i de la seva manera de pensar. Aquesta etapa m'ha portat a resseguir la correspondència d'un gran nombre de personatges que van tenir un paper rellevant en la vida de Francesc Mestre i que, per tant, havien rebut correspondència escrita de la seva mà. Contactar amb els seus familiars, cercar els arxius on podien haver estat depositats els seus fons documentals, ha estat un llarg camí ple d'obstacles que encara, a dia d'avui, no he pogut abastar amb tota la seva plenitud. Seran necessaris nous esforços, viatges i temps que ara deixo per una posterior etapa de treball post doctoral.

Poc després de la mort del meu pare l'any 1988, vaig conèixer a Josep Fontana i Lazaro. En aquells moments ell acabava d'inaugurar l'Institut Jaume Vicens Vives -situat, llavors, a la plaça de la Mercè de Barcelona- i jo vivia a cavall de la Normandia francesa i

Barcelona. En poc temps, l'Institut es va convertir, per a mi, en una segona casa i les llargues converses amb Josep Fontana em portarem a parlar-li del meu llegat, del que havia fet fins llavors i del que pensava fer algun dia. Aquí començà una llarga amistat, sense la que no es pot entendre com, ni perquè, vaig decidir redreçar la meva vida com a historiadora i donar inici a aquesta tesi doctoral.

He de reconèixer que difícilment hauria pres aquest camí, que ha suposat un gir de 360 graus en la meva vida, si no hagués estat per l'empenta, la determinació i la fe que en Fontana em va transmetre i em va demostrar.

Em va repetir més de mil cops: "no en sabem res de Tortosa", allò es com un forat negre dins la història de Catalunya"... i, al mateix temps, m'animava a prendre una determinació: "ho tens a les teves mans", "la part més difícil ja l'estàs fent", "si vols, pots!"...

La primera decisió va ser la d'escriure una biografia, continuant les línies del treball que anys enrere havia iniciat amb el meu pare; però, al poc temps em vaig adonar que no anava per bon camí. Hi havia moltes coses que no quadraven i, entre elles, la bibliografia local; una bibliografia que hauria de revisar a fons i, malauradament, qüestionar, en molts casos.

Va ser Josep Fontana qui em plantejà la possibilitat d'enfocar aquesta investigació cap a una tesi doctoral. Si el meu compromís era ferm, ell tenia clar qui em podia ajudar en aquesta empresa i, si aquest ho acceptava, ser el director de la meva tesi: el Dr. Borja de Riquer. A partir d'aquest moment i amb l'ajut del Dr. Riquer com a director, aquest treball d'investigació inicia un nou rumb, amb passos fermes i un objectiu clar.

La primera dificultat que plantejà aquest treball i la seva possible estructura o esquema inicial, fou la polifacètica figura de Francesc Mestre i Noè, així com l'època i el lloc en que va viure. Aquest fou un home que "tocà totes les tecles" i que, per tant, comporta haver d'aprofundir amb una quantitat i diversitat temàtica de difícil abast. La seva vida personal i professional, com a llibreter i periodista. La seva ideologia, les seves creences i el seu compromís polític. La seva implicació en la protecció del patrimoni i en la difusió de la cultura catalana. La seva lluita per dotar al territori amb les infraestructures necessàries per al seu desenvolupament econòmic i per a recuperar la seva competitivitat industrial i comercial. El seu perllongat combat a favor de la recuperació de la llengua catalana i de la seva quotidianitat en tots els espais i usos socials, així com la llarga batalla amb el bisbe de Tortosa i el crepuscle curial i capitular, format al seu voltant, en pro de la defensa de la integritat geogràfica, lingüística, social i espiritual de les comarques d'aquesta diòcesi.

Ha estat necessari un període de presa de consciència i d'anàlisi de cadascun d'aquests temes per assumir-ne la seva complexitat i veure de quina manera es podia abordar aquesta pluralitat disciplinària. En la darrera *Comissió de Seguiment* es va presentar un ampli esquema que ens submergia en cadascun d'aquest apartats. La realitat d'aquesta immersió ens ha conduït a la necessitat de simplificar l'esquema d'aquesta tesi,

prioritzant aquelles línies més rellevants que ens ajudin a comprendre el personatge i les seves circumstàncies.

Aquest treball s'ha nodrit de fonts de primera mà: documentació oficial, catàlegs i fullets informatius dels esdeveniments en que ha participat Francesc Mestre. Els seus títols acadèmics. Els manuscrits dels seus articles periodístics i de la seva obra diversa; els esborranys dels seus treballs de recerca; les anotacions personals i opinions referents als diferents temes en que està treballant; la correspondència epistolar; les notes d'aclariment sobre el contingut d'algunes cartes on posa en context el que s'hi diu i anotant-hi el que en pensa; una mena de diari personal on escriu en forma de cròniques, diferents esdeveniments de tipus públic i privat, així com els exemplars de la premsa on va publicar els seus articles i treballs.

Com a fonts secundàries hi trobem els articles i la bibliografia que altres autors van escriure sobre ell, el seu treball i la seva obra. Entre aquests, hem de diferenciar els escrits i els publicats en vida seva, i els realitzats de manera pòstuma. Aquests darrers - apareguts principalment en el DIARIO DE TARRAGONA- han deixat una forta empremta en els treballs bibliogràfics posteriors a la guerra civil, en els que es denota la distorsió que es fa del perfil històric i biogràfic de Mestre. Queda clar, que el nou règim vol adoptar la figura de Francesc Mestre i Noè com a pròpia i, per aquest motiu, la allunya del catalanisme i de qualsevol mena d'ideologia que el pugui recordar; desdibuixa la seva marcada personalitat i la seva lluita, a fi d'apropar-lo a un nou referent ideològic del franquisme: el localisme folklòric i regional que ara reprèn una nova forma amb l'antiga denominació de "tortosinisme" i que els seguidors de Joaquim Bau i una part del tradicionalisme més ranci, fa temps estan propagant.

A part de les fonts descrites, no es pot deixar de banda el testimoni vivent dels que van conèixer i conviure amb Francesc Mestre i Noè. Com a futura legatària del meu besavi, el meu pare -Lluís Mestre i Rexach-, va procurar que anés coneixent als supervivents que havien tingut relació amb Francesc Mestre. Entre aquests hi trobem a Joan Baptiste Manyà (deixeble i amic de Mestre); Jordi Rubió i Balaguer (amic de Francesc Mestre); Joaquin Bau Nolla (que va créixer en la seva adolescència i primers anys de joventut a l'ombra de la figura de Francesc Mestre -moment en que es va atansar al regionalisme-). Sofia Mestre i Gimenez, i Carme Mestre i Gimenez (Filles del seu germà Joan), Frederic i Alfons Llorca i Mestre (nebots de Francesc Mestre, fills de Sofia Mestre), Joana (filla de la minyona dels Mestre i Ferrús), Josefina (minyona dels Mestre a partir de la dècada de 1930, amb qui em vaig criar); Enriqueta Rexach i Sentmartí (la meva àvia paterna, amb qui em vaig criar, i secretària de Francesc Mestre a partir de la dècada de 1930).

Tanmateix, s'ha pogut recuperar un interessant fons fotogràfic del que n'és autor el propi Francesc Mestre, que abasta des de mitjans de la dècada de 1880 i que a partir de 1924 s'enriquirà amb fotografies del seu fill Ernest Mestre i del seu net Lluís Mestre. La recuperació d'aquest fons fotogràfic va ser portada a terme en el seu dia pel propi Lluís Mestre i Rexach i, posteriorment, per Enric Matamoros i Gràcia de l'Agrupació Fotogràfica de Barcelona. A partir d'aquestes imatges he pogut identificar llocs,

personatges, esdeveniments, situacions quotidianes, obra artística... que m'ha permès completar la informació dels testimonis vivents i la de les fonts documentals, aportant, en alguns casos, imatges de situacions, contextos i personatges, inèdits, desconeguts i/o obviats en els diferents relats.

Un dels temes més complexos, ha estat la recerca sobre els primers anys de la vida de Francesc Mestre, a causa de la seva ceguera. En aquest assumpte m'han estat de gran ajuda les orientacions que m'han donat els professors Jacint Corbella i Xavier Iglesias,² així com les facilitats i l'atenció rebudes des de la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya i dels seus bibliotecaris Marc Xifró i Collsamata, i Àngels Gallegos i Paniello.

² Jacint Corbella i Corbella (Manresa, 1936), és catedràtic jubilat de medicina legal i toxicologia de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona i expresident de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Xavier Iglesias i Guiu (Torregrossa, 1936), és catedràtic jubilat d'obstetrícia i ginecologia de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona i membre numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

1.FRANCESC MESTRE I NOÈ. Esbós d'una trajectòria biogràfica.

Els primers anys: 1866 – 1883.

Francesc Mestre és el segon fill d'un total de sis -dels que en sobreviuran cinc- de Marià Mestre i Sanz³ i de Carme Noè i Enclusa.⁴

Marià Mestre és el fill petit d'una família de pagesos oriünda del Mas de Barberans fincada a Tortosa a principis del segle XIX. Els seus germans, molt més grans que ell, es dediquen, majoritàriament, al comerç. Marià serà el propietari d'un comerç de ferreteria, situat al carrer de la Llotja -als baixos de la casa on viuen-, i un taller de lampisteria al carrer de la Barana que ocupa part dels baixos de la Casa Villòria i part de la casa veïna. Curiosament, Francesc Mestre ens ha deixat pocs rastres del seu pare, molt probablement, per tractar-se d'un vell republicà que en temps adversos al seu pensament, manté les seves idees en un àmbit de discreció i commensura. Un home que ha aconseguit una posició econòmica i social, dins del petit comerç de la ciutat, que li permet mantenir una certa independència econòmica i ideològica dins de la societat tortosina. Escollit en diverses ocasions regidor de l'Ajuntament de Tortosa,⁵ destacarà pel seu entusiasme i mentalitat oberta en pro de la ciutat i dels seus ciutadans; de les seves idees i de les seves llibertats, siguin aquestes de caire polític, religiós o científic.⁶

³ El cognom Sans va ser castellanitzat durant el segle XIX. En la seva partida de naixement son pare i ell encara son registrats amb el cognom Sans i és com el citaré a partir d'ara en aquest treball.

⁴ El cognom "Enclusa", serà transcrit en alguns documents oficials com "Anclusa". La major part dels funcionaris, oficials i escrivans, son d'origen castellà i escriuen noms i cognoms tal i com ells els entenen -sonorament- o buscant referents que els hi siguin familiars o propers a la seva llengua castellana. És en aquest context que s'ha d'entendre la pervivència paral·lela de les dues grafies d'un mateix cognom en la identificació d'una mateixa persona.

⁵ DIARIO DE TORTOSA 18/3/1884, p.2. LA VERDAD Tortosa 1/4/1884. Es diu que forma part de la segona Comissió de Foment, Subcomissió: Policia Urbana i Rural i de la Comissió especial de l'Eixampla.

⁶ Per fer aquest perfil biogràfic, a banda de la informació oral que en seu dia vaig poder recollir de Sofia Mestre i Gimenez i de Lluís Mestre i Rexach -neta i besnet de Mariano Mestre respectivament; de la correspondència procedent de l'ajuntament de Tortosa -negociat 3º. Núm. 958-; també he consultat la següent bibliografia i notes de premsa: VERGÉS PAULÍ, R.: *Quadros vuitcentistes...*; MESTRE I NOÈ, F.: *Biografia del gran patrici tortosí D. Teodoro Gonzalez i Cabanné escrita per a LA ZUDA...*; B.O.P.T. nº12 Tarragona 13/1/1878, p.3. i B.O.P.T. nº17 Tarragona 8/1/1887; DIARIO DE TORTOSA 18/3/1884, p.2 i 30/9/1910. CORREO IBÉRICO Tortosa 18/3/1905, p.3. LOS DEBATES Tortosa 30/9/1910. EL RESTAURADOR Tortosa 30/9/1910, p.2; 1/10/1910; 3/10/1910 i 8/10/1910, p.1. EL TIEMPO Tortosa 1/10/1910. LIBERTAD Tortosa 6/10/1910. Tanmateix cal esmentar la carta que l'Ajuntament de Tortosa va enviar a la vídua de Mestre, comunicant-li que: *al enterarse de la defunción del exconcejal D. Mariano Mestre acordó por unanimidad conste en acta el sentimiento de la Corporación por la pérdida de ciudadano tan honrado y amante de Tortosa...*

No s'amagarà del seu republicanisme, defensant amb fermesa a tots aquells que son vilipendiats per aquesta causa o per qualsevol altra que ell consideri de justícia, i amb aquest tarannà educarà al seu fill Francesc.

L'altra cara de la moneda, que ens acabarà de mostrar aquest entorn familiar i educatiu en que va créixer Francesc Mestre, ens la donarà la seva mare. Carme Noè i Enclusa era filla d'una antiga nissaga de terrissaires molt arrelada a la ciutat i al mon de l'artesanat. Era una dona del seu temps que, degut a la posició social i econòmica familiar i, també, del seu marit, no va haver de treballar fora de casa, mantenint, d'aquesta manera, una posició destacada dins del mon artesanal i comercial de la societat tortosina. Mestressa de casa, tenia cura de la llar i dels seus fills; amb unes profundes creences religioses i molt arrelada als costums i tradicions de la seva terra. Era una dona forta i de caràcter, que amb el pas dels anys i les llargues nits d'un insomni crònic, es tornà eixuta i obsessiva, conformant un accent propi dins les relacions familiars, que Lluís Mestre i Rexach –besnet de Carme Noè- defineix com un *matriarcat*.⁷

Una altra de les característiques que conformen el perfil d'aquesta dona, la trobem en l'entorn familiar on va créixer. Francesc Noè i Prats i Vicenta Enclusa i Comes -pare de Carme- sempre es van mostrar oberts, acollidors i receptius envers el seu nebot Jaume Tió i Noè⁸ i els amics que sovint el visitaven. En la biografia sobre Jaume Tió, Francesc Mestre parla de l'estreta unió dels germans Francesc i Rosa Francesca Noè i Prats,⁹ així com de les preferències del matrimoni Noè i Enclusa cap el seu nebot Jaume¹⁰ i de com l'acollien a casa seva, a causa de la tensa relació que aquest mantenia amb son pare.

Carme Noè i Enclusa va créixer en aquest ambient d'anades i vingudes de son cosí; de tertúlies –tan a casa, com a la botiga de son pare- en les que es parlava obertament de tot i on hi havia tertulians de la talla d'Antoni de Bofarull, Jaume Balmes, Víctor Balaguer o Valentí Almirall. Tot i aquest tarannà obert, o potser a causa d'aquest, Carme -segons explica el seu besnet Lluís Mestre-, mostrava un cert recel davant la vida bohèmia de son cosí i una por esgarrifosa a que el seu fill Francesc pogués prendre aquest camí. Dins d'aquest perfil matern, no podem deixar d'esmentar un altra figura amb un fort

⁷ MESTRE I REXACH, LL.: *Notes preliminars per una biografia. Francesc Mestre i Noè*. LA VOZ DEL BAJO EBRO Tortosa 4/9/1981, p.22-23.

⁸ Jaume era fill de Jaume Tió i Vidal i de Rosa Francesca Noè i Prats, germana de Francesc Noè, amb qui es portava pocs mesos d'edat. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.32-33.

⁹ Ell, avi de Francesc Mestre, i ella, mare de Jaume Tió i Noè.

¹⁰ MESTRE I NOÈ, F.: *Temps, vida i obres del polígraf Jaume Tió i Noè...*

ascendent sobre Carme Noè: el seu oncle matern Josep Enclusa i Comes,¹¹ capellà castrense, amic i confessor del general carlí Ramon Cabrera.¹²

Tenint en compte tots aquests antecedents, cal remarcar-ne un tercer: en aquest cas, els detalls relatats procedeixen d'un esbós biogràfic que sobre la figura del seu avi va publicar Lluís Mestre i Rexach¹³ on se'ns diu que Francesc Mestre va néixer cec a causa d'unes cataractes i, als voltants de 1870, els seus pares se'l van emportar a Barcelona a casa del doctor Barraquer per operar-lo.

Donat que Josep Antoni Barraquer no va acabar els seus estudis de medicina fins l'any 1872 i que als voltants de 1873 ó 74 va marxar cap a França a especialitzar-se en oftalmologia, crec que és en aquest període, entre 1872 i 1874, en que Mestre va poder ser operat. Tanmateix, l'edat del nen, que en aquells moments deuria contar uns 6 ó 7 anys, és una altra dada a tenir en compte. L'asèpsia del personal, de l'instrumental quirúrgic i del quiròfan; les característiques de l'instrumental mèdic; el tipus d'anestèsia existent a l'època, així com la manera en que aquesta podia ser subministrada, a més d'una acurada tècnica –necessària per operar un nen tan petit en uns temps on es desaconsellaven aquesta mena d'intervencions quirúrgiques en infants- porta a pensar en el fet de que Barraquer, en cas de que realment hagués intervingut en l'operació, actuaria d'ajudant d'algun altre oftalmòleg amb més experiència i prestigi, ja que, en tot cas, es tractaria d'una operació d'alt risc, probablement, pionera en aquesta especialitat.

Un altra de les dades aportades per Lluís Mestre que no encaixen dins d'aquesta història és el fet de que li traguessin les venes dels ulls a Tortosa, si l'havien operat a

¹¹ Josep Enclusa i Comes, és fill de Josep Enclusa i de Teresa Comes. Germà de Vicenta Enclusa i Comas, àvia materna de Francesc Mestre i Noè. Cursà la carrera eclesiàstica al Seminari de Tortosa i -segons una carta que ell li envià a Jaume Tió i Noè- va ser ordenat a Lleida. S'afilià a les files del general Cabrera i exercí el càrrec de Capità Castrense fins a les acaballes de la guerra civil. Llavors passà exiliat a França, juntament amb Ramon Cabrera, on hi va residir durant dos anys. Al tornar de França prengué part en les primeres oposicions i guanyà la Rectoria de Calaceit. Per R.O. de 20/1/1852, va ser nomenat Arxipreste dels quatre pobles de la partida de Valderoures. L'agost de 1853 se li va atorgar la comensalia curada de la Santa Església Catedral de Tortosa, titulada de Sant Esteve, destinada al servei de la nova vil·la de les Roquetes, càrrec que va ocupar fins a la seva mort el 18/8/1870. Francesc Mestre afirma que *lo seu amor al tradicionalisme li feu renunciar una Canongia que li oferiren estan de Rector de Roquetes*.

Els germans Enclusa sempre estigueren molt units i Vicenta, sempre mostrà una especial debilitat per son nebot Jaume. Aquest fet motivà que Josep Enclusa, que a més a més tenia una estreta amistat amb Jaume, tot i ser políticament oposat a les idees liberals de d'aquest, el protegís i intercedís amb son pare en les èpoques de major distanciament i ruptura.

¹² FLAVIO, E.: *Historia de D. Ramón Cabrera por...* p.33-36. Flavio descriu la greu malaltia de Ramon Cabrera i com Josep Enclusa –capellà de la P. M. G.- El va confessar i el va ungir amb els Sants Viàtics. La resta de la informació procedeix de les anotacions de Francesc Mestre i Noè sobre el seu oncle i de GAZETA DE MADRID 23/8/1853, p.3.

¹³ MESTRE I REXACH, LL.: *Notes...* p.22-23.

Barcelona.¹⁴ En aquella època, havia de transcorre un temps determinat entre el post-operatori -en que l'infant havia d'estar ben quiet i en penombra, fent uns mesos de repòs en els que no se li podia treure l'embenatge- i el període de *cures postoperatòries* que, en tot cas, les havia de fer un metge especialitzat. Durant tot aquest temps, es desaconsella qualsevol mena de viatge o transport que comportés un moviment bruscat i perllongat, fins al moment en que el metge podia treure per primer cop aquest embenatge -segons Lluís Mestre- a la casa dels Mestre a Tortosa.¹⁵

Per últim, hi ha una darrera dada que no es pot obviar: la situació política i militar del territori que, en aquells moments, desaconsellaria qualsevol mena de viatge i que portaria a pensar en una operació portada a terme a Tortosa.

La fracassada república -després d'onze mesos i nou dies de ser proclamada-; el cop d'Estat del general Pavía i l'enderrocament d'en Castelar; el nou govern *de conciliació* dels generals Serrano i Zabala... Francesc Mestre explica que els darrers mesos de l'any 1874 foren de malestar general. El govern es mostrava impotent *per dominar l'anarquia i la guerra contra'ls separatistes de Cuba* i els carlins, motiu pel qual els pobles es van veure obligats a la seva pròpia autodefensa i a *preocupar-se de la seva pròpia tranquil·litat*. Tortosa estava ben fortificada, *però, no lo suficient per estar tranquil·la*. Al costat nord de la Comandància d'Enginyers, s'alçava el *Fortí de Sant Pere* -defensat per artilleria-; els *Quarters*, el *Castell* i el *Fort de Tenaçes* també estaven completament artillats segons la reglamentació i els usos de l'època. La Ribera d'Ebre es trobava vigilada per les canoneres de vapor: *Teruel*, *Vidasoa*, *Ebre* i *Somorrostro*, i per les llanxes blindades -de vapor- *Numancia* i *Victoria*. I també s'hagué de blindar la llanxa de passatgers que feia el trajecte entre Tortosa i Amposta, *per defensar-se dels trets carlins*.

La ciutat de Tortosa viu aquesta situació amb una profunda inquietud. L'Ajuntament reconstitueix *La Milícia Nacional*, en aquells moments desorganitzada per la dimissió de molts republicans disconformes amb el nou govern, i acorda incloure, en aquest batalló, a tots els ciutadans útils. Entre els dimissionaris hi ha algun dels oncles de Francesc Mestre i dels cosins germans de la seva mare, que per aquest motiu son empresonats.

¹⁴ COTALLO, J.LL.; ESTEBAN, M.: *La catarata en la historia de la humanidad...* p.1-29. HELMHOLTZ, H.: *Optique physiologique*. HERNÁNDEZ, E.; MUNOJA J.L.; LEOZ G.: *Historia de la oftalmología española*, p.13-21. HERVAS PUYAL, C.: *La anestesia en Cataluña. Historia y evolución (1847-1901)*. OLIVERES, A.: *Como opero yo la catarata*. NERI-VELA, R.: *Desarrollo histórico de la terapéutica quirúrgica de las cataratas*, p.295-301.

¹⁵ L'any 1924, quasi cinquanta anys més tard de la data en que va poder ser operat Francesc Mestre, el post operatori encara precisa d'unes condicions molt precises. Segons explica el doctor Antoni Oliveres respecte del embenatge i de les cures postoperatòries, si tot ha anat bé, i després d'un temps prudencial immobilitzat, el pacient pot anar a casa a peu i acompanyat. Si els pacients viuen lluny o en una altra població, el propi Dr. Oliveres els hi busca un domicili proper al seu gabinet oftalmològic. Per tant, queda clar que el pacient ha de restar durant un temps prudencial en una clínica, o en un domicili proper al lloc on ha estat operat.

Tallada la comunicació per ferrocarril, la ciutat es troba assetjada i incomunicada, amb escassetat de carn i amb dificultats per a que els ferits arribin a l'hospital. Francesc Mestre manté viu en el seu record el pànic, l'angoixa i la inquietud que durant aquell any li provocaren les estridents canonades des del castell -que esberlaren el veí campanar de *l'església de la Sang*-¹⁶ i els trets dels fusells dels carlins *que tenien la ciutat en una anguniosa situació* amb finestres i vidrieres cobertes amb matalassos i coixins per a que les bales s'ensorressin dins la llana.¹⁷

En aquest relat, per primer cop, ens trobem davant d'una descripció de Francesc Mestre que ja no és només sonora, olfactiva o tàctil; ara també hi inclou petits detalls visuals i d'una vida d'infant independent i normalitzada, que ens permet confirmar l'operació de cataractes de Francesc Mestre l'any 1873, entre els 6 i els 7 anys d'edat.

A partir dels indicis documentals, procedents d'anotacions del propi Francesc Mestre, i de la informació procedent de la tradició familiar, crec que Carme Noè estaria molt influenciada pel seu oncle matern, Josep Enclusa, a l'hora d'encaminar el futur d'aquell nadó invident cap al sacerdoci; ja que en no poder valdre's per si mateix, ni guanyar-se la vida amb les mans, la vida religiosa es presentaria com la millor opció de futur. Per la seva banda, Marià Mestre, que no estaria gaire d'acord amb aquests auguris religiosos, lluitarà per trobar un remei mèdic i donar al seu fill la millor formació possible, amb els mitjans existents al seu abast.

Tot aquest conjunt de circumstàncies motivarà que, durant els primers anys de vida, la família al complert s'aboqui en la formació domèstica del nen i en la que hi intervindran Manel Porcar i Álvarez¹⁸ i, temporalment, el seu fill Jaume Porcar i Tió,¹⁹

¹⁶ Situada enfront de la casa dels Mestre i Noè.

¹⁷ MESTRE I NOÈ, F.: *Cinquantenari de la proclamació de Alfons XII a Tortosa*. HERALDO DE TORTOSA 2/1/1925, p.1-2.

¹⁸ Manuel Porcar i Álvarez (Tortosa 27/5/1813-†Tortosa 17/2/1881). Casat amb Rosa Tió i Noè van ser pares de Jaume i de Manuel Porcar i Tió. Era Mestre de primera ensenyança i a inicis de gener de 1835 va obrir una acadèmia de dibuix dins l'edifici del seminari.

¹⁹ Jaume Porcar i Tió Tortosa (Tortosa 9/5/1835-†Tortosa 5/12/1885) era cosí germà de Carme Noè i Enclusa. Va estudiar Magisteri a la Normal de Barcelona, primer, i després va continuar estudis a Madrid a fi de treure's el títol de Professor d'Escola Normal. Obtingué títol de professor normal, especialitzat en sordmuts i cecs. Durant la seva època d'estudiant va col·laborar amb el periòdic EL ECO DEL PAIS, dirigit per Josep Mompou i amb LA JOVEN ESPAÑA de Madrid, dirigit per Facundo de los Ríos i Portilla.

Va obtenir plaça per oposició -22/6/1859- en una escola pública de Tortosa. També per oposició, va obtenir la plaça de mestre de la Normal de Cuenca, fins l'any 1868, en que va haver de tancar a causa de la situació política. Durant casi un any va estar a Tortosa i el 18/5/1869 se'l nomena mestre de l'escola normal superior Salamanca. El 5/7/1876 es traslladat a la Normal de Barcelona, residint a la vora del seu germà Manel. Després d'una llarga malaltia, mor a Tortosa a causa d'una anèmia cerebral.

Jaume Porcar va ser definit pels seus contemporanis com un demòcrata per convicció. Com a filòsof va ser un defensor acèrrim de l'escola positivista, a la que va pertànyer.

que ja havia publicat el seu tractat pedagògic *Educación del buen sentido*,²⁰ i tres anys més tard del naixement de Francesc Mestre es decantarà cap a una formació pedagògica especialitzada en invidents i sords. La formació artística i, molt especialment, l'escultura, seran fonamentals durant tot aquest procés²¹ i ho continuaran sent al llarg de tota la seva vida. Segurament, per aquest motiu, bona part dels seus amics d'infantesa siguin escultors i pintors: Agustí Querol, els germans Víctor i Antoni Cerveto, Josep Domingo, Josep Mª Marqués, Francesc A. Lleixà...

En recuperar la vista Francesc Mestre es escolaritzat en el col·legi de Joan Sancho amb alumnes dos anys menors que ell. Amb onze anys ja destaca pel seu nivell formatiu i es reincorporat al batxillerat, amb els alumnes de la seva promoció de l'Institut de 2ª ensenyança del Reial Col·legi de Sant Lluís Gonçaga.²² Allí té com a professor al canonge

²⁰ En aquest estudi Jaume Porcar parla per primer cop d'un sistema pedagògic que ha de treballar el judici pràctic o bon sentit, com a facultat a desenvolupar en els nens. Aquests perceben amb claredat les qualitats dels objectes, sense que sigui necessària la intervenció del mestre. Les percepcions rebudes en conjunt són les que permeten a l'infant abastar idees complexes que ell mateix podrà resoldre, ara sí, amb l'ajuda del mestre. La memòria recorda les idees, per a les que el nen buscarà la paraula més adequada per a expressar-les. La imaginació del nen ha de ser exercitada i la història és una molt bona eina per exercitar aquesta imaginació. El judici pràctic abans esmentat ha d'agermanar el treball del professor a l'escola amb l'educació que el nen ha de rebre a la seva llar. I aquest, a grans trets, va ser el sistema educatiu i formatiu rebut per Francesc Mestre durant el seu aprenentatge com a nen cec.

Veure: PORCAR, J.: *Educación del Buen Sentido*, Cuenca 1864. *Educación del buen sentido por D. Jaime Porcar y Tió*. EL MONITOR DE PRIMERA ENSEÑANZA Barcelona 30/4/1864, p.139-140. EL IMPARCIAL Madrid 7/7/1876, p.3. CRÓNICA DE CATALUNYA Barcelona 11/7/1876, p.3. SABATER, S.: *Apuntes biográficos de Jaime Porcar y Tió*. DIARIO DE TORTOSA 19/12/1885, p.1-2. PASTOR, F.: *Narraciones Tortosinas, páginas de historia y biografía por...* Tomo I. Tortosa, 1901, p.322-323. PASTOR, F.: *Páginas de la tierruca*. D. Jaime Porcar y Tió. LIBERTAD Tortosa 16/3/1911, p.1.

²¹ El propi Francesc Mestre indica en unes notes, que va ser alumne de l'Escola de dibuix nocturn que el professor Zacaries Albesa tenia instal·lada als baixos del Col·legi de Sant Lluís. Aquesta escola que va estar oberta entre 1866 i 1878. Així doncs, encara que no puc determinar el període exacte, sí tinc constància de que Francesc Mestre va ser alumne d'aquesta escola l'any 1874, tot just després d'haver estat operat.

²² MESTRE I NOË, F.: *Commemoració d'un cinquantenari. Los Jesuïtes a Tortosa 1608-1929*. CORREO DE TORTOSA 30/12/1929, p.1-2. En aquest article Francesc Mestre explica que amb l'adveniment d'Alfons XII cessà la persecució religiosa i que per mediació del bisbe Vilamitjana s'incorporà novament a la Mitra lo Col·legi de San Maties i'l Seminari. La idea d'establir un col·legi de segona ensenyança allà on antigament havia estat el col·legi de Sant Jordi i Sant Matías va conduir-lo a demanar-li al provincial dels jesuïtes que un pare jesuïta se'n encarregués de la seva direcció. Així, sota l'advocació de Sant Lluís Gonçaga obrirà les seves portes el nou col·legi -a primers d'octubre de l'any 1877- i el seu director serà el pare Andreu. Francesc Mestre hi ingressarà com alumne el següent curs de 1878 i d'aquí li vindrà l'estreta relació amb el pares jesuïtes al llarg de tota la seva vida.

Ramon O'Callaghan²³ qui recomanarà al sacerdot jesuïta Fidel Fita²⁴ que agafi a Francesc Mestre com alumne avantatjat per que li faci d'amanuense²⁵ per passar a net els seus treballs d'investigació històrica -entre 1877 i 1878-.²⁶

²³ Ramon O'Callaghan i Forcadell (Ulldecona 14/5/1834-†Tortosa 7/11/1911) fill legítim de Josep O'Callaghan i de Manuela Forcadell, era descendent d'una noble família irlandesa. Nebot del general carlí Tomàs Forcadell –mort en la primera campanya durant la primera guerra civil- i del Brigadier carlí O'Callaghan. Va estudiar al Seminari Conciliar de Tortosa i va ser Ordenat sacerdot l'any 1858. Doctor en Cànons, llicenciat en Teologia i en dret Civil. L'any 1875 va ser nomenat Canonge doctoral de la Santa Església Catedral de Tortosa. També va ser Vicari General del Bisbat de Tortosa, Vicari General Castrense de la Plaça i Districte militar de Tortosa, arxiver del de la seva catedral, Fill il·lustre i Cronista de la ciutat de Tortosa. Oficial de l'Acadèmia de la història de París; Agregat al col·legi de doctors de la Facultat de Canons del Seminari Pontifici de Tarragona; Membre de la Societat per a l'estudi de la Història i l'Art de Thüringische a Jena; Acadèmic de la de Legislació i Jurisprudència de Barcelona; Acadèmic de la de Nobles i Belles Arts de Sant Lluís de Saragossa i Acadèmic de la d'Ippone, entre d'altres. Va col·laborar amb *Diario de Tortosa*, *El Correo Español* i *El Correo Catalán*.

²⁴ Fidel Fita i Colomer (Arenys de Mar 31/12/1835-†Madrid 13/1/1918). Ingressa en la Companyia de Jesús a Air sur l'Adour, el 3/10/1850. Fins l'any 1866 resideix a León i el 1867 passa al col·legi de Sant Ignasi de Manresa. L'1 d'octubre de 1867 passa al col·legi de Tortosa i el febrer de 1868 encara està allí. *La Septentrina* l'agafa de ple a Tortosa i aconsegueix fugir cap a França amb alguns dels seus companys. L'any 1870 entra a formar part del claustre del Seminari Conciliar de Girona, on ocupa la plaça de catedràtic de Teologia dogmàtica, i l'octubre d'aquest mateix any el trobarem ensenyant història eclesiàstica en el Centre per a professors del Monestir de Sant Martí de Banyoles. Allí va estar fins el 1874. De finals de 1874 a 1876 Fita resideix a Barcelona a casa de son germà Antoni. El 2/1/1877 es proposat com acadèmic de número en la Reial Acadèmia de la Història -Madrid-. Fita es trasllada a Madrid l'any 1879.

En morir Menéndez Pelayo (1912) Fidel Fita es escollit per a succeir-lo com a Director/ President de la Real Acadèmia de la Historia. Se li concedeix la Creu d'Alfons X El Savi.

²⁵ Juan Manuel Abascal Palazón, en la seva biografia sobre Fidel Fita – p.49-54- assenyala que *su manejo de las etimologías y sus comentarios exceden de lo que la prudencia científica aconseja... su permanente intento de forzar las analogías con términos griegos para explicar el sentido de los textos, que le llevan muchas veces a forzar innecesariamente las interpretaciones*. Aquesta obsessió per “quadrar” la transcripció i la traducció de textos d'una manera poc acurada i amb fortes mancances de rigor científic, seria, molt probablement, el motiu de la crítica que Eulalia Duran fa de la seva versió dels *Col·loquis...* i de la que poc o res hi tindria a veure la ma d'un adolescent – Francesc Mestre- que es limitava a fer d'amanuense de Fita.

²⁶ ABASCAL, J. M.: *Fidel Fita. Su legado documental en la Real Academia de la Historia*, p.22-32. Aquest autor afirma que Fidel Fita residiria accidentalment a Madrid des de 1876, degut a la seva vinculació a la Reial Acadèmia de la Historia i, definitivament, l'any 1877 en ser anomenat Acadèmic de la mateixa. Per la seva banda, Francesc Mestre -en unes notes sobre els Certàmens Literaris i els Jocs Florals portats a terme a Tortosa- el situa en aquesta ciutat entre els darrers mesos de 1877 i l'agost de 1878, formant part del jurat en el certamen literari de la Joventut Catòlica organitzat per a commemorar el VII Centenari del descens de la Mare de Déu de la Cinta. Explica que en el moment de celebrar l'acte –setembre del mateix any- Fita i un altre membre del jurat es troben absents. La tercera font procedeix de BAYERRI, E.: *Historia de Tortosa*, Tomo VIII, p.656, on diu que el 8/1/1930 Francesc Mestre li hauria explicat com, durant aquest any -1877-1878-, Fidel Fita l'hauria agafat com amanuense per que li passés a net la seva transcripció dels *Col·loquis* de Cristòfol Despuig.

Arribats a aquest punt, el dilema familiar es presentarà un cop Francesc acabi el batxillerat i comuniqui la seva intenció de no seguir estudis eclesiàstics.

Els anys a Barcelona: 1883-1886/87.

Als 16 anys, Mestre es un noi amb un més que notable nivell cultural que ja ha pres part en diversos certàmens literaris i moltes de les seves poesies ja han estat publicades. Sinesi Sabater,²⁷ Manuel Domingo i Manuel,²⁸ a qui Mestre descriu com *l'alienador dels meus primers entusiasmes literaris*, i Antoni Añon,²⁹ l'han començat a introduir en els cercles intel·lectuals tortosins. Aquest fet motivarà els recels materns i la decisió, un cop acabat el batxillerat, d'enviar-lo a Barcelona als *Grans Magatzems de ferreteria d'Ignasi Sistach* -al carrer Escudellers número 27 i carrer del Vidre número 10-; allí aprendrà l'ofici del seu pare, allunyat d'unes influències, que en parer de la seva mare, el portarien pel mal camí.

Francament, no crec que el lloc triat sigui una casualitat. Al meu entendre, Marià Mestre, que aparentment deixa fer a la seva dona, però, que al cap i a la fi sempre acaba sortint-se'n amb la seva, idearà una estratègia que apaivagui els ànims de la seva muller, al temps que allunyi al seu fill de la cada cop més opressiva figura materna, i li ofereixi un espai on poder obrir les ales i créixer com a persona; un espai on tindrà temps d'aprendre, reflexionar i triar el seu futur.

D'aquesta etapa de la vida de Francesc Mestre, que ell mateix situa entre els anys 1883 i 1886,³⁰ també en parla Ramon Vergés i Paulí en el seu article *Quadros vuitcentistes...*³¹ Però, crec que per trobar el relat més descriptiu i íntim, d'acord amb la realitat d'aquests

A través de la correspondència de diversos professors dels col·legis jesuítics he pogut comprovar com aquesta era una pràctica habitual en aquests centres, on s'escollia als alumnes més brillants com aprenents-amanuenses en les diferents especialitats on destaquessin.

²⁷ Sinesi Sabater i Lledó (Tortosa 12/9/1822-† 3/5/1901). Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.81.

²⁸ MESTRE I NOÈ, F.: *Tercer aniversari de la mort de D. Manuel Domingo i Manuel director de DIARIO DE TORTOSA*. DIARIO DE TORTOSA 30/3/1917, p.1-2.

²⁹ Antoni Añon i Cortiella. Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.54.

³⁰ MESTRE I NOÈ, F.: *Temps, vida i obres...* p.72.

³¹ Vergés Paulí diu que en els magatzems d'Ignasi Sistach es reuneixen Eusebi Pascual i Cases, fundador i director de LA PUBLICIDAD; Valentí Almirall; Frederic Soler, alies "Serafi Pitarra"; Àngel Guimerà; Josep Rubau i Donadéu i d'altres tertulians que passen les vetllades, posant càtedra de bon humor i de contalles anecdòtiques, i de la qual ne sortirà Mestre i Noè com un dels més aprofitats discípuels. Sense este alicient s'hauria mort de "passió d'ànimo"... VERGÉS PAULÍ, R.: *Quadros vuitcentistes*. HERALDO DE TORTOSA 9/7/1936.

anys, haurem d'esperar a la maduresa de Mestre, quan els amics van desapareixent i ell n'escriu els seus records en homenatge als que ja no hi son.³²

Així doncs, quan arriba a Barcelona, Francesc Mestre es retroba amb els seus amics d'infantesa: Josep Domingo i Manuel que treballa d'aprenent al taller de l'escultor Fuxà; Víctor Cerveto, a qui visita sovint en el seu taller, i un Agustí Querol envoltat d'una *colla d'intims*,³³ amb qui Mestre acabarà compartint, també, amistat. Ell mateix explica en un d'aquests articles, que en l'estudi que Querol tenia *en un casunyet* dins del jardí de la casa Regordosa, és on ell va conèixer a Artur Masriera, a Àngel Guimerà i a molts altres *literats i artistes*.³⁴ Tanmateix, en l'article necrològic sobre Víctor Cerveto fa memòria dels triomfs d'aquest escultor durant aquells anys, en l'exitosa exposició portada a terme a la Casa Parés i del que d'ell n'esperaven *los eximis escultores Reynés, Suñol, Agapit i Venenci Vilamitjana, Fuxà, Llimona, i'l nostre paisà Santigosa, los tallers dels quals recorria jo diàriament, unes vegades acompanyat de Querol i atres de Víctor Cerveto*.

Curiosament, no he trobat cap relat o nota en la que Mestre ens parli de la Ferreteria d'Ignasi Sistach, de la seva feina dins la ferreteria, ni de que allí s'hi porti a terme cap tertúlia. Altrament si que en parla, i molt, de l'argenteria de la família Masriera –situada al número 23 del carrer Argenteria- i, també, del taller d'Agustí Querol, on a banda de fer-hi tertúlies o anar a treballar el fang, Artur Masriera, Josep Domingo i ell mateix, hi van a ajudar a Querol a portar les seves obres a coure a un forn de rajoles que hi ha als voltants de la Universitat, en direcció a la Ronda de Sant Antoni.

En les poques pàgines que Mestre ha escrit sobre aquests anys, crida especialment l'atenció les hores lliures de que disposava per anar a veure als amics, acudir a les exposicions d'art o a diferents tertúlies. Destaca el fet de que les seves escapades per veure a la família a Tortosa o a l'Ampolla, coincideixin dins del període vacacional d'estiu. També destaca la solvència econòmica que li permet comprar llibres - especialment, edicions rares i exhaurides-, assistir a teatres i concerts, al temps de mantenir un vestuari i una higiene personal que li permet acudir a tota mena d'actes socials amb la correcció que s'estilava a l'època. Francament, aquesta és una imatge que no encaixa gens amb la descrita per Vergés Paulí: la d'un mosso de ferreteria que dorm

³² MESTRE I NOÈ, F.: *Artur Masriera*. CORREO DE TORTOSA 30/11/1929. MESTRE I NOÈ, F.: *Artistes tortosins. D. Josep Anicet Santigosa i Vestraten. Escultor, metge i pintor (1823-1923)*. LA ZUDA Tortosa, setembre de 1923, p.327-337.

³³ Agustí Querol i Subirats residia a la ciutat comtal des de 1879. Hostatjat a casa del pintor tortosí Josep Mª Marqués, aquest li va obrir les portes del taller dels germans Vilamitjana. En el citat article dedicat a Masriera, Mestre esmenta com a integrants d'aquesta "colla", a Francesc Alió, Ferran Agulló, Jaume Balaguer, Josep Ixart, Narcís Oller, Lluís Domènech i els germans Josep i Carles Torruella i Cortés.

³⁴ La casa Regodorsa estava situada a la dreta de la Ronda de St. Pere, des de la Plaça d'Urquinaona al Passeig de Sant Joan.

sota el taulell de l'establiment on treballa. Tanmateix, se'm fa força estrany que un noi amb el batxillerat acabat vagi a fer mosso a una ferreteria a Barcelona. En vista de les matèries cursades durant el seu batxillerat no seria gens agosarat pensar que el que hi anés a fer a Barcelona, fossin els estudis de comerç i, per tant, entrés a fer-ne les pràctiques en l'escriptori de la ferreteria d'Ignasi Sistach.³⁵

Un altre dels arguments que avalaria aquesta hipòtesi, és que Francesc Mestre, a banda de posseir una amplíssima bibliografia específica que podem situar dins de les matèries dels estudis de comerç entre 1880 i 1890 -període en que ell mateix data aquests llibres de la seva propietat- demostra tenir un profund coneixement d'aquestes matèries: matemàtiques, àlgebra i aritmètica; càlcul i crèdit mercantil; tenidoria de llibres; operacions de banca, d'assegurances i sobre les mercaderies; arbitratges; dret mercantil; dret civil i canònic, Art, literatura, història, francès...³⁶

Per una banda, hem de tenir en compte, a tenor de tota la documentació i bibliografia consultades, que els mossos, auxiliars i aprenents de comerç solien ser nois –a excepció d'aquelles especialitats del comerç en que es buscava específicament la figura femenina³⁷- com a molt, amb estudis primaris, i amb escassos mitjans econòmics, que consolidaven la seva formació i aprenentatge a partir de la seva admissió en un dels establiments acreditats per a portar a terme aquesta formació. A canvi, aquests nois rebien allotjament i un escàs jornal. Els seus horaris laborals, solien abastar tot el dia, de sol a sol, sense gaudir de jornades lliures ni de períodes de vacances. La progressió en l'aprenentatge era avaluada a partir d'un examen que havien de passar, per tal que se'ls hi tingués en compte el seu aprenentatge.

Per altra banda hem de tenir present que Marià Mestre- pare de Francesc- posseïa un dels més reputats magatzems de ferreteria de la comarca tortosina, amb diversos

³⁵ Les pràctiques de comerç bé es podien impartir de manera teòrica en la mateixa Escola de Comerç o bé de manera pràctica en qualsevol dels establiments acreditats per aquesta Escola.

³⁶ Tot i que, respecte dels estudis de comerç, m'he trobat amb un buit documental entre els anys 1880 i 1889 -precisament els anys en que Mestre resideix a Barcelona- m'he basat en els treballs de: CACHOT I LLUÍS, J.: *El comercio, la bolsa y la banca...* Tortosa 1886. ESPUNY, Mª J.; GARCÍA, G.; PAZ, O.: *Los obreros del comercio. Un análisis histórico-jurídico de la dependencia mercantil catalana*. Madrid 2011. PORTALS, J.: *Joan Portals i Presas. Viure i escriure. Obra completa d'un escriptor catalanista (1869-1940)*. Barcelona 2014. RAMON DE SAN PEDRO, J.M^a: *Banqueros románticos catalanes*. Madrid 2017. TALLADA, J.M^a: *Barcelona económica y financiera en el siglo XIX*. Barcelona 1944. VICENS I VIVES, J.; LLORENS, M.: *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona 2010. També s'ha utilitzat la informació procedents dels fonts documentals de l'arxiu de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona, de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona i de la documentació sobre l'Escola Superior de Comerç -una documentació que a partir de l'any 1887, la trobarem depositada en l'Arxiu Intermedi del Campus Diagonal de la Universitat de Barcelona-. També he investigat els fons documentals sobre la Junta de Comerç de la Biblioteca Nacional de Catalunya; de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, per a encaixar o descartar el que va poder ser el període d'estudis i practiques de comerç de Francesc Mestre i Noè.

³⁷ Botigues de perfumeria, barreteria cotilleria, tèxtil femení i de la llar, roba d'infants....

mossos, auxiliars i aprenents, per tant, quina necessitat tenia d'enviar el seu fill a Barcelona, si ja tenia decidit que Francesc continués dins del negoci familiar? L'aprenentatge l'hauria pogut fer, tranquil·lament, en la ferreteria del seu pare. La família Mestre i Noè disposava d'una bona situació econòmica i social, amb excel·lents relacions polítiques a nivell local, regional i estatal, amb amistats i familiars molt influents dins i fora de la comarca tortosina. Per tant, en base a les costums i maneres de fer de l'època, es descabellat pensar que el jove Francesc pugues haver estat enviat amb les condicions de vida que li suposaria aquest estatus. Una altre dels factors a tenir en compte i que, en el meu parer, vindria a sostenir la hipòtesi dels estudis de comerç, és el fet de que cap dels seus germans va arribar tant lluny a nivell d'estudis, ni se'ls va enviar fora de Tortosa a fer cap mena d'aprenentatge tot i que, laboralment, es dedicarien al món del comerç: Joan -juntament amb el seu sogre -Alexandre Gimenez i Pujol- al capdavant de la ferreteria del carrer de la barana -que abans havia estat del seu pare Marià Mestre- i Artur, regentant un establiment de quincalleria, de joguines i de complements del vestir, al carrer d'en Carbó.

Un detall que no podem passar per alt és la proximitat familiar, afectiva i educativa de la família Porcar-Tió envers la família Mestre-Noè i, en especial cap a Francesc; un nen que havien conegut, tractat i s'havien implicat durant el seus anys de ceguera i que ara, amb 16 anys, es trobava sol a Barcelona. L'anada i l'estança a Barcelona de Francesc Mestre, així com els seus períodes de vacances i retorns a Tortosa coincideixen en el temps amb les anades i vingudes de Jaume Porcar i Tió. Francament, no crec que això sigui cap coincidència.

Tot i que no puc, encara, confirmar o desmentir que Francesc Mestre, residís a casa de Jaume o de Manuel Porcar³⁸ durant els seus anys d'estada a Barcelona, no seria gens descabellat pensar-ho. És freqüent en aquesta època, que els nois que havien de marxar de casa per millorar la seva educació, fossin allotjats a casa d'algun familiar, buscant un entorn segur i controlat, on un noi d'aquesta edat no gaudís de massa llibertat. La residència dels germans Porcar -ubicada al dormitori de Sant Francesc- es troba molt ben situada per cursar els estudis de comerç i a prop dels llocs on sabem del cert que es

³⁸ Manuel Porcar i Tió (Tortosa 10/3/1841-†28/3/1918) és fill de Manel Porcar i Álvarez i de Rosa Tió i Noè. Polític, propietari i empresari exportador d'oli -amb seus a Barcelona, Tortosa i Lleida- que l'any 1881 funda el Banc de Tortosa, ocupant la presidència del seu Consell d'administració. Els anys 1884 i 1887 és regidor de l'Ajuntament de Barcelona. El 1886 és nomenat president de la *Colònia Tortosina* de Barcelona -situada al carrer Sant Pau, 17 de Barcelona- i, en aquest mateix any, en formar-se la Junta Directiva i la Junta Consultiva de l'*Institut de Foment del Treball Nacional*, serà nomenat President de Secció de la seva Junta Consultiva. Entre 1889-1890 tornarà a ser escollit com a membre de la Junta. Formarà part de la Comissió encarregada d'auxiliar de les víctimes de la Ligúria, constituïda per: l'alcalde constitucional de Barcelona Francesc de P. Rius i Taulet, el Duc de Solferino, el Marqués de Comillas, el Marqués de Marianao, Evarist Arnús, Manuel Porcar i Tió, Eusebi Güell, Enric Batlló, Josep Mª Nadal, Eugeni Brocca, Josep Ferrer i Soler, Antoni de Ferrater i Llauger, Albert Bernís... El 1888 forma part del jurat de l'Exposició Universal de Barcelona i el 1892 serà nomenat Alcalde Constitucional de Barcelona. *Crònica*. LA VANGUARDIA Barcelona 4/5/1887, p.2771; 26/6/1887 i, 13/9/1892, p.2.

movia Francesc Mestre en aquella època. D'altra banda, cal tenir en compte la posició social dels germans Porcar a Barcelona, que explicaria les primerenques relacions de Francesc Mestre amb el món de la política i el comerç barceloní, així com el mecenatge de Manel Porcar envers d'alguns dels amics més íntims de Francesc Mestre dedicats al món de l'art.

A banda de tots els punts detallats, si comparem el contingut dels relats del propi Mestre, amb els d'Artur Masriera o els de Querol, Domingo, els germans Cerveto..., comprovarem que aquests no encaixen amb la descripció del que feia Francesc Mestre a Barcelona aportada per Ramon Vergés i Paulí. És en aquest sentit que prenen força les paraules de Mestre que, ja de gran, explicarà com un Artur Masriera -de 23 anys- li corregia – a ell, que en tenia 17- les seves primeres poesies escrites en llengua catalana³⁹ i com el tortosí Ventureta Despachs -membre de la *Colònia Tortosina* fincada a Barcelona- li demanava alguna d'aquestes poesies per llegir-les *en unes vel·lades dominicals que's celebraven a una societat anomenada "Foment", situada a un primer pis del carrer del Comte del Asalto* de Barcelona.⁴⁰

El retrobament a Barcelona entre Querol, els germans Cerveto i Francesc Mestre segellarà una profunda, íntima i definitiva amistat entre aquests joves, a la que també s'hi ha d'afegir la figura d'Artur Masriera i una *colla d'amics* amb els que hi mantindrà una llarga relació, més o menys íntima i estreta al llarg de tota la seva vida.⁴¹

³⁹ En aquestes mateixes notes, Mestre explica com tota la formació rebuda en les escoles i col·legis tortosins havia estat en llengua castellana i, tot i que ha seva llengua materna i social era el català. No va ser fins la seva arribada a Barcelona, que de mà d'Artur Masriera aprengué a escriure la seva pròpia llengua.

⁴⁰ Dins de Foment del Treball Nacional, s'hi havia congregat un número indeterminat de socis – empresaris d'origen tortosí establerts a Barcelona- que es reunien periòdicament al voltant de l'anomenada *tertúlia tortosina*. Els diumenges, es celebraven les *velades dominicals* -crec que obertes a tots el socis- de caire cultural. Tot em porta a pensar que aquest seria l'origen de la *Colònia tortosina*, constituïda en gener de 1886, amb seu al carrer Sant Pau 17-1^a de Barcelona, fundada i presidida per Manuel Porcar i Tió (vicepresident: Jaume Escrivà; Secretari: Josep Esteve; Vice-secretari: Carles Tallada; Tresorer: Manuel Cervera; Comptador: Joan Griñó; Vocals: Rafel Cartes, Eduard Domingo i Salvador Vallès). Notes de Francesc Mestre. Veure també: *La Colònia tortosina*. LA VANGUARDIA, Barcelona 26/1/1886, p.576. MESTRE I NOË, F.: *Artur Masriera*. CORREO DE TORTOSA 30/11/1929.

⁴¹ Entre aquesta colla hi trobem a Lluís Domènech i Montaner, Josep Ixart, Agustí Querol, Francesc Alió, Francesc Matheu, J. Comas, Narcís Oller, Àngel Guimerà, Josep Llorens, Artur Masriera, Lluís Viader, Lluís Claramunt, Ferran Agulló, Joan Almirall, Josep Vilaseca, Josep Blanch, Eduard Todà, Francesc Riba i Lledó, Joan Sardà, F. Gómez Soler, E. Gómez, Emili Coca, Pere Aldavert, Antoni Aulestià, Eduard Domènech, Joaquim Riera i Bertran, Pere Santaló, Frederic Soler – Pitarra-, M. Serra i Solé, Josep Domingo, els germans Antoni i Víctor Cerveto...

L'estada a Barcelona queda interrompuda, parcialment, per l'epidèmia de còlera de l'any 1885, en que Mestre ha de tornar a Tortosa durant uns mesos, essent entre 1886 i 1887 l'etapa en que el trobarem novament establert en la seva ciutat natal⁴².

Tot i això, Francesc Mestre no deixarà de tenir un peu a la ciutat comtal per continuar formant-se, per acudir al *Centre escolar catalanista* i al *Centre Nacional Català* on començarà a treballar al costat d'Enric Prat de la Riba.⁴³

Enriqueta Ferrús i Ribes.⁴⁴ La vida familiar.

Enriqueta es filla de Pere Ferrús i Ribes ó Ribas⁴⁵ i de Maria Ribes i Magrinyà.⁴⁶ Pere Ferrús fou mestre de primera ensenyança de Xerta, que per a complementar el seu deficitari sou de mestre de 3ª classe es va dedicar a tota mena de comerç.⁴⁷ Quan la seva filla es va casar amb Francesc Mestre ja estava retirat de la docència. La seva posició social quedaria reflectida a través d'una de les seves esqueles: *D. Pedro Ferrús i Ribas, que así en el comercio como en el magisterio se había conquistado un nombre respetable, una regular posición y el aprecio general.*⁴⁸

No ha quedat cap constància del moment en que es coneixen Francesc Mestre i Enriqueta Ferrús; tot i això, donat la vella amistat d'Antoni Añon amb Maria Ribes -mare d'Enriqueta-, es podria pensar que la coneixença vindria, a través d'Añon, durant alguna de les estades de Francesc Mestre a Tortosa. Del que no n'hi ha cap dubte és que

⁴² A casa dels seus pares, al carrer de la Llotja nº1.

⁴³ MESTRE I NOË, F.: *En Enric Prat de la Riba. La seua obra i son amor a Tortosa*. EL RESTAURADOR Tortosa 6/8/1917, p.1, especifica que fou el propi Enric Prat de la Riba qui *me feu treballar des del Centre Escolar Catalaniste, Centre Nacional Català, La Veu de Catalunya, La Lliga, la Diputació, la Mancomunitat...*

⁴⁴ Natural de Vinebre, mor a Tortosa el 25/11/1922, als 54 anys, de bronco-pneumònia.

⁴⁵ Pere Ferrús i Ribes ó Ribas (natural d'Ascó -†Tortosa 6/1/1897) ens apareix documentat amb aquestes dues versions del seu segon cognom, després de comprovar que la documentació ens està parlant d'una mateixa persona. Val a dir que aquestes dues variants de Ribes ó Ribas, també apareixen en la documentació i la premsa que fa referència al seu germà Marià (natural i resident a Ascó): DIARIO DE TARRAGONA 28/9/1877 i 11/5/1882; LA OPINIÓN Tarragona 9/5/1882 i 18/12/1903, p.2; CORREO DERTOSENSE Tortosa 21/1/1890, p.2.

⁴⁶ Aquest matrimoni va tenir tres filles més: Mª de la Cinta, casada amb Ramon Centelles i Oliveres; Teresa, casada amb Artur Gimenez i Monner, i Irene, soltera.

⁴⁷ B.O.P.T. nº135 Tarragona 10/6/1885, p.2; nº1213 *Junta de Instrucción Pública de la provincia de Tarragona. Proyecto de escalafón de los maestros y maestras de las escuelas públicas de esta provincia... correspondiente al año económico de 1885 a 1884*; nº22 Tarragona 26/1/1887, p.3.

⁴⁸ *Correo de la Provincia. De nuestros corresponsales especiales*. NOTICIERO TARRACONENSE Tarragona 8/1/1897, p.1.

Francesc Mestre i Enriqueta Ferrús han iniciat relacions formals el gener de l'any 1886, i aquestes es fan públiques a través de la premsa local, amb diverses poesies que Francesc Mestre dedica a la seva promesa.⁴⁹ Aquest prometatge, de més de tres anys, culminarà en matrimoni el 27 de desembre de 1889,⁵⁰ del que naixerà el seu únic fill Ernest.⁵¹

En els articles i documents públics, Francesc Mestre no acostuma a parlar de les qüestions personals que l'afecten a ell o als membres de la seva família. Tot i això, tenim la gran sort de tenir dos escrits: un de públic,⁵² i un de privat i íntim, on parla d'ell i de la seva muller, a més de cartes dels amics més propers en les que es parla de manera familiar de coses quotidianes.⁵³

En el relat més personal i íntim, Francesc Mestre descriu el lloc que Déu reserva a les dones com a mares de família, esposes, filles i germanes; un model de vida que seva muller ha sabut portar a terme amb tota dignitat. Descriu Enriqueta Ferrús com una dona de costums senzilles i patriarcals, educada i laboriosa, *mare amorosa* i *insigne esposa*. Ella s'ha dedicat en cos i ànima a cuidar *de la felicitat de la llar*, i a complir els *altíssims devers de família*. Afirmar que cap dels dos ha sentit mai l'aspiració moderna *d'extrafer la missió de la dona*; de fet, el temperament d'Enriqueta no te res a veure amb el del seu marit, ni els seus esperits es mouen dins la mateixa òrbita. Mestre continua explicant que tot i tenir la suficient instrucció, en cap cas es pot considerar a Enriqueta Ferrús com una dona erudita i, reafirmant-se en aquesta idea escriu: *¡Com si les dones no tinguessin prou càrrega feixuga amb lo cuidado dels seus i amb la sabia direcció del règim casolà!*

En aquest fulls, Mestre també escriu sobre els moments més durs de la seva vida, quan li torna a mancar la visió i la quotidianitat es converteix en un mon de llums i ombres.

⁴⁹ El primer dels treballs que li dedica és *Nostalgia. A la Srta. Enriqueta Ferrús*. DIARIO DE TORTOSA 1/5/1886 -el manuscrit d'aquest poema està signat a Tortosa el gener de 1886-. Més endavant li dedicarà *A Enriqueta -en un àlbum-* Tortosa, agost de 1886; *Amor (a Enriqueta)* manuscrit datat a Tortosa el setembre de 1886; *¡Divuit anys! A E...* LA VOZ DEL PROGRESO Tortosa 10/10/1886. *A un auzell. A mon aymada Enriqueta Ferrús*. Manuscrit datat a l'Ampolla el 29/7/1887.

⁵⁰ Actuen com a testimonis Juli Nicolau i Gonzalo Jover, en substitució de Ramon Rodríguez que no hi va poder assistir a causa d'una desgracia familiar. DIARIO DE TARRAGONA 27/12/1889, p.2.

⁵¹ Ernest Mestre i Ferrús (Tortosa, maig de 1891 -†Càlig, nit del 10 al 11/11/1936, assassinat a la pedrera d'aquesta localitat). LA VERDAD, Tortosa, 21 i 23/5/1891. Recordatori necrològic amb motiu dels funerals.

⁵² MESTRE I NOË, F.: *En justa defensa...* com a resposta d'un article publicat a LA VEU DEL MONTSIÀ l'autor del qual s'amaga sota el pseudònim B. Parlarclar atacant la figura de Francesc Mestre.

⁵³ Francesc Mestre acostuma a escriure una mena de diari sobre aquells fets rellevants que son del seu interès. Aquestes son unes notes, que en alguns casos li serviran de recordatori per si més endavant les vol utilitzar a l'hora d'escriure un article o un llibre. Dins d'aquest manuscrit hi trobem descrites els darrers dies passats al costat de la seva muller. Aquí descriu la seva vida en comú i el paper que la seva muller, va jugar en tot moment com a esposa, filla, mare i germana dins el si de la seva família.

Llavors, Enriqueta i el seu fill Ernest esdevenen els seus lectors de la premsa diària. Ell mateix explica com degut a la mala qualitat en que s'imprimeixen els periòdics, la lectura d'aquests s'ha convertit en un suplici. Tanmateix, quan ha necessitat ajuda per elaborar les fitxes del Diccionari, per fer-li arribar a Antoni Mª Alcover, ha contractat els serveis d'un amanuense: un dels alumnes avantatjats de Mossèn Tomàs Bellpuig al Seminari, ja que a Tortosa es quasi impossible trobar algú que escrigui correctament el català, llevat d'algunes promocions de seminaristes deixebles del propi Mestre i de Bellpuig. També deixa entreveure en diverses anotacions, que cap de les dones de la casa⁵⁴ saben escriure en català - *les lletres les van adreprendre en llengua castellana*- i que el seu nivell cultural és el corrent en qualsevol dona de la seva posició social: saber llegir i escriure, costura i cuina, així com uns mínims coneixements d'economia domèstica, higiene i salut, per saber portar la llar.⁵⁵

L'any 1917, quan Francesc Mestre ja havia decidit liquidar el seu negoci de llibreria, a causa del seu estat de salut, la seva muller sofreix un ictus. Un cop passats els primers moments de perill, en els que es tem per la seva vida, el metge dictamina que Enriqueta faci repòs absolut durant varius mesos. En tot aquest temps Francesc Mestre mirarà de no apartar-se del seu costat, deixant en un segon terme la seva implicació dins el món de la política. Les notes al final de les cartes dels amics, porten a pensar que Enriqueta mai s'acabarà de restablir de tot.

1918, serà un any molt intens a nivell familiar. La mort de Manuel Porcar i Tió, cosí de Francesc Mestre amb el que ha mantingut una relació personal i familiar molt estreta, causarà un fort impacte a cal's Mestre.

Durant el mes de setembre i fins a començaments d'octubre, el matrimoni Mestre ha allargat les seves vacances per anar a Olost de Lluçanés per conèixer a la promesa del seu fill i a la seva família. Ernest Mestre i Ferrús és veterinari en aquesta comarca i s'ha compromès amb Enriqueta Rexach i Senmartí, la filla gran d'una família nombrosa d'un antic mas d'aquell municipi.

Pocs dies després d'haver encetat el mes de desembre Mestre torna cap a Olost, aquest cop acompanyat de la seva muller i la seva cunyada Irene, per assistir a les noces

⁵⁴ Amb la denominació *les dones de casa*, de vegades s'especifica clarament la referència a la seva muller, sogra i cunyades. En d'altres casos inclourà, dins d'aquesta denominació, ala seva mare i a les seves pròpies germanes i nebodes.

⁵⁵ Tot s'apuntava en dietaris: les compres diàries, amb el preu de cada producte; els menús del dia i el cost de cada menú. Utilitzaven un receptari de com conservar i reaprofitar els aliments. Un o dos cops l'any s'elaborava el sabó de sosa, el sabó moll, el lleixiu... que s'utilitzaven per rentar la roba de la llar, detallant, a la recepta, la dosificació dels productes i els preus individualitzats. Altres productes que habitualment s'elaboraven en la llar eren la tinta d'escriptori; la goma per encolar paper i cartró; el màstic per a la unió del metall, del vidre, de la porcellana... sense que això comporti cap coneixement especialitzat en química, ni cap mena d'estudi científic. Era habitual que tots aquests coneixements passessin de mares a filles o de sogres a nores, com a fórmula d'aprenentatge i d'ús quotidià de l'economia domèstica femenina, dins la classe artesanal dertusana.

d'Ernest i Enriqueta. La cerimònia es porta a terme a la parròquia d'Olost el 22 de desembre i els Mestre allargaran la seva estada pel Lluçanés fins finals de gener de 1919.

En saber que esperen el seu primer net, els Mestre viatgen tot sovint de Tortosa a Olost i el 20 de setembre s'hi instalen a l'espera del naixement del nen. L'aconteixement es produeix a les 5 de la tarda del 18 d'octubre de 1919 i el bateig del petit Lluís es porta a terme a la parròquia d'Olost de Lluçanés per mossén Ramon Llompart. Francesc Mestre en serà l'orgullós padri i, com els avis materns del nen son tots dos morts, la padrina serà Roser Rexach; una de les germanes de la mare. A partir d'aquest moment, les anades a Olost s'intensifiquen; ells son els únics avis del petit Lluís i volen exercir com a tals, tan de temps com puguin.

El 21 de maig de 1921 es produeix el traspàs d'Artur Mestre i Noè, als 53 anys d'edat. Segons explica *Diario de Tortosa*, la causa ha estat una breu i traïdora dolència.⁵⁶ Aquest és un cop fort per a tota la família, però, molt especialment per a Francesc Mestre, ja que el seu germà petit sempre ha estat molt unit a ell. La feble salut del matrimoni Mestre-Ferrús els conduirà -la resta de l'any- per un periple d'estades en balnearis, cases de salut i clíniques, però, el desitjat restabliment, no acaba d'arribar.

L'any 1922 s'enceta amb una epidèmia de grip que envaeix el mon i que s'emportarà com a víctima al papa Benet XV. Enriqueta Ferrús pateix una nova crisi que la portarà fins una clínica de València on l'operen.

El 19 d'agost, una nova pèrdua sacseja la vida de Mestre; un telegrama procedent de Barcelona l'informa que Felip Pedrell i Sabaté ha mort. Mestre marxa cap a Barcelona per acompanyar les despulles del seu amic. Colpit pels sentiments, consigna aquests moments de dolor en el seu diari, tot descobrint-nos la lamentable situació d'aquest músic en els darrers anys de la seva vida.⁵⁷ Sense que hagi passat ni un mes, es produirà el traspàs d'un altre bon amic, aquest cop, víctima d'una fulminant pulmonia: el savi astrònom i geòleg, Josep Joaquim Landerer. Mestre està destrossat i amb l'ànim molt decaigut.

Tot i una petita millora després de l'operació, la salut de la seva dona no acaba de restablir-se del tot. Poques setmanes més tard, el 22 de novembre de 1922, en el diari personal de Francesc Mestre hi trobem un full on explica que després de trenta tres anys *menys un mes i dos dies* de convivència, *units per Sant Sacrament del Matrimoni*, es produeix el traspàs d'Enriqueta Ferrús i Ribes. La seva mort marcarà un abans i un després en la vida de Francesc Mestre i Noè.

En aquest diari personal, Mestre descriu els darrers moments de la vida de la seva muller, el seu soterrà així com la resposta dels tortosins acompanyant-lo en el seu

⁵⁶ *Nota necrològica*. DIARIO DE TORTOSA 23/5/1921.

⁵⁷ Notes manuscrites de Francesc Mestre i Noè parlant de Felip Pedrell 19/8/1922. Vegeu DOCUMENTACIÓ ANNEXA: 2.NOTES, ESBORRANYS I ARTICLES MANUSCRITS, APENDIX 1.

dolor.⁵⁸ Aquest serà, també, i d'aquí la seva excepcionalitat, un dels escassos relats en el que parli d'ell mateix, dels seus sentiments i de la vida íntima del matrimoni format per Francesc Mestre i Enriqueta Ferrús.

En mig del silenci més absolut dins la correspondència epistolar de Mestre, vindrà al mon el seu segon net Ernest. La recent mort de la seva muller l'ha deixat en un estat de decaïment i, com la família està de dol, el bateig a Sant Quirze de Besora es portarà de manera senzilla dins la més estricta intimitat.

A Francesc Mestre se li cau la casa al damunt i no se'n sap avenir que el seu fill i els seus nets hagin de viure tan lluny d'ell. No vol marxar de Tortosa i, per tant, no pararà d'insistir al seu fill per a que sigui ell qui demani el trasllat a la seva ciutat natal.

Enriqueta Rexach, muller d'Ernest Mestre, és la més reticent a deixar la seva terra, ja que el seu fill recent nascut té problemes amb la lactància i, ara, han trobat dida al mateix poble. Per altra banda, ella pot comptar amb l'ajuda dels seus germans i germanes quan ho necessita o anar al mas de la seva família amb els nens i la dida, quan el seu marit ha de passar dies fora de casa per motius de feina. Sembla ser que per a Ernest Mestre tampoc li és fàcil aquest canvi. Totalment integrat al Lluçanès i amb el càrrec d'Inspector d'Higiene i Sanitat Pecuària en les comarques de Vic i de la Cerdanya, disposa d'una àmplia cartera de clients que no pot deixar tirats d'un dia per un altre. Haurà de buscar un substitut. Per altra banda, ell no vol deixar la seva plaça al Lluçanès sense tenir-ne d'assegurada un altra a Tortosa.

Durant quasi tot l'any 1923 Ernest Mestre anirà i vindrà d'Olost a Tortosa, temps en que instal·larà la seva nova clínica veterinària a la Llarga Sant Vicens de Ferreries –en front del tramvia- i efectuarà el traspàs de funcions amb el seu substitut en les comarques d'Osona i La Cerdanya.

La seva residència a Tortosa es produeix en el moment en que es fa oficial el seu trasllat al districte sanitari de Tortosa, com a sots delegat de veterinària. L'1 de gener serà nomenat President nat del Col·legi de Veterinaris de la Secció Comarcal de Tortosa i, a finals de gener de 1924, serà nomenat Inspector d'Higiene Pecuària del terme municipal de Tortosa.⁵⁹ La resta de la família es traslladarà definitivament a capital de l'Ebre quan el més petit de la família Mestre ha complert el primer any de vida i es troba més fort per aguantar el viatge fins a Tortosa.

⁵⁸ Manuscrit inèdit de Francesc Mestre i Noè amb motiu de la mort de la seva muller. Tortosa 25/11/1922.

⁵⁹ *De Sociedad*. CORREO DE TORTOSA 31/1/1923, p.2; 27/1/1923, p.2; 27/5/1923, p.2; 8/11/1923, p.2; 25/1/1924, p.2. *Sesión del Ayuntamiento*. HERALDO DE TORTOSA 24/1/1924, p.2.

El Centre mercantil i industrial de Tortosa (1890-1892). Els orígens de la futura Cambra de comerç, de la indústria i de la navegació de Tortosa.

Durat el darrer terç del segle XIX, comerciants i industrials encara eren mirats amb un cert menys teniment, per algunes famílies que no permetien que els seus fills es dediquessin a cap d'aquestes dues activitats, ni a certes professions liberals, per considerar-les incompatibles amb la tradició nobiliària. Francesc Mestre creu que aquest sentiment ha estat el causant de la decadència i la pèrdua de seculars patrimonis rústics, així com de la degradació, traspàs, mutilació i desaparició de venerables edificis històrics i arquitectònics.

En aquests temps, el funcionament de les cases comercials es basava en una comptabilitat senzilla, que en la major part dels establiments es fonamentava en un sol llibre o quadern on s'anotaven les compres i les vendes. El comerç era rutinari i sense grans complicacions. N'havia prou en tenir passió per la feina, afany en adquirir les mercaderies en origen, rapidesa en les ofertes i una bona reputació. Molts dels comerciants eren quasi analfabets i d'origen humil, que gràcies a aquesta activitat podien aconseguir una major prestància social i regulars fortunes.

Mestre explica que, en el seu present, la moderna organització comercial i financera ha conduit als comerciant a l'engròs a portar una comptabilitat més complexa, a tenir coneixement dels drets aranzelaris, a aprendre idiomes i a conèixer les equivalències de pesos, mesures i monedes dels països amb els que s'estableix relacions comercials i que constitueixen la base dels seus negocis. Explica la necessitat del comerciant en conèixer la comptabilitat moderna, la geografia comercial, la taquigrafia, la mecanografia, la legislació mercantil, i el domini de determinats idiomes. En tota aquesta narració, Mestre sembla descriure els estudis que ell mateix ha pogut portar a terme durant els seus anys d'estada a Barcelona i que explicarien molts dels seus treballs, funcions, estudis i informes dins dels camps del comerç i del foment. Tanmateix, situa l'èxit o el fracàs d'una operació mercantil, en l'estat i la qualitat de les collites, en la possible introducció d'altres productes i gèneres d'origen estranger que alterin la competitivitat dels mercats, en les infraestructures d'un determinat territori, o en una situació política determinada que consolidi o malmeti la confiança dels mercats borsaris, dels bancs, o dels sistemes monetaris.⁶⁰

Durant la segona meitat del segle XIX es produirà un gran canvi en els sectors agrícola, industrial i mercantil de la comarca de Tortosa i tot el seu *interland*. La introducció de nous cultius -com l'arròs-, l'establiment d'una nova indústria basada en l'oli de pinyola o sansa -per a usos industrials- que ampliarà la ja fructífera indústria i comerç olier; el desenvolupament de la indústria metal·lúrgica i mecànica, la creació d'una fàbrica de

⁶⁰ MESTRE I REXACH, Ll.: *Narraciones dictadas por mi abuelo D. Francisco Mestre y Noé* (manuscrit).

gas, de la posterior d'electricitat,⁶¹ la línia fèrria... donaran un altre aire al comerç d'aquest territori i comportaran la necessitat de fundar una banca pròpia: el Banc de Tortosa, primer, i més endavant la d'una entitat que agrupi i consolidi als comerciants i industrials de la comarca en favor dels seus interessos.

La constitució, l'organització i el funcionament de les Cambres Oficials de Comerç a Espanya es reglamenta a través del reial Decret de 9 d'abril de 1886 i posterior reforma del de 21 de juny de 1901.⁶²

Amb aquesta idea i donat que no es donaven les condicions per poder obrir oficialment una Cambra de Comerç a Tortosa, es creà el *Centre Mercantil i Industrial de Tortosa*.

Situat a la planta principal de la casa del Marqués de Bellet, va ser fundat l'abril de 1890 per elements del comerç i la indústria tortosina, entre els que hi trobem a Francesc Mestre i Noè. Els estatuts i el reglament van ser redactats per una Comissió formada per: Daniel Nivera i Mestre, Ezequiel Monserrat, Àngel Nicolau, Ramon Prades i Sanahuja (President) i Francesc Mestre i Noè (Secretari).

La principal funció d'aquest Centre és la de facilitar als seus associats -comerciants i industrials de tota la comarca de Tortosa- la defensa dels seus drets i interessos; la contractació; la compilació legislativa, informativa i tècnica, així com el seu accés, consulta i estudi a tots els seus socis. El Centre Mercantil és, a més a més, un organisme assessor que ajuda a la formació i a la propagació del coneixement en les àrees d'interès dels seus associats. Amb aquesta darrera finalitat, el desembre del mateix any es celebra una exposició d'antiguitats i Belles Arts⁶³ i una altra de mercantil, industrial i agrícola⁶⁴ -inaugurades el 5 de setembre de 1891.

L'abril de 1892 es dissoldrà aquest Centre Mercantil, per donar pas al naixement de la Cambra Agrícola, ocupant la mateixa seu que l'esmentat Centre.⁶⁵

No trobem més notícies en aquest assumpte, fins el 17 de desembre de 1899, en que es difon un full convocant als industrials i comerciants de la Comarca de Tortosa a una reunió en els salons de la Cambra Agrícola. S'explica que la finalitat d'aquesta reunió és

⁶¹ L'enllumenat elèctric de la ciutat de Tortosa va ser inaugurat el 19/6/1892.

⁶² AMENGUAL, B.: *Organización corporativa oficial de los comerciantes e Industriales. Estudio de las Cámaras oficiales de comercio extranjeras, como base para la reorganización de las españolas*. Barcelona, 1910. *Estatutos y Reglamento del Centro Mercantil é Industrial de Tortosa*. Tortosa, 1890.

⁶³ De la que en va ser secretari Francesc Mestre.

⁶⁴ De la que en va ser secretari Juli Nicolau.

⁶⁵ El 18/4/1892 es funda la Cambra Agrícola de Tortosa. Fundadors: Marqués de Bellet (President). Joaquim Pinyol (vicepresident). Primitiu Ayuso (vicepresident). Josep Via (Secretari). Felip Vergés (Secretari). Josep Bernís (Tresorer). Pere Franquet (Comptador). Vocals: Manel Pinyol, Víctor Olesa, Tomàs Garcia, Francesc Llasat i Puig, Jaume Ortega, Pasqual Ballester, Trinidad Garcia de Bermejo, Baltasar de Salvador, Josep Llanes, Ignasi de Ramón, Francesc Mañá, Simó Gas, Antoni Tallada, Joan Mangrané, Manel Llasat. CORREO DE TORTOSA 19/4/1892. BOLETÍN DE LA CÁMARA AGRÍCOLA DE TORTOSA 1/8/1892.

la de promoure la creació d'una Cambra de Comerç *que ajudi a trobar noves vies de prosperitat i progrés a aquesta comarca*. Aquest full va signat per: El marquès de Bellet (per la Junta de Defensa), Primitiu Ayuso (per la Junta Directiva de la Cambra Agrícola) i Àngel Nicolau, Bernard Grego, Mateu Martí, Facundo Segarra, J. Domingo Grego, Miquel Bau i Francesc Mestre i Noè (pel comerç i la indústria).⁶⁶ Tot i els esforços emprats, no sembla que aquest primer intent arribi a bon port.

L'any 1904, hi ha un segon intent per part dels membres de la Junta de Foment i Defensa dels interessos de Tortosa i la seva Comarca -de la que Francesc Mestre n'és vocal, representant al comerç- que inclourà en aquesta reunió al representant de la Cambra Agrícola (Primitiu Ayuso), al de l'antic Centre Mercantil i d'altres representants del comerç i de la indústria d'aquesta ciutat. El motiu d'aquesta reunió és l'anàlisi de la situació i convocar a tots el comerciants i industrials de la comarca, per a unir els seus esforços i crear una cambra de comerç.⁶⁷ Finalment, no serà fins l'any 1908 quan quedi definitivament constituïda la *Cámara Oficial del Comercio de la Industria y de la Navegación de Tortosa*, amb Seu Social a l'antiga casa de Gil de Federich.⁶⁸ Francesc Mestre redactarà els primers esborranys del Reglament sobre els que es basarà la redacció final⁶⁹ i serà reelegit com a membre d'aquesta Junta fins l'any 1913.⁷⁰

⁶⁶ EL ESTANDARTE CATÓLICO Tortosa 18/12/1899, p.1.

⁶⁷ LOS DEBATES Tortosa 21/5/1904. MESTRE I NOÈ, F.: *Cámara de Comercio. A los comerciantes e Industriales de la comarca de Tortosa*. DIARIO DE TORTOSA 18/12/1899, p.1; MESTRE I NOÈ, F.: *Cámara de Comercio. A los comerciantes e Industriales de la comarca de Tortosa*. EL ESTANDARTE CATÓLICO Tortosa 18/12/1899, p.1. A banda dels esmentats articles de Mestre, també s'imprimí en un solt que es va difondre profusament per tota la ciutat.

⁶⁸ La primera Junta surten elegits: Josep Domingo Grego i Vidal (President). Josep Ballester (vicepresident). Sebastià Tudó (tresorer). Josep Bau i Vergés (comptador). Francisco Muñoz del Castillo (arxiver). Francesc Mestre i Noè (secretari). Vocals: Martí Gilabert, Esteve Lamote, Juan Bautista Álvarez, Joaquim Sales, Josep Bernís i Murall, Francisco Zamora.

⁶⁹ *Ecos de la provincia. Tortosa*, 8. DIARIO DEL COMERCIO Tarragona 11/3/1908, p.2. Esborrany manuscrit del Reglament Oficial de la Cambra de Comerç de la Indústria i de la navegació de Tortosa, signat per Francesc Mestre. *Reglamento de la Cámara Oficial del Comercio de la Industria y de la Navegación de Tortosa. Redactado con arreglo al R.D. de 21/6/1901 y de conformidad con el de 13/12/1901*. Tortosa, 1908.

⁷⁰ Una de les primeres funcions que portarà a terme és la gestió, coordinació i recepció dels comissionats estrangers a Tortosa i de les expedicions comercials a l'estranger, per tal de facilitar les exportació i importacions a la comarca. La primera d'aquestes s'establirà amb vàries repúbliques Iberoamericanes. MESTRE I NOÈ, F.: *Sección oficial. Cámara de Comercio. Anuncio*. DIARIO DE TORTOSA 23/3/1909, p.3.

Instrucció pública: Francesc Mestre, “ Habilitat”.

Introducció: La instrucció pública a la demarcació de Tortosa.

El Comú del Municipi Consular de Tortosa va disposar, fins al segle XVIII, d'una total autonomia en matèria educativa. Amb la desaparició del Municipi Consular (1708-1709) i la seva conversió en Ajuntament de Regidors -al més pur estil castellà-, el Comú de la Ciutat de Tortosa va continuar ocupant-se de l'ensenyament públic, destinant una partida econòmica per sufragar els estudis primaris dels fills i filles de les famílies del municipi amb menys recursos.

Amb la divisió provincial, primer, i la creació del nou municipi de Roquetes,⁷¹ després, no tan sols es va trinxar territorialment l'antiga comarca de Tortosa, sinó que en manllevar els bens comunals, també van desaparèixer tots els serveis públics que hi anaven vinculats i que es sufragaven amb els beneficis aportats pel Comú de la Ciutat (ensenyament, sanitat, enclusa, sèquies, lligallos, clavegueram, pontatge, neteja, seguretat...), ferint de mort les poques engrunes d'autonomia municipal que encara restaven a aquest municipi, així com la seva economia.

Tres dels serveis bàsics que el Comú de la ciutat ofería als seus ciutadans i que afecten al punt que ara estem tractant -l'enclusa, la sanitat i l'educació- en desaparèixer la base econòmica amb que fins llavors s'havien finançat, i amb la teòrica re-centralització d'aquests serveis, comencen a decaure, incidint directament en la qualitat de la salut pública i els nivells d'escolarització de la seva població. A partir d'aquest moment i de manera irregular, les congregacions religioses aglutinaran la instrucció dels infants de la ciutat en totes les seves etapes i, en alguns casos, oferiran un nombre determinat de places gratuïtes que, de manera puntual, poden haver estat sufragades per alguna de les famílies preeminents de la ciutat.

La primera llei d'Instrucció Pública, coneguda popularment com *la llei Moyano*, va ser publicada el 9 de setembre de 1857. A pesar de les reformes i les modificacions sofertes al llarg de la segona meitat del segle XIX i primer quart del XX, la legislació sobre instrucció pública, a grans trets, mantindrà vigent l'esperit liberal i centralista, amb que va ser concebuda aquesta primera llei, fins a l'arribada de la II República.

El tronc central d'aquesta legislació, es fonamenta en un nucli de poder que ha de controlar tot el sistema educatiu de l'Estat espanyol i que està format pel Ministeri del ram, teòricament, assessorat per un *Consell d'Instrucció Pública* i per un *Cos d'inspecció*. Aquests darrers, són els òrgans de control i d'execució directa sobre els territoris que absorbeixen i aglutinen el poder i l'autoritat en cadascun dels districtes universitaris -en que ha estat dividit el territori- i sobre els seus rectors.

⁷¹ Vegeu l'apartat *Territori i Poders* dedicat a la segregació del municipi de Roquetes.

A excepció de la legislació que regirà durant la I República, les lleis d'Instrucció pública reconeixen els privilegis i els drets de l'Església en matèria educativa, pactats en el Concordat de 1851 i posteriors.

A partir de la *Llei Moyano* l'ensenyament queda establert en tres etapes educatives:

- **La primera ensenyança** -dividida en dos grups o etapes-:

El nivell elemental (dels 6 als 9 anys). És obligatori i gratuït per a tots aquells que no puguin pagar-ho. Dins d'aquest nivell, es reconeixen diferents tipus d'escoles: les complertes i les incomplertes; les de temporada i les superiors.

El nivell superior (dels 9 als 12 anys). Pot ser impartit de forma privada mitjançant la figura d'un tutor o d'una institutriu. Amb aquest sistema s'obre la possibilitat a l'existència d'escoles amb un programa educatiu retallat i de mestres sense titulació.

- **La segona etapa** és la destinada a l'ensenyament secundari. Està dividida en un nivell elemental i un altre de superior.
- **L'ensenyament superior** que és el que s'imparteix en les universitats i les escoles superiors.

Malgrat voler aglutinar el control de tota la instrucció pública, l'Estat espanyol només finança els ensenyaments superior i professional. La resta d'etapes educatives -inclosa la primària-elemental, que per llei és obligatòria i s'ha de poder oferir de forma gratuïta- en la pràctica, han de ser sufragades pels fons municipals.

En el cas de Tortosa, aquesta legislació i el nou sistema que l'acompanya tindran una dificultat afegida: la seva implantació coincideix en el temps en que la política re-centralitzadora de l'Estat està desballestant aquest territori, ferint de mort les dinàmiques i les sinèrgies que mantenien l'equilibri de tot el seu sistema econòmic i social. Amb aquest panorama, no és d'estranyar que, a pesar de la teòrica obligatorietat de l'ensenyament primari, més del 50% del total de la població sigui analfabeta i que més d'un 60% de la població infantil continuï sense estar escolaritzada a principis del segle XX.⁷²

Un altre dels temes importants per a Mestre, derivat de la situació que s'acaba d'exposar, és la qualitat educativa de la població que només ha pogut cursar estudis primaris elementals. En el cas del districte escolar de Tortosa -del que com "Habilitat", Francesc Mestre té informació de primera mà- sabem que els alumnes -nens i nenes- reben l'ensenyament única i exclusivament en llengua castellana, mentre que la seva llengua vehicular i d'ús quotidià és el català. Tot i que en aquests estudis primaris elementals, s'imparteix formació en lectoescriptura i càlcul matemàtic bàsic, Francesc Mestre explica que a aquests infants i futurs adults, els hi manca la comprensió lectora: un greu obstacle l'hora de formar-se com a individus amb una personalitat, un criteri i

⁷² Reial Decret de 17/6/1855. Reial Decret de 7/5/1886 (GACETA DE MADRID del dia 8). Reial Ordre de 16/1/1895. PALOMERA, I.; NARBONA, M.; PÉREZ, M.; ROCASOLANO, A.; CEBALLOS, O.: *La Provisión de Plazas en las Escuelas Públicas de Primera Enseñanza: Fuentes Documentales en el Archivo General de la Universidad Complutense de Madrid*.

una opinió pròpies, i d'arribar a ser futurs adults amb una capacitat de desenvolupament crític.

La figura de l'Habilitat

En les diferents lleis sobre la instrucció pública que he pogut consultar i que abracen més de mig segle, no he trobat cap regulació específica sobre la figura de l'Habilitat, ni cap descripció sobre les seves funcions.

En principi, l'Habilitat és la persona responsable de gestionar el pagament dels sous dels mestres entre l'administració competent i aquests. L'elecció, segons la informació que he pogut extreure de les notes publicades en la premsa, sembla ser que recau sobre el mateix cos de mestres de cadascun dels districtes. Tot i això, a través d'aquestes fonts periodístiques he pogut comprovar com, aquesta, acostuma ser una figura efímera i, sembla, que costa trobar qui es vulgui responsabilitzar d'aquesta tasca.

Els motius posen ser múltiples i variats: el caos administratiu en matèria d'instrucció pública, la crisi econòmica municipal -ara ja endèmica- que a les acaballes del segle XIX manté al magisteri sumit en la més pura misèria.

La política caciquil que s'està portant a terme en aquests districtes escolars, acostuma a venir acompanyada de lluites fratricides, de corrupció i, perquè no dir-ho, d'una toxicitat que, quan Mestre assumeix aquesta responsabilitat, ja es troba inoculada dins del col·lectiu de mestres. Per a ell, aquest és l'origen de la precarietat en que es troba sumit el magisteri; un col·lectiu desunit i enfrontat, que rivalitza per les engrunes que poden rebre del "sistema".

Entre 1890 i, almenys, fins l'any 1910 Francesc Mestre serà nomenat *Habilitat* per la Junta d'Instrucció Pública de Tarragona.⁷³ Probablement degut als canvis legislatius produïts l'any 1900 -que d'alguna manera, sembla ser, que afecten a la figura de l'Habilitat i al llibre d'Habilitacions que fins ara ha hagut de portar de forma obligatòria.⁷⁴

⁷³ He pogut refer les dades que conformen aquest apartat, a partir del llibre d'habilitació de Francesc Mestre i Noè on hi consten els pagaments fets als mestres, per trimestres, des de 1890 fins 1899; del document de nomenament expedit per la Junta Provincial d'Instrucció Pública de Tarragona en la sessió de juny de 1896, i de la següent correspondència epistolar: Carta de Vicente López Puigcerver -en aquells moments Director General de l'Institut Geogràfic i Estadístic- a Francesc Mestre, 29/9/1905. Cartes del Diputat per Roquetes Agustí Querol a Francesc Mestre datades al llarg de 1907, 1908 i 1909. També m'han estat de gran utilitat les següents fonts hemerogràfiques: ANUARIO DE PRIMERA ENSEÑANZA 25/1/1864. EL PAVELLÓN LIBERAL Tarragona 4/8/1892. LA VERDAD Tortosa 4/2/1893, p.3. LOS DEBATES Tortosa 13/9/1900, p.2. Carta de Daniel Cortázar -Conseller d'Instrucció Pública- de 12/12/1901.

⁷⁴ Amb aquesta informació he pogut configurar dos mapes de les escoles de primera ensenyança del partit judicial de Tortosa, entre 1890 i 1908, de les que Mestre n'és l'Habilitat. El primer mapa mostra la ubicació de les poblacions del districte escolar que disposen d'escoles d'ensenyament primari: Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 4.MAPES I PLANELLS, APÈNDIX 1. I un segon mapa on es pot veure les escoles d'ensenyança primària situades dins del municipi de Tortosa: Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 4.MAPES I PLANELLS, APÈNDIX 2.

La situació amb la que es troba Francesc Mestre dins d'aquest districte escolar és d'un veritable caos. Els mestres ni són un col·lectiu ni es senten com a tal. Viuen i treballen en condicions pèssimes i en la premsa es descriuen casos de veritable misèria, fam i insalubritat. Quan aconseguen cobrar, ho fan tard i malament i, en molts casos, la paga que reben està molt per sota del legalment estipulat o acordat. La premsa va plena d'articles on els mestres són utilitzats pels polítics de torn com titelles. Tan se val si parlem de la política local, com de la provincial o de l'estatal; el magisteri sempre en surt malparat.⁷⁵

Amb aquest panorama, veurem com el càrrec d'Habilitat de Francesc Mestre dins la instrucció pública primària, anirà més enllà de la simple gestió econòmica.

Mestre publica una nota a *La Veu de Tortosa* en la que s'anuncia la constitució de l'*Associació dels Mestres públics dels partit de Tortosa*.⁷⁶ L'esmentada Associació sorgeix de les necessitats socials dels membres d'aquest col·lectiu i fonamenta les seves bases en la solidaritat professional i el progrés de l'ensenyança; aquests són els pilars sobre els que s'estructurarà el seu reglament intern. Com a President s'escull, d'entre els seus membres, a Antoni Gilabert i Sol –mestre superior de Tortosa- i, com a Secretari a Manel Guarch -mestre d'Aldover-. La Junta directiva, a banda dels ja esmentats, està formada per: Lluís Dolz -mestre de Roquetes- que en serà el dipositari; Cristòbal Ferrando -mestre de Tortosa-;⁷⁷ i els suplents: Martín Cortiella, León Pascual, Sebastián de Santa Inés i Enric Serra.⁷⁸

Al cap de pocs dies de ser constituïda l'esmentada associació, tal i com indica una nota de premsa publicada per Francesc Mestre, es funda el *Boletín de la Asociación de Maestros públicos de 1ª enseñanza del partido de Tortosa*,⁷⁹ establint la seva redacció en el carrer d'Oliver 1 de Tortosa. En un primer moment, aquest butlletí -gratuït per a tot el Magisteri- utilitzarà les mateixes infraestructures editorials i de distribució de *La*

⁷⁵ Fotografia realitzada per Francesc Mestre en les escoles de nens i de nenes de La Galera, l'any 1900. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 5.FOTOGRAFIES, APÈNDIX 1.

⁷⁶ LA VEU DE TORTOSA 13/5/1900, p.4.

⁷⁷ Que, donat la seva avançada edat, demanarà ocupar el càrrec de bibliotecari.

⁷⁸ BOLETÍN DE LA ASOCIACIÓN DE MAESTROS PÚBLICOS DE 1ª ENSEÑANZA DEL PARTIDO DE TORTOSA 20/5/1900. LA VEU DE TORTOSA 1/7/1900, p.3.

⁷⁹ BOLETÍN DE LA ASOCIACIÓN DE MAESTROS PÚBLICOS DE 1ª ENSEÑANZA DEL PARTIDO DE TORTOSA 20/5/1900.

Veü de Tortosa,⁸⁰ imprimint-se en l'impresma d'Emili Cantero. En aquesta primera etapa rebrà el suport econòmic i periodístic de Francesc Mestre i Noè.⁸¹

Francesc Mestre ocuparà el càrrec d'habilitat fins l'any 1910. El cessament d'aquesta activitat va comportar la cancel·lació de la fiança que, en el moment del seu nomenament, li havia imposà la Junta Provincial d'Instrucció Pública.⁸²

La llibreria de Francesc Mestre i Noè.

El dilluns 16 de novembre de 1891 Francesc Mestre inicia la seva activitat al capdavant de la seva nova llibreria situada al carrer de la Rosa número 11; un negoci que adquireix en ser traspassat pel seu anterior propietari -Ramon Prades i Cierco- i que s'anuncia com la llibreria més antiga de Catalunya, amb més de 130 anys d'història.⁸³

En un primer moment, el negoci mantindrà una línia continuista com a llibreria i papereria. El 1892 ampliarà la seva gama als articles d'escriptori i per a taller de pintura i, a finals d'any, reformarà l'establiment instal·lant-hi llum elèctrica.

L'any 1894 s'anuncia com a llibreria religiosa, científica i literària, i l'única casa en condicions avantatjoses per a la venda a l'engròs i l'únic dipòsit de les tintes angleses Stephens. La llibreria també té la corresponsalia de diferents periòdics i revistes.⁸⁴

Un any més tard, ja ha ampliat la seva gamma de productes amb una secció de *materials per a l'ensenyança*: pintura, literatura i llibres de text per a les escoles, oferint preus especials i catàlegs gratuïts per als mestres i els professors. Ha obert una secció especialitzada en materials per a pintors, dibuixants, enginyers i arquitectes; una de material d'oficina i comptabilitat i, una darrera, especialitzada en bibliografia tortosina.

L'any 1897 Francesc Mestre intentarà entrar en el mon de l'edició, per divulgar, entre d'altres, bibliografia tortosina. Sota el segell *Casa Editorial de Francisco Mestre* -situada al mateix carrer de la Rosa nº11- hi sortiran publicades algunes obres com *Catecismo de*

⁸⁰ Periòdic fundat i dirigit per Francesc Mestre.

⁸¹ *Gracias a la feliz iniciativa de unos cuantos distinguidos maestros, a la buena voluntad de los restantes y en particular a la alteza de miras y notable desprendimiento de D. Francisco Mestre Noé, quien cede a favor de la Asociación el medio por ciento de sus derechos de habilitado....*
Viva la Asociación. BOLETÍN DE LA ASOCIACIÓN DE MAESTROS PÚBLICOS DE 1ª ENSEÑANZA DEL PARTIDO DE TORTOSA 20/5/1900, p.1.

⁸² Document de liquidació de la fiança. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 6.REPRODUCCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DOCUMENTAL, APÈNDIX 4.

⁸³ *D. Francisco Mestre Noé.* LA VERDAD Tortosa 14/11/1891, p.2 i 24/12/1891, p.2.

⁸⁴ EL MENSAJERO. REVISTA POPULAR. CIUDAD DE DIOS. CIENCIA CRISTIANA. SANTÍSIMO ROSARIO. ANALES DE S. JOSÉ. ILUSTRACIÓN ESPAÑOLA Y AMERICANA. ILUSTRACIÓN MUSICAL. MODA ELEGANTE. BORDADORA. LA ABEJA.

la doctrina cristiana -de Pedro Vives- editat l'any 1897. Aquesta incursió en el món editorial li donà molta feina i pocs rendiments econòmics, motivant el seu ràpid tancament. Els escassos exemplars d'aquesta curta aventura editorial foren estampats en la impremta de Gabriel Llasat i Ferré.

En aquesta mateixa època, la llibreria de Francesc Mestre comença a funcionar, també, com a centre de subscripcions dels principals periòdics i revistes espanyols i estrangers.

Entre 1897 i 1898 amplia la seva oferta comercial amb una secció dedicada a la fotografia i al material fotogràfic.⁸⁵ Aquesta secció perdura fins 1904; any en que alguns fotògrafs de la ciutat començaran a ampliar el seu negoci introduint-hi la venda de màquines i material fotogràfic, amb la que Mestre ja no pot competir, motivant la liquidació dels articles d'aquesta secció⁸⁶.

Sembla ser que a mitjans de la dècada de 1890 Francesc Mestre deu tenir algun problema amb l'exclusiva, la comercialització o amb la qualitat de les tintes Stephens i està buscant d'altres fabricants amb l'ajut de l'apotecari de Xerta Antoni Añon, que és qui fa les proves.⁸⁷ Entre les tintes testades hi ha les franceses de Jules Miette i les de J. M. Paillard; d'altres de fabricació espanyola i, també, una que hauria estat elaborada pel seu amic d'adolescència i company de redacció de LA VERDAD, Miquel Rey i Llop:⁸⁸ una tinta que aquest *va intentar acreditar com a tinta indeleble i que el mercat, finalment,*

⁸⁵ He pogut comprovar que va treballar amb les cases de material fotogràfic: *Société Anonyme des plaques et papiers photographiques A. Lumière & ses fils* de Paris -Plaques sèches au gélatino-bromure et Argent- ; i, també, amb *Satrap. Platino-Bromsilber-papier I. Marke D weiss extramatt. Chemische fabrik auf actien (vorm. E. Schering)* de Charlottenburg -Alemanya-. La seva botiga es va especialitzar, també en la venda dels productes de E. Krauss, *Optique et mécanique de précision*, rue de Naples 18-20, Paris.

Entre la publicitat de l'època he pogut trobar un anunci del que deuria ser uns dels primers "Kits" per als que volguessin endinsar-se en el món de la fotografia. CORREO DE TORTOSA 16/5/1900, p.3. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 3.

⁸⁶ DIARIO DE TORTOSA 8/6/1904.

⁸⁷ En una carta d'Antoni Añon a Francesc Mestre datada a Xerta el 20 de juny de 1895, es denota que Añon està fent proves amb diferents tipus i marques de tintes: *De la tinta Shephen res puc dir-li perquè ab dos o tres gotes que vaig gastar vaig veure que era blaneta i que no mereix la pena de tenir embarassos; la vaig llançar a la terra del jardí. Esta, ab la que escric la present no val tant com la de Juli Miette que se m'acabà fa poc, perquè ataca les plomes deixant-li una taca persistent.*

⁸⁸ Miquel Rey i Llop, poeta i escriptor natural de Tortosa va ser company de classe de Francesc Mestre al col·legi Sant Lluís Gonçaga de Tortosa. Va fundar i dirigir un setmanari local *EL CONTEMPORANEO*, de caire literari i de curta duració, que, segons Francesc Mestre- hauria vist la llum l'any 1887. Més tard -6/8/ 1889- orientat pel jove comte de la Torre de l'Espanyol, va fundar i dirigir el setmanari polític *EL PROMULGADOR*, que defensava la política democràtica del General López Domínguez. Francesc Mestre explica que com no trobà ambient a Tortosa, deixà de publicar-se al tercer número. L'any 1915 va fundar i dirigir el diari *LA RIBERA DEL EBRO*, defensor de la política lliberal del marquès de Marianao, que a Tortosa orientava l'advocat Josep Foguet i Marsal. Aquest diari també tingué una curta durada. Acostumava a signar amb el pseudònim *Larreto*, diminutiu de Larra.

no va acceptar. Per la coincidència de dates, tot porta a pensar que aquesta tinta podria ser la que entre 1898 i 1900 es va vendre a la llibreria de Francesc Mestre amb la marca comercial *Tinta Española*⁸⁹ anunciada a *EL NUEVO DIARIO* durant aquest període.⁹⁰

Entre els anys 1901 i 1902 van desapareixent de la premsa els anuncis de la tinta Stephens i l'any 1903 s'anuncia per primer cop, el segell comercial de la *Tinta Jibia*. Aquesta és una marca pròpia de Francesc Mestre, sota la que es comercialitzen una ampla gamma de tintes especials per a còpia i arxius. La oferta que es presenta en el catàleg és molt àmplia i abasta les tintes líquides -en una extensa gama de colors, formats i mides-, així com la tinta en pols. La comercialització de tintes amb marca pròpia és un segell que distingeix als establiments més acreditats, donant-los un toc d'exclusivitat, tot i que el fabricant de tintes -en origen- pugui ser el mateix. Aquesta és una fórmula que començarem a trobar en moltes llibreries de les principals ciutats.

A mode d'anècdota, val la pena consignar l'antiga amistat entre Jacint Verdaguer i Francesc Mestre; una relació que s'estreny i els uneix encara més, en el moment en que Mestre inicia la seva activitat com a llibreter i li dona un cop de mà en la venda i distribució de les seves obres. Jacint Verdaguer no disposa d'una bona situació econòmica i, en aquest cas, la venda directa dels seus llibres a l'establiment de Francesc Mestre li reporta facilitats en la distribució, a més del benefici de la venda. Amb aquest tracte directe, Verdaguer s'estalvia pagar les comissions d'intermediaris, ja que és el propi Mestre qui gratuïtament li gestiona la distribució i el cobrament amb d'altres llibreries i centres de venda de la ciutat i de la comarca tortosina. D'aquesta estreta relació, en sortirà la col·laboració de Jacint Verdaguer a *La Veu de Tortosa* fins als seus darrers dies.

Al llarg dels anys en que Francesc Mestre regenta la seva llibreria, aquesta es convertirà a més a més, en la seu de la redacció de *La Veu de Tortosa*, el lloc de trobada i de reunió del magisteri del districte, a banda de portar-s'hi a terme diferents tertúlies.

La llibreria de Francesc Mestre perdurarà fins l'any 1917. Un any abans Mestre havia caigut greument malalt; una infermetat que a partir d'aquell moment, el deixà en un estat de debilitat i d'esgotament, que acabarà posant la seva vida en perill. La seva salut no es repararà mai més, arrossegant fins a la mort les seves seqüeles. Degut a aquesta malaltia, decideix tancar la seva llibreria i, per aquest motiu, posa en liquidació tots els *estocs*; una liquidació que portarà a terme al llarg de 1917. Durant el mes de novembre d'aquest mateix any, la seva muller -Enriqueta Ferrús- pateix un atac de feridura⁹¹ i això

⁸⁹ Notes biogràfiques de Francesc Mestre sobre Miquel Rey i Llop. *EL NUEVO DIARIO* Tortosa 3/12/1899, p.2, i 20/2/1900, p.2.

⁹⁰ *El Nuevo Diario* anuncià aquesta tinta dins la publicitat de la llibreria de Francesc Mestre entre el 10/10/1898 i l'11/6/1900.

⁹¹ Ictus apoplèctic o apoplexia.

el determina a acceptar la proposició dels germans Claudi i Fermí Viladrich -que havien crescut i après l'ofici dins la seva llibreria, des de la seva infantesa com a mossos i, després, un d'ells com encarregat-. Oficialment, la llibreria serà traspassada als germans Viladrich, durant el primer semestre de 1918 -mitjançant un acord previ de pagament a terminis, que encara perdura a mitjans de la dècada de 1930.

L'entramat polític tortosí i els inicis de Francesc Mestre dins el món de la política.

Tot i que Francesc Mestre ha mantingut un contacte viu amb la seva ciutat natal durant els anys de residència a Barcelona, el seu retorn i presa de contacte amb la realitat tortosina, es produeix paulatinament i sense deixar del tot la que ja s'ha convertit, també, en la seva ciutat: Barcelona. Després de sopar, agafa el costum d'acudir al Casino d'Artesans per passar la vetllada i agregar-se a una taula ocupada sempre pels mateixos tertulians: Josep Sabaté i Josep Ferreres i Lluís; els doctors Jaume Ferran⁹² i Amali

⁹² Jaume Ferran i Clúa (Corbera d'Ebre 1/2/1851-†22/11/1929). Metge i bacteriòleg. Fill de Joan Ferran i Llombart -metge de Corbera d'Ebre- i de Llibertat Clúa. Cursa el batxillerat en el col·legi de Sant Lluís de Tortosa. Es llicencia en medicina a Barcelona 9/12/1873. En acabar els estudis s'estableix com a metge al Pla del Penedès -com a deixeble del doctor Queralt- entre els anys 1874 i 1876. El 1877 torna a Tortosa, on exerceix d'oftalmòleg i, també, fa electroteràpia. Aquí inicia els seus treballs dins del camp de la bacteriologia. Es casà amb Dolors Domingo i Baulenas -cosina d'Innocent Paulí-. Es nomenat Director de l'Hospital Civil de la Casa Provincial, Sots delegat de Medicina i metge del port de Tortosa. BERTÁN, M.J.: *La vida de un sabio útil. Ferrán*. Barcelona 1917. CLIMENT, f.; Cid, J.: *Trets biogràfics del Dr. Jaume Ferran i Clúa*. Fundació Doctor Ferran. Tortosa, 1995. FERRAN, J.; GONZÁLEZ-ZORN, B.: *Jaime Ferran. Más allá de la Microbiología*. SEM@FORO nº55, juny 2013, p.20-25. FRANCO RODRÍGUEZ, J.: *El Doctor Ferrán (de las memorias de un gacetillero)*. ABC Madrid 20/6/1929. MESTRE I NOË, F.: *El Dr. Ferran i Tortosa. Records personals*. HERALDO DE TORTOSA, 23/11/1929. MESTRE I NOË, F.: *El Dr. Ferran i Tortosa*. L'ABELLA D'OR a Tortosa, Barcelona, setembre de 1930. MESTRE I NOË, F.: *Cinquantè aniversari del descobriment del Dr. Ferran*. HERALDO DE TORTOSA 30/3/1935, p.1. MESTRE I NOË, F.: *El Dr. Ferran i Tortosa. Records personals*. HERALDO DE TORTOSA 23/11/1929, p.2. MESTRE I NOË, F.: *El Dr. Ferran i Tortosa. Records personals*. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 29/11/1929, p.1. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.31-32. POU, T.; MORAGAS, M.: *Catàleg. Primer centenari mundial de la vacunació humana: Jaume Ferran (1852-1929)*. Barcelona 29 de desembre de 1984- 15 de gener de 1985. TIÓ I SALUEDA, S.: *Ferran i Paulí: La instantaneïtat en fotografia*. Quaderns d'Història de l'Enginyeria. Volum VIII, 2007, p.51-269. TIÓ, S.: *La "Facultat de Ciències de Tortosa": els metges Jaume Ferran i Clua i Innocent Paulí i Galceran*, p.43-51.

Gimeno,⁹³ Innocent Paulí i Galceran⁹⁴, Baltasar Nòria,⁹⁵ Ramon Rodríguez i Gonzalo Jover.⁹⁶ De tots ells, Francesc Mestre és el més jove.

Precisament en aquest Cercle d'Artesans, on s'acaba d'inaugurar una escola, ell i Gonzalo Jover presentaran un projecte per fer-hi un teatre⁹⁷ i, un any més tard s'hi estrenaran les obres *Lo Cautiu* i *Matilde* de Francesc Mestre i Noè. A aquestes hi seguiran d'altres d'autors coneguts -especialment catalans- i d'autors locals, que abastaran un

⁹³ Amalio Gimeno Cabañas (Cartagena 31/5/1852-† Madrid 13/9/1936) va ajudar al doctor Ferran en la seva lluita contra l'epidèmia de còlera de 1885 i l'acompanyà en el seu viatge a Xàtiva i d'altres llocs infestats del país valencià. A més, Gimeno donava conferències per demostrar l'eficàcia de la vacuna de Ferran. L'hivern de 1885-1886 Gimeno el va passar a Tortosa treballant al costat de Jaume Ferran i d'Innocent Paulí. Catedràtic de medicina. Va ser Ministre de Marina en el Gabinet de Canalejas i havia estat Ministre d'Estat en l'anterior gabinet liberal. Francesc Mestre diu d'ell que tenia una gran facilitat d'expressió i eloqüència. MESTRE I NOÈ, F.: *El Dr. Ferran i Tortosa...*

⁹⁴ Inocenci Paulí i Galceran (Tortosa 26/12/1854 -†Barcelona 9/12/1921). És fill d'Antoni Paulí i Roig - Sots tinent- i de Josepa Galceran i Muntades. Es va casar amb Joana Fabré i Milà -natural de Vilanova i la Geltrú-. Va estudiar el batxillerat a l'Institut de Tortosa. Estudiant d'enginyeria, membre de la Societat Espanyola d'Electricitat, es va llicenciar en medicina l'any 1900 -quan ja tenia 42 anys-. Va treballar al costat de Jaume Ferran fins l'any 1891. CLIMENT, F.; CID, J.: *Trets biogràfics del Dr. Jaume Ferran...*; MESTRE I NOÈ, F.: *El Dr. Ferran i Tortosa...* TIÓ I SALUEDA, S.: *Ferran i Paulí: La instantaneïdada...* p.61-83. TIÓ, S.: *La "Facultat de Ciències de Tortosa"...*

⁹⁵ Baltasar Nòria, oriünd de Mequinensa es va establir a Tortosa com apotecari. Fou Secretari i professor de l'Institut de 2ª ensenyança de Tortosa. Fundà un col·legi privat conegut com *el col·legi d'en Nòria* que, oficialment, portava el nom de *Colegio Dertosense* -instal·lat al carrer del Pes de la Palla nº16-. Uns anys després, al 1882, gràcies al patrocini del *Cercle de Artesans*, es traslladà al 2on pis del nº24 del carrer Montcada. Francesc Mestre diu d'ell que era un home molt ocurrent -*els seus acudits feren època*- que mantingué sempre els seus ideals progressistes-lliberals, abans i després de la Revolució de setembre i de la Restauració. Fou un bon químic i matemàtic, un periodista valent i un gran aficionat a la fotografia.

⁹⁶ Gonzalo Jover Hernaiz, (Valladolid-†Barcelona, desembre de 1922). Escriptor val·lisoletà. Director d'una companyia d'aficionats que actuaven al Teatre Principal de Tortosa. Francesc mestre explica que va escriure una *sasueleta aguda i xistosa* titulada *Tortosa bajo la luna* - on es parlava del còlera i d'altres aspectes locals- musicada per Josep C. Fernández. Va compaginar la seva col·laboració a DIARIO DE TORTOSA amb la direcció del periòdic Tarragoní EL PAVELLÓN LIBERAL- diari polític del *Círculo Liberal de Tarragona*-. Duran l'any 1896 fou secretari accidental del Marquès de Marianao durant l'estada d'aquest en la seva finca anomenada *Mas Sarrià*.

⁹⁷ Aprofitant l'espai existent en el Saló destinat a les Juntes Generals, el teatre s'aixecaria seguint les disposicions assenyalades en un planell que s'adjunta al projecte i a la memòria econòmica, ocupant l'escenari un dels extrems de l'esmentat saló, aprofitant tota la seva amplada. Dins l'espai de l'escenari s'hi situarien els vestuaris i els passadissos entre bastidors, a més d'un espai destinat al piano i a la orquestra. A la resta de la sala hi quedaria espai per a més de 300 cadires, inclosos els passadissos central i laterals.

ampli repertori, omplint els escenaris de la ciutat amb actors aficionats locals i companyies teatrals professionals.⁹⁸

Una altra de les tertúlies a la que Mestre acudeix, es porta a terme -de manera privada- a casa del fotògraf Bonaventura Masdeu, per parlar únicament de fotografia, de ciència i d'art. A banda de Masdeu i de Mestre, allí es reuneixen Jaume Ferran, Josep J. Landerer,⁹⁹ Innocent Paulí, Josep Mª Marqués¹⁰⁰ -durant les seves estades a Tortosa- i, finalment, s'hi incorporà l'apotecari Gerard Vergés¹⁰¹ un cop instal·lat, novament, a Tortosa. Aquest anys son recordats per Francesc Mestre com una època venturosa, *plena de llibertat, modesta, treballadora, circumspecta, i verament instructiva sense*

⁹⁸ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.36-37.

⁹⁹ Josep Joaquim Landerer i Climent (València 1841-†Tortosa 1922), astrònom i geòleg. Fill de Ricard Landerer -natural de Basilea, Suïssa- i de Vicenta Climent – natural de Sant Nicolau, València-, es casà amb Dolors de Córdoba i Valverde -natural de Tortosa-. Fou un investigador reconegut en els camps de l'astronomia, la geologia, la meteorologia i la Paleontologia. Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* pàgina 67. TIÓ I SALUEDA, S.: *Ferran i Paulí: La instantaneidad...*, p.57-60.

¹⁰⁰ Josep Mª Marqués i Garcia (Tortosa 23/8/1861-†), pintor. RODRÍGUEZ, O.: *Álbum biográfico*. Tortosa 1892, p.113-122. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.35.

¹⁰¹ Gerard Vergés i Zaragoza (Tortosa 25/9/1868-†1941). Havia estat company d'escola de Francesc Mestre al col·legi de D. Joan Sancho, ja que degut a la seva ceguera Mestre va haver d'incorporar-se als estudis amb els alumnes de dues promocions posteriors; d'aquí en sortirà una amistat, unes aficions i una complicitat que perdurarà al llarg de tota la seva vida.

Francesc Mestre va avançar ràpidament en els seus estudis i va poder ingressar a l'Institut de segona ensenyança del col·legi de Sant Lluís amb la seva promoció, motiu pel qual ja no coincidiria amb Vergés a l'aula. Un cop acabat el batxillerat Vergés marxarà a estudiar farmàcia a Barcelona, llicenciant-se el 27 de juny de 1894. Pocs mesos més tard obrirà el seu despatx de farmàcia on també portarà a terme anàlisis i l'elaboració de fórmules magistrals.

La seva farmàcia estava situada en el mateix edifici on tenia la seva galeria de fotografia Bonaventura Masdeu i l'esmentada tertúlia, origen de la seva afició a la fotografia. Aquí es va intensificar una afició comuna -entre Mestre i Vergés- a la fotografia, a revelar les plaques fotogràfiques i a fer proves de tota mena, que Vergés va perfeccionar amb destresa. Entre 1898 i 1900 va inventar el Poliscopi Vergés –va vendre la seva patent a una casa de París-. El primer aparell que va construir el va regalar al rei Alfons XIII i la seva particularitat consistia en un mecanisme de canvi automàtic de clixés, i que en un moble de dimensions reduïdes hi cabien 300 vistes estereoscòpiques. Més endavant va inventar, patentar i construir una màquina estereoscòpica, rígida i plegable, al mateix temps, que el doctor Ferran va introduir en les fàbriques més acreditades d'Alemanya. També va construir una màquina ampliadora molt més avançada que les ja existents, gracies a un dispositiu especial que mantenia sempre la imatge enfocada.

Amb el desig de solucionar els problemes i complicacions a l'hora d'imprimir fotografies microscòpiques, va idear un senzill aparell que s'adaptava a tots els microscopis. La revista "Ibérica" va publicar aquest treball reproduint les fotografies microscòpiques. Altrament, va resoldre científicament la cinematografia en relleu, publicant una memòria que va ser presentada a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona per l'eminent astrònom Josep Comas i Solà. També va ser un dels primers en investigar i obtenir les primeres fotografies en color. MESTRE I NOË, F.: *Giripigues tortosines...* MESTRE I NOË, F.: *D. Gerardo Vergés Zaragoza*. DIARIO ESPAÑOL Tarragona 13/5/1940.

*retraure tant com ara la paraula "cultura"... un temps en el que s'anomenaven aficionats els homes que ara es fan dir intel·lectuals.*¹⁰² Aquest és també un període d'encontre i de re-encontre entre dues generacions que cerquen punts en comú a través del diàleg, de les tertúlies, de l'excursionisme, del periodisme, i de compartir aficions. Dues generacions que es prenen el relleu per afrontar un final d'etapa, de transició, d'involució, de renovació, transformació o de canvi, que portarà als seus protagonistes a implicar-se, de manera plural i diversa, en el futur del seu país.

Per a Francesc Mestre son, també, anys d'observació, d'aprenentatge i d'anàlisi, que li permeten prendre la temperatura a la situació política, econòmica, social i territorial; que el determinen en els seus plantejaments i en els models a seguir o a implantar; en el to, les cadències i les maneres de com ha d'afrontar el seu compromís amb la seva terra i amb la seva gent, així com la seva implicació en els esdeveniments futurs. Els seus treballs a favor de la recuperació de la seva cultura i la seva llengua; de la catalogació i l'estudi dels arxius municipal i capitular; de la seva implicació en el món de la instrucció pública, de la sanitat i del foment, acabaran de completar en el seu imaginari, les claus del que ha estat la decadència de l'antic territori dertusà i del seu municipi autònom.¹⁰³

En el seu llibre *Els tortosins per Tortosa*¹⁰⁴ desenvolupa aquesta idea i situa l'origen de la problemàtica territorial, social i política en la centralització del poder portada a terme durant la primera meitat del segle XIX i en les noves oligarquies creades sota *la seva ombra protectora*. Un canvi de sistema que *ha engendrat un proselitisme inconscient* que, poc a poc, ha esmicolat prestígis i *ha desagnat les energies ciutadanes*. Una divisió provincial que ha comportat l'esquarterament de les regions, ferint greument el *tronc municipal, que en la desamortització va enfondir dins del cor dels Municipis*, en arrebatar-li els bens i amb la creació d'un organisme diferent, capritxós i artificial. Una nova organització que ha somogut les pràctiques i les consuetuds seculares, submergint aquesta societat dins d'un ecepticisme generalitzat. Per aquest motiu, una majoria d'homes ha abandonat la política, i d'això se'n ha ressentit la hisenda municipal; la resta, s'ha entregat *en brassos d'aqueixa oligarquia funesta qu'ha anat barrant dels cors l'amor a la ciutat. Des de aleshores, no hi ha hagut fermesa en els programes ni voluntat en sostenir-los*. Aquests nous procediments han fonamentat l'individualisme i la indolència. El versalisme s'obert pas i, amb la seva embranzida, ha arrossegat la dignitat ciutadana *sota la fèrula del Govern Civil: perxó des de aleshores, no hi hagut obra firme ni duradora*.

Com a resultat de tot plegat, tant a la ciutat, com a la comarca de Tortosa, s'hi han instal·lat el caciquisme i el cunerisme de manera crònica, tot i que aquí adquireixen uns colors, uns tons i uns matisos propis, difícilment comparables amb els d'altres territoris.

¹⁰² MESTRE I NOË, F.: *El Dr. Ferran i Tortosa*.

¹⁰³ Veure apartat dedicat a la política i el territori.

¹⁰⁴ MESTRE I NOË, F.: *Els tortosins per Tortosa*.

No es poden entendre els fluxos polítics sense comprendre els eixos que el desarrelament i el bipartidisme han instal·lat en aquestes terres. Personatges com els germans Gonzalez i Cabanné,¹⁰⁵ els germans Joaquim i Vicent López Puigcerver,¹⁰⁶ Antoni i Josep Kíes (pare i fill),¹⁰⁷ Francesc i Enric Pedrola (pare i fill),¹⁰⁸ Agustí Monner i Mauricio (gendre i cunyat, respectivament, dels esmentats Pedrola),¹⁰⁹ Albert Bosch i Fustegueras,¹¹⁰ i un llarg etcétera de noms, encreuaments familiars i entramats

¹⁰⁵ Teodor (Tortosa 10/11/1837-†Tortosa 25/1/1909), Julio (Tortosa,?-†Tortosa 25/1/1910) i Josep (Tortosa 1840-†Tortosa 2/5/1911) González i Cabanné, son fills de Marià Gonzalez i Mercé i de Rosa Cabanné i Estrany, fundadors de la fàbrica de farines de l'Assut (Tortosa) i nebots d'Antoni González i Mercé -Secretari de l'Ajuntament de Tortosa fins l'any 1854, en que el van assassinar-. Teodor i Josep es van quedar solters. Julio es va casar amb Regina Sempere i Esteve, germana de Marcel·lí Sempere -Dignitat Mestrescola de la Catedral de Tortosa i beneficiat del cardenal Miquel Payá Rico-. Políticament, Julio i Josep sempre es van mantindre a l'ombra del seu germà Teodor. Arxiu de la catedral de Tortosa, llibre de 1832-1839, folio 635, partida 329. MESTRE I NOË, F.: *Biografia del gran patrici tortosí...*Tortosa, 1918. BAYERRI, J.: *Teodor González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa*, p.119-123 i 155-157.

¹⁰⁶ Joaquim López Puigcerver (València 18/11/1841-†Madrid 28/6/1906), ministre en diferents governs sagatins. Vicent López Puigcerver (València 15/8/1844 -†Madrid 21/3/1911), era coronel de l'exèrcit, va ser Director del *Instituto Geográfico y Estadístico* i Diputat a Corts pel districte de Roquetes en diferents ocasions. Tots dos van militar dins del partit Liberal.

¹⁰⁷ Antoni Kíes i Muñoz fou alcalde de Tortosa l'any 1897. Durant les eleccions provincials de setembre de 1898 recolzà la candidatura liberal, juntament amb Albert Bosch i Fustegueras, els carlins i els conservadors dissidents, de la que també en forma part el seu fill Josep Kíes i Álvarez. Antoni Kíes dimitirà com alcalde de Tortosa el 12/10/1898, essent substituït per Joan Curto, fins que es nomeni un nou successor.

Francesc Mestre defineix Antoni Kíes i Muñoz com un home fred, empíric, una mica indolent i diletant, que donava més importància a *les idees escrites en paper de barba que a la realitat*. Era considerat com un dels millors advocats de la província, però, sense cap condició política. La seva actuació com alcalde i al capdavant del seu partit, van ser funestes per a la ciutat de Tortosa. Per a Mestre, un home com Kíes, tenia l'obligació de mostrar unes certes habilitats socials per tal de *desviar les passions del caciquisme atabalari i repugnant*. Mestre pensa que Kíes ho hauria pogut aconseguir si el seu criteri no hagués estat supeditat pel seu entorn més íntim i les misèries partidistes: *una cosa és l'amistat personal i una altra la claudicació*.

¹⁰⁸ Francesc Pedrola i Borràs -President del Comitè Constitucional de Tortosa- és pare d'Enric Pedrola i sogre de l'apotecari i futur alcalde de Tortosa Agustí Monner i Mauricio. Tots tres seran els protagonistes d'un dels majors casos de corrupció dins l'ajuntament de Tortosa entre els anys 1895 i 1899, en el que també hi resultarà implicat l'advocat Antoni Kíes i Muñoz.

¹⁰⁹ Agustí Monner (Benissanet 1856 -†Tortosa 12/3/1923). Apotecari de Benissanet, es va establir i casar a Tortosa. Se'l va conèixer amb el sobrenom de *cansalada*. Va fundar i dirigir el periòdic LOS DEBATES. És definit per Mestre com un home atrevit, poc organitzat i sense prestigi polític: *un polemista de cuidado*.

¹¹⁰ Albert Bosch i Fustegueras (Tortosa 26/12/1848-†Madrid 13/5/1900, als 52 anys a causa d'unes calentors infeccioses). Enginyer de camins. Casat amb Elena Herreros, van tenir un fill -Enric-. La seva germana Josepa es va casar amb Carlos Martín y Muga, un jove cabdalat -nebot del marquès de Linares i germà del Diputat Antonio Martín Murga-, que arribarà a ser Diputat a Corts per Tortosa.

clientelars i d'amistançats, enredaran el panorama polític que conforma l'eix Tortosa-Madrid/Madrid-Tortosa, enterbolint qualsevol mena d'horitzó que permeti analitzar i planificar el futur d'aquestes terres, per extreules de l'espiral de decadència, ensupiment i destrucció a que estan abocades.

Una mostra de tot plegat és el panorama que el propi Francesc Mestre ens descriu per la darrera dècada del segle i els inicis del següent.

A mitjans de 1890, amb l'entrada -a Madrid- del govern conservador d'Antonio Cánovas del Castillo, es cessa a l'alcalde de Tortosa Enric Tremoleda¹¹¹ i s'anomena alcalde de Reial Ordre a Julio González i Cabanné. El 13 de desembre del mateix any, influenciat per Albert Bosch i Fusteguerras, el governador civil de la província Fernando Boville destitueix, en ple, l'ajuntament format per Gonzalez i el substitueix per un altre, en coalició amb els carlins, en el que es nomena alcalde Francesc Llasat.¹¹² *La Bovillada*, que es com es titllarà aquest govern, durarà 17 dies. Teodor Gonzalez, de Madrid estant, aconseguix la destitució de Boville com a Governador Civil de la Província de Tarragona, i la seva substitució per un amic seu: Ramón de Mazón. Aquest canvi produirà efectes immediats i, en conseqüència, Josep Mª Piñol i Blanch -cap del partit lliberal a Tortosa- serà nomenat alcalde d'aquesta ciutat el 30 de desembre de 1890, juntament amb d'altres regidors addictes a Teodor Gonzalez. La presa de possessió del nou ajuntament precisarà de la presència de la Guàrdia Civil, a fi de calmar els ànims dels nombrosos concurrents a l'acte.

A Tortosa es formaran dos bàndols: *el gonzalista* -dels seguidors de Teodor Gonzalez- i *el bochista* -amb els seguidors d'Albert Bosch i Fusteguerras. Els enfrontaments polítics

Bosch i Fusteguerras va ser Diputat a Corts pel districte de Roquetes, en diferents ocasions i Diputat per la província d'Albacete en diferents legislatures. Va ser director d'establiments penals i Sots Secretari de Governació. Va ser Alcalde de Madrid entre el 4 de març i el 30 de novembre de 1885, i entre 1891 i el 6 de novembre de 1892, va ser president de la *Sociedad Económica Matritense*, Senador vitalici i Ministre de Foment amb Cánovas del Castillo. En els darrers temps de la seva actuació política, a ran de la mort de Cánovas del Castillo, es va afiliar al grup polític dirigit pel Duc de Tetuán. Ja, en la seva època, és assenyalat com un dels majors corruptors i corrupte, tant a Madrid com a Tortosa, exemple, per antonomàsia, del caciquisme en estat pur. El seus seguidors eren coneguts popularment com *bochistes*.

¹¹¹ Enric Tremoleda i Domingo (-†Tortosa 4/1/1906, als 54 anys d'una afecció cardíaca). És fill d'Enriqueta Domingo i Baulenas, nebot -per part de mare- del Diputat a Corts Josep Cañé i Baulenas, i cosí germà -per part de pare- del director de DIARIO DE TORTOSA Manuel Domingo i Manuel. Sempre va militar dins del partit lliberal. Va ser alcalde constitucional de Tortosa entre l'1 de gener i el 14 de juliol de 1890. Amb ell van ser regidors: Jacint Andreu (primer tinent d'alcalde), Bonaventura Sanz, Lluís Besora, Ramon Raga, Josep Mª Grego i Josep Morera (Síndic).

¹¹² Francesc Llasat i Puig (de filiació possibilista, era considerat *zorrillista*) va prendre possessió de l'alcaldia, aquell mateix dia, juntament amb els Regidors governatius. D'aquests van ser tients d'alcalde: Zacaries Albesa i Daniel Bertomeu i Ferreres -tots dos de filiació carlina-, Francesc Manyà i Audí i Joan Baptiste Andres -tots dos de filiació republicana-. La resta del consistori va estar formant per quatre regidors de filiació reformista.

arriben als diaris en forma de combat entre articulistes, creant un ambient enrarit de descredits i de calumnies entre els diferents corrents polítics municipals i provincials.¹¹³

El 17 d'octubre de 1891 Teodoro Gonzalez i els seus reben un un cop molt fort: Nicolàs Bosch i Ylla -*Colàs*- ha mort. Des de l'any 1867 *Colàs* ha estat l'amic inseparable; l'àmina que ha inspirat el desenvolupament de la política de Gonzalez i li ha estat fidel fins a la mort.¹¹⁴ Ell ha estat el director de les seves campanyes polítiques i periodístiques. Segons explica Francesc Mestre en els seves notes, la seva serenitat i el seu talent han estat el contrapés i l'únic domini capaç de calmar a Teodor Gonzalez en les seves hores d'excitació o de dolor.¹¹⁵ És precisament en aquesta època -en que Francesc Mestre acaba d'obtindre el títol de *Tenedor de llibres* i ha estat nomenat Habilitat per la Junta Provincial d'Instrucció Pública i vocal de la Junta Municipal de Sanitat per al bienni de 1891-1893- quan es creuen els camins de Teodor Gonzalez i Francesc Mestre.

La mort de Colàs, ha produït un buit irreparable en la vida de Gonzalez i en el seu periòdic "La Verdad". Ara Gonzalez haurà de refer el seu equip de periodistes i Mestre és, justament, *l'aire fresc i renovador* que necessita dins del nou equip de redactors.

Tot i trobar-se, políticament parlant, a les antípodes, Francesc Mestre aprofitarà aquesta situació per implicar a Teodor González dins dels seus projectes en favor dels mestres del districte escolar de Tortosa, amb més o menys èxit, com ja veurem en l'apartat dedicat a aquest assumpte.

A les acaballes de 1892 les discussions a les Corts es van escalfant i pujant de to. El debat promogut per Silvela i la seua campanya contra la gestió d'Albert Bosch i Fustegueras com Alcalde de Madrid, decidirà la dimissió de Cánovas del Castillo, donat el caràcter personal dels discursos i la divisió de la majoria motivada per la separació dels silvelins.

Els enfrontaments, la violència i l'animadversió entre Gonzalez i Bosch i Fustegueras és pública i manifesta; és l'origen dels sentiments contraposats de Gonzalez davant la situació política present.

¹¹³ Una carta entre Francesc Mestre i Gonzalo Jover, director del periòdic *El Pavellón Liberal*, -Tarragona 23/11/1890- evidencia aquest ambient. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 1.

¹¹⁴ Nicolàs Bosch i Ylla, conegut popularment com *Colàs* (-†Tortosa 17/10/1891). Francesc Mestre explica que va cursar la carrera eclesiàstica fins a primer de Teologia. Des de jove es va distingir per les seves agudeses i la seva fina ironia. Escrivia bé i era un polemista fred i ben documentat. Va fundar els periòdics EL DERTOSENSE, EL CORREO DEL EBRO, LA OPINIÓN DEL PAÍS i LA CRÓNICA LOCAL. En el moment de la seva mort era el director de LA VERDAD, el periòdic "oficial" dels González. La seva fidelitat a Teodor Gonzalez el va conduir a sofrir les mateixes persecucions, processos i presó que van patir ell i els seus germans.

¹¹⁵ MESTRE I NOË, F.: *Biografia del gran patrici tortosí Teodoro Gonzalez i Cabanné*, p.23.

De fet, aquest neguit intern el te tant indecís, que arribarà a confessar-li a Mestre tenir seriosos dubtes sobre els passos a seguir.

Finalment, el 8 de desembre de 1893, Teodor González reitera la seva adhesió a Cánovas del Castillo i, aquest, li encomana la reorganització del partit en els districtes de Tortosa i de Roquetes.

En les eleccions generals del 5 de març de 1894, Gonzalez presenta la seva candidatura per Roquetes en front del lliberal Vicenç López Puigcerver i el *bochista* Miquel Castellà,¹¹⁶ però la divisió dels vots conservadors donarà la victòria a López Puigcerver.

El març de 1895 es produeix la dimissió de Práxedes Mateo Sagasta Escolar, essent substituït per Antonio Cánovas del Castillo. Segons Mestre, la reconciliació d'aquest amb els elements de Francisco Romero Robledo, serà la que motivi l'entrada d'Albert Bosch i Fustegueras al Ministeri de Foment des d'on hauria pogut afavorir els interessos de Tortosa i la seva comarca, a més de desenvolupar una política econòmica i d'infraestructures, vital per aquestes comarques, de gran utilitat per al país i fortament demandada des del territori.¹¹⁷ Però, en paraules de Francesc Mestre, *res d'això va fer. Tota la seva actuació la va dirigir contra Teodoro Gonzalez, sense reparar, ni ell ni Cánovas, lo molt que devia a Gonzalez lo partit conservador.*¹¹⁸

Els elements boschistes -en la seva majoria, lliberals de l'antic partit de Josep Mª Pinyol i Navàs- proposen com alcalde a Francesc Pedrola i Borràs. Aquests, segons Mestre, seran ajudats en les seves campanyes contra el gonzalisme, pels republicans possibilistes, els fusionistes de Josep Cañé i Baulenas,¹¹⁹ els carlins i els integristes.

Les lluites són acalorades i apassionades en la fidelitat partidista, fins al punt de portar-se al terreny personal. *DIARIO DE TORTOSA* (lliberal), *LA OPINIÓN* (de la *Unió Catòlica Conservadora*), *CORREO DE TORTOSA* (carlí) i *EL ESTANDARTE CATÓLICO* (integrista), són les armes de combat d'Albert Bosch i Fustegueras; per la seva banda, *LA VERDAD*

¹¹⁶ Miquel Castellà i Borràs -natural de Sant Carles de la Ràpita- era amic íntim d'Albert Bosch i Fustegueras i el seu home de confiança al territori.

¹¹⁷ LA VEU DE TORTOSA 20/5/1900, p.4.

¹¹⁸ MESTRE I NOÈ, F.: *D. Antoni de Ramon i d'Abària. La seua actuació. Historial polític de l'època.* CORREO DE TORTOSA 3/8/1929, p.1.

¹¹⁹ Josep Cañé i Baulenas (Tortosa 3/4/1848-†Tortosa 11/4/1928). Advocat. Afilliat durant la seva joventut al partit republicà de Manuel Ruíz Zorrilla, el 1874 va formar part del moviment revolucionari conspirador contra el govern del general Serrano. Amb la Restauració, Cañé ingressà en el partit liberal, dirigit llavors per Josep Mª Pinyol i Navàs. Al morir aquest l'any 1886, Cañé passa a dirigir aquest partit en els districtes de Tortosa i Roquetes, sota les directrius -primer- del comte de Rius, després, de Pere Anton Torres i, finalment, del marquès de Marianao; tots ells, successivament, representants de la política de Sagasta a la província de Tarragona.

Josep Cañé era cosí germà de l'ex-alcalde de Tortosa Enric Tremoleda i Domingo. Vegeu: MESTRE I NOÈ, F.: *D. Josep Cañé i Baulenas.* LA ZUDA. Tortosa, març-abril de 1928, p.47-48.

(conservador, propietat de Teodor Gonzalez) i *EL ECO DE LA UNIÓN* (republicà dissident, dirigit per Rafel Rico i Mateu) son els periòdics defensors dels Gonzalez.

Com a resultat d'aquest combat acarnissat es posarà a la presó als germans de Teodor Gonzalez. Val a dir, però, que la impremeditació de Bosch i Fustegueras tindrà com a resultat un efecte advers al buscat: en lloc de produir-se la deserció dels elements gonzalistas, a Tortosa, es desencadenarà un alçament a son favor.¹²⁰ En paraules de Francesc Mestre, Josep Cañé, enganyat pel *maquiavèl·lic* Bosch i Fustegueras, no intentarà la seva reelecció pel districte de Tortosa i presentarà la seva candidatura pel de Gandesa. Allí serà derrotat pel cap del seu propi partit: Salvador de Samà i Torrents, marquès de Marianao. Cañé, *avergonyit*, es retirarà de la política, ocupant el seu lloc l'advocat Antoni Kíes i Muñoz.

L'any 1897, amb la presa de poder de Sagasta, s'imposa, per a l'elecció de Diputat a Corts, la figura de Rafael Ibarra Belmonte, que Mestre defineix com més que un probable *conegut* del ministre de la Governació, Trinitario Ruíz Capdepón;¹²¹ un ministre -que de Madrid estant- mou els fils del caciquisme en algunes comarques alacantines, en la comarca Dertusana i que, fins i tot, ha estat el responsable directe del nomenament de Pere Rocamora com a Bisbe de Tortosa. Antoni Kíes es nomenat alcalde de Tortosa.

En les eleccions provincials de l'11 de setembre de 1898, Kíes recolza la candidatura lliberal amb Bosch i Fustegueras, els carlins¹²² i els conservadors dissidents, de la que també en forma part el seu fill, Josep Kíes i Álvarez. La candidatura opositora està formada per Joan Ribàs i Cots (republicà demòcrata), Francesc Roig i Navarro i Joan Baptiste Jardí i Curto (lliberals, recolzats per Gonzalez) i és la que en sortirà guanyadora.

El 16 de setembre, quan s'ha de portar a terme la proclamació oficial d'aquesta candidatura a les Cases Consistorials, el Secretari de l'ajuntament –Llorenç Pérez

¹²⁰ MESTRE I NOË, F.: *Biografia del gran patrici tortosí...*

¹²¹ Trinitario Ruíz Capdepon (Oriola -Alacant- 20/8/1836-+Madrid 13/2/1911). Son pare era l'advocat i propietari Ramon Ruíz Lozano. Sa mare, Josefina Capdepon y Cascales, pertanyia a una de les nissagues polítiques més destacades, tant a nivell local com estatal, durant el període de la Restauració. l'11/1/1862 es va casar amb Concepció Valarino Torreguitar i van tenir 4 fills: Trinitari, Manel, Vicent (tots ells dedicats a la jurisprudència i a la política).

L'any 1851 va fer el preparatori a València i va cursar allí 6 anys de jurisprudència llicenciat-se l'any 1858. El 1859 es doctorà en la universitat central de Madrid. Fou membre de la Junta del col·legi d'advocats de València i Degà d'aquest col·legi l'any 1885. Fundador i secretari del partit *Unión Liberal*, va ser el director d'aquest partit a València. Amic personal del general Francisco Serrano i de Praxedes Mateo Sagasta, va ocupar les carteres d'Ultramar (1888), de la Governació (1888-1890 i 1897), i de Justicia (1893-1894).

Éssent Ministre de Justícia, tal i com explicarem en l'apartat sobre política i territori, va tenir molt a veure en l'elecció de Pere Rocamora com a bisbe de Tortosa. El 26/8/1894, va apadrinar la seva consagració, portada a terme en l'església de Sant Domènec de Oriola. Vegeu també, CALVET, J.: *Don Trinitario Ruiz Capdepón Orihuela 1836 – Madrid 1911*. Madrid, 2013.

¹²² El candidat carlí -Víctor Josep Olesa i Fonollosa- és l'únic que es va salvar, en obtenir els vots necessaris per minoria.

Aguilera- intenta escamotejar les credencials dels proclamats. Francesc Mestre hi és present i descriu els aldarulls en forma d'amotinament: *los empleats municipales van disparar contra'l poble ferint de la cama a un partidari d'En Ribàs*. Llavors, la massa irritada agafa l'alcalde accidental –Joan B. Jardí i Curto- amb la intenció de tirar-lo per la finestra del vestíbul del saló de sessions; la intervenció d'en Ribàs evitarà la desgràcia. Aquesta situació es perllongarà fins a les tres de la tarda, *esperant una denúncia criminal* que Teodor Gonzalez ha presentat al jutge d'instrucció. Finalment, *Kíes resigna lo mando* en l'autoritat militar. Tot seguit es presenten el jutge -Ricard Romero- acompanyat del magistrat -Jalón- i obliguen al Secretari de l'ajuntament a donar les credencials als candidats triomfants. Kíes dimitirà el 12 d'octubre, essent substituït per Jardí i Curto fins al nomenament del nou successor. El 29 de desembre Antoni de Ramon i d'Abària és nomenat alcalde de Tortosa de R.O.D. i el 4 de gener de 1899 pren possessió del seu càrrec.

Els fets descrits serien incomplets, si no s'esmentés que, la vespra a la presa de possessió d'Antoni de Ramon, els set regidors incapacitats per la Comissió Provincial van acudir a Governació *en alçada*, assegurant, *La Opinión* de Tarragona, que el *fallo* seria revocat *porque así lo quiere el Diputado por el distrito Sr. Ibarra y el [ministro] Sr. Capdepón*.¹²³

Francesc Mestre és un vell conegut d'Antoni de Ramon -tots dos antics alumnes del col·legi de Sant Lluís Gonçaga. Explica que de Ramon, neòfit i inexpert en aquests afers, s'ha decidit a entrar en política de manera irreflexiva i, per tant, la seva gestió està condemnada a ser nefasta. En parer de Mestre, és molt difícil gestionar correctament l'actuació política, especialment, si es té en compte el descrèdit municipal existent en aquells moments, i les *camarilles* que envolten a de Ramon; aquestes estan més ansioses *d'enverinar les passions, que d'una política de concòrdia i de bona administració*.

Amb aquest context d'enterboliment polític, Tortosa entrarà en un nou episodi de campanyes de descrèdit personal, de insidies i de calumnies, que incrementaran el conflicte social fins a termes insospitats.

Amb la caiguda de Sagasta i l'arribada del govern conservador de Francisco Silvela -el 4 de març de 1899- la situació a Tortosa, en lloc d'apaivagar-se, s'aguditza. Eduardo Dato, seguint les indicacions de Bosch i Fustegueras i del Comte de l'Assalto, imposa com a candidat oficial a diputat a Corts a Isidre Gassol i Civit.¹²⁴ Antoni de Ramon, que vol

¹²³ Es refereix Rafael Ibarra Belmonte -Diputat a Corts pel districte de Tortosa- i a Trinitario Ruíz Capdepon. LA OPINIÓN Tarragona 3/1/1899, p.2.

¹²⁴ comerciant de Barcelona que segons Mestre no tenia cap altra condició que la d'haver-se fincat a Tortosa i disposar de diners per a les despeses electorals i *la compra repugnant de vots*. És un dels socis fundadors del Banc de Tortosa l'any 1881.

dimitir de l'alcaldia de Tortosa, es veu forçat a continuar en el càrrec, fortament pressionat pels elements que en el seu dia l'havien portat al poder i que fins ara l'han estat recolzant.

Aquesta etapa coincideix en el temps, amb el període en que Francesc Mestre ja és Membre de la *Société Archéologique du Midi de la France* -Toulouse-; ha estat nomenat Membre Corresponsal Estranger de la *Reial Acadèmia de Ciències Aplicades d'Erfurt* Alemanya- i Arxiver Honorari de la *Biblioteca Històrico-Municipal* de Tortosa. També és el moment en que està gestant la fundació del seu nou periòdic *LA VEU DE TORTOSA*; ha entrat, de ple, en la redacció de *LA VEU DE CATALUNYA* com a redactor corresponsal a la comarca dertusana, i en el que s'estan formant els primers embrions del que serà el futur *Centre Nacional Català*, del que Mestre en serà el seu representant i portaveu a Tortosa.¹²⁵

Des d'un punt de vista genèric i de país, per a Francesc Mestre ja ha arribat l'hora de *donar al poble una consciència i una voluntat col·lectives*;¹²⁶ les circumstàncies i el moment són els oportuns. Mestre ho té clar i, per això, la seva vida es transformarà, donant pas a un dels períodes de major activitat política, periodística i de difusió ideològica, tot i que, per voluntat pròpia, sempre es mourà entre bambolines.

En termes generals, la situació política a nivell local continua fortament fragmentada. Per una banda, hi ha una coalició formada pels fusionistes, els boschistes, els integristes, els carlins i els conservadors dissidents, que tenen com adalid a Agustí Monner i Mauricio. Per l'altra, Teodor Gonzalez,¹²⁷ que en aquells moments té al seu costat al Marqués de Marianao, *la complaença i l'auxili* de Vicenç López Puigcerver i dels seus seguidors (llavors dirigits per Francesc Roig i Navarro), i *la decidida col·laboració* de Joan Ribàs i Cots, que Mestre defineix com *gens menyspreable*.

Amb aquest panorama, Teodor Gonzalez va a Madrid esperant que el nou govern conservador l'aculli amb els braços oberts. En lloc d'això, li explica a Francesc Mestre que Silvela ha entregat Catalunya al general Camilo García de Polavieja i que aquest no reconeix més autoritat que la Unió Regionalista de Barcelona. Gonzalez, coneixedor de

¹²⁵ MESTRE I NOÈ, F.: *En Enric Prat de la Riba. La seua obra i son amor a Tortosa*. EL RESTAURADOR Tortosa 6/8/1917, p.1.

¹²⁶ He extret aquesta frase de CAMBÓ, F.: *Els caràcters. Enric Prat de la Riba*. *LA VEU DE CATALUNYA* Barcelona 15/8/1928. Malauradament, sembla ser, que no s'ha conservat cap de les cartes que Francesc Mestre li va enviar a Francesc Cambó que, de manera intensiva i durant més de trenta anys, van formar part d'un ric intercanvi epistolar en el que compartiren informació, experiències, pensament i ideologies. Aquesta és una etapa que, política i periodísticament, Francesc Mestre va viure molt estretament amb Enric Prat de la Riba i de la que Francesc Cambó en coneixerà els detalls a través d'aquest dos protagonistes.

¹²⁷ González té una llarga trajectòria dins del món de la política, caracteritzada per la seva tenacitat i la seva valentia, que ha rebut el reconeixement de les masses i l'ha fet molt popular. Segons Mestre, un dels trets distintius de Gonzalez és el fet de saber-se refer en la oposició.

la militància activa de Francesc Mestre dins del catalanisme i dels seus importants i estrets contactes a Madrid i Barcelona, li demana que hi intervingui; que a les seves mans està que el designin candidat per Tortosa. Aquella mateixa nit Francesc Mestre viatja a Barcelona, i després de posar-se d'acord amb els elements regionalistes-polaviejistes -entre ells, Lluís Domènech i Montaner i Lluís Ferrer-Vidal- i *d'haver aconseguit la seva representació*, se'n torna a Tarragona. Teodor Gonzalez l'està esperant a l'estació i, tots dos acorden la manera de treballar la seva candidatura.¹²⁸

Un cop a Tarragona, Francesc Mestre es rebut *molt afectuosament* per Segundo Cuesta, governador civil de la província. Al parlar-li de Gonzalez, el to canvia, i Cuesta li diu que Gonzalez no es grat al govern de Madrid. En vista de la situació, Mestre planifica una altra estratègia.

El 14 d'abril es celebra un míting al Teatre Principal de Tortosa en el que Teodoro Gonzalez fa el seu primer discurs en la seva llengua materna, fonamentant-se en les institucions jurídiques catalanes i en la naturalesa del seu esperit democràtic. Mentrestant, Francesc Mestre acudeix durant molts dies al govern civil de Tarragona, fins que la situació varia i, finalment, el resultat de les gestions son favorables a Gonzalez. Mentrestant, la coalició opositora a Gonzalez, abans esmentada, aconsegueix l'encasellat a favor d'Isidre Gassol; una candidatura sostinguda per Eduardo Dato - ministre de la governació-.¹²⁹

En la premsa del moment es predica l'agressió personal i la difamació. La premsa lliberal de Tarragona publica en les seves pàgines, un crit d'alerta al govern de Madrid exposant aquesta situació. Teodor Gonzalez telegrafia a Dato denunciant les amenaces i la propaganda vesànica de la coalició d'Isidre Gassol. Dato li respon per escrit, aconsellant-lo que es retiri de la política en bé de l'interès públic i *per a salvar a Tortosa d'un dia de dol*. Val a dir que Gonzalez es guarda aquest escrit, com a prova de la indiscreció de Dato, a l'espera dels esdeveniments. Per la seva banda, Francesc Mestre contracta els serveis de diversos fotògrafs per a que facin un reportatge de la rebuda de Gonzalez a Tortosa; les fotografies son enviades a diversos periòdics de Madrid.

La vespra de les eleccions, els membres de la redacció de *LA VERDAD* -i, entre ells, Francesc Mestre- així com les cares visibles del gonzalisme, reben anònims amb

¹²⁸ Lluís Domènech i Montaner (Barcelona 1850-†1923), arquitecte. En aquest moments presidia l'Ateneu Barcelonès. Lluís G. Ferrer-Vidal i Soler, empresari i vocal de la junta de l'Ateneu Barcelonès durant l'etapa de presidència de Lluís Domènech i Montaner. Va ser el president de la *Junta d'adhesions al programa del general Polavieja*. Vegeu: MESTRE I NOÈ, F.: *D. Antoni de Ramon...* MESTRE I NOÈ, F.: *Biografia del gran patrici...*, p.27. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.104-106. Vegeu també: CATTINI, G.C.: *Prat de la Riba i la historiografia catalana*, p.108. JARDÍ, E.: *El doctor Robert i el seu temps*, p.51-95. MOLAS, I.: *Lliga Catalana*. Vol.1, p.32-36. VILLARES, R.; MORENO, J.: *Historia de España. Restauración y dictadura*. Vol.7, p.124 i 256.

¹²⁹ MESTRE I NOÈ, F.: *Biografia del gran patrici...* pàgina.27. MESTRE I NOÈ, F.: *D. Antoni de Ramon...* MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.49-50.

amenaces de mort i confidències dels informadors periodístics confirmant aquests anònims.

La jornada electoral es porta a terme el 16 d'abril i Francesc Mestre és un dels interventors en els col·legis electorals. Una hora després d'haver efectuat l'escrutini, *un colom de l'Aldea* du la falsa notícia que afirma que els enemics de Gonzalez s'han apoderat de les actes d'aquell col·legi. La notícia produeix una forta indignació entre els gonzalistes, i un petit escamot es dirigeix a barrar el pas del carruatge que porta les actes de l'Aldea. En arribar a l'alçada del carruatge, algú dispara un tret. El cotxer fuetreja els cavalls per arribar ràpidament a la Casa de la Ciutat; allí els empleats han apagat els llums de les oficines sense haver tancat les del vestíbul. Quan els gonzalistes trepitgen el hall de la Casa Consistorial, es produeix una descàrrega ferint mortalment a quatre dels seus membres; un d'ells, company de redacció de Francesc Mestre al periòdic LA VERDAD.

La taula del Secretari de l'ajuntament està plena de municions i, encara que el foc ha cessat a la planta de dalt, el tiroteig continua a baix pels que intenten evitar que les multituds indignades puguin pujar les escales. En una nota inèdita Francesc Mestre descriu com aquesta situació es perllonga durant més de dues hores, mentre els ferits s'estan dessagnant i el metge forense es manté amagat sense donar-los-hi assistència mèdica. També explica que el jutge té por d'acudir al lloc dels fets i quan, per fi, es decideix anar-hi i ordenar el trasllat dels ferits a l'hospital, ja és massa tard.

La notícia dels quatre morts es difon ràpidament per la ciutat, causant una forta indignació en la població. Mestre -que ho ha viscut en primera persona- explica els immensos esforços que ell i d'altres persones han hagut de fer per evitar que les cases dels inductors i dels autors dels assassinats siguin assaltades per la multitud i arruixades amb petroli.¹³⁰

Alguns dels culpables ingressaran a la presó aquella mateixa nit i, d'altres, aconseguiran fugir, sent reclamats per la justícia. L'endemà tothom condemna els successos i, fins i tot, els amics d'en Gassol es converteixen en acusadors. Aquella mateixa nit Agustí Monner fuig cap a Gandesa i es produeix una desbandada dels opositors a Gonzalez.

Tot i que no ha tingut res a veure amb els fets, Antoni de Ramon dimiteix com alcalde i Joan Jardí i Curto -primer Tinent d'Alcalde- ocupa el seu lloc ingressant, sense més miraments, en el partit lliberal dirigit per Francesc Roig.

Per la seva banda, Teodor Gonzalez marxa cap a Madrid on aconsegueix el nomenament d'Alcalde de R.O. a favor d'Eduard Rico Ballestrin, qui constituirà un nou ajuntament amb elements de Gonzalez, de Francesc Roig i de Joan Ribàs. En altres circumstàncies, l'acta de Tortosa hauria pogut ser anul·lada, però, Eduard Dato té por. Els greus successos de Tortosa, sumats al fet de que Gonzalez li recorda que guarda com

¹³⁰ MESTRE I NOÈ, F.: *D. Antoni de Ramon...*, p.1. MESTRE I NOÈ, F.: *Biografia del gran patrici...*, p.27. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.125-126.

a prova el telegrama on ell li havia amenaçat amb *un dia de dol a Tortosa*, el frenen. La lectura pública d'aquest telegrama hauria provocat un daltabaix al Congrés i Dato no se la vol jugar.¹³¹

Francesc Mestre explica com en poc temps i poc a poc, els presos aniran eixint de la presó i tot quedarà emboirat dins la més escandalosa impunitat.

Isidre Gassol es nomenat Senador i a Tortosa aquesta notícia es rebuda amb indignació.

Mestre obre una llista per recaptar diners i *seguir l'acció popular*, però, Gonzalez es molesta i l'intent de Mestre fracassa. El propi Mestre apunta cap a la possibilitat de que tal volta el ministre Dato així ho havia exigít... donant a entendre algun pacte secret entre Gonzalez i Dato que ell desconeix i no li agrada gens.

Mestre creu que Teodor Gonzalez, tot i portar Tortosa al cor, te l'enorme defecte *de que quan mana, se li puja el poder al cap*, i l'admirable tàctica de saber fer-ho oblidar tot en els moments de caiguda. Fins llavors, Mestre havia trobat la manera i els moments oportuns per fer reflexionar Gonzalez, a fi que prenguéss consciència de les seves ofuscacions.¹³² Ara que Mestre ha deixat el cos de redacció de *La Verdad*, que ha iniciat una nova etapa en solitari al capdavant de *La Veu de Tortosa* i que el catalanisme va prenent forma a la comarca dertusana, és quan arriba la dimissió de Silvela i la caiguda del partit conservador.

A poc a poc, l'ofuscament de Teodor Gonzalez es transformarà en impotència, en desesperació, i en una impulsió cega a l'atac basada, la major part de vegades, en supòsits infundats.

¹³¹ Francesc Mestre, que no parlarà de la complicitat d'Eduardo Dato en aquets fets fins dècades més tard, publica un article a *La Veu de Tortosa* amb motiu de la visita de Dato a Barcelona, que cal, també, llegir entre línies. Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Francitador...*, p.126-128.

¹³² Ramon Vergés Paulí, en les seves *Espurnes de la llar*, explica que al retornar al poder Gonzalez, després de les eleccions del 16/4/1899, aquest no tan sols no es va mostrar agraït, sinó que estava especialment molest i enfadat per que les coses no li havien sortit, exactament, com ell volia. Quan Teodor Gonzalez es posava d'aquella manera ningú gosava dir *ni xut*. Explica que era un silenci anguniós que presagiava la tempesta. En un d'aquests moments, Francesc Mestre aparegué *afilat, groc com la cera a imitació del bon soldat en vespres de la batalla, que de repent, a la aulor [sic.olor] de la pólvora se torna com un lleó. De pronte esclafix lo tró. Coranta homens tremolaven com una fulla a l'arbre. I Francisco Mestre, de peu, ara aguantant-se les ulleres, ara brecejant com les pales d'un molí de vent, en una energia catoniana que diries l'havia transfigurat, entona una filípica memorable, que recordava les paraules de Ciceró: "Quosque tandem Catilina..."*.

-Als amics no se'ls tracta com un drap rebregat. L'home sense gratitud és un monstre...

Vergés explica que la colla d'amics que rodejaven a Mestre, van arronsar els muscles convençuts que després d'allò tocaria la trompeta del juí final, però, Teodoro Gonzalez es quedà moix i callat. Afirmar que aquest, és l'únic cop que recorda Gonzalez fent *boca de títero*, presentant a Francesc Mestre com l'únic home capaç de plantar-li cara.

El 21 d'octubre de 1900 el general Manuel de Azcárraga s'encarrega de formar govern a instàncies de la Reina Regent -Mª Cristina-, però, en no aconseguir redreçar el partit, dimiteix el 2 de març de 1901. Sagasta puja al poder i la política local pren un nou rumb.

Nous elements reorganitzen el partit liberal als districtes de Tortosa i Roquetes, constituint-se uns nous comitès sota la direcció de Francesc Roig i Navarro. L'11 d'abril es suspèn l'ajuntament de Gonzalez, s'anomenen Regidors governatius, i Alcalde de R.O. a Miquel Bau i Isern.¹³³ El 19 de maig es celebren eleccions generals, sortint com a Diputat Provincial Santiago Gascón Cervantes i el 10 de desembre del mateix any es porten a terme eleccions municipals, en les que en surt guanyadora la candidatura lliberal i la de la Cambra Agrícola, de la que formen part Antoni de Ramon i d'Abària i Manel Homedes i Cabrera.¹³⁴

Agustí Querol i Subirats,¹³⁵ Candidat solidari?

A l'encetar aquest apartat del treball, em trobo amb la necessitat de fer un parèntesi, per abordar un dels períodes més confusos de la història política de la comarca dertusana.

A l'analitzar els articles i la bibliografia que aborden aquest període, sobta el punt i final que dona per fet que Francesc Mestre va deixar la política entre els anys 1902 i 1903 -coincidint aquest moment, amb el tancament de *La Veu de Tortosa* i la desaparició de Teodoro Gonzalez de l'escenari polític-. De la mateixa manera, la sobtada aparició de

¹³³ Miquel Bau era natural de Vic i s'instal·là com a fabricant de xocolates a la plaça de la Constitució de Tortosa. En aquesta ciutat es casà amb Filomena Vergés i Freixa i l'any 1899 s'adherí a la Unió Catalanista de Tortosa. És el pare de l'olier Josep Bau i l'avi de Joaquim Bau i Nolla.

¹³⁴ Manel Homedes i Cabrera: (Tortosa 17/10/1838-†27/5/1928) Enginyer industrial. Era fill de Manel Homedes i Vilàs i de Maria Cabrera i Griñó (germana del general carlí Ramon Cabrera), tenia una germana casada amb l'advocat Víctor Josep Olesa i Fonollosa i un germà casat amb Emilia Nicolau.

Era un home d'ideals progressistes i adversari dels que van assassinar a sa iaia Maria Griñó i Diñé. Va anar a Barcelona a estudiar enginyeria industrial i, en tornar a Tortosa l'any 1863, es va afiliar al partit lliberal de Ciril Franquet (Baró de Purroy), del comte de la Torre de l'Espanyol, de Marià Abària, de Baltasar Nòria, Pere Massià, Manel Bés i Hédiger, Francesc Tió i Noè, Manuel Mª de Córdoba, Jaume Piñol i Cases, Climent Escardó. Eixe partit lliberal es qualificava d'*Unió* i tenia com a portaveu el periòdic bisetmanal EL EBRO, del qual n'era el director i l'editor en cap Baltasar Nòria (1864).

Va jugar un paper important al costat del seu germà Rafel, abans i després de la proclamació d'Amadeu I. Rafel estava a París al costat del seu oncle Ramon Cabrera, i Manel va actuar com ambaixador -unes vegades anant a Madrid a conferenciar amb Prim i d'altres prohoms i d'altres, a la Seu d'Urgell per entrevistar-se amb el general Martínez Campos abans del cop de Sagunt. Després de la Restauració va pertànyer al partit moderat, significant-se amb la *Unió Catòlica* patrocinada per Pidal.

¹³⁵ Partida de baptisme d'Agustí Querol. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 6.REPRODUCCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DOCUMENTAL, APÈNDIX 2.

l'escultor Agustí Querol, com a Diputat per Roquetes, es justificada sota l'empareda, protecció i mecenatge d'Antonio Cánovas del Castillo, dins del marc del Partit Lliberal Conservador, gestionada des del territori a través de l'alcalde d'Amposta Joan Palau.

Analitzant les fonts utilitzades per aquests autors es pot comprovar que el contingut dels articles publicats a *El Liberal* d'Amposta i *ABC* de Madrid, marquen aquesta línia d'interpretació. No obstant això, si ampliem la nostra mirada cap a la premsa publicada en aquest mateix període a Tortosa, Roquetes i Barcelona, se'ns obre un ventall de possibilitats, no contemplades fins ara, i que perfilen altres camins interpretatius. Finalment, la intensa correspondència entre Agustí Querol i Francesc Mestre, sumada a la d'altres testimonis de primera mà, ens obren una nova perspectiva.

El gener de 1892 Agustí Querol es troba a Madrid, recent arribat de la seva estada d'Estudis a Roma; està cercant un lloc per instal·lar definitivament el seu estudi. El seu treball com escultor depèn en gran mesura de les institucions públiques i l'actual situació política el fa estar insegur respecte del seu futur a Madrid. En aquest moment te pendent una resolució, al seu favor, d'un expedient del Ministeri d'Estat i d'un altre del Ministeri de Foment sobre el lloc on ha de situar el baix relleu del Frontis de la nova biblioteca de Madrid. Afortunadament, en tot aquest temps, s'ha guanyat les simpaties d'Antonio Cánovas del Castillo, que li ha encarregat un bust de la seva muller i li ha obert les portes per a que, sota la seva influencia, es pugui relacionar amb el bo i millor de Madrid.

Des de la seva marxa a Roma, l'any 1884, fins ara, Querol no ha perdut mai el contacte amb Francesc Mestre. Fins i tot, ha fet traduir a la Italià, l'obra de Francesc Mestre *Lo Cautiu* per publicar-la en la premsa italiana. Per la seva banda, Mestre publica i fa publicar diferents articles sobre els treballs de Querol, en la premsa catalana i tortosina, a més d'alguns mitjans madrilenys.

Al fixar la seva residència a Madrid, Agustí Querol es converteix en l'home de confiança Francesc Mestre a la capital. Tots dos comparteixen el catalanisme com un sentiment, com una manera d'entendre el mon que els envolta i l'única forma, digna i eficaç, de treballar per la seva terra. Els ideals de joventut encara bateguen amb força i tots dos creuen que plegats podran aconseguir els seus objectius en un mon hostil a les seves idees i als seus sentiments. De Madrid estant, Querol pot seguir els passos dels diputats per Tortosa i Roquetes, estar al corrent dels rumors i, amb els seus contactes dins del mon de la política activa, estar ben informat sobre el que es cou a Madrid.

Agustí Querol ja fa temps que li dona voltes al fet de presentar-se com a Diputat, però no serà fins a mitjans de desembre de 1892 que li planteja per primer cop a Francesc Mestre, tot advertint-li que el seu propòsit és aliè a qualsevol mena de doctrina política, ni te caràcter partidista: *no llevo otra mira que la de dar el mayor lustre posible al país en que he nacido y, si algún día estoy en condiciones, procurar para él cuanto pueda serle beneficioso*. Per aquest motiu, la seva proposta quedaria emmarcada, única i exclusivament, en la presentació de la seva candidatura com a Diputat independent pel

districte de Tortosa. No obstant, en aquesta proposta se li presenta un dubte: saber amb quins recursos podria comptar.

Arribat a aquest punt, te clar que necessita de l'ajut i l'experiència de Francesc Mestre i, per aquest motiu, li demana en nom de la seva amistat, si es prendria la molèstia de tantejar el terreny *en la forma que tu discreción y talento te aconseje, y me mandes a decir las esperanzas que podrá haber de conseguirlo*, tot advertint-li que de moment convindria que no es sabés que aquesta idea és seva.¹³⁶

Aquells nadals Querol els passa a Tortosa i parlen amb Mestre del tema, per aquest motiu no he trobat cap més rastre sobre aquest assumpte que sembla que, de moment, queda aturat. Mentrestant, Agustí Querol continua portant a terme totes les gestions que li demana Francesc Mestre, mentre el seu nom com artista ressona pel mon.¹³⁷

A través de la correspondència d'aquests anys entre Agustí Querol i Francesc Mestre, queda clar que la relació de Querol amb Antonio Cánovas del Castillo es limita a l'àmbit merament artístic. De fet, en els moments més crítics de la política local dertusana, quan la corrupció està destrossant el municipi i les esbatussades polítiques han trencat la pau ciutadana, Francesc Mestre li demana a Querol que utilitzi la seva influència amb Cánovas. La seva resposta és clara: ell no té, en aquests moments, cap mena d'influència amb el govern;¹³⁸ de fet, algunes de les gestions portades a terme per Querol en favor de la seva ciutat natal han molestat al Ministre de Foment -Bosch i Fusteguerras- provocant la seva rancúnia, enemistat i revenja. Cánovas del Castillo no ha mogut un sol dit en favor de l'escultor; per aquest motiu, Agustí Querol no gosa prendre part directa en res.¹³⁹ Després d'aquesta insinuació, no es tornarà a parlar de l'entrada de Querol en política fins l'any 1902.

L'escultor Agustí Querol acaba de tornar triomfant de Lima a causa de l'èxit obtingut en el concurs internacional portat terme en la capital del Perú. El seu nom ressona a nivell internacional i s'ha convertit en l'escultor de moda a Madrid. El seu taller d'escultura és un dels més prestigiosos i rep projectes i encàrrecs de tot arreu. La seva carrera artística i la seva economia es troben plenament consolidades.

En tot aquest temps, el panorama polític ha canviat radicalment. Les passades eleccions generals de 1901 han comportat un canvi d'escenari, amb un nou sistema de partits i la irrupció de La Lliga Regionalista.

¹³⁶ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 18/12/1892.

¹³⁷ rep la medalla d'or en la Exposició de Chicago, la medalla de 1ª classe de la Acadèmia Francesa de Lletres i es nomenat professor acadèmic honorari de la Reial de Belles Arts de Carrara.

¹³⁸ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 19/4/1895. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 3.

¹³⁹ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 1/8/1895. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 5.

La situació de Francesc Mestre, com a home de confiança d'Enric Prat de la Riba, com a cap del regionalisme als districtes de Tortosa i Roquetes, com a periodista i director d'un dels periòdics locals més influents del moment -*La Veu de Tortosa*- i corresponsal de *La Veu de Catalunya* en aquesta comarca, representen una oportunitat única que cal aprofitar.

Agustí Querol se sent proper a la Lliga, de fet a banda de Mestre, hi te, també, molts amics de joventut amb qui ha compartit somnis i ideals.

El que està passant a Catalunya l'ha encoratjat. Tot i saber que ell no és un polític actiu, té *el cor sensible a tot lo gran...* i en el despertar de Catalunya hi veu un principi de regeneració que ha d'influir en la resta d'Espanya, contribuint al seu progrés, *a la pau i a la llibertat de tota ella, i a la germanó de totes les regions de la Iberia autònomament organitzades.*¹⁴⁰

Querol, vol entrar en política i ho vol fer de la mà del seu amic Francesc Mestre. Pensa que plegats poden portar a bon terme totes les seves aspiracions i somnis de joventut, dins del catalanisme, així com els seus plans d'aixecar el territori dertusà del seu ensoipament, tot reconeixent que ell -Querol- no és un *animal polític*.

Francesc Mestre és l'home que pensa, que cerca i que investiga per aportar solucions i crear nous projectes de futur; les seves opinions son molt respectades dins i fora del territori. Té criteri propi, unes idees ben definides i sap nadar a contracorrent, a banda de ser un excel·lent relacions públiques que te bons contactes fins als llocs més insospitats. Agustí Querol és l'artista, la figura i el nom que tothom coneix i admira; l'home bo, el lluitador i el treballador incansable que tothom respecta i l'home que, de Madrid estant, es mou com vol dins les elits de l'Estat. No obstant això, els seus punts forts poden esdevenir el seu taló d'Aquil·les.

De fet, tan bon punt comencen a correr els primers rumors de l'existència d'escrits de Querol en llengua catalana, de la seva *alocució al poble tortosí* -feta en català, el setembre de 1902, amb motiu d'un homenatge que se li fa durant la celebració de les festes de la Cinta- i el que alguns consideren una excessiva proximitat a la figura de Francesc Mestre, s'encendran veus d'alarma sobre el seu possible catalanisme i Agustí Querol començarà a rebre les primeres amenaces.¹⁴¹ Si aquests comentaris arribessin a Madrid no serien entesos, especialment, en uns temps en que *l'odi dels periodics madrilenys a Catalunya creix com la rumiguera.*¹⁴² S'utilitzarien en contra de Querol per destruir-lo com a persona i com artista.

¹⁴⁰ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 12/5/1902. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 7.

¹⁴¹ Carta de Pius Ysuar dirigida a Agustí Querol. Tortosa 10/8/1902 i que Agustí Querol remet a Francesc Mestre el 26//1902. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 8.

¹⁴² MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.122-125 i 131-134.

Aquesta animadversió cap al catalanisme a Tortosa pren accent el desembre de 1902, quan Francesc Mestre escriu un article de protesta a *La Veu de Tortosa* contra el decret d'En Romanones i, de retruc, certa premsa de Madrid comença a fer-li el buit a Querol - Francesc Mestre haurà de moure el seus fils amb la premsa i aconseguirà redreçar aquesta situació-. Es molt probable que aquest ambient hostil sigui el motiu pel qual Agustí Querol deturi les seves aspiracions polítiques, a banda de la greu malaltia patida durant l'any 1904; el mateix any en el que la seva imatge pública es veurà revaloritzada amb la visita de la família reial al seu estudi de Madrid.¹⁴³

També s'ha de tenir en compte que a finals de 1902 Francesc Mestre ha hagut de tancar el seu periòdic *La Veu de Tortosa*, per motius de salut. Ha perdut un alt percentatge visual i entre 1903 i 1904 manté un període de repòs i de cures mèdiques que el mantindran practicament apartat del món de la premsa i de la política. Durant aquesta etapa, *des d'aquet racó de mon, guaita devantera de la pàtria* que per a Francesc Mestre és Tortosa, s'ha mantingut espectant i ha seguit pas a pas tot el penós rumiatge del catalanisme i les seves divisions internes.

Amb el retorn d'Enric Prat de la Riba i la reorganització de la Lliga, sembla que Mestre torni a recuperar les esperances i les forces, ja que poc a poc, i sense fer gaire soroll, el tornem a trobar actiu.

Oficialment hi ha una data que marca aquest nou despertar de Mestre: la festa de germanor en el teatre del Nou Retiro de Barcelona, portada a terme el juliol de 1904. Aquest és un esdeveniment projectat com un acte d'adhesió i confiança al Directori de la Lliga Regionalista. La premsa comptabilitza més de 1000 comensals, entre els que s'identifica la plana major dels elements regionalistes de tots els districtes electorals de Catalunya. A banda d'aquests, no s'hi comptabilitzen les senyores, a les que se'ls hi permet acudir a l'hora del brindis. El nom de Francesc Mestre consta dins la llista d'adherits. Tanmateix, des de les pàgines *La Veu de Catalunya*, Mestre envia un encoratjador missatge d'adhesió al directori de La Lliga, en el que queden subtilment insinuades les seves divisions internes. Ara, amb aquest missatge d'adhesió demana, publicament, que tornin plegats *al raser de vostra amada Lliga y allí confosos com sempre en la més santa germanor*, seguixin lluitant, amb aquest mateix abrahonament i passió, per les reivindicacions i la defensa de Catalunya.¹⁴⁴

Amb l'inici 1905 arriba la notícia de la dissolució del *Círculo Conservador* de Barcelona. Aquest és un moment delicat ja que es prepara la campanya d'eleccions a Diputats Provincials per al 12 de març de 1905. Com a resultat d'aquestes eleccions la Diputació de Tarragona queda formada per 11 dinàstics, 6 republicans i 3 carlins.

¹⁴³ *Visita regia al estudio de Querol*. DIARIO DE TORTOSA 5/6/1904.

¹⁴⁴ *Festa de germanor catalanista*. LA VEU DE CATALUNYA 12/7/1904, p.4-7. MESTRE I NOË, F.: *Festa de germanor catalanista. Adhesions al acte. De Tortosa*. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 12/7/1904, p.2.

Antoni Maura i Montaner dimiteix la segona quinzena de juliol i Eugenio Montero de los Ríos és el nou encarregat de formar govern. El valencià Joaquín López Puigcerver és nomenat Ministre de Gràcia i Justícia. Francesc Mestre explica que en aquest moment a Tortosa hi ha un conflicte d'ordre polític, amb dos partits lliberals: l'un, dirigit per Francesc Roig (puigcerverista) i l'altre per Agustí Monner (recolzat pel marquès de Marianao).

Era costum a l'època que el Ministre de la Governació nomenés alcalde de R.O. al recomanat polític que li presentés la dimissió de l'anterior. Aquesta pràctica crea una forta discussió a Tortosa entre els elements de Puigcerver i els de Marianao. Davant el conflicte sorgit dins del partit, el Ministre García Prieto aconseguí posar d'acord als dos bàndols mig convenent a Vicent López Puigcerver per a que es conformi amb el districte de Roquetes, tot deixant el districte de Tortosa per a Marianao; això sí, cap d'ells portarà, físicament, la dimissió.

L'encara alcalde de Tortosa, Antoni de Ramon, valent-se de l'amistat personal amb Francesc Mestre i la d'aquest amb López Puigcerver, li entrega a Mestre la dimissió. Com a única condició, demana que el nou alcalde que el succeeixi posi al corrent de pagament als empleats públics.¹⁴⁵ Amb la caiguda del partit lliberal, Francesc Mestre cursarà la dimissió del l'alcalde de Ramon i la del seu company Joan Ramírez i Calvet, entregant aquestes dimissions a López Puigcerver *per a fer-ne l'ús* que ell cregui més convenient. Mestre afirma que, arribada l'hora, López Puigcerver compleix l'acord. L'alcalde substituït serà Agustí Casanova i Arqués fins les darreries de desembre, en que de R.O. es nomena alcalde a Josep de Cid i Piñol el gener de 1906.¹⁴⁶

Mentrestant, Agustí Querol s'ha recuperat de la seva malaltia i s'ha pres un llarg període de reflexió i anàlisi; ha anat madurant les seves idees i els seus propòsits, i creu que ja ha arribat el moment de fer viable la seva proposta política.

El 22 de juliol el periòdic *La Cruz* de Tarragona publica una nota de premsa anunciant, imprudentment, la candidatura d'Agustí Querol com a Diputat a Corts per Tortosa. Per la correspondència entre Querol i Mestre queda clar que en aquestes dates no hi ha res lligat i que aquest anunci només pot servir per posar en estat d'alerta als seus contrincants Kindelán i López Puigcerver.

No tinc constància de cap conversa sobre aquest tema amb Mestre, fins l'agost de 1905, en que Querol escriu a Mestre dient-li estar convençut de que amb ell i tota la seva xarxa política i periodística podrà aconseguir els seus objectius polítics. *Vosotros podéis hacerlo, y mi amistad y mis ansias de hacer bien a Tortosa son títulos suficientes para pedirlo.* Li demana que li enviï un escrit *en el sentido que comprenderás, y a cuyo*

¹⁴⁵ A causa de la desgravació de les farines i d'altres drets, durant l'anterior govern Maura, i la manca d'una substitució contributiva, van disminuir considerablement els ingressos del municipi tortosí, deixant-lo amb una gravíssima crisi econòmica.

¹⁴⁶ Josep de Cid i Piñol serà alcalde de Tortosa des de el mes de gener, fins desembre de 1906.

*pie figuren las firmas de los Centros, de las Sociedades y de las personalidades más importantes de Tortosa. Eso es lo que yo necesito. Dime tu opinión, aconséjame...*¹⁴⁷

Les eleccions del 10 de setembre estan a tocar i, finalment, a Querol li queda clar que la seva candidatura a Diputat a Corts no es pot treballar amb èxit per manca de temps. Per això li demana a Mestre que posi fil a l'agulla a fi d'obtenir una plaça al Senat i autoritza a Mestre, per a actuar en nom seu, com ell cregui convenient. No li dona cap indicació ni instrucció; Mestre sap el que es fa i Querol confia plenament amb ell. L'únic que Querol li demana a Mestre, és mantenir una correspondència constant sobre aquest assumpte, a fi d'estar informat sobre tot el que passi i que Mestre l'orienti amb les seves impressions, opinions i judicis obtinguts directament sobre el terreny.¹⁴⁸

El dia 8 de setembre de 1905, Mestre ha rebut carta d'Agustí Querol en la que li diu que ha escrit al President del Centre Obrer de Tortosa demanant-li *encoratjament* que recolzi la candidatura de Kindelán, i que es posi d'acord amb Mestre per la lluita del diumenge.¹⁴⁹ L'endemà, Querol te concertada una entrevista amb López Puigcerver. Aquest li confirma que ja ha parlat amb Mestre, i que Querol pot contar amb el suport de tot el puigcerverisme. Tot i això, queda una qüestió pendent: parlar amb el ministre -García Prieto- i amb el President del Govern- Montero de los Ríos- a fi que aquests donin les instruccions pertinents al Governador Civil de Tarragona, Victor J. Olesa i Fonollosa.¹⁵⁰

Amb tot, Agustí Querol li planteja els seus dubtes a Mestre: Per a que la seva candidatura al Senat surti vencedora, és suficient el recolzament de tot el puigcerverisme? Hi ha d'altres forces rellevants a les que s'hauria de trucar a la porta?

Pecant d'innocència, Querol li confessa a Mestre que vol sortir escollit com independent, en la seva qualitat d'artista i de tortosí i que desitjaria un moviment general del districte sense l'oposició acarnissada de ningú. Queda clar que vol entrar en política, però, sense arriscar la seva fama i la seva posició com artista a la Cort.

El 10 de setembre es porten a terme les eleccions per a diputats a Corts. Els regionalistes guanyen en cinc circumscripcions: Manresa, Mataró, Vic, Vilanova i Olot, obtenint un total de 8 diputats. A Tortosa surt escollit Manuel Kindelán i de la Torre, i per Roquetes Vicent López i Puigcerver.

¹⁴⁷ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 7/8/1905.

¹⁴⁸ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre (Reservada). Madrid 1/9/1905. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 9.

¹⁴⁹ Carta d'Agustí Querol. Madrid 8/9//1905. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 10.

¹⁵⁰ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 10/9/1905. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 11.

Mestre li expressa a Querol les seves excelents impressions sobre el resultat electoral, tant per l'èxit del regionalisme, com pel resultat en els districtes de Tortosa i de Roquetes. Aquest resultat ha omplert de confiança a Querol que, havent recolzat les candidatures de Kindelàn i de Puigcerver, espera que aquests compleixin amb la seva paraula i li donin tot el seu suport al Senat.

En tot aquest assumpte només hi queda una qüestió pendent: corren rumors que el fins llavors Diputat a Corts pel Vendrell i Tarragona, Joan R. Cañellas, es vol presentar al Senat.¹⁵¹ Sembla que Francesc Mestre s'entrevistarà directament amb Cañellas a Tarragona i, per tant, no ha quedat cap rastre sobre el contingut i ni els termes d'aquesta reunió.

El 20 de setembre Querol ja ha parlat amb el ministre -García Prieto- i aquest ja ha donat instruccions al Governador Civil de Tarragona. També ha consultat amb alguns senadors de la seva confiança, que li han confirmat estar, indubtablement, dins les condicions legals que s'exigien als candidats al Senat. També ha rebut bones notícies de Tarragona a través del Diputat Provincial Pere Inglada, a qui espera que Mestre convenci *y os pongáis de acuerdo, si es preciso. Habla en mi nombre a Franquet, Domingo, el exalcalde, el alcalde actual y demás amigos.*¹⁵² *Telegráfame si debo escribirles a estos y a quien más, y qué debo hacer.*

El dia 23 Mestre reb un telegrama en el que Querol li confirma que aquell mateix dia presenta tota la documentació, que l'assumpte va bé i que està molt agraït a tots.

Les eleccions al Senat es porten a terme el dia 24 de setembre, amb els següents resultats: els regionalistes treuen un senador per Barcelona -Albert Rusiñol- i un per Girona -el marquès de Camps-. A Tarragona surten Josep Tomàs i Salvany, i Joan Ferrer i Vidal (addictes), i Agustí Sardà i Lloveria (republicà).

El nom de Querol ha desaparegut de la nit al dia. Fins el 14 de desembre no queda clar que ha passat: una carta de Querol a Mestre deixa clara la traïció de Puigcerver, tot reconeixent que *Puigcerver se ha burlado de mi*. No vol parlar d'aquest tema per carta *aun a trueque de seguir pasando por tonto, y desde luego callo*. Li demana poder veure's per parlar-ho, tot i afegint que, en el futur, farà per Tortosa tot el que se li demani sempre i quan sigui pel bé comú i no en benefici d'individualismes.

Al meu entendre, Puigcerver veu Querol com un rival seriós i se'n vol desfer d'ell com més aviat millor. El temps dirà si, a banda dels rèdits immediats, aquest joc brut te recorregut de futur.

Mentrestant hem seguit el relat de Querol, a Catalunya s'han suspès, per enèsima vegada, les garanties Constitucionals; s'ha iniciat una nova campanya censora i de denúncies contra la premsa catalana, i s'enceta un nou torn de persecució política amb

¹⁵¹ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 15/9/1905.

¹⁵² Suposo que es refereix a Josep Franquet -Baró de Purroy-, Manel Domingo i Manuel -director de *Diario de Tortosa*-, Antoni de Ramon i d'Abària -ex-alcalde de Tortosa-, i Agustí Casanova i Arqués -en aquells moments alcalde constitucional de Tortosa-

l'empresonament de catalanistes. Els inacabables debats al Congrés i al Senat cada dia son més estèrils. El moviment de Catalunya és desfigurat a tota Espanya, obrint "barra lliure" als insults i a les calumnies contra Catalunya i contra els catalans.

El pintor Antoni Cerveto -amic íntim de Francesc Mestre, que es troba treballant en el taller escultòric d'Agustí Querol- descriu aquests temps difícils per un català que viu i treballa a Madrid: *ja estich tip de estar a n'esta terra de la hidalguia ahont no pots dir que estimes a Catalunya, tens que dir que igual vols a Extremadura si no't diuhent separatiste.*

*Aqui tot-hom se passa la vida sense fotre res y estimant molt à la patria, y jo crech que la patria 'ls agrairia mes que la estimesen fent algo.*¹⁵³

Amb aquest panorama polític, la Lliga Regionalista creu que ja és arribada l'hora d'exposar clara i obertament les seves idees. Amb aquesta intenció, Enric Prat de la Riba publica *La Qüestió Catalana*.

Paral·lelament, a Madrid, s'està gestant la creació d'un nou escenari, sota la llei d'excepció, amb voluntat d'acabar amb la difusió i propaganda dels ideals catalanistes. El canvi de govern -presidit per Segismundo Moret- portarà del bracet el projecte sobre la llei de les jurisdiccions; una llei de repressió dels delictes *contra la Patria y contra el Ejercito*, a la que s'anomena *de jurisdicciones* perquè fa passar dels tribunals civils als de guerra els càstigs dels esmentats delictes.

El fiscal del Tribunal Suprem -Ruíz Valarino- publicarà una circular incitant al cel dels Fiscals de les Audiències en la persecució dels delictes contra la pàtria i l'exercit, tot recordant que els funcionaris del Ministeri Fiscal, per llei, venen a ser àrbitres del procediment en els negocis criminals i garantia en les sentències.¹⁵⁴

L'11 de febrer de 1906 es proclama la Solidaritat Catalana en un míting a la plaça de bous de Girona, i es dicta el seu primer manifest. En un inici, l'actuació de la Solidaritat prendrà dos camins: la lluita parlamentària contra la Llei de Jurisdiccions, fins que sigui retirada de les Corts, i una intensa campanya de propaganda política en favor de Catalunya. Més endavant buscarà exportar la seva idea del que és el regionalisme per tot Espanya.

Borja de Riquer en el seu treball sobre la construcció i la destrucció de la Solidaritat Catalana,¹⁵⁵ explica que aquesta és, també, un lloc de trobada d'intel·lectuals, de professionals, de comerciants, de propietaris, de menestrals i de gent corrent. Gent d'esquerres i de dretes; de laics i de catòlics. Per això serà un moviment insòlit i incomprès fora de Catalunya.

¹⁵³ Carta d'Antoni Cerveto a Francesc Mestre. Madrid 24/12/1905.

¹⁵⁴ SOLDEVILA, F.: *El año político*. 1906, p.2-3.

¹⁵⁵ DE RIQUER, B.: *Construcció i destrucció de la Solidaritat Catalana: el paper de la Lliga Regionalista*, p.61.

De fet, el projecte de la Solidaritat es rebut a Madrid amb total hostilitat. El govern i la premsa addicta el vendrà al públic com un crepuscle de catalanistes antipatriòtics i reaccionaris, dedicat a posar entrebancs al govern contra la Llei de Jurisdiccions. En aquest front comú catalanista antipatriòtic que, segons ells, és la Solidaritat s'inclouen republicans, carlins de la *regió*, a més de trànsfugues de tots els partits i comptats *bizcarras de su ralea*; sorgint per primer cop aquest concepte vinculat a un moviment catalanista.¹⁵⁶

Enric Prat de la Riba i Francesc Mestre ja porten temps treballant en el projecte de la Solidaritat Catalana quan, l'abril de 1906, Prat li demana a Mestre que prengui la iniciativa dins la comarca Dertusana i porti a terme les converses i negociacions amb les diferents sensibilitats polítiques d'aquells districtes. Prat de la Riba vol que aquesta sigui una *gran campanya*, amb un caracter *fundamentalment nacionalista*, tot i que políticament tingui un altre objectiu: *socavar el poder d'en Lerroux en quan es enemich de Catalunya. Y encara un altre més transcendental: fer possible una intel·ligència electoral ab republicans y carlins en les eleccions vinents, cosa d'exit incalculable si logrés realitzarse*. Prat li confessa a Mestre que és molt probable que no puguin aconseguir aquests objectius i que la Solidaritat trobi el seu punt i final a l'acabar la campanya contra la llei que va motivarla:¹⁵⁷ *a n'això treballen activament en Moret y en Maura y l'enviat d'en Moret a Catalunya, en Lerroux. Pero de totes maneres serà quan menys una llissó que un dia ho altre s'aprofitarà; una llevor que tart o d'hora germinarà*.¹⁵⁸

Tot just en aquests moments s'està preparant un gran acte d'homenatge de Solidaritat Catalana i es necessita tornar a posar en moviment l'engranatge de la xarxa política i periodística a comarques, a el propòsit d'integrar-la en l'organització d'aquest esdeveniment. Prat de la Riba li exposa a Mestre la conveniència de que arribin *adhesions pràctiques* -en forma d'inscripció i pagament de quota- de tot Catalunya, *no tant per la quantitat en si, com per la manifestació de solidaritat que representen*. Li demana que Mestre sigui *l'anima d'aquesta campanya com ho ha estat sempre en aqueixa comarca y prepari també la vinguda de comissions al acte*.

Pel contingut d'aquesta carta sembla que l'organització encara no te clares ni les dates ni el lloc on es pugui portar a terme aquest acte, ja que Barcelona encara te suspeses les garanties constitucionals. Com a data probable Prat de la Riba li avança la possibilitat de

¹⁵⁶ SOLDEVILA, F.: *El año político*. 1906, p.79-80.

¹⁵⁷ En l'article pòstum que Mestre fa sobre Prat de la Riba [MESTRE I NOË, F.: *En Enric Prat de la Riba...*] explica que aquesta, fa referència a la Llei de Jurisdiccions *feta per en Moret i protegida per Maura. Moviment patriòtic que tan honra als homes que s'hi afiliaren com deshonra als catalans que'l van combatre*.

¹⁵⁸ Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre, 1/4/1906.

que sigui *el diumenge després de Pasqua y si les garanties son establertes*,¹⁵⁹ és molt possible que es pugui portar a terme a Barcelona, tot i que encara no hi ha res decidit. *Depén de les consultes que la Comissió farà als diputats que hi han de ser obsequiats.*

A mitjans d'abril ja s'han obert els centres de subscripció popular, i els llistats dels inscrits es divideixen per raó de sexe.¹⁶⁰ Analitzant el contingut dels llistats d'adherits, s'hi pot identificar noms del carlisme, del republicanisme, del catalanisme i, també, algun que altre dinàstic, tot i que aquests *és poden comptar com les taques en la levita d'un senyor*. Tot i això, alguns partits polítics fan la seva pròpia recollida d'adhesions entre els seus afiliats i simpatitzants, enviant-les directament a la "Caixa" de Solidaritat a Barcelona.¹⁶¹

Els diners recollits a través de les subscripcions han de servir per pagar les despeses de l'edició dels discursos contra la Llei de les Jurisdiccions i l'homenatge que Catalunya oferirà als seus senadors i diputats que es troben a Madrid *combatent*.

A part dels centres oberts dins del municipi de Tortosa, n'hi ha també a Corbera d'Ebre, Gandesa, Benifallet, Xerta, Santa Bàrbara, Freginals, Ulldecona, La Sènia, Sant Carles de la Ràpita, Alcanar, el Mas de Barberans, El Perelló i L'Ametlla de Mar, tot i que la seu del *Centre Excursionista* de Tortosa i les oficines administratives de *La Veu de la Comarca* de Tortosa, funcionen com a "seu central de subscripcions" per a tota la comarca Dertusana.

L'itinerari de la manifestació del dia 20 no es publicarà a la premsa fins pocs dies abans, segons les comarques i el dia de sortida dels periòdics, ja que, fins darrera hora, aquest no s'ha pogut concretar per motius de seguretat. Per recaptar més fons per a la Solidaritat Catalana, es posen a la venda medalles commemoratives, segells i targetes postals.

Les dades fins ara analitzades porten a pensar en un seguiment desigual dins la comarca dertusana. Es pot apreciar un bloqueig informatiu per una part d'un sector de la premsa¹⁶² i, també, per part d'alguns partits polítics dominants en els ajuntaments. Aquest és el cas de l'Ajuntament de Tortosa que, no tant sols no s'adherirà a l'acte

¹⁵⁹ Recordem que a Barcelona les garanties constitucionals estan suspeses.

¹⁶⁰ Dins d'aquests grups he pogut identificar als membres de la colla del "Hoyo" -que Presideix Francesc Mestre-, del Centre Excursionista de Tortosa, de l'Orfeó Tortosí; antics redactors i col·laboradors de la *Veu de Tortosa*; direcció, redactors i col·laboradors de *La Veu de La Comarca*, de *Correo Ibérico*, de *El Pueblo*, de *El Faro* d'Amposta; membres del comerç comarcal; industrials; amics de Francesc Mestre i membres de la seva família; membres del clero catalanista; membres del clero que no es pot identificar com a "catalanista" però que son molt propers a la figura de Francesc Mestre...

¹⁶¹ Entre aquets he pogut identificar als fusionistes d'Ulldecona, o als seguidors de Marcel·lí Domingo dels districtes electorals de Tortosa i Roquetes.

¹⁶² Aquest tipus de premsa aprofita la propera boda d'Alfons XIII, per omplir les seves pàgines amb tota mena de detalls sobre els nuvis i els preparatius de l'esdeveniment.

d'homenatge, sino que hi posarà tot tipus de traves, arribant al punt de ni tan sols comunicar en la sessió del ple, l'arribada de les invitacions per a tot el Consistori Municipal, per part de les Comissions Organitzadores de Barcelona i de Tortosa.

La manifestació d'Homenatge de Solidaritat Catalana als seus diputats serà l'acte més multitudinari viscut a la ciutat de Barcelona i representarà el triomf de la voluntat popular sobre la lletra d'una llei tirànica. Una riuada humana d'entre 110.000 i 140.000 persones de totes les comarques ciutats i viles, de tots els estaments i condicions, sexes i edats; de totes les idees i partits i escoles, de totes les altures intel·lectuals.... En paraules de Prat de la Riba: *Gran com aquesta no'n veurem may més cap altra*.¹⁶³

Durant tot l'any 1906 Solidaritat Catalana està mirant de consolidar la seva posició encarant el seu treball intern cap a les properes eleccions generals que s'han de portar a terme l'any 1907. Enric Prat de la Riba confia la direcció d'aquesta campanya en els districtes de Tortosa i Roquetes a Francesc Mestre. El treball per acostar posicions entre els elements dels diferents partits dels districtes, així com les seves gestions amb la premsa són vitals.

Es cerquen candidats que sapiguin portar dignament la representació de Catalunya; que no hagin estat afiliats a cap dels partits responsables de les lleis contra Catalunya. El seu perfil ha de respondre a persones de prestigi, amb una especial significació dins del districte que han de representar, a fi d'aconseguir els màxims consensos i acords. El districte ha de sentir que és el seu candidat; que és ell qui el designa i el proclama. Aquesta és la manera en que es preveu enfortir dels forces solidaries arreu de Catalunya.

Amb aquesta idea i sota aquestes directrius, Agustí Querol és un candidat idoni per a la Solidaritat Catalana i per al districte de Tortosa; Mestre ho sap i el directori de Barcelona, també.

El juliol de 1906 Querol li confirma a Mestre qui, si hi ha eleccions per a Diputat a Corts, ell te la intenció de presentar-s'hi amb tota formalitat. Afegeix que, si Francesc Mestre l'ajuda, en aquest cas, el triomf serà segur, ja que el veritable diputat serà Mestre: Querol farà tot el que Mestre li digui; Mestre ho dirigirà tot.¹⁶⁴

En un manuscrit inèdit, Francesc Mestre deixa testimoni del que pensa i del que ha parlat amb Querol. En primer lloc es pregunta: *Querol ¿Diputat?* Tot seguit exposa el seu punt de vista: *En totes les meues cartes li aconsello [a Querol] que deu presentarse o amb la seua exclusiva personalitat d'artista tortosí o de català afiliat a Solidaritat Catalana*. De moment, no hi ha cap informació que ens aclareixi quina és la decisió de

¹⁶³ Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre 1/4/1906. Carta de Pere Pagès i Rueda a Francesc Mestre, sense data. FERRAN SOLDEVILA: *El Año político. 1906*, p.257-260. LA VEU DE LA COMARCA Tortosa, nº171-177, juny de 1906. LA JUSTÍCIA Tarragona, nº32-39, maig 1906.

¹⁶⁴ Aquesta conversa queda reflectida en una carta d'Antoni Cerveto a Francesc Mestre. Madrid 2/7/1906. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 12.

Querol, tot i que sí que es poden veure certs moviments que farien pensar que, en principi, ha acceptat presentar-se amb la marca solidaria.

La Correspondencia de Madrid i la revista *Mercurio*, que sempre han mantingut una estreta relació amb Querol, al llarg de 1906 i 1907, faran un seguiment constant sobre la seva figura com artista i intel·lectual; de l'estima que se li te tant a Madrid, com a Barcelona, o la seva ciutat natal, Tortosa. En les seves notes, articles i notícies, es mira de remarcar quines son les amistats de Querol, tan a nivell nacional com internacional; els premis i distincions que reb; els banquetes i celebracions que es fan en el seu honor... La premsa catalana també se'n fa ressó. En aquesta campanya periodística, a banda de la mà de Francesc Mestre, també s'hi veu la d'altres amics com Josep Puigdollers.¹⁶⁵

Al mes de setembre Tortosa ret homenatge a Querol i li dona el seu nom a l'antiga *Plaça de la Font*.

Per la seva banda, Agustí Querol i els catalans residents a Madrid volen fundar un *Centre Català* a la capital. Aquesta idea prendrà forma al teatre Eslava de Madrid el dia 11 de febrer de 1907; Agustí Querol formarà part de la seva Junta, i la premsa se'n faran ressó fent especial esment dels crits de *¡Visca Catalunya!* que culminen aquest acte.

El principis de desembre a Tortosa es porta a terme un multitudinari miting contra la Llei d'Associacions. Els membres de la colònia tortosina a Madrid li comuniquen a Mestre els moviments de manifestacions i protestes portats a terme a la *Vil·la i Cort*. Encarant el camí cap a la propera campanya electoral, per mà de Mestre, la Comissió de Solidaritat Catalana a Tortosa fa arribar un exemplar del llibre que ha publicat el contingut de tots els discursos que s'han pronunciat al Congrés i al Senat contra la Llei d'Associacions, a fi de que el seus periodistes tinguin un referent directe en el que puguin recolzar els seus articles. Els esforços dels diputats solidaris a Madrid es tradueixen en el decret d'amnistia per als presos i desterrats que es publica a inicis del nou any.

Altrament, no és fins el 17 de febrer de 1907 que tenim la certesa de la candidatura d'Agustí Querol per les properes eleccions. La sorpresa ens arriba en forma de carta a Mestre on li comunica que el govern l'ha encasillat per Roquetes. Tot porta a pensar que, aquest cop, Querol ha volgut fer una aposta segura i deixar fora de tot dubte la seva força a Madrid, especialment, a aquells que en el passat l'han traït. Tot i això, la jugada no li ha sortit del tot rodona, ja que se l'ha encasillat per Roquetes i no per Tortosa.

¹⁶⁵ Josep Puigdollers i Macià (1866-1908) és economista, comissionista i propietari de la revista *Mercurio*. Puigdollers, de la mateixa edat que Mestre, és un vell conegut seu de l'etapa de joventut a Barcelona. Suposo que per agraïment a la campanya que Puigdollers i la seva revista estan fent en favor de Querol, a banda de l'íntima amistat entre Querol i Puigdollers, Agustí Querol li demana a Mestre que s'encarregui d'introduir la revista *Mercurio* a la comarca de Tortosa, a través del seu agent Baldomero Poli. Afegeix que és *bon periòdic y tan interessant l' seu programa que no dubto serà ben acollida aquí. Molt t'agrairé l' interès que l'hi prenguis per tractar-se d'obra de catalans.*

Querol li planteja a Mestre la possibilitat d'una permuta amb l'encasellat per Tortosa, Adolfo Navarrete. Suposa i espera que aquest no tingui cap inconvenient si veu que ell te veritables nuclis de força al seu favor al districte de Tortosa. Amb aquest intercanvi, Querol li oferiria a Navarrete *lo que por él podemos hacer en Roquetas*.

Un cop més Querol li demana ajut a Mestre; necessita que ell sigui el seu representant a Tortosa, prepari la seva candidatura i li doni instruccions. *Si estás libre de compromisos como supongo, confío en que aceptarás ese puesto, para el que tanto te necesito*. Tanmateix, si Navarrete insistís en presentar-se per Tortosa, precisa de Francesc Mestre per a preparar el terreny de Roquetes al seu favor. *Para ello espero que tú explores la opinión general y me digas a que elementos y personalidades debo dirigirme en solicitud de ayuda.*¹⁶⁶

A partir d'ara, la cronologia dels fets, dels rumors i de les filtracions a la premsa entraran en el joc de la precampanya electoral, amb la clara voluntat d'enterbolir-la.

Al dia següent d'haver-li escrit l'anterior carta a Mestre, Querol n'hi envia un altra, tot alarmat, en la que li diu que és inconcebible el que li han dit respecte de Mestre en relació a la seva candidatura en el districte de Tortosa. Per aquest motiu, Querol te la intenció d'anar a Tortosa per parlar directament amb Mestre. Sabem que Mestre li respon amb termes desfavorables i que Querol l'escriu, novament, per a que es trobin el més aviat possible i aclarir les coses.¹⁶⁷

Per entendre que ha passat en tants pocs dies, hem de recorre a la premsa. En les seves pàgines, comprovarem que alguns periòdics han filtrat -els dies 16 i 17 de febrer- que moltes persones han rebut cartes de Querol, manifestant-los-hi el seu propòsit de presentar la seva candidatura pel districte de Tortosa en les properes eleccions.¹⁶⁸ Això demostra que Mestre no tan sols no va tenir la primícia de la notícia, sinó que altra gent de Tortosa i la mateixa premsa de tota la província ja l'havien rebut amb anterioritat. En vista d'aquests fets, és lògic pensar en l'apertura d'una esclletxa de dubte i desconfiança de Mestre cap a Querol. Tot i no tenir la carta d'enuig enviada per Mestre a Querol, es pot entendre en quins termes va poder estar redactada.

Fins ara, tot portava a pensar en Querol com a candidat solidari i, de fet, alguns periòdics publiquen -sense donar noms- que Solidaritat Catalana te la intenció de

¹⁶⁶ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 17/2/1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 13.

¹⁶⁷ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 23/2/1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 14.

¹⁶⁸ Els primers periòdics que se'n fan ressò son: EL EBRO Tortosa 16/2/1907 p.7; LA CRUZ Tarragona 17/2/1907 i DIARIO DE REUS 17/2/1907.

presentar candidatures per tot Catalunya, inclosos els districtes de Tortosa i Roquetes, amb solidaris que pertanyen a les fraccions republicana, carlina i catalanista.¹⁶⁹

El dia 10 de març Querol arriba a Tarragona. Tal i com han quedat per telegrama, Francesc Mestre l'espera a l'estació. La esperada conversa sembla que es portarà a terme al vespre, en el trajecte en tren de Tarragona a Tortosa.

Una nota manuscrita de Francesc Mestre -sense data- ens informa de que, en vista de que Maura vol portar Navarrete per Tortosa i Querol pel districte de Roquetes, *sostinc lo meu punt de vista i redacto un Memorial dirigit al govern, demanant que Querol vingue per Tortosa*.¹⁷⁰ A diferencia d'altres notes on Mestre s'explaia detalladament, crida l'atenció que en aquesta deixa palés el seu punt de vista de manera curta, directa i seca.

El 13 de març Querol torna a estar a Tarragona per entrevistar-se amb el Governador Civil Carlos García Alix; sembla ser que, entre d'altres coses, parlen de la permuta amb Adolfo Navarrete i que en pocs dies es trobaran a Madrid. Mentrestant Querol ha anat a Barcelona per trobar-se amb els amics; la major part d'ells afiliats a la Lliga Regionalista.

Querol vol que el *Memorial* que Mestre està redactant, arribi a Madrid abans del seu retorn a la capital, però, aquest no arribarà fins el 26 de març. Mentrestant la premsa s'està fent ressó de possibles gestions de Solidaritat Catalana aprop de Querol per a que aquest accepti el seu programa.¹⁷¹

El cert és que en pocs dies s'estan movent masses peces a l'hora, però, una carta que Vicent López Puigcerver l'hi envia a Mestre el 22 de març, ens obre una nova via d'anàlisi.

El cap del partit liberal -Moret- ha designat a Vicent López Puigcerver, fins ara Diputat per aquest districte, com a Candidat per Roquetes. Pel que fa a Maura, aquest ha compromés com a candidats seus -de manera unilateral i personal- a dos més que probables caballs guanyadors: per una banda, crec que vol a Adolfo Navarrete perquè la ciutat de Tortosa relaciona directament aquest personatge i la seva posició com a ex-cap de l'Armada, amb el futur fluvial i portuari de Tortosa. Aquesta és una esperança que el territori cerca, amb delit, com a única via de sortida als seus problemes. Al meu entendre, aquesta és l'explicació més pausable del perquè, per a Maura, Adolfo Navarrete no és permutable.

Pel que fa a Querol, ja fa massa temps que se sap que aquest vol entrar en política i que és un més que probable candidat solidari. Querol te molta tirada en aquells districtes i molt probablement arrassarà. Així doncs, la proposta de Maura pot ser

¹⁶⁹ LA VEU DE LA COMARCA Tortosa 28/2/1907 p.3. CORREO IBÉRICO Tortosa 28/2/1907 p.2.

¹⁷⁰ Aquest document, avui desaparegut, està citat per Mestre en l'esmentada nota manuscrita, on explica que està signat per totes les entitats tortosines.

¹⁷¹ LA CRUZ Tarragona 23/3/1907 p.2

analitzada sota un doble objectiu: arrebatat-li el candidat -Querol- a Solidaritat Catalana, frenar-li la possibilitat d'un candidat solidari d'esquerres al districte de Roquetes -on, molt probablement, tindria molta tirada- i d'aquesta manera frenar l'avenç de Solidaritat Catalana i la seva ideologia en aquells districtes. Per altra banda, si Querol es presenta per Roquetes -no oblidem que és un candidat de la terra sense cap mena de "taca" política- a Vicent López Puigcerver se li complica el poder sortir com a Diputat i, de retruc, se li tallen les ales a Moret i als seus en aquell districte.

A finals de març de 1907 Agustí Querol ja ha tornat a Madrid i, des de la seva arribada, no ha cessat de gestionar la seva permuta amb Navarrete. De fet a Adolfo Navarre, tan li faria presentar-se com a diputat per Tortosa o per qualsevol altre districte, ja que no hi te cap vinculació amb aquest territori. No obstant això, com ja ha visitat aquest districte i s'ha compromès amb diversos elements, troba molt violent desentendre's, a aquestes alçades, dels seus compromisos i aliances.

Per la seva banda, Antoni Maura pressiona a Querol per a que es conformi amb el districte de Roquetes i diu no entendre el perquè de l'entossudiment de Querol amb Tortosa, per quant Roquetes es una població que es troba situada a menys de cinc minuts de Tortosa. Amb aquest panorama al seu davant i veient que no te el recolzament suficient al territori, Vicenç López Puigcerver visita a Querol per informar-li de retirada de la seva candidatura per Roquetes.¹⁷²

A Querol només li queda un camí, Roquetes, i ara el te totalment lliure.

Al meu entendre, Francesc Mestre i Enric Prat de la Riba poden entreveure les intencions de Maura i això, molt probablement, els decideixi a no presentar candidat Solidari per Roquetes. La derrota davant Querol seria venuda com una derrota de la Solidaritat davant el *maurisme* a Catalunya. Per una altra banda, Francesc Mestre sap que Maura li ha hagut de fer-li algunes concessions a Querol i que tot i presentar-se oficialment com a candidat conservador, en aquesta legislatura, se li permet ser "un esperit lliure" a fi de que es senti còmode i pugui complir amb els seus compromisos previs. Al cap i a la fi el pacte de Querol amb Mestre sempre s'ha basat en treballar per la comarca de Tortosa i en favor dels interessos de Catalunya i, sembla ser que, en aquest punt, no s'ha trencat.

La figura d'Agustí Querol és i serà un cas atípic. Al meu entendre no pot ser considerat ni un maurista, ni un solidari. Ell mateix es defineix com una figura *no política*. Aquesta serà la seva virtut i el seu punt fort, al mateix temps, que el seu defecte i el seu taló d'Aquil·les. En la seva personalitat treballadora, voluntariosa, imaginativa, sensible, empàtica i, potser, un punt excèntrica, s'hi pot entreveure una gran intel·ligència barrejada amb un xic d'inconsciència i de innocència. Un futur i intensiu anàlisi de la política d'aquest període, així com de la figura d'Agustí Querol i de la seva intervenció

¹⁷² Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 26/3/1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 15.

com a Diputat a Corts, serà vital per conèixer i entendre quin va ser el seu veritable paper dins la política.

Tan mateix, no es estrany que Josep Sancho i Sancho titlli de *situació excepcional* el fet que Solidaritat no presenti cap candidatura per Roquetes.¹⁷³

La campanya de Solidaritat Catalana al districte de Tortosa.

Com ja s'ha comentat en l'apartat anterior, Francesc Mestre és el cap de campanya de Solidaritat Catalana a la Comarca de Tortosa a petició d'Enric Prat de la Riba. A banda d'organitzar els actes, cercar les adhesions i els recursos econòmics necessaris per finançar aquesta campanya, Mestre fa d'amalgama i de comú denominador entre les diferents sensibilitats que conformen la candidatura Solidaria, llimant aspreses, aplanant dificultats i resolen conflictes, no tant entre els membres que conformen les candidatures, com amb els seus respectius seguidors.

L'Afer Querol ha posat les coses molt difícils a Mestre i a Solidaritat, deixant-los amb molt poc marge de maniobra. Querol era un bon candidat i valia la pena córrer el risc. Finalment la jugada ha sortit malament i han de passar pàgina sense perdre un sol segon. Davant d'aquesta difícil situació, Enric Prat de la Riba li envia a Francesc Mestre un encoratjador missatge d'optimisme: *El desvetllament de Tortosa és un fet; aquest tros de terra catalana que semblava separat de la circulació feconda de la rama, ha fet honor a la sanch y va mostranse català. No cal dir quant i quant ho celebrem a Barcelona y ab cuanta efusió agraïm els incansables esforços de V. per arribar a la situació encoratjadora d'avui. Endavant sempre car amich!*¹⁷⁴

Amb el fi de preparar les eleccions generals del 21 d'abril de 1907, Francesc Mestre havia constituït a Tortosa la Junta de *Solidaritat Catalana*, que ara ha de fer front a la candidatura maurista d'Adolfo Navarrete y Alcázar. En aquesta Junta hi son els republicans de Carles Bés i Tallada,¹⁷⁵ els regionalistes, alguns carlins i uns pocs integristes. *Solidaritat* presenta com a candidat per Tortosa a Pere Muntanyola i Carner i els republicans lerrouxistes a Ricardo Fuente.

¹⁷³ SANCHO SANCHO, J.: *El marcel·linisme a les Terres de l'Ebre*, p.76-77. RUBÍ, G.: *Eleccions generals de Solidaritat Catalana del 21 d'abril de 1907*, p.69-104.

¹⁷⁴ Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre i Noè. Barcelona 10/5/1907.

¹⁷⁵ Carles Bés i Tallada (Tortosa 12/8/1856 -+)Advocat. És fill del també advocat i antic cap republicà Manel Bés i Hèdiger, que havia presidit el Pacte Federal de Tortosa l'any 1869. L'any 1879 va fundar *La Gaceta de Tortosa* – que sosté les idees d'Emilio Castelar- juntament amb Joan Cachot, Llanes, Joan Baptista Pastor, Rafel Vilàs i Manel Domingo. Al morir son pare, Carles Bés fou elegit President del *Comitè Local Possibilista*. Durant anys fou el President del *Cercle d'Artesans* i l'any 1883 presidirà els Jocs Florals organitzats per dita societat. El 1885 fundà el diari possibilista *La Voz del Progreso*.

Antoni de Ramon i d'Abària i els elements de la *Cambrà Agrícola* de Tortosa donaran suport a la candidatura solidaria. Les oficines de Solidaritat es situen en la Seu de Centre Excursionista de Tortosa i del seu balcó i penja una senyera.

La maquinaria periodística s'ha posa en marxa i s'intensifica el treball de difusió, conjuntament amb els partits solidaris, dins les associacions i corporacions de la zona.

Pere Muntañola surt en campanya visitant les poblacions del districte, fent mítings i *predicant la bona nova que ha de servir per redimir aquesta terra del llop centraliste*.¹⁷⁶

El 17 d'abril es porta a terme un gran míting solidari al Teatre del Balneari Porcar de Remolins. Manel Porcar, parent de Francesc Mestre, li ha cedit aquest espai, de manera gratuïta i amb tots els serveis disponibles, a fi de que Mestre pugui organitzar aquest acte amb la major efectivitat, rapidesa i esplendor.¹⁷⁷

Aquell mateix dia ha arribat a l'estació de Tortosa una comitiva dels elements solidaris de Barcelona i Tarragona. L'estació està plena de gom a gom. Es pot veure gent de Tortosa i de les poblacions veïnes, de totes les classes socials. La premsa fa esment del predomini de l'element obrer, que fins fa quatre dies estava distanciat de la Solidaritat catalana.

El míting es porta a terme a les 9 del vespre. La platea està plena i els passadissos dels costats estan replets de gent dreta. En el galliner s'hi aplega una multitud que *ab sos cants destemplats* son la nota discordant del acte. A dalt l'escenari, *ple a corull*, s'hi pot veure a Agustí Marsà (regidor republicà de l'ajuntament de Barcelona), Agustí Jolís (del partit carlí), Josep Carner (catalanista), Josep Mª Tallada (catalanista fill de Tortosa), Francesc Cambó (candidat solidari per Barcelona, vice-president de la Lliga Regionalista i membre de la Comissió de Solidaritat), Pere Muntañola (candidat de Solidaritat per Tortosa).

Francesc Mestre obre l'acte tenint, a banda i banda, al candidat, els oradors i els individus de la Junta de Solidaritat d'aquest districte. A dalt de l'escenari també hi son presents regidors de l'ajuntament de Tortosa, així com les comissions i els representants de tots els elements de significació de la ciutat.

Amb frases intenses y coratjoses presenta als oradors i al candidat, alegrant-se *del hermosíssim despertar de Tortosa*. La premsa recull les impressions d'un acte en el que Mestre fou aplaudidíssim i on, en començar els parlaments dels oradors, aquest hagué de posar ordre a l'escàndol portat a terme *al galliner per republicans liberals*. Tret del parlament de Cambó que fou interromput momentàniament, la resta pogueren fer els seus discursos sense més interrupcions.

En aquestes eleccions el triomf serà per a Adolfo Navarrete i Agustí Querol, que sortiran escollits com a Diputats a Corts pels districtes de Tortosa i Roquetes, respectivament.

¹⁷⁶ LA VEU DE LA COMARCA Tortosa 14/4/1904.

¹⁷⁷ Carta de Manel Porcar i Tió a Francesc Mestre i Noè. Barcelona 14/4/1907.

La premsa tortosina destaca la fructuosa labor portada a terme pels elements solidaris, tot i el poc temps que han tingut. Han anat a la lluita amb gran decisió i, tot i les cartes amb les que han hagut de jugar, n'han sabut treure el màxim profit. A grans trets, es destaca que aquest ha estat un triomf moral per als solidaris. Contràriament es remarca de manera negativa la derrota del republicanisme radical i del lerroxisme, segons sembla, motivada per les seves divisions internes.

A través d'una carta del ara ja President de la Diputació de Barcelona, Enric Prat de la Riba, dirigida a Francesc Mestre,¹⁷⁸ es pot deduir que el resultat electoral obtingut, finalment, a Tortosa i a Roquetes no ha estat una sorpresa, ni es considera una derrota. Queda clar que Prat i Mestre comparteixen un objectiu comú: la unitat administrativa de Catalunya com a pas previ de la *vigorosa embranzida cap al demà esplèndid que tots somiem*. Aquestes eleccions han estat un pas més dins del llarg camí que se'ls hi presenta al seu davant. Prat de la Riba deixa molt clar que es sent satisfet perquè ara, ja si, *el desvetllament de Tortosa és un fet*.

Després d'aquestes eleccions i sense perdre temps, es constitueix a Tortosa un directori d'elements solidaris, del que Mestre en forma part en representació dels regionalistes, guanyant l'elecció de Compromissaris per a Senadors. Un any i mig després -el novembre de 1908- la tornarà guanyar, amb motiu d'haver-se produït una vacant. Francesc Mestre confessa que *tant franca i entusiasta era la meua intervenció i tant lo meu entusiasme per a la conquesta de l'ideal, que no vaig parar en propaganda*. Entre els escrits de Francesc Mestre d'aquesta època, destaquen *Les eleccions i el trust. Fermesa Catalana*.¹⁷⁹

Els dies 21, 22 i 23 d'octubre cauen grans aiguats a tot Catalunya i es desborden l'Ebre, el Segre i el Cinca. El 24 i el 25 es mantenen les riuades fins que l'aigua comença a recular. Tot seguit arriba una riuada de fang que ho inunda tot, amb les seves aigües tèrboles i un gruixut solatge negre i pestilent barrejat amb tota mena de restes que l'aigua ha arrossegat. Una bona part de les poblacions d'aquestes comarques queden greument afectades. Els moviments polítics i periodístics de Francesc Mestre durant els mesos que resten de 1907, tot el 1908 i el 1909 perseguiran la millora de les infraestructures d'aquelles comarques. En tot aquest procés Mestre mourà els fils dins la Lliga Regionalista; recorrerà al diputat per Roquetes Agustí Querol i, també haurà de recorre a la influència d'altres diputats i senadors de districtes molt allunyats d'aquestes terres. Aquest és un tema que per el seu interès i especificitat, es tractat monogràficament en l'apartat que hem dedicat a la política territorial i a les infraestructures.

El 20 de setembre de 1908 mor Nicolás Salmerón. 18 de desembre es convoquen eleccions a Barcelona, per substituir-lo a ell, a en Macià -que ha renunciat a l'acta per

¹⁷⁸ Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre. Barcelona 10/5/1907.

¹⁷⁹ LA VEU DE LA COMARCA Tortosa 15/12/1908. EL RESTAURADOR Tortosa 19/12/1908.

acceptar la de Borges Blanques- a en Sunyol -que dimiteix pressionat per la Lliga- i en Junoy, a fi de que siguin quatre les vacants i poder anar al copó.

Aquesta jugada surt malament a la Lliga en fracassar el copó i sortir elegida la candidatura radical i un solidari per minories. En veure el traspàs de vots republicans cap al lerrouxisme, els republicans nacionalistes creuen que ja ha arribat l' hora de lluitar per separat tot i que, de moment, no abandonaran la Solidaritat. Aquest moment polític, a nivell de l' Estat Espanyol, és descrit per Francesc Mestre com un nou període d'ebullició on la inconsciència, la deshonra i el sectarisme burocràtic volen prendre la força de la raó, a fi de mantenir un sistema moribund que els hi és profitós. Amb aquesta finalitat, cerquen crear un corrent d'opinió basat en falsedats que, amb l'embranchida del moment, ho inundi tot, fent odiosa la causa catalana.¹⁸⁰

El 2 de maig de 1909 es porten a terme les primeres eleccions municipals en les que s'aplica la nova llei electoral. Les meses han d'estar constituïdes per un President i dos adjunts, que han de donar rigor a la mesa i a les certificacions que s'hagin d'estendre. El vot és obligatori i només hi estant exempts els malalts i els absents. Els presidents de les meses s'estenen certificats dels electors que no han anat a votar, per remetre'ls al President de l'Audiència, per si s'han de sotmetre a sanció o multa. Hi ha sanció penal sobre les extralimitacions dels *agents electorals* que pressionin la voluntat de vot dels electors.

Al municipi de Tortosa es presenten un total de sis candidatures: la de Solidaritat Catalana,¹⁸¹ la Liberal-conservadora,¹⁸² la Liberal-dinàstica defensada pel *Diario de*

¹⁸⁰ MESTRE I NOË, F.: *Les eleccions i el trust. Fermesa catalana* EL RESTAURADOR Tortosa 19/12/1908. MESTRE I NOË, F.: *Any Nou...Tasca vella*. LA VEU DE LA COMARCA Tortosa 31/12/1908.

¹⁸¹ Joan Segarra i Esteller -enginyer industrial-, Antoni Oliveres i Franquet -metge cirurgià-, Joan Gamundi i Melià -farmacèutic-, Joan Mangrané i Adell -advocat-, Emili Sanz i Pertegas -metge cirurgià-, Francesc Rosés i Aragonès -advocat-, David Piñana i Domingo -comerciant i propietari-, Manel Guarch i Zaragoza -comerciant i propietari-, Joan Ecurriola i Piñol -pagès i propietari-, i Marcel·lí Domingo i Sanjuan -mestre normal-.

¹⁸² Manel Homedes, Agustí Espuny, Joaquim Homedes, Carles Sánchez.

Tortosa,¹⁸³ la Liberal-dinàstica defensada pel periòdic *Los Debates*,¹⁸⁴ la Liberal democràtica,¹⁸⁵ la Radical,¹⁸⁶ i un candidat independent,¹⁸⁷

tot i que la candidatura de *Los Debates* es retira el dia abans de les eleccions.

Al final de la jornada electoral, surt escollida, íntegrament, la candidatura solidaria, un conservador, dos liberals de *Diario de Tortosa* i un liberal demòcrata. Amb el triomf dels solidaris, el republicà Marcel·lí Domingo surt escollit Regidor per primer cop.

D'un total de 6393 individus censats, han anat a votar 4718, es a dir, el 73,8% del cens.

El mes de juny de 1909 any, Francesc Mestre es nomenat Delegat per Tortosa - districtes de Tortosa i Roquetes- en el *Congrés de Govern Municipal* que s'ha de portar a terme a Barcelona els dies 16, 17, 18 i 19 de desembre de 1909.¹⁸⁸ L'objectiu d'aquest Congrés és el contribuir a crear opinió sobre qüestions cada cop més importants en la vida comarcal, com es la transformació del regisme administratiu de les hisendes locals. Es tracten temes com la reivindicació dels drets i de la personalitat del municipi en front de l'acció absorbent de l'Estat i del seu esperit centralista; municipalització dels serveis i de la política social municipal; separació total entre la hisenda municipal i la estatal; separació total entre la hisenda municipal i la provincial, i un llarg etcètera que donarà peu a futurs treballs. Francesc Mestre continuarà aquesta tasca a Tortosa i participarà en els següents Congressos, jornades i setmanes municipals, fins l'any 1917.¹⁸⁹

Des de les darreres eleccions del mes de maig, els solidaris de Tortosa es reuneixen setmanalment per treballar conjuntament l'engranatge dels diferents partits solidaris dins la política municipal. Molt probablement aquest sigui l'èxit de Solidaritat a Tortosa, tot just quan en altres llocs està patint una profunda crisi. Mestre incorporarà a aquestes reunions el debat sobre el municipi com a treball preparatori per al proper *Congrés de Govern Municipal*.

¹⁸³ Eduard Lluch, Joan Ballescà, Agustí Miravalls, Josep Rué i Agustí Casanova.

¹⁸⁴ Enric Pedrola i Josep Martí.

¹⁸⁵ Àngel Costa i Ramon Alcoverro.

¹⁸⁶ Joan Piñana, Josep Fabregat i Aymat, Adolf Monserrat, Josep Andreu i Armengol, Francesc Domènech i Martínez, Rafel Alemany i Català, Carles Vallés i Lleixà, Joan de Juan Arasa, Ramon Homedes i Joan Espuny.

¹⁸⁷ Josep Cubells.

¹⁸⁸ Carta de Josep Mª Tallada a Francesc Mestre. Barcelona 5/6/1909. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 27.

¹⁸⁹ LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 16, 17, 18, 19 i 20 de desembre de 1909.

Francesc Mestre no recorda el motiu pel qual aquell any hi van haver dues eleccions municipals. El cas és que les segones es van celebrar el 12 de desembre de 1909.¹⁹⁰ Tot i la desfeta de Solidaritat a Barcelona, a Tortosa no es va dissoldre, segons explica Mestre, perquè l'obra s'havia de portar a terme *en benefici de l'ideal de Catalunya. Per a sostenir-la sols sap Deu lo treball que mos imposàrem i'ls atacs de que fórem víctimes. Aixís i tot, vam arribar units fins al mes de desembre*. Arribada l'hora de formar la candidatura, se'n separaren l'element integrista i el carlí, fonamentant els seus arguments en el comportament dels republicans en matèria religiosa. *Aqueixa separació mos ocasionà molts contratemps i produí moltíssimes increpacions i acaloraments*. Llavors formaren la candidatura *republicana-agrícola-regionalista*. Francesc Mestre fou el membre més atacat pels dimissionaris, va prendre part en els mítings i va escriure el manifest *¡Als regionalistes tortosins!* -publicat el 5 de desembre de 1909-.¹⁹¹

Com a resultat d'aquestes eleccions, la candidatura lliberal-conservadora es situà en primer lloc, la solidària en segon lloc, la catòlica en tercer i la lerrouxista en quart.¹⁹²

El sobtat final d'Agustí Querol.

La frenètica activitat política, artística i personal, conduiran a agreujar ràpidament la feble salut d'Agustí Querol. A començaments del mes d'octubre de 1909 s'inicien els primers símptomes d'una greu malaltia que el mantindrà al llit fins la segona quinzena d'aquest mes.

A inicis de novembre Querol ja s'ha incorporat a les seves activitats habituals, tot i que no està totalment recuperat. Francesc Mestre li comenta la sorpresa que li ha causat el canvi polític i no te gaire clar quin camí voldrà seguir Querol de cara a les properes eleccions generals.

Agustí Querol li manifesta que vol acudir a la reelecció ja que compta amb els suports de tots els partits -conservadors, liberals i, fins i tot, solidaritat. Diu que se sent animat pel fet d'haver pogut atendre al desenvolupament de tot allò que ha pogut beneficiar al seu districte i perquè encara li queden projectes en marxa que li agradaria veure acabats

¹⁹⁰ Candidatures eleccions del 12/12/1909. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 7. INFORMACIÓ I LLISTATS D'ELABORACIÓ PRÒPIA... APÈNDIX 2.

¹⁹¹ MESTRE I NOË, F.: *En justa defensa. Als catalanistes comarcans*. Tortosa 6/7/1918.

¹⁹² Surten escollits Antoni de Ramon, Joan Bpta. Bertomeu, Joan Bpta. Foguet i Joan Mestre: Solidarís. Josep de Cid, Manel Domingo i Manuel, Francesc Algueró, liberals. Francesc Joan Ribàs, Josep Pastor Bartual: demòcrates. Pere Franquet Martí i Joaquim Homedes i Espuny: conservadors. Francisco Muñoz del Castillo: catòlic independent.

i li demana la seva col·laboració.¹⁹³ Mestre li respon que si, que pot comptar amb ell. Querol, en la seva darrera carta li agraeix l'ajuda i li demana a Mestre que vagi preparant als amics; que comenci a tantejar amb quines forces podran comptar i li confirma que està decidit a anar a la lluita, però, amb l'únic objectiu d'aconseguir el triomf.¹⁹⁴ Acompanyant aquesta carta d'Agustí Querol hi ha una nota escrita del puny i lletra de Francesc Mestre on hi diu: *Al caure lo govern en octubre, tots los alcaldes del districte Roquetes van donar una exposició al President del Consell per a que respectés la voluntat dels pobles en favor de la reelecció de Querol i no presentés cap candidat lo govern.*

Agustí Querol mor inesperadament a Madrid, el 14 de desembre de 1909, als 42 anys. Mestre que ha recaigut en el seu estat de salut i es troba totalment abatut per la notícia, no es veu en cor de fer el viatge fins a Madrid sabent que dos dies després te que estar a Barcelona per assistir al Congrés de Govern Municipal. Així doncs, no assistirà a l'enterro. Per aquest motiu, envia un telegrama a Antoni Cerveto -amic íntim de tots dos i que ja porta molt temps treballant en el taller de Querol-: *Atribulado lloro muerte amigo del alma Querol. Dedicar corona nombre mío entierro ilustre artista. Estoy abatidísimo. Pésame familia.* Cerveto contesta a Mestre sense saber com expressar l'immens dolor en que l'ha sumit la mort del seu comú amic.¹⁹⁵ Els germans Cerveto – Antoni i Víctor- s'encarregaran de portar a terme tots els treballs artístics de Querol que han quedat pendents. Les germanes i el cunyat d'Agustí Querol hauran de fer front als assumptes personals pendents de resoldre: una suposada filla ilegítima que la família no reconeix.

La fi de Solidaritat Catalana.

Al constituir-se el nou ajuntament, el gener de 1910, els republicans trenquen amb *Solidaritat*, segons Mestre, per una qüestió de càrrecs, tot i que el dia abans s'havia fet la distribució dels mateixos amb absoluta conformitat.¹⁹⁶ L'únic que en sortí de positiu, fou el fet de que al consistori tortosí es començà a parlar en català.

¹⁹³ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre, Madrid 9/11/1909. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 28.

¹⁹⁴ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre, Madrid 10/12/1909. Aquesta és la última carta que Querol envia a Mestre abans de morir. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 29.

¹⁹⁵ Carta d'Antoni Cerveto a Francesc Mestre. Madrid, 17/12/1909. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 30.

¹⁹⁶ En aquest article Francesc Mestre explica que encara té la llista de les Comissions i els càrrecs -aprovada per tots i després no atesa- i que aquesta va ser escrita pel llavors Regidor republicà-autonomista Manuel Guarch.

Francesc Mestre està convençut que *Solidaritat* hauria portat la pau al municipi tortosí i al seu ajuntament, i es plany d'aquesta divisió que ell sent d'una manera profunda. Anys més tard reconeixerà que aquest trencament li va provocar un desengany que encara no ha pogut oblidar i que la desfeta de *Solidaritat* ha estat perjudicial per Espanya.

Convocades les eleccions general per al mes d'abril de 1910, Mestre parla amb Pere Montanyola per donar-li recolzament en cas de voler presentar la seva candidatura i també ho fa amb Duran i Ventosa. Tots dos declinen l'ofertament al·legant que no és el seu propòsit anar a les Corts. Francesc Cambó escriu a Mestre per dir-li que el govern presentarà a Salas i Ferré per Roquetes i que des d'allí li han dit que en Martí i Miralles tindria grans probabilitats de triomf. Demana a Mestre que li doni la seva opinió i l'aconselli. Respecte del districte de Tortosa sembla que a Madrid es debat entre el fill del marquès de Marianao i Manuel Kindelán. De fet, Marianao està apretant fort per a que *que sigui son fill l'encarrilat per a Tortosa*. Cambó li comenta a Mestre que el govern voldria portar-lo a la Circumscripció i que quan ell va sortir de la reunió encara no s'havia pres cap decisió.¹⁹⁷

Malauradament, sembla ser que les cartes enviades per Francesc Mestre a Cambó, haurien desaparegut juntament amb la resta del seu epistolari i arxiu l'any 1936, per tant, només podem entreveure el seu contingut a través de les seves respostes, en les cartes que Cambó li envia a Mestre. En aquestes es parla sobre els possibles candidats i un probable desacort -pel to desairat que es respira en una de les cartes- en aquest assumpte.

Finalment l'encasillat per Tortosa serà en Marianao, i Ripoll es presentarà per Gandesa.¹⁹⁸ Per la seva banda, Cambó pateix una doble derrota a Barcelona i La Bisbal, confesant-li a Mestre que creu que *serà, en definitiva, un gran bé la meva derrota*.¹⁹⁹ Aquest bé es justificat en les seves *Memòries* per la necessitat d'un descans, i un cert *sentiment de revenja* que queda descrit en la necessitat que té de que *Catalunya pogués veure com era representada a Madrid quan jo hi era i quan jo no hi era*.²⁰⁰

¹⁹⁷ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 6/3/1910.

¹⁹⁸ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 24/3/1910. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 31. Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 27/3/1910. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 32. Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 29/3/1910. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 33.

¹⁹⁹ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 10/5/1910.

²⁰⁰ CAMBÓ, F.: *Memòries (1876-1936)*, p.249.

Finalment, els regionalistes no prendran part en les eleccions per a Diputats Provincials en els districtes de Tortosa, Roquetes i Gandesa del 13 de març de 1911. De fet, només ho faran a Barcelona.

Abans d'acabar l'any, l'Ajuntament de Tortosa acorda -per unanimitat- nomenar Francesc Mestre i Noè Cronista de Tortosa, a fi de cobrir la vacant deixada pel canonge Ramon O'Callaghan, mort el dia 7 de novembre de 1911.²⁰¹ Altrament, *pels seus estudis especialitzats sobre pecuària* i les seves investigacions sobre l'anomenat *Llibre dels Lligallos* o *Llibre del Pastoret*, Francesc Mestre es nomena *Visitador de Ramaderies i Lligallos* d'aquest districte.²⁰²

La Junta Local de Foment i la Comissió Provincial de Foment, 1904-1914.

El maig de 1904, es publica -a tota plana- en els diaris locals un manifest titulat: *Junta de Fomento y defensa de los intereses de Tortosa y comarca. La prensa local. Una misión cumplida.*²⁰³ Aquí s'exposa que la premsa diària local, responnent a una necessitat, per tots reconeguda, i prescindint de les antigues i suïcides diferències, ha entès que es feia indispensable la creació d'una entitat que, estant per sobre de tots els partits polítics, servís de vincle d'unió *de tots els que estimen Tortosa i desitgen el seu benestar i progrés* a fi de sumar tots el seus esforços pel foment, la defensa i els interessos del País.

La premsa diària local pacta que, a partir d'aquest moment, tots els assumptes que afecten als interessos de Tortosa no es tractin, ni tinguin més opinió ni criteri que el sintetitzat per la *Junta de Foment i Defensa*. Tanmateix, la premsa *dona per acabada la seva comesa i es complau en fer públic el testimoni de la seva consideració i gratitud a tots aquells que l'han afavorit en aquets assumptes amb la seva desinteressada cooperació i amb el seu consell*, amb el convenciment que tots els mitjans de premsa compliran amb noblesa i honorabilitat a aquest compromís comú.

La *Junta de Foment i defensa dels interessos de Tortosa i la seva comarca* neix amb l'objectiu de ser el centre de convergència de totes les iniciatives, activitats i esforços, *vinguin d'on vinguin i portin el cognom que portin*, oblidant les ancestrals rancúnies i lluites intestines. En cap cas serà un planter de polítics, ni un escambell d'ambiciosos. Altrament, aquells que es dediquen a la política s'han de sentir orgullosos de que

²⁰¹ Ajuntament de Tortosa -Negociat 3er nº1268- en que l'alcalde Josep de Cid i el Secretari de l'Ajuntament Enrique Sebastian comuniquen a Francesc Mestre aquest nomenament. També surt publicat als periòdics EL RESTAURADOR Tortosa 7/11/1911, p.1-2 i DIARIO DE TARRAGONA 5/12/1911.

²⁰² Carta de *el Duque de Bailen* -President de la *Asociación General de ganaderos del Reino*- per la que es nomina *Visitador de Ganaderías y Cañadas del Partido de Tortosa* a Francesc Mestre i Noè. D'aquest nomenament també se'n fa ressò el periòdic EL RESTAURADOR Tortosa 7/11/1911, p.3.

²⁰³ *Junta de Fomento y defensa de los intereses de Tortosa y comarca. La prensa local. Una misión cumplida* DIARIO DE TORTOSA 21/5/1904, p.2-3. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 4.

aquesta *Junta*, de manera independent i autònoma, utilitzi la seva activitat i influència en benefici d'aquesta comarca.

En els darrers temps, aquest ha estat un territori orfe i desemparat de qualsevol mena de protecció oficial, que necessita, urgentment, donar fe de la seva existència, demandar la justa satisfacció de les seves aspiracions i requerir dels poders públics, que atenguin i reparin *els greuges causats a una ciutat i a un territori que, podent ser molt ric, ha estat empobrit; que podent ser culte, és ignorant i que, podent ser feliç, se li ha amargat la vida.*

Aquesta *Junta* afirma no pretendre buscar els culpables de la situació en que s'ha sumit a aquest territori, sinó que el que cerca és l'apertura de noves vies de regeneració que facin factible un nou futur de dignitat i de prosperitat. Entre els assumptes que es proposa afrontar i estudiar, destaquen la subhasta de la concessió d'obres de reg del riu Ebre que acaba de publicar la *Gazeta de Madrid*; el projecte de ferrocarril que ha de cobrir la línia que va de Sant Carles de la Ràpita fins la Vall de Zafán; l'augment i millora de les comunicacions de la ciutat de Tortosa amb totes les poblacions que conformen la seva comarca i, d'entre aquestes, destaca la que ha de comunicar Mora la Nova i Garcia. Tanmateix es reclama l'apertura de nous mercats per donar sortida als productes d'aquesta comarca, millorant les infraestructures, facilitant el seu transport, rebaixant el càmput impositiu a que estan sotmesos, i permetent guanyar en competitivitat i preu, de manera que puguin sortir al mercat amb igualtat de condicions que els procedents d'altres territoris -esmentant, d'una manera molt especial, el cas del comerç de l'oli d'oliva-.

Aquesta Junta proposa analitzar els tipus i les formes en que es recaptin els impostos i els contingents municipals, atenent, especialment, als *consums*. Aquest estudi ha d'incloure un examen minuciós de l'estat en que es troben els serveis públics municipals i dels recursos que s'han de demandar a l'Estat en matèria educativa, cultural, patrimonial, agrícola, industrial i de formació professional, per a que siguin inclosos dins dels pressupostos de l'Estat.²⁰⁴ No hi ha més notícies d'aquesta Junta, ni de cap altra, fins l'any 1907. El motiu ve donat per la riuada del 21 al 23 d'octubre, i les inundacions que se'n deriven i que causen importantíssimes destrosses en les poblacions i camps ebrencs.

El 30 d'octubre següent es crea la *Junta de Defensa Pública*, nomenada amb caràcter interí: el president és Joaquim Homedes; el Secretari és Francesc Mestre i entre els vocals hi trobem a Joan Zaragoza, Rufo Franquet, Francisco Muñoz del Castillo i Ramon Vergés Paulí.²⁰⁵

²⁰⁴ En aquest apartat es fa esment de la necessitat de construir nous edificis destinats a escoles públiques, biblioteca i museu municipals; l'expropiació de les avingudes, rampes i zones d'accés del pont de l'estat, així com la desaparició de les zones polèmiques, o la creació d'una estació telefònica, d'entre els molts altres projectes que urgeix abordar amb immediatesa.

²⁰⁵ Vegeu apartat 3. PODERS I TERRITORIS.

El Febrer de 1910 es porta a terme a Tortosa una reunió provincial *de totes les forces vives de la ciutat de Tortosa i el seu partit*, sota la presidència de Josep Elías de Molins - cap provincial de Foment-, Josep de Cid – Alcalde de Tortosa-, els vocals del Consell Provincial de Foment i els enginyers agrònoms Srs. Vall i Oliveras. Francesc Mestre hi és present representant a la Cambra Agrícola de Tortosa, a la Cambra de Comerç de Tortosa, al Sindicat Agrícola del Patronat Catòlic, al Sindicat Agrícola de Santiago, al Sindicat Agrícola de la Comunitat de Regants, al Sindicat Agrícola de l'Ebre, a la Societat Unió Agrícola, a la Societat de Regants de Jesús i Roquetes, i al Sindicat Agrícola de Tortosa.²⁰⁶ En aquesta reunió provincial, Mestre presenta un informe en el que es detallen les vies de desenvolupament que, amb urgència, afecten al futur comarcal dertusà. Bona part d'aquestes demandes ja havien estat plantejades per la Junta de Foment formada l'any 1904 i per la interina de l'any 1907, que l'Estat, a hores d'ara, encara no s'ha dignat ni contestar.

En primer lloc hi tornem a trobar la demanda del ferrocarril que ha de cobrir el trajecte entre Sant Carles de la Ràpita i la Vall de Zafán. Aquest cop, però, davant la impossibilitat d'ampliar la subvenció que concedeix el govern, formula un projecte de via estreta. En segon lloc, planteja la construcció d'un camí veïnal que connecti Tortosa amb El Perelló i un altre que, partint de Tortosa, acabi al Mas de Barberans. En tercer lloc proposa la construcció de dos murs de defensa -en el marge dret del riu Ebre- a fi d'evitar els estralls de les inundacions. En el quart i cinquè punts, sol·licita al govern que assumeixi el cost de la pavimentació -amb llambordes- dels carrers compresos entre la Plaça de la Constitució [que encara resta per urbanitzar i on s'han de construir les rampes d'accés al pont de l'Estat] i l'estació de ferrocarril i demana que aquestes rampes del pont donin accés a dos carrers. Finalment, insta a la creació d'una *estació olivarera* a Tortosa i a la formació d'un sindicat agrícola per al foment i desenvolupament de l'agricultura de la comarca, ambdós projectes recollits i explicats en un document.

El desembre de 1910, sota la presidència del governador provincial, i l'assistència del *Comissari Regi de Foment* -Estanislau Tell- i dels vocals nats, es porta a terme l'escrutini i la proclamació dels vocals propietaris i suplents del *Consell Provincial de Foment*²⁰⁷ de la província de Tarragona. Francesc Mestre –representant de la Cambra de Comerç de Tortosa- serà nomenat *vocal propietari*.²⁰⁸ Entre les actuacions de Mestre dins d'aquesta

²⁰⁶ DE LOCALIDAD. *La reunión del Domingo*. DIARIO DE TORTOSA 16/2/1910, p.1.

²⁰⁷ El *Consell Provincial de Foment* es regeix pels articles 23 i 25 dels Reials Decrets de 7 d'octubre i 28 de novembre de 1909, regle 4ª de la Reial Ordre de 26 de novembre i *demés disposicions emanades de la Superioritat*. *Crónica Local y Regional. Consejo provincial de Fomento*. DIARIO DE TARRAGONA 24/12/1910, p.1.

²⁰⁸ El resultat de l'escrutini va donar com a resultat els següents vocals nats. Per les cambres agrícoles, VOCALS PROPIETARIS: Ramon Homs i Moncusí, Ramon Vidiella i Balart, Ricard Mestre i Divorra i Joan Poblet i Teixidó; VOCALS SUPLENTS: Joan Matheu i Sabater, Francesc Yxart i Moragas, Joan de March i Ignasi Batlle. Per les cambres de comerç, VOCALS PROPIETARIS: Francesc Mestre i Noè i Josep Sabaté i

Junta, cal destacar el seu nomenament com a Ponent per a que informi sobre l'afectació que pugui tenir la creació d'una Junta d'Obres del Port de Tortosa;²⁰⁹ el seu estudi i informe sobre l'expedient de discòrdia en el justí preu d'una finca²¹⁰ que es pretén ocupar per a construir la segona secció del canal de l'esquerra de l'Ebre -dins del terme municipal de Tortosa- i una altra²¹¹ que s'ha iniciat a instància de la Societat Electroquímica de Flix -representada per Guillem Muller Ickel- que sol·licita se li concedeixi a perpetuïtat poder derivar 150.000 litres d'aigua per segon del riu Ebre al seu pas per Flix, destinats a la producció d'energia elèctrica *para usos propios é industriales*; el seu estudi, proposició i acord final de la Junta per a que es sol·liciti al Ministre de Foment *se digne disponer la inmediata recomposición de la carretera de Tortosa á Gandesa en virtud de su mal estado, de tal suerte, dijo, que se halla convertida en un barranco y llena de socavones, pues próxima la cosecha de aceite, ha de ocasionar, de continuar dicha carretera en el estado tan deplorable, grandes trastornos para el transporte de aceite del bajo Aragón, con sus innumerables perjuicios al comercio y á la clase obrera en general.*²¹²

Roig; VOCALS SUPLENTS: Ramon Cavallé i Franquet i Agustí Virgili i Vidiella. Per les Cambres de la propietat, VOCAL PROPIETARI: Bonaventura Fonts i Clariana; VOCAL SUPLENT: Antoni Albafull.

Per la *Societat Econòmica reusenca d'amics del país*, VOCAL PROPIETARI: Domènec Segimon i Artella; VOCAL SUPLENT: Lluís Vidal i Ferrer. Per *l'Associació General de Ramaders del Regne*, VOCAL PROPIETARI: Trifón Bas; VOCAL SUPLENT: Ignasi Batlle. DIARIO DE TARRAGONA 24/12/1910, p.1.

²⁰⁹ DIARIO DE TORTOSA 29/5/1911, p.1. Francesc Mestre posarà en coneixement del Consell de Foment *la contrariedad que ha producido en Tortosa la desviación que intenta darse por el Ministro de Fomento en el asunto de la creación de la Junta de Obras del puerto de aquella ciudad*. Diu que no s'entén que l'expedient iniciat ja fa més d'un any -a l'empara del reglament general per a l'organització del règim de les Juntes d'Obres de Ports de 27/7/1903, es sotmeti ara a certs requeriments consignats en l'article 1er d'un projecte de llei presentat per Reial Decret de 9/3/1911, en el que s'exigeixen certificacions sobre els moviments de la navegació del darrer quinquenni i una informació sobre els arbitris proposats. Segons Mestre, aquesta disposició ha de ser considerada il·legal, ja que l'expedient incoat va estar aprovat per la *Jefatura de Obras Públicas* per haver-se tramitat en virtut del Reglament de 1903 i amb anterioritat a l'esmentat projecte, que a dia d'avui, ningú sap si tindrà realitat legal. La diferència entre les Juntes dels ports de Barcelona i Tarragona, i la que es vol crear a Tortosa, radica en que les primeres son Juntes amb un caràcter administratiu, mentre que la darrera és una Junta de rehabilitació d'un port que ha desaparegut i, amb ell, els seus arsenals. *En el Consejo Provincial de Fomento. Las iniciativas del Sr. Mestre*. EL TIEMPO Tortosa 13/5/1911, p.1.

²¹⁰ Finca rústica propietat de Primitiu Ayuso. Secció 2ª nª112 del planell de construcció. *Consejo Provincial de Fomento*. EL RESTAURADOR Tortosa 21/11/1911, p.1.

²¹¹ Propietat del vocal Ignasi Batlle.

²¹² *Consejo Provincial de Fomento*. DIARIO DE TARRAGONA 12/10/1911, p.1. Mestre, en el seu estudi i examen ha emès *un razonado y fundamentado informe digno del mayor encomio*, que va ser aprovat per unanimitat, fent-lo seu el Consell- que juntament amb l'expedient en qüestió *será elevado a la primera autoridad civil de la provincia a los efectos oportunos*.

En un sentit molt diferent, Francesc Mestre també demana a aquest Consell que es felicitï al President de la Diputació de Barcelona –Enric Prat de la Riba- per l’acord de constituir en Mancomunitat les quatre Diputacions catalanes. Entén que amb aquest nou organisme es millorarà l’administració dels diferents rams i molt especialment els que afecten a les carreteres, instrucció pública i beneficència -que actualment es troben en un estat lamentable des de la pèrdua de l’autonomia municipal i dels bens comunals-. Després de debatre-ho s’acorda secundar aquesta proposta per unanimitat.²¹³

Mestre explica que tractant-se d’un cos consultiu, era difícil aconseguir qualsevol mena de pronunciament al respecte i molt menys un acord unànime, *però la victòria allí obtinguda fou un motiu per a que en igual sentit ho fessen los Consells Provincials de Barcelona, Lleida i Girona. La Veu de Catalunya d’aquells dies, publicà la notícia amb molta joia i la raó es explicable donada la guerra que es feia, dins de les Corporacions, a la idea de constituir la Mancomunitat.*²¹⁴

El 9 de desembre següent, una comissió de les Diputacions catalanes presidida per Enric Prat de la Riba ha d’anar a Madrid per entregar les bases de la Mancomunitat a Canalejas i demanar-li que les Corts ho converteixin en llei. Els membres de la xarxa de *La Veu de Catalunya* -de la que en forma part des dels seus orígens Francesc Mestre i ara està coordinada per Pere Pagès i Rueda- cerquen un cop d’efecte que doni impuls i rellevància a aquesta Comissió *d’ambaixadors catalans*, davant el Govern i la *burocràcia madrilenya*. Dies abans, s’organitzen per a que surti de tots i cadascun dels ajuntaments i corporacions catalanes -públiques i privades-, una gran manifestació en forma d’allau de telegrams -dirigits a En Canalejas- on li faran saber *llur entusiasta adhesió al susdit projecte que estan encarregats d’entregar-li els nostres representants*.

*El telegrama hauria d’enviar-se el dijous al matí perquè aquell dia els diputats arribaran a Madrid i es convenient que’n Canalejas estigui ja imposat del criteri de que es tot Catalunya la que presenta aquell projecte de llei.*²¹⁵

Canalejas presenta el projecte de llei de Mancomunitats Provincials a les Corts i aquestes nomenen una Comissió que elaborarà un dictamen amb el que s’iniciarà el debat parlamentari en aquesta matèria. En saber-se a Catalunya, la xarxa comarcal posarà en marxa una nova campanya de telegrams, aquest cop, dirigits al President del Congrés *demanant-li que activi la discussió i aprovació del projecte de mancomunitat, esperança de la opinió catalana sense distinció de partits.*²¹⁶ A més, Francesc Mestre

²¹³ Consejo Provincial de Fomento. Conclusión. DIARIO DE TORTOSA 23/6/1911, p.1-2.

²¹⁴ MESTRE I NOË, F.: *En justa defensa. Als catalanistes comarcans*. Tortosa 6/7/1918.

²¹⁵ Carta de Pere Pagès i Rueda a Francesc Mestre. Barcelona 2/12/1911.

²¹⁶ Carta de Pere Pagès a Francesc Mestre. Barcelona, sense data.

escriu als Diputats castellans, amics seus *volgudíssims*, per a pregar-los-hi que apoïesen les justes aspiracions de Catalunya.

En iniciar-se el debat, Niceto Alcalà Zamora -segons explica Cambó en les seves memòries -desacatant les ordres del Comte de Romanones- pronuncia un discurs combatent acarnissadament aquest projecte, seguit amb entusiasme i l'aplaudiment d'En Moret, Gasset i Burell. Els diaris es fan ressò de les disputes parlamentàries i els discursos puguen perillosament de to, cultivant una atmosfera contrària al projecte.

Pere Pagès en parla amb Francesc Mestre, posant un altre cop en marxa la maquinària de la xarxa de LA VEU per iniciar una nova campanya de telegrams que inundi el Congrés dels Diputats i al propi Romanones.²¹⁷ Queda clar que la xarxa periodística catalana funciona molt bé, però que a Madrid els hi manca aquesta mena de suport. Borja de Riquer explica que Prat de la Riba suggeriria a Cambó la conveniència de que els catalanistes tinguessin al menys un diari afí a Madrid.²¹⁸

Cambó mira d'atansar-se a aquells mitjans periodístics que s'anomenen *regionalistes*, però en adonar-se'n de la seva desorientació en aquesta recerca, li demana ajuda a Francesc Mestre. Aquest l'informarà de la inspiració política d'aquests periòdics i de la composició dels seus cossos de redacció.²¹⁹

Paral·lelament, Francesc Cambó vol establir una base d'organització política a la província de Tarragona i aprofitant que ha d'anar a donar una conferència el dia 27 d'abril, vol parlar amb Mestre per veure com poden intensificar l'acció regionalista en aquests districtes. Sembla que en aquesta matèria es suscitarien divergències entre Mestre i Cambó pel fet de que el primer li plantejaria la necessitat d'emparar-se -en el cas de les circumscripcions de la província de Tarragona- amb d'altres elements afins, mentre que Cambó pensa que com a Barcelona i Girona son el partit predominant i el que te un major nombre d'escons al Senat, al Congrés i a la Diputació Provincial, les coses han d'anar d'un altra manera *i'ls nostres amics no han d'ampararse amb ningú més que amb nosaltres*. Ell confia que, amb una acció intensa, *la província de Tarragona podrà ser com les altres províncies catalanes i no haurem de captar protecció, sinó exigir, simplement, el respecte i'l reconeixement de la nostra força*. Que compta amb Francesc

²¹⁷ En la correspondència entre Mestre i Pagès parlant d'aquest tema, hi ha dues cartes que visualitzen molt bé aquesta situació: Carta de Pere Pagès a Francesc Mestre -sense data-. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 49. Carta de Pere Pagès a Francesc Mestre, Barcelona 10/6/1913. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 50.

²¹⁸ DE RIQUER, B.: *Alfonso XIII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político*, p.67.

²¹⁹ Cartes de Francesc Cambó a Francesc Mestre de 24 i de 27 de gener, respectivament, de 1913.

Mestre, amb el seu esforç, el seu guiatge, *el seu patriotisme i el seu finíssim sentit polític.*²²⁰

Tot i bons els desitjos de Cambó, aquest, finalment, li ha de donar la raó a Francesc Mestre ja que la realitat s'imposa i els regionalistes no poden presentar cap candidatura al Senat per la província de Tarragona. El candidat oficial és Travé, que s'ha significat entre els lliberals de Barcelona per ser l'únic que s'ha mostrat enemic irreductible de les Mancomunitats. Segons Cambó, la seva presentació significa el propòsit d'En Romanones *de renegar dels seus compromisos ab nosaltres aprofitant que sigui un senador català, elegit la vigília mateix de la obertura del Parlament, qui les combati.* Es proposen que Travé no surti, *votant a qui sigui que se li presenti al davant, mentre se compromet a votar les Mancomunitats.*²²¹

L'onze de juny Cambó escriu a Mestre explicant-li que l'aprovació del projecte de Mancomunitats està en l'aire ja que En Garcia Prieto *ens ha sortit gallina* i no poden comptar amb ell. I en un altra carta datada el 9 de juliol li confessa que en la política general *la espifiada d'en Garcia Prieto ha portat una nova pertorbació. Ell que hauria de ser l'home que iniciés la política nova, s'ha infeudat a n'el honor més gastat de la política vella. Així, doncs, no hi ha més remey que recomensar la feyna!*

El 22 d'octubre de 1913 Francesc Mestre marxa cap a Barcelona per assistir a l'Assemblea de Mancomunitats, que s'ha de portar a terme el dia 24 del mateix mes, no sense abans haver fet -a instàncies d'Enric Prat de la Riba- totes les gestions necessàries per obtenir el concurs i l'assistència a l'acte dels Diputats Provincials -Roig, Canivell i Povill- i 27 oficis d'adhesió de les alcaldies de Tortosa i pobles comarcans, a més d'altres d'entitats tortosines i del periòdic *Diario de Tortosa*, així com la representació del diari *El Restaurador*.

Posteriorment, -entre el 26 i el 30 d'octubre- prendrà part com a vocal en el Congrés d'Art Cristià de Barcelona.²²²

José Canalejas és assassinat el 16 de novembre de 1913. Francesc Mestre descriu aquests moments com els d'un eclipsi total que *deixa sense llum a governants i governats. Los governs no representen lo qu'els seus directors se empenyen en mantindre. Los partits turnants no tenen ni la disciplina ni l'adhesió dels qu'els van formar: semblen regiments militars en les vagacions [sic. vacances] de Nadal. Hi ha més capitans que soldats. [...]* Los partits lliberals i conservadors son una ficció a Madrid i una caricatura fora de Madrid. La veritable lluita es trobava entre les dretes i les esquerres; però uns i altres no tenen més ideal de dreta i més ideal d'esquerra que en vespres d'eleccions.

²²⁰ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 15/4/1913.

²²¹ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre, 19/5/1913.

²²² *De Sociedad*. EL RESTAURADOR Tortosa 22/10/1913, p.3.

Finalment el 18 de desembre de 1913 s'aprova el Règim de Mancomunitats Provincial mitjançant un Reial Decret signat per Alfons XIII.

Amb el canvi de govern, la primera reunió de la Junta del Consell Provincial de Foment de Tarragona es troba amb la sorpresa d'un nou Comissari Regi President: Frederic Vidal i Ferrer. A través d'un ofici del governador civil de la província i en virtut de R.O. de 29 de gener de 1914, s'ha cessat del càrrec a qui fins llavors ha estat Comissari Regi: Estanislau Tell. Tot seguit es dona lectura d'un comunicat de Tell acomiadant-se dels seus companys de corporació, als que expressa el seu agraïment, i els informa de l'entrega que ha fet al seu successor de la quantitat de 23.209,35 pessetes, saldo de les 29.000 concedides per reals ordres varies de las quantitats depositades en el Banc de España a nom d'aquest Consell i a disposició del ministre de Foment per a fer front a les despeses d'extinció de plagues del camp, a més d'oferir-se *para cuanto útil le consideren*. Ramon Vidiella i Francesc Mestre protesten per la manera en que s'ha destituït a Tell, entenent que els ministres no haurien de convertir els Consells Provincials de Foment en organismes polítics, per ser, precisament, aquests els que presten els seus serveis als poders públics *y no aquéllos, que por lo general, suelen dificultar la buena marcha y funcionamiento de dichas Corporaciones*. Mestre es lamenta de que els presidents dels Consells Provincials passin per les mateixes eventualitats que els partits polítics. Això desfigura la seva organització i interromp el funcionament d'aquests centres consultius. Cal recordar que la seva creació es deu, entre d'altres, per contrarestar els abusos de certes corporacions que pel seu caràcter polític-administratiu, no treballaven amb la suficient imparcialitat i que és una de les normes bàsiques del Consell de Foment des del seu inici.

En el seu ús de la paraula, Mestre aprofita per excloure a Vidal de tota sospita, reconeixent-li *dots d'honorabilitat*. Diu que actuaria de la mateixa manera en qualsevol altre intent de canvi, amb intenció política, dins d'aquesta corporació, per entendre que aquests càrrecs han de ser *inamovibles sin matiz alguno político*.

Després de ressaltar els avantatges que ha de reportar als pobles associats la Mancomunitat catalana, Francesc Mestre demana a aquest Consell la seva adhesió i que felicités als presidents de les 4 diputacions catalanes per l'èxit obtingut en la constitució d'aquest organisme administratiu *que ha d'obrir veritables arteries de vida i de comunicació per tot Catalunya*. El President s'adhereix a aquestes manifestacions de Mestre i demana es donin les gràcies al Govern per haver atorgat el Reial Decret de Mancomunitats. Queda aprovat per tot el Consell.²²³

Tot just acaba la reunió, Francesc Mestre, des de la mateixa seu del Consell Provincial de Foment a Tarragona escriu a Enric Prat de la Riba informant-lo d'aquesta reunió i de

²²³ Consejo Provincial de Fomento de Tarragona. DIARIO DE TARRAGONA 12/2/1914, p.1-2. Consejo Provincial de Fomento de Tarragona. EL TARRACONENSE 15/2/1914, p.1.

l'acord que han pres.²²⁴ Prat de la Riba li respon felicitant-lo, afegint que *ha estat molt convenient l'iniciativa de V. amb el Consell Provincial de Foment de Tarragona, i segons veig ha estat molt ben acollida.*²²⁵ El 6 d'abril es constitueix la Mancomunitat de Catalunya i Enric Prat de la Riba n'ocupa la presidència per unanimitat.²²⁶

En els primers dies d'agost s'inicia la primera guerra mundial.

Aquest serà el darrer any de Francesc Mestre com a membre del Consell Provincial de Foment, ja que el 21 de desembre de 1914 es decideix per sorteig, els sis vocals en propietat i suplents que han de deixar el càrrec per haver complert el temps reglamentari.²²⁷ Durant els anys que Mestre s'ocupa de la conselleria de foment, realitzarà infinitat d'estudis i d'informes que analitzen el seu territori, ajuden a entendre els seus problemes i plantegen solucions de futur. A banda dels ja tractats en l'apartat nº3 *Poders i Territori*, en aquests informes s'analitzen temes tan diversos com les expropiacions per a la construcció de sèquies que parteixen de les seccions del canal de l'esquerra de l'Ebre;²²⁸ la conveniència d'estudis meteorològics i la necessitat d'implantar estacions meteorològiques per tot el territori; la necessitat d'un laboratori agrícola d'anàlisi de plantes i plagues; l'elaboració d'un expedient sobre la dessecació de les maresmes i aiguamolls dels Alfacs i la possibilitat i varietat de cultius que s'hi podrien implantar, si fos el cas, en aquests terrenys;²²⁹ l'habilitació d'embarcadors que permetin la continuïtat del tràfic fluvial en èpoques d'estiatge; la conveniència de recollir els gossos de carrer i abandonar el costum de matar-los amb estricnina. Un estudi sobre el sanejament del subsol de la ciutat, que inclou la recuperació dels aqüífers i les fonts, la conducció de les aigües des dels barrancs i els salts d'aigua per a

²²⁴ Consejo Provincial de Fomento. Tarragona. Particular. Carta de Francesc Mestre a Enric Prat de la Riba. Tarragona 10/2/1914. ANC1-137/ENRIC PRAT DE LA RIBA. ANC1-137-T-1022.

²²⁵ El president de la Diputació Barcelona. Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre. Barcelona 12/2/1914.

²²⁶ President de la Mancomunitat de Catalunya. Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre. Barcelona 14/4/1914. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 51.

²²⁷ Consejo provincial de Fomento. El Comisario Regio Presidente, Federico Vidal Rey. Tarragona nº197 12/1/1915. Consejo provincial de Fomento. El Comisario Regio Presidente, Federico Vidal Rey. Tarragona nº368 18/1/1915.

²²⁸ Consejo Provincial de Fomento. Tarragona nº269 13/3/1912, signat pel president, Estanislau Tell, i pel secretari de la Junta, Pere Llord.

²²⁹ Consejo Provincial de Fomento nº394, Tarragona 8/10/1912 signat pel president Estanislau Tell, i pel secretari de la Junta, Pere Llord. MESTRE I NOÉ, F.: *Consejo provincial de Fomento de Tarragona. Informe relativo al expediente de desecación de las marismas y terrenos pantanosos de los Alfaques emitido por el consejero ponente D. Francisco Mestre Noé, leído y aprobado por el Consejo Provincial de Fomento, en la sesión que celebró el 12 de noviembre último. AL CONSEJO. DIARIO DE TORTOSA 17/12/1912, p.1.*

l'abastiment de la ciutat, i un anàlisi de la desforestació soferta en aquest territori i que, per a Mestre, és la causant de la desaparició de bona part dels aqüífers naturals.²³⁰

La relació Francesc Mestre- Francesc Cambó.

L'any 1915, Francesc Mestre recull en un volum diversos articles publicats per ell a *El Restaurador* amb el títol: *Giripigues tortosines. Brots d'història i filosofia popular*,²³¹ i que, posteriorment, seran recollits en un volum prologat per Antoni Mª Alcover i Sureda. Aquestes *Giripigues*, tot i estar escrites en català, tindran un gran ressò que sobrepassarà les comarques de la diòcesis de Tortosa, les del Principat, les Balears i el País Valencià, fins arribar a ser notícia en els diaris madrilenys per haver estat presentades en sessió de la Real Acadèmia de la Història pel seu president, Fidel Fita.²³²

Mestre rep un allau de cartes de felicitació amb els comentaris i els anàlisis mes diversos sobre el contingut d'aquest llibre, però, d'entre totes elles, crida especialment l'atenció la que li escriu en Francesc Cambó.²³³ Reproduint les mateixes paraules escrites per Mestre en un dels capítols d'aquesta obra, Cambó l'incita per a que es presenti com a candidat de la Lliga per la circumscripció de Tortosa. Li diu que s'estan començant a donar les condicions per a crear una nova política que a l'ensem, sigui conservadora i idealista, i que aquesta no pot ser altra que la política regionalista.

Aquest no és el primer cop que Cambó li proposa a Mestre que es presenti, però, si que ho fa amb un to diferent que quasi es podria titllar de provocador. Tot i conèixer el deplorable estat de salut de Mestre i la seva fermesa en mantenir-se en un segon terme de la política, la perllongada insistència d'en Cambó, crec, no deixa d'estar exempta d'unes segones intencions. Per entendre-ho, cal ressituar-nos dins l'estructura política de Solidaritat Catalana i de la Lliga Regionalista durant els darrers anys i posar a cadascú al seu lloc.

Les *Memòries* de Francesc Cambó tot i que ens ajuden a traçar un perfil general de la situació viscuda, com diu Borja de Riquer, *s'acomoden a les circumstàncies polítiques i reescriuen el passat alternant-ne l'actuació i el pensament*,²³⁴ fins hi tot, ocultant fets i personatges rellevants. Aquesta "desmemòria" intencionada respon, al meu entendre,

²³⁰ *Sobre la traída de las aguas. Informe emitido por D. Francisco Mestre y Noé a instancia del Excmo. VVVBBB Ayuntamiento de esta ciudad. LA POLÉMICA Tortosa 25/9/1913. L'informe de Francesc Mestre és de 15/3/1912.*

²³¹ MESTRE I NOË, F.: *Giripigues tortosines*. Tortosa 1915.

²³² *Academia de la Historia*. EL CORREO ESPAÑOL Madrid 17/1/1916, p.2.

²³³ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 3/8/1915. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 55.

²³⁴ DE RIQUER, B.: *Francesc Cambó Entre la monarquia i la República (1930-1932)*. Barcelona 2007.

a un intent de justificació personal, a la necessitat de presentar-se, sempre, com una figura cabdal necessària i imprescindible del catalanisme, primer, i com a resposta o solució als problemes d'Espanya, després. L'autoretrat que Cambó fa de si mateix, desdibuixa i omet la feina dels altres per traçar un perfil que quasi frega la figura del superhome que està a tot arreu; ho fa tot en primera persona i, quan ell no hi és, tot s'ensorra.

En l'apartat *Prensa i periodisme* s'expliquen els inicis d'una xarxa periodística que, en un primer moment, respon a les necessitats bàsiques que la premsa en llengua catalana i catalanista necessita per expandir-se. Amb el temps, en formar-se la Solidaritat Catalana, aquesta xarxa esdevindrà l'eix neuràlgic de la seva campanya política i dibuixarà els primers traços del que serà la futura estructura política de la Lliga. En aquesta primera etapa, son crucials les figures d'Enric Prat de la Riba, de Francesc Mestre, de Pere Pagès, i de tants altres noms que encara resten en l'anonimat o en l'oblit i que formen part d'aquesta xarxa, que ultrapassarà el mon periodístic, essent el veritable fonament estructural de la Lliga Regionalista.

Des d'un primer moment, queda clar que hi ha comarques on el catalanisme és rebut amb la naturalitat d'allò que forma part del sentir de la terra i que, per tant, aquests ideals son o poden ser compartits per la comunitat. En aquestes comarques l'estructuració política que està portant a terme "la xarxa", acostuma a ser disciplinada, ja que es parteix d'una ideologia i d'un sentir ben arrelat al territori. En d'altres comarques, i aquest és el cas d'una bona part de comarques més meridionals de Catalunya i molt especialment de la comarca de Tortosa, tal i com s'exposa en l'apartat d'aquesta tesi *Poders i territori*, han hagut de patir un atac constant i sagnant, que ha des estructurat i desmembrat aquests territoris, les seves comunitats, el seu modus vivendi, el seu patrimoni i la seva llengua, fins al punt d'oblidar els seus orígens, les seves arrels i el seu sentir. En aquestes comarques és on "la xarxa" te més feina i, en el cas de la comarca de Tortosa, s'haurà de començar per recuperar i reconstruir tot allò que ha sobreviscut al desballestament cultural, ideològic i, fins i tot, aquell que en el passat els havia identificat com a comunitat. Aquí la figura de Francesc Mestre i la seva complicitat amb Enric Prat de la Riba, Pere Pagès i d'altres membres d'aquesta xarxa, hi jugaran un paper crucial. S'ha d'anar pas a pas. S'ha de trucar porta per porta. S'ha de saber parlar, tenir molt clar amb qui s'està parlant i, sobretot, s'ha de saber escoltar. El tracte directe i proper, resulten ser les eines més efectives en aquest territori hostil.

Francesc Mestre dirigirà les campanyes polítiques en els districtes electorals de la Comarca de Tortosa fins a finals de 1913. Explica que des de la Solidaritat ençà no ha fet res sense consultar-ho amb la Lliga o amb els seus prohoms. A través de la seva correspondència epistolar es pot comprovar com el propi Prat de la Riba consulta amb Mestre, i li demana que gestioni i hi intervingui personalment per acostar posicions amb republicans, carlins, integristes..., o amb membres de les associacions locals que puguin tenir influència a l'hora d'atansar posicions. La feina de Mestre passa per aconseguir el màxim nombre de compromissaris per cadascuna de les campanyes electorals;

configurar les candidatures, arreplegar els diners que costa cada campanya, escriure articles d'opinió, crear un corrent favorable dins la premsa comarcal que ajudi a la difusió de les idees, organitzar conferències, actes, discursos, mítings... organitzar trobades prèvies a la campanya amb dirigents comarcans i prohoms influents, buscar els locals més apropiats -a poder ser a cost zero-; estructurar els actes, cercar oradors... Francesc Mestre té un sector fidel i incondicional que col·labora i l'ajuda a formar "xarxa", que està estretament lligat a la seva figura i a la seva ideologia, tot i que desconfien de tot allò que vingui de fora d'aquest nucli de confiança.

Francesc Cambó començarà a aparèixer i a intervenir com a Cap de Campanya l'any 1910 i, en algunes demarcacions, ho farà amb molt poca delicadesa. Les seves actuacions en solitari, al marge de *la xarxa* i dels regionalistes del territori; la seva indiferència a les particularitats i demandes d'aquests districtes electorals, causen un efecte de desconfiança i de recel. Les comunitats territorials dertusanes encara es troben dins d'un procés de recuperació identitària. És materialment impossible una comunitat ideològica i disciplinada entorn d'un catalanisme que ara, amb Cambó, es presenta de forma autoritària i personalista, pactant d'esquenes al territori i al marge dels consensos i del treball portat a terme per Francesc Mestre, per *la xarxa* i els regionalistes d'aquests districtes en els darrers anys.

Tortosa i Roquetes no són ni Girona, ni Castellterçol; això Francesc Cambó, o no ho entén, o no ho vol comprendre i, a hores d'ara, no sabia dir si aquesta manera d'actuar es deu al desconeixement, a la inconsciència, a no poder reprimir els ímpetus de la seva personalitat exacerbada, o hi ha una mica de tot plegat. Sigui com sigui, aquest "efecte Cambó" deixarà una ferida oberta en el territori que mai acabarà de tancar. Les reaccions no trigaran a fer-se evidents i Cambó, en lloc de reflexionar, es queixarà a Francesc Mestre pel que *fan amb mi 'ls seus companys, que'm combaten amb sanya incalificable*.²³⁵

Després de la seva derrota electoral, Francesc Cambó desapareix de la correspondència que tracta sobre l'organització política, i torna a prendre protagonisme l'estructura de *la xarxa*; una estructura que Francesc Mestre i els seus mantenen ben viva a la ciutat de Tortosa, però que ha perdut força en d'altres poblacions de la comarca, especialment en les del districte de Roquetes.

Pere Pagès està coordinant des de Barcelona, sota les ordres d'Enric Prat de la Riba i el consens i l'ajuda dels elements clau d'aquesta *xarxa*, per fer campanya a favor de la Mancomunitat. Francesc Mestre està organitzant *excursions i conferències* per la Comarca, i mítings a Tortosa, Sant Carles de la Ràpita i Amposta. A banda del propi Francesc Mestre, en aquests actes hi intervindran Lluís Duran i Ventosa, Josep Puig i Cadafalch, un metge de Vila-rodona del que no s'esmenta el nom, el *Diputat provincial esquerrà*, així com alguns dels *amics d'aquelles poblacions*. També s'organitzen manifestacions populars, s'escampen manifestos, s'envien telegrams... *la xarxa*, en

²³⁵ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. 23/3/1910.

aquest tema, està en marxa i funciona de manera efectiva fins els racons més insospitats.

L'any 1912, s'activa la correspondència entre Francesc Cambó i Francesc Mestre, tot i que el primer ara es mou entre Barcelona i Girona, dins d'un territori que li és més favorable i gratificant. Les reunions amb Mestre s'intensifiquen i els intercanvis d'opinió són constants. Cambó pren bona nota dels seus comentaris polítics i el felicita pel formidable corrent d'opinió creat pels seus articles de premsa, les conferències i les diferents actuacions portades a terme en el sí la Cambra de Comerç, del Consell Provincial de Foment, o, fins i tot, amb diputats i senadors de fora del Principat.²³⁶ Durant tot aquest temps, la relació Cambó-Mestre es presenta plena d'aparents complicitats i adulacions, fins que, a finals de 1913, quan Mestre torna de Barcelona, on ha assistit a l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya i del Congrés d'Art Cristià, es troba amb un desgavell polític que, citant les seves pròpies paraules, el va obligar a *no prendre part en aquelles eleccions municipals per moltes raons que no ve al pel discutir i la meua decisió va ser tant ferma que ni vaig votar.*²³⁷

Mestre no ha deixat cap rastre que expliqui aquest "desgavell polític", ni la premsa tampoc ho reflecteix; només les cartes de Francesc Cambó a Mestre ens poden aportar una mica de llum.

En tot aquest guirigall, sembla que hi han aportat el seu granet de sorra els regionalistes anticatalanistes de Muñoz del Castillo, les lluites a Roquetes entre un candidat, del que no s'esmenta el nom, i que lluitarà contra Manuel Kindelán, mentre que el govern de Madrid sembla que respectarà la candidatura d'en Garcia. Posar en mig de tot aquest enrenou un candidat de la Lliga pels districtes de Tortosa i de Roquetes, seria un suïcidi i, finalment, es decideix no presentar cap candidatura.

Cambó ha anat a passar les vacances de Nadal a Itàlia i les cartes de Francesc Mestre fan el mateix camí. En una d'aquestes cartes, Mestre li demana explicacions sobre *el desgavell polític*, abans esmentat, que respondria a converses i actuacions de Cambó portades a terme a espatlles del propi Mestre. Francesc Cambó li respon amb un to sec: *Amic Mestre: Rebo la seva carta i sense temps per a contestar-la amb la atenció que mereix, m'afanyo avui a dir-li lo següent:*

- 1er- Que ni jo, ni ningú de la Lliga va tenir cap intervenció amb la proclamació d'en Ripoll.*
- 2n- Que vaig donar a n'aquest les dues o tres cartes que va demanar-me....! res més.*
- 3er- Que no se'm va ocórrer ni se'm ocorreria may a deixar de comptar amb vostè, en primer terme, per tota acció política del regionalisme en el districte de Tortosa.*

²³⁶ Durant la diada Regionalista de Tarragona En F. Mestre i Noé, l'antic catalanista de Tortosa, va fer una eloqüent i fervorosa defensa de l'actuació política de la Lliga Regionalista, dedicant grans elogis an en Prat i an en Cambó i expressant les fundades esperances de que l'èxit coronarà la seva aplicació en la vida política dels pobles de les comarques tarragonines. La diada regionalista de Tarragona. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 28/4/1913.

²³⁷ MESTRE I NOË, F.: *En Justa defensa. Als catalans comarcans.*

*Meu sempre amic. F. Cambó.*²³⁸

Durant anys, Prat de la Riba ha mantingut a Cambó i a Mestre al capdavant de les campanyes electorals, tot i conèixer -o precisament per aquest motiu- els punts de vista antagònics que fins aquest moment no han mostrat obertament. Mestre continua veient el territori des de la diversitat i la pluralitat, com una aposta ideològica i de futur a llarg termini. Entén el seu territori des de dins, i sap el perill que corre una entrada en política massa directa i enfrontada, sense haver ampliat les bases socials del catalanisme. Creu que les propostes han de sortir del propi territori i que a través del diàleg s'ha d'arribar a pactes que consensuin els diferents punts de vista territorials dins de la Lliga.

Per la seva banda, Cambó creu en la disciplina de partit de dalt a baix: entenent Barcelona com la part alta de la piràmide i els regionalistes comarcans com les bases d'aquesta. Al meu entendre, ell és un animal polític, complex, controvertit i contradictori en si mateix. Te pressa per arribar el més amunt possible i la resistència que li ofereixen les demarcacions electorals de la comarca Dertusana el treuen de polleguera.

Després de més de quatre mesos sense correspondència, tret de dues felicitacions de Mestre que li son respostes de manera curta i seca, Cambó sembla que necessita buidar el pap i, finalment, escriu a Mestre, reconeixent-li una intervenció que anteriorment li havia negat. Li diu que quan es va anular l'acta d'En Joan Barco²³⁹ i quedà palés que ells podíem ser l'element decisiu en les noves eleccions, ell [Cambó] va escriure *als que's diuen regionalistes* del districte de Roquetes per a que no es comprometessin amb ningú fins després de celebrar, plegats, una reunió en la que es decidís el candidat que devien recolzar i les condicions a imposar-li per a obtenir el seu consens. Les respostes rebudes per Cambó fòren, en paraules seves, *un model d'indisciplina: ni un sol va deixar de dir-me que ja estava compromès, la majoria, amb Kindelan i, uns pocs, amb Barco..... tots fent unanims declaracions de que, en endavant, seran regionalistes disciplinats*. Aquesta actitud el decidí a no intervenir, en tenir la seguretat de ser desatés en les seves demandes, i amb el convenciment de que els regionalistes del districte de Roquetes, entenen el regionalisme d'una manera tan especial que anteposen a en Kindelán o en Barco, abans que la causa regionalista. Cambó està convençut de que aquesta és la veritable explicació del perquè el regionalisme es troba anul·lat a la província de Tarragona.

A les províncies de Girona i Barcelona dominem, perquè no hi ha un sol regionalista que vagi pel seu cantó, ni que anteposi compromisos o simpaties personals als interessos de partit. I mentre no ho faci tothom aixís, no farem més que mals papers a la província de

²³⁸ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. 19/2/1914.

²³⁹ Josep Sancho i Sancho, en el seu treball *El marcelinisme a les Terres de l'Ebre* (p.126-127), explica que Joan Barco i Cosme -conservador datista- era el director del DIARIO DE NOTICIAS. Tot i presentar-se a les eleccions com independent, fou l'encasellat pel govern.

Tarragona: seran els regionalistes uns jornalers, de franc, per a llaurar el camp dels altres, mentre el nostre camp restarà erm i abandonat com fins ara.

El regionalisme que, allà ahont triomfa, és model de disciplina, portada fins l'heroisme, a la província de Tarragona, dona un exemple deplorable.

¡Veurem si'l desairat paper que venen representant els decideix a canviar de conducta! Quan això arribi, jo estic disposat a interessar-me en la política de la província de Tarragona.

*Mentres campí, arreu, la indisciplina actual, estic resolt a no ocupar-me'n.*²⁴⁰

Un cop més, "l'efecte Cambó" ha tirat per terra la tasca organitzativa de *la xarxa* en les demarcacions electorals de la Comarca de Tortosa. La seva forta personalitat no es ben rebuda en unes terres on la imposició, l'altivesa, i el costum d'anar per lliure a esquenes de la gent, dels prohoms forans i dels cacics, ha marcat la política del darrer segle. La disciplina de partit es pot intentar practicar sempre i quan vagi acompanyada del reconeixement, del respecte polític i de la confiança dels compromissaris i dels electors. Tractar-los amb vehemència i altivesa, com a bons o mals catalans, com a indisiplinats o com a jornalers incultes, no es la millor recepta per a atreure aquest territori cap a les seves files.

A partir d'aquest moment s'enceta una etapa de distanciament i de tibantor, i 1914 es presenta com un any difícil en les relacions Cambó-Mestre.

El 13 de març es celebren les eleccions generals en les que guanyarà Marcel·lí Domingo. Mestre, aquest cop, si que hi participarà i reconeixerà haver votat *al meu amic Marqués de Vilanova i la Geltrú per dos raons: per l'agraïment que conservava, com a tortosí, a l'home que tan patriòticament mos va acabar lo pont de l'Estat, per les simpaties que m'inspirava i perquè donada la política que es feia a Barcelona i atres pobles de Catalunya, aixís ho aconsellava*. Sense citar per a res a Cambó, Mestre parla de l'anarquia regnant a Tortosa i *convensut de l'anulació de tots los partits (menos del republicà que allavons s'enrobustia)* escriu l'opuscle *Els tortosins per Tortosa*. En aquest treball Mestre demana *el concurs de tots* per refer Tortosa i donar-li una vida nova, un treball, que com tots els que fins ara ha publicat li farà arribar a mans de Cambó durant el mes de juliol.

El 14 d'abril de 1914, Enric Prat de la Riba, ara ja com President de la Mancomunitat escriu a Francesc Mestre. Aquesta és una carta de resposta a la que Mestre li va enviar el dia 3 d'abril felicitant-lo pel resultat de les eleccions a Barcelona i per la sanció reial de l'Estatut de la Mancomunitat. En la mateixa, Mestre avisa a Prat d'una notícia que l'ha alarmat i l'ha obligat a sortir de casa.²⁴¹ Ha tingut coneixement de que es fan el que ell anomena *treballs de cadell* per suplantar a Prat de la Riba i nomenar President de la

²⁴⁰ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. 6/6/1914.

²⁴¹ Mestre ja feia quinze dies que es trobava enfebrat al llit a causa d'una afecció gripal.

Mancomunitat a un altra persona i *com això seria una ingratitud, un desballestament i una traïció, m'apressuro a posar-ho en son coneixement per a que's moguin els nostres amics i evitin, lo dilluns, una sorpresa i la consolidació d'un acord injust i antipatriòtic.* Mestre continua explicant que de Tortosa estant, ell ha fet tot el que pot fer: *he compromès los tres vots dels diputats lliberals de Tortosa que's posaran al costat de vostè en absolut* i que també ha escrit a amics *de la província*. Tot i que Mestre espera que aquesta notícia no sigui certa, incita a treballar com si ho fos. En una postdata li diu a Prat que te el gust de comunicar-li que el Col·legi de Vocacions ha acordat que s'ensenyi a tots els sacerdots la Doctrina Cristiana en català, per a que després la puguin difondre per les parròquies i catequesis.²⁴²

Les ocupacions de Prat de la Riba al capdavant de la Diputació i ara, al capdavant de la Mancomunitat, l'han anat apartant del dia a dia de les polítiques de partit i de campanya. L'estat actual de les relacions entre Mestre i Cambó el preocupen i Mestre, si vol, pot ser el desllorigador d'aquesta situació. Prat es dirigeix a Mestre des de l'estreta amistat i la confiança que tots dos han mantingut des d'antic, i ho fa com sempre ho ha fet: reconeixent-li la feina portada a terme fins ara i encoratjant-lo a continuar. Afegeix que *La causa de Catalunya necessita l'esforç de tots. Si som generosos en el treball i soferts en les contrarietats guanyarem la definitiva victòria que s'es iniciada amb la constitució de la Mancomunitat de Catalunya.*

El 10 de juliol Enric Prat de la Riba li envia un telegrama a Francesc Mestre en el que li acusa haver rebut els arxius²⁴³ i l'emplaça a trucar-lo per telèfon a casa a l'hora de dinar. D'aquesta conversa en sortirà una reunió privada de la que no n'ha quedat cap constància, ni rastre sobre el seu contingut.

Mentrestant, un llarg silenci epistolar marcarà de manera significativa, la relació Mestre-Cambó, durant la segona meitat d'aquest 1914. El gener de 1915 es trenca el silenci amb una carta de Mestre a Cambó. Aquest es limita a respondre-li amb una sola línia.

Francesc Mestre i Francesc Cambó fa molts anys que es coneixen. Mestre li ha donat un cop de mà sempre que Cambó ho ha necessitat: dins de *La Veu de Catalunya*; a Madrid; en la seva etapa com a advocat, buscant-li procuradors i advocats de la zona; al capdavant de les campanyes polítiques, en la preparació de mítings i discursos... fins i tot l'ha acollit a casa seva en èpoques de vaques magres, quan Cambó ha hagut d'anar als jutjats de Tortosa en l'exercici del seu ofici d'advocat. Mestre coneix l'home públic: ambiciós, orgullós, egocèntric i rancuniós, que li agrada presentar-se amb la imatge de triomfador..., però, també coneix molt bé el seu costat feble, sensible i humà; l'ha tractat

²⁴² Carta de Francesc Mestre a Enric Prat de la Riba. Tortosa 3/4/1914. ANC-137/ ENRIC PRAT DE LA RIBA. ANC1-137-T-1022.

²⁴³ Crec que fa referència als arxius polítics que Mestre te com a cap de campanya a les demarcacions de Tortosa i Roquetes.

i l'ha ajudat en els moments de major debilitat i sap, sempre dins de la màxima discreció, com tocar-li la fibra sensible. Mestre te molt clar que Cambó mai donarà el primer pas, per aquest motiu, en tota aquesta llarga etapa de distanciament, no ha descuidat cap de les felicitacions a que el tenia acostumat, li ha continuat fent arribar les seves publicacions i, ara, veient el seu entossudiment, li escriu parlant-li de com veu la política general.²⁴⁴ Finalment, Cambó li respon amb la voluntat de veure's personalment per parlar.

És en aquest context en el que hem d'entendre l'esmentada carta, on Cambó parla del contingut de les *Giripigues* i incita a Mestre a presentar-se com a candidat per la Lliga. Aquesta carta és més interessant pel que Cambó es calla, que per el que diu. És molt difícil que Mestre no el pugui llegir entre línies i vegi, clarament, les seves intencions.

A partir d'aquest moment s'inicia una nova etapa en la relació Mestre-Cambó, en la que crida molt l'atenció les mútues paraules d'adulació que utilitzen en la seva correspondència, en els actes públics i en els articles de Mestre. De moment, Mestre s'ha apartat de la primera línia de l'entramat polític de la Lliga i deixa fer a Cambó, tot i que aquest no trigarà gaire en necessitar-lo.

L'any 1915 Francesc Mestre es nomenat Vocal del Comitè del Partit Judicial de Tortosa en la Junta Regional d'Estudis Penitenciaris i, entre d'altres coses, prepara la publicació del *Vocabulari Català de Tortosa*.

En aquest any es verifiquen les eleccions provincials. El marquès de Marianao escriu a Francesc Mestre fent-li la seva pròpia lectura d'una situació política que no millora dins dels districtes dertusans; unes demarcacions on els vençuts es resignen, els neutres mantenen la seva situació parasitària i nociva, i els adversaris -que en el seu parer tenen un major instint polític i no s'adormen- escombren cap a casa i porten a terme el seu programa. Pensa que l'instint de conservació s'hauria d'imposar en les properes eleccions provincials, però, es tem que els personalismes i el verí *de interesees bastards* donin un resultat contrari als interessos del país.²⁴⁵

Amb aquest esperit s'acorda una candidatura de tots els partits polítics representada per Miquel Murall. Mestre esmenta explícitament que aquesta candidatura ha estat acordada *amb l'estimat amic Francesc Cambó*; el que fa suposar la intervenció de Mestre entre els diferents sectors polítics que pacten aquest acord. Poc després Murall

²⁴⁴ Francesc Mestre li explica que en un futur proper hi ha d'haver un canvi de tàctica, ja que preveu l'esdeveniment d'un catalanisme estrident. Creu que la política espanyola ha caigut en una abnegació espantosa que fa impossible tot intent de col·laboració amb el govern. Cambó li respon que compren aquest punt de vista i que el comparteix, però sense el pessimisme que desprèn. Cambó no dona per perdudes les zones neutrals i diu confiar en l'eficàcia d'un darrer esforç

²⁴⁵ Carta del Marquès de Marianao a Francesc Mestre i Noè. Barcelona 8/1/1915.

es retirarà, influïent, segons Mestre, *en la derrota de la mateixa i l'entronisament del partit republicà*.²⁴⁶

A Madrid, la caiguda del govern de Dato el desembre de 1915, porta a la dissolució de les Corts i a la convocatòria de noves eleccions, que s'han de celebrar el març de 1916. "L'efecte Cambó", que en el seu moment va provocar un fort impacte en el districte de Roquetes, ha deixat en l'ambient un mar de fons que encara perdura. Sense Mestre no se'n surt i, finalment, decideix no presentar candidat per Roquetes. La seva justificació davant Mestre, aquest cop, ja no és la indisciplina, sinó la inacció dels regionalistes Roquetencs.²⁴⁷

El 7 de març de 1916 Josep Puig i Cadafalch i Francesc Cambó fan una visita a Tortosa per parlar amb Francesc Mestre. S'estan a l'Hotel Siboni de Tortosa i queden per després de sopar. Mestre ha estat greument malalt i encara no s'ha restablert del tot. Tot i això, acudeix a la cita.

Mestre explica que en aquells dies Tortosa està impregnada d'un deliri general, amb motiu de la proposta de reconstitució del seu port fluvial, per part d'Adolfo Navarrete. Aquest li ha escrit sol·licitant el seu concurs de cara a les properes eleccions. Mestre li respon que amb el seu estat de salut no està per a res, però, que si ve *aixecant la bandera que l'hi anuncia, farà per ell tot lo que podrà, sempre i quant es comprometi per escrit, a defensar Catalunya en lo Parlament*.

Navarrete vol a Mestre de la seva banda i li envia el seu compromís per escrit. Aquest serà el motiu del viatge-llamp i de la reunió nocturna a Tortosa, de Puig i Cadafalch i de Cambó amb Francesc Mestre.

Queda clar que Mestre continua tenint la clau del territori i, per tant, la demanda d'ajuda no es farà esperar. Aquest cop, però, vindrà, directament i de manera oficial, de la Comissió d'Acció Política de la Lliga, per mans de Raimon d'Abadal i Calderó,²⁴⁸ que és qui ha assumit, realment, la direcció de campanya i la relació amb els districtes electorals. No es estrany, doncs, que Cambó digui en les seves *Memòries* que la direcció d'aquesta campanya no l'arribi a ocupar ni quinze dies, ja que no es ell qui l'ha portada a terme.²⁴⁹

²⁴⁶ MESTRE I NOË, F.: *En justa defensa...*

²⁴⁷ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre 9/1/1916. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 56.

²⁴⁸ Carta de Raimon d'Abadal a Francesc Mestre. Barcelona 17/2/1916. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 57.

²⁴⁹ CAMBÓ, F.: *Memòries*, p.289.

No obstant això, Francesc Cambó mira de no perdre el contacte directe amb Mestre i li demana ajuda en els districtes electorals de Tortosa i Roquetes.²⁵⁰ Sembla que, ara ja sí, s'ha acabat l'etapa de desglaç i que la relació Mestre-Cambó ha reprès la seva fluïdesa i intensitat.²⁵¹

En aquestes eleccions a Tortosa es presentaran com a candidats Marcel·lí Domingo, per una banda, i Adolfo Navarrete per l'altra. Manuel Kindelán serà el candidat per Roquetes. Domingo i Kindelán seran els candidats guanyadors. A nivell del Principat, aquestes eleccions son un triomf per a la Lliga i Raimon d'Abadal s'apressa a escriure a Mestre per agrair-li la seva feina: *El treball de vostè, és més meritori per lo mateix que's fa en terra menys abonada i no ha de decaure el seu esperit perquè la llavor tardí a granar que amb seguretat vindrà dia que donarà els seus fruits i el mèrit de vostè serà més esplendent.*²⁵²

A començaments de 1917, la Junta General de la Lliga Regionalista prepara un homenatge als seus Senadors i Diputats a Corts per a les campanyes de 1916, on se'ls hi donarà un àlbum signat per tots els compromissaris i regionalistes que han intervingut en aquestes campanyes en tots els districtes electorals. Aquest serà el primer cop en el que es permetrà signar, també, a les "senyores" i que, per tant, es deixa constància de la seva participació en les campanyes electorals de la Lliga.²⁵³

En les *Memòries* d'En Cambó²⁵⁴ s'explica que a mitjans de 1917 el govern conservador de Dato es troba compromès per tres sectors: els militars, el catalanisme i els sindicats. La Lliga, en un manifest publicat el 14 de juny, demana la reobertura de les Corts com l'únic camí possible per a discutir i solucionar els problemes que afecten Espanya, i el 5 de juliol -a la Sala Consistorial de l'Ajuntament de Barcelona- es reuneixen tots els Diputats i Senadors de Catalunya, a excepció de 3 senadors i 1 diputat disconformes. D'aquesta reunió en sortiran escollits presidents Raimon d'Abadal (de la Lliga Regionalista), Hermenegildo Giner de los Ríos (republicà) i el Marqués de Marianao (lliberal), en representació dels tres principals corrents polítics oposats al govern i que acorden demanar l'obertura de les Corts en funcions de Constituents. En cas de no rebre resposta, s'adreçaran als diputats i senadors de la resta de l'Estat convidant-los a

²⁵⁰ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. 11/4/1916. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 58.

²⁵¹ Una mostra d'això, la trobem en la carta que Cambó li escriu a Francesc Mestre el 28 de maig. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 59.

²⁵² Carta de Raimon d'Abadal a Francesc Mestre. Barcelona 13/5/1916.

²⁵³ Carta de Lluís Duran i Ventosa -vicepresident de la Lliga Regionalista- a Francesc Mestre. Barcelona 20/1/1917. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 60.

²⁵⁴ CAMBÓ, F.: Memòries, p.340-343.

celebrar a Barcelona una Assemblea extraordinària on poder debatre la futura organització política d'Espanya en un sentit renovador.²⁵⁵ El dia 9 de juliol "la xarxa" està mobilitzada, distribuint entre els seus circulars amb notícies i indicacions, i el dia 10 Francesc Mestre rep carta de Francesc Cambó que li confirma que ha rebut la seva carta i ultima les seves indicacions, afegint que *per a explicar-li els motius de la actitud de La Lliga tindria que parlar-li de coses que en els moments actuals no poden comparèixer al paper.*²⁵⁶

L'1 d'agost arriba la notícia de la mort d'Enric Prat de la Riba. Tot i conèixer la gravetat de la llarga malaltia de Prat de la Riba, la notícia del seu traspàs és un cop molt dur per a Francesc Mestre, especialment, en un moment en que ell també està refent la seva salut. Mestre comença a preparar uns funerals a Tortosa, amb l'auxili de Mossèn Teodor Abril -germà de l'arquitecte Joan Abril i membre del clero catalanista-, que s'han de portar a terme en l'altar major de la Seu. La resposta del capítol es favorable, però, *al eixir al carrer, amb les llistes de subscripció, vam trobar una forta resistència en tots los elements catòlics, degut a la irritació que havia produït lo pacte de la Lliga amb en Lerroux. Tement un fracàs per lo que a l'assistència dels fidels al Temple's referix, vam abandonar lo nostre propòsit, amargats de la decepció i dels atacs que contra natros de tot arreu eixien.*²⁵⁷ Per aquest motiu, Francesc Mestre publicarà un article dedicat a Enric Prat de la Riba amb el subtítol *La seua obra i el seu amor a Tortosa.*²⁵⁸

El dia 5 d'agost, per disposició governativa han estat retirats de la venda els periòdics: *El Progreso, La Lucha, i Solidaridad Obrera*; El 6 d'agost, *El Pueblo* de Tortosa publica un article de Marcel·lí Domingo en el que s'anuncia l'adhesió a la vaga dels ferroviaris valencians.²⁵⁹ A la vaga general també s'hi ha adherit el sector de la metal·lúrgia, els impressors i els tipògrafs i, sembla que en pocs dies, també s'hi podrien afegir els paletes. Tot porta a pensar, que la por o la incapacitat de donar resposta a aquesta situació, per part del govern Dato, només troba sortida recurrent als mitjans clàssics de l'Estat espanyol contemporani: la privació dels principis de llibertat i de democràcia. La idea de govern, continua estant supeditada a la de força i a la de la immobilitat. Un canvi de posició o de conducta continuen sent interpretats

²⁵⁵ HURTADO, A.: *Quaranta anys d'advocat*, p.298-337. MARTÍNEZ, D.; ESCULIES, J.: *L'assemblea de parlamentaris de 1917 i la Catalunya Rebel* i dels mateixos autors: *1917 El año en que España pudo cambiar*.

²⁵⁶ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre, 10/7/1917.

²⁵⁷ MESTRE I NOË, F.: *En justa defensa...*

²⁵⁸ MESTRE I NOË, F.: *En Enric Prat de la Riba...*

²⁵⁹ DOMINGO, M.: *La Huelga que viene. Ha de llegarse hasta el fin*. EL PUEBLO Tortosa 6/8/1917, p.1.

com un signe de debilitat. Així doncs, la censura, les detencions dels opositors i la suspensió de garanties estan al cap del carrer.

El 15 d'agost Marcel·lí Domingo és detingut a Barcelona, tot i la seva condició de Diputat, i se'l condueix a la delegació de policia del carrer Provença. D'allí es traslladat al quarter de les Drassanes per, més tard, portar-lo a bord del creuer *Reina Regente*. El 4 de setembre es desembarcat d'aquest creuer per portar-lo al *Princesa de Asturias*, ja que el *Reina Regente* ha rebut ordres de fer-se a la mar. Aquesta situació d'empresonament s'allargarà durant dos mesos i mig; un temps en el que el seu periòdic *El Pueblo* serà suspès.

Durant tot aquest temps, des de Madrid es vendrà la imatge de Marcel·lí Domingo, com la d'un agitador i un malfactor covard, que després d'haver disparat a la tropa, s'ha amagat sota el llit, disfressat d'obrer, per por ser detingut. Altrament, els seus partidaris començaran a difondre la imatge d'un Marcel·lí Domingo màrtir i *ofrendador de l'ideal republicà*, arribant a ser comparat amb la figura de Jesús en el calvari.

Marcel·lí Domingo es alliberat a la una de la tarda del dia 6 de novembre de 1917, tot justs en el moment en que s'acaba d'anunciar la formació del nou govern de Manuel Garcia Prieto a Madrid.²⁶⁰

Aquest és el primer govern de coalició a Espanya en dècades i suposa la fi dels *governos de torn*. Es nomenen dos catalans, membres de l'Assemblea de Parlamentaris, com a ministres: Joan Ventosa i Clavell,²⁶¹ regionalista, -com a Ministre d'Hisenda-, Felip Rodés i Baldrich, republicà,²⁶² -com a Ministre d'Instrucció Pública, i un vell amic i company de tertúlies de joventut de Francesc Mestre: Amalio Gimeno Cabañas -com a Ministre de Marina-.

En aquests moments Francesc Mestre es troba totalment apartat de la política, ja que la seva muller ha patit un ictus i ell no es vol apartar del seu costat. Tot i això, segueix els esdeveniments per la premsa i per la correspondència amb els amics.

A través d'una carta de Francesc Cambó, sabem aquest li havia transmès a Mestre els seus dubtes i les seves inquietuds sobre els passos a donar en clau de política espanyola i que Francesc Mestre, d'entre tots els catalanistes, havia estat *qui de més lluny i amb més persistència, ha previst el moment que, en definitiva, hem arribat a*

²⁶⁰ EL RESTAURADOR Tortosa 21/8/1917, 4/9/1917, 26/10/1917 i 27/10/1917. EL PUEBLO Tortosa 30/10/1917 i 6/11/1917.

²⁶¹ Joan Ventosa i Calvell. Advocat, havia estat regidor de l'ajuntament de Barcelona i Diputat a Corts. Casat amb l'hereva del marquesat de Palmerola. Representa al Regionalisme dins del Gabinet ministerial.

²⁶² Felip Rodés i Baldrich (Hospitalet de Llobregat 1878 –†Barcelona juny 1957). Republicà, havia estat membre de Solidaritat Catalana. Diputat a Corts per Balaguer. Es diu d'ell que era hàbil i perillós, dur en els atacs i astut per esquivar els cops de l'adversari. EL RESTAURADOR Tortosa 6/11/1917.

assolir.²⁶³ Malauradament, no tenim aquestes cartes de Mestre a Cambó, ni tampoc cap rastre que ens aportí més llum sobre aquestes converses.

Com explica Borja de Riquer,²⁶⁴ el novembre de 1917 Francesc Cambó contemplava el futur polític d'Espanya amb un notable optimisme. Comptava que després de les properes eleccions podria ser, perfectament, president del govern espanyol, ja que comptaria amb un ampli recolzament parlamentari. L'actitud d'Alfons XIII, en aquells moments, reforçava aquesta sensació esperançadora, ja que, segons Cambó, havia obert el camí normal i constitucional als homes de l'Assemblea de Parlamentaris.

Tot i prometre-se-les molt felices, les velles dinàmiques de la Cort portaran, en poc temps, a un xoc amb la realitat: els vells dirigents dinàstics no estan disposats a deixar-li via lliure ni a Cambó, ni al regionalisme. A esquenes seves, tramaran la manipulació de les pròximes eleccions per fer fracassar el govern de concentració i desprestigiar el catalanisme. Als tres mesos d'haver-se format el govern de concentració, Cambó ja dona per acabada aquesta operació. El regionalisme se sent enganyat i, el que és pitjor, han acabat sent presoners de la política dinàstica.

Un cop més es pensa en recórrer a la clàssica via de sortida del joc polític espanyol, tot i que anticonstitucional: el cop de puny damunt la taula, amb un govern autoritari recolzat pel rei i els militars. Cambó pensa i actua com els grans caps dels partits dinàstics: negocia districtes i candidats, compra i ven amb els notables locals, mostrant poc o cap interès per la democratització del vot.

Aquesta actitud, només pot portar al fracàs de la Lliga i al gran descrèdit del sistema polític de la Restauració, ja que demostra les fràgils conviccions democràtiques de bona part dels seus dirigents polítics.²⁶⁵

L'any 1918 s'ha iniciat amb els 14 punts del president nord-americà Wilson, com a base de tota negociació de pau. En aquests, s'afirma el principi de les nacionalitats per a la constitució dels diferents Estats, proclamant el dret dels pobles a disposar d'ells mateixos i proposant una Societat de Nacions, amb l'objectiu de consolidar una mena de tractat de col·laboració internacional que doni resposta jurídica a tots els conflictes entre els pobles. A l'Estat espanyol, l'any nou s'estrena amb un decret sobre les hisendes locals, atorgant als municipis un cert marge d'autonomia, dictat pel ministre d'Hisenda Joan Ventosa i Calvell. Pocs dies més tard, la Lliga Regionalista treu al carrer el seu primer manifest *Al País*, difonent les benaurances del regionalisme a tot l'Estat.

²⁶³ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 12/11/1917.

²⁶⁴ DE RIQUER, B.: Alfonso XIII y Cambó, p.89-95.

²⁶⁵ DE RIQUER, B.: Alfonso XIII y Cambó, p.97.

S'han convocat eleccions generals pel 24 de febrer de 1918. Per Madrid corren rumors de que els regionalistes han ofert l'acta de Roquetes a un tal Ripoll²⁶⁶ que viu a Barcelona i es fill d'un poble del districte de Gandesa. Finalment el rumor es confirma i el candidat rep el suport del ministre Joan Ventosa.

Dies abans de la convocatòria, Marcel·lí Domingo es novament detingut i traslladat a la presó Model de Barcelona. Deu dies més tard es alliberat i encapçala la candidatura de coalició republicana-socialista del districte de Tortosa, a més de presentar-se per la circumscripció de Barcelona. En aquesta campanya electoral Domingo atiarà contra la monarquia i contra la passivitat de la Lliga durant la seva detenció.

Per la seva banda, tot i trobar-se apartat de la política, Francesc Mestre es convocat per una reunió electoral. Allí estan reunits elements conservadors, lliberals, integristes, carlins, independents, agricultors... li demanen que prepari una candidatura regionalista i que escrigui al President de la Lliga Regionalista a Barcelona -Raimon d'Abadal-, donant-li compte de l'estat del districte i oferint-li el concurs de tots els presents. En absència d'Abadal, la carta es contestada pel seu antic amic i company a la redacció de *La Veu de Catalunya* Ferran Agulló, qui li diu que La Lliga donarà recolzament al candidat que es designi des del territori, sempre que aquest sigui regionalista *o afí a les nostres idees*.²⁶⁷

Mestre explica que amb l'afany de no dispersar les forces que se li havien ofert *en benefici de l'ideal català, vaig tornar a escriure a la Lliga* – abans de fer pública l'anterior carta d'Agulló- *fent-li veure la oportunitat que se mos presentava i la necessitat de reivindicar lo districte*. Al no rebre cap contesta, donà lectura d'aquest document i, als pocs dies se li presentà el periodista Josep Mª Soler, amb una targeta d'en Cambó, demanant-li el seu concurs. Mestre defensà la candidatura d'en Soler en les reunions de la *Unió de dretes*²⁶⁸ i, fins i tot, s'oferí a prendre part en els mítings locals. Al cap d'alguns dies d'exploració Soler es va retirar²⁶⁹ i Francesc Mestre, segons ell mateix explica, es va *ficar a casa a cuidar-me dels meus i del meu*.

²⁶⁶ Francesc Ripoll Fortuñó, que finalment comptarà, a Madrid, amb el suport del govern de concentració, i a Amposta de l'alcalde Joan Palau.

²⁶⁷ Carta de Ferran Agulló a Francesc Mestre. Barcelona 24/1/1918. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 61.

²⁶⁸ La Unió de dretes va establir el seu domicili social al *carrer dels Cambis* nº13, principal i es reuneixen tots els dies a les 18 hores. La secretaria està oberta tot el dia per a rebre adhesions i dirigir les tasques d'organització i propaganda.

²⁶⁹En una carta a Antoni Maura, Joan Soler justifica la seva decisió. Aquesta Carta està extreta de: *Datos para la historia de Tortosa. Las hazañas de Marcelino Domingo y las peripecias de un Alcalde de real Orden por Juan Bta. Foguet*. Tortosa, 1919. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 62.

Finalment, els carlins participaran en aquestes eleccions en solitari; el seu candidat és el metge Joaquim Ferrer i Ferrer, recentment establert a Tortosa.²⁷⁰ La victòria d'aquests comicis serà pels republicans de Marcel·lí Domingo. A Roquetes guanyarà Manuel Kindelán i Ripoll aconseguirà una segona posició amb el 34% dels vots.²⁷¹

El 27 de febrer els ministres Joan Ventosa i Felip Rodés presenten la seva dimissió al govern. La nit del 20 de març de 1918 el rei cita al Palau d'Orient, als caps dels principals partits polítics: Antoni Maura -que feia nou anys que estava allunyat del poder-, Santiago Alba, Eduard Dato i Francesc Cambó. Borja de Riquer explica que Alfons XIII, probablement convençut pels arguments d'En Cambó, amenaça als polítics amb marxar d'Espanya si no es forma immediatament un govern de concentració presidit per Maura, en el que hi haurien de ser-hi tots ells, inclòs Cambó. El 21 de març es constitueix aquest nou executiu, titllat com *govern nacional*.²⁷²

Amadeu Hurtado explica en les seves Memòries²⁷³ que Cambó es crida en representació de Catalunya i que, amb la seva estratègia, veurà confirmada *d'una manera ben brillant la categoria que ha aconseguit de gran personalitat política...* tot i que s'haurà d'accontentar amb la cartera de Foment, *que de moment no li diu gran cosa, però que no trigarà a considerar com la més important del Ministeri*.

A les acaballes de 1918 es produeix un ampli moviment nacionalista a Galícia, el País Basc i Catalunya. De Madrid arriben notícies d'un ambient polític molt enrarit, en el que s'augura soroll de sabres. Les Juntes de Defensa de sargents, brigades i sub-oficials, han pres molta rellevància en ser aquestes les que mouen els soldats i que, en qualsevol moment, poden donar un disgust als governs i, fins i tot, als mateixos generals. Alfons XIII veu com a Europa s'enfonsa un imperi i en trontollen d'altres, i com l'entossudiment d'alguns oficials esvalotats pot posar en perill el seu regnat. Entre el 4 i l'11 de novembre es signa l'armistici que posa punt i final a la Gran Guerra. Mentrestant, el dia 9, s'ha produït una nova crisi de govern a Espanya i Antoni Maura es substituït per Manuel García Prieto com a cap d'un nou govern liberal.

²⁷⁰ Joaquim Ferrer i Ferrer (Villalba dels Arcs, Terra Alta 1882-†Tortosa 12/1/1929). Carlí convençut i acèrrim partidari del tradicionalisme espanyol, fou el cap del Partit Tradicionalista en els districtes de Tortosa, Roquetes i Gandesa. En les seves èpoques d'estudiant a Barcelona havia intervingut en els aldarulls en contra del lerrouxisme. Des de les pàgines del periòdic *La Tradición*, que ell dirigia, atia amb cruesa contra la figura de Marcel·lí Domingo. Francesc Mestre el defineix com un home amb una sang freda que glaça, que se sap imposar i fer respectar les seves opinions; un polemista optimista i enginyós; un periodista hàbil amb un gran sentit de l'humor. MESTRE I NOÈ, F.: *Don Joaquín Ferrer i Ferrer*. LA TRADICIÓN Tortosa 19/2/1929, p.2.

²⁷¹ SANCHO I SANCHO, J.: *El marcelinisme...* p.173.

²⁷² DE RIQUER, B.: Alfons XIII y Cambó, p.101.

²⁷³ HURTADO, A.: *Quaranta anys d'advocat*, p.333-334.

El 25 de novembre s'ha finalitzat el projecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Josep Puig i Cadafalch -President de la Mancomunitat- i una nombrosa comissió de diputats provincials catalans entreguen aquest text al president del govern Garcia Prieto.

El 26 de novembre, Raimon d'Abadal escriu a Mestre per a que procuri *que'ls nostres amics dels diferents pobles de la Província de Tarragona lluitin en les eleccions de compromissaris per a senadors que han de tenir lloc el dissabte vinent, obtenint el major número possible d'addictes.*

*Per a que a la Lliga ens donguem be càrrec dels elements amb que comptem, abans de la lluita del dia 10 de març li agrairem molt que tingui la bondat de comunicar-nos els resultats que conegui de les eleccions de compromissaris, amb expressió 1er: Pel poble o ciutat i districte electoral a que perteneix. 2º: del número de compromissaris elegits i 3er: de si són elements addictes en absolut a si pot comptar-s'hi per a un nom sol o dos dels tres que han de comprendre la candidatura de senadors; i en aquest darrer cas, el caràcter dels altres compromisos que tinguin.*²⁷⁴

L'1 de juny de 1919 s'ha de portar a terme eleccions a diputats. En un principi, el candidat de la Lliga és Lluç Bertran, però, la impressió rebuda a Tortosa, no queda compensada pels estussiasmes de molts dels pobles i viles dels districtes de Tortosa i de Roquetes. La rebuda que ha tingut aquest candidat a Barcelona, tampoc ha estat de la seva satisfacció. Joan R. Cañellas, president de la Lliga Regionalista de Tarragona, explica que aquest ha estat el veritable motiu per el que Lluç Bertran ha decidit, de manera irrevocable, *declinar l'honor que li havien fet de pensar en ell, i no acceptà l'anar en candidatura a derrera hora.* Cañellas reconeix que tot plegat els ha suposat una forta contrarietat i que *no'ns queda altre remei que'l d'acotar el cap devant la realitat dolorosa i pensar en Catalunya i en la realitat de la vida, que'ns diu, que es precisa una llarga tanda de sacrificis ans d'arribar al cap-de-munt: l'anyanda no es estat pas dolenta per a la Lliga a les nostres comarques, on sols teníem dos diputats provincials: are a la nostra "província" hi há, de més a més, un Diputat a Corts i un Senador, que són tan de vostés com nostres; i rebém falagueres noves de Falset-Gandesa, on sembla indiscutible el triomf del Sr.Toda.*

*Cal pensar que la Lliga no hi ha lluitat mai a Gandesa, i que'l triomf d'en Toda, no sols ho será pel fet de tenir un diputat provincial més, sino perque comensém la invasió d'un nou districte, que a no trigar será del tot nostre. I així cal que fem a Tortosa-Roquetes. Organitzar Tortosa, i conservar i augmentar l'organització a Roquetes, pensant que no tot s'acaba amb aquestes eleccions, i que en les vinentes hem de lluitar i vèncer. A treballar, dons, distingit amic meu, la vida es brega!*²⁷⁵

²⁷⁴ Carta de Raimon d'Abadal a Francesc Mestre. Barcelona 26/11/1918.

²⁷⁵ Carta de Joan R. Cañellas a Francesc Mestre. Tarragona 1/7/1919..

Per acabar de dibuixar el panorama de la política comarcal, que de manera genèrica s'està portant a terme, cal recórrer a la descripció que el propi Mestre dona d'aquest període. Afirmar que les campanyes electorals efectuades en els districtes dertusans entre 1916 i 1919, estant sent molt cruentes i tenen aires *de revolució i flat de sang*. L'estat polític i social d'aquests anys es troba cada dia més corromput i aguditzat. Des de 1914 governen a Tortosa els republicans; *les eleccions les guanyen per majoria, lo mateix les municipals, que les provincials i que les de diputats a Corts. En les municipals del 8 de febrer de 1920 van anar "al copo" i'l van guanyar. La tolerància de certs actes impropis d'una ciutat civilitzada, va roentar més lo cor i'l cervell de la gent pacífica i moderada, i encara que de tot això'n tenien coneixement lo govern, lo Ministre de la Governació callava.*

Mestre explica que en retornar els conservadors al poder, aquests volen presentar batalla per guanyar les eleccions a Tortosa. Llavors, el govern crida a Antoni de Ramon per anar a l'alcaldia. Tot i la seva inicial resistència -a l'ajuntament no hi haurà cap més monàrquic que ell-, finalment, accepta. Dies més tard el governador suspèn la meitat de l'ajuntament i nomenarà substituïts governatius.

Mentrestant, s'està porta a terme una aturada quasi general dels treballadors i les notícies d'atemptats a Barcelona van en augment. Finalment, el govern designarà candidat a Josep Martínez Villar en contra de Marcel·lí Domingo.

Mestre explica que *pocs dies abans de l'elecció les impremtes vomitaven infàmies i dicteris; les pistoles pujaven de preu i'ls combatents semblaven homes frestegs*. A tot això afegeix que durant la preparació de les eleccions es van cometre abusos, es van falsificar llistes, es van organitzar rodes i es van dictar autos de presó d'efecte electoral.²⁷⁶ Les eleccions del 19 de desembre de 1920, es porten a terme en mig d'una espessa i copiosa nevada i els electors tortosins aniran a votar *xafant neu, com los electors d'Alsàcia*.

El 20 d'agost de 1921 Francesc Cambó accepta la cartera d'Hisenda; un càrrec que, li confessa a Francesc Mestre, *està ple de dificultats i exigeix un extraordinari treball*. Està convençut de que és a ell a qui li pertocarà el *desagradable paper de tenir que esmenar i corretgir una colla d'errors passats*.²⁷⁷

El 10 de juny de 1922, en retornar d'un llarg viatge per l'estranger, Francesc Cambó escriu a Mestre intercanviant opinions i apreciacions sobre el moment actual de la política catalana, esmentant-li a Francesc Mestre que *ja haurà vist com la Lliga ha seguit el seu camí*.²⁷⁸ Deu dies més tard, ja estan preparant un gran acte de profunda afirmació de catalanitat, que, al temps, suposi una mobilització de totes les forces addictes a la

²⁷⁶ MESTRE I NOË, F.: *D. Antoni de Ramon i d'Abària...*

²⁷⁷ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Madrid 31/8/1921.

²⁷⁸ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 10/6/1922.

política de la Lliga. Cambó escriu a Mestre per l'especial interès que te en l'assistència a l'acte del major nombre possible d'alcaldes i regidors de tot Catalunya. Pels sondejos que s'han portat a terme, es creu que hi assistiran uns 400 alcaldes i el nombre de regidors sobrepasarà dels 1500. A la província de Tarragona tenen en blanc el districte de Tortosa i Cambó li confessa a Mestre que no sap a qui dirigir-se *per a que prepari i estimuli l'assistència a l'acte del dia 9 -principalment d'alcaldes i regidors-* i li demana ajuda. A partir d'aquest moment, Francesc Mestre farà un parèntesi en la seva activitat política per ocupar-se de la greu malaltia que afecta la seva muller.

La dictadura de Primo de Rivera.

El 7 d'octubre de 1922 el Capità General de Catalunya Miquel Primo de Rivera -marqués d'Estella- visita Tortosa. Un piquet de tropa i la banda militar -arribada per a l'ocasió de Tarragona- li rendeixen honor a l'estació de Tortosa tocant *la marxa real*. A l'estació l'han anat a rebre l'alcalde de la ciutat -Antoni de Ramon i d'Abària-, les autoritats militars de la plaça de Tortosa, el Capítol de la Seu, el Vicari General de la Diòcesis, en representació del Bisbe -que es troba malalt-, el Sometent de Tortosa així com totes les personalitats tortosines, delegacions d'entitats, Bancs i Corporacions. Si algú pogués veure el futur, aquesta podria ser una imatge premonitòria del que passarà un any més tard.

Primo de Ribera s'hostatjarà a la Residència de Diego de León. L'alcalde Antoni de Ramon organitza una recepció, en honor seu, en els salons del casal de Diego de León a Tortosa i, com si es tractés d'un cap d'Estat, es celebra una cerimònia de rebuda amb recepció oficial de totes les autoritats i representants de les entitats tortosines.

Francesc Mestre anota en el seu diari que *poques vegades s'ha celebrat un acte més escollit i numerós, mai vist en aquesta comarca, a excepció de les rebudes tributades als bisbes i a les personalitats reials*. Primo de Rivera, abans de marxar, es compromet a substituir el Batalló d'infanteria que hi ha a Tortosa per un Regiment complert, *com li pertoca donada la seva significació antiga i la seua preponderància militar de plaça forta*.

Pocs dies després, de Ramon, víctima dels seus partidaris, rep la cessantia d'alcalde, per sorpresa, i es substituït per Joaquim Sales. Tres mesos més tard Antoni de Ramon serà reposat en el càrrec. Francesc Mestre explica que *l'ordre social* li imposa a de Ramon, el sacrifici d'acceptar novament el càrrec d'alcalde, mentre la *immensa majoria dels afiliats al Regim de l'ordre, s'esmunyen com conills*.

En caure el partit conservador presidit per Sánchez Guerra, a inicis de desembre de 1922 entra el nou governs del marqués d'Alhucemas. Les eleccions es porten a terme el 29 d'abril de 1923 i en elles hi prendrà part, per primer cop, Acció Catalana.

Cambó veu amb tristesa *ço que ara passa dins del camp catalanista*; ho veu com una trista demostració de l'endarreriment polític en que viu encara Catalunya i *del llarg camí que ens resta fer per a estar en condicions de governar-nos a nosaltres mateixos*.

Analitzant la campanya electora portada a terme per Acció Catalana, Cambó hi veu presents *tots els caràcters d'una calaverada infantil que serveix inconscientment, l'acció anticatalanista d'alguns polítics de Madrid.*²⁷⁹ Per la seva banda, Francesc Mestre explica que a Tortosa, amb aquestes divisions, les dretes *van anar al suïcidi* ja que cada grup va presentar un candidat. Finalment, Marcel·lí Domingo guanya les eleccions, derrotant a Martínez Villar i a González Bárcena.

Antoni de Ramon vol dimitir de l'alcaldia a Tortosa. Mestre diu que *els diletants de la política, los que tot ho supediten a la tranquil·litat s'hi oposen, i de Ramon continuarà en el càrrec més desenganyat i ple de fàstics que mai; les desercions i les traïcions lo consumeixen.* L'ansietat per governar la ciutat, ara és dels republicans, que exigeixen a Marcel·lí Domingo un canvi d'alcalde. Mestre explica que Domingo treballarà en aquest sentit, però que no pot fer-ho com ell vol, ja que el Ministre de la Governació li ha demanat que posi a l'alcaldia de Tortosa a un amic seu. Domingo ho consulta amb els seus i, contra tot pronòstic, rep una resposta afirmativa; aquesta situació el contraria profundament. Francesc Mestre continua explicant que Domingo, donant proves d'una ètica política que és just remarcar, es negarà amb rotunditat, refusant l'ofertament del Ministre. El cop d'Estat de 13 de setembre de 1923 resolrà, de facto, aquesta situació quant *per Decret i en un mateix dia -a principis d'octubre- es suspenen tots los ajuntaments d'Espanya.*

L'any 1924 Francesc Mestre ingressa com a Acadèmic Corresponent en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Mestre escriu a Ramon d'Alòs expressant-li el ma estar que a tots els hi està produint *aqueixa incomprendible actuació, per a uns de dictadura, per atres de baixa passió tavernària i megalomania sense exemple en l'història política.* Donades les circumstàncies, Mestre troba més encertat no llegir cap diari i dedicar el temps a espargir l'idioma de la manera menys violenta. Ara, el que importa és que la llengua catalana sigui l'idioma de tots els catalans i això sols s'aconsegueix omplint les cases de llibres i escrits catalans. No importa el seu contingut ni temàtica; *la qüestió és que'l català tinga que llegir en la llengua que parla tot lo que'l rodeja. Jo, quan vull descansar dels meus treballs històrics i arqueològics, descanso escrivint himnes i goijos i també un llibre de cuina que aviat penso publicar. Quan arribe l'hora de votar i de elegir als homens representatius, allavons jo parlaré ben alt i traurem les conseqüències que es deriven dels fets passats.*

Amb la dictadura també ha arribat la censura. Els militars de Tortosa, tisoires en mà, demostrant un alt grau d'incomprensió lectora i amb més ombres que llums, anul·len dels periòdics totes aquelles paraules que sonin a autonomia, independència, llibertat... tot i que els articles afectats per aquesta censura militar estiguin parlant de les festes de la Cinta o de la història de la Tortosa.²⁸⁰ Aquest serà un dels principals cavalls de batalla

²⁷⁹ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 5/6/1923.

²⁸⁰ Un exemple de fins on va arribar l'absurditat d'aquesta censura militar a Tortosa la trobem en l'article: MESTRE I NOË, F.: *La festa de la Santa Cinta. L'ànima de bronze.* HERALDO DE TORTOSA 6/9/1924, p.1. En

de Francesc Mestre quan el 15 de desembre de 1924 es constitueixi l'Associació de la Premsa de Tortosa i Mestre n'assumeixi la presidència.²⁸¹ Poc després, l'any 1925, es suprimeix la Mancomunitat de Catalunya i Joaquim Bau i Nolla accedeix a l'alcaldia de Tortosa.²⁸²

En aquests anys, Francesc Mestre publicarà a la revista *LA ZUDA* les seves *Contalles crepusculars tortosines* i d'entre altres treballs periodístics, es dedicarà a preparar la biografia sobre el seu oncle, Jaume Tió i Noè,²⁸³ publicada l'any 1927. En aquest mateix any, serà nomenat Membre corresponent adscrit a la Comissió Permanent de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

Amadeu Hurtado explica que durant la dictadura hi hagué una mena de resurrecció dels partits monàrquics a l'Ajuntament i a la Diputació de Barcelona causants *d'un reviscolament de passió contra el catalanisme polític que va repercutir inesperadament* en el Col·legi d'Advocats de Barcelona.²⁸⁴ A través d'un Reial Decret de 6 de març de 1926 la Junta del Col·legi d'Advocats presidida per Raimon d'Abadal és substituïda per un altra de nomenament governamental. Prèvies protestes d'un nombrós grup dels advocats col·legiats, la Junta destituïda es nega a donar possessió a la governamental. Al cap de deu dies el governador civil Milans del Bosch -ex capità general de Catalunya- després d'intentar forçar inútilment aquest traspàs als membres de la Junta, ordena el seu empresonament. Dies més tard, surten desterrats de Barcelona, per a ser confinats en diferents residències a més de dos-cents kilòmetres de la ciutat comtal. Hurtado explica que tots ells sortiren molt animosos i que van ser rebuts per les autoritats locals i pel veïnat del seu respectiu lloc de confinament *donant-los la impressió que el règim havia arribat a aquell grau de descrèdit que priva de deshonrar els qui empresona*.

Raimon d'Abadal, Degà del col·legi d'advocats, anirà destinat a Alcalà de Xivert -Bisbat de Tortosa-. Allí es reunirà amb la seva família. En conèixer la notícia Francesc Mestre

aquest article es parla de les festes de la Cinta, de les campanes de la Seu de Tortosa i d'aquesta tradició entre els tortosins. Un paràgraf d'aquest article va ser anul·lat per la censura militar, tot just quan es fa referència *als fets gloriosos de la història de Tortosa*, i diu: *Ella [la campana] hu sap tot sense por a les mordasses que priven als homens de glosar-la. Mos parla de llibertats perdudes, d'autonomies estrafetes, d'independències, de comarques naturals consagrades per Deu i fitades per la geologia, de lleis savies somortes o agarrotades, de etnologia, d'art, de literatura i de grandeses*.

²⁸¹ Vegeu apartat PREMSA I PERIODISME.

²⁸² Amb 27 anys d'edat, a Joaquim Bau li agrada presumir de ser un dels alcaldes més joves d'Espanya. Val a dir que aquesta joventut, en un primer moment, també anirà acompanyada de la conseqüent inexperiència, d'un alt grau d'impetuositat i un imprudent creixement de l'ego propens a cercar l'adulació i allunyar-lo de la presa de consciència dels difícils moments pels que està passant la ciutat i el país.

²⁸³ MESTRE I NOÈ, F.: *Temps, vida i obres del polígraf D. Jaume Tió i Noè (1816-1844)*. LA VANGUARDIA Barcelona 15/6/1927, p.17.

²⁸⁴ HURTADO, A.: *Quaranta anys d'advocat*, p.520-524.

es posa en contacte amb les autoritats d'Alcalà de Xivert i escriu a Raimon d'Abadal oferint-se per tot allò que pugui necessitar. D'Abadal li respon el dia 27 de març confirmant-li que ja es troba instal·lat amb la seva família i que *la gent d'aquest poble ens omplen d'atencions i serveis. De totes maneres no dubtaré, en cas de necessitar-ho a acudir a la bona voluntat de vostè.*

Durant aquest temps de dictadura, la relació Cambó-Mestre es mantindrà viva a través de la seva mútua correspondència epistolar. Tot i que Francesc Cambó diu en les seves *Memòries* que entre maig de 1925 i les darreries de 1929 està corrent per Europa cercant la salut perduda, per la seva correspondència amb Francesc Mestre podem saber que durant aquest temps també viatja a Barcelona, tot i que per la brevetat quasi telegràfica de les seves cartes, no es pot determinar ni per quant de temps, ni que està fent, a banda d'algunes gestions per a l'Exposició Internacional de 1929, de la que Francesc Mestre n'és el President del Comitè Executiu a Tortosa.

El juliol de 1928 surt de la impremta el primer volum que Josep Pla dedica a Francesc Cambó. Aquest es troba viatjant per les illes gregues a bord del seu vaixell Catalònia i, des de l'illa de Messina Cambó li envia una postal a Mestre, acusant haver rebut les seves cartes amb informacions i comentaris polítics i confessant-li que, com totes les cartes que rep d'ell, *me donen viva satisfacció, doncs trobo que, constantment, pensa i parla com jo parlo i penso.* Tanmateix, aprofita per comentar-li que *la campanya d'en Rovira [i Virgili] és lamentable. ¡Pitjor per a aquests que en cap moment saben dominar i ofegar les seves rancúnies!*²⁸⁵

El 18 de juny de 1929 Rafel Garcia, encarregat de l'arxiu personal d'en Cambó durant els darrers vint anys, escriu a Mestre exposant-li la idea de *recopilar i publicar tota l'actuació pública política* de Cambó *fins a la permessa del Directori*, suggerint-li a Mestre que, ja que ell te recollits bona part dels seus discursos, escrits, articles, entrevius i llibres, sigui ell qui faci aquesta recopilació i publiqui aquesta obra. Aquest detall no tindria més importància si no fos perquè aquesta carta s'envia en el moment de ser publicat el segon volum de Pla dedicat a Cambó. Tot i que Garcia li diu a Mestre que Cambó no en sap res d'aquesta proposta, Mestre escriu a Cambó a Paris per parlar-li d'aquest tema a més de fer-li algunes observacions sobre el contingut d'aquest llibre de Pla. Cambó respon a Mestre, lamentant-se de l'esperit agònic d'en Pla, reconeixent haver-li *fet molts sermons per a corregir-lo [a en Pla] d'aquest vici, però 'l seu temperament se l'emporta. És una*

²⁸⁵ Targeta postal de Francesc Cambó -amb una imatge del vaixell Catalònia- a Francesc Mestre. Messina, 30/8/1928. Suposo que aquesta nota en la que s'esmenta la lamentable campanya d'Antoni Rovira i Virgili, es refereix als comentaris que aquest ha publicat sobre l'obra de Duran i Ventosa *Regionalisme i federalisme*, dels que assegura que aviat faran veure les greus tares d'aquest llibre ple d'inexactituds, confusions, estranys oblots i teories revellides i a la crítica que aquest anuncia publicar properament. Un any més tard -l'agost de 1929- Antoni Rovira i Virgili publicarà un article al diari *La Nau* on a banda de manifestar explícitament la seva disconformitat amb les darreres declaracions de Cambó i l'acusa a ell i a *La Veu de Catalunya* d'intervencionisme.

viva llàstima perquè té grans condicions. L'any 1930 es publicarà el tercer volum d'aquesta trilogia biogràfica de Cambó escrita per Pla que, segons apunta Borja de Riquer en el seu llibre *Escolta, Espanya*, hauria estat encarregada pel propi Cambó com a part de la seva campanya política per *presentar-se com l'home que havia de presidir la sortida de la Dictadura*. A partir 1926, la difusió de la seva imatge pública creant un corrent d'opinió favorable a la seva persona, hauria estat el seu principal objectiu, a fi de *preparar-se per la seva gran ocasió, quan Alfons XIII es veiés obligat a cridar-lo per a que li salvés el tron*.²⁸⁶ A la vista de la carta enviada a Francesc Mestre, sembla que Cambó no ha quedat gaire satisfet del "retrat" que Pla ha fet sobre la seva persona. En aquesta carta queda clar que Francesc Mestre no farà la recopilació proposada per Garcia, però, és molt possible que faci arribar a mans del propi Cambó un inventari detallat de tot aquest material, per si algun dia decideix fer-ne ús. A partir d'aquest moment, Francesc Mestre publicarà un grapat d'articles d'opinió sobre els llibres, els discursos, els articles i tot allò es publiqui sobre Cambó, mirant de crear un corrent d'opinió favorable.²⁸⁷ També s'encarregarà de fer-li arribar a Artur Masriera -que treballa per a l'*Enciclopèdia Espasa*- una biografia sobre Francesc Cambó, que finalment s'inclourà en l'*Apèndix* de l'esmentada enciclopèdia.²⁸⁸ Per la seva banda, Cambó li fa arribar a mans de Mestre els llibres publicats que encara no te, per que en faci algunes ressenyes als diaris. Tots aquests treballs, un cop publicats, son enviats a Cambó perquè formin part de la seva recopilació personal.

El 26 de maig de 1930 Francesc Mestre rep carta del cosí de Francesc Cambó on li diu que aquest ha sofert *una lleugera intervenció, realitzada amb el millor èxit i es troba actualment del tot bé i refent-se amb gran rapidesa*. El 17 de juny, ja és el propi Cambó qui escriu a Francesc Mestre dient-li que va millorant de pressa i que espera no trigar gaire en poder reprendre les seves activitats. Confia en que la nova organització regionalista de Tortosa, sota l'*alt guiatge* de Mestre farà bona feina i pensa que l'ambient els hi serà més favorable que mai. El 6 d'octubre de 1930 Cambó avisa a Mestre de la seva arribada a Barcelona, per finals de mes, i espera que es puguin veure

²⁸⁶ DE RIQUER, B.: *Escolta, Espanya. La cuestión catalana en la época liberal*, p.234-235.

²⁸⁷ El propi Lluís Duran i Ventosa, que en aquests moments és el director de *La Veu de Catalunya* -en una carta dirigida a Francesc Mestre, Barcelona 20/8/1929- l'anima a seguir endavant dient-li que en les presents circumstàncies *l'expressió d'opinions com la seva són molt apreciar perquè ajuden a encarrilar la gent pels camins que calen*.

²⁸⁸ Artur Masriera li havia demanat documentació per elaborar la biografia de Francesc Mestre per a aquesta enciclopèdia. Francesc Mestre, a més, li remet les seves biografies de Teodor Gonzalez, el coronel Brea, l'escultor Santigosa... a banda d'altres publicades en articles periodístics. Artur Masriera, en aquests moments es troba malalt i impossibilitat per l'ensenyament, i està tramitant la seva jubilació. Mentrestant aquesta no arriba, te com a úniques fonts d'ingressos els seus treballs a *La Vanguardia* i per a l'*Enciclopèdia Universal Ilustrada ESPASA*. Artur Masriera moria el 25/11/1929.

per parlar. La gravetat de la seva malaltia i el temps passat a l'estranger han deixat un xic de nostàlgia en el seu esperit. És per això que Cambó li recorda a Mestre que, en els més de vint anys de coneixença mútua i sense posar-se d'acord prèviament, *hem coincidit sempre en la visió de les realitats polítiques i en la manera d'enfrontar-les*.

L'esperada entrevista sembla ser que es porta a terme al poc temps de l'arribada de Cambó a Barcelona i, en aquesta xerrada, començaran a planificar la nova política territorial.

Mestre fa temps que ha posat fil a l'agulla, amb els seus articles i amb la celebració de diversos actes polítics. El 7 de desembre de 1930 ja li ha enviat a Cambó l'informe relatiu als districtes de Tortosa i Roquetes.²⁸⁹

Queda clar que els mals moments entre tots dos, ja han quedat oblidats en un passat molt llunyà. Cambó ha sabut veure en Mestre allò que el jove Prat de la Riba havia vist molts anys enrere, quan ell i Mestre es van conèixer, i crec que Prat de la Riba, en el seu moment, va mirar d'obrir-li els ulls i fer-li veure a Cambó. Ara, en absència d'en Prat, Francesc Mestre -que ja te 64 anys i no li pot fer cap mena d'ombra- és per a Cambó una font d'informació, un punt de reflexió i d'anàlisi ponderat, i algú a qui pot recorre, amb la mateixa confiança i discreció que ha mantingut amb en Prat de la Riba, en moments de dubte, de necessitat d'intercanvi d'opinions, o, senzillament, pel plaer de conversar.

Del final de la dictadura a l'adveniment de la República.

Primo de Rivera presenta la dimissió al rei el 28 de gener de 1930 i el rei crida a formar govern al general Dámaso Berenguer.

En el llibre *Alfonso XIII y Cambó*,²⁹⁰ Borja de Riquer explica les responsabilitats polítiques que el rei havia establert al propiciar i tolerar la dictadura de Primo de Rivera. A les acaballes de la dictadura, Francesc Cambó tenia al seu davant un ambient hostil cap a la seva persona, que frenava el seu ascens polític, manifestat en les velades amenaces que militars i polítics feren a Alfons XIII, amb el propòsit que ell no pogués formar part del nou govern. Aquest xantatge, segons de Riquer, serà el veritable obstacle que impedirà a Cambó, poder assumir un paper polític de primer ordre després de la caiguda de la dictadura. El 23 de desembre de 1929, Francesc Cambó es troba immers en aquesta situació descrita per de Riquer i escriu a Francesc Mestre,

²⁸⁹ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre, Barcelona 15/12/1930. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 82. Diferents mitjans de premsa es fan ressò dels actes polític portats a terme per Francesc Mestre i Noè amb els candidats a Diputats a Corts per Tortosa i Roquetes: Joan Farnés i Farnés i Josep Mª Tallada Paulí. *Hace 25 años*. DIARIO ESPAÑOL Tarragona 4/11/1955, p.4.

²⁹⁰ DE RIQUER, B.: *Alfonso XIII y Cambó*, p.

confessant-li que *la situació política es presenta més confosa que mai, i si tothom veu clar que el règim actual ha de desaparèixer, la forma de substituir-lo apareix més fosca cada dia i jo estic, davant d'aquesta incògnita, fonament preocupat*. Mestre li respon fent-li una sèrie d'observacions i reflexions sobre el moment polític que estan vivint i sobre el que pensa de la situació personal de Cambó.²⁹¹

La política repressiva de Primo de Rivera i, en especial, la portada a terme contra la llengua i la cultura catalanes, han anat creant un clima de desafecte cap a aquest règim dictatorial i, també, cap a la monarquia. Durant aquest període de dictadura, les esquerres s'han mantingut aparentment letàrgiques esperant que amb la caiguda del règim arribin temps millors. Mentrestant, aprofiten aquest temps d'espera per a reorganitzar-se amb una nova vertebració. Aquest nou organigrama de les esquerres catalanes està encapçalat per Rovira i Virgili, Lluís Companys, Marcel·lí Domingo i Francesc Macià. A banda de tot això, es detecta un moviment obrer, molt actiu i molt fraccionat, que està creixent a l'entorn de les ideologies marxista i marxista-leninista. El febrer de 1930 Francesc Mestre descriu aquesta situació com la d'una caldera de vapor a punt d'explotar, que si no origina desgràcies personals, si que en causarà de materials.²⁹²

Fen un repàs a el que ha suposat aquest període de dictadura, Francesc Mestre explica com en el reial decret de 15 de setembre de 1923, el general Primo de Rivera manifesta al rei Alfons XIII que dins del govern dictatorial no hi ha cap home que es pugui considerar amb capacitat per assumir les funcions d'una cartera ministerial; per aquest motiu, en poc temps, se li proposarà un llistat d'homes capaços i necessaris per a governar i restablir la normalitat el més aviat possible. No obstant això, la dictadura militar dura més del que deuria i la civil la supera en temps, demostrant, sinó la seva incapacitat absoluta, la manca de preparació i de condicions dels seus ministres. Mestre continua explicant que aquesta situació d'incapacitat, sumada al fet d'haver dictat lleis *que ni ells han sabut complir ni fer respectar*, ha contribuït a una major desorganització d'Espanya. Totes dues dictadures tenen la responsabilitat i la culpa d'haver infringit els preceptes constitucionals i d'haver danyat profundament la monarquia. Son les responsables del descrèdit de la Constitució vigent; una carta magna que ara es discuteix amb el desig d'anular-la o de reformar-la.

Per a Mestre, aquest és un moment de desorientació en el que ningú sap on va, però, tothom s'afanya en crear un ambient favorable a unes Corts Constituents. Amb aquest

²⁹¹ El 20/9/1929, el 15/2/1930 i el 5/3/1930 Francesc Mestre ha publicat tres articles a HERALDO DE TORTOSA (*La reforma constitucional; Espanya gran i Espanya Nova; Lo discurs del Sr. Sánchez Guerra*) que ens poden donar una breu idea sobre algunes d'aquestes reflexions, de la situació política en general i de la situació en que es troba Francesc Cambó, en concret, a qui no cita en cap dels dos articles, encara que és veu, clarament, quan es refereix a ell. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 12, 13, 14.

²⁹² MESTRE I NOË, F.: *Espanya gran i Espanya nova...*

desori, ell creu, més necessari que mai, que els ciutadans donin la cara amb fermesa i convicció, sabent a qui voten i perquè voten. Afirmar que *els homes no son raberes d'ovelles*,²⁹³ ni han de ser tractats com a tals. Déu els hi ha donat el seny per a pensar, per a prendre consciència i per a decidir.

Finalment, l'abril de 1930 s'ordena una àmplia amnistia que alliberarà un gran nombre d'exiliats i empresonats i, com no, també als desterrats. Raimon d'Abadal i la seva família ja poden tornar a Barcelona i recuperar la seva vida d'abans del confinament.

Durant els quasi quatre anys de desterro a Alcalà de Xivert, Francesc Mestre - normalment, acompanyat pel seu fill (que te automòbil)- ha visitat amb regularitat a Raimon d'Abadal i la seva família. Precisament a causa d'aquestes freqüents visites, no ha quedat més rastre d'aquest període de desterro, que la correspondència d'arribada d'Abadal a Alcalà de Xivert i la carta on aquest li comunica a Mestre el seu retorn a Barcelona i la seva reincorporació, amb la resta de companys de Junta, en els seus llocs del Col·legi d'Advocats. En aquesta darrera carta d'Abadal li explica com se sent. Considera aquesta restitució com una satisfacció llegendària que va molt més enllà de la seva persona. És el sentiment de tot un col·lectiu ja que, en tot aquest temps, és la Corporació la que ha sofert el major agravi.²⁹⁴

Fent balanç d'aquest període i tenint molt present la figura de Francesc Cambó o la de Raimon d'Abadal, entre d'altres, Francesc Mestre afirma que aquest temps de dictadura ha servit per a inutilitzar -valent-se del descrèdit i de la impunitat- a patricis insignes i homes honorables, que tant o més que el propi Primo de Rivera, aspiraven a una renovació d'organismes i de procediments, que no pogueren portar a la pràctica perquè la realitat posava en el seu camí l'entrebanc de les passions partidistes. Aprofundint en aquesta reflexió, constata com aquest període de dictadura ha gaudit d'una oportunitat única; la que suposa poder portar a terme un programa polític sense cap mena d'entrebanc: ni minories, ni fiscalització, ni plomes lliures per a discutir els seus actes... Tot i això, es pregunta: *¿quin corol·lari tindrà la seua obra econòmica i política?* Respecte de les finances *¿ha salvat l'Economia Nacional?* Políticament, *¿ha multiplicat les forces monàrquiques i ha ofert nous capdavanters dinàstics al Monarca?*

Per a Mestre queda clar que la resposta serà donada a través de les properes eleccions al Parlament. Mentrestant, el govern que l'ha succeït, tot i les seves bones intencions, encara no ha pogut retornar a Espanya la normalitat constitucional necessària per a exposar, divulgar i concretar, lliurement, els programes d'actuació que es precisen per a resoldre tots els problemes latents i pacificar els esperits.

²⁹³ Ramats d'ovelles.

²⁹⁴ Carta de Raimon D'Abadal a Francesc Mestre. Barcelona 21/3/1930. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 79.

La mirada de Francesc Mestre sobre aquest moment polític apunta cap a dos perills: que una expansió irreflexiva, estrident i violenta, pugui comportar un altra dictadura - amb unes conseqüències més doloroses i sagnants que l'anterior-, i que una transformació mal dirigida, condueixi a l'abisme d'una Espanya nova completament estrangera *als nostres sentiments i totalment distinta a l'Espanya gran que desitgem establir no oblidant lo passat, ni les naturals lleis de l'evolució.*²⁹⁵

Com explica Isidre Molas, a l'enfonsar-se la Dictadura, la Lliga Regionalista es troba amb l'insuperable avantatge de tenir els seus quadres d'organització intactes. Tot i això, no pot comptar amb la figura del seu líder, ja que Francesc Cambó, tal i com s'ha explicat en l'anterior apartat, ha patit un càncer de gola i es trobava a l'estranger recuperant-se.²⁹⁶

En la Junta extraordinària de la Lliga Regionalista del 21 de juny de 1930, oficialment, es torna a posar en funcionament tota la seva maquinària política: reobertura dels centres clausurats o dissolts durant la dictadura; renovació de les juntes directives i llançament dels nous elements del partit que han de formar part del seu directori. Ventosa i Calvell passa a dirigir la Lliga, per decisió de Cambó i de Raimon d'Abadal. Amb aquesta figura, es vol donar una sensació de continuïtat i de reafirmació amb la seva ideologia política, amb la necessitat d'intervenir en la política espanyola i en el rebuig del centralisme i el separatisme, unes línies d'actuació que Francesc Cambó ja havia marcat l'any 1927 en el seu escrit *Per la concòrdia*, publicat l'any 1930.

En aquest nou període post dictatorial, Francesc Mestre ha tornat a entrar en política; aquest cop, com a periodista que opina i que crea opinió. Aquesta posició no es nova per a ell; ja l'havia portat a terme en època d'Enric Prat de la Riba des de *La Veu de Catalunya*, des de *La Veu de Tortosa* o des de *La Veu de la Comarca*. Ara, però, ho fa des d'una nova perspectiva, fruit de l'edat, l'experiència i de la seva posició com a Cap de l'Associació de la Premsa tortosina i com a vicepresident de l'Associació de la Premsa Catalano-Balear. Els seus articles, les seves conferències i els seus discursos han deixat en un segon terme l'àmbit local, per tornar a reprendre la visió i l'anàlisi de la política catalana d'ampli espectre.

Per a Francesc Mestre La dictadura de Primo de Rivera ha posat de moda una *literatura política* que perjudica greument els *ideals substantius* i ha deixat desorientat al poble. Els que ara es creuen capdavanters, juguen a ser cabdills, i no tenen més afiliació, ni més força que la seva pròpia audàcia. Parlen dels problemes d'Espanya tenint més presents els grans titulars d'actualitat estrangera -que son motiu de discussió en totes les "capelletes"- que els que s'haurien de discutir seriosament per donar solució immediata

²⁹⁵ MESTRE I NOË, F.: *Espanya gran i Espanya nova...* MESTRE I NOË, FRANCESC: *Lo discurs del Sr. Sánchez Guerra...*

²⁹⁶ MOLAS, I.: *Lliga Catalana (I)*, p.157-159.

als problemes que te Espanya. Un dels més urgents és el que porta plantejant Catalunya des de fa més de mig segle. Per a Mestre, abordar directament aquest problema, és una qüestió transcendental de dignitat i, ben mirat, no deixa de ser molt convenient per a la unitat d'Espanya.

El 3 de juliol de 1930 Francesc Mestre reclama, en nom del catalanisme, l'autonomia integral de Catalunya i la reclama, fent valer el que per dret li pertoca. Al seu entendre, aquesta és una aspiració noble i justa que ara també senten altres regions d'Espanya, en adonar-se'n del que han perdut i de tot allò a que tenen dret i es necessari reivindicar.²⁹⁷

En parlar d'autonomia, és conscient de les repercussions, de les males interpretacions i de les distorsions intencionades que faran els adversaris del catalanisme. Malauradament, a l'Espanya castellana, això és llei de vida. Els disconformes de fora de Catalunya son com els catalans anti-catalans i pensen com ells. La seva dèria consisteix en mantenir una uniformitat tirànica i una burocràcia centralitzada que els hi dona força i cabdillatge.

El 14 de febrer de 1931 es produeix la dimissió del govern Berenguer. El fracassat intent de formar un govern constitucionalista, obre les portes a la formació d'un govern de concentració monàrquica presidit per l'almirall Juan B. Aznar en el que s'inclourà, com a representació del regionalisme, a Joan Ventosa i Calvell com a Ministre d'Hisenda.

Francesc Mestre rep informacions polítiques del Ministeri de la Governació de Madrid que asseguren que hi haurà eleccions aquell any, tot i haver-hi una desorientació absoluta i completa. Manuel Kindelán està dubtós de presentar-se per Roquetes perquè, de moment, li manca el suport oficial, però, en cas d'obtenir-lo, s'hi presentarà. Mentrestant a Tortosa corren rumors de que l'encasellat del govern serà Joaquim Bau – cap de la Unión Patriòtica de la província de Tarragona des del 26 de gener de 1929- i, des de Madrid, Mestre rep confirmació de les pressions que hi ha en aquest sentit. Tot i això, sembla ser, que el govern te present a Bau, només, com un recurs de darrera hora, ja que l'encasellat, segurament, sigui el candidat regionalista.²⁹⁸

A Barcelona, sembla que tots aquest moviments del Ministeri de la Governació intranquil·litzen, desconeixent les informacions que té Mestre i que, segurament, a hores d'ara, també te Cambó. La seguretat que aquest darrer mostra en aquest assumpte, fa creure a alguns membres de la Lliga que Cambó en porta alguna de cap.²⁹⁹ Per la seva banda, Francesc Mestre en fa un altre tipus de lectura i escriu el seu article

²⁹⁷ MESTRE I NOÈ, F.: *De l'ideal catalaniste*. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 2.NOTES, ESBORRANYS I ARTICLES MANUSCRITS..., APÈNDIX 2.

²⁹⁸ Carta de Damián de Oriol y Amigo de Íbero a Francesc Mestre. Madrid 20/1/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 83.

²⁹⁹ Carta de Joan Farnés i Farnés a Francesc Mestre. Barcelona 26/1/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 84.

Camí de l'autonomia abordant, directament, el problema de la reivindicació de la personalitat històrica de les regions.³⁰⁰ Un cop llegit l'esmentat article de Mestre, que Cambó ha rebut a Paris, aquest li confessa creure que, ara millor que mai, tenen ben enfocada la solució del problema català. Tot i això, caldrà, però, un període de molta prudència, en el que hauran d'anar amb molt tacte. Amb tot, Cambó te plena confiança en que se'n sortiran.³⁰¹

Els moviments de Francesc Cambó durant els darrers mesos de 1929, surten a la llum a través d'un article publicat a l'ABC -de 10 de febrer de 1930- en que el Gabriel Maura i Gamazo -Comte de la Mortera- sembla que se'n ha anat de la llengua en unes declaracions -fetes aquell mateix matí- al diari madrileny *El Sol*, on parla de la creació d'un gran partit nacional acabidat per Francesc Cambó. Aquest nou partit és el *Partit del Centre Constitucional*, amb seu a Madrid.³⁰²

Des del secretariat madrileny s'envien sol·licituds d'adhesió a tots els amics, coneguts i antics companys de causa de Francesc Cambó, entre els que es troba Francesc Mestre. A més d'aquests, Cambó explica en les seves *Memòries* que també s'hi aplegaren *tot el que quedava del partit maurí; antics maurins que s'havien retirat de la política; el propi Romanones i els millor elements que després tindria el CEDA*. Ell està convençut de que si hagués pogut actuar a la caiguda de la Dictadura *s'haurien agrupar entorn meu les millors i mes sanes forces polítiques d'Espanya...*³⁰³ Francesc Cambó ha posat totes les seves esperances en aquest partit de centre i, amb ell, creu que ara, millor que mai, *te enfocada la solució al problema català*.³⁰⁴ Tot i això, augura un període en el que caldrà molt de tacte i molta prudència, però confia sortir-se'n.

Per una carta del 23 de març 1931 sabem que Francesc Mestre es va adherir -amb el pagament de la quota corresponent a l'adhesió- a aquest partit de centre. Tot i això, a hores d'ara, no puc assegurar que acabés enviant el butlletí d'inscripció que tot seguit li van remetre, juntament amb el sobre oficial -que resten en el meu arxiu sense omplir- a més d'un llibret, titulat *Partido de Centro Constitucional. Antecedentes y Bases*, amb

³⁰⁰ MESTRE I NOÉ, F.: *Camí de l'autonomia*. LA VEU DE TORTOSA 2ªèpoca, 28/2/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 15.

³⁰¹Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Paris 6/3/1931.

³⁰² Al carrer de Los Madrazos nº 20.

³⁰³ CAMBÓ, F.: *Memòries*, p.585-586.

³⁰⁴ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Paris 6/3/1931.

les notes de Cambó dels dies 10 i 12 de desembre de 1930 -detallant el seu programa- i diverses cartes entre Francesc Cambó i Gabriel Maura.³⁰⁵

Per a completar aquesta visió del moment i dels moviments portats a terme, crec interessant recorre als escrits de Marcel·lí Domingo en el seu dietari personal. Ell s'ha reunit per esmorzar amb Vasconcelos, Falcón i "el general". Vasconcelos els incita a anar a Mèxic, on creu que trobaran un fort recolzament. A la tarda, Domingo es troba amb Alba a l'hotel Claridge. Aquest li llegeix la segona nota que li ha enviat al rei i que *no se conoce en España*. Alba té por de que una revolució pugui portar a Espanya a la mateixa situació en que es troba Rússia, però, que entre que *el rey se ría de nuestra candidez a la violencia de la revolución*, opta per aquesta segona.

De cara al futur, Alba veu clara la república, tot i reconèixer que li fa por el període de transició cap a aquesta. Incita a Domingo: *si ustedes pueden hacer la revolución háganla*. La resposta de Domingo és clara: no serà ell qui es posi al capdavant defensant al rei. Creu que, amb el rei a Espanya, no hi pot haver intel·ligència amb l'obra dels constitucionalistes; tanmateix, els militars, queden tant diluïts dins la concentració revolucionària, *que no existen. Que el peligro comunista no existe* i li assenjala a Alba, l'espectacle disciplinat de les darreres vagues. Per la seva banda, Alba li explica que no veu la manera *de mover al Rey de la frontera*. La resposta de Domingo és que no es tracta de la institució, sinó de la persona.

Tot i els seus moviments amb altes personalitats del país, sembla que Marcel·lí Domingo no s'assabentaran del que està passant a Madrid fins que la premsa publiqui la crisi del govern Berenguer.³⁰⁶

Per als republicans, la república està al caure, mentre que Francesc Cambó veu *possible que la nostra generació sigui la que instauri l'autonomia de Catalunya*.³⁰⁷

Amb les eleccions del 12 d'abril de 1931 i la victòria dels republicans, s'acaba la trajectòria de l'efímer Partit de Centre Constitucional de Cambó. Pel que fa a les principals poblacions dels districtes de Tortosa i Roquetes, a Tortosa surten escollits 2 regidors regionalistes, 8 de la coalició monàrquica i 21 republicans; a Roquetes 4 conservadors i 10 republicans; a Amposta hi ha empat entre regionalistes i republicans; a Alcanar i Sant Carles de la Ràpita guanyen les candidatures regionalistes i no surt cap republicà i a Ulldesona els regionalistes arrasquen quedant-se amb les 14 regidories que hi

³⁰⁵ Partido Centro Constitucional. Secretariado. Madrid 23/3/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 85.

³⁰⁶ Marcel·lí Domingo escriu en el seu dietari personal que *los periódicos traen la noticia de la crisis de Berenguer. Se va a las Constituyentes. Se palpa la República, la abdicación, de la que yo hablé, antes que nadie*. Madrid 14/2/1931, Dietari 42. VALLS, J.; MECA, G.: *Dietaris del Fons personal de Marcel·lí Domingo*. RECERCA nº11, Tortosa, 2007, p.8.

³⁰⁷ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Madrid 21/2/1931.

havia en joc. De la classificació oficial que es fa per a tota la província, els regionalistes i els republicans son les candidatures que han assolit major nombre de regidors. Pel que fa a la resta de l'Estat, qui millor defineix el resultat d'aquestes eleccions és el Cap del Consell de Ministres -l'almirall Juan B. Aznar- quan diu que Espanya s'havia gitat monàrquica i es va aixecar republicana.

El 14 d'abril de 1931, Lluís Companys declara la República des del balcó de l'ajuntament de Barcelona. S'hissen la senyera i la bandera tricolor republicana. Poc després Francesc Macià proclama la República catalana com un Estat integrat dins d'una confederació de pobles ibèrics. Hores més tard, a Madrid, s'instaura un govern provisional de la República.

Borja de Riquer explica que Alfons XII i Francesc Cambó abandonen Madrid quasi a la mateixa hora: el rei cap al port Cartagena per agafar un vaixell que el porti fins Marsella, mentre que Cambó agafa el Sud-Express de Wagons-Lits cap a Paris.³⁰⁸ Joan Ventosa i Calvell, dies més tard, seguirà els seus passos. En paraules de Riquer: *el Cambó que havia volgut apuntalar la monarquia fins al darrer dia, es veia forçat a marxar d'Espanya atès que no tenia res a fer per un temps.*³⁰⁹

El 17 d'abril Raimon d'Abadal -President de la Lliga Regionalista- visita a Francesc Macià -President del govern de Catalunya- per exposar-li la posició de la Lliga. L'endemà, La Veu de Catalunya publica un article de Josep Puig i Cadafalch afirmant que el recent govern constituït – amb harmonia amb el d'Espanya- és reconegut per la Lliga Regionalista com un fet joiós. Afegeix que, si aquest nou govern aconsegueix consolidar-se i estructurar les seves relacions amb el poder federal central, farà un gran servei a Catalunya, *realitzant els nostres somnis i aspiracions i els de tot el poble català.*³¹⁰

Raimon d'Abadal, en nom de la Lliga Regionalista, convoca una reunió de totes les forces representatives de Catalunya per al 23 d'abril.³¹¹ El motiu de la reunió és l'intercanvi d'impressions sobre el transcendent moment que està vivint el país i donar pas a la lectura de les gestions que ell ha portat a terme amb el President Francesc

³⁰⁸ DE RIQUER, B.: *Alfonso XIII y Cambó*, p.175.

³⁰⁹ DE RIQUER, B.: *Francesc Cambó. Entre la monarquia i la República (1930-1932)*, p.144.

³¹⁰ PUIG I CADAVALCH, J.: *Per la Pau*. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 18/4/1931,p.1.

³¹¹ Per al dijous 23/4/1930 a les quatre de la tarda. L'acte el presideix Raimon d'Abadal i al seu costat, ocupant la presidència, hi son Duran i Ventosa, Rahola, Puig i Alfonso, Maynés i Puig de la Bellacasa. Hi assisteixen ex-senadors, ex-diputats provincials, ex-consellers de la Generalitat, presidents de societats adherides, regidors de l'actual ajuntament de Barcelona i ex-regidors dels darrers consistoris barcelonins i d'altres poblacions. També hi assisteixen, entre un total de 150 representants els candidats a diputats a Corts i a regidors de les darreres eleccions.

Macià. Francesc Mestre és convocat per Abadal i participarà activament en aquest acte. El diari *El Sol* de Madrid, se'n fa ressò.³¹²

El 4 de maig de 1931 s'han de portar a terme els Jocs Florals de Barcelona al Palau de la Música Catalana. Aquests són els primers Jocs Florals de la post-dictadura; els primers que veuran la llum després de vuit anys de forçat silenci i el primers que s'inauguraran sota aquesta recent estrenada República. Francesc Mestre ha estat nomenat *Mantenidor*.³¹³ En formar part del jurat, durant setmanes va rebent els jocs de llibres dels que se'n han fet còpia. Tot i això, ha quedat un petit grup de composicions sense duplicar, que no poden sortir de Barcelona, i que seran el motiu de que Mestre hagi de marxar uns dies abans cap a la ciutat comtal.³¹⁴ Un cop a Barcelona i revisades les composicions que queden per avaluar, Mestre és convocat pel 14 d'abril, amb la resta del jurat que ha de prendre part en el veredicte. Degut al seu delicat estat de salut, Francesc Mestre marxa cap a Barcelona acompanyat del seu fill Ernest, qui, finalment, acabarà llegint en públic el *discurs de gràcies* que el seu pare ha escrit per a aquests Jocs Florals.³¹⁵ Això motivarà que tots dos es trobin a la Ciutat Comtal en el moment en que es declara la República; un fet que els sobta i els impacta en viure'l a Barcelona de primera mà.

En aquests moments hi ha dos temes que preocupen a Francesc Mestre: que la República no sigui un obstacle en el camí cap a l'autonomia de Catalunya, ni tampoc ho sigui en el procés d'autonomia de les administracions locals. A banda d'aquestes qüestions, només coneixem el que pensa d'aquesta república a través de la correspondència amb els amics.

Una de les cartes que, en aquests moments té un especial interès, és la de Pelegrí Casades i Gramatxes;³¹⁶ vell amic i company d'infatigables lluites en pro de Catalunya i del catalanisme, i membre del Consistori dels Jocs Florals de Barcelona.

³¹² *Una nota de la Lliga Regionalista*. EL SOL Madrid 23/4/1931, p.6; *La reunió de la Lliga Regionalista*. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 23/4/1931, p.7.

³¹³ MESTRE I NOÉ, F.: *Discurs de gràcies dels Jocs florals de Barcelona*. Impremta "La Renaixença". Barcelona, 1931. *Jocs Florals de Barcelona. Discurs de gràcies per Francisco Mestre i Noè*. EL ESTANDARTE CATÓLICO Tortosa, 1931. *Los Juegos Florales*. LA VANGUARDIA Barcelona 5/5/1931, p.8. *Jocs Florals de Barcelona. Discurs de gràcies per Francisco Mestre i Noé*. HERALDO DE TORTOSA 6/5/1931, p.1. *Jocs Florals de Barcelona. Discurs de gràcies per Francisco Mestre i Noè*. CORREO DE TORTOSA 1931, p.1. *En el Palacio de la Música Catalana. La hermosa fiesta de los Juegos Florales celebre ayer con gran esplendor. El Presidente de la Generalitat de Cataluña fue aclamado por la numerosa concurrencia*. HOJA OFICIAL DEL LUNES DE BARCELONA. 4/5/1931, p.1.

³¹⁴ Il·lustració Catalana. Carta de Francesc Matheu a Francesc Mestre. Barcelona 7/3/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 86.

³¹⁵ Jocs Florals de Barcelona. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.5.FOTOGRAFIES, APÈNDIX 2.

³¹⁶ Pelegrí Casades i Gramatxes (Barcelona 27/2/1855-†14/3/1947). Advocat, procurador dels tribunals i historiador de l'art. Membre de l'Associació d'Excursions Científiques. Membre de l'Associació Artística –

Amb motiu dels Jocs Florals tots dos s'han retrobat. Han viscut plegats i, de primera mà, la proclamació de la República i com la Ciutat Comtal es troba en un estat d'efervescència en el que tot és possible. Per a Casades, el seu retrobament amb Mestre ha suposat un retorn a les complicitats de joventut, a les llargues converses i a les mútues confessions.

Aquest mes plegats s'ha fet curt i, en finalitzar els Jocs Florals, Mestre ha tornat cap a Tortosa. Ara les cartes tornen a ser la seva única via de contacte i d'expansió en les que Casades li torna a escriure com feia temps que no ho feia.³¹⁷ Com molts catalanistes d'una certa edat -Casades ja te més de 76 anys- i com alguns membres de la Lliga Regionalista, ha quedat colpejat per l'adveniment d'aquesta República *vinguda per sorpresa i imposada per elements del desordre i de la violència* i es troba immers en un accentuat sentiment de pessimisme. Té la percepció de que s'ha perdut el seny i s'ha destapat *el dipòsit de la "letrina" política*. Creu que l'esperit republicà és com una infecció; com un gas tòxic que s'ha escampat per tot arreu i afirma no poder creure que, de tot això, en pugui sortir res de bo. De fet, està convençut que, espantats de la seva pròpia obra i per trobar sortida a la situació que ells mateixos han creat, *els promotors* d'aquesta república, s'han hagut de valdre del sentiment catalanista. El seu dubte resideix, però, en la fórmula política que representa la república i en si els *elements decents del vell catalanisme*, no mostren la seva contrarietat, per evitar mals majors. Per a ell, tot plegat, és un veritable daltabaix.

A diferència de Mestre -al qui no li fa por la república, en sí mateixa, sinó la possibilitat de que aquesta pugui suposar un obstacle per a l'autonomia de Catalunya-, Casades veu, en el moment actual, l'adebacle absolut; tant si hi ha Estatut d'autonomia com si no n'hi ha. Immers en la foscor del seu pesimisme, es pregunta si serà veritat que els catalans estan deixats de la mà de Déu. L'aterroritza pensar en la possibilitat de que Catalunya hagi fet el seu darrer paper en la Història i es pregunta si aquest serà el seu final; si no queda cap esperança per a que el futur obri les portes que la condueixin a un altre destí. Les seves pors i temences el fan mirar al passat i preguntar-se si es veuran obligats a tornar a aquells temps llunyans en que només podien *fer versos, i teixits, i deixar-nos de polítiques...*

Arqueològica Barcelonesa -on va conèixer a Francesc Mestre-. Membre de l'Ateneu Barcelonès. Membre numerari de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Membre del Consistori dels Jocs Florals de Barcelona (1931). Va ser un dels col·laboradors més fidels de *La Veu de Tortosa* (1899-1902). Va mantenir una estreta amistat amb Francesc Mestre al llarg de tota la seva vida. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: EL FRANCTIRADOR..., p.62.

³¹⁷ Consistori dels Jocs Florals de Barcelona. Carta de Pelegrí Casades i Gramatxes a Francesc Mestre. Barcelona 29/9/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 88.

Casades se sent profundament desengaytat; un desencís que el porta a recordar temps més feliços: quan portaven a terme les primeres campanyes de la Lliga i, davant el seu optimisme Aulestià els hi deia: *No anirem en lloc*.

Com molts altres membres, Pel·legrí Casades es qüestiona l'actuació de la Lliga durant els darrers 30 anys i es pregunta quin ha estat el seu resultat definitiu. Crec que coincideix amb el pensament de Francesc Mestre quan li confessa que la Lliga s'ha pensat que era *omnipotent i omniscient*, tot i que Mestre no ho conceptuaria de manera genèrica; almenys no, en tot el període en el que la Lliga va estar presidida per Enric Prat de la Riba.

Casades creu que la Lliga ha fet poc cas dels que ell creu que han estat els seus enemics. Sota aquest concepte hi inclou als que avui representen a Catalunya: *els Gassols, els Ayguadé, els Companys...* incloent-hi dins d'aquest mateix sac a En Lerroux.

Cal contextualitzar la carta d'en Casades en el mes de setembre de 1931; en uns moments en que la República ja està planejant el seu organigrama d'actuació i les notícies que arriben son percebudes, per un sector de la població, com escandaloses i alarmants. A través del dietari personal de Marcel·lí Domingo, tenim notícia d'una reunió amb el Nunci Apostòlic a Espanya en la que probablement s'hagi tractat sobre el tema del divorci, de la prohibició de l'ensenyança a les ordres religioses i de la separació Iglesia-Estat.³¹⁸

Els canvis que comporta aquesta nova república afectaran a l'estructura interna de l'Associació de la Premsa de Tortosa presidida per Francesc Mestre. El republicà Josep Berenguer i Cros –fins ara vicepresident d'aquesta associació– es nomenat Director General de Duanes el novembre de 1931.

Reprement el fil polític, cal recordar que durant tot aquest temps Joan Ventosa es troba a París amb Francesc Cambó. Francesc Mestre, a través de la seva correspondència, l'ha tingut al corrent dels esdeveniments, amb notícies, comentaris i opinions; li ha enviat retalls de premsa i, també, una còpia del seu discurs de gràcies dels Jocs Florals. En les seves cartes de resposta Ventosa li confessa a Mestre estar passant per uns moments de confusió i d'angúnia. Creu que els esdeveniments futurs demostraran que l'actuació de la Lliga ha estat assenyada i patriòtica; l'única que podia evitar *al nostre país el trasbals i una pertorbació sense compensació en els resultats*.³¹⁹ A diferència de Cambó, l'estada a París de Joan Ventosa serà d'uns pocs mesos.³²⁰

³¹⁸ Madrid 15 d'octubre de 1931. Fons personal de Marcel·lí Domingo. Dietari 43, p.41.

³¹⁹ Carta de Joan Ventosa i Calvell a Francesc Mestre. París 15/5/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 87.

³²⁰ A finals d'octubre, Francesc Cambó està escrivint l'article *El pànic i la confiança*, que es publicarà a LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 5/11/1931. Curiosament, Francesc Mestre anota sobre aquest article que Francesc Cambó l'ha escrit durant aquesta llarga estada a París.

Tot i que Francesc Cambó fa creure en les seves *Memòries* que el retorn de Ventosa es produeix un cop encetat l'any 1932, per la correspondència de Joan Ventosa amb Francesc Mestre el sabem novament instal·lat a la ciutat comtal, abans del 21 de desembre de 1931, i disposat a implicar-se políticament en el nou ordre que s'ha establert.³²¹ Amb aquesta intenció, durant la segona quinzena del mes de gener de 1932, s'estrena recorrent l'Estat amb una sèrie de conferències. La primera té lloc al Círcol de la Unió Mercantil de Madrid i li seguiran les portades a terme a Mallorca, Sevilla i València. Amb aquesta actuació, Ventosa, vol aprofitar l'ambient favorable que està trobant al seu pas, per convertir-lo en una futura actuació política positiva i eficaç.³²²

Mentrestant Cambó continua a París, mirant-s'ho tot còmodament des de la distància, i mantenint contacte per correspondència amb Mestre. Des d'allí li diu no tenir cap dubte de que el *nucli* de la Lliga -en el que ell també s'hi inclou- *serà l'únic que sortirà amb prestigi, de la fonda crisi actual. Cal no deixar-se impressionar pel detall episòdic i anar sempre de dret, per al compliment de la missió que ens hem imposat.*³²³ Tot i parlar en primera persona del plural, s'ha d'assenyalar que el retorn de Cambó no es produirà fins l'octubre de 1932.

De l'Estatut d'Autonomia de Catalunya a la declaració de l'Estat Català.

L'Estatut d'Autonomia de Catalunya -redactat a Núria- és sotmès a una votació plebiscitària dels ciutadans de Catalunya el 2 d'agost de 1931. Pocs dies abans de la votació, Amadeu Hurtado, explica en una conferència a l'Ateneu Barcelonès que aquest Estatut "no és un projecte més per a una discussió acadèmica més". Afirmar que aquest ha estat aprovat per la Diputació de la Generalitat de Catalunya, plebiscitat per tots els ajuntaments catalans i que tindrà força de llei per la votació del poble.³²⁴

Francesc Mestre que, a diferència de la posició oficial de la Lliga, ja porta anys escrivint i fent campanya a favor de l'autonomia de Catalunya, tot i el curt espai de temps i les condicions en que s'ha redactat aquest Estatut, demana el vot incondicional de tots els catalans sense cap mena de fissura, ni discussió. Creu que discutir-lo o votar en contra, només donaria armes als enemics de Catalunya i això posaria a Catalunya i als catalans

³²¹ Carta de Joan Ventosa i Calvell a Francesc Mestre. Barcelona 21/12/1931. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 89.

³²² Carta de Joan Ventosa i Calvell a Francesc Mestre. Barcelona 25/3/1932.

³²³ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. París 6/4/1932.

³²⁴ HURTADO, A.: Conferència sobre l'Estatut de Catalunya. Fou pronunciada a l'Ateneu Barcelonès, la nit del 28 de juliol de 1931. AMADEU HURTADO Conseller de la Generalitat i Diputat a les Corts Constituents de la República. Barcelona, 1931.

en un estat de perill extraordinari. Al cap i a la fi, mai hi ha hagut a Espanya un corrent tan favorable als ideals federatius.³²⁵

A Tortosa aniran a votar uns 6300 electors i els periòdics publiquen un majoritari vot del sí a l'Estatut, sense que es donin més dades. Un total de 300 dones signaran la seva adhesió a l'Estatut.³²⁶

Aquest, serà un projecte àmpliament discutit a les Corts republicanes durant la primavera de 1932.

El 2 d'agost de 1932 sobtarà la notícia de l'intent de cop d'Estat del llavors director de la Guardia Civil, general José Sanjurjo Sacanell -conegut popularment com "El Lleó del Rif"-. Un aixecament antirepublicà portat a terme, paral·lelament, a Sevilla i a Madrid -on els conspiradors intenten apoderar-se del Ministeri de la Guerra- que, finalment, fracassa. L'ambient de creixent hostilitat contra els elements colpistes que es comença a percebre, serà utilitzat pel president Azaña per agilitzar l'aprovació de l'Estatut a les Corts Republicanes el 13 de setembre de 1932.

El text definitiu presentarà importants retallades respecte dels projectes originals.³²⁷ Tot i això, amb l'Estatut d'Autonomia de Catalunya queden establerts els poders d'aquesta regió autònoma i de les seves institucions. És per aquest motiu que, aquest, és considerat un dia de glòria i *de fonda i íntima satisfacció* per a tots aquells que, com Francesc Mestre, porten dècades treballant en defensa dels ideals de Catalunya. A pesar dels mals auguris de Cibeles i Neptú, no s'han obert les cataractes del cel ni s'ha badocat Espanya.

En opinió de Mestre, la República espanyola, en les Corts Constituents, ha vindicat Catalunya i encara que no del tot, li ha retornat part del que inadequadament li havien pres. Per ell, ha arribat l'hora de treballar plegats, amb solvència i amb seny; l'hora de l'autonomia i de l'autogovern; l'hora de reconquerir el que li pertoca a Catalunya i que les Corts han retallat en nom de la concòrdia de les regions hispàniques, a fi d'ofegar recels i *destruir campanyes inconfessables*.³²⁸

³²⁵ MESTRE I NOË, F.: *Camí de l'Autonomia*. LA VEU DE TORTOSA 2ª època, 28/2/1931, p.1; Tortosa, Catalana. DIARIO DE TARRAGONA 14/5/1931, p.1; *La votació de l'estatut Català. Hora decisiva*. HERALDO DE TORTOSA 28/7/1931; *Tortosa catalana, Tortosa tortosina*. LA VEU DE CATALUNYA 30/12/1931, p.6; *Tortosa catalana, Tortosa tortosina*. CORREO DE TORTOSA 2/1/1932, p.1. *L'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, data memorable*. HERALDO DE TORTOSA 10/9/1932, p.1.

³²⁶ EL PUEBLO Tortosa 3/8/1931. *El poble de Catalunya, amb el seu unànim SI referma més, encara, els seus ideals de Llibertat. PROJECTE DE L'ESTATUT DE CATALUNYA amb una al·legoria de l'OPISSO*. Impremta A. Casulleras, Barcelona.

³²⁷ POBLET, J.M.: *Vida i mort de Lluís Companys*, p.216-218.

³²⁸ MESTRE I NOË, F.: *L'aprovació de l'estatut d'Autonomia de Catalunya. Data memorable*. HERALDO DE TORTOSA 10/9/1932, p.1.

Un cop aprovat l'Estatut, Francesc Mestre fa una reflexió sobre Catalunya i la seva relació amb Espanya. Explica que el plet regionalista no és modern i que els arxius estan plens de memorials de greuges i protestes que els catalans han dirigit als monarques i als seus governs en defensa dels seus furs, privilegis i llibertats. La unitat d'Espanya, segons ell, no s'aconseguirà amb bombos i platets, adulterant la història o fomentant l'odi d'unes regions amb d'altres. S'ha d'atendre a les aspiracions regionals i s'ha d'acabar amb aquest centralisme asfixiant, opressiu i fracassat. Si les regions es poguessin governar autòmicament i els municipis recobressin la seva independència, els problemes comarcals es resoldrien.³²⁹

Respecte de l'Estatut d'Autonomia, sense ser una crítica, creu necessari fer una puntualització respecte dels detalls de mètode, ja que en aquest punt no s'ha tingut en compte l'harmonia exposada per Enric Prat de la Riba, en tot allò que té a veure amb la representació de tots els partits dins de l'Estatut, a fi de copsar els veritables sentiments del poble català. Tot i això, pensa que en aquest Estatut, s'hi pot trobar la concepció moderna dels pobles i abolirà aquesta absurda delimitació provincial creada a mitjans del segle XIX amb fins oportunistes i maquinacions electorals. Ja fa quasi un segle que existeixen i el poble, a hores d'ara, encara no els ha assimilats. La gent no se sent tarragonina, castellonenca o saragossana; se senten catalans, valencians, aragonesos...³³⁰

És conscient de que encara queda un sector que combat l'Estatut, entre els que s'hi poden trobar *eminències* com Rollo Villanova, Maura, Unamuno.... Pensa que són individus xapats a l'antiga; *a la política de villorrio...* i els compara amb aquells actors que, per a triomfar, utilitzen llums apoteòsiques i canviants de bengala.

El catalanisme de Francesc Mestre no ha nascut en els discursos, ni en els mítings; el seu esperit s'ha forjat en els arxius, en els llibres i en les pedres; és per això que s'ha mantingut ferm fins a dia d'avui. El temps, l'edat i la possibilitat de veure mon, l'hi han obert la ment i l'han permès reflexionar i evolucionar.

Durant un dels seus viatges a Suïssa, Francesc Mestre ha visitat els parlaments de Ginebra i de Berna. Amb una conversa amb un dels seus membres, aquest li explica que si algun dia s'aconseguís una Europa Federal, aquesta podria tractar de tu a tu a la resta del món i anul·laria la gran república nord-americana, despòtica i abassegadora. Des de llavors, Mestre li ha anat donant voltes al que significa Suïssa com a model de país. Creu que aquest hauria de ser el model prototip *de nació que haurien d'estudiar els polítics espanyols en les seves corrieres* per aquell país, al que Mestre confessa no saber a que hi van, ja que no han après res de lo molt i bo que a Espanya podria adaptar-se. És necessari que els que aspiren a governar, no es tanquin en les seves torres d'ivori.

³²⁹ CAMPOS SAPIÑA, A.: *Entreviu semanal. Hablando con D. Francisco Mestre y Noé Presidente de la Asociación de la Prensa tortosina*. HERALDO DE TORTOSA 29/8/1932, p.1.

³³⁰ CAMPOS SAPIÑA, A.: *Entreviu semanal...*

Trepitjar el terreny, a banda de ser molt sa, permet que les coses entrin pels propis ulls i es vegin molt millor.³³¹

Per fi, ha arribat l'hora de posar en marxa l'Estatut i tot el que aquest comporta. Per aquest motiu es convoquen eleccions al Parlament de Catalunya pel dia 18 de novembre de 1932.

Després de la campanya i les eleccions en favor de l'Estatut d'Autonomia, l'activitat d'elements de la Lliga com Raimon d'Abadal, Josep Mª Tallada i Francesc Mestre s'intensifica encara més. La Lliga espera recuperar el seu lloc dins de la política i dins del nou Parlament de Catalunya; per aquest motiu tots ells inicien una sèrie de conferències i xerrades informatives per les poblacions dels districtes de Tortosa i Roquetes. En aquests districtes es presentaran 4 candidatures a Tortosa -*Unió Ciutadana*, amb Josep Mª Tallada i Paulí en nom de la Lliga; *Esquerra de Catalunya* (el partit de Francesc Macià); *Coalició d'esquerres* (partit de Marcel·lí Domingo) i *Candidatura Radical*-i 3 a Roquetes - on no es presenta el Partit Radical-.

El recompte final de vots dona la majoria a la candidatura d'*Esquerra de Catalunya* i li dona la minoria a la candidatura de la *Unió Ciutadana*, confirmant-se l'esfondrament de la candidatura marcel·linera. Dins d'aquest resultat, cal assenyalar que Josep Mª Tallada és qui aconsegueix més vots dins la candidatura d'*Unió Ciutadana*, obtenint un total de 20.598 vots dins la província.³³²

Amb els resultats obtinguts a Barcelona, les esperances d'en Ventosa, confessades a Mestre a primers d'any, es veuran complides amb la seva elecció com a diputat del primer Parlament de Catalunya, amb el que espera poder *contribuir a retornar a Catalunya la normalitat i l'equilibri per a l'adequada implantació del nostre règim autonòmic*.³³³

Arran de la matança de Casas Viejas, el gener de 1933, dimiteix el govern de Manuel Azaña i es convoquen eleccions a les Corts espanyoles, el novembre de 1933. En aquests moments Francesc Cambó és el Secretari General de la Lliga Regionalista i Francesc Mestre és el President d'Acció Regionalista al districte de Tortosa. Després de la campanya al Parlament de Catalunya, a Mestre se li ha aguditzat la seva malaltia estomacal i no podrà assistir a l'Assemblea de Delegats de la Lliga que s'ha de portar a

³³¹ Notes de viatge 1923-1924 (Manuscrit de Francesc Mestre inèdit). CAMPOS SAPIÑA, A.: *Entreviu semanal. Hablando con D. Francisco Mestre y Noé Presidente de la Asociación de la Prensa tortosina*. HERALDO DE TORTOSA 29/8/1932, p.1. MESTRE I NOË, F.: *L'aprovació de l'estatut d'Autonomia. Data memorable*. HERALDO DE TORTOSA 10/9/1932.

³³² CORREO DE TORTOSA 21/11/1932. EL PUEBLO Tortosa 21/11/1932. LA CRUZ Tarragona 23/11/1932. DIARI DE TARRAGONA 23/11/1931.

³³³ Carta de Joan Ventosa i Calvell a Francesc Mestre. Barcelona 2/12/1932.

terme a Barcelona.³³⁴ La seva activitat política es mantindrà a mig ralenti fins l'octubre-novembre d'aquest mateix any.

En les eleccions a Corts de novembre 1933, la Lliga Catalana aspira a guanyar en totes les circumscripcions. Finalment triomfa en tres de les cinc on es presenta, obtenint un total de 25 diputats. Cambó i Ventosa assumeixen la direcció del seu grup parlamentari.

Acabades les eleccions, Cambó manifesta -en les seves *Memòries*-³³⁵ que la Lliga no té l'organització adequada; que, fins llavors, no ha estat més *que un centre polític de Barcelona*, sense cap autoritat oficial que regeixi per sobre de la resta d'organismes. Aquests organismes -situats a Barcelona i a la resta de Catalunya- han anat seguint la seva política sense cap vincle d'unió, ni cap mena d'organització de partit que establis entre ells una estructura jeràrquica. Aquest és el moment en que Cambó proposa a la Comissió d'Acció Política, la creació d'un partit: La Lliga Catalana. Amb aquesta intenció, Cambó li demana a Francesc Mestre que comenci *immediatament aquella tasca d'organització [interna] que té posar al nostre partit en les màximes possibilitats d'eficàcia*. Necessita saber *el nombre real i positiu* de les seves forces i, per tant, li demana que li remeti, a la major brevetat possible, el número de socis amb que compta l'entitat que Francesc Mestre *tant dignament presideix i la quota o quotes establertes, que paguen els mateixos*.³³⁶

Amb la victòria de les dretes a Espanya i de la Lliga a Catalunya s'obre una nova etapa política plena d'interrogants. El canvi de majoria a les Corts espanyoles ha apartat del poder els polítics que han portat a la República fa, tot just, dos anys i mig. Els guanyadors de les eleccions i especialment el CEDA,³³⁷ liderat per José Mª Gil Robles, es mostren obertament contraris a la Constitució de 1931 i a l'autonomia catalana. Per la seva banda, a Catalunya, en poc més d'un mes després de les eleccions – el dia de Nadal-, mor el president Francesc Macià i es forma un govern de concentració de totes les forces republicanes: Acció Catalana, el PNRE³³⁸ dels recentment expulsats d'ERC o els socialistes de la USC³³⁹ presidit per Lluís Companys. La nova situació dificulta la

³³⁴ Aquesta Assemblea es portarà a terme els dies 3 i 4 de febrer a la Sala Mozart, i el dia 5 al Teatre Olímpia de Barcelona. Mestre ha escrit a Cambó notificant-li que no hi podrà assistir a causa de les *sofrences que li dona el seu estómac*, notícia que coneixem a través d'una carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre, Barcelona 1/2/1933. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 90.

³³⁵ CAMBÓ, F.: *Memòries...*, p.616-618.

³³⁶ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 7/12/1933.

³³⁷ Confederación Española de Derechas Autónomas.

³³⁸ Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra.

³³⁹ Unió Socialista de Catalunya.

consolidació del règim republicà, així com la possibilitat de resoldre qualsevol conflicte que oposi el Govern de la Generalitat al de Madrid.

El conflicte al camp català va en augment i cada cop es troba més enrarit. El maig de 1933 Joan Ventosa ha hagut d'intervenir en el Parlament de Catalunya arran dels incidents amb l'Assemblea de Propietaris de Vilafranca. Ventosa creu que és molt lamentable que gent que volen passar per catalanistes, adoptin una actitud tan contrària als interessos de Catalunya i al prestigi de les seves institucions fonamentals. És del parer, que el deure de la Lliga i dels polítics que tenen representació parlamentària és oposar-s'hi, amb una actitud serena i ferma, encara que això *pugui costar-nos algun esforç i algun sacrifici*.³⁴⁰

La violència i les manifestacions estan arribant, fins i tot, als pobles més petits. La jove de Francesc Mestre és d'Olost; te tota la família repartida pel Lluçanès i la plana de Vic, des d'on Mestre està rebent les primeres notícies. L'agost de 1933 Raimon d'Abadal es troba passant les vacances a Moià. Allí també estan irrompent les espurnes de l'agitació agrària, *si no en tant a la gran com a Olost i Oristà*, si que amb la *força suficient per alterar la pau d'aquestes contrades que eren abans tan quietes*. Abadal creu que calen grans esforços per aturar l'anarquia regnant i mirar d'esmenar, en la mesura de les possibilitats, tot el mal que s'ha fet.³⁴¹

Aquesta situació preocupa, i molt, als homes de la Lliga. Una bona part dels seus afiliats i dels seus votants son propietaris rurals. Quan Cambó torna del seu estiu anual pel Mediterrani, topa de ple amb aquesta situació. Mentrestant, el Parlament de Catalunya ha estat preparant el projecte de Llei de contractes de Conreu, que presenta al públic al setembre, i que no acabarà de convèncer als rabassaires.

A principis d'octubre es produïx un canvi de govern a Catalunya i la solució al conflicte rabassaire s'ajorna a l'espera del que succeïxi en les properes eleccions al Parlament espanyol que s'han de portar a terme el 19 de novembre.

L'ambient cada cop està més enrarit. Al conflicte del camp s'hi suma la creixent tensió política entre unes esquerres que aboguen per una línia continuista i unes dretes que volen donar un canvi de rumb a la República. Francesc Cambó li confessa a Mestre que, si el que està passant a Catalunya es ben trist, *el que passa a Madrid és més greu i perillós*.³⁴²

El començament de la campanya electoral per al parlament espanyol, que s'ha de portar a terme el novembre de 1933, arrancarà amb una *Assemblea de Defensa Agrícola* organitzada pel Institut Agrícola Català de Sant Isidre i que te lloc el 29 d'octubre a la Plaça Monumental de Barcelona. La crida *per la salvació de la propietat avui amenaçada*

³⁴⁰ Carta de Joan Ventosa a Francesc Mestre. Barcelona 22/5/1933.

³⁴¹ El Diputado a Cortes por Barcelona. Carta de Raimond d'Abadal a Francesc Mestre. Moià 31/8/1933.

³⁴² Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 5/10/1933.

es fa amb invitació, i va dirigida als propietaris agricultors. El total d'assistents -homes i dones- es calcula en uns 40.000 dels quals més de 500 provenen de la comarca de Tortosa i de Gandesa. Aquest problema impregnà tota la campanya i fins i tot es parla de la necessitat de crear un partit eminentment agrari.³⁴³

Paral·lelament, un altre dels temes que emmarcarà aquestes eleccions i obrirà grans interrogants en tots els partits és un fet històric: el vot femení. A Tortosa, l'entrada de la dona en el món de la política es farà evident en els mítings, en les meses electorals, com apoderades i en les cues que es formen per anar a votar. Cal assenyalar, però, que la presència femenina no serà ben rebuda per alguns sectors de l'electorat masculí, que si bé, molt minoritari, es farà notar en les seves accions dissuasives i coercitives contra les electores que acudeixen a votar sense companyia masculina.³⁴⁴

El resultat de les eleccions situa en primer lloc i per un ampli marge de vots, la *Coalició d'Esquerres* amb el metge tortosí Primitiu Sabaté i Barjau al seu capdavant; una figura molt estimada en tot el territori i que encapçalarà la llista dels més votats en quasi totes les poblacions d'ambdós districtes. En segon lloc, es situa la *Unió Ciutadana* amb el tradicionalista tortosí Joaquim Bau i Nolla entre els seus candidats. I, per últim, Esquerra Republicana de Catalunya que s'ha presentat en coalició amb la *Unió Socialista de Catalunya* amb Daniel Mangrané i Escardó al seu Capdavant. Aquesta darrera candidatura és la de Manuel Azaña, Indalecio Prieto i Marcel·lí Domingo -que, aquest cop, s'ha presentat per Terol i, en ser derrotat, perdrà l'acta-.³⁴⁵

Finalment, el 12 d'abril de 1934 s'aprova al Parlament de Catalunya la Llei de Contractació de Conreu; un tímid intent de reforma agrària, que recull tres velles aspiracions de la pagesia catalana: una renda justa, l'estabilitat en la possessió de la terra amb dret a les millores introduïdes i l'accés a la propietat. Aquesta llei topà amb la ferotge oposició dels propietaris i de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre -que aplega la gran majoria dels propietaris rurals i de la Lliga, que lidera Francesc Cambó-.

El govern de la República, presidit el 28 d'abril de 1934 pel polític radical Ricardo Samper, no pot prescindir dels vots dels diputats de la Lliga i es veu obligat a presentar davant el Tribunal de Garanties Constitucionals un recurs de competència contra aquesta llei. Amadeu Hurtado és nomenat comissari de la Generalitat per defensar la llei

³⁴³ HERALDO DE TORTOSA 26/10/1933. CORREO DE TORTOSA 30/10/1933. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 30/10/1933. Curiosament el periòdic marcel·liner EL PUEBLO no publica cap article sobre aquest assumpte.

³⁴⁴ CORREO DE TORTOSA 20/11/1933.

³⁴⁵ CORREO DE TORTOSA 14/10/1933, 16/10/1933, 6/11/1933, 20/11/1933 i 21/11/1933. HERALDO DE TORTOSA 8/11/1933, 10/11/1933, 11/11/1933, 17/11/1933, 20/11/1933 i 21/11/1933. EL LLAMP Gandesa 15/11/1933. EL PUEBLO Tortosa 20/11/1933.

davant del Tribunal.³⁴⁶ Explica que el dimecres 4 de juliol de 1934, les Corts han votat la confiança *sense cap dificultat encara que amb poc esclat*. La Lliga reb un fort sotrac en veure retirat el projecte de llei de plens poders, ja que això implica prescindir de la intervenció legislativa que ella creia indispensable. D'aquesta manera s'ha desmuntat la plataforma que la Lliga preparava per a la seva política a Catalunya. Hurtado creu que la Lliga *no ha pogut dissimular el seu disgust, i els seus diputats s'han abtingut de donar la confiança al Govern Samper. Uns homes que anaven a votar una llei de plens poders que significava per al Govern el fer el que li semblés, no han volgut donar a Samper un simple vot de confiança. No saben a quina paret toquen.*³⁴⁷

El juliol de 1934 Francesc Cambó, com cada any, ha marxat per estiuar en el seu llot Catalònia. Francesc Mestre l'ha escrit explicant-li com ha quedat la situació; també l'informa de les contínues interferències del govern central en les competències de la Generalitat que, a la comarca de Tortosa afecten, especialment, en matèria d'agricultura. La carta de Mestre ha trigat més del compte en arribar a mans de Cambó, ja que l'ha hagut de seguir en les seves excursions pel Mediterrani. Finalment, Cambó li respon a finals del mateix mes des d'Atenes, dient-li que *el que passa avui a Catalunya és la major de les vergonyes a que mai hagués arribat la nostra terra. Dintre uns anys, se recordarà aquest període de la nostra història, amb més, molta més vergonya que el període de la dominació lerrouxista. Pensem, però, que la demagògia, serà la mort de la demagògia.*³⁴⁸ Mentre ell continua de vacances, la Lliga ha d'encarar les properes eleccions generals a Corts del 12 i el 19 de novembre 1934, per aquest motiu, organitzarà un seguit d'actes públics simultanis en les zones on la dreta agrària es pot decantar cap a opcions polítiques més radicals.

Com explica Isidre Molas, aquests sectors més radicals, agrupats dins de l'*Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, es separaran de la Lliga per constituir, més endavant, l'*Acció Popular Catalana* adherida a la CEDA.³⁴⁹ Aquesta escissió conduirà a la Lliga a adoptar posicions d'orientació centrista i en la recuperació d'aquella idea fracassada de Cambó de formar un grup o partit polític espanyol.

Aquesta possibilitat incòmoda a un sector de la Lliga Catalana, que aprofitant la seva assemblea de mitjans de setembre, extraoficialment, parlen de la conveniència de que

³⁴⁶ Tot aquest període, situat entre maig i setembre de 1934 està esplèndidament descrit en el dietari: HURTADO, A.: *Abans del sis d'octubre (un dietari)*. Barcelona 2008. Pel mateix període he utilitzat la següent bibliografia: BARRULL, J.: *Els escenaris del 6 d'octubre. Revolució i contrarevolució a l'Europa dels anys 30*. CAMBÓ, F.: *Memòries...* CAMPOS TERRÉ, S.: *El 6 d'octubre a les comarques*, Tortosa 1987. VVAA: *6 d'octubre. La desfeta de la revolució catalanista de 1934*.

³⁴⁷ HURTADO, A.: *Abans del sis d'octubre...*, p.138-139.

³⁴⁸ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Atenas 27/7/1934.

³⁴⁹ MOLAS, I.: *Lliga Catalana (II)*, p.303.

Cambó s'aparti o sigui apartat de les funcions directives de la Lliga i es fixen en la figura de Ventosa com a possible relleu. Aquest sector creu que modificant l'esperit de la Lliga, Ventosa li podria donar una direcció nacionalista més acusada.³⁵⁰

El 2 d'octubre de 1934, José Mª Gil Robles provoca la caiguda del govern Samper i dos dies més tard, Alexandre Lerroux assumeix el govern, aquest cop, amb ministres de la CEDA. Poques hores després del canvi de govern esclata a tot Espanya un moviment revolucionari que a Catalunya pren un caràcter polític separatista i a Madrid, Astúries i altres indrets un caràcter de revolta proletària.³⁵¹

Als voltants de les 8 del vespre del dia 6 d'octubre Lluís Companys surt al balcó del Palau de la Generalitat, acompanyat de tots els Consellers, i proclama *l'Estat Català de la República Federal Espanyola*. Duran i Ventosa, en nom de la Lliga, declara no solidaritzar-se. El general Domènec Batet -cap de les tropes de Catalunya- crida per que compareguin davant seu als militars que presten el seu servei a les ordres del Govern de la Generalitat. Davant la negativa d'aquests en obeir-lo, i dir-li que només reben ordres de la Generalitat de Catalunya, es declara l'Estat de guerra i Batet proclama la llei marcial. Immediatament dona ordres als artillers perquè ocupin les capçaleres dels carrers que donen a la Plaça de la República de Barcelona i prenguin el control de la zona. El combat entre els militars defensors de la Generalitat i els militars de Batet que s'estén cap a la Rambla i la Via Laietana, durarà tota la nit i causarà diverses baixes. A les 6 del matí del dia 7, Companys comunica al general Batet la seva rendició i és detingut amb tot el seu govern. Els periòdics informen de camions plens de rabassaires que s'encaminen armats cap a Barcelona on, sembla ser, son detinguts al poc d'arribar. Les comunicacions per ferrocarril son aturades fins el dia 9 d'octubre.

Com a conseqüència d'aquests fets, a Tortosa s'efectuen registres en les seus d'alguns partits polítics i es clausura la Seu d'Esquerra. Els desordres a Amposta porten a la detenció de més de 40 persones. El dia 9 d'octubre el tinent coronel d'infanteria i Comandant Militar accidental de la plaça de Tarragona -Julio Castro Vázquez- declara l'Estat de Guerra en tota la província.³⁵²

Francesc Mestre totalment immers en la seva tasca com a President de l'Associació de la Premsa de Tortosa i Vicepresident de la catalanobalear, te oberta una lluita aferrissada per la llibertat de premsa i d'impresma. Aquests son uns moments en els que la figura de Francesc Mestre jugui un paper fonamental en la vida de molts periodistes.³⁵³

³⁵⁰ EL PUEBLO Tortosa 19/9/1934.

³⁵¹ CAMBÓ, F.: *Memòries...*, p.368.

³⁵² *Se declara el Estado de Guerra*. CORREO DE TORTOSA 9/10/1934. HERALDO DE TORTOSA 9/10/1934.

³⁵³ Vegeu apartat PREMSA I PERIODISME.

Els darrers anys de Francesc Mestre i Noè.

El 16 de febrer de 1936 s'han de portar a terme les eleccions a Diputats a Corts. A conseqüència dels fets d'octubre de 1934, les presons encara estan repletes de presoners polítics i, entre ells, el president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, i els consellers Martí Esteve, Joan Comorera, Pere Mestres, Martí Barrera, Ventura Gassol, i Joan Lluhí. D'altres dirigents esquerrans es troben a l'exili i llurs centres polítics han estat clausurats. Els ajuntaments sorgits de les eleccions de l'any 34, han estat substituïts per Comissions gestores designades per les autoritats governatives del govern Gil Robles-Lerroux. Tot plegat comporta una situació electoral anòmala, amb aires coercitius, on la candidatura d'esquerres -dins de les circumscripcions de les comarques de Tarragona- esta encapçalada per Ventura Gassol i Calvet -a la presó-, Josep Briansó -Acció Catalana-, Amós Ruíz Lecina -partit socialista-, Marcel·lí Domingo Sanjuan -I.R.- i Ramon Nogués i Biset per Esquerra Catalana. La candidatura de dretes està constituïda per Joaquim Bau i Nolla -carlí-; Josep Mª Tallada i Paulí i Josep Mª Casabó i Torras -la Lliga-; Joan Palau i Mayor -radical-; i en Josep Mullerat i Soldevila -CEDA-. Les esquerres acaben guanyant en la major part de circumscripcions i un nou govern es constitueix a Madrid, el 19 de febrer de 1936, sota la presidència de Manuel Azaña.³⁵⁴

A finals de febrer es decreta l'amnistia que alliberarà els presos polítics i en les poblacions de tota Catalunya s'organitzen el que per uns son actes en honor dels alliberats i, per altres, manifestacions i agitacions.

El 25 de febrer Francesc Mestre rebrà la darrera carta de Francesc Cambó. Aquest no està a Pestany -Eslovàquia- com diu en les seves memòries, sinó a l'Hotel Savoy de Londres.³⁵⁵ Com de costum, quan les coses es posen difícils, Cambó ha marxat ràpidament del país, deixant als seus a la seva sort. Amb aquesta carta -escrita amb llapis i, sembla, que a correuita- s'acaba una intensa i llarga relació de més de 30 anys.

Mentrestant a Catalunya, el govern de la Generalitat recobra la seva llibertat, l'Estatut recupera la seva vigència i la República li retorna els seus drets...³⁵⁶ Francesc Mestre és

³⁵⁴ Segons la informació aportada per Joan Cid i Mulet : *La guerra civil i la revolució a Tortosa (1936-1939)*, p.25-31. Per la seva banda, Josep Sancho i Sancho – *El marcelinisme a les Terres de l'Ebre...*, p.339- 340- diu que a la circumscripció de Tarragona la candidatura d'esquerres fou integrada per Ventura i Gasol -ERC-, Marcel·lí Domingo -PRE-, Joan Sentís -ERC-, l'antic possibilista de Reus Josep Briansó -ACR- i Amós Ruíz Lecina -PSOE-; la candidatura de dretes estigué constituïda per amb Josep Mª Casabó -La Lliga-, Josep Mullerat Soldevila -Acció Popular-, Joaquim Bau -Tradicionalista-, Ramon Barbat Miracle -Radical- i l'independent Cayetano Vilella i Puig. Pel que fa a l'ampostí Joan Palau, afirma que en aquest moment ja havia abandonat el partit radical i que intentà entrar com a independent en el lloc de Barbat, essent rebutjat per La Lliga i per el seu antic partit.

³⁵⁵ Savoy Hotel London. Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Londres 25/2/1936. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 102.

³⁵⁶ CID, JOAN: *La guerra civil i la revolució a Tortosa (1936-1939)*, p.30-31.

nomenat -per Decret de l'Honorable Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Ventura Gassol, *President del Patronat encarregat de l'orientació i regisme de l'Escola d'Ensenyaments Mercantils de Tortosa* (coneguda popularment com *Escola Elemental de Comerç*).

En aquest marc d'aparent estat de calma s'està gestant el primer període revolucionari i la conspiració per donar un cop d'Estat, en la que Joaquín Bau, sembla, que hi està implicat.

El 10 de juny de 1936 José Calvo Sotelo fa una visita privada a Tortosa invitat per Joaquim Bau. Durant la seva estada residirà al xalet dels Bau, a la Carretera de la Simpàtica, i allí es reunirà amb un grup de tradicionalistes convocats per Bau, entre els que també hi ha el periodista tortosí Josep Monllaó -*Llaonet*-. Després del seu assassinat, el diari *Alcazar* de Madrid publicarà un article titulat *La última foto de Calvo Sotelo*, amb una imatge dels dies passats a Tortosa.³⁵⁷

José Calvo Sotelo i la seva família vivien al segon pis carrer Velázquez número 89 de Madrid i Joaquim Bau vivia al tercer pis d'aquest mateix edifici; d'aquí vindria la relació entre les dues famílies i l'amistat entre Calvo Sotelo i Bau. Per aquest motiu, Joaquin Bau -que es troba estiuellant amb la seva família en el seu xalet de Benicàssim- serà dels primers en saber la detenció i assassinat de Calvo Sotelo. Tan bon punt coneix la notícia, marxa precipitadament cap a Madrid.³⁵⁸ Un dia abans -el 12 de juliol- s'havia assassinat al tinent d'assalt José Castillo.

Des de les eleccions de 1934 i sota la presidència de Josep Berenguer i Cros, el govern municipal de Tortosa aglutinava totes les forces polítiques d'esquerres, a excepció dels anarquistes, partidaris aferrissats de l'abstenció. Així doncs, la majoria municipal s'havia constituït en base al partit de Marcel·lí Domingo, amb elements de l'esquerra de Catalunya -Josep Rodríguez-; d'Acció Catalana -Josep Mª Brull-; del Centre Obrer -Cabrera i Pons; i del partit socialista (UGT) -Joan Falcó i Tomàs Jardí. L'oposició municipal estava formada pels carlins i per la Lliga.

Quan arriben les primeres notícies de l'alçament militar, Tortosa ja porta més d'un mes amb el sector del tèxtil en vaga i l'ajuntament ja ha pres mesures de seguretat ciutadana en previsió de possibles aldarulls. Joan Cid i Mulet -llavors regidor de cultura de l'ajuntament de Tortosa- explica que els que el 19 de juliol ocupen càrrecs de govern en aquestes comarques, no reben cap mena d'orientació ni d'ajut des de la capital catalana. Les notícies van arribant directament a la seu de les organitzacions polítiques i sindicals; una informació un xic confusa que els tindrà desorientats, en els primers moments de l'alçament militar. De fet, aquesta confusió i desinformació retardarà la reunió del Comitè Antifeixista de Tortosa fins a les 6 de la tarda del dia 20 de juliol.

³⁵⁷ MONTSERRAT, J.: *Joaquín Bau Nolla y la Restauración de la monarquía*, p.71-72.

³⁵⁸ CORREO DE TORTOSA 13/7/1936, p.3.

El 22 de juliol el diari EL PUEBLO publica dins l'apartat de notícies locals una nota titulada *Serenitat!* En aquesta es diu que el feixisme està donant els seus darrers batecs agònics i s'insta a la calma i a la disciplina, per tal de recobrar la normalitat ciutadana. Es demana que no s'escolti cap veu, *cap remor, cap ordre que no emani de les autoritats legals o dels dirigents responsables del front popular*. Aquest mateix dia es fa pública l'ordre de clausura dels centres polítics de tendència dretana: el Centre de la Lliga Catalana; el Círcol Catòlic Tradicionalista; el Centre Radical; el Patronat de la Sagrada Família; el local de la CEDA, etc. Es clausuren també les esglésies, la catedral i el Palau Episcopal. En la present publicació també s'especifica que aquesta ordre és extensiva a la resta de pobles comarcans.

Tot i que en aquests dies s'han detingut *elements dretans* que hom suposa deuen estar complicats en el moviment subversiu dels feixistes i dels militars, el periòdic *Heraldo de Tortosa* publica una nota en la que informa de que a Tortosa hi ha tranquil·litat absoluta, *no havent-se produït cap accident i havent-se reanudat de nou la normalització de la vida ciutadana*. Confirmant aquestes informacions procedents dels periòdics locals, Joan Cid i Mulet explica que, en un primer moment, *l'agitació que emmetzinava les entranyes d'Espanya* no arribarà fins a les ribes de l'Ebre.³⁵⁹

A través del propi Francesc Mestre sabem alguna cosa més d'aquesta aparent calma que no surt publicat en els mitjans de premsa locals. De fet, el 26 de juliol, Mestre va a veure a Mossèn Joan Piquer, que és el rector de la seva parròquia -Sant Blai- i que es troba detingut en el col·legi de Sant Lluís –ara convertit en presó-. Allí, també hi troba empresonats d'altres sacerdots de qui no cita els noms. Comenta que li permeten veure a mossèn Piquer i que en la conversa que parlen del poble de Piquer, Vinaròs, i del que està passant aquells dies a Tortosa... Piquer s'esforça per tranquil·litzar a Mestre i, finalment, s'acomiaden amb una abraçada; la darrera. Molt preocupat i emocionat, pel que acaba de veure i de viure, Mestre es dirigeix a la presó pública de Tortosa on hi també hi ha *segrestats* d'altres amics seus. Deu dies més tard -el 5 d'agost- Joan Piquer i d'altres companys en l'adversitat, seran assassinats aprofitant la foscor de la nit en diferents llocs despoblats.³⁶⁰

L'endemà, la notícia dels assassinats omple d'espant la ciutat i el terror s'apodera dels seus ciutadans, en veure que els assassins es fan els amos del municipi, ocupen certs càrrecs i es mouen per on volen impunement. Els crims, els segrestos, els robatoris i els assalts a les cases van en augment, a mesura que els seus protagonistes es revesteixen d'una total immunitat. Per a Mestre, el que ara està passant a la ciutat, poc o res te a veure amb l'alçament militar, ni amb la lluita contra el feixisme. L'anomenat *Front Popular* -conformat segons ell per trànsfugues de diferents partits

³⁵⁹ CID I MULET, J.: *La guerra civil...* pàgines 37-39.

³⁶⁰ Manuscrit de Francesc Mestre on fa un esbós biogràfic de Mossèn Joan Piquer i Valenzuela. Vinaròs, 28/1/1939.

polítics- està sembrant el pànic en tot el municipi. El relat de Mestre descriu tots aquests elements com una caterva d'ambiciosos i d'instigadors hipòcrites, falsaris i oportunistes, amb poques ganes de treballar, plens de cobdícia i set de sang.³⁶¹ Però, en realitat, qui és aquesta gent? D'on surt?

La resposta la trobem recuperant el relat de Joan Cid i Mulet, quan explica que entre el 30 i el 31 de juliol de 1936 arriba a Tortosa un nombrós grup de gent que la Comissió Regional de la CNT-FAI ha enviat en comissió "específica", motiu pel qual a partir d'aquest moment aquesta delegació serà coneguda com *La Específica*. Amb la seva arribada, la tarda del 31 de juliol comença a impregnar-se d'un aire estrany. Entre les vuit i les nou del vespre, quan la gent està a les seves cases sopant, comencen a sonar les primeres alarmes de foc. Grans columnes de fum revelen que es tracta de les esglésies de Sant Blai, de Sant Pere, el Roser, Sant Jaume, els Dolors, el convent de Santa Clara, el de la Puríssima, el Seminari... *La Específica* ha començat a actuar i la seva missió a Tortosa ha deixat de ser un secret. En acabar els incendis començaran els saquejos, els empresonaments i les revenges.³⁶²

Els treballs realitzats per Subirats Piñana, i per Cristina Favà i Ester Galindo, ens aporten més llum sobre aquest grup de la FAI, arribat de Barcelona i conegut com *La específica*. Es tracta d'una trentena d'homes i dones liderats per l'extremeny Manuel Carrozas Borrallo -sospitós de provenir de la dreta i que, fins i tot, es considerat per alguns com un falangista infiltrat dins la FAI-. Carrozas arriba a Tortosa acompanyat per la seva dona -Felisa Alcón Manzano, coneguda com *la republicana*- amb els seus dos fills, i el seu germà -Antonio Carrozas Borrallo-.³⁶³

Sota l'empara de les organitzacions sindicals, es creen les milícies de voluntaris. Aquestes acabaran reemplaçant en les seves funcions a la policia municipal i, més que forces d'ordre, depassant llurs funcions de vigilància, control i guàrdia, es dedicaran al saqueig de cases i pisos abandonats, i a practicar detencions a tort i a dret. En paraules de Joan Cid i Mulet, Tortosa resulta ser l'excepció en l'execució que el programa revolucionari està portant a terme arreu de Catalunya i és motiu de vergonya per als revolucionaris. Aquesta situació acaba desembocant en la voluntat d'un ràpid control d'aquestes comarques *anòmales*, i en el fenomen de captació i d'assimilació de les

³⁶¹ Notes manuscrites de Francesc Mestre i esborrany de l'article sobre Gerard Vergés i Zaragoza, que posteriorment serà publicat a DIARIO ESPAÑOL 14/5/1940. Esborrany manuscrit per Francesc Mestre per al pròleg del llibre de Lluís Monllaó -Llaonet- *Estampas de dolor y sangre...*, publicat l'any 1941.

³⁶² CID I MULET, J.: *La guerra civil i la revolució a Tortosa...*, p.51-57.

³⁶³ Manuel Carrozas Borrallo, natural de Valverde de Mérida -Badajoz-. Veure: FAVÀ,C.; GALINDO,E.: *Els llibres del cementeri com a eina en el recompte de les morts a causa de la guerra civil al municipi de Tortosa 1936-1939*, p.232-233. MIRAVALL, R.: *Tortosa 1936-1939*, p.14-43. SOLÉ I SABATÉ, J.M.; VILARROYA I FONT, J.: *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, p.75-76. SUBIRATS PIÑANA, J.: EVOCAIONA 36-36. *La guerra civil des de Tortosa -Tortosa 1989- i Tortosa front de guerra.* -Barcelona 1996-.

masses, fins aleshores pacífiques, que exerciran els capitosts forasters arribats a Tortosa.³⁶⁴

Les ordres emeses per les comissions de *La Regional* i de *La Específica* s'hauran d'executar de manera precisa; com un acte de fe. De fet, amb aquest sistema d'actuació ràpida i d'obediència cega, es posarà en perill tan a les persones d'ideologia dretana, com als propis republicans.

Les milícies de voluntaris van omplint les presons amb gent de Tortosa i de les poblacions circumdants, creant un problema de saturació de les mateixes. La solució per als de la F.A.I. —encapçalats per Batista i Roig— és clara: *el passeig*; és a dir, l'assassinat. Per aquests individus, els enemics són el clero, els militars i els burgesos —per aquest ordre— i, dins dels burgesos, segons Cid i Mulet, no fan distinció entre els lliberals i els que no ho són i, fins i tot, titllen als republicans d'aburgesats.

A principis d'agost s'està instal·lant una emissora de radio provisional a Tortosa, que s'inaugura el dia 5 del mateix mes. La seva missió és la de radiar els bàndols i altres ordres oficials, al temps que s'aprofita per donar a conèixer la marxa de la guerra civil a la resta de la Península. La seu d'aquesta emissora s'estableix al local que s'ha confiscat a l'Editorial Catòlica.³⁶⁵ Durant aquest mateix mes, es porten a terme els primers assassinats i a la llista d'executats de la primera nit s'hi afegiran nous noms *fins a fer-la interminable. Seran innecessaris els Tribunals perquè el "poble" es prendrà la justícia pel seu compte. El "passeig" prendrà el ritme d'una funció normal gairebé habitual. Ciutadans que res no han tingut a veure en el plet que ja fa un parell de setmanes que dura, cauen ignominiosament sacrificats per uns fusells que s'escudaran en la complicitat de la nit.*³⁶⁶

Una altra qüestió ha tenir en compte per comprendre la situació que s'està vivint a Tortosa és el fet de que en els darrers anys, ha anat creixent una forta tibantor entre els seguidors de tendència marcel·linista i els socialistes del Centre Obrer, que ha motivat l'absència dels ugetistes en els escons municipals el 19 de juliol. Aquesta tibantor afecta, i molt, la relació personal entre Fernando Pons i Marin —membre del Partit Socialista Unificat de Catalunya— i Josep Berenguer i Cros —alcalde de Tortosa—. El nucli del Comitè Antifeixista de Tortosa anirà relegant dels càrrecs importants als amics polítics de Berenguer, amb la idea enderrocar els republicans i a Berenguer del poder municipal. El cop definitiu arriba en forma de manifestació ciutadana envaint l'ajuntament i ocupant el saló d'actes del consistori. L'antic ajuntament es substituït per una Junta municipal

³⁶⁴ CID I MULET, J.: *La guerra civil i la revolució a Tortosa...*, p.73-74.

³⁶⁵ TREBALL. Barcelona, 5/8/1936.

³⁶⁶ CID I MULET, J.: *La guerra civil i la revolució a Tortosa...*, p.80-82.

administrativa integrada per 8 membres: 3 per cadascuna de les sindicals i dos pels partits republicans. Berenguer és substituït automàticament.³⁶⁷

En una data que encara no he pogut concretar, Ernest Mestre i Ferrús, veterinari i únic fill de Francesc Mestre i Noè, ha estat detingut i empresonat sense que, a hores d'ara, hagi pogut aclarir el motiu de la detenció. Joan Cid i Mulet que considera aquest empresonament inconcebible i totalment injustificat, aconsegueix deslliurar-lo de la presó. Reconeix, però, que mentre ells -els d'Esquerra Republicana- intenten contrarestar els estralls d'una colla de malfactors no satisfets si la sang no es vessa, els seus esforços es mala guanyen amb l'ajut de la clandestinitat i de la impunitat.³⁶⁸

Tot i les diferents versions publicades sobre el fet que podria haver motivat l'assassinat d'Ernest Mestre, a hores d'ara he pogut corroborar els següents fets:

El dia 9 de desembre arriba la notícia de la mort d'Alfons Pla -cap de la *centúria de Querot* -Carot i Ferrer-; un dels elements fundadors de la CNT-FAI a Tortosa, en el sector d'Azuara, al front d'Aragó. Aquella mateixa tarda, a Tortosa, es porta a terme una gran manifestació de dol i de protesta contra els crims del feixisme i per la mort de Pla, que finalitza amb varis discursos des del balcó de la sindical -que aquells dies s'ha instal·lat en l'antiga seu del Patronat Obrer de la Sagrada Família-. Entre els oradors, crida l'atenció el discurs de Francesc Batista, prometent venjar a Pla.³⁶⁹

Les presons estan plenes de detinguts i poden ser un bon recurs per apaivagar la set de venjança. Un bon nombre de cenetistes, fortament armats, es concentren a altes hores de la nit a la Casa de la Ciutat exigint un determinat nombre de presos. Josep Brull i Solares –Regidor de Governació que exerceix funcions de Delegat d'Ordre Públic per delegació del Comissari Provincial- els hi barra el pas dient-los-hi que d'allí no en sortirà cap pres sense una ordre governativa. Aquella nit la situació es detura, però, l'endemà -dia 10- la venjança prendrà forma amb la foscor de la nit. Cid i Mulet ho descriu de la següent manera: *un altre cop, l'espetec dels fusells s'escolta dins del silenci dels camps deserts i el dol truca a les llars d'una faisó tràgica i colpidora...*

Per continuar el relat dels successos d'aquests dies he de recorre als apunts que en el seu dia vaig prendre d'un dels seus protagonistes: Lluís Mestre i Rexach, net gran i fillol de Francesc Mestre i Noè. En les meues notes constato que, en els dies en que situa el relat, fa poc que ha complert els 17 anys. La narració de Lluís Mestre ens situa en la nit-matinada del 10 al 11 de desembre de 1936 i, a casa seva, tots estan dormint: "Em vaig despertar sobresaltat quan abateren a cops la porta de casa i, després, la de la meua habitació. A punta de pistola em tragueren del llit i, a empentes, em feren

³⁶⁷ CID I MULET, J.: *La guerra civil i la revolució a Tortosa...*, p.84-89. BAYERRI, E.: *Historia de Tortosa*. Vol IX, p.201-203.

³⁶⁸ CID I MULET, J.: *La guerra civil i la revolució a Tortosa...*, p.130-133.

³⁶⁹ Informació procedent de Lluís Monllaó – Llaonet- *Estampas de dolor...* p.71-73.

anar cap al menjador. Uns individus patibularis, ens apuntaren amb els seus fusells fins tenir-nos a tots reunits i comprovar que no hi faltava ningú. Sabien, perfectament, a casa de qui estaven i quants érem en total. Van voler que presenciéssim com s'emportaven, per la força, al meu pare. Lluís Mestre explica que no van valer de res els crits i els precs d'ell, del seu germà petit i de la seva mare.

Poc després, Ernest Mestre i Ferrús serà torturat a la presó, segons la versió donada per Llaonet, a mans de Xaparro,³⁷⁰ Carrouzas, Margarit i Grau;³⁷¹ els mateixos *individus patibularis* que havien irromput violentament a casa de la família Mestre, clarament identificats per tots els presents.³⁷²

A l'alba del dia 11 de desembre, un cotxe òmnibus -conegut popularment com *l'autobús fantasma*- s'emporta els detinguts d'aquella nit, amb destinació desconeguda. El final de trajecte els descobreix que es troben en un lloc del terme municipal de Vinaròs conegut com *La pedrera de Càlig*. Allí, en la versió de Cid i Mulet, una dotzena de ciutadans tortosins troben la mort més espantosa, mentre la versió donada per Llaonet afirma que el total de víctimes són 14. Mes endavant es coneixeran els detalls de les tortures sofertes, de l'afusellament i de la crema dels cossos -per boca dels propis botxins-, de la que en sobreviurà un carnet que identifica d'entre les restes, el cos d'Ernest Mestre i Ferrús, fill de Francesc Mestre i Noè.³⁷³

En totes les versions que he pogut consultar, queda clar que l'escamot que s'emportà al fill de Francesc Mestre no porta, ni presenta, cap ordre de detenció ni cap mena de document que justifiqui d'alguna manera, els actes que van a perpetrar. La mort d'Ernest Mestre i Ferrús ens obre, doncs, una sèrie d'interrogants: qui és? perquè el

³⁷⁰ Joan Vilàs Comí -*Lo Xaparro*-, va ser fundador de les joventuts socialistes de Tortosa, l'any 1924, i de les Joventuts Socialistes Unificades. Estava afiliat a la secció de metal·lúrgics del Centre Obrer de Corporacions quan va ingressar a la UGT. Afiliat a l'antic partit Socialista Obrer Espanyol, al fusionar-se a Catalunya els partits de classe, ingressà en les files del Partit Socialista Unificat de Catalunya. En el moment de l'alçament militar de juliol de 1936, va formar part del Comitè del front Popular i, més tard, del Comitè Antifeixista de Tortosa. A banda de la seva participació activa en els fets de la nit del 10 a l'11 de desembre de 1936, ha estat identificat per familiar de les víctimes com un dels instigadors en la confecció dels llistats de víctimes.

³⁷¹ Ramon Grau i Pedrol. Membre de la CNT

³⁷² LLUITA Tortosa 20/5/1937, p.1-2 i 17/7/1937, p.1-2. LLIBERTAT 3/7/1937, p.2 i 5. CID I MULET, J: *La guerra civil i la revolució...* p.131-132. MIRAVALL, R.: *Tortosa 1936-1939*, p.65. MONLLAÓ, J.: *Estampas de dolor y sangre...* p.71-76.

³⁷³ Llistat de víctimes de la massacre portada a terme a la pedrera de Càlig la matinada de 10 a l'11 de desembre de 1936. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 7.INFORMACIÓ I LLISTATS D'ELABORACIÓ PRÒPIA..., APÈNDIX 4.

maten? Anaven pel fill o pel pare? Per trobar les respostes a aquestes preguntes, haurem de situar aquest personatge dins del seu context.

El fill de Francesc Mestre, Ernest Mestre i Ferrús, des del seu retorn a la ciutat de Tortosa l'any 1923-1924, fou el Sotsdelegat de Sanitat Veterinària del Partit Judicial de Tortosa, Inspector d'Higiene Pecuària del terme municipal de Tortosa i secretari del Col·legi Oficial de Veterinaris de la Província de Tarragona. L'any 1931 davant la manca de professors a l'Institut de Tortosa, es va oferir per donar classes de biologia fins a final de curs. Era catòlic practicant i, tot i no militar en cap partit polític, era públic i notori que es sentia català de soca-rel i simpatitzava amb el catalanisme.

Seguint el relat de Lluís Mestre i Rexach, descobrim que des d'un primer moment, el seu avi Francesc va tenir clar que era a ell, a Francesc Mestre, a qui buscaven. Com a home públic, tothom sabia qui era; quina era la seva ideologia i quines eren les seves creences religioses. Tot i la seva avançada edat -70 anys- i el seu delicat estat de salut, continuava sent un referent en aquelles comarques. Per aquest motiu, ell insistí en ocupar el lloc del seu fill i presentà resistència davant els que volien emportar-se'l. La resposta fou un cop amb la culata d'un fusell, per apartar-lo del seu fill, en mig de burles i humiliacions.

Lluís Mestre explica que dies més tard, un d'aquests *individus patibularis* que s'havien emportat al seu pare i que descriu com un personatge extret d'un quadre de la revolució francesa, muntat a cavall, es dedicà a seguir als familiars de les seves víctimes explicant-los, amb tota mena de detalls escabrosos, com havia torturat als seus éssers estimats i com els hi havia donat mort amb el major dels patiments. La descripció d'aquest individu coincideix amb la que Cid i Mulet, Enric Bayerri, i Subirats i Piñana, donen de Manuel Carozas Borralló; membre de *La Específica*.

Al meu entendre, queda clar que l'objectiu principal de la venjança era Francesc Mestre; d'això ja no em queda cap dubte. Ell tenia tots els papers de l'auca, per concentrar l'odi i la set de revenja. En aquells dies, els discursos i les arengues arremetien contra els feixistes, els vaticanistes, els monàrquics, els militars i els tradicionalistes, si; però també ho feien contra els catalanistes i la gent de la Lliga, demonitzant, molt especialment, la figura de Francesc Cambó, com a còmplice del feixisme. Mestre era un catòlic practicant que, tot i haver tingut els seus desacords amb els darrers bisbes dertusans, com a creient, mai s'havia apartat del sí de l'església. Altrament, si la seua figura com a catalanista i com a "lliguero" traspassava les fronteres comarcals, al llarg dels anys, el nom de Cambó havia quedat vinculat a la seva persona.

Francesc Mestre també era el germà d'un ex-alcalde de Tortosa -Joan Mestre i Noè- que seguia les línies polítiques del marquès de Marianao i era l'oncle polític d'un altre ex-alcalde membre de la Unió Patriòtica- Antonio Llorca. Francesc Mestre, però, tenia el respecte de moltíssima gent d'esquerres; especialment dels periodistes. Era públic i notori que l'any 34 havia tret de la presó a Josep Berenguer i Cros i a Sebastià Campos Terrè -en aquells moments capità del *Batalló de la Victòria-*, entre d'altres. No obstant

això, ara dins l'ajuntament hi havien entrat els enemics de Berenguer i Cros i s'havien situat en llocs rellevants.³⁷⁴

Per últim, en el relat de Lluís Mestre hi ha un detall que crida especialment l'atenció: l'animadversió de Manuel Carrozas cap a la vídua d'Ernest Mestre i Ferrús a causa del seu pronunciat accent català -recordem que ella era filla del Lluçanès-; un odi que podia ser clarament titllat, segons explicà Mestre, de catalanofòbia.

Reprenent el relat dels fets viscuts per Lluís Mestre, crec rellevant incloure-hi els sentiments de desconcert, de ràbia i d'impotència que va sentir aquell noi de 17 anys, presenciant com s'emportaven al seu pare, violentament, i sense que ningú d'ells pogués fer res per impedir-ho.

Lluís Mestre m'explicà que a l'assassinat del seu pare, es sumà el terrible dolor de veure com el seu avi Francesc s'enfonsava en aquesta tragèdia i es consumia per dins.

En una data que encara no he pogut concretar de l'any 1938, Lluís, el net gran de Francesc Mestre, es cridat a files i se li marca com a primer destí Barcelona, on ha de rebre uns cursos de formació sobre gasos i guerra química. Durant aquesta estada formativa, Lluís Mestre cau malalt a causa d'una infecció tifoide. Un cop restablert i donat que un dels comandaments ha sabut dels coneixements tècnics de radio de Lluís Mestre, se li fa una segona formació en emissores mòbils i de radioenllaç, essent incorporat al cos d'Enginyers de l'exercit republicà com especialista en transmissions i radiofonia. A partir d'aquest moment, es destinat al sector d'Isona-Bastus-Sant Corneli.

Mentrestant, degut a la situació en que es troba la ciutat de Tortosa Francesc Mestre, juntament amb la seva jove -Enriqueta Rexach- el seu net Ernest, Josefina Salvadó³⁷⁵, les seves dues germanes -Enriqueta i Carme Mestre i Noè- i quatre dels cinc fills de la seva neboda Sofia Mestre³⁷⁶ s'han refugiat en un petit mas situat al Regués.

Una part important de la seva supervivència es deu a que el mas on s'estan disposa d'un pou o cisterna, que els hi assegura el subministrament hídic. En el moment en que la fam i les epidèmies inunden aquella zona, passaran a dependre dels alts coneixements

³⁷⁴ LLUITA Tortosa 26/10/1936.

³⁷⁵ Josefina Salvador i Llopis, havia entrat a formar part del servei de la casa amb només 13 anys -fent-se passar per més gran-. Enriqueta Rexach li ensenyà a llegir i a escriure. Quan va començar la guerra, Josefina -òrfena de mare i amb no gaire bones relacions amb la nova muller del seu pare-, no va voler deixar a la seva senyora, sola, a càrrec de tres ancians i cinc nens. Ella, amb qui jo em vaig criar des que vaig néixer, em relatarà moltes de les històries viscudes abans, durant i després de la guerra civil, que enriquiren les relatades per la meva avia -Enriqueta Rexach-, el meu pare -Lluís Mestre- i els meus oncles Federico, Alfonso i Enrique Llorca i Mestre.

³⁷⁶ Federico, Pepe, Alfonso i Enrique Llorca i Mestre, han estat deixats al càrrec d'Enriqueta Rexach i de Francesc Mestre, ja que el seu pare ha estat empresonat i portat a Barcelona. La seva mare -Sofia Mestre- i un dels seus fills -Joan- marxen cap a Barcelona, amb cartes de recomanació de Francesc Mestre als seus contactes a la ciutat comtal- per mirar d'alliberar-lo.

sobre fongs, tubercles silvestres, plantes comestibles i les seves propietats curatives, etc. que te Enriqueta Rexach -la jove de Francesc Mestre i Noè-.

El 5 d'agost de 1938 Francesc Mestre aconsegueix una autorització amb salconduit - amb data de caducitat de vuit dies- per a que ell, com a cap de família, juntament amb les seves germanes, nora i net, Josefina Salvadó i els quatre germans Llorca-Mestre puguin marxar cap a Vinaròs per fixar allà la seva residència. L'escassetat d'aliments al Regués, així com les condicions d'inseguretat i d'insalubritat, aconsellaven sortir ràpidament d'allí cercant unes millors condicions de vida. Un cop instal·lats a Vinaròs, començaran a rebre notícies i les primeres cartes dels amics i familiars que han sobreviscut. El Bisbe de Mallorca, Josep Miralles, l'informa del seu estat de salut i de com està la situació en aquella illa.³⁷⁷ També s'assabenta que el Bisbe de Tortosa Felix Bilbao es troba a Vitòria sa i estalvi.³⁷⁸

Després de mesos sense saber res del seu net Lluís i, fins i tot, d'haver-lo donat per desaparegut o mort, finalment reben les primeres notícies: està greument malalt, però viu.

Tornant a les paraules escrites pel propi Francesc Mestre, l'epíleg d'aquesta tragèdia és aterrador: A banda del dolorós degoteig de notícies que informen de la pèrdua de familiars, amics, veïns i coneguts, Tortosa s'ha convertit en una ciutat deserta i desfigurada. Els camps estan plens de cadàvers. El vuitanta per cent dels seus edificis han quedat devastats, amb les façanes i els seus interiors derruïts o a punt de desplomar-se. Hi ha una perillosa confusió de tubs d'aigua i de gas... de cables elèctrics... Es veuen balcons sense plataformes ni balustrades i d'altres es troben penjant i a punt de caure. Els carrers estan plens de runes i en alguns casos son intransitables. Els tres ponts han estat volats amb dinamita.

Les germanes i els nebots de Francesc Mestre tornen a Tortosa durant la segona meitat de 1939. Ell no es veu amb cor de tornar. L'assassinat del seu fill, els amics que han desaparegut, els esforços i els treballs de tants anys... Tot ha desaparegut amb un obrir i tancar d'ulls i presenciar-ho seria enormement dolorós.

El desembre de 1939 Francesc Mestre te que tornar a Tortosa amb motiu dels funerals, portats a terme a la catedral de Tortosa, en memòria del seu fill i dels que moriren amb ell la fatídica nit del 10 a l'11 de desembre de 1936. Al seu dolor es suma l'impacte que li provoca la desaparició de la seva ciutat; és una imatge esgarrifosa que el colpeix...

Els seus escrits son ara els d'una ànima errant que no li troba sentit a la vida. No es capaç de sobreposar-se a la mort del fill i totes les seves cartes i versen entorn a la

³⁷⁷ El Arzobispo-Obispo de Mallorca. Carta de Josep Miralles a Francesc Mestre. Palma 21/10/1938. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 103.

³⁷⁸ El Obispo de Tortosa. Carta de Félix Bilbao a Francesc Mestre. Vitòria 27/3/1939. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 104.

seva figura i a com va morir. Sempre ha sabut que si un dia arribava un altra dictadura, aquesta seria despietada i sanguinària i ara només te por pels que han sobreviscut. Quin futur els espera?

Aquest deambular per la vida, ara, només troba el consol amb el retorn a casa del seu net Lluís. Greument malalt, si; però viu.

L'edifici on hi ha el pis de Francesc Mestre és un dels pocs de l'eixampla de Tortosa que ha quedat dempeus després dels bombardejos. Encara hi ha un obús sense esclatar en el sostre que s'ha emportat part de la teulada i de la façana. Li comenten que el reton a casa no serà possible fins poder desarmar l'artefacte i un cop revisada l'estructura i la seguretat de l'edifici. Els pisos han estat totalment saquejats i no hi queden ni portes, ni finestres, ni, tan sols, els sanitaris dels lavabos. La ciutat no te ni llum, ni aigua, i la guerra ha deixat el clavegueram inservible. Hi ha escassetat de benzina, de fusta, de vidres...

Francesc Mestre tornarà a Tortosa l'any 1940 amb motiu d'haver estat nomenat majordom de les festes de la Mare de Déu de la Cinta i per darrer cop sentirà les veus de l'Orfeó Tortosí, cantant en català, a la catedral de Tortosa. Aquesta serà la seva darrera batalla i el seu últim regal a la ciutat, deixant aquest mon el 6 de novembre de 1940.

2.PREMSA I PERIODISME

Els inicis dins del mon de la premsa i del periodisme.

Entre els anys 1886 i 1887 Francesc Mestre torna de Barcelona i s'instal·la definitivament a Tortosa.³⁷⁹ Aquí es retroba, entre d'altres, amb el seu mestre de l'adolescència, el canonge Ramon O'Callaghan; amb Sinesi Sabater,³⁸⁰ a qui Mestre considera degà de la premsa tortosina; amb Antoni Añon,³⁸¹ que Mestre defineix com un dels primers catalans catalanistes; amb el doctor Jaume Ferran, incitador dels seus primers passos dins del mon de la fotografia, i amb Manuel Domingo i Manuel³⁸² descrit per Mestre com l'alienador dels seus primers entusiasmes literaris i, en aquells moments, redactor en cap de *Diario de Tortosa*. Les seves primeres col·laboracions periodístiques veuran la llum a *La Voz del Progreso*³⁸³ amb poemes publicats dins la secció *variedades*³⁸⁴ i a *Diario de Tortosa* on el trobem col·laborant amb noms com el de Cels Gomis, Miquel Rey i

³⁷⁹ A casa dels seus pares, al carrer de la Llotja nº1.

³⁸⁰ Sinesi Sabater i Lledó. Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franc tirador...* p.81.

³⁸¹ Antoni Añon i Cortiella. Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franc tirador...* p.54.

³⁸² Manel Domingo i Manuel (Tortosa 1/1/1857-+30/3/1914). El 3/5/1877 fundà i dirigí el periòdic bisetmanal *El Bien Público* –que fou suspès en 30 de maig de l'any següent-. Al sortir *La Gaceta de Tortosa* l'any 1879, va col·laborar amb aquest periòdic (bisetmanal). Va formar part de la redacció del *Noticiero Dertosense* i el 1883 passar a formar part del cos de redactors de *Diario de Tortosa*. Segons explica Mestre, va portar lo pès material de la redacció. Al morir Lluís Bernís i Mayor -director d'aquest darrer diari-Manuel Domingo va ocupar-se de la seva direcció. Va ser Regidor de l'Ajuntament de Tortosa els anys 1901 i 1909-, i Alcalde de Tortosa el 1903.

MESTRE I NOÈ, F.: *Diario de Tortosa...* MESTRE I NOÈ, F.: *Tercer aniversari de la mort de D. Manuel Domingo i Manuel director de "Diario de Tortosa"*. DIARIO DE TORTOSA 30/3/1917.

³⁸³ *La Voz del Progreso* era un diari possibilita fundat per Carles Bés -l'any 1885- que s'imprimia al carrer Moncada 22 de Tortosa. L'any 1886 passa a ser dirigit per Gonzalo Jover i s'imprimeix en la impremta de *La Voz del Progreso* a càrrec de Joan Palou Benet, situada al passatge Franquet cantonada amb el carrer de la Ciutat. L'any 1888 el cos de redacció i impremta es traslladen al carrer del Temple. Francesc Mestre apunta que el primer de març de 1888 alguns correligionaris possibilistes sortiren pels pobles en viatge de propaganda castelariana i que el 11 de juliol aquest diari encara es publicava. Segons la informació procedent de Silvestre Ibáñez, l'any 1890 aquest periòdic seguia la trajectòria de Castelar; aquest li dona el comandament comercial del partit possibilista. En la seva etapa final seguirà les directius polítiques de Josep Mª Piñol.

³⁸⁴ Tots aquests poemes -escrits en castellà- seran recollits dins d'un volum titulat *Ecós del alma* (colecció de poesias) on ja signa: *Francisco Mestre Noé miembro de la Junta poética malacitana*.

Manuel Peñarrubia, dins la secció *variedades*, dedicada a la poesia i l'entreteniment. Més endavant, cap a 1889, començarà la seva singladura com a periodista dins del cos de redacció de *Diario de Tortosa*.

Amb vint anys i la motxilla carregada de projectes, d'idees i d'il·lusions, Francesc Mestre inicia el seu camí dins del món de la premsa d'una manera tímida: amb la publicació d'alguns dels seus poemes i de fragments de les seves obres teatrals; recuperant la figura i l'obra del seu admirat parent Jaume Tió i Noè, de qui ha anat seguint el rastre durant la seva estada a Barcelona i continuarà investigant al llarg dels anys fins a poder publicar la seva biografia.

Aquests, no seran unes anys fàcils. El republicanisme està mal vist en tota la comarca i Francesc Mestre és fill, nebot i amic de republicans. Fins i tot el seu germà gran -Joan-, darrerament, s'ha declarat obertament com a republicà lliberal. No importa que tingui familiars i amics lliberals, tradicionalistes o conservadors; ara, l'enemic a batre és el republicanisme, una ideologia que alguns estan entossudits en voler-la barrejar amb l'ateisme, la maçoneria i l'anticlericalisme. I és dins d'aquesta mentalitat on es concep la idea de rebuig i de persecució de tot allò que pugui recordar aquesta mena de flaires.

Les primeres publicacions de Francesc Mestre dins la premsa tortosina veuran la llum dins d'aquest ambient enrarit on aquest noi recent arribat de Barcelona i qui sap amb quines idees al cap, està escrivint i representant una part de la seva obra en llengua catalana. Fruit d'aquesta situació, esdevindran els seus primers articles signats amb la inicial "M" o sota diferents pseudònims.

Les incursions de Francesc Mestre dins el món de la premsa no es limiten a Tortosa o a l'àmbit català. L'any 1888 es nomena membre de la *Junta Poética malacitana*³⁸⁵ i el setembre de 1890 rep el nomenament com a corresponsal de *EL ATENEO Semanario de Literatura, Salones, Teatros, Ciencias, etc.* de Màlaga.³⁸⁶

És en aquesta etapa, en la que Mestre es dedica a observar les diferents maneres de fer premsa i d'exercir la professió de periodista. I és, precisament, en aquest període i dins la redacció de *Diario de Tortosa* on trobarà molts dels seus referents.

Mestre comença a col·laborar amb *Diario de Tortosa* l'any 1886 amb una composició poètica dedicada a commemorar el novè aniversari de la mort de son

³⁸⁵ Títol de la *Junta Poética Malacitana*, Màlaga 30/12/1888, signat per Narciso Díaz Escobar –President- i Ramón A. Urbano –Secretari-.

³⁸⁶ Nomenclamiento de Corresponsal del ATENEO, Semanario de Literatura, Salones, Teatros, Ciencias, etc. (Año XIV). Redacción San Juan de Letrán, 2 Màlaga. Signat: *Por la Redacción, Narciso Díaz de Escobar*.

germà Ismael.³⁸⁷ Feia sis anys que *Diario de Tortosa. De intereses generales. Avisos y noticias. -Eco imparcial de la comarca* havia començat la seva nova singladura sota la direcció de Lluís Bernís,³⁸⁸ amb un cos de redactors format per: Joan Cachot, els germans Leopold i Felip Vergez, Carles Bés i Manel Domingo i Manuel que, oficialment, tenien la seva seu de redacció i d'administració a la Plaça de la Constitució 16, entresol.³⁸⁹

Des de la seva fundació fins l'any 1887 hi col·laboren: Frederic Pastor,³⁹⁰ Joaquim Caníció, Jaume Ferran, Inocenci Paulí, Ramon Marquès, Francesc Mestre i Noé, Sinesi Sabater, Julià Cusidó, Rafel Villó, Josep de Villasante³⁹¹ i Ramon Mª Latorre.³⁹² L'any 1889 s'incorporarà a aquest grup l'alcanyissenc Santiago Contel, més conegut pel seu pseudònim: *Anitorgis*.³⁹³

El centre neuràlgic de la major part d'aquest cos de redacció i dels col·laboradors es troba al *Cafè d'Alsina* -situat a les afores del *Coll de Sant Joan*-; una casa baixa, aïllada, com tantes d'altres escampades pel que serà el futur

³⁸⁷ MESTRE I NOË, F.: *Un recuerdo. A mi inolvidable hermanito Ismael † 22 febrero 77*. DIARIO DE TORTOSA 21/2/1886. MESTRE I NOË, F.: "*Diario de Tortosa*" i "*Heraldo de Tortosa*". HERALDO DE TORTOSA, gener de 1925.

³⁸⁸ Lluís Bernís i Mayor (Amposta - †Tortosa 17/1/1890). Fundador i director de *Noticiero Dertosenense*, tancarà aquest periòdic per a fundar i dirigir *Diario de Tortosa*, explicant els seus motius en el primer número d'aquest diari.

³⁸⁹ La impremta estava situada al Carrer dels Canvis 3 i els punts de subscripció eren: a Tortosa, en l'administració del *DIARIO*; a Barcelona, a l'Agència Rodés i companyia, situada al carrer Escudellers 41; a Madrid, a l'Agència Exprés, situada al Carrer Alcalá 16, baixos. Els preus de subscripció: A Tortosa, un mes per avançat, 1 pesseta. Fora, trimestre, 4 pessetes. Sortia al carrer tots els dies excepte els següents els festius.

³⁹⁰ Frederic Pastor i Lluís (Tortosa 31/3/1846 -†19/4/1923). Vegeu: VERGÉS PAULÍ, R.: *Espurnes de la llar. Costums i tradicions tortosines*. Tomo I, p.343. VERGÉS PAULÍ, R.: *Espurnes de la llar. Costums i tradicions tortosines*. Tomo V, p.128.

³⁹¹ Josep Villasante i Lago. Advocat, poeta i pintor. Gendre de Sinesi Sabater i Lledó.

³⁹² Ramon M. Latorre treballava com a representant general de la companyia d'assegurances "La Magallana" a la Comarca de Tortosa, amb despatx propi al carrer Ros de Medrano nº4 de Tortosa. Francesc Mestre el descriu com un crític de teatre que, per la virulència dels seus escrits, es va crear moltes antipaties. DIARIO DE TORTOSA 1/6/1884, p.4.

³⁹³ Santiago Contel Marqués, enginyer, industrial i periodista, oriünd d'Alcanyís. Republicà federalista és afí a les idees de Pi i Margall. També es declararà Regionalista i Autonomista. És col·laborador de *Diario de Tortosa* i escriu, principalment, sobre les obres del ferrocarril de la Vall de Zafán . També col·labora amb *Eco de Teruel* i *Lo Somatent* de Reus. Fou un dels fundadors de *El Eco del Guadalope* d'Alcanyís – dirigit per Eusebio Mullerat-. Signa els seus articles amb el pseudònim *Anitorgis*.

Eixample del Temple -que en aquells moments tot just comença a néixer com a barri- i que Mestre descriu voltades de trossos de muralles fortins i soscavades de fosos militars.³⁹⁴

Tot i que *Diario de Tortosa* afirma no estar afiliat a cap partit polític, segons Francesc Mestre, les seves tendències son obertament lliberals i els seus redactors reben l'orientació de Josep Cañé i Baulenas -representant a Tortosa del partit dinàstic sagastí- a més de la del Cap Provincial Pere Antoni Torres, de Tarragona.

El traspàs de Lluís Bernís -el 17 de gener de 1890- provocarà diversos canvis: Manuel Domingo i Manuel assumeix la direcció del *Diario*; la seu administrativa i del cos de redacció passà al carrer Campomanes -a l'Eixample del Temple- i entren com a nous col·laboradors Gonzalo Jover i Miguel Rey, que des d'un primer moment, mantindran una relació molt tensa i competitiva, dins del partit lliberal comarcal i provincial, enterbolint el bon ambient que fins llavors havia reeixit entre els periodistes del *DIARIO*.

Aquest mateix any, amb el trencament de la coalició lliberal de la província, aquest periòdic segueix la política traçada pel comte de Rius a Tarragona i per Josep Cañé a Tortosa. Amb el naixement del nou partit, el diari millorarà les seves condicions tipogràfiques, augmentant una columna en cada plana i afegint-hi com a subtítol: *órgano del partido liberal*.

La quasi totalitat dels articles de Francesc Mestre a *Diario de Tortosa* son publicats com articles de la Redacció, sense que hi consti la seva signatura i sense que, a dia d'avui, s'hagin pogut identificar. Només l'any 1891 sortirà una sèrie d'articles per respondre a qui s'amaga sota el pseudònim *Fortunato* i que signarà amb el seu nom i cognoms.

A partir de l'any 1893 Francesc Mestre passa a formar part del cos de redacció de *La Verdad*, situat en un entresol del carrer Moncada de Tortosa -conegut popularment com *l'entresuelo*-.

Aquest és un periòdic de caire conservador, fundat per Teodoro González -que n'és el propietari- i està dirigit per Nicolau Bosch³⁹⁵ -conegut popularment com a *Colàs*- home de confiança de Teodoro González fins la seva mort, el 17 d'octubre de 1891.

³⁹⁴ MESTRE I NOË, F.: *¡Anitorgis!* LA ZUDA Tortosa, gener de 1922, p.18-19.

³⁹⁵ Nicolau Bosch i Illa tenia una llarga trajectòria en la redacció i direcció de premsa escrita. Anteriorment havia fundat els periòdics *DETOSENSE*, *CORREO DEL EBRO*, *LA OPINIÓN DEL PAÍS* i *CRÓNICA LOCAL*.

La presencia de Francesc Mestre dins del cos de redacció de *La Verdad*, així com la seva “particular” relació amb Teodor Gonzalez, és un cas atípic que no es pot entendre per si mateix, ja que Mestre no encaixa dins dels paràmetres polítics de *La Verdad* ni amb els de González.

Tot i que aquest ha de ser un tema aprofundit de manera monogràfica en un futur proper, crec necessari esbossar alguns dels trets que emmarcaren aquesta relació i, sense els quals, es difícil entendre-la.

De les anotacions de Francesc Mestre, que no va publicar ni en la biografia sobre Teodoro Gonzalez, ni en els seus articles, sabem que els Gonzalez eren descendents d’una família de la noblesa gallega vinguda a menys. Des de la seva arribada a Tortosa, la família paterna de Teodoro González sempre va estar vinculada amb la política a través dels càrrecs ocupats pels seus primogènits dins del funcionariat espanyol.³⁹⁶

Teodor González va iniciar la seva carrera política en la dècada de 1860 inscrivint-se en el partit moderat, que en aquells moments estava encapçalat pel notari Ramón Guardiola. Francesc Mestre explica que González va ser moderat fins a la Revolució de setembre de 1868 i dinàstic borbònic fins a la mort.

Proposat al govern per Guardiola, González va ser admès com a Diputat Provincial pel districte de Tortosa el primer de febrer de 1866.

Quan es reuniren a Barcelona les quatre Diputacions catalanes per a demanar a l’Estat un Concert Econòmic – el 6 de juny de 1868- Dalmases fou anomenat President i Teodoro Gonzalez Secretari. És en aquesta època, quan Teodor González iniciarà la seva etapa periodística: redactor i inspirador de: *El Dertosense* (1867), *El Correo del Ebro* (1868), *La Opinión del País* (1870), *La Crónica Local* (1873) i *La Verdad* (1880). Segons Mestre, des de les seves columnes -concretament del diari *El Dertosense*- orientà la política moderada cap una transformació social i econòmica que li portà gran número d’adeptes, però, que a pesar de les seves incursions en el món de la premsa³⁹⁷ la política va ser la seva veritable passió i el seu ofici.

³⁹⁶ El germà del seu pare -Antonio González Mercè- va exercir de Secretari de l’Ajuntament de Tortosa fins que fou assassinat per les turbes de la revolta de 1854 i per elles tirat al riu des del pont de barques l’inafaust dia 30 de juliol. MESTRE I NOË, F.: *Biografia del gran patrici tortosí Don Teodoro González i Cabanné*, pàgina 7. VERGÉS PAULÍ, R.: *Espurnes de la llar*. Tomo IV, p.192-197 i 235. BAYERRI, J.: *Teodoro Gonzalez i la Tortosa de la restauració a través de la premsa (1875-1902)*. Tortosa 1996. BAYERRI, J.: *Teodoro González a la Tortosa de la Restauració*. Tarragona, p.101-114.

³⁹⁷ En aquest sentit val la pena aclarir que ho va poder fer gràcies al saber fer dels seus dos germans -especialment de Pepe, que es qui escrivia i redactava els texts-, ja que Teodoro tenia una lletra il·legible i feia moltes faltes d’ortografia i de redacció. Aquest fet, fou motiu constant de broma entre els redactors i col·laboradors de *La Verdad*.

De fet, després de la mort del seu oncle Antonio, el seu pare -Mariano Gonzalez Mercè- no tan sols prepararia el camí del seu primogènit cap a la política, sinó que, en fer-ho, reproduiria el sistema familiar en el que ell mateix havia estat educat: un sistema on el fill gran asumia la representació i el futur de tota la família, en aquest cas, com a aspirant a gran polític i els germans menors restarien al seu servei, segons les necessitats del moment. És en aquest sentit que cal entendre els papers de Julio i Pepe González Cabanné, així com el seu accés a l'alcaldia de Tortosa en els moments en que Teodoro no podia, bé per ocupar el càrrec de Diputat a Corts, bé per altres causes.

Però, per entendre la relació entre Francesc Mestre i Teodor González, cal remuntar-nos a la vella relació entre aquest darrer i Marià Mestre i Sans -pare de Francesc- i regidor republicà de l'Ajuntament de Tortosa en diferents ocasions. Teodor i Marià sempre van mantenir posicions polítiques molt oposades i diametralment distants dins l'ajuntament de Tortosa, no obstant això, sempre ho van fer des del més profund respecte. El pas dels anys i el fet que Marià Mestre deixés l'activitat política, conduiria a Gonzalez a aproximar-se a Mestre en els moments de davallada política, fins i tot, per demanar-li consell i confessar-li algun dels seus errors. Aquestes converses s'aniran intensificant amb els anys, fins convertir-se en una discreta tertúlia diària en els baixos de la rebotiga de casa Mestre.

Francesc ha nascut, ha crescut i ha viscut en mig d'aquestes tertúlies apassionades, temperamentals i, de vegades, acalorades del seu pare amb González. Coneix el caràcter, l'obcecació, la tossuderia, l'orgull i els alta baixos de Teodor González; sap quines son les seves virtuts i, també, els seus defectes. Per la seva banda, González ha vist néixer aquell nen cec i l'ha vist lluitar i enfrontar-se a la vida i a les dificultats esdevingudes de la seva situació. Per a ell, Francesc ha passat de ser un cec amb un futur incert, a ser un dels nois més cultes i espavilats de la seva generació que, a més a més, sap com relacionar-se amb la gent i no te por d'anar on faci falta per aconseguir tot allò que es proposa.

Francesc Mestre acaba d'obtenir el títol de Tenedor de llibres i ha assumit el càrrec d'Habilitat d'Ensenyament Públic Primari dels mestres del partit judicial de Tortosa -Teodoro Gonzalez està a Madrid com a Diputat a Corts pel districte de Tortosa-. És precisament en aquest moment, que s'inicia una correspondència epistolar entre Teodor González i Francesc Mestre, en la que es pot percebre el respecte mutu, la confiança i també un cert to d'admiració de Gonzalez cap a Mestre. En aquestes cartes Gonzalez li demana informació sobre tot el que passa a Tortosa; vol saber els punt de vista de Mestre i, en molts moments, li confessa el seu estat d'ànim a Madrid i la seva situació en mig de la *gran la marejada*

política que hi ha dins Congrés dels Diputats.³⁹⁸ Per la seva banda, Mestre intenta treballar amb el que té a mà, i busca en Gonzalez a l'home que ell coneix bé i, també, al Diputat per Tortosa. Necessita implicar-lo en les seves noves funcions com Habilitat de l'ensenyament públic, per a millorar les condicions de sou i de vida dels mestres, la deplorable situació en que es troben les escoles i les aules, així com l'escassetat de recursos materials i pedagògics de que disposa el magisteri de la Comarca Dertusana.

Queda clar, en tot moment, que Gonzalez sap com pensa Mestre; coneix les seves idees, el seus sentiments i la seva convicció i fermesa com a català i com a catalanista. González no sols ho accepta i ho respecta, sinó que admira aquest nedar contra corrent de Mestre, la seva vitalitat i, també, la franquesa de les seves opinions, dels seus consells... Tot i tenir-los presents, en molts casos, confessa no seguir-los malgrat reconèixer que es tracta de *buenas proposiciones*.

De fet, Francesc Mestre és l'únic que pot parlar amb González clarament i sense embuts, tot sabent, l'un i l'altre, que políticament es trobem a les antípodes. Penso que aquesta és una relació que estimula a Teodor González i per això, vol a Francesc Mestre dins la redacció de *La Verdad*. Gonzalez es conscient que Mestre no pot durar gaire dins de *Diario de Tortosa*, que aquell mitjà se li ha quedat petit i, més d'hora que tard, aixecarà el vol buscant nous horitzons. S'ha d'afanyar abans que se li avanci un altre periòdic.

Amb la mort de Nicolau Bosch, *La Verdad* es queda sense director i Gonzalez aprofita l'ocasió per replantejar el seu diari i oferir al públic una nova versió més renovada.³⁹⁹

A inicis de l'any 1893 es canvia el títol de capçalera sortint al carrer com: *La Verdad. Diario político de noticias e intereses generales*.⁴⁰⁰ En aquesta època també es renova el cos de redactors que, a partir d'ara estarà format per: Manuel de Peñarrubia, Josep Mª Piñol -que acostuma a signar amb el pseudònim *El Sátiro*-, Amadeu Punzoda, Francesc Mestre i Noè -que acostuma a signar amb els

³⁹⁸ Cartes de Teodor González a Mestre, totes elles enviades des de Madrid, amb data: 18/3/1891, 1/12/1891 i 22/6/1892.

³⁹⁹ Hi ha un canvi important en la tipografia del periòdic: capçalera; tipus de lletres utilitzats, espais i interlineat; en els encapçalaments dels títols i subtítols... i també en el paper i la impressió, de manera que presenta una imatge més neta, més clara i, aparentment, més estructurada que facilita la lectura.

⁴⁰⁰ El primer número va sortir el 29/8/1880, editat en l'impremta Isuar. Més endavant la seva impressió passarà als tallers de Gabriel Llasat a la plaça Hospital nº5 de Tortosa i s'indica que els punts de subscripció es troben a la mateixa impremta del periòdic, en l'administració del periòdic –situat al famós *entresuelo* dels Gonzalez, del carrer Moncada-, en el domicili dels corresponsals –pel que fa a les poblacions forànies- i a la llibreria de Francesc Mestre i Noè, situada al carrer de la Rosa nº11 de Tortosa.

pseudònims: *Hermelando, Any Vell* i amb la inicial *M.*- i Eduard Sacanella. Val la pena deixar clar que, tot i formar part del cos de redacció, Francesc Mestre manté la seva posició i independència política dins del diari i que, en cap cas, militarà ni formarà part del partit conservador.

Els articles signats per Francesc Mestre -tan els que surten sota un pseudònim, com els publicats amb el seu nom i cognom- són de caire cultural i/o biogràfic dins les seccions: *Notas de un Reporter, Plumadas literarias, Picotadas, Nuestro grabado, Notas artísticas*, i poesies.

Mestre és conscient de que el seu concepte de país no pot ser implantat a Tortosa, ni sobtadament, ni des de l'exterior; ans al contrari, pensa que la seva tasca és explicar-se i fer-se entendre, implicant a la gent a través de la cultura, les festes populars i, també, en els moments d'esbarjo, quan la gent es relaxa i gaudeix de les costums i tradicions pròpies d'aquesta terra, en la seva pròpia llengua i sense que importi l'origen ideològic, social o territorial de qui té al costat compartint una activitat. El teatre, la poesia, la literatura, la història i la premsa seran les seves armes de combat; uns instruments que, a priori, seran ben rebuts per aquella societat mancada de tota mena d'estímuls.

A mitjans de la dècada de 1890 el conservadorisme dinàstic a Catalunya, entra en plena crisi a causa del xoc existent entre una societat catalana dinàmica, participativa i mobilitzada davant la seva realitat social, front la política oficial de Madrid, basada en les lluites entre camarilles dels respectius caps polítics del bipartidisme. La deixadesa política enfront la realitat catalana, propiciarà l'entrada en joc de les principals corporacions i associacions econòmiques i ciutadanes que acabaran configurant una nova estratègia política.⁴⁰¹ Tot just en aquesta època Francesc Mestre, que treballa com a Secretari del Centre Mercantil i Industrial de Tortosa, i es corresponsal de *El Ateneo* de Málaga, ha estat nomenat Habilitat pels mestres del districte escolar de Tortosa, vocal de la Junta Municipal de Sanitat,⁴⁰² membre de la *Real Academia de Buenas Letras* de Málaga,⁴⁰³ membre de la *Creu Roja Internacional*,⁴⁰⁴ Delegat per Tortosa d'*Unió*

⁴⁰¹ DE RIQUER, B.: *Escolta Espanya. La cuestión catalana en la época liberal*, p.172-183. RIQUER, B.: *Lliga Regionalista: burguesia catalana i Nacionalisme, 1898-1904*. Barcelona 1977.

⁴⁰² Document de nomenament com a vocal d'aquesta Junta signat per l'alcalde accidental Josep Bladé. Alcaldia de Tortosa. Sanitat nº396. Tortosa, 9/7/1891.

⁴⁰³ 1892.

⁴⁰⁴ 1894.

Catalanista,⁴⁰⁵ Vocal de la *Junta Local de Presons* del partit judicial de Tortosa,⁴⁰⁶ Membre Corresponsal de l'*Associació Artística-Arqueològica Barcelonesa* a Tortosa⁴⁰⁷ i Delegat del *Centre Excursionista de Catalunya* a Tortosa.⁴⁰⁸ La diòcesi de Tortosa ha passat a mans d'un nou bisbe -l'oriolà Pere Rocamora- i l'escultor Agustí Querol ja està definitivament instal·lat a Madrid. La correspondència entre Mestre i Querol s'intensifica i descriu la situació de corrupció per la que està passat el consistori Tortosí i el cada cop més profund decaïment de la ciutat.⁴⁰⁹

L'octubre de 1895 el primer batalló de Navarra⁴¹⁰ marxa de Tortosa amb destinació a Tarragona per, des de allí, embarcar cap a Cuba.⁴¹¹ La pèrdua de les darreres colònies i la seva deriva cap a la insensata guerra amb els Estats Units deixarà una trista estampa en tota la comarca, no tan sols per la pèrdua de sobirania d'unes terres llunyanes, on un bon grapat de comerciants i empresaris de la zona hi tenen representació comercial, mantenint relacions, interessos i llaços familiars fins al moment present, sinó pel nombre de vides manllevades⁴¹²

⁴⁰⁵ Carta del President de la Unió Catalanista -Joaquim Riera i Bertran- notificant a Francesc Mestre el seu nomenament. Barcelona 1/6/1895.

⁴⁰⁶ Rodríguez y González de los Ríos, O.: *Guía de Tortosa*. Tortosa, 1895, p.25.

⁴⁰⁷ Nomenament signat a Barcelona el 22/12/1896 pel President Joaquim de ? i el Secretari Pelegrí Casades i Gramatxes.

⁴⁰⁸ Nomenament datat a Barcelona el 24/12/1896. Signa el President Francesc de S. Maspons i Labròs i el Secretari primer J. Massó Torrents.

⁴⁰⁹ En dues cartes de Querol a Mestre, s'evidencia aquesta situació. La 1ª, datada a Madrid 19/4/1895, Agustí Querol respon a una Carta de Mestre en la que li ha exposat la situació de corrupció del municipi. Mestre li demana ajuda a Querol per a que aquest utilitzi les seves influències amb Cánovas del Castillo. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 3. En la 2ª carta - 1/8/1895- Querol amplia una mica més aquesta informació i deixa entreveure les seves intencions respecte del que podria ser el seu futur polític al costat de Francesc Mestre. Veure en l'apartat Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 5.

⁴¹⁰ Francesc Mestre escriu el seu article *Al Teniente Nespereira*, per acomiadar a Ricardo Nespereyra Quevedo, amic i tertulià que marxava cap a la guerra de Cuba amb el seu batalló, l'any 1895.

⁴¹¹ El primer batalló d'Almansa formava part de les forces militars de guarnició a Tortosa i, fins llavors se'n havia encarregat de la guàrdia i custòdia de la presó. A partir d'aquest moment Tortosa es queda sense guarnició, fins al 17 d'octubre de 1898, període en que la presó serà custodiada per guardes municipals i serenos.

⁴¹² El 19 de gener de 1899 es celebraren a la església del Seminari, solemnes funerals per les ànimes de tots els tortosins que van perdre la vida en aquestes guerres, fent una especial menció de tots aquells que tornaren ferits o mutilats.

i les que deixarà esgarrades a causa de les mutilacions i les expatriacions, abandonant-les en la més negra incertitud de l'avenir.

Aquests seran uns anys en els que els canvis polítics i eclesiàstics comportaran seqüeles amb greus conseqüències sobre el territori i que, al meu entendre, decidiran els futurs passos de Mestre dins del món de la política⁴¹³ i del periodisme.⁴¹⁴

Al llarg de 1899, Francesc Mestre recull a Madrid els primers rumors sobre les intencions del govern en suprimir el bisbat de Tortosa que, tot i ser un rum-rum, el posen en estat d'alarma. Tortosa i tota la seva àrea d'influència, com veurem més endavant en l'apartat de Poders i Territori, des de fa temps estan sotmeses a una forta política de re-centralització que fereix profundament el territori i talla les ales al progrés econòmic, social i cultural a causa dels constants embats que assolen aquestes comarques de manera sistemàtica.

Francesc Mestre pensa que només des de dins es pot evitar la desfeta i esmenar els danys causats. Té la convicció de que el catalanisme és l'eina que permetrà la cohesió, la recuperació i la lluita per un nou esdevenir en aquests territoris. S'ha d'arribar a la gent des dels sentiments de pertinença, d'amor a la terra i a la llengua que els ha vist néixer, i que han heretat dels seus avantpassats. S'ha d'arribar a la gent des de les seves pròpies creences, des de la seva quotidianitat, respectant els costums que els hi són propis... Tan se val si es tracta de *catalans conversos* procedents de les diverses faccions polítiques o de catalans de soca-rel nounats dins la ideologia del catalanisme. Per a ell la importància no es d'on es ve, sinó a on es vol anar i com. Crec que la seva postura i els seus moviments polítics a partir d'aquest moment són fruit d'aquest convenciment.

A les acaballes del segle XIX, Mestre ja ha encarrilat la seva carrera periodística i obre les ales cap a nous horitzons.

La Veu de Tortosa 1899-1902.

Amb 32 anys i més d'una dècada dedicada al periodisme, Francesc Mestre decideix encetar una nova etapa dedicada a exercir aquesta professió tal i com ell l'entén: una premsa al servei de la societat en la que el periodista ha de tenir

⁴¹³ Aquest tema serà desenvolupat en els apartats de Poders i territori, tan pel que fa al centralisme del successius governs de l'època, com en les relacions església-Estat i les seves seqüeles sobre les comarques de la diòcesis dertusana.

⁴¹⁴ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*

la funció de pedagog i el periòdic ha d'esdevenir l'eina de comunicació, de reflexió, d'aprenentatge i de recuperació de la cultura i de la llengua catalana. Ell mateix compara el naixement d'un periòdic al d'un solar a punt d'edificar, a una càtedra d'urbanitat, a un camp d'experimentació agrícola, a un camp de batalla, o a la *cambrà de treball d'un polític de ingènita vocació*. Afirmar que la ploma del periodista necessita *allisonar-se per a guerregar bé i poder oferir los seus fruits a la Societat de la qual per virtut cívica, se fa apòstol i soldat*.⁴¹⁵

Per a Mestre, l'antiga demarcació territorial de Tortosa que ell ha conegut sota la denominació *Comarca de Tortosa*,⁴¹⁶ és un territori forçat de manera violenta i constant al llarg de tot el segle XIX. La seva societat ha estat la víctima propiciatòria de les polítiques centralitzadores i uniformistes dels diferents governs de torn, que l'han volgut desarrelar de Catalunya a força de guerres, de fam, d'exili i de deportacions, al mateix temps que les divisions territorials artificials li manllevaven la seva identitat com a territori autònom. Com a conseqüència de tot plegat n'ha esdevingut l'empobriment i la devaluació de tot aquest territori; el caciquisme, la pèrdua d'influència i de pes específic en matèria política, econòmica, industrial i d'infraestructures.

Aquesta és una comunitat cultural i socioterritorial amb identitat pròpia, que ha estat esqueixada i desmembrada amb l'objectiu de ser repartida i allunyada en diferents províncies i regions. Cercant el seu desarrelament, s'ha propiciat "l'empobriment" com a fórmula de penetració ideològica, cultural, lingüística i social, foranes, obtenint com a resultat un camp de proves del nacionalisme espanyol que s'ha volgut inocular.

Francesc Mestre ha vist com, al llarg de tot el període de la Restauració i fins tombar el nou segle, des de la ciutat més gran fins el raval més amagat de la geografia espanyola, s'ha viscut la política a través de les xarxes clientelars i caciquils, auxiliades pels mateixos partits polítics i els seus "homes forts", que exerceixen el seu domini i influència en els àmbits locals i provincials. Aquest és un sistema corrupte i manipulador que està desprestigiant, sistemàticament, la vida política, fins esgotar la paciència i la confiança dels electors.⁴¹⁷

⁴¹⁵ MESTRE I NOË, F.: *La Missió del periodista*. VIDA TORTOSINA 11/10/1928, p.2.

⁴¹⁶ En aquest territori s'inclou el que avui dia ve en denominar-se *Terres de l'Ebre* a més dels Ports de Tortosa-Beceit, la franja del Matarranya i dels dos Maestrats. Hem de tenir en compte que en aquesta època la gent d'Alcalà de Xivert, de Sant Mateu o de Morella es denominaven i es consideraven a si mateixos com "catalans del Maestrat".

⁴¹⁷ CATTINI, G. C.: *Prat de la Riba i la historiografia...* p.158-164. MESTRE I NOË, F.: *Biografia del gran patrici...* p.21-23.

La premsa forma part d'aquest sistema i hi està més o menys implicada, sigui en un sentit o en un altre. Els seus mecanismes s'activen a través de la proliferació de nous mitjans periodístics que reflecteixen les diferents realitats del moment i, també, d'un profús i colorit mostrari d'opinions que responen als dictàmens de les diferents tendències polítiques, a la "mirada" de les seves xarxes d'influència, i a un molt notable i omnipresent "adreçador" del pensament, de les idees i de les línies editorials: la censura.

A les acaballes del segle XIX més del 50% de la població és analfabeta i un percentatge indefinit de la població, la que només ha cursat estudis primaris elementals, però, dins dels percentatges totals es comptabilitza com alfabetitzada, tot i saber llegir i escriure, no comprèn els textos que llegeix.

El castellà és l'única llengua impartida en les escoles del districte judicial de Tortosa, mentre que la llengua vehicular, la d'ús habitual i, en la major part de poblacions, d'ús exclusiu, és el català. Així doncs, les nenes i els nens dels municipis d'aquest districte escolar aprenen a llegir i a escriure amb una llengua que els hi és desconeguda i que només parlen a l'escola amb els seus mestres. El període d'aprenentatge és curt -dels 6 als 9 anys - i en molts casos la pobresa de les famílies serà la causant de l'absentisme escolar i de l'abandó dels estudis de molts infants.

Entre 1890 i 1910 Francesc Mestre és l'Habilitat d'instrucció pública dels municipis del districte escolar de Tortosa i, per tant, coneix en profunditat l'estat de l'alfabetització de la població en aquests municipis. Està convençut que la premsa en català pot ser un bon mitjà d'aprenentatge per aquest ampli sector de la població al que li manca comprensió lectora, ja que la lectura d'un text amb la llengua autòctona i de parla habitual, facilita la capacitat d'entendre i d'assimilar els continguts d'aquests escrits.

El castellà continua sent l'idioma oficial i majoritari en les medis de comunicació escrits, mentre que el català, que alguns titllen de *dialecte*, no es considera una llengua culta ni elegant. Aquest imaginari col·lectiu engolirà, fins el més profund de les seves entranyes, aquest apriorisme, en el que la premsa no en serà una excepció.

L'idioma en que surt publicat un periòdic o una revista, no tan sols serveix de vehicle de transmissió de la paraula, sinó que, de manera sibil·lina, dogmàtica i intel·lectual, s'utilitza com un mitjà de colonització i un camí cap a la unitat i la uniformitat lingüística, ideològica i patriòtica del territori que es vol envair, dominar i/o sotmetre. Espanya, històricament, ha utilitzat aquesta estratègia en la colonització dels seus "dominis" a Amèrica, a l'Àfrica i a les Filipines i,

tanmateix, no se'n ha estat de fer-ho a la metròpoli amb els pobles-cultures-societats-llengües autòctones de la península ibèrica.

La idea de la "identitat" i de la "suplantació d'identitats" és abordada àmpliament per Francesc Mestre a través dels seus articles i al llarg de tota la seva vida.⁴¹⁸ Aquest sentiment marcarà profundament la personalitat periodística i humana de Mestre i Noè i és, en aquest sentit, on hem de situar el naixement del seu periòdic *La Veu de Tortosa*.

El moment triat, no és una casualitat. El nou projecte que Francesc Mestre està gestant vol coincidir amb el darrer any del segle -1899- i amb la nova etapa com a diari de *La Veu de Catalunya*; un període d'encontre i d'entesa en el que Mestre podrà portar a terme la seva manera d'entendre i de fer "xarxa periodística".

A finals de 1899 Francesc Mestre inicia un nou periple amb la fundació i direcció de *La Veu de Tortosa*, el primer periòdic de la Comarca Dertusana escrit íntegrament en llengua catalana, sense cap mena de suport al seu darrera. Engega aquesta nova etapa amb una clara missió com a periodista; una tasca que es perllongarà al llarg de tota la seva trajectòria professional marcant-li un estil propi.

*La Veu de Tortosa*⁴¹⁹ neix com a setmanari i té vocació de periòdic. No té les necessitats del diari, ni el seu afany en la immediatesa de la primícia, ni de donar la notícia "fresca" o de l'exclusiva. Per a Mestre aquest mercantilisme que comporta la premsa diària s'està fent l'amo dels mitjans periodístics i els hi està inoculant una febre que és contrària al seu propi esperit i essència.⁴²⁰

⁴¹⁸ MESTRE I NOÈ, F.: *La Renaixença de Catalunya i els periodistes i literats tortosins del renaixement*. MESTRE I NOÈ, F.: *Els tortosins...*

⁴¹⁹ Durant l'anomenat període de transició democràtica, es va portar a terme un recull de premsa tortosina en la publicació de: IBÁÑEZ, S.: *Tortosa Ciudad famosa...*-Tortosa 1977- que, tot i algunes errades, dona una idea bastant general de la premsa existent fins llavors. Més endavant a: BAYERRI, J.: *Teodor González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa 1875-1902* -Tortosa 1996- es marcaran, de manera molt accentuada, les línies i les tendències, posteriorment, seguides per diversos autors; els més recents: VALLS, J.: *Història de la premsa de les Terres de l'Ebre (1880-1901)*, p.159-188 i CABRERA, F.; PALLÀS, M.: *Un segle de premsa tortosina* -Tortosa 2016-. Marcant una nova línia, clarament centrada en aquest tema, cal assenyalar el treball de: FERRÉ, X.: *De la Unió Catalanista a la Lliga Regionalista: Mestre i Noè i LA VEU DE TORTOSA (1899-1902)*. Tarragona 2010, p.135-151. Per últim, tot i que la referència a LA VEU DE TORTOSA es molt breu, cal destacar el marc polític i territorial que Josep Sancho ens descriu en la seva tesi doctoral, i que darrerament ha recollit a: SANCHO, J.: *El marcel·linisme a les Terres de l'Ebre (1714-1939)*, p.51. Vegeu també MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*

⁴²⁰ MESTRE I NOÈ, F.: *Del periodisme antic i modern...*

Aquesta publicació sorgeix d'una iniciativa personal en la que Francesc Mestre i Noè n'és el creador i l'ideòleg. Una empresa periodística en la que la llengua i la cultura catalana en són el cos i l'ànima; en la que aquest home no tan sols hi arriscarà el seu capital econòmic, sinó que també posarà a prova el seu prestigi personal i periodístic. Amb aquesta iniciativa, Mestre deixa de ser l'espectador que narra i crea opinió a través dels seus articles publicats en diferents periòdics, per a ser el periodista que, vivint en primera persona i de manera conscient la suplantació identitària de la seva terra i de la seva gent, s'implica, actua i denuncia aquesta manera de fer.

Els treballs de Mestre ens posen al descobert les matròfoles de l'Estat en la seva guerra bruta contra Catalunya, especialment envers la població de parla catalana. Desemmascara aquesta cultura ideològica forana, cada cop més ferotge, agressiva, intransigent i superba, que és implantada a la força per unes elits que tenen poder sobre el territori: militars, funcionaris, governs provincials, aristocràcia, grans propietaris... i una església, "bellugadissa" i "relliscosa", que en alguns moments es troba implicada amb la terra i la seva gent i en d'altres, però, es mou entre sorres movedisses mirant de no ser atrapada al seu bell mig.

L'aparició del primer número de *La Veu de Tortosa* serà tot un esdeveniment i les reaccions, de tota mena, no es faran esperar. Crida l'atenció que, abans de la sortida al carrer d'aquest primer número, només es facin ressò de la seva futura aparició la premsa forana i, en especial, la barcelonina. Molts, com Enric Prat de la Riba, Pelegrí Casades i Gramatxes o Jaume Collell, el feliciten efusivament, encoratjant-lo a seguir endavant amb *la patriòtica empresa de cooperar en el desvetllament de l'esperit català a Tortosa amb la fundació del seu valent setmanari y d'una associació catalanista [...] nous combatents, que venen a la brega ab l'esperit sa y aventurer propi de la nostra terra.*⁴²¹ D'altres, en canvi, no s'ho prenen tan bé. Per aquests, el fet de publicar un periòdic en català suposa una postura desafiant; una excentricitat innecessària i sense sentit, que només pot portar al fracàs i a la ruïna del boig que s'atreveix a iniciar una empresa tan agosarada.

La premsa catalanista més propera a la comarca de Tortosa es mostra recelosa i sospita de les veritables intencions i de la ideologia política de la futura *Veu de Tortosa*. Amb aquesta idea preconcebuda, *Lo Somatent* de Reus publica un article titulat *¿Catalanistas?* en el que s'afirma conèixer suficientment bé *la ciutat de*

⁴²¹ Carta d'Enric Prat de la Riba dirigida a Francesc Mestre i Noè, datada el desembre de 1899. Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.44.

l'Ebre y sos habitants; per aquest motiu, sentirien que la premsa local catalanista es veïés sorpresa per la bona fé d'un sol catalanista tortosí, qui tal vegada, y ab tota sa bona voluntat, estaria obeint les indicacions del cap d'alguna fracció política, de las moltes que allà existeixen. En l'esmentat article també s'assevera que a la Comarca de Tortosa només se sent el sabor local *tot y esser lo tortosí ver esperit català, d'idees regionalistes, però mortes avuy per los despotismes del caciquisme corruptor que fins ha mitj lograt castellanitzar als fills d'aquella ciutat.* L'article acaba recomanant que es desisteixi del projecte de crear un periòdic catalanista a Tortosa i que, de realitzar-se, no rebi cap mena de suport per part de la premsa catalanista *puig, en aquest cas, no faran si no ajudar al foment del no catalanisme.*⁴²²

No obstant això, de totes les crítiques, recels i mals auguris, cal destacar la posició dels seus antics companys de redacció de *La Verdad* i molt especialment la de Teodoro Gonzalez, ja que, probablement, sigui a ell a qui més li costi pair la decisió de Mestre.

A mesura que *La Veu de Tortosa* s'ha anat obrint camí entre el públic i ha agafat "aires intercomarcals", la postura de catalanitat del periòdic i, perquè no dir-ho, del propi Mestre, s'indigesta en el sector gonzalista, fins fer-la ben patent en els seus articles i cròniques, que suposem d'editorial, ja que no solen estar signats. Si la política tortosina ja fa anys que viu temps convulsos a causa de la corrupció, les denúncies –falses o no-, i les lluites intestines entre les diferents faccions polítiques, després dels assassinats del 16 d'abril de 1899⁴²³ a l'Ajuntament de Tortosa, la ciutat està més sensible que mai. Teodoro Gonzalez i els "gonzalistes" es troben en hores baixes: la manca de recolzament i d'influències oficials es comencen a fer evidents.

Gonzalez ha hagut de recorre a Mestre i a les seves influències en més d'una ocasió, i és per aquest motiu que entre 1899 i 1901 ha aconseguit l'escó com a Diputat per Tortosa. Tot i el declarat i acèrrim catalanisme de Mestre que, per cert, Gonzalez ha recolzat i manifestat en públic i en llengua catalana en les darreres eleccions, ara que no té a Mestre entre les seves files de redactors li molesta. El Francesc Mestre de *LA VERDAD* era una nota pintoresca i acolorida que donava frescor al diari, en canvi, l'actual Mestre s'ha convertit en una "pedra a la sabata" que li molesta i li fa ombra, només sigui per la seva presència en els mitjans de premsa dels territoris de parla catalana.

⁴²² *¿Catalanistas?.* LO SOMATENT, Reus 24/11/1899, p.2. Es suposa que es tracta d'un article de redacció, ja que no està signat.

⁴²³ MESTRE I NOË, F.: *Notícies. Els assassinats del 16 d'abril.* LA VEU DE TORTOSA 22/4/1900, p.4. Vegeu també MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.125-126.

Al llarg dels quasi quatre anys d'existència de *La Veu de Tortosa*, Gonzalez anirà donant pals de cec intentant festejar amb uns i altres, amb l'únic objectiu de ressituar-se políticament. És per això que endureix el seu discurs anticatalanista -cercant l'aplaudiment de la premsa madrilenya i les simpaties de l'anticatalanisme comarcal- i l'inclou dins la línia editorial de *La Verdad*. Tot i els seus esforços, l'adveniment de Maura al poder acabarà, finalment, amb les seves expectatives polítiques, essent derrotat en la candidatura de 1903.

Per la seva banda, Francesc Mestre cada cop té més influència en les altes esferes, siguin polítiques, culturals o eclesiàstiques. Es mou per tot arreu sense fer gaire soroll, aconseguint, en bona mesura, tot allò que es proposa. No és un polític de primera línia, ni tampoc vol ser-ho. A pesar de les invitacions, suggeriments i demandes, no es presentarà com a candidat electoral ni ocuparà cap càrrec rellevant de la política municipal, regional o estatal. De fet, segurament sigui aquesta posició de director d'escena entre bambolines la que creï més gelosia, enveja i rancúnia entre els seus rivals i enemics, ja que, així, és molt difícil atacar-lo i acabar amb ell. La presència dels seus articles i col·laboracions en mitjans periodístics de tot el país van "in crescendo". *La Veu de Tortosa* està farcida de col·laboradors i d'articles signats per figures de gran renom.⁴²⁴ I es que *La Veu de Tortosa*, tot i ser un periòdic local, s'està convertint en un mitjà de comunicació molt influent. Ho és dins la seva àrea comarcal, si, però, també ho és dins dels territoris de parla catalana.

La Veu de Tortosa surt al carrer el 3 de desembre de 1899, i ho fa deixant ben clares les seves intencions. En primer lloc, es dirigeix *A la premsa* enviant una coral salutació per, tot seguit, fer una declaració d'intencions a través de l'article *Nostres propòsits* on el propi Francesc Mestre explica que *La Veu de Tortosa* no ha sortit *per defensar els interessos de cap personalitat, sinó els generals de Catalunya y en particular los de nostra comarca*.⁴²⁵

En un article signat per l'apotecari de Xerta, Antoni Añon,⁴²⁶ s'explica que és el catalanisme, i en un altre de l'impressor de *La Veu de Tortosa* Emili Cantero,

⁴²⁴ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.51-86, on hi ha un apartat dedicat als col·laboradors de *La Veu de Tortosa*, en el que s'explica qui son i quina relació han tingut amb Mestre i amb aquest periòdic.

⁴²⁵ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.87-88.

⁴²⁶ AÑÓN, A.: *¿Qué vol dir catalanisme?* LA VEU DE TORTOSA 3/12/1899, p.2.

aquest relata, en primera persona, com i perquè se sent catalanista.⁴²⁷ Per no deixar cap escletxa de dubte, en aquest mateix número es publica *El programa regionaliste* amb una reproducció de les *Bases per a la Constitució Regional Catalana* acordades per l'Assemblea de Delegats, signades a Manresa l'any 1892; un altre de Francesc Mestre, signat amb la inicial M. on explica el perquè de l'escut que surt en la capçalera d'aquest periòdic⁴²⁸ i un darrer escrit, en nom de la tota la redacció de *La Veu de Tortosa* dedicat a respondre a l'article de *Lo Somatent* de Reus, on s'afirma que a la gent de *La Veu de Tortosa* els ha caigut l'honor de rebutjar sempre carrechs oficials y tenen, gracies a Deu, posició per viure independents de la política. Demana a *Lo Somatent* que els ajudi en la difusió de la propaganda regionalista i que es deixi d'actuar de Profeta: *un ofici més propi pera'ls que viuen en els turons que pera'ls de la bella planúria de la ciutat de Prim.*

Des d'un primer moment, Francesc Mestre ha d'afrontar les enormes dificultats que es plantegen a l'hora d'emprendre l'edició d'un periòdic escrit en català, en un territori on la poca gent que sap llegir només ho fa en castellà. Ell i l'impressor Emili Cantero trigaran quasi dos anys per poder posar en marxa tot l'engranatge: formació lingüística -en català- del personal d'impremta; preparació d'aquest personal per a funcionar normalment -de manera àgil, rigorosa i efectiva- dins de tots el àmbits que componen l'estructura de compaginació i d'impressió del periòdic; inversió econòmica en nou material específic per a la impressió en llengua catalana (tipus de lletres, famílies de lletres, grups de lletres, grafies, puntuació, accents...). També haurà de fer front a la por dels possibles col·laboradors locals: por a fer el ridícul en un mitjà al que se li auguren tots els desastres; por a ser identificat com a usuari i coneixedor d'una llengua desprestigiada i d'una cultura pròpia de pagesos i de gent senzilla. Haurà de fer front a la impunitat que atorga l'anonimat: els arrauxats que no sabent escriure en català li fan arribar de manera anònima escrits il·legibles i indigeribles; els que sabent escriure en català, volen utilitzar l'anonimat per dir allò que no s'atreveixen a dir en públic. És per això que en el segon número de *La Veu de Tortosa* haurà de publicar una nota on es comunica que tots els escrits han d'anar

⁴²⁷ CANTERO, E.: *De com soc regionaliste*. LA VEU DE TORTOSA, 3/12/1899, p.2. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 2.

⁴²⁸ MESTRE I NOÈ, F.: *L'Escut de la "Veu de Tortosa"*. LA VEU DE TORTOSA 3/12/1899, p.4. *L'Escut de "La Veu de Tortosa II"*. LA VEU DE TORTOSA 24/12/1899. Vegeu MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.88-92.

signats pel seu autor amb el seu nom real, tot i que després siguin publicats amb un pseudònim.⁴²⁹

Totes aquestes dificultats i moltes més, son una prova de foc per a Mestre i el seu periòdic i, queda clar, que aquesta és una etapa per la que haurà de passar la major part de la premsa local escrita en llengua catalana.

Sent com és el precursor d'aquesta iniciativa, Francesc Mestre comprèn la urgent necessitat de crear una xarxa periodística de suport arreu dels territoris de parla catalana. Ell sap que tot i haver de fer front a les característiques i peculiaritats de cada territori, les diferents iniciatives que sorgeixin no es trobaran amb un camí tan pedregós si, des d'un inici, poden comptar amb una xarxa de fidels col·laboradors que omplin des de diferents visions, punts de vista culturals, territorials i generacionals aquestes pàgines de la premsa local.

De fet, aquest model esdevindrà tan exitós, que arribarà a configurar l'estructura de col·laboradors del futur diccionari català-valencià-balear d'Antoni Mª Alcover.

Periodistes, redactors i col·laboradors.

Francesc Mestre utilitza la rebotiga de la seva llibreria del carrer de la Rosa com a centre neuràlgic del periòdic. Allí, a més de les habituals reunions de redacció, ell i l'Emili Cantero recullen els articles enviats pels corresponents i mantenen "el foc viu" amb els col·laboradors.

La Veu de Tortosa manté la seva redacció i les seves columnes setmanals obertes a tots els periodistes, fins i tot als que han estat multats i/o suspesos, de manera puntual o sostinguda. Denuncia a través de notes de premsa -insertes en la secció de notícies o amb articles de denúncia- les pressions i les interferències de la censura; la clausura de periòdics, les multes i les detencions de periodistes, redactors i corresponents de la premsa en català. Crec que, a banda de les relacions personals de Francesc Mestre amb la major part d'ells, aquest pot ser un dels motius pels quals hi trobem un gran ventall de col·laboradors -més de dos-cents-quaranta-procedents de tots els territoris de parla catalana- que donen un toc de pluralitat a aquest periòdic.

Hi ha col·laboradors per als que el periodisme és una faceta complementària de la seva activitat professional. Dins d'aquest grup, hi ha professionals liberals dedicats, principalment, a l'exercici del dret o als camps científics més diversos:

⁴²⁹ En l'apartat «Notícies» es publica la següent nota: *tenim el disgust de manifestar a quantes persones han enviat originals pera La Veu de Tortosa, sense firmar, que nostra publicació sols insertarà aquells que vinguin autoritzats ab la firma de l'autor, qui podrà, després d'aquest requisit, amagar son nom en lo pseudònim que més li agradi.*

Lluís Duran i Ventosa, Pelegrí Casades i Gramatxes, Damàs Calvet, Casimir Brugués, Ramon Enric Bassegoda i Amigó, Agustí M. Gibert i Olivé, Josep Joaquim Landerer, Claude Mas i Jornet, Jaume Maspons i Camarassa, Joan Poblet i Teixidó, Francesc Matheu i Fornells.... Un altre dels grups més nombrosos pertany al sector eclesiàstic i, dins d'aquest, hi podem trobar alguns dels noms que s'identifiquen amb el catalanisme i la defensa de la llengua catalana: Josep Abarcat i Bosch, Tomàs Bellpuig i Joi, Joan Clapés i Corbera, Josep Pastoret i Sala, Pau Queralt i Gaya....

Dins d'aquest ampli espectre de col·laboradors també hi ha escriptors, poetes, dramaturgs i artistes, que incrementen les columnes d'aquest periòdic de manera irregular, a través de les seves crítiques artístiques o literàries, d'articles d'opinió i de caire polític; figures de la talla de Tomàs Aguiló i Forteza, Marian Aguiló i Fuster, Francesc Bartrina, Josep Blanch i Romaní, Antoni Careta i Vidal, Josep Rafel Carreras i Bulbena, Miquel Costa i Llobera, Narcís Gili i Gay, Gineralt Ginestà i Punset, Joan Maragall i Gorina, Alfons Maseras i Galtés, Artur Masriera i Colomer, Apel·les Mestres i Oños...

Tot i ser molt minoritària la representació femenina, no podem obviar les col·laboracions de Sor Eulalia Anzizu -monja de Pedralbes-, Agnès Armengol i Altayó -que signa amb el pseudònim *Agnès Armengol de Badia*-, Enriqueta Paler i Trullol, i de M^a del Pilar Maspons i Labrós -que signa amb el pseudònim *Maria de Bell-Iloch*-, ni la dels col·laboradors dedicats al comerç, on hi figuren noms com els de: Joan Portals i Presas -de Barcelona-, el pilot de la marina mercant Tomàs Mirambell i Maristany -fill del Masnou fincat a Vigo-, Manel Canivell i Curto -de Tortosa-, o el d'Antoni Bulbena i Tusell -que signava amb els pseudònims *Antoni Tallader* i *mossèn Iborra*.

Dins de tot aquest conjunt hi trobem reflectides les diferents sensibilitats polítiques del catalanisme: algunes, fortament lligades a la figura d'Enric Prat de la Riba, la Lliga Regionalista i La Veu de Catalunya; d'altres, a les de Gabriel Alomar, Joaquim Lluhí i Rissech o Joaquim Casas-Carbó, que pocs anys després prendran un nou rumb amb la creació del Centre Nacionalista Republicà i la transformació en diari del setmanari *El Poble Català*. Com a exemple d'excepcionalitat política, s'han d'esmentar les col·laboracions puntuals del conservador Gabriel Maura i Gamazo, comte de la Morteia. Finalment, cal assenyalar la presència d'escriptors consagrats de l'alçada de Víctor Balaguer, Teodor Llorente, Jacint Verdaguer o Josep Torras i Bages, que, en algun dels casos, deixaran dins *La Veu de Tortosa* el darrer testimoni dels seus escrits.⁴³⁰

⁴³⁰ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.51-86.

La censura i els censors.

Des dels seus inicis, *La Veu de Tortosa* passarà per tres tipus de censura: l'eclesiàstica, la militar i la política. La censura eclesiàstica s'exerceix des del mateix bisbat i, normalment, és el Secretari de Cambra i Vicari General l'encarregat de nomenar el sacerdot —normalment un canonge de la Seu de Tortosa— destinat a realitzar aquesta tasca, en concret, per a cadascun dels periòdics de la comarca.

En el cas de *La Veu de Tortosa* i ateses les bones relacions de Mestre amb l'església tortosina, el censor acabarà sent un habitual en la redacció del periòdic. Allí revisarà els esborranys i parlarà amb els redactors i el director abans que les proves entrin a impremta.

Un cop surt la primera prova d'impressió, Francesc Mestre supervisa l'exemplar i el signa. Immediatament, es fa arribar un exemplar a l'Ajuntament de Tortosa —on és revisat pel censor polític de torn— i un altre a la Comandància Militar de Tortosa, on és sancionat i segellat pel tinent coronel d'aquella guarnició.

Un cop revisats, sancionats i segellats, aquests exemplars, son custodiats per Mestre a casa seva, a fi de guardar-se les espatlles davant la possibilitat de futures sancions. Més endavant enquadernà tota aquesta col·lecció en dos volums, de la que quedaren alguns números solts —que passaren a formar part de la seva biblioteca personal— i un altre -relligat en un sol volum- que regalà a Jordi Rubió i Balaguer a fi d'ingressar-lo en els fons de la Biblioteca de Catalunya.

En el cas que algun d'aquests censors no volgués segellar o sancionar l'exemplar, Mestre ho anotava en la primera pàgina del periòdic en qüestió.

La impressió de *La Veu de Tortosa*.

Al llarg dels més tres anys d'existència, *La Veu de Tortosa* és impresa en dos establiments diferents: el d'Emili Cantero i Hernández i el de Josep L. Foguet i Sales.

Emili Cantero i Hernández descendeix d'una antiga nissaga de patrons de la matrícula de mar de Tortosa, tant per part paterna com per part materna.⁴³¹

Amb la intenció d'encetar una nova via professional, el novembre de 1884 — amb divuit anys— comença a treballar a l'impremta d'en Francesc Beltran, situada al carrer Pelai de Barcelona, coincidint en el temps amb el període en què Francesc Mestre viu a Barcelona. Allí hi treballarà durant set anys, formant-se com a impressor; passant per l'aprenentatge de totes les seccions i els

⁴³¹ PASTOR, F.: *Narraciones tortosinas*, p.116.

corresponents exàmens que el qualifiquen dins del gremi d'impressors. Posteriorment, es trasllada a Granollers, per treballar en una impremta d'aquesta ciutat, durant un període de dos anys. És important esmentar que en aquests establiments s'imprimien revistes i periòdics escrits en català i que, per tant, Emili Cantero havia rebut una formació bilingüe com a impressor.⁴³²

Passat aquest temps, va tornar a Tortosa, la seva ciutat natal, per a treballar com a tipògraf i director artístic de la impremta de Gabriel Llasat; un establiment que al llarg de la seva trajectòria ha passat per diferents ubicacions i que en el moment d'incorporar-s'hi l'Emili Cantero, com a director de la secció tipogràfica, te la seva adreça en la Plaça de l'Hospital nº5 de Tortosa.

La impremta de Gabriel Llasat va funcionar, almenys, des de 1877 fins a 1895, moment en que Cantero deixaria de treballar per a Llasat i obriria la seva pròpia impremta al número 34 del carrer Sant Blai, documentant el seu funcionament entre 1897 i 1902.⁴³³

Quan Emili Cantero posa en marxa el seu establiment tipogràfic ho fa emmirallant-se en els establiments barcelonins on ha treballat i que coneix bé, i es proposa que el seu sigui un centre de referència per l'edició i impressió plurilingüe en tota l'àrea del llevant mediterrani. Ell està considerat un dels millors tipògrafs d'aquesta zona i, per aquest motiu, quan obre el seu negoci, comença a rebre encàrrecs de clients de València capital i de les comarques llevantines.

Cantero i Mestre es coneixen des de fa anys i tots dos comparteixen inquietuds similars envers la seva terra i la seva llengua. Quan Francesc Mestre li proposa l'edició i la impressió de la *Veü de Tortosa* en el seu establiment, Cantero s'ho agafa com una oportunitat i com un repte. No obstant això, aquesta empresa no es podrà iniciar l'any 1898, com vol Mestre, ja que Cantero encara es troba en procés de formació del seu personal en matèria de plurilingüisme i aquest encara no disposa de la destresa i l'agilitat necessàries per posar en marxa *La Veü de Tortosa*, sense alterar el normal funcionament de la impremta.

A més d'impressor, Emili Cantero va ser un dels principals redactors de *La Veü de Tortosa* fins al moment de la mort del seu únic fill —Lluís Cantero i Maymó, de sis anys— l'any 1902. La situació d'abatiment i desconsol d'Emili Cantero i de la seva muller va desembocar en la ferma decisió de tancar la impremta i marxar de Tortosa.

⁴³² CANTERO, E.: *De com soch regionaliste...*

⁴³³ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.296-297.

La Veu de Tortosa va ser molt curiosa a l'hora de tractar aquest tema, limitant-se a publicar una petita necrològica en l'apartat de notícies i un article de comiat d'Emili Cantero, amb el títol *¡Ja som al sach!*

A partir d'aquest moment, no trobem cap més escrit d'en Cantero, ni cap publicació sortida de la seva impremta de Tortosa.

Anys més tard (1914), el trobem a Barcelona col·laborant amb el setmanari nacionalista *l'Independent* i publicant algun llibre d'excursionisme.

L'any 1902, pels motius ja esmentats, es produeix un canvi en la impremta de *La Veu de Tortosa*. L'escollit és un dels antics companys d'en Cantero a la impremta de Gabriel Llasat: Josep L. Foguet i Sales.

Aquest tenia el seu establiment tipogràfic al número 5 de la plaça de l'Hospital de Tortosa. *La Veu de Tortosa*, a través de la seva *Secció de notícies*, comunica aquest canvi als seus lectors i subscriptors.⁴³⁴

Josep L. Foguet s'havia format als tallers tipogràfics de Gabriel Llasat, primer com a caixista i després com a director de la secció segona, dedicada a la composició de periòdics, revistes i llibres. Tota la documentació que hem analitzat ens porta a pensar que cap a l'any 1892 Foguet es va quedar la impremta Llasat, situada al número 5 del carrer de l'Hospital, de Tortosa, ja que en aquesta data i en aquesta mateixa adreça Foguet estava imprimint, entre altres publicacions, el *Boletín de la Cámara Agrícola de Tortosa*.

Aquest impressor treballa per a *La Veu de Tortosa* fins al seu darrer número i, a l'inici del 1903, és el nexa d'unió amb el nou periòdic *La Veu de la Comarca*.

La distribució de *La Veu de Tortosa*.

La distribució i la venda dels periòdics corre un destí paral·lel al dels periodistes i els seus articles, topant amb el mateix mur: el servei de correus, les deficiències del transport existent, així com el deplorable i precari estat de les escasses vies de comunicació que encara poden rebre aquest nom.

La distribució d'un periòdic és una tasca molt important, ja que d'ella depèn la subsistència del periòdic i de tota la gent que hi treballa. A fi d'agilitzar aquesta feina, la major part de periòdics utilitzen els serveis dels *centres de distribució* i de les *corresponsalies administratives*. No s'ha de confondre aquesta darrera denominació amb la del periodista corresponsal que cobreix les notícies en un territori concret. El *corresponsal de venda o de distribució* és l'agent comercial i

⁴³⁴ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.298-299.

la *corresponsalia administrativa* és l'agència de distribució que s'encarreguen de la gestió de vendes i subscripcions del periòdic fora de la seva plaça d'edició.

A poc a poc -degut a les problemàtiques que sorgeixen-, aquesta feina s'anirà derivant cap a gestors i centres de gestió vinculats directament amb els periòdics. Es tracta, normalment, de llibreries acreditades, seus d'altres periòdics -amb els que es fa intercanvi en la gestió dels subscriptors-, i d'agents que tenen oficines en una o diverses localitats i es guanyen la vida -mitjançant una comissió- amb la distribució de periòdics, revistes i la recerca de nous subscriptors.

Els punts de subscripció de *La Veu de Tortosa* son: la llibreria de Francesc Mestre i la impremta d'Emili Cantero -a Tortosa-, mentre que a Barcelona s'assenyala la llibreria de Francesc Puig -a la Plaça Nova, 5- i a les oficines de *La Veu de Catalunya* -Rambla de les Flors, 25-. El preu mensual per als subscriptors de Tortosa és de 0,50 cèntims, mentre que per als de fora d'aquesta plaça es marcà el preu d'una pesseta amb 50 cèntims⁴³⁵.

A banda de l'estreta relació que des d'un primer moment tenen *La Veu de Tortosa* i *La Veu de Catalunya*, tots dos periòdics acabaran compartint les seves respectives seus de redacció com a centres de subscripcions, ja que els problemes de cobrament amb algun dels seus agents acaben convertint-se en una malaltia crònica massa contagiosa. És millor assumir una mica més de feina intercanviant aquesta tasca amb les administracions dels altres periòdics o, almenys, amb agents de confiança, que córrer el risc de perdre l'import de les vendes i subscripcions d'una o diverses localitats a causa dels freqüents impagaments d'alguns agents.⁴³⁶

Un altre dels obstacles que ha d'afrontar *La Veu de Tortosa* i, de fet, tota la premsa comarcal, és el pèssim servei de correus, l'augment de les tarifes postals, la desaparició d'exemplars a les seves oficines (es sospita que a mans dels mateixos empleats de correus) i la violació de la correspondència. Aquesta situació, amuntega queixes dels medis periodístics i, també, dels lectors i dels subscriptors -especialment els de *fora de plaça*-, comportant *la baixa* d'aquests darrers i, en conseqüència, el tancament dels periòdics afectats.

⁴³⁵ En el nº54 -8/12/1900, p.4- hi ha un avís on s'informa «als senyors subscriptors que estan en descobert en aquesta administració se serveixin enviar-nos l'import per mitjà de lliurança del giro mutu o en segells de correu. Los de Barcelona poden retirar lo rebut en la llibreria de don Francesc Puig i Alfonso, plaça Nova nº 5».

⁴³⁶ Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M. :*El Franctirador...* p.300-302.

L'oficina de correus és el punt neuràlgic per on passen els articles de molts dels periodistes, corresponsals i col·laboradors del periòdic, tant si son enviats per correu ordinari, per correu certificat o per via telegràfica.

Francesc Mestre i molts altres directors i periodistes locals i comarcals, denunciaren públicament *l'espionatge* produït dins de les mateixes oficines de correus. Alguns dels seus articles es perden sistemàticament en aquestes oficines i fins i tot el contingut de la correspondència personal d'alguns periodistes i també de ciutadans particulars, és comunicada a certs sectors de la política municipal, del bisbat o de l'àmbit militar local.

Tot i que el contingut de les cartes i els telegrams esta, teòricament, protegit per llei, aquest dret es vulnerat de manera habitual.

Respecte del servei telegràfic, aquest no es fa responsable de les errades i/o omissions que el telegrafista o l'oficina de telègrafs pugui cometre en l'emissió dels missatges, podent suspendre l'emissió d'un missatge privat, que es consideri perjudicial, sempre que el servei telegràfic— és a dir, el telegrafista o el cap de l'oficina— ho estimi oportú.

L'enviament de notícies mitjançant el telègraf es utilitzat, principalment, per a la notificació del preu dels productes en les diferents llotges; els preus dels transports marítims i per ferrocarril; l'arribada de productes i matèries primeres als ports de València, Barcelona, Sant Carles de la Ràpita i Tortosa; la notificació de l'arribada d'autoritats, etcètera. L'elevat cost d'aquest mitjà, que triplica el seu preu si es enviat de manera *urgent*, només pot ser utilitzat per a casos, com els ja esmentats, en els que la immediatesa en la publicació de la notícia es fonamental.

Quan els periodistes-corresponsals i col·laboradors no es poden desplaçar fins a Tortosa, o bé han d'aprofitar el viatge d'algú de confiança que els porti l'article fins a la redacció del periòdic, o bé han d'utilitzar els serveis de transport de la zona.⁴³⁷

La gestió empresarial de la premsa comarcal en català.

L'edició i la impressió d'una publicació en llengua catalana al llarg del segle XIX és una tasca difícil i costosa i, encara ho és més, si aquest treball s'ha de portat a terme fora de la ciutat de Barcelona.⁴³⁸ Des d'un inici, s'han d'emprar un temps i

⁴³⁷ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.302.

⁴³⁸ COMAS I GÜELL, M.: *La impremta catalana i els seus protagonistes*. FIGUERES, J.M.: *El primer diari en llengua catalana: diari català (1879-1881)*, Barcelona, 1995. PASTOR, F.: *La impremta en Tortosa*. LAZUDA, Tortosa 30/6/1915. TORRENT, J.; TESIS, R.: *Història de la premsa catalana*, p.481.

uns esforços que moltes vegades ensorren les il·lusions, la paciència i la butxaca d'aquells que s'atreveixen a plasmar en paper els seus somnis i ideals.

En el cas de *La Veu de Tortosa*, es parteix de zero. Això implica haver d'anar a la recerca de professionals i de persones singulars que, a més de saber escriure en català, ho facin de manera àgil, amb continguts interessants, amb personalitat i estil i amb un resultat amè.

És necessari saber a quin sector de la població pot interessar aquesta mena de publicació, conèixer les possibilitats reals del lector prototip i sondejar el públic potencial i de futur; aquell que es fidelitza setmana a setmana i que, finalment, acaba formant part dels llistats de subscriptors. L'encert o desencert en aquest anàlisi del mercat potencial d'un periòdic, pot suposar l'èxit o el fracàs de la principal font d'ingressos, de la durada d'aquest i de la seva pervivència.

Tanmateix, és fonamental tenir en compte tots els "contres", sense menystenir-ne cap.

El periòdic pot ser considerat com un producte comercial, com un mitjà de comunicació i de divulgació, com una obra artística i, fins i tot, com una eina pedagògica (que és com el defineix Francesc Mestre). Sigui com sigui considerat, el periòdic comporta, en si mateix, una forta càrrega emocional i ideològica, que en sortir al carrer, escrit amb una determinada llengua, es interpretat com una indiscutible declaració d'intencions. En aquest sentit, no es poden deixar de banda ni el context, ni el temps, ni els escrúpols de tipus social, econòmic i polític, que embolcallen un món de professionals i de lectors que, en molts casos, no entenen la necessitat d'una publicació en català i la consideren una excentricitat. Tampoc es poden obviar aquells sectors i aquells mitjans de comunicació que, no tan sols menystenen la premsa en català, sinó que la interpreten com un afront i una provocació, despertant el seu "deure patriòtic" de combatre-la amb tots els mitjans -legítims i il·legítims- al seu abast.

A banda d'aquests, també, hi ha que tenir en compte tots els factors econòmics, que poden condicionar la realització d'aquest projecte. Si es parteix de zero -com en el cas de *La Veu de Tortosa*- i no es pot comptar amb infraestructures materials i personals prèvies, que ajudin a mitigar la inversió inicial, s'haurà de preveure un major capital del que seria habitual per aquests casos. A tot això s'hi han d'afegir uns costos addicionals, derivats "l'exclusivitat" que comporta la creació "ex novo" d'una publicació pionera i única en aquests territoris; unes despeses que, en un principi, s'han de calcular com una inversió a fons perdut.

Per últim i no per això menys important, s'ha d'analitzar la possibilitat d'inserir o no, publicitat en el periòdic. La publicitat, implica en si mateixa un risc. La inserció d'anuncis incideix, directament, en l'ampliació o en la reducció dels

continguts del periòdic, en el seu número total de pàgines, i en determinar si s'accepten oscil·lacions en el paginat. Tot plegat té una incidència directa en el cost final del producte; una despesa que, o bé es repercuteix en el preu de l'exemplar que ha de pagar el client, o bé l'ha d'assumir el propietari dins dels costos de producció.

La publicitat pot arribar al periòdic a través d'una agència i, per tant, estar subjecta a una comissió, o via directa a la redacció, el que implica una inversió en personal propi.

Abans de començar la seva singladura amb *La Veu de Tortosa*, Francesc Mestre ha tingut molt en compte tots aquests factors i els contempla com un repte personal. Des d'un inici, planteja aquesta empresa com una inversió a fons perdut. És el seu periòdic, és la seva idea, és la seva prova de foc i la vol portar a terme a la seva manera, costi el que costi.

Per ell és molt important cuidar tots els detalls i que el resultat i la qualitat siguin els que ell vol. Per aquest motiu, des d'un primer moment, es planteja una publicació amb una estètica, unes mides, amb una qualitat de paper i d'impressió, amb un paginat i amb un tiratge molt determinats. Prescindeix totalment de la publicitat i de qualsevol mena de suport econòmic aliè, que pugui condicionar el seu projecte. Queda clar que sap a que s'enfronta i està disposat a assumir-ho.

Els únics canvis i, aquests es faran a mode de prova, els trobarem en els darrers mesos de l'any 1902; un cop ha pres la decisió d'aturar, temporalment, l'edició de *La Veu de Tortosa* per motius de salut.

Els lectors i els subscriptors de *La Veu de Tortosa*.

La viabilitat econòmica de *La Veu de Tortosa* és un cas atípic ja que, com s'ha explicat, es troba directament vinculada a la voluntat del seu propietari: Francesc Mestre i Noè. Tot i això, no es pot obviar que la viabilitat d'aquest període, a mig i a llarg termini, ha d'estar estretament lligada a un nombre suficient de lectors i, sobretot, de subscriptors. En aquest temps, és necessari que la publicació trobi, dins el seu territori d'expansió i de difusió, un tarannà polític obert i tolerant amb el seu contingut, amb la seva ideologia, i amb l'idioma en que està escrit. Està clar que no és el mateix publicar un periòdic en una gran urbs com Barcelona o València i en les poblacions situades sota la seva àrea d'influència, que fer-ho des d'un territori perifèric.

Els lectors i consumidors de *La Veu de Tortosa* solen trobar-se entre les classes mercantils, les industrials, els propietaris agrícoles, els intel·lectuals i els artesans, majoritàriament. Tot i això, també hi ha un nombre prou significatiu de lectors

esporàdics, que són membres d'associacions agrícoles, artesanes i d'altres de caire popular, que acostumen a llegir o fullejar els diaris i els periòdics en la seu d'aquestes associacions. Aquest darrer grup, encara que no ajuda al sosteniment econòmic d'aquest mitjà de premsa, si que augmenta el corrent d'opinió entre les classes populars i, per tant, és una bona inversió de futur que cal tenir en compte de cara a la difusió del català i del catalanisme.

Entre els subscriptors que hem pogut identificar a través de la correspondència establerta amb Mestre i Noè hi trobem els tortosins o les famílies d'origen tortosí o ebrenç que viuen fora del territori comarcal però encara hi tenen interessos immobiliaris, agrícoles o econòmics. Dins d'aquest gruixut grup, hi ha famílies de l'antiga aristocràcia tortosina, que, tot i que no combreguen amb la ideologia catalanista de Mestre, hi mantenen una estreta relació personal. Un altre dels grups identificats pertany al catalanisme escrit amb lletres majúscules i reflecteix un ampli ventall de sensibilitats: des de les postures més progressistes fins a les més tradicionalistes, liberals o conservadores. El nexa d'unió entre tots ells es basa en una relació de respecte mutu envers la figura de Francesc Mestre i la tasca que aquest està portant a terme a les comarques del sud de Catalunya i les de la franja amb l'Aragó i València.

El tercer grup i potser el més inestable, és el que veu sorgir una nova influència política i vol estar ben informat per si aquesta pot ser útil als seus interessos. Entre aquests hi trobem els que necessiten les influències de Mestre i els seus contactes i estan subscriptes al periòdic «per quedar be» i mantenir bones relacions amb un personatge que algun dia poden necessitar per demanar-li «recomanacions».

Per acabar, dins dels diferents subscriptors que a dia d'avui hem pogut identificar, hi ha el lector convençut del producte que consumeix i vol consumir. Dins d'aquest grup hi trobem els catalanistes comarcans i els que senten simpatia per aquest moviment, cadascun, dins de les diferents sensibilitats. A aquest grup li agrada trobar un periòdic que ofereix un ampli ventall d'articles i articulistes forans, que presenten diferents punts de vista sobre l'actualitat catalana, espanyola o internacional. Però, sobretot, són uns veritables seguidors dels articles polítics de Mestre: els agrada la seva postura de «franc tirador» i com afila la seva punyent i descarada ploma, tot i que alguns no combreguen, gens ni mica, amb els seus escrits de caire religiós.

Els quasi quatre anys d'existència de *La Veu de Tortosa* suposen una veritable revolució a les comarques de la diòcesi de Tortosa, una sacsejada que desperta tota mena de reaccions dins d'una societat encarcerada i adormida. I és que, coincidint amb l'arribada del nou segle, ja res no tornarà a ser com abans!

El comiat de *La Veu de Tortosa*.

Donant un cop d'ull als articles manuscrits de Francesc Mestre entre 1899 i 1902, es pot comprovar, a simple vista, un lent i progressiu procés de canvi en la mida de la seva lletra, en l'ampliació dels espais de l'interlineat i d'entre els paràgrafs, així com la gradual deformació de la seva grafia, tot i mantenir el seu estil de lletra.

Contràriament al que s'ha escrit en algunes publicacions, queda clar que és ell i només ell qui escriu els seus articles. Els seus esborranys continuen essent escrits en quartilles, presentant un sentit de l'ordre i de l'espai, dins del paper, que denota una tècnica molt acurada que li permet treballar amb poca visió.

A partir del 1902 i, especialment, en els darrers mesos, es pot apreciar una evolució gramatical i ortogràfica que, de sobte, es distorsiona respecte de la puntuació, els accents i la desaparició d'alguna lletra al mig o al final d'una paraula. Li costa encertar el lloc, dins de la quartilla, on ha de col·locar les grafies i puntuacions, és a dir, de tots aquells signes i símbols amb un traç més petit, que segurament, a causa de la pèrdua visual, li son difícils d'ubicar en el seu lloc correcte. Ell mateix reconeix que li és molt difícil poder tancar les "a" i les "o", i que si, per algun motiu, ha hagut d'interrompre la escriptura en algun moment, no és capaç de continuar en la mateixa línia. També he pogut comprovar que algunes de les notícies i notes de premsa comencen a ser redactades i dictades directament al caixista partir de les seves anotacions i sense cap mena d'esborrany previ.

A través de les seves cartes s'observa un estat d'ànim d'espant, d'incertesa i d'un cert abatiment. Comenta la visita a diferents especialistes i l'amoïna que, de moment, no s'augurin esperances en trobar aquella solució miraculosa que li va retornar la vista quan era un infant. Mestre va nàixer cec i sap, millor que ningú, el que significaria perdre, un altre cop, la visió.

El propi Mestre reconeix que al llarg de l'any 1902 te un debat intern amb si mateix. L'esgotament a que ha estat sotmès aquests darrers quatre anys ha atacat el seu punt més dèbil: la vista. Els metges li recomanen una aturada, per fer repòs, i un canvi de vida. Ell va allargant la seva decisió. Finalment, es planteja aquesta aturada obligat per les circumstàncies, però ho vol fer ben fet i acabar l'any; tenir uns mesos per mentalitzar-se, preparar-ho tot i posar sobre avís als redactors, col·laboradors i subscriptors.

Penso que aquesta és una decisió que ell pren amb l'esperança d'un parèntesi curt. *La Veu de Tortosa* és la nineta dels seus ulls; el seu *Live motive* i li costa, una

barbaritat, haver de plantejar-se la seva la suspensió, encara que sigui de manera temporal.

La Veu de Tortosa s'ha convertit, en només tres anys, en una publicació d'èxit i és molt llaminera: té molts lectors i subscriptors; és creadora d'un corrent d'opinió; té personalitat pròpia i els seus articles estan signats per les millors plomes del país. Aquests i d'altres atractius són un reclam per a les diferents faccions del catalanisme i d'altres sensibilitats polítiques que es volen significar dins del territori ebrenç. Al meu entendre i, sobretot, després d'haver parlat d'aquest tema amb Lluís Mestre i Rexach, Francesc Mestre no vol que el seu nom i, per tant, el de *La Veu de Tortosa*, quedin barrejats amb qui sap quina derivació política o d'interès personal, especialment, si s'ha plantejat aquesta etapa com un parèntesi.

Quan ell diu que “no ha trobat cap company que s'encarregui de la continuació del setmanari”, es refereix a cap company de la seva plena confiança. Per aquest motiu, deixa que aquells que li volen agafar el relleu comencin de nou sota les bases logístiques de *La Veu de Tortosa*, però amb una “marca” i un títol de capçalera ben diferenciats.⁴³⁹

La Veu de Catalunya.

Enric Prat de la Riba i Francesc Mestre.

El primer de gener de l'any 1899 *La Veu de Catalunya* surt al carrer en forma de diari, sota la direcció d'Enric Prat de la Riba i amb el suport d'un equip de redactors joves que han anat engruixint les files del catalanisme a través de la

⁴³⁹Francesc Mestre s'acomiada dels seus lectors amb dos articles: *La suspensió de La Veu de Tortosa* i *La mort de La Veu?*, LA VEU DE TORTOSA. Tortosa, 30/12/1902. Vegeu MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.307-309. Tot i això, en un gran nombre de treballs que aborden el tema de la premsa a la comarca de Tortosa, s'afirma, de manera repetitiva, que Francesc Mestre creà juntament amb Joan Abril i Guanyabens *La Veu de la Comarca*. Poden afirmar amb rotunditat que això no és cert.

Des del moment en que es coneix la notícia del tancament de *La Veu de Tortosa*, Joan Abril i Guanyabens serà qui festejarà a Mestre, amb més insistència que ningú, per a que no tanqui aquest periòdic. Abril vol que Mestre li traspassi la direcció d'aquest periòdic i, en no aconseguir-ho, fundarà *La Veu de la Comarca* –el títol si que és un suggeriment de Francesc Mestre-. Abril aprofitarà el camí obert per Mestre, utilitzant la mateixa impremta i proveïdors.

Francesc Mestre serà un col·laborador de *La Veu de la Comarca* un tant irregular. Degut al seu estat de salut, durant el primer any de vida d'aquest periòdic només publicarà dos articles: *Als Srs. Directors i Redactors de La Veu de la Comarca*, que Joan Abril, mostrant el seu enuig amb Mestre, li publicarà al final de la segona pàgina del primer número, i *La nostra tradició*, article publicat amb motiu de les festes de Ntra. Sra. de la Cinta.

seva participació en grups estudiantils i universitaris. S'ha de reconèixer, que Francesc Mestre no coincideix amb aquest perfil. La seva relació amb *La Veu de Catalunya* no pot separar-se, ni entendre's, sense la figura d'Enric Prat de la Riba.⁴⁴⁰

A partir d'aquest moment, *La Veu de Catalunya* es converteix en molt més que un mitjà de comunicació escrit en català; esdevé l'eix vertebrador i el nexa d'unió del catalanisme dins dels territoris de parla catalana, en el que la premsa local i comarcal escrita en català, hi juga un paper vital. Aquest és un entramat polític i periodístic, que vincula els territoris d'una manera pluri-direccional; que pot donar i/o rebre el suport i el dinamisme necessari per a la difusió de les idees i de la causa catalanista. Aquesta és una xarxa que sustenta en si mateixa, una estructura logística, econòmica, propagandística i política, i que cerca rendibilitzar, al màxim, els escassos recursos existents dins del conjunt de territoris de parla catalana.⁴⁴¹ És per aquest motiu que *La Veu de Catalunya*, la figura d'Enric Part de la Riba, així com els futurs esdeveniments polítics dins del Principat i el seu abast, no poden ser analitzats fora del que suposa aquesta malla de vinculacions polític-periodístiques que son les "Veus".⁴⁴²

Francesc Mestre situa el seu encontre amb Prat de la Riba als voltants de l'any 1890, quan Prat l'incorporà per treballar amb ell des del *Centre Escolar Catalaniste*. Aquesta estreta col·laboració, plena de complicitats, continuarà de manera perllongada quan l'any 1898 Mestre comença a gestar *La Veu de Tortosa* i, en les darreries d'aquell mateix any, Prat de la Riba, Domènech i Montaner, Puig i Cadafalch, Suñol, Robert i Rusinyol surten de *La Renaixensa* per formar, juntament amb Francesc Mestre, el cos de redacció de *La Veu de Catalunya*. Tots

⁴⁴⁰ AINAUD, J.M.; JARDÍ, E.: *Prat de la Riba: home de govern*. 1973. CATTINI, G. C.: *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*. Catarroja-Barcelona, 2008. EHRLICH, CH.E.: *Lliga Regionalista. Lliga Catalana 1901-1936*. Barcelona 2004. FIGUERES, J.M.: *La Veu de Catalunya (1899-1937)*. Barcelona 2013. PÉREZ NESPEREIRA, M.: *Prat de la Riba. Nacionalisme i formació d'un estat català*. Barcelona 2007. DE RIQUER, B.: *Construcció i destrucció de la Solidaritat Catalana: el paper de la Lliga Regionalista*, p.47-67.

⁴⁴¹ Es compartiran els punts de venda i de subscripció; els distribuïdors i les xarxes de distribució; els periodistes corresponsals i col·laboradors. S'uniran esforços per agrupar esdeveniments i fer-ne difusió per tots els territoris; per donar a conèixer les diferents realitats locals i comarcals, així com l'abast, les repercussions i els efectes palpables i individualitzats, que les polítiques, les ideologies i els poders tindran dins d'aquests territoris.

⁴⁴² La premsa catalana que forma part d'aquesta xarxa, prendrà com a títol de capçalera majoritari el concepte de "Veu", com el crit d'atenció que fa aquell que vol ser escoltat; d'aquella idea que vol ser difosa amb força; de la paraula escrita que aspira arribar a tots els racons i ser llegida per tothom.

dos condemnen, de manera explícita i pública, la divisió artificial que el centralisme ha fet d'Espanya i de les interferències en qüestió del dret civil català i tortosí, manifestades a través de la Comissió Codificadora. Junts els trobarem treballant des del Centre Nacional Català, del que Mestre en serà el seu representant a l'antiga comarca de Tortosa⁴⁴³, *des de La Lliga, la Diputació, la Mancomunitat i de tots los altres centres culturals moguts per la seva poderosa intel·ligència.*⁴⁴⁴

Prat de la Riba, uns anys més jove que Mestre, posseeix un bon “ull clínic” a l'hora de *vigilar i escollir homes*⁴⁴⁵ i sap com treure el millor d'ells. La seva relació serà molt estreta i, de vegades, difícil. Tot i compartir un mateix ideari polític, entre tots dos hi haurà accentuades divergències a l'hora de concebre el país i, sobretot, a l'hora d'afrontar les necessitats del territori.

Prat, des de Barcelona, planteja la seva idea de Catalunya, primer com a President de la Diputació de Barcelona i, més tard, com a President de la Mancomunitat, des d'un punt de vista “global” de país: mirant de dalt a baix. Mestre, en canvi, veu el territori des d'un altre angle: la seva perspectiva perifèrica abasta, conceptualment, tots els territoris de parla catalana i li exigeix afrontar les seves necessitats immediates. Per a ell, és vital portar a terme un pla de llarg abast respecte de les infraestructures, l'economia, la indústria, la recuperació i el sanejament dels mercats locals perifèrics, per tal de no perdre'ls per sempre més. Té el convenciment de que aquestes societats perifèriques necessiten retrobar-se amb les seves arrels a fi de reconèixer la seva naturalesa, la seva essència i identitat perdudes. És per això que apressa la recuperació cultural; del patrimoni històric, arqueològic, artístic, etnològic, etimològic i documental; d'una llengua -l'autòctona- que retorni al poble la seva consciència i dignitat perdudes. Sols així, aquests territoris perifèrics i la seva gent, podran sentir l'orgull de retrobar-se a si mateixos com a individus, com a societat, com a cultura i com a país; un pas imprescindible a l'hora d'afrontar la realitat d'uns greuges que els subjuguem, al temps que els enforteix en la lluita pels seus drets i les seves llibertats.

⁴⁴³ Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre -amb capçalera impresa de la Secretaria del *Centre Nacional Català*- datada el 24 de gener de 1900. MESTRE I NOË, F.: *En Enric Prat de la Riba...*

⁴⁴⁴ MESTRE I NOË, F.: *En Enric Prat de la Riba...*

⁴⁴⁵ Cito literalment aquesta expressió que Borja de Riquer fa d'En Prat de la Riba perquè a banda de ser directa, clara i concisa, és la que el defineix millor en la seva relació amb Francesc Mestre: DE RIQUER, B.: *Anar de debò...*p.248-250.

Per a Mestre, la llavor s'ha de sembrar al llarg de tot el territori i no, tan sols, de dalt a baix. És necessari crear un corrent d'opinió català i catalanista que abasti tots els sentiments d'aquesta societat comarcal, així com les seves mirades i influxos polítics. La veritable essència del catalanisme es troba en la quotidianitat de les poblacions escampades per les comarques més allunyades, on la seva gent viu, treballa, resa, canta i sent com ho ha fet sempre; en l'educació del jovent i molt especialment de la dona que, dins de la llar, és el veritable eix vertebrador de la família i de l'educació dels fills. Aquest és el millor transmissor de la cultura i de les tradicions autòctones dins els territoris de parla catalana.

Prat de la Riba reconeix en Mestre l'ideòleg, l'home que sap com arribar a la gent de comarques; una figura acreditada i respectada des de València fins a Lleida i des de Mallorca fins a Vic. Una ploma a la que Prat recorrerà en infinitat d'ocasions, sabent que Mestre farà arribar el missatge del catalanisme allà on la seva figura pot ser rebuda amb recança. Mestre, per la seva banda, respecta i admira a en Prat de la Riba i la seva marcada personalitat, la seva tasca fent país, la seva lluita en defensa dels drets dels catalans i de Catalunya... Aquests ideals que tots dos comparteixen, topen frontalment amb les estridències dels diaris madrilenys i les males arts d'uns governs que en lloc de resoldre reflexivament el problema català, el capgiren i l'espargen valent-se d'elements agitadors. El centralisme de Madrid i el seu anticatalanisme, així com la seva toxicitat corruptora, son l'enemic a abatre. L'un i l'altre, son fermes en els seus postulats i es tenen ben pres el pols....⁴⁴⁶

Francesc Mestre i *La Veu de Catalunya*.

Amb el nou inici de *La Veu de Catalunya* com a publicació diària, amb tiratge de matí i de tarda, Francesc Mestre iniciarà la seva etapa com a periodista-redactor corresponsal a Tortosa. Aquest és un període en que la política i el periodisme s'entrellacen dins de *La Veu de Catalunya*, sense poder distingir on acaba l'una i on comença l'altre.

En aquesta època, Mestre es consagra al periodisme per vocació; essent aquesta una professió que ell equipara al compromís del sacerdoti, ja que la funció del periodista ha de quedar supeditada a l'interès públic i al bé comú. Aquests son uns anys, al seu entendre, en els que encara hi ha un rastre de divorci

⁴⁴⁶ MESTRE I NOË, F.: *En Enric Prat de la Riba...* Vegeu, també, els articles de Francesc Mestre reproduïts a: MESTRE I PRAT DE PÀDUJA, M.: *El Franctirador...*, entre els que cal destacar *Lo regionalisme y'l centralisme de Barcelona, A la premsa catalana... Després del míting de Lleyda...* o *Als Regidors mallorquins*.

entre les classes socials, però, en les que les classes aristocràtiques obren les portes, de bat a bat, a l'home que escriu, per humil que sigui la seva condició.⁴⁴⁷

Per comprendre el pensament de Francesc Mestre vers la premsa i la manera de fer periodisme, val la pena fer esment d'una ponència que, anys més tard i com a President de l'Associació de Premsa de Tortosa, dirigirà als periodistes presents durant el Congrés de Premsa catalano-balear, portat a terme durant el mes de juny de l'any 1928.

Amb el títol *La Premsa i l'Educació pública* desenvolupa el que per a ell són els eixos fonamentals del periodisme: la seva funció pedagògica i la llibertat d'expressió que ha de tenir tot mitjà de premsa. Com a eina educativa popular, la premsa serveix per a difondre *coneixements, exaltar ideals i virtuts i transmetre als homens lo sentiment del dever i del patriotisme en èpoques de defalliment i de decadència*. Posa l'accent en aquesta idea, al plasmar la crua realitat espanyola en la que més del cinquanta per cent de la població és analfabeta i l'altre cinquanta per cent ha de valdre's de la Premsa *per a instruir-se i educar als que no saben de llegir, s'afanyen en rodejar i escoltar als que es presten a llegir, en veu alta, los diaris*. Recorda que per a que la premsa pugui exercir la seva tasca *cívica i educadora*, és indispensable gaudir de la màxima llibertat i independència; uns valors que topen frontalment amb les lleis d'excepció, amb la censura i tota mena d'entrebancs i limitacions.

A partir d'aquest moment, la relació entre Prat de la Riba i Mestre s'intensificarà, tot i que les ocupacions del primer al capdavant de la política catalana, provocaran llargues absències en les que Prat deixarà en mans de tercers la gestió d'aquest diari. Aquest fet provocarà més d'un ensurt i algun que altre mal entès. A través de la correspondència entre Mestre i *La Veu de Catalunya* podem veure com aquest equip de joves redactors s'enfronten al repte de treure diàriament dos tiratges que, sense Prat al capdavant, de vegades, els hi ve una mica gran. És llavors, quan alguns dels corresponsals més experimentats han de portar a terme una funció de "guiatge" d'aquest grup de joves impulsius i un tant eixelebrats, que amb tota la bona fe, fabriquen les notícies, com bonament poden, a partir dels retalls de premsa d'altres periòdics.

Un d'aquests casos ens el trobem a inicis de setembre de 1909. Prat de la Riba no hi és i els altres "homes forts" de *La Veu* encara no han tornat de les seves vacances d'estiu. La redacció de *La Veu de Catalunya* a quedat en mans del jovent:

⁴⁴⁷ MESTRE I NOË, F.: *Del periodisme antic i modern*. LA ACTUALIDAD Barcelona 23/6/1928.

Raimon Casellas,⁴⁴⁸ Josep Morató,⁴⁴⁹ un dels germans Folch i Torres⁴⁵⁰ i de Pere Pagès.⁴⁵¹ Aquest darrer ha obert la correspondència dirigida a Enric Prat de la Riba i entre totes les cartes, hi ha trobat la que Francesc Mestre li ha dirigit a en Prat queixant-se de la publicació de notícies de la comarca de Tortosa que ell, com a únic corresponsal en aquesta comarca, no ha escrit.

Sense encomanar-se a ningú i sense que Enric Prat de la Riba en sàpiga res, Pere Pagès escriu a Francesc Mestre reconeixent-li haver obert la seva carta dirigida a en Prat i li diu que, en llegir-la, li han vingut ganes de riure. Li reconeix ser l'autor d'aquests articles sobre Tortosa, per l'afició que te a Reus -d'on ell n'és oriund- i a Tortosa, una ciutat on hi visqué durant tres anys. Li confesa que, en arribar el correu agafa els diaris de totes dues ciutats i en treu totes les notícies que pot, donant-los-hi el nom de la comarca corresponent, col·locant-los en la secció corresponent i donat-los hi "color" en un sentit o en un altre. Culpa a Mestre per no enviar notícies amb més freqüència i el responsabilitza de que ell [Pere Pagès] hagi de lluir unes qualitats de periodista que, al cap i a la fi, son tan dolentes, que han arribat a treure a Francesc Mestre de polleguera.

Tanmateix, Pere Pagès li demana a Mestre que després d'haver-li donat totes aquestes explicacions, no l'agravii *de continuar incompatible* amb ell (*corresponsal de Tortosa des de la taula de la nostra redacció*); que no tenen per que ser enemics. Finalment, Pagès li diu a Mestre que "ell", no li admet la dimisió i que seria ridícol que s'enfadés amb ell només per això. Afegeix que Mestre és qui els ha d'orientar respecte de les seves relacions amb la política local i els ha de guiar per a que ells -el jovent de la redacció de Barcelona- sapiguin de quin diari poden prendre les notícies, ja que ells no en saben res de política tortosina, ni quin son amics, o quina facció els ha de ser més simpàtica o més repugnant.

⁴⁴⁸ Raimon Casellas novel·lista i crític d'art. Anys més tard serà el redactor en cap de *La Veu de Catalunya*. En el pròleg de FIGUERES, J.M.: *La Veu...* p.8, es definit com *un bon organitzador que donà categoria a les planes culturals del diari i que estava amatent a les novetats de la literatura estrangera*.

⁴⁴⁹ Josep Morató i Grau director de *La Veu de Catalunya* durant l'etapa d'empresonament i absència de Prat de la Riba per motius de salut.

⁴⁵⁰ En aquest cas no sé si fa referència a Josep o a Manel Folch i Torres. Tots dos col·laboradors estretament implicats en la redacció del periòdic.

⁴⁵¹ Pere Pagès, oficialment, Administrador de la Veu, que en realitat també formava part del cos de redacció fent d'enllaç amb els corresponsals de comarques o, de vegades, com veiem en aquesta carta, suplantant-los.

Per acabar-ho d'adobar, Pagès li confesa a Mestre no saber en que pot haver-lo molestat tant i li diu que s'ha de convercer de que no és el mateix fer un setmanari, que un diari.⁴⁵²

A banda de la inconsciència o de la innocència que demostra Pere Pagès en obrir la correspondència de Prat de la Riba; en usurpar les funcions de la direcció, en dir que és ell qui no admet la dimissió de Mestre; en usurpar les funcions d'un corresponsal, tot i reconèixer no saber res del tema, i en dir que no sap perquè l'ha ofès; en cuinar notícies sense cap mena d'escrúpol i sense tenir en compte les conseqüències del seus actes... queda clar que les discrepàncies entre Pagès i Mestre parteixen de dos maneres ben diferents d'entendre el periodisme. Per una banda, el fet d'haver de sortir diàriament al carrer amb notícies fresques de tot Catalunya, fa que la major part de redactors es retro alimentin de notícies recollides en la premsa amb la que fan intercanvi, procedent de totes les comarques. L'anonimat de la major part dels articles i de bona part de la feina que fan els corresponsals, és un fet a *La Veu de Catalunya* i en molts altres diaris.

El periodista comarcal és qui coneix, a fons i en detall, el transfons de la política i de les relacions del seu territori. En conseqüència, ell és el primer responsable de la gestió de la notícia, del seu enfoc i de la seva qualitat. Per aquest motiu, el lector de comarques, les forces polítiques municipals i provincials, les forces militars i eclesiàstiques i, com no, la censura, relacionen l'autoria de tots els articles del seu territori amb el seu corresponsal. Tan se val que l'hagi escrit un altre i les explicacions que aquest pugui donar; el seu nom, la seva honorabilitat i la seva reputació com a periodista quedaran en entredit.

En tot aquest afer, val la pena recordar que des d'abril de 1900 *La Veu de Catalunya* ha estat suspesa en diferents ocasions, *per ordre de l'autoritat militar*, havent de sortir al carrer amb diferents noms. Amb aquesta bretolada, el jovent de la redacció de *La Veu de Catalunya* pot posar el non de Francesc Mestre i el seu periòdic *La Veu de Tortosa* en perill i, d'aquí ve, principalment, l'enuig de Mestre.⁴⁵³

Francesc Mestre és un home ordenat, metòdic i primmirat, que continua conservant aquell sisè sentit que havia desenvolupat durant la seva fosca infantesa. El seu despatx i la seva forma de treballar tenen un raonament i un ordre establert, personal i intransferible, que no poden ser alterats per cap motiu, ni tan sols per raons de neteja. Mestre és un bon analista al que li agrada sospesar

⁴⁵² Carta de Pere Pagès, Administrador de *La Veu de Catalunya*. Barcelona 1/9/1900.

⁴⁵³ MESTRE I NOÈ, F.: *NOTÍCIES. La Veu i La Creu de Catalunya*. LA VEU DE TORTOSA 27/5/1900, p.4. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.130.

l'enfoc i l'abast de la notícia que vol donar. Amb 34 anys d'edat i 15 de carrera periodística, s'ha fet un nom i ha adquirit una credibilitat i un prestigi dins del món cultural i periodístic que no està disposat a posar en entredit i, per descomptat, no permetrà que "la canalla de la redacció de *La Veu*" li expliquin com ha de fer la seva feina o el suplantin, publicant articles amb una qualitat més que dubtosa.⁴⁵⁴

Quan Prat de la Riba torna a la redacció de *La Veu* i es troba amb tot aquest desgavell, es posa les mans al cap i crida a l'ordre als seus. Abans de convocar una reunió a Barcelona per tal que les aigües tornin a mare, escriu a Mestre molt dolgut per tot el que ha passat. Prat de la Riba coneix bé a tot el jovent que te a la redacció i, normalment, el lliga molt curt. Aquest cop, però, Pere Pagès s'ha passat de la ratlla i Prat li "llegeix la cartilla".

Amb tot, Prat de la Riba es conscient que Francesc Mestre no els coneix com ell, i entén que, amb el que ha fet i amb la carta que li ha escrit després, Pagès hagi pogut ferir els seus sentiments. Prat li explica que aquest ha estat un acte d'absoluta inconsciència i que Pere Pagès, en cap cas ha obrat de mala fe. Li assegura, sota paraula d'honor que Mestre és l'únic corresponsal de *La Veu de Catalunya* a Tortosa i que està molt satisfet dels serveis que Mestre porta prestant a aquest diari i dels sacrificis que ha fet per *la causa santa de la pàtria*.

Enric Prat de la Riba li diu a Mestre que dins de *La Veu* està considerat com *un dels millors de la nostra colla*; que no volen que se'n separi, ni que abandoni el nucli de les seves pàgines, qui *tant ha contribuït al desvetllament de Catalunya*. En nom de la seva amistat, tan llarga, arrelada i nodrida *pels sentiments enlairats de pàtria*. En nom del company de lluita; el que ha estat batallant al seu costat, colze amb colze, *en tantes i tan memorables campanyes*, no pot ni vol acceptar-li la dimisió; ans la contrari li demana la seva comprensió i el seu ajut. Prat l'anima a seguir treballant a Tortosa com ells ho fan a Barcelona, *guiats sempre pel mateix ideal, que un dia o altre assolirem*.⁴⁵⁵

Llimades les aspreses entre Pagès i Mestre, la relació entre tots dos s'anirà intensificant al llarg del anys, fins a establir una relació d'entranyable amistat que durarà fins a la mort d'en Pagès l'any 1929.

⁴⁵⁴ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.42-43.

⁴⁵⁵ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.44.

L'empresonament d'Enric Prat de la Riba l'1 d'abril de 1902, definit per Mestre com *l'home més sensat de la política espanyola*,⁴⁵⁶ arriba després d'uns quants mesos que Barcelona tingui suspeses les garanties constitucionals i sota l'acusació de rebel·lió i incitació al separatisme, per haver reproduït sense comentaris, un article publicat per *L'INDEPENDENT* de Perpinyà.⁴⁵⁷ Aquest serà un cop molt dur per a Mestre, i *La Veu de Tortosa* se'n farà ressó a través d'un article titulat *La presó d'Enrich Prat de la Riba Director de La Veu de Catalunya*⁴⁵⁸, on descriu les causes de la detenció i les nombroses visites que Prat de la Riba està rebent a la presó.⁴⁵⁹

Mestre no se'n està d'expressar el seu estat emocional. Reconeix que un cop passat un primer moment d'abatiment, n'ha sabut treure la força necessària per sumar-se a la protesta sorgida de tots el racons del Principat; una senzilla mostra que posa de relleu que, l'empresonament Prat de la Riba, ha produït un efecte contrari al buscat pels seus presoners i ha unit *tots els cors dels bons fills d'aquesta terra...* Afirmar que el seu esperit s'ha enfortit per a poder lluitar contra *aqueixa oligarquia burocràtica, ahont s'hi cobejan los perturbadors de les consciencies y la tranquil·litat pública*. Confessa sentir una enorme tristesa en veure, a les darreries de la Regència, *los llibertaris pels carrers y la gent de be tan descaradament perseguida*.

Aquest article de Mestre no surt signat, ja que és tracta d'un editorial que asumeix la redacció del periòdic. He pogut comprovar com aquesta pràctica no és una excepció en els treballs periodístics de Mestre, ja que ho acostumava a fer amb les notícies de darrera hora; amb aquelles d'especial interès per a ell, però que no vol que quedi massa evident la seva autoria; quan ja ha publicat un o més articles en el mateix número i no vol que la seva signatura acapari el conjunt del contingut.

En el següent número, s'anuncia que en Prat de la Riba ha sortit de la presó i es publica el telegrama amb el missatge *d'enhonorabona y abraç ben coral* que Francesc Mestre li envia; aquest cop, sí, amb la seva signatura.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ MESTRE I NOË, F.: *En Enric Prat de la Riba...*

⁴⁵⁷ DE RIQUER, B.: *Alfonso XII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político*. Barcelona 2013, p.39.

⁴⁵⁸ MESTRE I NOË, F.: *La presó d'Enrich Part de la Riba Director de "La Veu de Catalunya"*. LA VEU DE TORTOSA 6/4/1902, p.3.

⁴⁵⁹ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M. : *El Francirador...* p.44-45.

⁴⁶⁰ MESTRE I NOË, F.: Notícia breu, sense títol. LA VEU DE TORTOSA 13/4/1902, p.4.

Prat de la Riba, que ha sortit molt malalt de la presó, marxa cap a França per guarir-se. Mestre –que no li ha dit res per no amoïnar-lo- ja fa temps que està afectat d’una malaltia de la vista, que cada cop va a pitjor i que motivarà el tancament de *La Veu de Tortosa* a finals de 1902.

La següent notícia que tenim d’Enric Part de la Riba, te forma de carta, dirigida al seu *amich y company* Francesc Mestre, datada a Vallvidrera el 6 d’octubre de 1903,⁴⁶¹ on li notifica que acaba d’arribar de França i, tot i que molt millorat, encara ha de seguir un règim rigoros i fer bondat fins al seu total restabliment.

Entre 1903 i 1904, hi ha una davallada molt significativa en la intensitat dels articles de Mestre publicats a *La Veu de Catalunya*. Es de suposar, que els motius de salut que l’han portat al tancament de *La Veu de Tortosa*, son, també els causants de la absència dels seus articles en les pàgines de *La Veu de Catalunya*. La clau de tot plegat ens la confirma una carta de Pere Pagès en la que aquest celebra *la millora que ha experimentat la salut de [vostè] i esperant que novament tornarà a ésser el treballador infatigable de sempre.*⁴⁶²

A poc a poc, veurem com la seva activitat en aquest diari es torna a intensificar i a banda dels seus articles monogràfics i d’opinió cultural i política, portarà a terme tota la recerca sobre notícies comarcals; productes i preus de mercat en les llotges i places de les principals localitats de les comarques del bisbat de Tortosa: catalanes, del Baix Aragó i del nord del País Valencià; estat de les collites i incidències de tipus mercantil i econòmic. Unes notícies que enriquiran la secció econòmica i la agrícola de *La Veu*.

El 25 de novembre de 1905 els militars assalten la redacció de *¡Cú-cut!* i de *La Veu de Catalunya*, a causa d’una caricatura publicada a *¡Cú-cut!* que fa referència al banquet de la victòria portat a terme pels membres de la lliga Regionalista, en el que es celebrava el triomf electoral front dels lerrouxistes. L’assalt també tindrà greus repercussions en la impremta que comparteixen ambdós periòdics i en el seu normal funcionament. Les cartes enviades per Prat de la Riba a Mestre parlen de la violació de la correspondència de *La Veu de Catalunya*; de la confiscació de tota aquella documentació que no ha donat temps d’amagar i, també, de com els militars han tirat per terra, han trossejat i esmicolat el bust del Dr. Robert. Les trifulgues i el desgavell dins la redacció, sumat a la pèrdua de bona part dels articles, de la correspondència i de la informació enviada pels corresponents, deixa en estat molt crític a aquest diari durant setmanes.

⁴⁶¹ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.45.

⁴⁶² Carta de Pere Pagès a Francesc Mestre. Barcelona 3/1/1904.

Enric Prat de la Riba fa dies que es trobava al llit amb febre, a causa d'una forta afecció gripal, i no podrà intervenir més que amb consells i indicacions.⁴⁶³

A partir de 1907 Pere Pagès i Rueda⁴⁶⁴ -que fins ara ha exercit d'administrador del diari, de enllaç econòmic i logístic amb les corresponsalies, de redactor esporàdic i d'agent publicitari extern- assumeix la gestió dels patrocinadors i anunciantes de *La Veu de Catalunya*, com a part integrada dins de les seves funcions d'administrador d'aquest diari. Com a membre del cos de redacció s'estrenarà com a cap de la secció *mercats* i de la coordinació i comunicació amb les corresponsalies.

La correspondència epistolar entre Francesc Mestre i Pere Pagès ens desvela un dels apartats més desconeguts de la vida periodística i treu a la llum una bona part de tot allò que ha quedat ocult o en l'oblit. La quotidianitat i la rutina diària d'aquest diari, entre 1899 i 1917, precisament per la necessitat de comunicació en la distància, aquí se'ns mostra de manera franca, oberta i sense filtres, descobrint-nos -en detall- l'estreta relació del corresposnal amb el seu diari: un cordó umbilical que vincula el periodista de comarques amb la seva Seu Central, convertint-lo en un membre més de l'equip de redactors de plantilla i en el cap de redacció a la seva comarca.

Les notícies i articles del corresposnal son tractats com informació de primer ordre i, en el cas de Francesc Mestre, formaran part del corrent d'opinió que el catalanisme està creant a partir de la premsa local i comarcal, de *La Veu de Catalunya* i de la Lliga. La corresposnalia de Francesc Mestre, a part de la merament informativa, esdevé una corresposnalia de difusió ideològica molt personal i *de collita pròpia*, que engruixirà els discursos emesos des de Barcelona. El seu valor radica en visualitzar i entendre el catalanisme com una ideologia que ha d'englobar, també, allò que des de Barcelona i des de Madrid es considera perifèria: tots i cadascun dels territoris de parla catalana, percebuts per Mestre com a nucli espiritual del futur catalanisme.

El vincle entre el periòdic i el seu corresposnal, físicament, es materialitza a través de la correspondència, de les reunions que periòdicament es fan a Barcelona i, puntualment, a Tortosa, o en el control que el corresposnal fa dels

⁴⁶³ Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre, Barcelona 1/4/1906. MESTRE, F.: *En Enric Prat de la Riba...* CATTINI, G.; RENOM, M.; TOLEDANO, LL. F.: *Els fets del Cu-Cut: taula rodona organitzada pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya el 24 de novembre de 2005*. Barcelona 2006.

⁴⁶⁴ Pere Pagès havia compaginat, fins llavors, l'administració de *La Veu de Catalunya* amb la gestió del seu centre d'anuncis situat al carrer Arolas nº5, entresol, de Barcelona. A través de la correspondència amb Mestre s'entreu que, a partir del moment en que tanca aquet despatx, la gestió dels anuncis, que ell continua portant, és fa directament des de les oficines de *La Veu*.

col·laboradors i les col·laboracions procedents del seu territori. Amb aquest sistema es treballen tots els assumptes de coordinació, de delimitació de continguts, de funcionament intern i extern, d'articulació econòmica i logística, així com tots aquells assumptes d'especial sensibilitat que no poden passar per mans de tercers i necessiten ser tractats verbalment sense deixar cap mena rastre o testimoni.

Pel que fa a la notícia i la informació diària -la que precisa d'immediatesa i *frisa* per arribar *fresca* al cos de redacció i d'edició- és transmesa mitjançant telegrams, despatxos telegràfics i telefonemes. Donat l'alt volum d'ús de tots aquests serveis, el pagament periòdic d'aquestes despeses al corresponal, es fa mitjançant segells de correus, cartes-ordre o en la forma que aquest estimi més convenient.

A banda de fer de corresponal de *La Veu de Catalunya*, durant el primer any de vida d'aquest com a diari, Francesc Mestre dona avís a l'administrador Pere Pagès de les noves subscripcions que es donen d'alta dins la comarca de Tortosa i Pere Pagès farà el mateix respecte de les noves subscripcions de *La Veu de Tortosa* que es donin d'alta dins la ciutat de Barcelona.

De fet, en aquests primers temps, les subscripcions esdevindran un problema de primer ordre a nivell logístic, que derivarà en la necessitat de crear una xarxa de suports interns entre el propis diaris escrits en llengua catalana.

Tots ells van destinats a un mateix tipus de públic i, per tant, es lògic pensar que es puguin valer de les mateixes estructures logístiques per als cobraments, els pagaments, el control de les subscripcions i la seva distribució per tot el Principat. En el cas de Francesc Mestre, aquesta xarxa territorial eixamplarà la seva àrea d'influència a totes les comarques de la Diòcesis Tortosa, suscitant nous corrents d'opinió que, des de l'agermanament i la proximitat, obriran noves perspectives en la recerca, l'anàlisi i la projecció de temàtiques molt diverses, però, d'interès comú, fora dels límits del Principat.

Formar part d'aquesta xarxa, significa existir de cara als altres; posar la teva ciutat i la teva comarca dins del mapa, situant-la al mateix nivell de la resta. També implica ser útil i estar al servei de les possibles necessitats d'altri.

L'exemple que ens dona Francesc Mestre, en aquest cas, passa per remetre informació, gravats i fotografies de personatges, llocs i esdeveniments de dins del seu territori d'influència per a ser publicats en d'altres periòdics de la "xarxa", sabent que aquest treball i la seva autoria, en la major part dels casos, restaran anònims.

Aquesta xarxa sobreviurà a la pròpia existència de *La Veu de Tortosa* i anirà molt més enllà dels marcs purament periodístics. La seva base humana, amb un alt

coneixement lingüístic de la llengua catalana, no passarà desapercebuda, ni serà desaprofitada, en benefici de l'obra del diccionari català-valencià-balear. La seva ànima catalana i catalanista, serà utilitzada com a xarxa difusora de les idees i dels ideals. Al llarg de quasi 30 anys, el seu motor territorial han estat els corresponsals i els periodistes; el seu nexa d'unió, al voltant de la figura d'Enric Prat de la Riba, ha estat el treball i la coordinació de l'incansable Pere Pagès.⁴⁶⁵

L'Associació de la Premsa de Tortosa.

L'any 1924 es funda l'Associació de la Premsa de Tortosa; el 30 de novembre s'aprova el seu reglament intern i s'elegeix, per unanimitat, la seva Junta directiva. La seva constitució formal es porta a terme el dia 15 de desembre i queda de la següent manera:⁴⁶⁶ Francesc Mestre i Noé, President. Robert Andreu i Vidal,⁴⁶⁷ Vicepresident. Josep Berenguer i Cros,⁴⁶⁸ Secretari. Enric Bayerrí i Bertomeu,⁴⁶⁹ Vicesecretari. Lluís de Cruell i d'Aragonés,⁴⁷⁰ Tresorer. Manel Beguer i Piñol,⁴⁷¹ Comptador. Vocals: Fermí Viladrich i Sobrevila⁴⁷² i Josep Monllaó i Panisello.⁴⁷³

En una entrevista publicada a *Heraldo de Tortosa* l'any 1929, Francesc Mestre explica que aquesta associació de premsa ha estat fundada pels periodistes Josep Berenguer, Josep Monllaó, Robert Andreu, i Lluís de Cruells l'any 1924. Tots ells representen sensibilitats periodístiques diferents *-de dretes i d'esquerres-* i, prèviament, s'han posat d'acord per oferir-li la presidència d'aquesta associació.

⁴⁶⁵ Mort el juliol de 1929.

⁴⁶⁶ Nota manuscrita de Francesc Mestre en paper de l'Associació de la Premsa de Tortosa, on fa una petita ressenya del seu historial. *Crónica*. HERALDO DE TORTOSA 1/12/1924, p.3. *La Asociación de la Prensa en Tortosa*. UNIÓN PATRIÓTICA Tortosa 25/10/1924, p.1.

⁴⁶⁷ Periodista. Director d'*Heraldo de Tortosa*. Conegut periodísticament amb el pseudònim *Tipitíes*.

⁴⁶⁸ Josep Berenguer i Cros (Tortosa 3/12/1895-† Arnero-Colòmbia- 6/11/1979), advocat. Director del diari *El Pueblo*. Va ser alcalde de Tortosa l'any 1933 i, posteriorment, Director General de Duanes.

⁴⁶⁹ Director d'*Unión Patriótica*.

⁴⁷⁰ Redactor en cap de CORREO DE TORTOSA.

⁴⁷¹ Director de LA ZUDA.

⁴⁷² Director de LA VOZ DEL EXPLORADOR.

⁴⁷³ Redactor en cap de LA TRADICIÓN, conegut periodísticament amb el sobrenom *Llaonet*.

Precisament, aquest, és el motiu pel que ell ha acceptat aquesta presidència, tot i el recel -no confessat en aquells moments- a *que les banderies en fessin de les seves*.

Durant els anys d'exercici d'aquesta presidència, Francesc Mestre exercirà, com a tasca principal, el paper de moderador i d'àrbitre, cercant en tot moment un ambient cordial i de diàleg entre tots els periodistes associats, que, en el seu parer, *és el que ha reeixit en tot moment*.⁴⁷⁴ Les seves gestions al capdavant d'aquesta Associació, també passaran per l'exercici de la mediació entre els periodisme local i els ajuntaments de les diferents localitats comarcals; la recerca de millores laborals d'aquest col·lectiu i la lluita contra la censura, les sancions i les suspensions, les detencions i els tancaments de periòdics per ordre governamental o municipal.⁴⁷⁵ Mestre intenta inculcar en l'associació aquell esperit que a ell el va moure cap al periodisme i que, després de quaranta-i-cinc anys de professió periodística, explica en un article titulat *Del periodisme antic i modern*⁴⁷⁶ i en una ponència que li ha estat encarregada per l'Associació de la Premsa Diària de Barcelona i que porta per títol *La premsa i l'educació popular*.

Francesc Mestre creu que els que fan política des dels periòdics, tenen el deure d'estudiar i d'analitzar en profunditat els problemes i els programes, a fi de no deixar-se arrossegar inconscientment. L'escriptor té el deure de dirigir i conduir l'opinió pública pel camí del progrés moral i material, sense cap mena de personalisme; en el seu treball ha de posar més dosis de bon sentit, que d'erudició.

Al seu entendre, hi ha un divorci d'esforços, en les qüestions culturals, que té el seu origen en la ineducació política i en l'enveja. Totes dues són un entrebanc per al foment i per a l'art de governar.

⁴⁷⁴ En una carta de Josep Berenguer i Cros a Francesc Mestre -Tortosa 8/2/1933- on es parla de la celebració de la propera Junta General, Berenguer fa esment a una carta anterior, que li ha remès Francesc Mestre. En aquesta carta Mestre li comunica la seva intenció de deixar la presidència de l'Associació de Premsa de Tortosa. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 91.

⁴⁷⁵ Les següent cartes i articles, són una petita mostra de la situació en que es trobava la premsa davant la censura i el paper que Francesc Mestre hagué de jugar en tot moment: Carta de José Berenguer Cros a Francesc Mestre, Tortosa 8/6/1925. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 78. *Crónica*. HERALDO DE TORTOSA 21/7/1932, p.3. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 16. *Crónica*. HERALDO DE TORTOSA 28/10/1932, p.3 Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 18.

⁴⁷⁶ MESTRE I NOË, F.: *Del periodisme antic i modern*. LA ACTUALIDAD Barcelona 23/6/1928. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 11.

Una mirada al passat de la premsa ens mostraria una imatge ben clara de la *civilitat* dels col·laboradors i de la perversitat dels *críticadors* i dels *obstruccionistes d'ofici*. En parer de Mestre, aquests sempre acaben sent els més inútils i ganduls. Per aquest motiu Mestre recorda la dita que diu: *qui no siga bo per a pastor que no se li reconega la condició*.

L'esperit de l'escriptor públic -el periodista- ha de dirigir tots els seus esforços i els seus afanys en enfortir l'Associació de la Premsa. Aquesta entitat, en opinió de Mestre, és la única que pot dignificar i donar independència al periodisme, anular el servilisme d'alguns mitjans i *exaltar les virtuts cíviqves dels que tenen el deure d'analitzar, fiscalitzar i modificar orientacions i reformes*. Aquestes obres i reformes no s'han de fer pensant amb la gent, sinó amb el concurs de tots els ciutadans, tot recordant que els fracassos més grans els han protagonitzat les anomenades, pomposament, *candidatures d'altura*; unes figures decoratives que han anat als comicis sense ideals ni civisme.⁴⁷⁷

Per tal d'enfortir la posició de l'Associació de Premsa de Tortosa i dels periodistes que aquesta representa, Mestre iniciarà gestions amb la *Federación Nacional de la Prensa Española* i amb la *Federació de Premsa Catalano-Balear*. A mitjans de febrer de 1926, l'*Associació de Premsa de Tortosa* és admesa dins de la *Federación Nacional de la Prensa Española*. Mesos més tard, també ingressarà dins la *Federació de Premsa Catalano-Balear*.⁴⁷⁸

A mitjans de l'any 1932, es donarà un pas endavant, en el moment en el que Mestre és escollit vicepresident del Comitè Directiu d'aquesta Federació de Premsa.⁴⁷⁹ A partir d'aquest moment, els periodistes de l'*Associació de la Premsa de Tortosa*, passaran a tenir la consideració i el "carnet" de *Federats*, podent accedir -com a socis- a la *secció de socors mutus* de la *Federació de Premsa Catalano-Balear* i equiparant-los, professionalment, amb la resta de periodistes de tot l'Estat. Tanmateix, els membres de la Junta de l'Associació de la premsa tortosina poden participar de les reunions i assemblees de totes dues federacions on, donat el paper rellevant de Francesc Mestre al capdavant de la catalano-

⁴⁷⁷ *Il·lustre cronista de Tortosa i President de l'Associació de la Premsa, En Francisco Mestre i Noé*. VIDA TORTOSINA, Tortosa 26/4/1928, p.1-4.

⁴⁷⁸ UNIÓN PATRIÓTICA Tortosa 16/1/1926, p.3: *Merced a las activas gestiones del Presidente señor Mestre, la Asociación de la Prensa comarcal ha sido admitida en la Federación Nacional de la Prensa española, y se gestiona que lo sea también en la Federación Catalano Balear*.

⁴⁷⁹ *La Federació de Premsa Catalano-Balear*. FULL OFICIAL DEL DILLUNS, Barcelona 8/8/1932, p.3. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 17.

balear, hi ha un major nivell d'informació i de comunicació, que els permet actuar amb més força i una major efectivitat.

La Junta de l'Associació de la Premsa tortosina s'anirà re-elegant, reglamentàriament, fins el 30 de gener de 1934, moment en Enric Bayerri presenta la seva renúncia i surt escollit Joan Cid i Mulet.

Aquest serà un any intens i especialment difícil per al món del periodisme. A nivell burocràtic, hi ha un tens *estira i arronsa* entre el govern de Madrid i la Generalitat de Catalunya, que a efectes pràctics va paralitzant-ho tot i que, a modus d'exemple, arriba fins al límit de justificar aquesta inoperància en el fet de no saber a qui correspon signar els *carnets de premsa*, si a la nova figura del *Comissari Delegat* -que ha substituït a la de l'antic Governador Provincial- o al nou *Delegat de la Generalitat*.⁴⁸⁰ Una pluja de sancions comença a caure sobre una part de la premsa local i, aquest cop, Mestre te que gestionar amb el Delegat d'Ordre Públic el seu aixecament.⁴⁸¹

El conflicte polític i les tensions al carrer son cada cop més patents i, dins l'Associació, es tradueixen en un seguit de baixes dels seus membres. La primera és la de Robert Andreu, director d'*Heraldo de Tortosa* i Vicepresident de l'Associació;⁴⁸² l'1 d'octubre arribarà la dimissió del Secretari i mà dreta de Mestre dins l'Associació: Josep Berenguer i Cros.⁴⁸³

El dia 3 d'octubre els diaris es fan ressò del tracte rebut pels periodistes de *Correo de Tortosa*, per part d'alguns regidors de l'Ajuntament. Francesc Mestre es dirigeix al consistori protestant per aquest comportament i tots els diaris recullen aquesta notícia. Ràpidament es convoca una reunió de l'Associació per tractar d'aquest tema i, també, de les dimissions de Berenguer i d'Andreu.

⁴⁸⁰ Carta de Timoteo Zanuy Lanco a Francesc Mestre, Tarragona 12/5/1934. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 92. A través de la premsa veurem com aquesta guerra de competències s'estén a altres àrees i, molt especialment, dins del camp dels afers agrícoles i del comerç.

⁴⁸¹ Aquest cop, els diaris sancionats son *Correo de Tortosa* i *La Tradición. Hace 25 años*. DIARIO ESPAÑOL Tarragona 10/7/1957, p.4 (Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona).

⁴⁸² En una carta dirigida a Francesc Mestre -sense data- Robert Andreu li expressa planerament la seva dimissió. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 93. En una altra carta -20/6/1934- Andreu li presenta a Mestre la seva dimissió de forma oficial. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 94.

⁴⁸³ Carta de Josep Berenguer a Francesc Mestre. Tortosa 1/10/1934. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 95.

Berenguer desmenteix cap maltractament per part dels regidors de l'ajuntament a la premsa i explica els motius de la seva dimissió en una carta publicada a *El Pueblo*.⁴⁸⁴ Els mateixos dies 3 i 4 d'octubre *Correo de Tortosa* llança una ofensiva contra Josep Berenguer i Cros creant dubtes sobre la seva implicació en l'afer de les armes del nomenat "alijo de Bilbao" de l'any 1932;⁴⁸⁵ una notícia que després dels fets del 6 d'octubre, amb la declaració de l'Estat de Guerra i les detencions massives per tota la comarca, prendrà una altra volada.⁴⁸⁶

Segons ens explica Josep Sancho hi hagué més de 30.000 detinguts en tot l'Estat; més de 3.000 a Catalunya i 298 a les comarques de l'Ebre.⁴⁸⁷ Entre tots aquests, hi trobem els periodistes de *El Pueblo* Sebastià Campos Terrè i Josep Berenguer i Cros -en aquells moments alcalde de Tortosa-. Els escrits d'Amadeu Hurtado, de Joan Cid i Mulet, de Marcel·lí Domingo, del propi Campos Terrè, així com els treballs de Jaume Barrull Pelegrí, de Josep Sánchez Cervelló, d'Enric Ucelay-Da Cal, d'Arnau Gonzalez i Vilalta i molts d'altres, en ajuden a dibuixar, a grans trets, el marc polític en que es va trobar Francesc Mestre i les associacions i federacions de premsa, per treure de la presó als seus companys.⁴⁸⁸ Tot i això, és la correspondència epistolar la que ens descriu els treballs, els moviments i el patiment viscuts durant aquells mesos.

⁴⁸⁴ *El ayuntamiento y la prensa*. CORREO DE TORTOSA 3/10/1934, p.1. *Nuestra gratitud a todos*. CORREO DE TORTOSA 4/10/1934, p.1. *Vida local*. CORREO DE TORTOSA 4/10/1934, p.2. CORREO DE TORTOSA 4/10/1934, p.3. HERALDO DE TORTOSA 4/10/1934, p.2. BERENGUER, J.: *Tramés*. EL PUEBLO, Tortosa 4/10/1934, p.2.

⁴⁸⁵ *Las armas para los socialistas. ¿Puede asegurársenos que fueron llevadas a Portugal las armas del alijo de Bilbao en junio de 1932?* CORREO DE TORTOSA 3/10/1934, p.8. *Las armas para los socialistas. La intervención del Inspector General de Aduanas en el alijo de armas de Bilbao de junio de 1932 ¿ya está probada?* CORREO DE TORTOSA 4/10/1934, p.8.

⁴⁸⁶ *Estado de guerra. Bando*. HERALDO DE TORTOSA 9/10/1934, p.1. *Se declara el Estado de Guerra*. CORREO DE TORTOSA 9/10/1934, p.2. EL PUEBLO, Tortosa 8/10/1934, p.1. *Nos ordenan la publicación del siguiente Bando*. EL PUEBLO, Tortosa 9/10/1934, p.2.

⁴⁸⁷ SANCHO, J.: *El marcel·linisme a les Terres de l'Ebre (1914-1939)*, p.334.

⁴⁸⁸ BARRULL, J.: *Els escenaris del 6 d'octubre. Revolució i contrarevolució a l'Europa dels anys 30*. CAMPOS, S.: *El 6 d'octubre a les comarques*. CID, J.: *La guerra civil i la revolució a Tortosa (1936-1939)*, p.25-31. CRUELLS, M.: *El 6 d'octubre a Catalunya*. HURTADO, A.: *Abans del 6 d'octubre (un dietari)*. SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, p.323-361. SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Els fets d'octubre de 1934 a les terres de l'Ebre i al seu Hinterland*, p.225-249. SANCHO I SANCHO, J.: *El marcel·linisme ...* p.319-347.

A Tortosa s'ha secundat la vaga general i s'ha bloquejat l'estació del ferrocarril.⁴⁸⁹

El 6 d'octubre Lluís Companys proclama l'Estat Català dins d'una República Federal Espanyola i l'Alcalde Josep Berenguer el proclama -a les 8 del vespre del mateix dia- des del balcó de l'Ajuntament tortosí. El dia 7 la Comandància Militar Provincial de Tarragona declara l'Estat de Guerra i el capità de la guarnició militar de Tortosa -Santiago Rius Arrufat- assumeix el comandament de l'ordre públic de la ciutat. Comencen les detencions d'alcaldes i regidors d'esquerres en tota la comarca dertusana i a Mestre li arriba la notícia de les detencions de Sebastià Campos i de Josep Berenguer.

La desinformació és absoluta. Per una carta del *Secretari General Auxiliar de l'Associació de periodistes de Barcelona* -Lluís Casamitjana- dirigida a Francesc Mestre sabem que *les autoritats militars van, naturalment, amb molta calma a despatxar els atestats degut al nombre extraordinari de persones que tenen detingudes i a les quals han de jutjar.*

Les primeres gestions de Francesc Mestre s'encaminen per obtenir informació i saber, finalment, on han portat als companys detinguts. El gran nombre de presoners, els trasllats continus i l'opacitat dels militars, dificulten poder tenir una informació veraç.

Un cop s'assabenta de que Sebastià Campos es troba en algun dels vaixells-presó, enceta gestions amb l'Associació de periodistes de Barcelona per sumar forces. El nom de Salvador Campos Terré -director de *El Pueblo*- es afegit al llistat de periodistes detinguts pels que s'està fent gestions des de l'Associació de premsa barcelonesa,⁴⁹⁰ paralelment a les que està portant a terme Francesc Mestre.

Per la seva banda, Josep Berenguer es acusat d'estar implicat en l'afer "del alijo de armas" del vaixell noruec *Rolansek* -juny de 1932- mentre ocupava el càrrec de Director General de Duanes. Després d'una previsible sentència condemnatòria, ja anunciada pel periòdic madrileny *Siglo Futuro*, secundada pel seu homòleg a Tortosa *Correo de Tortosa* -on se l'acusa d'haver permès l'entrada clandestina d'armes, l'any 1932, per a ser utilitzades durant la vaga general revolucionària de 1934- i pel lerrouxista *El Radical*, que es fa ressò d'un article publicat a la *Revista Aduanera y Tributaria*, on s'acusa a Berenguer d'haver

⁴⁸⁹ *Com va desenvolupar-se la vaga a Tortosa*. EL PUEBLO, Tortosa 9/10/1934, p.4. *Últimas noticias que se reciben de todo el país confirman y acentúan el fracaso del levantamiento revolucionario*. CORREO DE TORTOSA 9/10/1934, p.4-7.

⁴⁹⁰ Carta de Lluís Casamitjana a Francesc Mestre. Barcelona 30/10/1934.

desorganitzat la Direcció General de Duanes. El dia 31 d'octubre serà detingut i traslladat a una presó de Madrid.

Amb l'Estat de Guerra, s'han abolit les associacions i les federacions de premsa i Francesc Mestre, ja no pot actuar, oficialment, com a President i Vicepresident de cap d'elles. Tot i això, es dirigeix al que fins llavors ha estat el Secretari General de *La Asociación de la Prensa de Madrid*, Eduardo Palacio Valdés. Aquest li diu que tot i que ja no existeix la *Federació de la Premsa*, ha intentat moure els fils per a accelerar el procés d'alliberament de Josep Berenguer. De moment, tot ha estat en va, *aunque se utilicen para el caso, las influencias que sean i, potser, s'hagin de cercar idees més imaginatives que ell ara no te*.⁴⁹¹ Paral·lelament, Mestre ha escrit al president del Consell de Ministres, Alejandro Lerroux. Aquest li respon que havent rebut la seva missiva a favor dels periodistes catalans empresonats i, també, la de la *Federació de la Premsa*, li assegura que sense detriment de la justícia, procurarà se'ls hi guardi "la benevolència possible".⁴⁹²

A banda de les bones paraules, queda clar que a Madrid no es mourà res. Tot i això, Mestre insisteix per totes les vies que, creu, poden oferir-li alguna sortida i a les esmentades cartes, se'n suma una altra remesa a Luís Ardila -Secretari de *La Asociación de la Prensa de Madrid*- que li respon que, en el cas de Josep Berenguer, l'Associació de la Premsa Madrilenya no pot fer res ja que aquest es troba subjecte a un procés judicial.⁴⁹³

Queda clar que el temps va passant, que els detinguts segueixen a la presó i que els companys de la premsa madrilenya faran poc o res que els pugui comprometre personalment.

Mestre no ha deixat rastre de com s'ho va fer, però, d'alguna manera va aconseguir millorar les condicions de vida de Josep Berenguer a la presó. La correspondència amb alguns dels seus amics íntims de Madrid -que, per cert, no tenen res a veure amb el món de la premsa i que, políticament, es troben a les antípodes dels presos- ens deixa entreveure la possibilitat que siguin aquests els que, molt discretament ajudin a Mestre en tot aquest assumpte.

⁴⁹¹ Carta d'Eduardo Palacio-Valdés a Francesc Mestre. Madrid 19/11/1934. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 96.

⁴⁹² Carta d'Alejandro Lerroux a Francesc Mestre. Madrid 27/11/1934. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 97.

⁴⁹³ Carta de Luís Ardila a Francesc Mestre. Madrid 27/11/1934. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 98.

De fet, un d'aquests amics íntims de Mestre -Diego de León i Núñez Robres- visitarà a Berenguer i Cros, en diferents ocasions, per encàrrec de Francesc Mestre i ho farà, fins i tot, el dia de Nadal, portant-li mudes netes i menjar que Mestre li ha fet arribar.

La clau de tot plegat es recull en una frase de Diego de León en la que li fa saber a Mestre que Josep Berenguer li està molt agraït [a Mestre] *por las muchas atenciones que debe a V. Me dice que ha aumentado de peso, lo cual indica que le tratan bien y soporta perfectamente su reclusión, que cree se alargará poco.*⁴⁹⁴

El dia 9 de gener de 1935 Josep Berenguer surt de la presó i, per una altra carta sense data de Diego de León a Francesc Mestre, sabem que es troba a Tortosa en arrest domiciliari.

Respecte de Sebastià Campos, a hores d'ara ja se sap que el 7 d'octubre havia estat detingut pels militars a la Comissaria Delegada de la Generalitat a Tarragona i d'allí havia estat conduït -a peu- fins a la caserna d'infanteria. Posteriorment, fou traslladat -a peu- fins al port de Tarragona per ser embarcat en el vaixell *Cabo Cullera*, que amb aquesta finalitat s'havia transformat en presó flotant. El 12 d'octubre el vaixell *Manuel Arnús* havia ancorat en el port de Tarragona i Campos Terrè hi fou traslladat. Allí continuarà detingut fins començaments de desembre.

Quan Francesc Mestre pensa que ja ha pogut resoldre la situació de Salvador Campos Terrè i que es pot centrar en gestionar la situació de Josep Berenguer, s'assabenta que Joaquim Bau i Joan Palau⁴⁹⁵ han presentat davant el jutjat de 1ª Instància, unes querelles contra Sebastià Campos.

El 15 de desembre *El Pueblo* publica un comunicat sobre els autos de processament contra Campos Terrè, explicant que el Jutge li ha concedit la llibertat provisional sota fiança. El 27 del mateix mes, la redacció de *El Pueblo* rep un comunicat del capità de la Guardia Civil i Comandant Militar de la plaça de Tortosa -Ramon Raichs Solé- traslladant-los un escrit del Coronel Comandant Militar de la província -dirigit a l'esmentat Capità- en el que s'informa que a causa d'un article publicat en aquest periòdic del dia 22 -que, per cert, ja havia passat, prèviament, per les censures corresponents- se'ls imposava una multa de 500 pessetes. Una quantitat que s'ha de liquidar en el termini màxim de 5 dies i s'ha de fer efectiva amb paper *de pagos al Estado*.⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ Cartes de Diego de León a Francesc Mestre. Madrid, 14 i 25/12/1934.

⁴⁹⁵ alcalde d'Amposta.

⁴⁹⁶ EL PUEBLO, Tortosa 27/12/1934, p.3.

Des d'aquest diari es farà una recapta popular per recavar aquests diners i que Campos no hagi de tornar a entrar a presó. Tot i això, seran les gestions de Francesc Mestre les que aconseguixin deixar sense efecte aquesta multa.⁴⁹⁷

Mentrestant, l'Ajuntament de Tortosa ha quedat en mans d'una gestora municipal i el tracte que dona a una part dels periodistes locals condueix a la protesta del president de l'Associació de la Premsa de Tortosa⁴⁹⁸.

A finals de gener de 1935, la Generalitat de Catalunya ha obert una Oficina de Premsa a Barcelona, i a Tortosa es celebra la Junta General de la seva Associació de la Premsa;⁴⁹⁹ queda clar que aquestes associacions estan començant a recuperar les seves funcions i la normalitat perduda durant l'estat de Guerra.⁵⁰⁰

La presa de possessió dels nous càrregos es porta a terme el dia 22 de febrer i Francesc Mestre aprofita per reiterar la seva dimissió, argumentant motius de salut. La Junta, per unanimitat, acorda no acceptar-li la dimissió i concedir-li un any de permís, per poder atendre a la seva salut.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Aquesta carta dirigida a *Don Francisco Mestre Noè, Presidente de la Asociación de la Prensa -Tortosa* curiosament, no porta cap mena de capçalera ni distintiu i la signatura és il·legible. En ella s'informa a Mestre que, atenent a la seva demanda, el *Coronel Comandante Militar ha dejado sin efecto la imposición de la multa de 500 pesetas a Don S. Campos y Terré, Director de "El Pueblo"; pero debo hacerle presente que, en caso de reincidencia, entonces se le aplicará la ley con todo rigor.*

En una carta -sense data-, Campos es dirigeix a Mestre per agrair-li les gestions fetes en el seu favor. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 99.

⁴⁹⁸ *Aquest migdia ha estat a l'Ajuntament el President de l'Associació de la Premsa per tal de protestar davant l'Alcalde de la desconsideració d'uns senyors consellers que en la darrera sessió del ple van tractar als informadors amb una desconsideració manifesta.*

Censurant el caire polític que certa premsa vulgui donar-li a aquest incident, nosaltres, per companyerisme, ens fem ressò d'aquesta protesta i la subscrivim. Retall de premsa de EL PUEBLO.

⁴⁹⁹ En l'esmentada Junta General -celebrada el 29 de gener de 1935- fan renúncia dels seus càrregos: Francesc Mestre, Robert Andreu, Manel Beguer, Josep Berenguer i Fermí Viladrich. En les noves eleccions portades a terme, es reelegix el President, constituint-se una nova Junta: Francesc Mestre i Noé, President. Joan Benet i Piñana, Vicepresident. Joan Moreira i Ramos, Secretari. Joan Cid i Mulet, Vicesecretari. Lluís de Cruell i d'Aragonés, Tresorer. Antoni Campos i Sapiña, Comptador. Vocals: Josep Monllaó i Panisello i Felip Tallada i Cachot. Bibliotecari: Gregori Sierra Monge.

⁵⁰⁰ *Els Annals del Periodisme Català*. FULL OFICIAL DEL DILLUNS, Barcelona 28/1/1935, p.3. ANNALS DEL PERIODISME CATALÀ nº9, 1934. Aquesta revista de l'Associació de la Premsa de Barcelona, recull tota la informació al voltant de la creació de l'Oficina de Premsa de la Generalitat de Catalunya i publica diverses notes informatives sobre els periòdics locals que foren suspesos amb motiu dels fets d'octubre i dels que foren creats per a substituir-los.

⁵⁰¹ HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. Any XII nº3228. Tortosa, divendres 22/2/1935, p.2.

Durant l'estiu de 1935 les reiterades denúncies contra Sebastià Campos Terrè encara cuegen i seran el motiu de la seva detenció i posterior entrada a la presó a finals d'agost de 1935.⁵⁰²

En una carta que Campos Terrè li envia a Francesc Mestre, des de la presó de Pilats de Tarragona, li explica que després de vuit dies empresonat encara no li han pres declaració, ni sap perquè està allí.⁵⁰³ En una altra carta datada dos mesos més tard, li diu que ja s'ha aclarit la seva situació i que el jutge de Tortosa pot decretar la seva llibertat.⁵⁰⁴ Per aquest motiu li demana a Mestre que gestioni el seu alliberament, com més aviat millor.

A Tortosa tothom sap que Francesc Mestre és una persona molt influent; però la seva informació no va més enllà, degut a la pròpia discreció de Mestre. Així doncs, no és d'estranyar que Campos, que ja havia comprovat l'eficàcia de les gestions de Mestre quan va estar empresonat en el vaixell *Manuel Arnús*, li torni a demanar ajuda, tot i que membres del seu partit estan fent gestions paral·leles.⁵⁰⁵

Manel Bau i Vergés, a banda de ser el jutge Municipal de Tortosa, és, també, l'oncle patern de Joaquim Bau i Nolla -autor d'una bona part de les denúncies interposades contra Sebastià Campos-. Molt probablement, Campos Terrè va pensar en les gestions que Mestre podria fer amb el propi Joaquim Bau; no obstant això, el que no es pot arribar a imaginar i, de fet, ningú ho sabrà, es que Manuel Bau havia aconseguit la plaça de jutge municipal per mediació de Francesc Mestre.⁵⁰⁶ Aquesta serà una altra gestió que Mestre portarà a terme

⁵⁰² CORREO DE TORTOSA 28/8/1935. HERALDO DE TORTOSA 3/9/1935: *El ex ministro Sr. Domingo, ha dirigido una carta al Ministro de Gobernación Sr. Portela, protestando del encarcelamiento del Director de "El Pueblo" de ésta, señor Campos Terré.*

⁵⁰³ Carta de Salvador Campos Terrè a Francesc Mestre. Presó de Pilats [Tarragona] 5/9/1935. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 100.

⁵⁰⁴ Carta de S. Campos Terrè -Periodista- a Francesc Mestre. Presó de Pilats [Tarragona] 13/9/1935 Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 101.

⁵⁰⁵ Em refereixo a Marcel·lí Domingo i al Diputat Juli Just.

⁵⁰⁶ Aquestes dues cartes són la mostra de les gestions que Francesc Mestre va portar a terme amb Raimon d'Abadal, llavors degà del Col·legi d'advocats de Barcelona. La primera, de Raimon d'Abadal a Francesc Mestre, Barcelona 25/5/1930. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 80. La segona, de Raimon d'Abadal a Francesc Mestre, Barcelona 15/6/1930. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 81.

amb total silenci i discreció -per ambdues parts- obtenint com a resultat l'alliberament immediat de Campos Terrè.

La salut de Mestre es va deteriorant i l'activitat frenètica que, malgrat tot, ha de continuar portant a terme degut a les circumstàncies del moment en que li ha tocat viure, no ajuden al seu restabliment. Per aquest motiu vol reiterar la seva dimissió en la primera Junta de l'Associació de la Premsa de Tortosa que es porti a terme. La Junta no li accepta. Mestre és massa valuós per a tots ells. La seva vida i la seva professió com a periodistes, ha estat defensada per Mestre en infinitat d'ocasions i els casos Berenguer i Campos, només en son una petita mostra. Ell és l'únic que aconsegueix posar pau dins de la Junta; és en l'únic que aconsegueix consensos i té la confiança plena de tot el col·lectiu.

Un cop més, en la Junta General de 30 de gener de 1936 Mestre reiterarà la seva renúncia irrevocable.⁵⁰⁷

Els homenatges de l'Associació de la Premsa de Tortosa al seu President.

El març de 1927, Francesc Mestre ja té 60 anys i un estat de salut molt feble. Durant els darrers tres anys ha assumit la presidència de l'Associació de la Premsa de Tortosa, sota una dictadura que ha dificultat enormement la tasca diària dels periodistes i dels periòdics. Francesc Mestre ha hagut d'exercir aquest càrrec, amb una professionalitat, un tacte i una diplomàcia exquisides, de vegades, portades a terme amb difícils equilibris i veritables malabarismes.

Quan l'any 1927 els periodistes d'aquesta associació li renoven el càrrec, son molt conscients de la càrrega que això suposa per a Mestre, dels seus esforços i de la factura física que està pagant. No obstant això, Mestre és l'únic que aconsegueix posar pau en mig d'aquella olla de grills que és el món de la premsa dertusana, i que el diàleg, els acords i els pactes siguin la fórmula de relació entre els representants de les diferents sensibilitats ideològiques i oligàrquiques.⁵⁰⁸

La figura de Francesc Mestre, el seu carisma, la seva professionalitat i el reconeixement i el respecte que tots els periodistes li professen és, molt

⁵⁰⁷ *En vista de la seua ratificació, després de suspesa la sessió per cinc minuts, s'elegí la Junta en la forma que va a continuació: President honorari: Francesc Mestre i Noé. Vicepresident: Joan Benet i Piñana.⁵⁰⁷ Secretari: Lluís Climent i Cirujano. Vicesecretari: Alvar Celma i Comas. Tresorer: Manuel Gordon. Comptador: Antoni Campos i Sapiña. Vocals: Josep Torrejón i Gaietà Nolla. Bibliotecari: Gregori Sierra i Monge. En la Junta Directiva del 25 de febrer de 1936 prengueren possessió dels seus càrrecs.*

⁵⁰⁸ LAFUENTE, M.: *Justo homenaje a D. Francisco Mestre y Noé*. HERALDO DE TORTOSA 21/3/1927, p.1. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 10.

probablement, l'únic punt de consens dins del món de la premsa dertusana. Aquest afecte es traduirà en un senzill sopar-homenatge que reuneixi a tot els associats que s'hi vulguin adherir, al voltant d'una taula, de manera distesa i relaxada.

El segon dels homenatges esdevindrà dos anys més tard, amb motiu de la celebració dels quaranta-i-cinc anys de professió periodística de Francesc Mestre, que ha deixat la seva empremta en infinitat de mitjans periodístics de tot l'Estat, reconeixent-li a més, la seva feina com a investigador, escriptor i Cronista de la ciutat de Tortosa.⁵⁰⁹

Les cròniques relaten que a la una de la tarda el menjador de l'Hotel Siboni de Tortosa *era ple de personalitats de tots els estaments socials*. L'acte està presidit per l'homenatjat -Francesc Mestre-, l'alcalde de Tortosa Joaquim Bau, el Vicepresident de l'Associació de la Premsa de Tortosa Robert Andreu i Vidal, la Junta directiva de l'Associació i la Comissió organitzadora -formada pels directors de tots els periòdics de la ciutat de Tortosa-. Al mateix hi assistiren el seu fill Ernest i els seus nets Lluís i Ernest.

Les adhesions a aquest homenatge arriben des de la premsa de Sabadell, Vic, Barcelona, Reus, Tarragona, Girona, Lleida, Granollers, Madrid, Castelló, Saragossa, Balears... i una llarga llista de personalitats que donen una idea d'un ample ventall polític i social dels adherits.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ *En honor a un periodista. Homenaje a D. Francisco Mestre y Noé*. LA VANGUARDIA. Barcelona 25/4/1929, p.7. *El homenaje a D. Francisco Mestre*. EL PUEBLO Tortosa 4/5/1929, p.3.

⁵¹⁰ Llista de personalitats, societats i associacions que s'adhereixen a l'homenatge fet a Francesc Mestre i Noè l'any 1929. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 7.INFORMACIÓ I LLISTATS D'ELABORACIÓ PRÒPIA..., APÈNDIX 3.

3.PODERS I TERRITORI

Els Poders Polítics i les estructures territorials:

Introducció: Tortosa i la seva demarcació territorial.

Benvingut Oliver assenyala⁵¹¹ l'extensió del terme de Tortosa des del Coll de Balaguer fins a Ulldecona i de Roca Folletera fins al mar.⁵¹² Francesc Mestre explica en diversos articles i apunts inèdits que el territori dertusà va ser, en origen, base d'una nació o Estat unida materialment i espiritualment al seu cos polític i que, per aquest motiu, no es d'estranyar que Berenguer IV respectés aquest territori com a Estat lliure, en el seu interior, i gaire bé sobirà en l'exterior.⁵¹³ Al llarg dels segles Tortosa mantingué les seves llibertats i constitució política, fins el Decret de Nova Planta *promogut per Felip V en 1716. Allavons va sucumbir lo règim foral i Tortosa va perdre la seua personalitat i va veure's anul·lada com a cos polític lliure i independent, mantingut a forsa de vicissituds i d'heroisme.*

Prenent com a referent Cristòfol Despuig,⁵¹⁴ Francesc Mestre delimita aquest territori en una extensió d'unes nou lligües de llargària per set d'amplària. Però hi ha d'altres autors, com Aulestià,⁵¹⁵ que denominen el territori dertusà com una comarca natural situada en la conca de *l'Ebre inferior*, incloent-hi tot el curs de l'Ebre des que entra a Catalunya, o com Rovira i Virgili,⁵¹⁶ que situa Tortosa dins les comarques de l'extrem meridional del Principat i la descriu com *el centre natural i efectiu d'una ampla i rica contrada*, que ha persistit, de fet, en la realitat geogràfica i econòmica de la nostra terra. Les futures comarques del Montsià, del

⁵¹¹ OLIVER, B.: *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las costumbres de Tortosa.* Tomo I, p.178-189.

⁵¹² Marca una delineació que des del Coll de Balaguer anava als Garidells, Perelló, Fullola, Vinaixerop, Alentà, Costumà, Benifallet, Tivenys, Xerta, Paüls, Carles d'Alfara, Carrascal, Godall, Sènia, Alcanar, Mianes, Amposta, Burjacènia i Camarles.

⁵¹³ MASSIP, J.: *El territori de Tortosa*, p.273-278.

⁵¹⁴ DESPUIG, C.: *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa.*

⁵¹⁵ AULESTIÀ I PIJOAN, A.: *Història de Catalunya.* Vol. I, p.9-12, parteix de la divisió que mostra el mapa de Catalunya de 1720 realitzat per Josep Aparici.

⁵¹⁶ ROVIRA I VIRGILI, A.: *La Vegueria de Tortosa.* EL POBLE, 15/7/1937.

Baix Ebre i de la Terra Alta segueixen formant *un aplevat amb Tortosa al mig; en canvi La Ribera, per efecte dels corrents econòmics que ha fomentat la línia ferroviària anomenada dels directes, s'ha girat cap a Reus...* Més recentment, Marc-Aureli Vila⁵¹⁷ delimita l'antic terme de Tortosa dins la suma de les superfícies que conformen les comarques del Baix Ebre, Montsià, Ribera d'Ebre i Terra Alta; les que avui en dia s'agrupen sota la denominació *Terres de l'Ebre*. És sota aquest concepte, el més aproximat al que Francesc Mestre utilitza en tots els seus treballs, que ens referirem quan, a partir d'ara, parlem de la Comarca de Tortosa.

En paraules de Francesc Mestre i Noè,⁵¹⁸ Tortosa pot assenyalar-se, tradicionalment, com la capital o el centre comercial d'una extensa comarca o centre de contractació, que abraça la seva àrea d'influència des de la desembocadura de l'Ebre fins a Saragossa. Ha tingut indústries tant importants com la naval i la metal·lúrgica,⁵¹⁹ que han estat el motor d'aquestes terres durant segles. Destaquen per la seva qualitat la indústria oliera i els seus derivats; la soguera, la terrisseria, les serreries, els assaonadors, l'extracció del quitrà, així com la de productes i articles de primera necessitat. Entre les indústries comercials, tradicionalment han destacat les pròpies del comerç al detall, l'exportació de grans i d'olis i la bancària.

Durant els segles XVIII i XIX han estat especialment pròsperes les indústries naval, de veles i ciris, destrals, adobs, xocolates, sabons i perfums, farines, així

⁵¹⁷ VILA, M. A.: *Tortosa i el seu terme a mitjan segle XVI. Esborrany GEO econòmic*, p.9-10. Altres autors que desenvolupen aquest tema: BURGUEÑO, J.: *De la vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*. GENERALITAT DE CATALUNYA: *Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis*. IGLÉSIES, J.: *Les comarques meridionals de Catalunya i la futura divisió territorial. Regions geogràfiques, comarques i divisions administratives*, i del mateix autor: *La divisió comarcal catalana*. FRANQUET, J.M.: *L'organització territorial en vegueries: un model racional per a Catalunya*.

⁵¹⁸ MESTRE I REXACH, LI.: *Narraciones dictadas por mi abuelo D. Francisco Mestre y Noé*. Manuscrit datat als voltants de 1929-1930.

⁵¹⁹ Per no anar més lluny del segle XIX nomenarem el primer taller de maquinària instal·lat per Quintí Sendra l'any 1858; el de Hambó, un reusenc instal·lat a Tortosa, que va posar en funcionament la primera fundació de ferro colat entre 1860 i 1864; La funció de ferro colat de Josep Siré (1864), la de Joan Massoni (que es va incendiar l'any 1876). El 1877 es posa en marxa la fundació Sales i Ginestà que perduraria fins al primer quart del segle XX amb el nom social *Talleres Sales S.A.* i, posteriorment els tallers metal·lúrgics com el de Salvatella o el de Baró (successor del taller que va crear Ginestà quan es va separar de Sales).

com els tallers de cotxes tartanes i carros.⁵²⁰ Les modernes fàbriques de farina han anat desplaçant, fins la seva extinció, als molins fariners que navegaven pel riu -moguts pel vent o per tracció hidràulica- i les fàbriques arrosseres aniran substituint la major part de les farineres, al llarg de la primera meitat del segle XX.

La indústria més pròspera, de manera sostinguda en el temps, ha estat la dels olis d'oliva, de sansa o pinyola, i els seus derivats. Aquest va ser un recurs utilitzat per la indústria alimentària (tant per la cuina i la cocció dels aliments, com a condiment, o per la conservació de productes alimentaris i per la indústria conservera); per a l'engreix dels porcs, com a combustible dels forns de calç, per l'enllumenat de cases i de carrers... Però, la veritable explosió de la indústria oliera esdevindrà de les necessitats tècniques de la nova era industrial, en un moment en que encara no es coneixien els usos del petroli i els seus derivats.⁵²¹

La proliferació de molins d'oli, de refineries i de indústries annexes a la producció, comercialització i distribució de l'oli d'oliva i dels seus derivats, sostindran una part molt important de l'economia d'un territori -el Dertusà- apallissat pels interessos polítics aliens al territori, pel conflicte i la violència que se'n derivarà, a banda d'estralls d'origen natural i/o epidèmic, que influiran directament sobre aquest territori i la seva població.⁵²²

En aquest període dins del territori dertusà es demostra, un cop més, que "la productivitat econòmica no depèn únicament del nivell tecnològic, sinó que és una co-relació tancada entre els canvis econòmics, els polítics y l'aplicació de les

⁵²⁰ Fins l'arribada del ferrocarril, Tortosa va ser una cruïlla estratègica en el transport de passatgers, de manera que la fabricació i reparació de tota mena de carruatges, fou una de les indústries més pròsperes de la ciutat, que va estar estretament vinculada amb d'altres activitats com l'hostatgeria i la restauració.

⁵²¹ CARRERAS, A.; TAFUNELL, X.: *Historia económica de la España contemporánea (1789-2009)*, p.81- expliquen que les demandes de la revolució industrial van començar a notar-se durant les primeres dècades del segle XIX. L'oli d'oliva, com a matèria primera per a la indústria, va tenir una fortíssima demanda per al subministrament dels mercats, especialment del britànic i del belga, que l'utilitzaven com a lubricant per a la seva maquinària, com a combustible per a la il·luminació, fins l'arribada dels primers olis minerals -derivats del petroli- a mitjans d'aquest segle.

⁵²² Francesc Mestre també ens indica com a indicatiu de la pèrdua de pes específic de la indústria oliera dertusana, el trasllat de les empreses olieres més importants a Barcelona *en vistes al port franc que tant perjudicaria Tortosa, ja que molts dels nostres comerciants desenvolupaven els seus negocis a Lleida i Andalusia*. Amb aquest trasllat, donen un pas endavant, al convertir-se, al mateix temps, en fabricants, comercialitzadors i distribuïdors; un pas que els permet eliminar els intermediaris i, d'aquesta manera, incrementar enormement la partida de beneficis.

noves tecnologies".⁵²³ En el mon marítim i, en aquest cas també, en el mon fluvial, les innovacions es podran aplicar quan aquestes siguin aprofitables per a la conjuntura comercial i en les situacions de conflicte bèl·lic.

Fins als finals del segle XVII, Tortosa ha estat la segona ciutat de Catalunya - després de Barcelona- i fins al segle XIX ha ocupat el tercer lloc -després de Barcelona i Reus-. A banda del que és obvi, Francesc Mestre es pregunta per les veritables causes que han provocat aquest procés de decadència de la ciutat de Tortosa i de tota els territoris de la seva àrea d'influència.

Seguint el fil narratiu de Francesc Mestre comprovem com la pèrdua de pes específic d'aquest territori no hi ha que buscar-la ni en la manca d'adaptació als nous temps, ni en un retard o reticència en la implantació de les noves tecnologies. Tanmateix, estretament vinculat a la indústria oliera, evolucionarà el sistema financer d'aquest territori.

Francesc Mestre⁵²⁴ explica com els primers industrials d'aquest sector es valien dels patrons de les embarcacions de la matrícula de Tortosa per efectuar els seus pagaments i cobros, en aquelles poblacions on venien o compraven els seus productes. D'altres preferien portar els diners personalment, en bosses o *culebres* enrotllades a la cintura, quan viatjaven en galeres, carruatges i diligències. Al construir-se el ferrocarril, aquestes transaccions efectuades en monedes d'or, es verificaven, prèviament, mitjançant la declaració i comprovació del seu valor.

Mestre explica com tots aquests sistemes eren molt enfarregosos i provocaven innumerables mal de caps als industrials i comerciants de la zona. Com a resposta a aquesta necessitat, va néixer la primera casa bancària dedicada al comerç d'olis: *Moreso Hermanos*,⁵²⁵ que va funcionar entre els anys 1865 i 1880.

Però el mon de l'oli no era l'únic que necessitava dels serveis bancaris i d'una nova orientació dels sistemes financers cap als nous temps.⁵²⁶ Amb aquesta intenció nasqué el Banc de Tortosa, fundat el 1 de setembre de 1881 com a Societat Anònima, amb un capital de 1.200.000 pessetes distribuïdes en lliurats.

⁵²³ Ja fa alguns anys plantejàvem àmpliament aquesta idea en el treball: MATAMOROS, D.; MESTRE, M.: *Referencias tecnológicas en la construcción naval catalana de mediados del XVIII: "La Perla de Catalunya"*, p.159-166. El que aquí apuntem per al segle XVIII, continua sent vigent per als canvis tecnològics, econòmics i politico-bèl·lics del segle XIX, i molt especialment, en el cas que ens ocupa.

⁵²⁴ MESTRE I REXACH, LL.: *Narraciones dictadas por mi abuelo...*

⁵²⁵ Situada al carrer Moncada de Tortosa.

⁵²⁶ Cartes-ordre, lletres, comptes corrents, comptes de crèdit, custòdia de valors, préstecs amb garanties...

Més endavant, el febrer de 1903 s'inaugurarà una sucursal del Banc d'Espanya a Tortosa i entre la dècada de 1917 a 1927 obriran sucursals el Banc d'Aragó, el Banc Central, el Banc de Crèdit i el Banc Comercial; una oficina la Caixa d'Estalvis i d'altres delegacions bancàries com la del Banc Vitalici d'Espanya i d'altres de caire regional. Tortosa també disposà d'oficines de correus i telègrafs i s'incorporà ràpidament a la utilització de les noves energies per al servei públic i industrial. Així, l'any 1864 s'inaugurava oficialment la fàbrica de Gas que donaria servei a la ciutat i, a mitjans de 1892 fundada pel Banc de Tortosa per a l'ús públic, s'inaugurava la primera fàbrica d'electricitat.

Com descriu Josep Mª Delgado,⁵²⁷ *Tortosa constitueix un cas especial per estar la seva activitat lligada en part, a variables independents a l'economia catalana*. Per una banda, assenyala la desembocadura de l'Ebre com a zona d'atenció especial en els programes de foment de l'Armada espanyola, degut a que és la via de sortida al mar de les matèries primeres dedicades a la construcció naval y, també, com a zona de desenvolupament d'indústries de suport a l'arsenal de Cartagena. També assenyala el fet, de que la Comarca tortosina constitueix una via natural de sortida al mar d'Aragó, i l'eix Tortosa-Alfacs com la clau de volta d'un projecte en el que es basava el desenvolupament de l'economia aragonesa i la solució a tots els seus mals.

Aquest seria el motiu per el que aquest territori rebria un tracte especial en tots els programes del projectisme il·lustrat aragonès.

Si bé aquesta idea té mires de certesa, s'haurà de veure com va afectar al territori aquest "tracte especial" tant, en la percepció dels seus habitants, com en l'aplicació, de facto, de polítiques centralistes totalment alienes i insensibles a la naturalesa, a les demandes i les necessitats d'aquesta ampla comarca.

Les sensibilitats del territori dertusà.

*No han sortit pas de Tortosa les vibracions del cor català en la literatura, encara que hagi sigut un ferm baluart per a Catalunya. Tortosa és, dins la nostra historia, com una tenda de campanya posada a la frontera on vibra l'ardiment patriòtic tan sols en temps de lluita.*⁵²⁸

Són molts els autors moderns i contemporanis que han apel·lat a aquesta idea de desafeció de les comarques meridionals de Catalunya, respecte de la seva naturalesa territorial, cultural i lingüística, creant la idea del *tortosinisme* com una

⁵²⁷ DELGADO, J. M.: *El Puerto de Barcelona en la época preindustrial*, p.17-79.

⁵²⁸ BERNAT I DURAN, J.: *Ànima catalana*. Barcelona, 1916, p.163.

variant, aparentment innòcua, que permet als seus defensors mantenir-se al marge dels sentiments d'espanyolitat o de catalanitat. De fet *el tortosinisme*, ha estat la idea i l'eina emprada tant per els que volen recuperar el sentiment de catalanitat d'aquestes comarques, com pels que allunyats de la terra que va veure néixer les seves nissagues familiars, necessiten reivindicar els seus orígens aristocràtics, sense barrejar-los amb la incomoditat de ser reconeguts com a catalans en els centres de poder i en especial, a Madrid.⁵²⁹

A partir dels seus treballs i dels seus articles,⁵³⁰ Francesc Mestre combatrà aquests conceptes de desafecció que, al seu entendre, han estat inoculats en l'imaginari col·lectiu d'una manera perversa i manipuladora, explicant el perquè i el com s'ha arribat a aquesta situació; quins son els danys causats i quines les conseqüències que s'estan pagant i que heretaran les generacions futures.

Durant els darrers 300 anys s'han fet memorables esforços per desvincular Tortosa i el seu *interland*, dels límits geogràfics, polítics i identitaris de Catalunya. Francesc Mestre assenyala aquest fet com el punt de partida de bona part dels conflictes i problemes sorgits en aquestes comarques, especialment a partir del segle XVIII, i que s'han anat complicant i agreujant fins arribar a l'actual situació en que es troben les denominades *Terres de l'Ebre*. Cal assenyalar, que aquesta situació no tan sols afecta la denominació contemporània d'una part del territori; ans al contrari, en tot aquest assumpte també s'hi veuran afectades totes les comarques que conformaven l'antiga diòcesis de Tortosa: des de la plana de Castelló, passant pels dos Mestrats, el Baix Aragó, fins arribar a Maials i al Coll de Balaguer.

Recurrent a les fonts historiogràfiques, Mestre ens recorda que des d'època antiga Tortosa encapçala un extens territori independent, situat dins dels límits naturals de l'antiga llergavònia, que perdurarà fins l'ocupació d'època andalusina. Argumenta que la victòria dels exercits de Berenguer IV no significa una victòria personal, sinó la del Comte de Barcelona i d'altres, amb ell, co-aliats, amb la finalitat d'expulsar els andalusins d'aquests territoris. Per aquest motiu el Comte de Barcelona es mostra respectuós amb les lleis, els usos i els costums d'aquesta

⁵²⁹ CANIVELL-GAS,R.: *El nostre problema resumit. Factors del fet tortosí*. HERALDO DE TORTOSA 16/10/1931.

⁵³⁰ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.158-160.

terra que, finalment, no annexiona al Comtat, sinó que li confereix l'estatus de *nou Estat* en el que es basarà l'origen del futur Marquesat de Tortosa.⁵³¹

Es coneixen dues cartes de població de Tortosa:⁵³² la primera, atorgada pel comte Ramon Berenguer, editada l'any 1149 i que es consigna com un pacte entre la ciutat i el seu *alliberador*, i la segona, "confirmatòria" de la primera, on s'assenyalen els pobles que componen el terme de Tortosa així com els punts o *serres de confí* o de límits.⁵³³ En aquestes anotacions, que Francesc Mestre va realitzar mentre posava en ordre la documentació de l'Arxiu Municipal de Tortosa i l'estudiava, també hi consten els llargs processos per assenyalar els drets dels veïns.⁵³⁴

El territori, en el temps present que viu Francesc Mestre i els seus contemporanis és un espai geogràfic, econòmic i social inter-fronterer que està perdent pes específic a mesura que van passant els anys. Les insurreccions i les guerres civils, al llarg del segle XIX, han portat com a conseqüència no tan sols una pretesa divisió ideològica de la seva població, la pèrdua de patrimonis -grans i petits-, l'exili i les constants migracions; també han agreujat alguns fluxos naturals i inherents a aquestes comarques riberenques, on les riuades, les

⁵³¹ Un territori lliure de tributs, de prestacions o de vassallatge, no subjecte a les lleis catalanes ni a cap llei feudal, en el que els tortosins reconeixen com a únic Governant *just i carinyós* al Comte de Barcelona.

⁵³² Mestre indica que la primera carta de població es trobava en l'arxiu municipal de Tortosa, mentre que la segona la va trobar en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. També explica, en una nota datada l'any 1924, que entre les edicions conegudes del Còdex de Tortosa hi figura, en primer terme, la de 1272 -que és la que durant molts anys es va tenir per la "oficial"- i sobre la que es basen els estudis de B. Oliver i de R. Foguet. Durant el darrer arranjamant de l'Arxiu Municipal, Mestre en va trobar un altra versió desconeguda - datada l'any 1279- que, al seu entendre, *és la que ofereix més clarament la font del Dret tortosí, depurant de les severitats i dels perjuins que produïen als ciutadans certes clàusules consignades en l'edició de 1272*. Aquest nou llibre descobert als voltants de 1907- i que, en un principi, es va pensar que era un esborrany o resum de l'edició de 1272 (així ho indica Raimon d'Abadal en la seva publicació), en parer de Mestre, *és un resum ben fet i ben estudiat i en son començament ja diu que s'ha fet per contenir l'anterior "Costums o lleis llargues y oscures"* que es va fer per a reformar algunes clàusules massa severes i d'altres que podien resultar perjudicials per als ciutadans

⁵³³ El Terme de Tortosa tenia una extensió de 9 lligües de llargària per 7 d'amplària. Anava des del *Coll de Balaguer* als *Garidells*, *Perelló*, *Fullola*, *Vinaixerop*, *Alentà*, *Costumà*, *Benifallet*, *Tivenys*, *Xerta*, *Paüls*, *Carles d'Alfara*, *Carrascal*, *Godall*, *Sènia*, *Alcanar*, *Mianes*, *Amposta*, *Burjacènia*, *Camarles*.

Els Magistrats populars exercien la jurisdicció i govern sobre els pobles del terme, on hi tenien els seus Delegats per a fer-la respectar. Els plets civils i criminals se tramitaven a Tortosa, en el *Tribunal de la Cort*. Les poblacions del terme prenen part en totes les deliberacions -polítiques, administratives, econòmiques...- de les *Assemblees* i dels *Consells Generals*. Els drets i obligacions dels pobles s'exercien per *Establiments* entre el Consell de la Ciutat i els Jurats dels carrers o pobles.

gelades i les epidèmies de còlera, paludisme, tifus i diftèria han estat una constant ben present.

Per a Francesc Mestre, el centralisme governamental que es practica de Madrid estant, és una política ben allunyada dels territoris, que no té en compte ni la seva realitat, ni els seus problemes i necessitats. Aquest centralisme esdevé per aquestes comarques inter-frontereres la pitjor epidèmia. No tan sols nega la seva naturalesa, sinó que l'ataca frontalment; com un virus que ho arrasa tot al seu pas. En el seu parer, les guerres civils del passat i els conflictes del present no tindran aturador sense un canvi d'actitud en les polítiques governamentals. Unes polítiques i uns polítics que, en formar part de les *oligarquies interessades* en els beneficis que aquesta política centralista els hi reporta a les seves arques particulars, no tenen el més mínim interès en canviar res, ni tan sols en aparentar-ho.

El nepotisme, el mercadeig de favors, la malversació de fons públics i l'abús d'autoritat seran una constant que ennegreix el cel de municipis, comarques i diòcesis: la seva ombra abasta fins el darrer vestigi de puixança, atrapant amb els seus encants tots els àmbits del poder.

Les comarques de la diòcesis de Tortosa són un clar exemple dels desastrosos efectes d'aquest centralisme depredador i colonitzador de l'Estat espanyol, i ho son tan a nivell de la política governamental, com en el camp de la política eclesiàstica.

El centralisme espanyol i la destrucció de les estructures d'Estat de la Corona catalano-aragonesa.

Amb la fusió de les corones castellana i catalanoaragonesa – entre els segles XV i XVI- i la forja de l'imperi colonial, conflueixen dos processos que van agafats de la mà i que condicionaran la formació de l'Estat modern a Espanya.

La integració dels diferents territoris que conformen la monarquia hispànica no acaben de quallar, ja que l'únic que tenen en comú és la figura del monarca. En els següents dos segles, més que una integració dels diferents regnes sota un imaginari comú, es conforma un procés de supeditació i de subordinació, per la força de les armes i el jou de noves lleis creades a mida, a un d'aquests territoris: Castella.

Aquest serà, de facto, un unitarisme imposat per la força bruta com a consagració del predomini de la violència sobre la justícia, sobre el dret i sobre els sentiments d'un poble que rep aquest nou imaginari, anomenat *nació*

espanyola, com una forma de colonització, d'humiliació i de sotmetiment que, en contrapartida, només causa dolor, desafecció i rebuig.⁵³⁵

Amb el segle XVIII, a més a més, arriba el conflicte dinàstic i un canvi del model de monarquia que fins llavors havia reeixit. La transformació que es vol fer per convertir Espanya en un Estat modern afecta tan a la metròpoli com a les colònies americanes, deixant tots aquests territoris davant la disjuntiva de la subordinació o de la independència.

En aquests moments, Europa presenta dos models: la revolució dins la monarquia britànica, que ha desembocat en el seu model de monarquia parlamentària, i el model revolucionari francès. Però, com explica Antonio Miguel Bernal,⁵³⁶ en l'Espanya de finals del segle XVIII no es donen els requisits mínims indispensables per a que cap de les dues opcions puguin ser portades a terme.

La crua realitat ens mostra amb tossudes, una monarquia sustentada en un costosíssim sistema colonial, que es veu abocada a constants enfrontaments i successives guerres contra les armades enemigues i els nous imperis naixents; el sosteniment d'una marina de guerra tecnològicament desfasada,⁵³⁷ d'unes flotes envellides i d'una estructura militar descompensada, que sentencien el seu desastrós final; els successius conflictes, guerres i revolucions internes i externes; l'enroc ideològic en un nacionalisme espanyol ofensiu i depredador; unes Corts espanyoles, inoperants, que, de facto, no seran més que una institució nominal...

El mon esta canviant; la monarquia espanyola esta en bancarrota i, tot i això, es nega a acceptar el que està passant davant els seus ulls.

La revolució francesa i les invasions napoleòniques posaran en joc noves peces dins del tauler territorial català: la idea de república, el concepte de laïcisme i una nova forma de guerrear: la guerra de guerrilles. Aquestes noves maneres de fer i de pensar han impregnat l'esperit d'una bona part de la societat; una idea i un imaginari que es torna especialment perillós, a partir de la dècada de 1820, amb la independència de les colònies espanyoles i la creació dels nous estats americans.

⁵³⁵ MESTRE I NOË, F.: *Bocet per un article: Unitarisme*. Esborrany inèdit, sense data.

⁵³⁶ BERNAL, A.M.: *España proyecto inacabado. Costes beneficios del Imperio*, p.521-538.

⁵³⁷ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *La construcción naval de guerra en la España del siglo XVIII. El marco legal de los procesos de financiación*, p.299-321. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.; MATAMOROS I APARICIO, D.: *Construcción naval y costes en la Real Compañía de La Habana*. Volum II, p.133-155.

Davant aquest panorama, l'Estat espanyol no tan sols s'entossudeix en no reconèixer aquests nous estats, sinó que davant el perill que les insurreccions i conflictes civils comportin nous moviments independentistes a la metròpoli i, molt especialment en els territoris que havien conformat l'antiga Corona catalano-aragonesa, accelera els seus plans de desarticulació territorial. La fórmula emprada passa per la creació de noves estructures que esborrin qualsevol rastre que recordi la identitat dels antics regnes, del seu cos legislatiu, del seu sistema monetari, de la seva llengua o de la independència i de l'autonomia que havien reeixit en aquests territoris durant segles.

Amb el retorn de Ferran VII a Madrid, l'any 1823, es presenten dos problemes: l'organització de l'Estat -política i administrativament-, refer la hisenda (per al que hauria de demanar emprèstits) i fer un nou exercit, ja que, com diu Josep Fontana, *el vell s'havia posat del costat de la revolució*⁵³⁸ i, per l'altra banda, respondre a les exigències polítiques de la Santa Aliança. Tanmateix, el retorn del rei vindrà acompanyat de fractures polítiques, socials i eclesiàstiques; una època de conspiracions i suspicàcies i, també, una filla -Isabel II- i un nou conflicte dinàstic.

Però si l'Espanya a la que el rei retorna ja no és la mateixa, Catalunya encara ho és menys. Les conspiracions planen en l'imaginari reial, en el governamental, en l'eclesiàstic i, també, en l'àmbit local. Les comarques de la diòcesi de Tortosa ja fa temps que pateixen una forta crisi econòmica, que es veurà agreujada pel nou sistema impositiu que pretén establir el govern, per tal de refer la hisenda pública, i que topa de ple amb la crisi territorial i demogràfica que està patint el territori Dertusà.

A banda del profund malestar social, s'hi ha de sumar l'ideològic i l'espiritual, que pretén donar solucions a través de nous governs i de noves polítiques; un nou rei o el canvi radical del sistema, amb la creació d'una república. Amb aquest escenari, la revolució, la inestabilitat social i el conflicte estan servits, mentre que l'entossudiment i la incapacitat política seran l'única resposta al conflicte territorial i polític que s'està plantejant i que marcarà el futur d'aquest Estat, que mai serà acceptat com a Nació, anomenat Espanya.⁵³⁹

⁵³⁸ FONTANA, J.: *De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*, p.125-140.

⁵³⁹ Francesc Mestre fa un retrat d'aquesta etapa d'enfrontament entre realistes i constitucionalistes en un article titulat *Centenari de la entrada dels realistes a Tortosa*. CORREO DE TORTOSA 13/6/1922, p.1-2.

La darrera etapa de des-estructuració territorial: la divisió provincial.

Acabada la guerra de secessió s'inicia un procés de repressió que afecta *les persones, les institucions, la història, el dret constitucional, els llibres, els escrits, la llengua, el territori, les cases, les campanes, les banderes, els monuments i, fins i tot, els arbres. Res no va escapar. Fou l'intent d'acabar físicament i espiritualment amb un poble.*⁵⁴⁰ El desballestament de les estructures d'Estat catalanes comença amb la des-estructuració territorial que té com inici la segregació del territori de Tortosa del Principat de Catalunya,⁵⁴¹ una separació que perdurarà al llarg d'un any i que, Francesc Mestre analitzarà a través de la documentació procedent dels arxius municipals i eclesiàstics tortosins.

Amb el Decret de Nova Planta, aprovat el 9 d'octubre de 1715, Tortosa queda integrada com un corregiment del Principat de Catalunya i, el maig de 1716, li son retornades les jurisdiccions de la ciutat i del seu territori. Tot i els constants canvis soferts, Tortosa continua sent el centre sobre el que es fonamenta la xarxa de distribució dels productes de la seva àrea d'influència: les terres de ponent, el Baix Aragó i les comarques valencianes, a més de tots aquells productes que arriben des de l'exterior als ports dels Alfacs i de Tortosa per ser distribuïts cap a l'interior i, viceversa, mitjançant el comerç de cabotatge⁵⁴² i el comerç marítim,

⁵⁴⁰ MUÑOZ, A.; CATÀ, J: *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, p.11, 103-109.

⁵⁴¹ El 31/5/1706 la reina Gabriela de Saboia va decidir concedir al Regne d'Aragó la incorporació del Port de Tortosa, *sus Alfaques y todos los lugares, y territorios, que están de la parte del Río Ebro hacia Aragón, que hasta aquí han estado incorporados al Principado de Cataluña, desmembrando también de éste la Ciudad de Lérida, con todos los lugares, y territorios, que hay entre los dos Ríos Noguera, y Cinca, e incorporando uno y otro, con el referido reino...* Aquesta ordre només va ser efectiva a Tortosa, ja que el 31/10/1708 els nous regidors borbònics van haver de jurar el seu càrrec davant el president de la Cancelleria de Saragossa.

El 25/5/1709 Felip d'Anjou va decidir que les causes de justícia fossin adreçades a la Cancelleria de València. El 1715, Tortosa tenia les qüestions militars sota el comandament del Capità General de Catalunya, les qüestions polítiques sota les ordres del Capità General de València i la Hisenda es repartiria entre Catalunya i València. D'aquí que el cadastre s'organitzés sota comandament català, mentre que la resta de responsabilitats hisendístiques van recaure sota l'ordenament valencià. L'antic municipi consular de Tortosa s'ha transformat en un ajuntament al més pur estil castellà, i els seus regidors, a partir d'ara, hauran d'anar a jurar els seus càrrecs a Saragossa. Sobre aquest punt, veure: MUÑOZ, A.; CATÀ, J: *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. TORRAS I RIBÉ, J.M.: *Continuïtats i reculades en la història municipal catalana en el tombant dels segles XVII i XVIII*, p.253-290.

⁵⁴² Tortosa serà el principal port de connexió entre Catalunya i Marsella. Tanmateix, BIBILONI, A.: *El Comerç exterior de Mallorca: Homes, mercats i productes d'intercanvi, 1650-1720*, explica que entre el 1661 i el 1718, Tortosa era, després de Barcelona, el port català amb més transaccions amb l'illa de Mallorca. Per la seva banda, DANTÍ, J.: *Les Terres de l'Ebre als segles XVII-XVIII. Entre Catalunya, València i Aragó*, pàgines 15-48, explica el funcionament de Tortosa i del riu Ebre com a Centre articulador

cap a diferents punts de la Mediterrània i d'Ultramar. Altrament, forma part de l'eix d'explotació forestal Tortosa-Lleida i el centre de recepció de tota la fusta que baixa per l'Ebre procedent de la vall del Roncal, de les muntanyes d'Irati, del Pirineu d'Osca a través del Riu Cinca, dels boscos del Pirineu català fins a la Ribera del Segre i, d'allí, baixant per l'Ebre fins a Tortosa.⁵⁴³

El control de les indústries estratègiques,⁵⁴⁴ dels centres de producció, distribució i recepció de matèries primeres destinades a aquestes indústries, així com tot el sistema logístic que comunica i enllaça aquests punts vitals, comporten un seguit de mesures d'ordre jurídic que, més que la creació d'una nova estructura, el que fa és desmuntar les existents per tal que restin fora dels territoris considerats de risc.

Entre les diferents mesures adoptades que afectaran aquest territori hi trobem, per exemple, la Reial Ordre de 5 de juliol de 1728, per la que la marina de guerra espanyola es re-agrupa en tres Departaments marítims: Ferrol, Cadis i Cartagena, a banda dels d'Ultramar. Amb aquesta nova estructura, desapareix tota la construcció naval de guerra dels antics territoris de la corona catalano-aragonesa,⁵⁴⁵ es trasllada i es reparteix el personal qualificat d'aquestes drassanes pels diferents Arsenals peninsulars i americans⁵⁴⁶ i, al llarg de tot aquest segle, intentant donar resposta a la incessant demanda de fustes per a les enginyeries naval i de guerra, s'aniran articulant diferents reglaments i ordenances anomenades *de Montes*, que controlen l'explotació de les masses forestals d'interès estratègic.⁵⁴⁷

d'aquests territoris Inter fronterers i com a centre d'una xarxa de distribució que ja funcionava del segle XI, que perviurà amb força fins al segle XVIII, davallant el seu impuls al llarg del segle XIX.

⁵⁴³ DE ARANDA, G.: *Los bosques flotantes. Historia de un roble del siglo XVIII*. CARRERAS CANDI, F.: *La navegación en el río Ebro. Notas históricas*. PÉREZ-CRESPO, Mª T.: *El Arsenal de Cartagena en el siglo XVIII*.

⁵⁴⁴ Especialment les vinculades a les indústries marítima i de guerra. Tortosa i la seva àrea d'influència són un dels majors centres productors de cànem, seda, betums (brees i quitrans), olis de llinassa, carbons o pólvora.

⁵⁴⁵ A excepció de les fàbriques de galeres de Barcelona i Tortosa que, de manera residual, funcionaran fins a la desaparició d'aquests vaixells l'any 1746.

⁵⁴⁶ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.; MATAMOROS I APARICIO, D.: *Los catalanes y la Armada Real en la primera mitad del siglo XVIII*, p.393-399.

⁵⁴⁷ Reials Ordenances de 31/1/1748, 29/5/1751, 1763, 1779... Així com els innumerables *Reglaments de fustes* que regulen la tala i el subministrament d'aquesta matèria primera per als Arsenals de Marina, segons les necessitats del moment.

Al llarg del segle XVIII també s'intenten recuperar diversos projectes de canalització del riu Ebre per fer-lo navegable des de Saragossa fins la desembocadura -sense que cap d'ells arribi a bon port- tot i que la idea de donar a l'Aragó una sortida directa al mar, continua ben viva dins l'imaginari del nacionalisme espanyol. Amb l'inici del segle XIX, aquesta idea tornarà a prendre embranzida sota la Tortosa napoleònica i, també, durant els inicis del regnat d'Isabel II, topant amb les intrigues i susceptibilitats dinàstiques, tot just en el moment en que s'està gestant el matrimoni de la jove reina, on els interessos de les monarquies que conformen la Santa Alianza interfereixen directament en aquests assumptes i on els complots i maniobres al voltant de Baldomero Espartero xoquen frontalment amb el possible avenç d'aquest projecte.

A pesar de tots els esforços, a finals del segle XVIII Espanya és vista dels de l'exterior com *una col·lecció d'Estats* en els que no hi ha ni homogeneïtat nacional ni homogeneïtat social, ja que es tracta *d'un aplec d'Estats i pobles distints i quan se parla de Corts a Espanya, cal distingir entre les de Castella, les d'Aragó, les de València, les de Catalunya i les de Navarra.*⁵⁴⁸ L'organització de cadascun d'aquests cossos difereix completament dels altres, amb costums i usatges molt diversos, i on el poder i la influència dels municipis és molt elevada. Tanmateix es considera que Espanya no deu formar altra cosa que una república federativa per a la conveniència de la mateixa nació.⁵⁴⁹

En aquesta visió d'Espanya i de Catalunya que tenen els francesos i els espanyols exiliats a França, es plasma una diversitat social que tot i poder tenir un cert nivell d'Il·lustració, aquesta no es promoguda ni propagada per por a la Inquisició *que els imposa hàbits de fingiment i els fa aparèixer dòcils a unes pràctiques amb les quals no conformen.*⁵⁵⁰

Com veurem més endavant en l'apartat *Territori i església*, a través de les cartes episcopals dels bisbes dertusans de l'època, s'entreveu que la propaganda revolucionària i la bibliografia científica i filosòfica francesa, arriben amb força a la diòcesis tortosina i, amb ella, els moviments clandestins en favor de les llibertats civils i religioses, o en l'imaginari de federació i de república. Però,

⁵⁴⁸ OLIVER, M.S.: *Catalunya en temps de la revolució francesa*, p.57-59.

⁵⁴⁹ *Moniteur*, 16/12/1789; extracte de la carta dels agents del govern de Paris publicada a *Moniteur*, 28/4/1791; memòria confidencial de l'expatriat José Marchena al Ministre francès Le Brun, datada el 1792, citat per OLIVER, M.S.: *Catalunya en temps de la revolució...*, p.57-60.

⁵⁵⁰ OLIVER, M.S.: *Catalunya en temps de la revolució...* p.59.

aquests nous corrents toparan amb les suspicàcies, el recel i, també, amb el fanatisme contra els francesos fincats a Catalunya, així com de tot allò que pugui provenir de França.⁵⁵¹

L'any 1812 Napoleó Bonaparte ordena l'annexió de Catalunya a França i, adoptant el model territorial francès, el Principat es dividit en quatre departaments: el Ter, amb capital a Girona; el de Montserrat, amb capital a Barcelona; el de les Boques de l'Ebre, amb capital a Lleida⁵⁵² i el del Segre, amb capital a Puigcerdà. La Vall d'Aran es annexionada al departament de l'Alt Garona i Andorra al departament del Segre. El departament de les Boques de l'Ebre serà posat a mans del Prefecte Jean Paul Alban de Villeneuve⁵⁵³ i es dividirà en quatre districtes interns: Lleida, Cervera, Tarragona i Tortosa;⁵⁵⁴ 31 cantons i 165 municipis. Tot i que l'administració napoleònica no aconsegueix implantar-se a tot arreu, si que ho farà al districte de Tortosa,⁵⁵⁵ on perdurà fins al maig de 1814.

Aquests quasi quatre anys sota domini francès, han portat prosperitat a la ciutat: un punt clau en el tràfic de viatgers, d'equipatges, de transports i de

⁵⁵¹ Des de 1790 la diòcesis de Tortosa està dirigida pel bisbe Antoni Josep Salinas -Monjo franciscà, natural d'Hellín (diòcesis de Cartagena), que va prendre possessió de la Seu Episcopal tertusana el 29/7/1790. El seu mandat va durar 24 anys- mostrant-se obertament contrari a tot el corrent francès que està arribant al seu territori episcopal. Per aquest motiu, poc abans de que els francesos posin setge a la ciutat de Tortosa, Salinas marxa, primer, cap a Castelló de la Plana i després, cap a Onda. Molts dels canonges de la catedral e Tortosa seguiran els seus passos. Vegeu: O'CALLAGHAN, R.: *Episcopologio de la Santa Iglesia de Tortosa por...*, p.225-227; MIRAVALL, R.: *Entorn a Tortosa napoleònica*, p.81; O'CALLAGHAN, R.: *Apuntes sobre el sitio de Tortosa del año 1810 por...*, p.25-29.

⁵⁵² En aquest Departament s'incloué una franja aragonesa que arrencava de l'extrem sud d'Almacelles cap a Fraga i Mequinensa, passant per la zona del Baix Cinca, fins enllaçar amb el riu Onasp, al Matarranya. Veure: MERCADER, J.: *Catalunya i l'imperi Napoleònic*, p.203-325.

⁵⁵³ Fill del marquès de Villeneuve- Bargemon, de l'antiga noblesa francesa i senyor de diferents viles i dominis de la Provença.

⁵⁵⁴ Aquestes ciutats serien les capitals de les seves sot-prefectures.

⁵⁵⁵ Tortosa fou ocupada el gener de 1811 sota el comandament del general comte Louis Gabriel Suchet. Un cop reorganitzats els territoris, aquest districte quedà sota la sots-prefectura de M.M. Beaumont. Cal tenir en compte que Tortosa és un punt estratègic entre Barcelona i València i és l'eixida natural de Saragossa cap al mar. També és un nus de connexió de l'eix fluvial-marítim, per a recuperar les connexions dels combois marítims que subministren els exercits de material i tropes, a banda de ser un bon punt de partida per a l'ocupació de València. Veure: GRAU, F. ; SAUCH, N.: *Guerra i territori (1808-1814). Alguns aspectes de la guerra del francès als pobles de banda i banda del riu Sénia*. MIRAVALL, R.: *Entorn a Tortosa Napoleònica*. SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, p.25-38. SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Les guerres napoleònica i carlistes a la frontera de Catalunya, el País Valencià i Aragó (1808-1936)*, p.19-45.

comerç; una cruïlla entre el Principat, l'Aragó i València; un territori considerat estratègic per a Napoleó i per al seu imaginari de la futura França Imperial. En paraules de Josep Sánchez Cervelló⁵⁵⁶ *l'empremta que restà al territori fou molt gran.*

El mariscal Suchet compromet les elits dertusanes en benefici de França, donant-los càrrecs, fent-los servir d'intermediaris per denunciar atacs de la guerrilla i, fins i tot, per cobrar impostos. En definitiva, se'n serveix per dominar el país i, per això, el nombre d'afrancesats es tan gran. En el camp militar, potencia el nombre d'espies, crea grups de contraguerrilla, amb gent del país, i reclutant soldats per formar unitats militars partisans.

La post-guerra del francès comporta un període de persecucions, revenges, Junes de Purificació, censura editorial i una nova reorganització territorial. Aquells que podrien encapçalar l'emprenedoria i l'avenç d'aquest territori, bé estan morts, bé es troben lligats de peus i mans sota l'ombra de la persecució, o bé han hagut de fugir del territori i refugiar-se en l'exili, en les guerrilles, o en les partides de bandolers que continuen actuant en el territori. Molts dels que s'han quedat, miren de tirar endavant sense anar més enllà de la seva pròpia supervivència.

Tot i això, de les pastorals episcopals se'n desprèn que hi pot restar un important crepuscle d'intel·lectuals i gent de certa posició que mantenen els seus ideals dins de societats secretes i que son relacionats amb l'anti-clericalisme, el republicanisme i la idea d'una reorganització territorial de tipus federal. Aquestes corrents de pensament conviuen amb d'altres que aspiren al retorn de l'absolutisme, i dels poders tradicionals i "de classe" que han de permetre recuperar les belles formes d'organització territorial.

A partir d'aquest punt, incòmode per a Francesc Mestre, donada la pluralitat ideològica i religiosa dels diferents membres de la seva família,⁵⁵⁷ entrem en un dels seus cavalls de batalla i l'origen, segons el seu parer, de la deplorable situació en la que ha quedat el territori Dertusà: la divisió provincial.

⁵⁵⁶ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Les guerres...*, p.44.

⁵⁵⁷ El seu pare, així com alguns dels seus oncles paterns i algun membre de la família Noè eren republicans i van participar, amb més o menys intensitat, a la revolució de 1868, en el Pacte Federal de Tortosa i en els governs municipals de Tortosa. Dins la família de la seva mare, el seu oncle matern i part de la família Noè i de la Tió prengueren part en el bàndol carlí. També hi trobem simpatitzants liberals, com és el cas de Jaume Tió: un personatge que impactarà fortament en Francesc Mestre.

Pasqual Madoz fa referència a una primera divisió provincial el març de 1822,⁵⁵⁸ on ja s'han marcat les 4 províncies i les seves capitals. Aquest és un període en el que el territori Tortosí es veu assolat per una epidèmia de febre groga, també anomenada com a còlera-morbo-asiàtic⁵⁵⁹ (1821); la revolta de 1821-1823 i l'inici de la guerra dels set anys⁵⁶⁰ (1822-1840). Tampoc podem oblidar que la Seu episcopal estarà ocupada per dos bisbes de caire absolutista que marcaran un fort estat repressiu sobre aquest territori: Manuel Ros de Medrano -ex-diputat a les Corts de Cadis- i Víctor Damián Sáez -Ex-confessor de Ferran VII i ex-president del Consell de Ministres-, que Josep Fontana situa en el centre de totes les conspiracions ultres.⁵⁶¹ Amb aquests condicionants, el territori tortosí es veurà privat de veu, d'opinió i d'influència en tot aquest procés.

El darrer toc de gràcia per a l'estructura territorial catalana, arribarà en forma de Reial Decret de 30 novembre de 1833: moment en que es fixen els límits provincials de manera definitiva, mantenint les 4 províncies, anteriorment citades i les seves capitals. Aquesta és una divisió que poc o res té a veure amb les estructures Comercials, mercantils, industrials econòmiques, socials, culturals, eclesiàstiques, emocionals o logístiques d'aquests territoris. Ens podem fer moltes preguntes al voltant del nombre de províncies triat, del model territorial

⁵⁵⁸ MADOZ, P.: *Artículos sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al "Diccionario geográfico estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar de Pascual Madoz"*, p.349. Sobre aquest mateix assumpte he consultat: *Descripción geográfica histórica-estadística e itineraria que acompaña al mapa geográfico de la provincia de Tarragona. Construido por el teniente de navío de la Armada Nacional D. José Ruiz y Ruiz, y el capitán retirado del ejército D. José Cliviller, cuya obra fue presentada a la ilustre Junta de Comercio de Barcelona para su examen y censura, que sometió al Excmo. Sr. Capitán General de este ejército y Principado para que lo examinase y diese su dictamen el científico del cuerpo de Gefes y oficiales del Estado Mayor general de quien fue aprobado.*

⁵⁵⁹ Des del seu inici, el 1821 fins el febrer de 1822 va causar 1.960 morts. Això motivà la súplica dirigida a Ferran VII el 28/2/1822 demanant l'exoneració dels retards i la dispensa en el pagament de la contribució. Recordem que Ferran VII, a la seva arribada a la ciutat de Tarragona l'1/4/1814, va signar dos decrets diferents on declarava territori franc de tota contribució per espai de 10 anys al municipi de Tarragona. Però sembla que el municipi tortosí, els seus habitants i les seves demandes, eren vistes per Ferran VII amb ulls de malfiança. Vegeu: RECASENS, J.M.: *Tarragona en la guerra de la Independencia. Recuerdo histórico desde 1808 á 1813 por...*, p.97. O'CALLAGHAN, R.: *Apéndice à los Anales de Tortosa...*, p.14. FERNÁNDEZ, D.: *Anales de la historia de Tortosa...*, p.231-238.

⁵⁶⁰ O'CALLAGHAN, R.: *Apéndice à los Anales de Tortosa ...*, p.14. FERNÁNDEZ, D.: *Anales de la historia de Tortosa...*, p.231-238.

⁵⁶¹ FONTANA, J.: *De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*, p.81.

escollit en cadascun dels casos, o de l'elecció de la ciutat-capital de província.⁵⁶² En aquest cas, ens centrarem en la província de Tarragona, ja que és la que afecta directament al territori estudiat per Francesc Mestre i Noè.

La divisió provincial aplicada l'any 1833, tot i reconèixer que segueix les influències d'anteriors divisions, nega la naturalesa pròpia dels territoris que conformaran aquesta província. Cadascun d'ells té una personalitat pròpia i, en el cas de Tortosa, hi queden les restes d'una certa autonomia que li confereixen unes dinàmiques internes i externes, així com uns fluxos d'interrelació propis que són font de riquesa i de poder.⁵⁶³

Es pot discutir si la capital d'una província en la que s'inclou el territori tarragoní ha de ser Reus, com a principal ciutat de la zona, tan a nivell demogràfic, com comercial i econòmic, o ha de ser Tarragona com a punt estratègic militar i polític a l'hora d'implantar una estructura política i funcional ex-novo. En tot cas, les comarques que conformen aquest territori no tenen res a veure amb Tortosa, la seva comarca i tota la seva àrea d'influència, a no ser que sigui, precisament, això el que es vulgui destruir: un punt estratègic situat en una cruïlla de territoris on conflueixen els punts vitals dels diferents sistemes de comunicació, confluència i distribució de productes, centres de producció propis, i unes estructures de poders que encara mantenen vives les seves xarxes sobre tot el territori i son vistes amb recança i preocupació des del govern central.

Curiosament, abans de la publicació del Reial Decret que emmarca els límits provincials, el govern polític, militar i municipal de Tortosa ha estat reagrupat en unes soles mans: les del Brigadier de Cavalleria Manuel Breton.⁵⁶⁴ Aquest

⁵⁶² BURGUEÑO, J.: *De la Vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*. GENERALITAT DE CATALUNYA: *Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de Municipis*. IGLÉSIES, J.: *La divisió comarcal catalana*.

⁵⁶³ Un segle més tard de la divisió provincial (l'any 1933) en l'informe presentat per Josep Iglésies davant la Generalitat de Catalunya, aquest diu el següent: *Dins de la província de Tarragona, a part de les relacions de caràcter oficial, res no lliga a Tortosa i la seva Comarca amb Tarragona. Té la comarca de Tortosa, en el camp jurídic, una personalitat ben definida. La té, també, en l'ordre econòmic, en l'etnogràfic, en el dialectal i en tots els ordres naturals.*

La ciutat de Tortosa posseeix una de les més altes jerarquies històriques de Catalunya. La seva comarca està completament deslligada de la resta de la província.

En consultar els pressupostos de l'Ajuntament de Tortosa, ens trobem que per a aquests, fins i tot, ha calgut que es nomenés un agent de negocis a la capital de província, talment com fa amb Madrid...

⁵⁶⁴ Manuel Breton (Arnedo -La Rioja- 1780-†1859), Brigadier de Cavalleria; Cavaller de la Creu Llorejada de segona classe de la reial i militar ordre de Sant Ferran- per acció de guerra- i militar de Sant Hermenegildo, condecorat amb diverses creus de distinció, va ser governador militar de Madrid, durant la malaltia de Ferran VII, i Mariscal de Camp l'any 1833. En un bàndol on s'obliga a la població a entregar-li

comença a prendre les primeres mesures en el control de la població a través de l'obligatorietat d'obtenir la carta de seguretat, passaport en regla o cèl·lula de residència, segons s'escaigui en cada cas, obligant als alcaldes de barri, porters, agutzils i agents de policia a verificar el seu compliment.⁵⁶⁵ També prohibeix qualsevol mena de reunió que no hagi estat aprovada prèviament, no tenir treball acreditat i remunerat, no acudir a treballar, el joc, la pronuncia de paraules escandaloses que ultrapassin els límits de la bona educació i, fins i tot, s'estableix un horari d'hivern i un altre d'estiu per a demanar almoina als ciutadans tortosins i dels pobles del seu partit; els pobres⁵⁶⁶ i els forasters tindran totalment prohibida aquesta activitat.⁵⁶⁷ Tot seguit, es fa jurar la Reial Ordre de 20 de juny de 1833 -en la que es nomena hereva de la corona a la princesa Maria Isabel Lluïsa- a tota la matrícula de Tortosa, anomenada per aquest cas com a *Real Cuerpo de Marina de la Provincia de Tortosa*.⁵⁶⁸

En la *Historia de D. Ramon Cabrera* de E. Flavio,⁵⁶⁹ Manuel Breton es descrit com un *tiranuelo moderado, cuya impericia corría pareja con su crueldad*. De fet, el control i l'ofegament a que es sotmet la població, els seus moviments i, fins i tot, la seva pluralitat de pensament i forma de parlar, és obsessiu i envaeix qualsevol esclatxa de llibertat personal i col·lectiva. La violació dels usos i costums de la

qualsevol mena d'arma que conservi en el seu poder, sigui de foc o blanca -signat per Breton a Tortosa el 17/3/1833- s'indica que ell és el Governador militar i polític de la Plaça de Tortosa i del seu Corregiment. També és el Sotsdelegat de Policia, de la Intendència del Principat de Catalunya, Pòsits, Correus i Postes. És el President de l'Ajuntament de Tortosa, així com de les Juntes de Sanitat, fortificació i caritat, a més de ser el Jutge d'estrangeries.

L'any 1835 serà governador de Cartagena. El 1844 ascendirà a Tinent General, ocupant la Capitania General d'Aragó. L'any 1845 serà Capità General de Catalunya i el 1848 passarà a ocupar la Capitania General de Castella la Nova. Posteriorment arribarà a ser Ministre Suplent del Tribunal de Guerra i Marina. Vegeu: FERNÁNDEZ, D.: *Anales de la historia...*, p.249-250. RISQUES, M.: *L'Estat a Barcelona. Ordre públic i governadors civils*.

⁵⁶⁵ Bàndol signat per Manuel Breton. Tortosa 31/3/1833.

⁵⁶⁶ Als que cada any se'ls hi dona una medalla per que puguin demanar almoina durant l'any següent

⁵⁶⁷ Bàndol de Manuel Breton signat a Tortosa 1/4/1833.

⁵⁶⁸ *Discurso pronunciado en la solemne función que el real Cuerpo de Marina de la Provincia de Tortosa hizo en la Iglesia de P.P. Dominicos de esta el día 8 de julio de 1833 en celebridad de la jura que de Real Orden acaba de prestar la Nación en el memorable día 20 de junio último a la muy excelsa princesa Doña María Isabel Luisa N. S. Como heredera legítima del trono por el Illre. Sr. Dr. D. Matías Sanz y Sever, dignidad de capiscol de la Santa Iglesia de dicha Ciudad y examinador sinodal de su obispado dado a luz por la misma corporación de Marina y dedicado a la S. Princesa.*

⁵⁶⁹ FLAVIO, E.: *Història de D. Ramon Cabrera...*, p.327.

terra i la contribució humana de les lleves,⁵⁷⁰ incrementaran el caldo de cultiu que retro alimenten els conflictes i perllonguen la guerra al llarg dels anys.

La resistència que ofereix el territori es vista, des de l'Estat central, com un objectiu a batre i, per aquest motiu, es vital destruir qualsevol rastre d'estructura jurídica, econòmica, política, cultural i social.

La imposició d'una gestió territorial des de la distància, mitjançant un intermediari que el representi: LA PROVÍNCIA, és la solució per al domini i la imposició de l'ideari nacional espanyol. La metodologia emprada sobreposa un nou regim de gestió i d'estructuració, per la força, amb la implantació d'un cos funcional i militar⁵⁷¹ nouvingut, principalment, de les dues Castelles, d'Extremadura i d'Andalusia, que ni coneix, ni vol conèixer el territori, i que no té el més mínim escrúpol a l'hora d'aplicar un sistema administratiu abans de l'existència d'un corpus normatiu o legislatiu que empari jurídicament els seus actes. Un sistema que i que és desconegut dins del territori on s'imposa, i que deixa en situació de desemparo i d'indefensió tan a les estructures municipals, logístiques i econòmiques, com als propis ciutadans.

Aquest *provincialat*, de facto, representa un tret mortal a l'autonomia municipal i al sistema econòmic d'aquets territori-cruïlla. En primer lloc s'ordena inventariar el nombre i el tipus de camins, de carreteres, de lligallos, de ponts, etc. En segon lloc, es computen les infraestructures de propietat particular, veïnal i comunal del territori, així com els beneficis i despeses que aquestes generen.⁵⁷² Seguidament, argumentant la necessitat del seu estudi, es traslladen les competències tècniques i jurídiques, així com el poder de decisió, al govern provincial, deixant en mans dels seus propietaris totes les despeses de manteniment i de reparació. Com diu Francesc Mestre, la percepció del territori és d'abús, d'humiliació i d'impotència: Tarragona mana i el propietari paga.

A través de l'Estat Major General de l'Exercit de Catalunya s'estableixen les bases que han de regir l'establiment i règim d'intervenció de totes les oficines de rendes nacionals a la capital del Principat i de les Administracions de rendes, Duanes subalternes i Oficines d'Amortització a les capitals de cada província.

⁵⁷⁰ Flavio explica que els sortejos de les quintes van ser portats a terme amb moltíssimes dificultats. Els joves més fogosos fugien a bandades i mentre uns passaven la frontera amb França, d'altres formaven partides de guerrillers audaçs que eren protegides per la gent del país, al temps que perseguides per les tropes governamentals. *Història de D. Ramon Cabrera...*, p.337.

⁵⁷¹ La Guàrdia Civil.

⁵⁷² B.O.P.T. 16/6/1842, on es recullen les disposicions i Reials Ordres de 1835 i 1838.

Totes aquestes oficines i administracions passen a ser gestionades per la figura dels interventors: càrrecs de confiança triats dins de les pròpies Diputacions Provincials.⁵⁷³

A partir d'aquesta regulació, la marina ebrenca perd la seva autonomia sobre la navegació i el transport fluvial i marítim, ja que el control sobre les embarcacions, les mercaderies, les duanes i el tràfic comercial del territori dertusà passa a mans del govern de la província. Com l'interventor es troba a la capital de Província, a efectes pràctics, aquest control serà portat a terme pel Cap Superior Militar del Port, qui ho haurà de remetre a l'interventor per a la seva aprovació i control;⁵⁷⁴ un nou sistema que dificulta i multiplica tota la tramitació burocràtica. Els usuaris veuran com, de la nit al dia, s'incrementen els tràmits i els temps d'espera; com es fomenta la corrupció dels intermediaris, com augmenten els costos... un sistema carregós i car, que només els fa perdre temps, diners i competitivitat.

Aquest territori no ha conegut la pau en les darreres dècades i les polítiques aplicades des del govern central de torn, no han ajudat a la seva serenor. Una de les claus que ens mostra la visió des del territori, ens ve descrita per E. Flavio quan explica que des del motí de juliol de 1840, instigat i alenat pel propi Espartero, a Barcelona manava el partit republicà. Abdó Terrades, cap d'aquest partit, en ser nomenat alcalde de la ciutat comtal, es negà a prestar jurament d'obediència a la reina regent, manifestant obertament *la antipatía y el odio que separaban a los demócratas de su antiguo ídolo, el Conde Duque*. De resultes d'aquest alçament Barcelona serà bombardejada pel general Baldomero Espartero.⁵⁷⁵ Continuant la seva narració, Flavio explica que el 13 de novembre de 1842 es produí el motí dels republicans *al verificarse por los guardias de la puerta del Ángel el registro de unos jornaleros que volvían de una gira campestre: tal fue el pretexto de los demócratas socialistas para llevar a cabo sus planes, de antiguo preparados, que se extendían, según un escritor, hasta proclamar la independencia del Principado*. El malestar i el temor a perdre el Principat, sembla ser, segons aquest autor, el que provocaria un segon bombardeig de la ciutat comtal el setembre de 1843; aquest cop, a mans del general Narcís Ametller.

⁵⁷³ Bases signades a Barcelona el 14/9/1838, per Ramon de Meer -General en cap de l'estat Major de l'exercit de Catalunya- .

⁵⁷⁴ Observacions a les regles que s'han d'observar per al compliment de les bases disposades pel Capità General de l'Exercit, Ramon de Meer, Tarragona 3/10/1838.

⁵⁷⁵ FLAVIO, E.: *Historia de D. Ramon Cabrera...* p.232.

A finals d'aquest mateix any, els moderats ocupen el poder amb un cop d'Estat militar. El general Narváez esdevé l'home fort de la situació. Isabel II inicia el seu regnat en el que, durant deu anys, els moderats exerceixen ininterrompudament el govern. Aquest serà un període de domini oligàrquic, d'implantació de l'Estat liberal centralitzat, de restricció de les llibertats, de repressió i de militarisme. En aquest marc, que té com a referència la nova constitució de 1845, es procedeix a la creació definitiva del càrrec de Governador Civil en fusionar-se les figures de Cap Polític i d'Intendent, d'acord amb el D.R. de 28 de desembre de 1849.⁵⁷⁶

Durant aquest període, a les comarques de la diòcesis de Tortosa tindrà lloc l'anomenada guerra del Groc – perllongament de la primera guerra carlina o *guerra de Cabrera*- esdevinguda entre 1841 fins al maig de 1843; la revolució de juny de 1843; l'aixecament de l'estat de setge -l'onze de setembre- i l'entrada de les tropes carlines per la frontera francesa, a banda dels pronunciaments de Cartagena i Alacant que, després de la seva rendició, portaran nombrosos batallons cap al Maestrat on, mentre esperen l'indult, alguns dels seus homes seran capturats i d'altres afusellats.

La *guerra dels matiners* -entre setembre de 1846 i maig de 1849- portarà a l'estat espanyol a prendre totes les precaucions i mesures per a que aquest conflicte no s'estengui més enllà de les comarques de la diòcesis de Tortosa. Precisament aquest serà, al meu entendre, l'origen de la transformació d'aquest territori i de la agressiva política de centralització del territori.⁵⁷⁷

La creació del nou municipi de Roquetes.

En l'arxiu de Francesc Mestre hi ha documentació diversa que fa referència al desmantellament de les estructures autònomes del municipi, comarca i bisbat de Tortosa, entre la que ens crida l'atenció la creació del nou municipi de *Les Roquetes*. A través d'aquesta documentació podem veure com Mestre comença a estudiar aquest tema que, finalment, no conclou, crec, per por al conflicte que aquest tema hagués pogut generar entre els dos municipis.

⁵⁷⁶ RISQUES, M.: *L'Estat a Barcelona...* p.49-50.

⁵⁷⁷ Fonts consultades per a la redacció d'aquest apartat: COMA, J.: *La guerra del Groc i el conflicte dels matiners*. MESSEGUER, V.: *La guerra dels matiners a partir del manuscrit de D. Cayetano López Martínez (1847-1850)*. VALLVERDÚ, R.: *Reflexions sobre la segona i la tercera carlinada*. VINAIXA, J.R.: *Aproximació a l'impacte de la guerra dels set anys a les terres de l'Ebre*, p.172-173. SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Les guerres napoleòniques i carlistes...*, p.127-164.

Partint d'aquesta informació inicial, he aprofundit en la recerca i en l'estudi d'aquest assumpte, aparentment banal i anecdòtic, per veure les connotacions i l'impacte que aquest fet va tenir sobre el territori Dertusà. Val a dir, que aquesta és una qüestió de la que quasi no se'n parla en els llibres d'història local; tothom l'obvia o la passa pel damunt i "de puntetes", en ser assumida, popularment, com un dels *affaires* més escabrosos de la vida i de la política de la reina Isabel II.

Conta la tradició popular, que el municipi de Roquetes es creà per voluntat reial, existint vàries versions d'aquesta llegenda urbana a la que, durant generacions, se li ha donat veracitat.

La versió més antiga respon al imaginari més picant, eròtic i irreverent, creat al voltant de Isabel II, en la que es relata un esporàdic i tòrrid encontre passional entre la jove reina -enamoradissa i capritxosa- que perdria el cap per un jove soldat de bon veure -oriünd del raval de Roquetes- que l'acompanyaria durant el viatge cap a Tortosa.

Un altra variant d'aquesta mateixa versió, relataria l'encontre entre els dos joves al mateix raval de les Roquetes, on la reina hi pernoctaria durant una nit per descansar, abans de la seva arribada a la ciutat de Tortosa. L'encontre passional tindria lloc en el domicili del jove roquetenc qui, havent satisfet amb extremada complaença a la sobirana, aquesta li hauria concedit el seu desig de segregat el raval de Roquetes del municipi de Tortosa, creant un municipi autònom.

Una versió més recent, relata com la reina Isabel, cansada del seu llarg viatge s'aturaria a descansar en una casa del raval de Roquetes i, com a mostra d'agraïment amb la família que l'hauria acollit, els hi concediria el desig de que aquest raval obtingués la seva autonomia com a municipi.

Per últim, tenim la versió que ens dona l'historiador local Ramon Miravall⁵⁷⁸ en la que afirma que els tortosins negaren l'entrada d'Isabel II a la ciutat *i en veure closes les portes de Tortosa, trobà soplug i ambient favorable a Roquetes. La nova vila, presidida pels cacics locals que cobejaven més poder i posar-se a l'altura dels burgesos tortosins, es manifestà liberal per dur la contrària a la capital comarcal, que era carlina. En Ramon Bosch i Rosell -per cert, que no era tortosí, sinó d'Alcover- en fou el personatge més destacat i, feta la petició a la reina, Roquetes es va segregat de Tortosa el dia 14 d'abril de 1850, amb la qual cosa -deixant de banda la veu popular que relaciona "íntimament" la reina amb el dit senyor - es creà una força viva d'oposició i un equilibrament al carlisme tortosí, augmentant per la sang vessada dels partidaris de la branca borbònica.*

⁵⁷⁸ MIRAVALL, R.: *Tortosa i els Tortosins*, p.182-183.

És a partir d'aquesta versió que sorgirà la data del 14 d'abril de 1850, com a punt de partida del nou municipi de Roquetes. Els diferents autors que a partir d'aquest moment la donen, sense citar la font d'origen, la presentaran com a certa, però, amb diferents versions.⁵⁷⁹ És, també, a partir d'aquest moment, que es dona veracitat a la barreja de dades i de dates, que suposa relacionar la segregació del municipi de Roquetes amb un dels viatges d'Isabel II. Però, que hi ha de cert en tot aquest assumpte?

Agafant com a punt de partida els viatges d'Isabel II, he cercat els realitzats amb anterioritat a 1850 –suposada data de creació del municipi de Roquetes-. Repassant la documentació i la bibliografia existent sobre aquests viatges oficials, i les dades procedents de l' *Archivo General de Palacio Real*, trobem relatats i àmpliament documentats i fotografiats, els viatges d'aquesta reina, portats a terme durant els anys 1858, 1860, 1862, 1865 i 1866.⁵⁸⁰ D'un viatge realitzat amb anterioritat a aquestes dates, en parlen Modesto Lafuente,⁵⁸¹ Bonaventura Fernández de Córdoba⁵⁸² i Víctor Balaguer,⁵⁸³ en incloure dins de les seves narracions, un que s'hauria fet el juny de 1840, en el que tota la Cort s'hauria traslladat a Barcelona durant els mesos d'estiu. L'itinerari d'aquest viatge, que en un principi havia de passar per València, finalment, va ser desviat per Saragossa i Lleida (per tant, la família reial no passà ni per Tortosa, ni per Roquetes).

⁵⁷⁹ FABREGAT, E.: *Roquetes, els orígens d'un poble (1700-1860)*. I a FABREGAT, E.; MUÑOZ, J.H.: *L'epidèmia de còlera del 1885 a Roquetes*, p.27-28. Situen la data d'emancipació d'aquest municipi el 14/4/1850. Per la seva banda, *Introducció al municipi de Roquetes. Memòria. Generalitats i Història*. El Perelló 2014, es situa aquesta segregació a través d'un reial decret de 14/4/1850 i cita també una pàgina web on diu que es publica la biografia de Ramon Bosch i Rosell com a primer alcalde de les Roquetes.

⁵⁸⁰ Els reportatges fotogràfics de Charles Clifford -primer fotògraf de la Casa Reial espanyola-, que va acompanyar a la monarca en tots aquests viatges oficials. HERRERO DE COLLANTES, I.: *Viajes oficiales por España de Isabel II*. RIEGO, B: *Imágenes fotográficas y estrategias de opinión pública: los Viajes de la Reina Isabel II por España (1850-1866)*. O les publicacions i escrits inèdits dels cronistes oficials d'aquests viatges: Antonio Alarcón (1858), Juan de Dios de la Rada y Delgado (1858 i 1865), Antonio Flores (1860), Eduardo Bustillo (1861), Fernando Cos-Gayón (1862) i Severo Catalina (1866), tots ells citats en l'estudi de Bernardo Riego.

⁵⁸¹ LAFUENTE, M.: *Historia general de España...* TOMO 22, p.18-46.

⁵⁸² DE CÓRDOBA, B.: *Vida militar y política de Cabrera*, p.373.

⁵⁸³ BALAGUER, V. *Las calles de Barcelona*, p.57.

D'un segon viatge ens en parla Conrad Roure.⁵⁸⁴ Aquest tindria lloc l'any 1844, però, en no tenir més dades dels dies, del mes o de l'itinerari, tant podria tractar-se del realitzat l'any 1840 com del portat a terme l'any 1845, ja que no hi ha fonts que el documentin.

Per la seva banda, Josep Mª Poblet en la seva biografia de *Frederic Soler, Serafí Pitarra*,⁵⁸⁵ parla del viatge de la reina Isabel de l'any 1860, com si aquest hagués estat el primer viatge de la monarca a Barcelona, i utilitza aquesta dada per datar unes estrofes d'En Pitarra. En aquest cas, ens crida especialment l'atenció que els versos de Frederic Soler parlen d'una calorosa primavera i, per tant, només pot fer referència o bé al viatge portat a terme el juny de 1840, o al viatge realitzat en maig-juny de 1845, ja que el de 1860 va ser portat a terme durant la tardor d'aquell any.

Així doncs, l'únic viatge que podria donar credibilitat a la història amorosa d'Isabel II a Roquetes, és el portat a terme durant l'any 1845. D'ell ens en parla detalladament Francesc Mestre i Noè en una de les seves *Contalles*⁵⁸⁶ i, molt breument, Frederic Pastor i Lluís en les seves *Narraciones Tortosinas*.⁵⁸⁷ Per a l'elaboració d'aquest treball, Mestre es va fonamentar en la transmissió oral dels supervivents que havien viscut en primera persona aquella visita reial,⁵⁸⁸ així com

⁵⁸⁴ ROURE, C.: *Memòries...*, p.36-37, menciona la data de 1844, sense més indicació dels dies o del mes en que es va portar a terme.

⁵⁸⁵ ROURE, C.: *Memòries...*, p.14, menciona, de passada, l'arribada a Barcelona de la reina Isabel II i la seva mare, sense més indicacions. En les p.28-29 cita un poema d'En Pitarra, que ell data el 1860 per ser la data oficial del viatge d'Isabel II a Barcelona més conegut. Tot i això, cal recordar que el viatge de Isabel II es va portar a terme durant la tardor de l'any 1860, mentre que les estrofes d'En Pitarra fan referència a les calors de la primavera; fent una clara referència al viatge de 1845, portat a terme entre la segona quinzena de maig i la primera de juny. La referència a les bodes de Canà, també podria ser entesa com una picada d'ull a tots els moviments que s'estaven portant a terme per casar ràpidament a la jove reina.

⁵⁸⁶ MESTRE I NOÈ, F.: *Construcció de la carretera reial. Les reines Dª Cristina i Dª Isabel II venen a Tortosa acompanyades del general Narváez*. LA ZUDA, març de 1926, p.37-44. *Contalles crepusculars tortosines*, p.28-38.

⁵⁸⁷ PASTOR I LLUÍS, F.: *Narraciones tortosinas...*, p.169-170.

⁵⁸⁸ Entre els que cita a Ferran de Piñana, Joaquim Pinyol, Sinesi Sabater i Lledó, Teodor Gonzalez i Cabanné (el seu oncle Antoni González n'era el Secretari Municipal en aquelles dates i, per tant el qui va aixecar les actes municipals sobre el viatge, les despeses i els preparatius i actes oficials a la ciutat), Baltasar Nòria, Damià Oriol i Amigo de Íbero (Cavaller de Montesa), Esteve Torredemer (ex-diputat i alcalde de la vila del Perelló) així com diversos mariners, pagesos- de qui no menciona el nom- i de dues velletes del Perelló anomenades *Cadella* i *Maria del Pentinat*.

de la documentació procedent dels diferents organismes civils, militars i eclesiàstics encarregats de preparar i vetllar per l'èxit d'aquest esdeveniment.⁵⁸⁹

El viatge s'inicià un cop tancades les Corts per la Reina Isabel, el dia 23 de maig de 1845.⁵⁹⁰ Sortint del Palau Reial, va tenir el següent itinerari: 24 de maig, arribada a Aranjuez on la reina va descansar fins el dia 26 en que va sortir cap a Quintanar. El 27 va arribar a Albacete, el 28 a Almansa, el 29, 30, 31 i 1 de juny a València,⁵⁹¹ el 2 a Castelló de la Plana, el 3 a Tortosa,⁵⁹² el 4 a Tarragona i el 5 a Barcelona, on finalitzà el viatge. En tot aquest itinerari, la reina Isabel anà acompanyada de la seva mare – Mª Cristina-, de la seva germana -la infanta Mª Luisa Fernanda-, del general Ramón Mª de Narváez -President del Consell de Ministres i Ministre de guerra-, del marquès de Vistahermosa⁵⁹³ -Subsecretari de guerra-, així com diversos oficials del ministeri de la guerra (el Brigadier Joaquín de Lorencha, el Coronel Ramon Sánchez de Tovar, el Coronel Eduard Fernàndez, el Coronel Eusebi de Calonge) i de la Governació, Gràcia i Justícia, Marina i Hisenda, a més de les dames de la cort i del servei palatí.

⁵⁸⁹ Comunicat oficial de la data d'arribada a Tortosa de les reines Mª Cristina i Isabel II i de la infanta Mª Luisa Fernanda, Palau Reial 8/5/1845. Diferents ordres per a la construcció del tram de la nova carretera reial que havia d'unir el final de l'eix València Tarragona amb el portal del Temple. Actes del Consell Municipal. Ordres del General Governador de la Plaça militar de Tortosa i de la Capitania General. Ordres i comunicats del Governador eclesiàstic (Doctor Damià Gordó Sáez, que tres anys més tard seria nomenat Bisbe de Tortosa), del Comandant de Marina de Tortosa i del Comandant d'artilleria d'aquesta Plaça. Actes del Capítol de la Seu de Tortosa. Programes de festes i solemnitats....

⁵⁹⁰ *Congreso de los Diputados. Diario de Sesiones. Serie histórica* 23/5/1845, n^o134 (de 2721 a 2723). Unes Corts on s'acabava d'aprovar la Constitució de 1845 -substituint la Carta Magna de 1837, que a la vegada era una modificació de la de 1812-. Un text que no havia estat elaborat per unes Corts Constituents, sinó per unes Corts Ordinàries, on els moderats de Narváez van establir el principi de sobirania compartida entre la Nació espanyola -limitada a un cos electoral, per escollir els membres del Congrés dels Diputats, entre un molt restringit nombre de propietaris (99.000 homes, en un país de 12.000.000 d'habitants); on els membres del Senat ho eren per designació Reial- i la Corona (sota una única persona -Isabel II-) que organitzava el poder executiu i tenia la capacitat de dissolució del poder legislatiu. Tot això en un moment en que a causa de la llei d'ajuntaments el poder municipal quedava supeditat al poder legislatiu. Un partit moderat que, juntament amb la Corona, va solapar els interessos privats amb les decisions públiques per tal de beneficiar-se de les contractes de subministres a l'Estat, dels lucratiu negocis creats a partir de les concessions del ferrocarril, o del tràfic il·legal d'esclaus cap a Amèrica.

⁵⁹¹ Data que també queda confirmada a través de la GAZETA DE MADRID 1/6/1845, p.1

⁵⁹² *Tortosa 3 de junio*. GAZETA DE MADRID 3/6/1850. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICITAS EN PREMSA, APÈNDIX 1.

⁵⁹³ Encara que Francesc Mestre en el seu treball nomena al marquès de Vistahermosa, en realitat el títol nobiliari que ostenta aquest personatge és el de Comte.

Francesc Mestre descriu com, la vespra de l'arribada de la comitiva reial, els hostals i les fondes s'havien omplert de forasters, la ciutat i les carreteres estaven preses militarment *ja que se sabia que hi havia esparteristes conspiradors, carlins a punt de rebel·lar-se i elements dispersos que cometien assassinats i furts en despoblats. Per manament superior s'afusellaren dotze sospitosos a la rodalia d'Amposta i s'ordenà tancar moltes cases de camp per evitar emboscades.* Des de Castelló de la Plana, la comitiva reial passà per Sant Carles de la Ràpita i Amposta i, des d'allí, prengué el camí carreter que discorria pel peu de la costa de Vinallop fins arribar al portal del baluard, nom que rebia la punta fortificada que donava entrada al pont de barques que creuava el riu Ebre al seu pas per Tortosa.

Ni la recerca portada a terme per Francesc Mestre, ni els seus escrits, ni la transmissió oral dels contemporanis que visqueren aquest viatge, ni la documentació oficial de l'època que fins ara he pogut consultar, confirmen els relats que conduirien a la reina Isabel II fins a Roquetes, ni cap de les fabulacions, amoroses o no, que se'n han derivat al llarg dels anys. Altrament, a través de les fonts consultades, es pot intuir que el viatge reial portat a terme en la primavera-estiu de 1845 -tot i argumentar-se motius de salut- té més a veure amb les intrigues i negociacions de matrimoni que estaven tenint lloc durant aquells mesos amb l'entorn del pretendent carlí, que amb la segregació del municipi de Roquetes.

És molt probable que un dels punts clau d'aquest viatge sigui l'aturada a Tortosa, en vista de les cases on van fer nit Narváez i Vistahermosa, així com alguns fets de la seva estada a Barcelona i a Esparreguera, tot just, en el punt àlgid dels rumors que situaria a Carles VI de retorn a Espanya i que portarien a la ciutat comtal a tot el govern, a Enric de Borbó -cosí germà de la reina i germà del seu futur marit Francesc de Paula-, així com alguns dels emissaris o representants d'altres pretendents a la mà d'Isabel. En tot cas, aquest serà un tema interessant en el que aprofundir en una futura recerca.

Pel que fa a la segregació del municipi de les Roquetes, creiem que té poc o res a veure amb l'esmentat viatge realitzat sis anys abans, encara que si que s'hauria de tenir en compte aquesta data, com a punt de partida en els canvis que la política centralista provocarà en tot el territori català i, especialment, en les comarques de la diòcesis de Tortosa, on el conflicte civil perdurarà durant dècades.

Donat que ni Ramon Miravall, ni cap dels altres autors que barrejaven el viatge d'Isabel II amb la segregació de Roquetes, no esmenten cap font documental, ni bibliogràfica que recolzi els seus arguments, he hagut de revisar tota la

bibliografia per ells referenciada en els seus llibres, a més dels autors citats en aquesta bibliografia -per si de cas s'hagués tractat d'un error de citació-. Tan mateix, he buidat la *Gazeta de Madrid* entre els anys 1845 i 1856, així com els mateixos anys de la *Serie histórica* del *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, per comprovar, finalment, que no surt cap notícia que faci referència al nou municipi de Roquetes fins l'1 de gener de 1851, en que es diu: *El 1º de enero, el nuevo pueblo de las Roquetas, que como tal empezará a funcionar en todos sus cargos civiles, va a celebrar en su comienzo la fiesta principal de su patrón San Antonio de Padua, coloca ya su preciosa imagen en su nuevo altar mayor, en la que predicará el acreditado orador P. Teodoro Moragues, misionero guardián que fue del colegio de Escolnarbou.*

Així doncs, tenint com a punt de partida documentat aquesta data, quin malentès hauria conduït a donar com a vàlida la data d'abril de 1850?

Crec que l'error es basa en un document de l'ajuntament de Tortosa, signat en aquesta ciutat, el 15 d'abril de 1850 per l'alcalde- president Mariano Escartín Las Casas i el secretari de l'ajuntament Antoni Gonzalez i Mercè.⁵⁹⁴ Dins d'aquest informe hi consten els noms de J.M. Huerta, J. Montserrat i Blanch i del regidor de l'ajuntament Josep Roch i Gaya,⁵⁹⁵ que com a membres de l'esmentada comissió, lliurarien a l'ajuntament de Tortosa aquest informe per a que, un cop signat per l'alcalde i el secretari, poguessin enviar-lo al nou governador de la província de Tarragona.⁵⁹⁶ Aquest, previ estudi i aprovació de la Junta, ho hauria de remetre a Madrid, per a la seva aprovació i redacció del reial decret.

A banda dels comissionats esmentats, l'ajuntament de Tortosa va demanar un informe tècnic als juristes Diego Amigo de Íbero i Candido Olesa -advocat i notari, respectivament- essent aquests els encarregats de fer l'estudi jurídic i realitzar els dos informes dels que, uns mesos mes tard, se'n derivaria l'esmentat dictamen.

Del contingut d'aquest document se'n desprèn que el raval o barri *de les Roquetes* té, segons el darrer cens oficial, 398 veïns o caps de família i que limita,

⁵⁹⁴ Ayuntamiento Constitucional de Tortosa -*Provincia de Tarragona, Principado de Catalunya*. Document esmentat en el text, signat a Tortosa el 3/1/1850, per l'alcalde-president Mariano Escartín Las Casas i el secretari de l'ajuntament Antoni Gonzalez i Mercè. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 6.REPRODUCCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DOCUMENTAL, APÈNDIX 1.

⁵⁹⁵ Representant del partit liberal.

⁵⁹⁶ Per Reial Decret de 28/12/1849 es substitueix la figura del Cap polític i la de l'intendent, per una nova figura: la del governador de la província, que serà dotat de noves atribucions. GAZETA DE MADRID 30/12/1849.

en totes les seves vessants i perímetre, amb el terme municipal de la ciutat de Tortosa. La major part dels seus habitants son jornalers i colons amb, escassos recursos econòmics, que depenen d'un jornal i no son propietaris de les cases on viuen. La riquesa immoble, comercial i industrial -màximes generadores d'impostos- son de molt poca consideració.

Com a greuges d'aquest raval s'esmenten: el vincle dels seus habitants amb Tortosa; els recursos sostinguts pel Comú de la Ciutat de Tortosa, a que poden accedir com a tortosins en moments d'escassetat de recursos (hospital, casa de la misericòrdia, inclusa, escoles, sèquies, sínies, lligallos, boscos i prats del comú de la ciutat...;⁵⁹⁷ el cost de la nova plantilla d'administració local; l'assoliment dels pressupostos municipals i d'altres despeses concretes, referents a la implantació del nou ajuntament. També s'esmenten els conflictes derivats dels límits o fites de delimitació del nou municipi: pastures, lligallos, clavegueram, recs, pontatges, peonatges, aprofitaments comunals... i s'assenyala que, amb la segregació, els habitants de les Roquetes no aconseguir cap mena de rebaixa en l'escala de les tarifes de subsidi del comerç i de la indústria ...*pues siendo una aldea que se halla separada de la Ciudad por la distancia de un tercio de legua, no corresponde actualmente a sus moradores satisfacer más que con proporción al censo de su población particular.*⁵⁹⁸ Tampoc s'aconsegueix cap rebaixa en la contribució de consums, ja que en l'actualitat no els hi correspon pagar més que el dret mínim de la tarifa - donat que els habitants de les Roquetes es troben fora del radi de les 2000 vares del nucli urbà de la ciutat de Tortosa- ni, tampoc, en la contribució d'immobles, ja que haurien de fer-se càrrec del percentatge que els hi correspongués, proporcionalment al producte de la riquesa que els estès assenyalada en base al terme que, finalment se'ls assignés. Respecte de la *contribució de sang*, haurien d'aportar a les lleves de l'exèrcit, el nombre d'homes que els hi correspongués, proporcionalment, al cens de la seva població, de la mateixa manera que fins ara s'ha fet, col·lectivament, amb la ciutat de Tortosa.

En aquest informe es posa en valor l'autorització del govern per eixamplar la ciutat de Tortosa cap a la part de Roquetes, fins als quatre camins. En portar a terme aquest projecte d'eixample -recent aprovat pel govern- es creu que la població de Roquetes disminuirà considerablement, puig els que fins ara s'hi han establert, ho han fet per no tenir terreny edificable dins la ciutat de Tortosa. Continuat aquest argument, s'explica que Roquetes estaria situada dins les dues mil *toesas de la fortificación* i quedaria exposada als perills i contingències d'una

⁵⁹⁷ Especialment es proveeixen de llenya i de matèries per fer quitrà.

⁵⁹⁸ Segons s'assenyala en l'article sisè del Reial Decret de 3/9/1847 reformat pel de 19/5/1848.

guerra que podria deixar-la destruïda per tal de facilitar la defensa de la plaça de Tortosa. Per acabar, segons la informació que han pogut recavar els tècnics que han elaborat aquest informe, els roquetencs que estan a favor de l'emancipació son una minoria, el que deixaria aquesta població en un estat de divisió i de discòrdia. Aquest estat s'agreujaria si s'incloguessin la partida de *Jesús y porción de las partidas inmediatas cuyos habitantes están en contra de la separación*.

En el seu al·legat, els tècnics afirmen que aquesta segregació tampoc convé a Tortosa. Tenint en compte el percentatge de població que es separaria, no es percebria cap mena de disminució en les despeses comunals de Tortosa, ni en la partida de despeses del pressupost municipal. Contràriament, si que disminuiria el nombre de contribuents i el producte dels arbitris consignats al sosteniment de les càrregues municipals: el pressupost d' ingressos. Tampoc s'aconseguiria cap mena de rebaixa de les contribucions de comerç, consums i immobles; ni en la contribució de sang (per les mateixes raons que abans s'ha explicat per al cas de Roquetes).

Es creu que hi hauria una disminució dels productes de la contribució de consums, tant dels portats pe arrendament, com els gestionats directament per l'administració; a causa de la ubicació de Roquetes dins del terme municipal de la ciutat de Tortosa i *a muy pocas varas de la misma, serían muy frecuentes las defraudaciones, sin que la más exquisita vigilancia pudiese evitarlas*. També s'assenyala com a greuge l'aïllament a que es sotmetria a *l'aldea dels Reguers* - de 113 veïns-. Separada de Tortosa pel nou municipi de les Roquetes, no se la podria atendre en cas d'urgència, amb la mateixa facilitat i rapidesa amb que s'ha fet fins ara.⁵⁹⁹

A tots aquests arguments, cal afegir-hi l'esperit que es respira en tot aquest informe i tenir-lo en compte a l'hora d'analitzar el seu contingut, puix els tècnics que l'elaboren, en tot moment, donen per fet que els bens del comú -boscós, prats, hospital, escoles, inclosa, casa de la misericòrdia, portatge, clavegueram, camins, recs, pontatge...- no poden ser expropiats, ja que son bens i drets que pertanyen mancomunadament a tots els ciutadans del municipi de Tortosa, visquin dins del nucli de la ciutat, en barriades, ravals o poblats: des del més proper, fins el més allunyat en el delta.

Portar a terme aquesta expropiació seria un acte anti-natural, fora llei i de mala fe. Seria considerat com un atac gravíssim al conjunt de la població. Crearia un nou focus de pobresa que derivaria en conflicte, discòrdies i distensions entre els

⁵⁹⁹ Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 4. MAPES I PLANELLS, APÈNDIX 3.

habitants de tots dos municipis i agreujaria la difícil situació de conflicte i de crisi econòmica, per la que està passant aquest territori i la seva població.

Creuen que, per a que aquesta segregació sigui viable, s'hauria d'incloure el barri o raval de Jesús, tot i que tal i com s'esmenta, te els seus habitants en contra d'aquest projecte de segregació.

Altres factor a tenir en compte apunten a les dificultats econòmiques i al difícil sosteniment del nou municipi, ja que no es podria comptar més que amb el producte dels repartiments veïnals o amb el dels impostos indirectes que, en tot cas, hauria d'arbitrar el nou municipi.

Si es sobrecarregués amb arbitris els articles subjectes a la contribució de consums, els rendiments resultants serien insignificants, ja que els habitants de les Roquetes tenen com a base de la seva alimentació les llegums i les hortalisses.

En quant a les propietats rústiques situades dins del futur nou municipi i la major part de les urbanes, es diu que pertanyen a propietaris que viuen dins del nucli urbà de Tortosa. Això podria provocar que els veritables habitants de Roquetes acabessin vivint com a ciutadans de segona, totalment dependents dels de Tortosa. L'altra cara de la moneda ens mostra a alguns dels habitants de les Roquetes que son propietaris de finques rústiques situades a l'altra banda del riu, dins del municipi de Tortosa. En ambdós casos, s'acabaria pagant contribucions en els dos ajuntaments, encara que, com a ciutadans, només tindrien incidència en un d'ells.

En deixar de ser ciutadans tortosins, els habitants de les Roquetes haurien de pagar, com a forasters, el seu pas pel pont de barques o bé, com a nou municipi que n'ha de compartir l'ús, contribuir per al seu sosteniment i conservació amb una quantitat proporcionada a la utilització i freqüència de pas que en fessin els seus habitants.

Un cop sortits de Tortosa l'informe i els dossier documentals adjunts, van passar varius mesos en els que no tinc constància de que hi hagués cap mena de resposta. Arribats a aquest punt, cal recordar que la llei d'organització i atribucions del Consell Provincial d'1 de gener de 1845, nomena al cap polític com a president del Consell Provincial. Que aquest Consell Provincial funciona com un cos consultiu del govern i té participació en les lleis, reials ordres i reglaments dels diferents rams de l'administració. Tanmateix, funciona a mode de tribunal en els assumptes administratius: en l'ús i en la distribució dels bens i dels aprofitaments provincials i comunals; en el repartiment i l'exacció individual de tota mena de càrregues provincials i municipals, i en tota classe de serveis i obres públiques; en l'assenyalament dels termes corresponents a pobles i ajuntaments, així com a la

demarcació i amollonament de les muntanyes que pertanyen a l'Estat, als pobles o als establiments públics, tal i com s'indica en els articles 6, 7 i 8 de l'esmentada llei.⁶⁰⁰

A través de les actes de sessions del Congrés dels Diputats i de la *Gazeta de Madrid*, podem comprovar com, des de la posada en marxa de la Constitució de 1845, fins al desenvolupament de les lleis per al règim de les províncies i el seu govern (1845), passant per la creació dels governs provincials i per les atribucions del governador (1849), tots els moviments que es detecten, apunten en una sola direcció: el disseny d'un nou model de territori en el que, en tot cas, hi haurà que veure no tan sols el fruit de les polítiques centralistes que volen restar tota mena d'autonomia als municipis, sinó, també, castigar als ciutadans de les comarques del sud de Catalunya pel seu paper en els conflictes bèl·lics que s'estan portant a terme.

La por a la independència de Catalunya i el caràcter rebel dels catalans, des dels diferents estaments de l'Estat, es veu com un mal endèmic i perillós que pot propagar-se cap a les comarques del Maestrat i les del Baix Aragó. La rancúnia cap a la ciutat natal de Ramon Cabrera i el desig de venjança cap a aquells que es mostren políticament equidistants, dins d'aquestes comarques, provocarà que les poblacions rebin de tots costats.

Ja no es tracta només d'un conflicte dinàstic; ni tan sols, de dues maneres enfrontades de fer i entendre la política. La crua realitat, mostra unes oligarquies allunyades del territori, amb molts prejudicis envers Catalunya. No tan sols ignoren el que està passant i l'efecte que provoquen les seves polítiques en aquest territori, sinó que tan se'ls en dona, mentre aquests aquestes terres díscles, no abaixin el cap per no aixecar-lo mai més.

Es parla de la ineficàcia del desterro; de la necessitat imperant d'afusellar els facciosos. Es castiga, als que s'han rendit i se'ls ha promès l'indult, a treballs forçats en les obres del port de Tarragona, o al servei de l'exercit d'ultramar durant 10 anys. D'altres seran afusellats en el moment d'entregar-se a les autoritats -desarmats- a canvi de l'indult promès. Es castiga aquesta població emportant-se el seu jovent, cridat a lleva, a fer un servei militar de vuit anys a l'Àfrica i, també, s'intenta que la població de les comarques de la diòcesis de Tortosa formin part de la solució al conflicte, a través de la permuta de presoners carlins, per membres de la lleva del municipi que ajudi a la detenció.

El territori està esgotat. A banda de les guerres i dels conflictes d'entre-guerres, tres riuades -1845, 1848 i 1853- assolien aquestes poblacions i als seus pobladors.

⁶⁰⁰ Títols I i II de la llei d'organització i atribucions dels Consells Provincials. GAZETA DE MADRID 9/4/1845.

En contrast, una fortíssima sequera, agreujada per l'erosió que han provocat les esmentades riuades, afligirà aquestes comarques entre 1847 i 1850. Per la seva banda, tal i com ens recorda Josep Fontana, la Catalunya dels anys quaranta estava fent un gran esforç per mantenir el creixement econòmic en uns temps de crisi. *Els catalans no solament estaven finançant pel seu compte serveis bàsics que l'estat no proveïa [...] sinó també infraestructures essencials [...] suplint la incapacitat de l'Estat.*⁶⁰¹

Dins d'una visió més amplia, s'hi veu l'obcecació del govern i de la monarquia fixats en un objectiu concret que, de Madrid estant, es veu com l'origen de tots els mals: el marge dret de l'Ebre i el massís dels Ports, com a punt de connexió i d'infeció -com si es tractés d'un virus- cap la Tinença de Benifassà i el Maestrat; un niu d'acolliment i de refugi de facciosos, fugitius i rebels. És aquesta visió, la que domina l'Estat Major Isabelí a la zona. És aquest, el motiu de les constants infraccions i desacataments per part de la Capitania General de València, amb la connivència, la cobertura i la protecció encoberta del govern i de les Corts.

La clau de tot el que està passant i de les futures intervencions territorials en aquesta banda dreta del municipi dertusà, ve de la ma de Bonaventura de Córdoba i Miguel -diputat per Tortosa, de filiació progressista-liberal- en la seva intervenció en el Congrés dels Diputats, durant les sessions del 16 i 20 de febrer de 1849.⁶⁰²

Córdoba denuncia la gravetat comesa, dins del districte de Tortosa, per part de l'autoritat militar superior del Regne de València: *Indiqué días anteriores que la guerra de Cataluña no concluiría con medidas sangrientas e inhumanas como las que se han adoptado en Valencia [...]. La guerra señores, tiene también su filosofía, como su derecho público y privado, y las medidas de que me quejo no están dentro del derecho ni de la filosofía de la guerra, porque a nadie le es lícito separarse de las prescripciones de las leyes, y contrarias a las leyes son las medidas inhumanas que nadie ni por nada pueden adoptarse. ¿Pero qué medidas han sido las adoptadas en el distrito de Tortosa, y que originan mi interpelación?* Córdoba en fa una relació al Congrés, basada en els relats dels testimonis que ell ha pogut recollir. Explicà que davant aquest mateix Congrés dels Diputats, S. S. *leen no sabemos que documentos en los cuales se dice que habiendo desaparecido la facción de Raga*⁶⁰³ *casi completamente, puesto que no quedaban*

⁶⁰¹ FONTANA, J.: *La revolución liberal a Catalunya*. Eumo Editorial i Pagès Editors. Lleida 2003, p.169-176.

⁶⁰² GAZETA MADRID 17/2/1849.

⁶⁰³ En clara referència als matiners de la tropa d'Ignasi Porras, conegut amb el sobre nom *Raga* que, segons ens explica Josep Sánchez Cervelló, havia estat comandant del port dels Alfacs i administrador de les

más que 10 u 11 individuos, el Gobierno no debía recelar a que la guerra civil volviese a encenderse de nuevo en el territorio de Tortosa; a pesar d'això, el Capità General de Valencia ordena cessar la navegació a l'Ebre i tapiar les cases de camp situades entre Santa Bàrbara i Roquetes, medidas con las cuales se habían originado considerables perjuicios a los naturales del país. Tot i això, la mesura més bàrbara i inhumana és la de donar l'ordre de que los naturales fuesen en somaten y a la descubierta, a la vanguardia de las tropas, haciendo marchar con el agua a la cintura a los alcaldes, abogados, comerciantes y todas las clases de la sociedad sin respeto ni consideración alguna, fent escarni públic de les classes benestants d'aquestes poblacions, utilitzant-les d'escut humà.

Bonaventura de Córdoba continua dient que el Capità General de València no te cap facultat per actuar com ho ha fet i, per aquest motiu, interpel·la al govern per saber:

- si el Govern va autoritzar l'any 1848 i autoritzarà en el futur, al Capità General de Valencia, *para adoptar las medidas que he referido.*
- Si en el cas d'haver concedit aquesta autorització, el Govern està disposat a retirar-la i, si en el cas de no haver-la concedit, està disposat a que les providències del Capità General de València quedin sense valor.
- Si els propietaris, comerciants, pagesos, mariners, així com tots els perjudicats a causa d'aquestes mesures, obtindran la seva justa reparació.
- Si s'ha ordenat instruir el corresponent sumari, per a la investigació dels esmentats atemptats, a fi d'exigir responsabilitats a qui correspongui.
- Si l'Ajuntament de Tortosa destituït, per ordre del Capità General de València, serà degudament atès.

La resposta donada per Francisco de Paula Figueras Caminals -Ministre de la guerra- a Bonaventura de Córdoba, no aclareix amb quines ordres ha actuat el Capità General de València. Ans al contrari, dona per vàlida qualsevol actuació d'aquest, l·legítima o no, i siguin quines siguin les conseqüències sobre la població civil; com un acte de guerra.

En la intervenció de resposta d'aquest ministre, crida especialment l'atenció el fet de justificar totes aquestes actuacions bèl·liques, jurídiques, d'invasió territorial i de sacrifici humà, com a resposta d'una reclamació de la Junta de Comerç d'Aragó, motiu pel qual el govern s'ha anticipat a dictar providències, de manera preventiva, *para que cesase el mal.* Amb aquesta mateixa prelocució, pasa un comunicat del Ministre de Guerra al de Comerç que dies més tard és verificat pel Ministre d'Hisenda. Figueras assumeix haver donat aquestes ordres, quan el

salines durant la primera guerra. Aquesta partida es finançava gràcies a comerç de la sal. SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Les guerres napoleònica i carlistes...*, p.153-158.

Capità General de València ja estava intervenint en aquest territori i, també reconeix haver-ho comunicat als Diputats per Aragó *que tuvieron la bondad de hablarme sobre este asunto, y se mostraron satisfechos al ver que el Gobierno atendía a sus deseos, que no eran otros que los del Gobierno mismo.*

Queda clar que el govern ha actuat d'esquenes al territori, als seus diputats i a la pròpia Cambra, amb total premeditació, secretisme i impunitat; sense importar-li el reguerall de víctimes que ha deixat al seu pas. Cal, també, ressaltar la rancúnia i la maleficència en les paraules de resposta de Figueres, que es poden fer extensibles a tot el govern, quan afirma que sempre que un Capità General pugui aconseguir una victòria, estalviant-se la sang dels lleials soldats que es batien per la seva reina i per la Constitució, ha de fer-ho, *porque la sangre de un soldado español no tiene precio.*

Aprofundint una mica més en aquest assumpte, ens remetrem a la informació aportada per Josep Sánchez Cervelló⁶⁰⁴ on es marca com a punt estratègic de defensa-atac entre les tropes dels dos bàndols, el port dels Alfacs, les salines i Amposta. Des de l'estiu de 1848, hi ha hagut una important mobilització per impedir que les tropes dels *matiners* es puguin establir de forma permanent en el marge dret de l'Ebre. Per ordre del Capità General de València i Múrcia s'obligà a tots el llaüts a concentrar-se a Tortosa, prohibint tant la navegació fluvial, com la de la façana marítima de l'Ebre. També s'ordena la retirada de tota la fusta existent en les dues ribes de l'Ebre, per impedir la construcció de barcases, pontones o qualsevol altra mena de mitjà que permeti creuar el riu -paralitzant totalment la indústria naval-. S'ordena el tancament de totes les masades situades a la dreta de l'Ebre i del Maestrat, obligant a residir dins dels nuclis urbans a tots els habitants que vivien fora dels pobles -condemnant-los, d'aquesta manera, a la indigència-. Es prohibeix tenir cap mena d'aliment dins les cases de camp. Es mana arrencar totes les patates sembrades en aquestes terres, collir totes les figues, buidar de gra i llegums els masos, els seus graners i magatzems, i s'estableix un control rigorós sobre l'emmagatzematge d'aliments dins dels pobles.

Amb els rumors de que Ramon Cabrera ha creuat l'Ebre per Flix, el Capità General de València mana crear un cinturó de fortificacions des de Mora d'Ebre, Miravet i Flix, que completa el d'Amposta, Xerta, Aldover i els ravals del Jesús i les Roquetes. D'aquesta manera es mira de controlar els punts de finançament, alimentació i refugi de les tropes insurrectes, dominant, no tan sols l'eix Alfacs-Amposta, sinó també tot aquells territoris que incloquin els prats i els boscos

⁶⁰⁴ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Les guerres napoleònica i carlistes...* p.153-158.

comunals d'aquesta banda de l'Ebre, com a zona de connexió i comunicació amb els ports i el Maestrat; un àrea d'abastiment de la població en la que també s'abasteixen les tropes de matiners.

Queda clar que el govern de Madrid considera la marge dreta de l'Ebre com un territori estratègic i hostil a dominar; que el municipi de Tortosa és qui té la major part de dominis comunals dins d'aquest territori; que tot i que aquests dominis pertanyen al comú del municipi i que son una font de recursos i d'aliment per a la seva població, també ho son per a les tropes enemigues. Per tant, per damunt dels drets del territori i de la seva gent -sigui quin sigui el seu pensament polític- impera la llei del domini i de la subjugació, sense importar ni els costos, ni les seqüeles que se'n derivin.

Així doncs, la segregació de les Roquetes no tan sols respon a una estratègia bèl·lica; és també un acte de càstig i d'humiliació envers un territori que, segons la premsa i la Gazeta de Madrid, a inicis de 1850, ja ha quedat sota control de les tropes governamentals i, en termes periodístics *ja ha estat pacificat*.

De fet, sense que hagi hagut cap mena de resposta oficial a l'informe de l'ajuntament de Tortosa sobre la segregació de les Roquetes en municipi independent, ens trobem front diverses actuacions que, de facto, auguren els propòsits del govern central:

- El 13 de juliol de 1850 el Capità General de Catalunya ordena el lliurament d'armes particulars i amenaça als infractors amb forts càstigs. En la mateixa data dicta un bàndol ordenant tocar a sometent, quan en el terme de qualsevol municipi s'hi vegi una partida de malfactors o s'hagi comés algun robatori. En aquest sentit, Josep Sánchez Cervelló apunta que *en un Estat acostumat a la guerra com l'espanyol, era difícil discernir quan i com s'havia d'emprar la força. Per això s'acabà utilitzant el sometent més enllà de les funcions per les quals havia sorgit*.⁶⁰⁵
- L'agost de 1850 encara no s'ha aixecat l'estat de setge sobre aquest territori.
- En aquest mateix més d'agost, Narváez dissol les Corts i convoca noves eleccions amb la intenció de disminuir la representació de progressistes i de puritans. Sembla que, en un inici, es voldria canviar el sistema electoral, amb la creació del nou municipi de Roquetes i d'un nou districte electoral.
- El novembre de 1850, el litoral situat a la dreta de l'Ebre es agregat oficialment a la Capitania General de València.⁶⁰⁶ Tot seguit, un mes més

⁶⁰⁵ SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Conflicte i violència a l'Ebre...*, p. 90-91 i 254-255.

⁶⁰⁶ GAZETA DE MADRID n°5976, 23/11/1850.

tard,⁶⁰⁷ el ministeri de marina dona instruccions, a instàncies de l'ajuntament de Vinaròs i de la Junta del gremi de mariners, pilots, patrons i demés individus de la matrícula de mar d'aquell port, per a que, en lloc de l'ajudantia de districte, que allí te la Marina, s'estableixi una comandància de província del mateix ram, amb separació de la de Tortosa, de la que actualment depèn. I, mesos més tard -el febrer de 1851- a instàncies del Governador Provincial de Castelló, atenent -segons es diu- a la demanda de varius comerciants i boters de Vinaròs, s'habilita una nova duana en aquest port *para la admisión de duelas y flejes de Hierro con destino a la pipería*.⁶⁰⁸

- Mitjançant reial ordre de 30 de desembre de 1850, es determina que la duana situada a Amposta sigui traslladada a Tortosa, tal i com estava abans del 30 de desembre de 1849.
- En la nova legislatura de 1850 a 1851 Mariano Escartín -l'alcalde de Tortosa signant de l'informe sobre la segregació de les Roquetes- es nomenat Diputat a Corts per Falset; el nou diputat per Tortosa és Lluís Carles d'Alòs i López de Haro -cinquè marquès d'Alòs-⁶⁰⁹ i Damià Amigo de Íbero quedarà com alcalde interí de Tortosa.

En tots aquets moviments es veu, clarament, la fórmula escollida pel govern central: assenyalar el riu Ebre com a línia fronterera i física entre les jurisdiccions militars de Catalunya i València. Aquesta decisió, no tan sols agrada a Madrid pel control que obté sobre aquest territori; també sembla acontentar les demandes procedents de l'Aragó, poc aclarides en la documentació. El secretisme amb que s'han portat a terme, no permet determinar, de moment, si, com es de sospitar, anaven acompanyades d'altres pretensions sobre aquests territoris.

A partir de l'1 de gener de 1851 s'inicia el funcionament del nou municipi de les Roquetes i, amb ell, també podem comprovar que no s'ha agregat el territori que compren el raval de Jesús, ni tampoc el dels Reguers. El motiu d'aquesta decisió sembla respondre als interessos sobre els bens que pertanyien al comú del municipi de Tortosa, que als ulls de l'estat central, són el nucli de refugi i d'alimentació dels rebels d'aquestes comarques. De fet, l'agregació del raval de Jesús i els Reguers, faria inviable el funcionament del nou municipi de les Roquetes, ja que no tant sols es tractaria de sumar-hi més població, sinó que aquesta aniria acompanyada de les consegüents demandes de recursos, serveis i

⁶⁰⁷ GAZETA DE MADRID nº6001, 18/12/1850.

⁶⁰⁸ GAZETA DE MADRID nº 6055, 8/2/1851.

⁶⁰⁹ BEGUER, M.: *Llinatges tortosins*, p.95.

unes càrregues econòmiques -inclosos dins dels actuals pressupostos municipals de Tortosa- impossibles de suportar en la partida pressupostària del nou municipi de les Roquetes.

Els anys posteriors a la segregació de les Roquetes coincidiran amb un teòric període de pau i un accentuat silenci dins la bibliografia local.

Política sobre les infraestructures del territori:

La canalització del riu Ebre.

Sembla ser, que la canalització del riu Ebre va ser una de les promeses del govern central feta en compensació de la segregació d'una part del municipi de Tortosa que el gener de 1851 pren el nom de vila *de Roquetes*. Aquest, no era el primer cop que l'Estat espanyol feia aquesta promesa i, per tant, no eren gratuïtes les desconfiances del territori en aquest sentit. La primera notícia sobre aquest assumpte ens la dona la *Gazeta de Madrid*⁶¹⁰ on es publica l'abstracte d'un article del periòdic *El Barcelonès* -datat a Tortosa el 22 de maig de 1851- on s'anuncia que en quinze dies arribaran dues embarcacions carregades amb maquinària per a la canalització de l'Ebre i, amb elles, els enginyers francesos i *Mr. Aloïs Fleïss*, arquitecte de la *Compañía*. Tots aquests moviments auguren un ràpid començament de les obres i, diu l'article, que han omplert de joia a tots els habitants de les ribes de l'Ebre que, aquest cop sí, *empiezan á creer en la realización de esta obra que tantas veces se ha anunciado, con lo que se hará un bien inmenso al país.*

La següent notícia arriba un any i mig més tard en forma de Reial Decret⁶¹¹ declarant legalment constituïda la societat anònima titulada *Real Compañía de Canalización del Ebro*.⁶¹² Els plans de canalització, segons ens explica Francesc Mestre, incloïen dos projectes i dues concessions:

⁶¹⁰ GAZETA DE MADRID nº6163, 29/5/1851.

⁶¹¹ GAZETA DE MADRID 31/12/1852.

⁶¹² *para que pueda dar principio desde luego á sus operaciones. Dado en Palacio á veinte y nueve de diciembre de mil ochocientos cincuenta y dos. —Está rubricado de la Real mano. = El Ministro interino de Fomento-Rafael de Arístegui.*

- la llei sancionada per Isabel II -26 de novembre de 1851- donant facultats al govern per otorgar, a favor d'Isidor Pourcet, la concessió definitiva de les obres de canalització del riu Ebre des de Saragossa fins al mar.
- L'autorització per a que Pourcet construeixi un canal des d'Amposta als Alfacs.

Francesc Mestre descriu en els seus articles⁶¹³ els cúmuls d'instàncies, de plànols i de condicionants que entorpiren i ralentitzaren les obres, a més de *les ensopegades i malversacions d'eixa Companyia* que comportà la suspensió dels *seus més significats funcionaris* entre els que cita en un dels seus articles *la molta ó poca formalitat del contractista Mr. Humbert Dubrousse*.

Es començà amb els treballs de nivel·lació i d'expropiació de terrenys, sota la direcció dels senyors Tiers i Le-Roc. Més endavant s'encarregà de l'obra, l'enginyer en Cap de la Reial Companyia i enginyer del cos de ponts i camins de França, Paul Leferme.

El 8 de juny de 1854 es posa la primera pedra de l'esclusa *San Carlos* – la primera de les que s'ha de construir- amb presència del Governador Civil de la Província de Tarragona,⁶¹⁴ en representació del Govern, per reial Ordre d'1 de juny de 1854. També hi assisteixen Antonio López,⁶¹⁵ Angel Villalobos,⁶¹⁶ Isidor Pourcet,⁶¹⁷ Javier Monassot,⁶¹⁸ Humbert Dubrousse,⁶¹⁹ Antonio Vázquez,⁶²⁰ tots ells acompanyats de les autoritats de la plaça militar de Tortosa i de la seva província marítima; de representants de la casa reial, dels l'ajuntaments de Tortosa i de San

⁶¹³ MESTRE I NOÈ, F.: *Contalles crepusculars tortosines...*, p.109. MESTRE, M.: *El Franctirador...*, p.182-189. Es reproduïx íntegrament l'article que Francesc Mestre publicà el 6/4/1902 a *La Veu de Tortosa*.

⁶¹⁴ Sr. Rafael Humara y Salamanca, coronel d'infanteria, *Comendador* de l'Ordre de Carles III, cavaller de la militar de S. Hermenegildo i secretari de S.M.

⁶¹⁵ enginyer en cap de primera classe del cos nacional de camins, canals i ports, i cap de districte i inspector facultatiu de les obres de canalització de l'Ebre.

⁶¹⁶ Diputat a Corts i membre de la comissió directiva de la Reial Companyia de canalització de l'Ebre.

⁶¹⁷ concessionari d'aquesta canalització.

⁶¹⁸ viceconsul de França.

⁶¹⁹ enginyer civil i empresari general de les obres de canalització de l'Ebre.

⁶²⁰ enginyer primer del Cos Nacional de camins, canals i ports i enginyer en cap de l'empresa general.

Carles de la Ràpita; de representats del partit judicial, del cos d'infanteria, del cos de carabiners del Regne i de la Guardia Civil⁶²¹.

Val la pena citar aquest acte, els noms dels que hi van acudir i en representació de qui van anar, perquè, a banda de la pròpia família reial⁶²² i d'altres personatges de gran renom, foren els implicats en un dels majors casos de corrupció de l'època.

Molt malament va digue veure l'assumpte l'enginyer en cap Paul Le Ferme quan, pocs mesos després d'aquesta inauguració, concretament, l'octubre de 1854, presentà la seva dimissió. Francesc Mestre explica que els xanxullos i les disbauxes del contratista general *obligaren á la Companyia á fixarse en la mala administració de les obres*, quan ja portaven invertits més de 18 milions de fencs *sense que's vegés cap obra d'importancia*.

Un cop renovat el personal administratiu, a inicis de 1856, la Junta va confiar la seva representació y la direcció de les obres a l'enginyer francès Juli Carvallo, que es va fer carrec de l'obra, obrint la navegació fins á Casp i construint el canal de rec que va desde Xerta, passant per Amposta, fins al mar. *Tot aixó verificat en un espay de temps molt curt, y ab tanta economia, que'l total de tan important construcció no costá mes que set milions de franchs* [que, no ho oblidem, s'han de sumar als 18 milions anteriorment esmentats] *y... ¡Alabat siga Deu!... l'obra projectada en la primera mitat del sigle XIV, se va acabar, inaugurar y festejar en lo mes d'agost de 1857. [...] Ja tenim, donchs, lo canal de la dreta donant vida á n'aquells terrers secatins y obrint fonts de prosperitat á l'agricultura*.

Francesc Mestre explica que el canal marítim es va construir aprofitant trossos de l'antic canal i es va situar *mes arrimat a la muntanya per fugir dels aiguamolls i de les maresmes*. El canal de Xerta al marítim era un canal d'alimentació. Tot i que s'havia donat facultats a la Reial Companyia de Canalització per a regar, Mestre indica que aquest canal no tenia altre objecte que l'indicat i el de facilitar l'entrada dels vaixells a l'Assut de Xerta. Cal recordar que dins la concessió -a la Reial Companyia- se li atorgava el privilegi de la navegació a vapor i que, tan aviat

⁶²¹ GAZETA DE MADRID 19/6/1854, p.1-2.

⁶²² Vegeu: BURDIEL, I.: *Isabel II, Una biografia (1830-1904)*, p.220-222 i, de la mateixa autora: *Corrupción, liberalismo y monarquía durante el reinado de Isabel II. Notas para un debate*, p.247-257. En aquests treballs, Burdiel s'explica la participació de la reina-regent Mª Cristina i del seu marit, Fernando Muñoz, en negocis d'especulació borsària i grans obres públiques com les obres del Manzanares, les del port de València o la canalització del riu Ebre. *Al actuar en los negocios y en la política como una familia burguesa más, [Mª Cristina i el seu marit] se convirtieron en la imagen más visible (y por ello más expuesta) de todos los vicios y de toda la corrupción administrativa, económica y política de la Década Moderada*.

van acabar les obres de construcció del canal, aquesta va portar a Tortosa els dos primers vapors que van entrar a l'Ebre: el *Ebro* [de passatge] i el *Cinca* [com a remolcador i pel transport de mercaderies].

Aquest tram de trànsit navegable construït des d'Amposta fins als Alfacs, segons Mestre, be per descuit o be per altres causes que s'ignoren, en la seva època ja es trobava totalment cobert de sauló, *baix quines capades s'ensorraren los vapors Sinca y Ebre, venuts no fa molts anys á preus de ferro-vell.*

Des que Tortosa vegé els bons resultats del canal de la dreta, *no han parat sos ciutadans en acudir a Madrid solicitant la construcció del de l'esquerra -de Tivenys á la Rojal-. Tot i que el Congrés i el Senat han aprovat el treure a subasta aquesta obra, es difícil dir si, finalment, es podrà portar a terme, degut a la situació econòmica en que ha quedat la Reial Companyia i d'altres circumstàncies que Francisc Mestre descriu com *prou anormals* i que ell assenyala com a possible causa *d'un entrebanch que vinga á destorbar los enlayrats proposits de les persones que desde molts anys ensá, han dedicat tots els seus esforços en pró d'aquest canal, veritable font de prosperitat y de riqueza pera'l pahís.*⁶²³*

En aquest darrer paràgraf, Francisc Mestre fa referència a la lluita portada a terme, des del territori, a favor de l'execució definitiva del projecte del canal de l'esquerra. De fet, no serà fins l'any 1899, amb la creació de la *Cambra de Comerç, Indústria i Navegació* de Tortosa -de la que Francisc Mestre es serà un dels seus inspiradors, impulsor i el seu Secretari- que unint forces amb la Cambra Agrícola de Tortosa, comenci a prendre forma aquest projecte al que li espera un llarg camí ple d'obstacles.

En una sèrie d'articles⁶²⁴ s'explica el llarg periple pel que va passar l'expedient de concessió i de caducitat de la *Real Compañía de Canalización y Riegos del Ebro*. Després de la pròrroga de l'any 1867 -per vuit anys- i la de 1875 -per quatre anys més- s'arribà a l'any 1880 sense que es complissin els límits de la concessió.

⁶²³ MESTRE I NOË, F.: *Canalització de l'Ebre compresa entre el sigle XIV y'l XX. Síntesi històrica*. LA VEU DE TORTOSA 6/4/1902. Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.177-183.

⁶²⁴ *El canal de la izquierda*. DIARIO DE TORTOSA, 4/1/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente I*. DIARIO DE TORTOSA 9/1/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente II*. DIARIO DE TORTOSA 12/1/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente III*. DIARIO DE TORTOSA 15/1/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente IV*. DIARIO DE TORTOSA 20/1/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente V*. DIARIO DE TORTOSA 25/1/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente VI*. DIARIO DE TORTOSA 29/1/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente VII*. DIARIO DE TORTOSA 3/2/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente VIII*. DIARIO DE TORTOSA 8/2/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente. Sección segunda*. DIARIO DE TORTOSA 12/2/1900. *Tribuna libre. La cuestión candente II*. DIARIO DE TORTOSA 2/3/1900.

Llavors es presentà al Senat un projecte de pròrroga que no va ser aprovat, tot i que serví per deixar al descobert *ciertas cosas graves que hay en el asunto*.⁶²⁵

L'any 1886, finalment, es va declarar la caducitat, però, sense que s'efectués la subhasta de la concessió. L'empresa, caduca i en suspensió de pagaments, gaudint dels avantatges de les empreses caduques i en suspensió de pagaments, *ha deducido una suspensión tan extraordinaria, que ha sido objeto de un informe del Consejo de Estado*.

Els Diputats Azcarate i Jerònim Marin Luis van demanar al Ministre de Foment –Linares Rivas- en sessió parlamentaria, que en cas d'haver resolt aquest expedient, el portés al Congrés per examinar-lo, afegint que *es tan exagerada y extraordinaria la pretensión, que si no fuera por mi respeto a la independencia del Poder ejecutivo pediría que viniera el expediente antes de resolverlo el Sr. Ministro*. El Diputat per Tortosa Teodor Gonzalez, va demanar que el Ministre d'Hisenda remetés al Congrés tots els antecedents que es trobessin en poder del seu ministeri, sol·licitant al President del Consell de Ministres que fes el mateix respecte del *Tribunal de lo Contencioso*, demanant-li una certificació de l'estat en que es trobava un expedient incoat per al Reial Companyia de Canalització de l'Ebre contra una multa imposada l'any 1882.

Amb aquestes intervencions, tots tres Diputats intentaven promoure un debat que poses sobre la taula aquest assumpte i acabés, per sempre més, amb les dilacions injustificades i l'obstrucció burocràtica i parlamentaria que, premeditadament, allunyaven tota possible resolució d'aquest problema.

Anys més tard podem comprovar com l'esmentat expedient, fruit de l'esforç burocràtic i parlamentari, quedarà oblidat dins la foscor laberíntica de l'administració pública, fins al punt que els funcionaris del ministeri de foment declararan ignorar la seva existència i el lloc on es podria haver arxivat. *Diario de Tortosa* afirma que durant els anys que aquest projecte –a mans d'una companyia fallida i caduca- quedà dormint en *el sueño de los justos, sin poderlo despertar ni las peticiones de los representantes del país en ambas Cámaras, ni las protestas de las víctimas de un monopolio ilegal, ni las denuncias y los cargos fuertes, vivos y graves de la prensa periódica*.

Intentant desencallar la situació, Francesc Mestre, explica⁶²⁶ que aquesta qüestió fou motiu de gran treball per a ell, quan es discutia la llei de canalització i regs de l'Ebre, el gener de 1906. Aquesta llei fou finalment promulgada l'abril

⁶²⁵ *Real Compañía de canalización del Ebro ¿preludios de la batalla?* LA VERDAD, Tortosa 13/6/1892.

⁶²⁶ MESTRE I NOË, F.: *Sobre la qüestió del canal. Al Sr. D.R. Izquierdo*. EL RESTAURADOR. Tortosa, 20/1/1911.

d'aqueix mateix any, essent ministre de foment Augusto González Besada y Mein. També fa referència a un article publicat a *La Veu de Catalunya* de 31 d'agost de 1907, en el que explica que abans de la promulgació d'aquesta llei, es creà un sindicat agrícola format per *les persones més principals de la comarca* i amb representació de tots els partits polítics. Aquest sindicat, cercant millors avantatges per al país, entrà en negociacions amb la *Real Companyia* i amb la *Sociedad de Trabajos Hidráulicos*. Mestre explica que no es va poder arribar a cap acord degut a la *peresa* d'aquestes dues entitats que, *donant llargues al assumpte*, restaren *mandroses y indecises, fins que, per generació espontània, va sortir un nou Sindicat ab el que varen pactar en un tancar y obrir d'ulls*. Finalment, la Reial Companyia de Canalització, seguint l'argument de Mestre, es va aprofitar de la *novensana Comunitat de Regants* que oferia majors avantatges i més comoditat que *l'avara Junta directiva d'aquell altre Sindicat* constituït arran de la promulgació de la llei de canals.⁶²⁷ Tot aquest pelegrinatge, conclou en els següents fets:

- El govern dona a la *Real Compañía de Canalización del Ebro* i a la *Sociedad de Trabajos Hidráulicos y Vías de Comunicación* tots els drets i tots els privilegis que havia adquirit el nou *Sindicato Agrícola del Ebro*, al adjudicar-se la subhasta al seu favor. Aquests drets, inclouent la renúncia a intervenir en les expropiacions i en el control de les liquidacions i dels balanços.

⁶²⁷ L'any 1900 Teodoro Gonzalez -llavors Diputat a Corts per Tortosa- ordenà la publicació de *Documentos relativos a la Real Compañía de Canalización y Riegos del Ebro -Tortosa 1900-* exposant, públicament, la legislació, proposicions, notes, projectes, dictàmens, instàncies, anuncis de subhastes, sentències i autos on queden reflectides bona part dels usos i mals usos d'aquesta companyia des de 1851 fins 1897. A aquesta, li seguirà la publicació de COMUNIDAD-SINDICATO AGRÍCOLA DEL EBRO *Resoluciones de la Junta General de 18 de marzo de 1907*, on podem veure el projecte de contracte entre la Reial Companyia i la Comunitat-Sindicat, així com les ordenances i els reglaments interns que fins llavors havien regit per aquesta Comunitat-Sindicat. La Junta directiva està formada per: Josep Cañé i Baulenas (president). Joaquim Piñol i Bru (vicepresident). Ramon Navarro i Bosch (vocal). Josep González i Quinzá (Secretari) i Francisco de P. Romañá i Suari (vocal delegat per la Real Companyia, *qui en nom dels seus companys redactà els avantprojectes, en el de la Reial Companyia i en el seu propi*).

Si consultem la Memòria de la Junta General d'Accionistes de *Real Compañía de canalización y riegos del Ebro. Sindicato Agrícola* de 3/5/1908, veurem que els accionistes d'aquesta Junta són: Josep Zulueta i Gomis. Vicepresident: Rodolfo Juncadella. Vocals: Emili Macià, Francisco de P. Romañá, i Isidre Taberner. Gerent: Bonaventura Martí. Secretari: Manuel Mª Angelón. Enginyer en cap: Rafael Izquierdo y Jáuregui. Entre ells, no hi ha cap membre l'antiga Comunitat-Sindicat, tot i que es fa una relació dels seus propietaris.

En la Memòria publicada l'any 1909, s'afegeix un apèndix indicant que a instàncies de l'Ajuntament de Tortosa, de la Cambra Agrícola i de l'Associació de propietaris i Gremi de llauradors de Sant Antoni Abad, s'anul·lin una sèrie de clàusules del contracte entre la Comunitat de Regants i la Reial Companyia, que la direcció general d'Obres Públiques desestimarà per R.O. de 25/5/1908.

- Transforma als propietaris, convertint-los en una mena de feudataris dels veritables contractistes de l'obra, es a dir, de la Reial Companyia i de la Societat de Treballs Hidràulics.
- Es prohibeix als socis de la Comunitat de Regants -siguin un o més- a exercir accions contra la Reial Companyia; no poden dirigir reclamacions, ni oposar-se als seus designis, ni impugnar el contracte, ni intervindrà en el seu compliment i execució.

Com podem veure, aquest és un contracte lleoní que, a banda d'atacar el patrimoni de particulars, es converteix, de la nit al dia, en un *absorvent desamortidor* del bens comunals i servituts ancestrals. Un contracte en el que hi consta una darrera clàusula on s'especifica que: *no se rescindirà este contrato NI POR ERROR NI POR LESIÓN*.

Mestre, que fins aquell moment no ha parat de moure els fils per a que el projecte del canal de l'esquerra arribi a bon port, inicia una nova ofensiva com a Secretari General de la Cambra de Comerç de Tortosa i com a Conseller Vocal de la Junta Provincial de Foment. El 7 d'octubre de 1910, redacta una carta, publicada a *Diario de Tortosa*,⁶²⁸ on s'explica que *la Cambra*, en vista del R.D. datat a San Sebastian el dia 9 de setembre, manifesta que per millorar el problema de les subsistències i aconseguir una rebaixa en els seus costos, s'ha de protegir de manera decidida l'agricultura, i que la política hidràulica pot constituir, a curt termini, -sempre i quant el govern ho converteixi en un fet- en una poderosa ajuda que permeti l'augment de les produccions agrícoles i ramaderes d'aquest territori.

En el contingut d'aquesta carta s'exposa la realitat d'unes comarques de terres fèrtils, mancades d'aigua -a pesar de tenir el riu Ebre creuant el seu territori- i amb una abundant ma d'obra necessitada de feina. Es reclamen noves inversions que permetin l'ús de tècniques agrícoles més avançades; la introducció de nous cultius i de nous models agrícoles, i s'exposa, com a model, la cobertura donada per alguns governs dels països més competitius, que sufraguen les despeses de transport fins al port d'embarcament, i rebaixen els impostos a la producció agrícola i ramadera. També es descriuen les males condicions de treball dels pagesos locals *agobiados por toda suerte de impuestos, faltos de capital para adquirir maquinaria y abonos, y muchos de ellos, envueltos en las garras de la usura que absorbe los escasos productos de una tierra esquilhada y sedienta*.

Son milers, els que mancats de treball, o sota el jou de la ruïna, la fam i la misèria, es veuen obligats a emigrar a l'estranger.

⁶²⁸ *Problema importante*. DIARIO DE TORTOSA 22/10/1910, p.1. La carta publicada està signada pel propi Francesc Mestre i per J. Domingo Grego i Vidal -President de la Cambra de Comerç de Tortosa-.

Com a solució es proposa:

- La ràpida construcció d'infraestructures (canals de regadiu, pantans, ferrocarrils secundaris, camins veïnals...) que facilitin els cultius y les comunicacions.
- Facilitar el transport alimentari en benefici de la seva qualitat i abaratiment de costos.
- Negociar amb les companyies de ferrocarrils la rebaixa, encara que sigui temporal, dels articles alimentaris, especialment des de Galícia i Astúries cap a Catalunya i València.
- L'establiment de bancs agrícoles que permetin als pagesos accedir al capital que necessiten amb un interès reduït.
- La supressió de l'impost de consums; una contribució que es descriu com difícil i costosa de recaptar i que, en bona part, és la causa del desmesurat augment dels preus dels articles alimentaris.
- L'obligació, de tots els ajuntaments d'Espanya que comptin amb més de 10.000 habitants, a constituir una *Comissió de Subsistències* formada per contribuents, obrers, jutge municipal, ajuntament, etc. *a fin de que entiendan en todo lo relativo a subsistencias y redacten los reglamentos de mataderos y mercados.* Aquesta Comissió podrà atorgar un lloc de venda a un industrial, amb la condició de que, aquest, hagi d'acceptar, obligatòriament, la venda dels seus productes al preu que setmanalment fixi l'esmentada *Comissió*. Tanmateix, aquesta tindrà en compte els preus de cost de tots els articles de més consum, amb el recàrrec que s'acordi en concepte de benefici industrial.
- S'ha de procurar *a toda costa* la supressió d'intermediaris en la redacció d'aquest reglaments, ja que aquests influeixen, poderosament, en l'augment dels preus.
- Si aquestes mesures no fossin efectives, s'ha d'autoritzar als ajuntaments a municipalitzar els serveis de venda dels articles de més consum, fins a l'extrem -només en cas de molta necessitat- de concedir-los la venda exclusiva en benefici de tot el veïnat. Aquesta seria una fórmula efectiva per combatre els vells monopolis i els abusos que es cometien a l'ombra de la *llibertat industrial*.

L'esmentat article de Mestre,⁶²⁹ provocarà un allau d'articles de Rafael Izquierdo Jáuregui defensant la *Real Compañía de Canalización* i defensant-se a si mateix. *Los Debates* -el periòdic que defensa els interessos de la *Compañía*- es

⁶²⁹ EL RESTAURADOR Tortosa 20/1/1911.

convertirà en l'arma d'atac contra Francesc Mestre, contra la Cambra de Comerç i contra tot aquell que gosi criticar-la.

Donada la contra-rèplica en la resta de premsa local la *Comunidad de Regantes Sindicato Agrícola del Ebro* es trobà en la necessitat de recollir tots els seus arguments defensius i atacs contra Francesc Mestre en l'edició d'un petit volum en el que s'inclouïen textos d'Alejandro Mendizábal -enginyer en cap de la *Real Compañía*- Josep Cañé i Baulenas -President de la *Comunidad de Regantes Sindicato Agrícola del Ebro*- i de Rafael Izquierdo, donant resposta directa a l'esmentat article de Francesc Mestre, arremetent de manera personal contra aquest, i contra les exposicions fetes per l'Ajuntament de Tortosa, les cambres agrícola, de la propietat urbana, cambra de comerç, etc.

De tot aquest allau d'articles⁶³⁰ se'n desprèn que Francesc Mestre ha posat el dit a la nafra deixant al descobert el comportament prevaricador de la *Real Compañía de Canalización*, on hi han estat fortament implicats el propi Rafel Izquierdo -enginyer director de les obres-, el seu amic, el financer, Francesc de Paula Romañá⁶³¹ i el lletrat Josep Cucurella -redactor del contracte abusiu-, entre d'altres.

Aquesta situació insostenible, no ha portat més que protestes, plets judicials i reclamacions des de Tivenys fins als prats de l'Aldea, La Cava i Jesús i Maria. La mala direcció del canal amenaça de destruir les cases d'aquestes dues darreres poblacions del Delta, motivant l'aixecament, en massa, dels seus habitants. El llistat de greuges és llarg:

- S'han suprimit, en alguns punts, i variat injustificadament, en d'altres, les sèquies i els braçals de drenatge de les aigües pluvials, afectant

⁶³⁰ Francesc Mestre, en tornar de viatge de Madrid, es troba que Rafel Izquierdo ha publicat uns deu articles en resposta del que Mestre havia publicat en data 20 de gener y a las exposiciones elevadas a los padres públicos por el Ayuntamiento y entidades de la ciudad. Su lectura me ha ocasionado una sorpresa y un desengaño, pues nunca hubiera podido ocurrírseme que a la protesta y lamentos de un pueblo se contestara con una inacabable serie de conceptos despectivos, palabras gruesas y frases humorísticas más propias de "¡Cu-cut!" o "Gedeón".

⁶³¹ Francesc de Paula Romañá i Francesc Mestre havien mantingut una bona relació des d'antic. A través de la seva correspondència podem veure com Romañá es dirigeix a Mestre, en multitud d'ocasions per demanar-li, favors. Entre tots dos s'hi pot entreveure una relació correcta, educada i diplomàtica fins al punt que el novembre de 1911, Romañá li anunciarà la visita del rei Alfons XIII a Tortosa, per inaugurar les obres del canal de l'esquerra, abans de que aquesta es faci pública i oficial. Carta de Francisco de P. Romañá Suari a Francesc Mestre, Barcelona 19/11/1911. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 11. Tot i aquesta correcta relació, Francesc Mestre no deixarà de denunciar la corrupció dins de la Reial Companyia ni s'arronsarà el més mínim davant els corruptes implicats, siguin o no, aquests, coneguts o amics.

seriosament la salut pública. S'han ocupat terrenys de manera arbitrària, sense la formació d'un expedient, ni pagament previ.

- No s'han respectat ni les servituds de reg, ni les de pas, ni les de camins, ni les dels lligallos. Han fet desaparèixer un tram del camí de sirga, impedit d'aquesta manera el pas dels barquers per aquell tram.
- S'han abocat terres i runes al riu de manera sistemàtica i incontrolada, dificultant, d'aquesta manera, la navegació i el tràfic comercial i de passatgers; posant en perill les embarcacions i els seus tripulants... Tot plegat ha provocat les protestes dels navegants i del Comandant de Marina de Tortosa.
- El baix preu que la *Compañía* vol pagar per les expropiacions de terra, a tenor d'unes 200 pessetes el jornal, quan l'Estat –durant la construcció de la carretera en aquella mateixa zona- ho estava pagant a 4.200 pessetes jornal.
- S'ha fet desaparèixer un tram de la carretera que passa per davant de la Capella dels Reis: la única via que comunica Tivenys i Bitem amb Tortosa.
- La *Compañía* ha envaït hortes i terres, fora dels límits d'expropiació -sobre les que no hi te cap dret- mitjançant un joc de canvi de les estaques de marcació de límits i, fins i tot, ha destruït un jaciment arqueològic d'època romana, per la *manera salvatge* en que s'han portat a terme aquestes obres.⁶³²

En el darrer article que Francesc Mestre escriu sobre aquest assumpte, proposa a Rafal Izquierdo arreglar aquesta situació *a bones*. De no fer-ho així *ens exposem* -en paraules de Mestre- a que en les Corts es digui el que a Tortosa no es pot dir *per por al paper sellat* i que l'afer del Canal de l'Ebre i el seu famós contracte donin tanta feina als Diputats *com la portada d'aygües de Barcelona*.

De fet, Francesc Mestre te un paper complex, en no poder reunir tots els suports necessaris des de Catalunya. En aquells moments s'estava treballant a favor del projecte de la Mancomunitat i des de Catalunya no es volia ni dividir esforços, ni

⁶³² Carta de Luís Almunia -Marqués de Almunia- València 27/1/1911, en resposta a una carta de Francesc Mestre, on aquest l' explicava la destrucció d'aquest jaciment i d'un important paviment romà mentre es portaven a terme les obres de construcció del canal. Es refereix a la vila romana de Barrugat, de la que Francesc Mestre només en va poder salvar, parcialment, un mosaic de grans dimensions -que va ser depositat al Museu Municipal de Tortosa- i en va informar tant a la *Société Archéologique du Midi de la France*, com a la *Real Academia de la Historia*. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 35.

obrir nous fronts que els fessin perdre els suports d'alguns diputats catalans a Madrid.⁶³³

També cal recordar que, en aquesta època Francesc Mestre era vocal propietari i ponent del *Consejo Provincial de Fomento* de la província de Tarragona i que aquesta posició molestava, moltíssim, tant a la *Real Compañía de Canalización*, com als interessos que, de Madrid estant, hi havia al voltant d'aquesta *Compañía*. Per aquest motiu val la pena consignar les pressions que Francesc Mestre va rebre a través del Consell Provincial de Foment.

El 5 de maig de 1912 Alfons XIII tenia que visitar Tortosa per inaugurar el canal de l'esquerra de l'Ebre. El Consell Provincial de Foment, tot i la lluita que Francesc Mestre està mantenint des de fa anys amb aquesta *Companyia* i que tants rius de tinta ha fet córrer en els mitjans periodístiques -per ambdues parts- li delega la representació d'aquest Consell, intentant forçar-lo, *para que se sirva asistir por especial delegación del mismo a todos los actos oficiales que tengan lugar a los cuales podrán igualmente concurrir corporativamente todos los señores Consejeros que lo tengan por conveniente y sus ocupaciones se lo permitan.*⁶³⁴

Quines pressions està rebent la presidència del Consell per a que, d'aquesta manera, assegurí la presencia de Mestre a la inauguració?

Quines intencions hi ha al seu darrera?

La resposta a tot plegat la trobem en una carta del Director d'Obres Públiques que, en nom del Governador Civil de la Província de Tarragona, li envia al President del Consell Provincial de Foment. En la mateixa es diu que han examinat els suposats abusos comesos en la construcció del canal de l'esquerra de l'Ebre, denunciats per l'Ajuntament de Tortosa, les cambres agrícola i de la propietat d'aquesta ciutat, així com del Gremi de Llauradors de Sant Antoni, el Sindicat

⁶³³ Aquesta altra visió la podem entreveure en una carta del President de la Comunitat de Regants -Diego de León-dirigida a Francesc Mestre -València 23/1/1911- on, a banda de reflectir l'enorme influència que la Reial Companyia exerceix davant el govern central, també es comproven els greus obstacles que Mestre es trobà "dins de casa", amb d'algun diputat català fortament implicat en aquest assumpte Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 34.

Diego de León y Núñez-Robres (València 19/4/1870 -†Cerdanyola del Vallès 4/1/ 1939) és net del general Diego de León i Navarrete -I Comte de Belascoaín i Vescomte de Villarobledo- . Cavaller Maestrant de la Reial de València. Majordom de setmana de la reina Mª Cristina i del rei d'Alfons XIII. Candidat a Diputat per Tortosa pel partit *Unión Monàrquica Nacional*, President de la Comunitat de Regants i un dels majors propietaris de La Granadella (Camarles). Vegeu: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franc tirador...*, p.275, 284-286.

⁶³⁴ Consejo Provincial de Fomento. Tarragona, nº291. Tarragona 27/4/1912, signat pel president, Estanislau Tell, i pel secretari de la Junta, Pere Llorc. *Consejo Provincial de Fomento. EL RESTAURADOR*, Tortosa 19/4/1912, p.1-2.

Agrícola del Patronat Catòlic i pel secretari de la Cambra de Comerç i, posteriorment, pel Consell Provincial de Foment. Com podem veure, el director d'Obres Públiques esmenta el llistat d'entitats i de corporacions denunciants, tot i que se'n deixa algunes. Quan hauria de citar la Cambra de Comerç, en lloc de dir que és aquesta Cambra la denunciant, apunta directament a la figura de Francesc Mestre; com si, oficialment, la Cambra no hi tingués res a veure. De manera velada s'apunta implícitament, que aquesta recusació ha estat una decisió de Mestre i no del Consell. En el contingut d'aquesta carta es diu que, com a resultat d'aquestes denúncies, es va sol·licitar una minuciosa inspecció de les obres, *varias disposiciones sobre las mismas y que se diesen de baja en el amurallamiento las porciones de tierra expropiadas para el canal* i per R.O. de 10 de març de 1911, es va nomenar a l'Inspector General del Cos de Camins, Canals i Ports – Enrique Gadea – per a que practiqués una visita d'inspecció a les obres i informés sobre les reclamacions. Com a resultat, aquest va dictaminar que les obres s'havien realitzat *con gran esmero y actividad, mejorando detalles del proyecto aprobado y sin que conste que la entidad haya cometido abusos y transigido sus derechos*. També diu que moltes de les reclamacions son capritxoses i extemporànies; que no es recolzen en fets concrets. L'enginyer Inspector addueix a una campanya fruit de les rivalitats locals. Assenyala com a prova el gran nombre d'articles publicats en la premsa i d'opuscles repartits per la ciutat, fent al·lusió indirecta als publicats per Francesc Mestre. Aquest es el motiu de que es desestimem les reclamacions presentades i es declara a la Comunitat de Regants Sindicat Agrícola de l'Ebre –i no a la *Real Compañía*– com a únic responsable davant l'Administració. El Ministeri d'Obres Públiques passa aquesta ordre al Governador Civil.

Afortunadament s'ha conservat l'esborrany de la carta de resposta de Mestre al Consell de Foment. En aquesta, parla obertament i sense embuts, de com l'experiència li ha demostrat en massa ocasions que en assumptes com el present, el país mai troba la protecció deguda. Que agricultors i propietaris, amants de la justícia, es troben sols davant d'una Administració que en lloc defensar dels seus interessos els respon amb *burlas sangrientas y atropellos*. Així doncs, no és d'estranyar que es mirin les lleis amb tant d'espant i decepció.⁶³⁵

⁶³⁵ Consejo Provincial de Fomento. Tarragona, nº315. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 42. Informe de Director General de Obras Públicas al Gobernador Civil de la provincia. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 41. DIARIO DE TARRAGONA 13/6/1912. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 7. Esborrany de la carta enviada per Francesc Mestre i Noè. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 43. Sobre tot aquest

Queda clar que l'amenaça que Mestre feu de portar tot aquest tema a les Corts, ha posat en guàrdia a tots els implicats en la corrupció de la *Real Compañía*. Aquests creuen que obligant a Mestre a assistir als actes d'inauguració aconseguiran fer-lo callar, humiliar-lo públicament i, finalment, fer-lo desistir en el compliment de les seves amenaces. També queda clar, que Mestre, un cop i un altre, els està deixant en evidència com a corruptes; que, de moment han pogut controlar el que es diu a Madrid, però si Mestre aconsegueix portar el tema a les Corts, aquest podrien perdre la simpatia i l'empareda que fins ara han trobat en el Congrés i en el Govern.

Tot i que les obres no estan totalment finalitzades, com podrem comprovar a través de la premsa dels anys posteriors, el tercer tram del canal de l'esquerra va ser inaugurat el 5 de maig de 1912 per Alfons XIII -acompanyat de la seva muller i fills-, sense la presència de dos dels seus principals actors morts mesos abans: Rafael Izquierdo i Josep Cucurella. A l'acte, hi assistiren el ministre de Foment -Villanueva-, el ministre de Gracia i Justícia, el ministre de la Guerra i Marina, el Capità General -marqués de Polavieja-, el Diputat per Tortosa -marqués de Vilanova i la Geltrú-, el bisbe de Tortosa -Pere Rocamora-, així com un llarg seguici format per militars -entre els que hi trobem al general Primo de Rivera- i membres de la noblesa. En representació de la Reial Companyia hi acudiren Francesc de P. Romañá -Conseller director de l'esmentada Companyia i patrocinador dels regs de l'Alt Aragó-; Josep Zulueta -diputat republicà per Vilafranca del Penedès i president del consell d'administració de la Reial Companyia-; Josep Cañé i Baulenas -president de la comunitat de regants *Sindicato Agrícola del Ebro*-; Alberto Aguilar -enginyer director de la *Real Compañía*, en substitució del difunt Rafael Izquierdo-.

La assistència de Francesc Mestre als actes, si es que hi va anar, només ha quedat reflectida en la recepció del rei en la seva arribada a l'estació de Tortosa.

De tota la llarga llista d'assistents, ens crida l'atenció una absència: la del President de la Diputació de Barcelona, Enric Prat de la Riba, que va delegar la seva representació en el vicepresident Sr. Bartrina. Coneixent l'estreta relació entre Prat de la Riba i Mestre, no és estrany que, en no haver pogut donar-li cap suport en la lluita front els abusos de la Reial Companyia, tampoc volgués fer-li el lleig a Mestre amb la seva presència el dia de la inauguració. Essent un acte

assumptes també se'n parlarà, posteriorment a la visita del rei a: AYUSO, P.: *REMITIDO. Un informe recusable*. DIARIO DE TORTOSA 11/5/1912, p.3.

celebrat a Tortosa i no a Barcelona, ni la corona ni el govern, tampoc es podrien prendre la seva absència com un afront, en estar representat pel vicepresident.

A pesar de que la Real Companyia esperava tancar els moviments de protesta amb la inauguració del canal de l'esquerra, pel rei Alfons XIII, el silenci periodístic -sota la pressió de la censura- durà el mateix que la visita reial. Les protestes de la comarca tortosina, aquest cop, sobrepassaran fronteres, arribant a la premsa madrilenya.⁶³⁶ El cessament de Francesc Mestre com a Conseller Provincial de Foment -a les acaballes de l'any 1914- suposarà un sotrac per a la comarca dertusana ja que, amb ell, perdrà un dels adalils més importants en la defensa del seu territori, dels seus recursos naturals, la seva agricultura, les seves infraestructures i la seva lluita contra els abusos de *Real Compañía*. Aquesta continuarà sent un malson per als regants de l'esquerra de l'Ebre que no tan sols continuarà essent ben present en la premsa local, sinó que també quedarà reflectida en les actes dels ajuntaments, en les de les corporacions de regants i en els jutjats, durant molts anys.

El pont de l'Estat.

Per entendre millor, en ple segle XXI, el significat i les repercussions que la política econòmica i territorial de l'Estat espanyol del tombar dels segles XIX a XX, va tenir sobre les comarques de la diòcesis de Tortosa, es fa necessari fer un petit resum de l'execrable situació en que es trobaven les infraestructures sobre el riu Ebre i el que això va suposar per a la població d'aquest territori.

Les fonts documentals ens fan referència a l'existència d'un pont de barques que creuava aquest riu al seu pas per la ciutat de Tortosa, almenys, des de l'edat mitjana. Aquesta era l'única via de comunicació entre les comarques del nord de l'antic Regne de València i les del sud del Principat de Catalunya. Tanmateix, l'Ebre no disposava de cap altre pont des del seu pas per Saragossa fins a la desembocadura.

Emparant-se en un Decret Llei de 14 de novembre de 1868, l'Estat va decidir l'any 1870, que les províncies de Castelló i Tarragona *prenguessin sota el seu càrrec* la carretera que unia ambdues capitals provincials, de manera que el pont de barques, al seu pas per Tortosa, quedaria, des d'aquell moment, sota

⁶³⁶ *Los grandes riegos. Una comarca que protesta.* LA CORRESPONDENCIA DE ESPAÑA, Madrid 1/12/1912, p.1. *Los grandes riegos. Una comarca que protesta.* LA CORRESPONDENCIA DE ESPAÑA, Madrid 2/12/1912, p.1. *Los Riegos del Alto Aragón. Comunicado.* EL RESTAURADOR Tortosa 17/12/1912, p.1-2. *En la Aldea. Reunión importante.* LA POLÉMICA Tortosa 20/5/1915, p.1.

jurisdicció de la Diputació Provincial de Tarragona. L'any següent –juliol-agost de 1871- i degut a les dificultats causades durant el traspàs de competències, la Diputació de Tarragona acordà amb l'Ajuntament de Tortosa, encarregar-se de la conservació d'aquest pont. Tanmateix, la Diputació exigí, dies més tard, la supressió del dret de pontatge i peatge a que es veien obligats a pagar els forasters transeünts, els vehicles i els ramats de bestiar. Francesc Mestre calcula que aquest dret de pontatge suposava l'ingrés d'unes 4000 pessetes anuals en els pressupostos municipals.

A pesar d'aquest acord, durant el període 1871-1872, l'ajuntament Tortosí es veié obligat a sufragar, pel seu compte, les despeses de reparació i manteniment del pont de barques, en vista de la persistent negligència de la Diputació Tarragonina, i així va continuar fins la seva desaparició a causa d'un incendi.

Donant un pas més cap a la centralització d'aquest territori i de les seves administracions, l'any 1881 -a instàncies de la Diputació de Tarragona- l'Estat confiscà, definitivament, el pont de barques, agreujant, d'aquesta manera, el seu estat de conservació i la situació econòmica de les arques municipals. La mala gestió, per part de la Diputació de Tarragona, i el perill que suposava el mal estat de conservació d'aquest pont, van conduir a l'Ajuntament de Tortosa -el 4 de juliol de 1892- a haver sufragar una reparació d'urgència. Mentre uns operaris enquitranaven una de les barques del centre del pont, s'inflamà la caldera on s'escalfava la brea, abocant-se aquesta damunt dels taulons, *corrent la flamerada d'una á l'altra banda dels estrebs... ¡Una hora y mitja després, lo pont havia desaparegut per complert quedant únicament los caps-ponts que fumejaren fins á les quatre de la tarde.*⁶³⁷ L'incendi causà dues víctimes.

El llavors Diputat a Corts pel districte de Tortosa, Teodoro Gonzalez i Cabanné, va exposar els fets davant el Congrés dels Diputats⁶³⁸ explicant els detalls de l'accident i dels danys causats, fent especial esment en la situació en que havien quedat les víctimes i les seves famílies, per qui demanava l'auxili del govern. També exposà la situació d'incomunicació en la que havia quedat el territori i la urgent necessitat d'habilitar un pas per l'Ebre *en la forma más conveniente[...]* *Afortunadamente el ingeniero jefe de la provincia de Tarragona, D. Joaquín Jimeno, es una persona de gran ilustración y de una moralidad a toda prueba, y*

⁶³⁷ MESTRE I NOË, F.: *4 de juliol de 1892. Incendi del pont de barques*. LA VEU DE TORTOSA, 15/4/1900, p.4. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.172-173. VERGÉS PAULÍ, R.: *Espurnes...* p.76-78.

⁶³⁸ *Discursos pronunciados en el Congreso por los Diputados D. Teodoro González, D. Gerónimo Marín y D. Javier Bores con motivo del incendio del Puente de barcas en la sesión celebrada el martes 5 de julio de 1892.*

entiendo yo que, prescindiendo de muchos trámites burocráticos de esos que hacen eternas las más urgentes resoluciones, les facilitará el Sr. Ministro de Fomento los medios de habilitar cuanto antes un paso provisional en el Ebro. Afegint a aquest al·legat, la no conveniència de construir un altre pont de fusta, pel perill que aquest podia comportar per a la ciutat i els seus ciutadans.

La resposta del Ministre de Foment -Aureliano Linares Rivas- va estar plena de preàmbuls i d'ambigüitats que no portaven enlloc,⁶³⁹ per acabar confessant que abans d'anar aquell dia al Congrés, havia esbrinat que existia un expedient bastant avançat, assegurant que faria *dentro de la ley, cuanto de mí dependa para que inmediatamente pueda ser sacado ese puente a subasta, y se construya enseguida...* A pesar de la manca de concreció de Linares Rivas -que en tot moment mira de sortir del tràngol sense comprometre's en gaire bé res- en l'acta del discurs, comprovem com Teodoro Gonzalez no insisteix més en el tema -en tractar-se d'un ministre del seu mateix partit polític- i li donà les gràcies amb la seguretat absoluta de que els oferiments del Ministre seran complerts el més aviat possible.

En el seu torn de paraula el Diputat a Corts per Tarragona Jerònim Marín i Luís, contraataca amb el tema del pont de l'Estat, amb un discurs molt més explícit i directe. Afirma que si Gonzalez ha parlat en nom del districte que representa, ell ho fa en nom de la província de Tarragona i del País en general. Explica que el Ministre es plenament conscient de que en tot el curs de l'Ebre només hi han dos ponts: el de Miranda d'Ebro i el de Saragossa. Que fins al mar, no n'existeix cap d'altre obert al servei públic, a excepció de les dues vies fèrries que creuen l'Ebre. En el seu parlament Marín recorda a Linares Rivas i als Diputats presents – inclòs Gonzalez- que fa vint-i-quatre anys que s'està tramitant l'esmentat expedient del pont; un expedient que el mateix Linares Rivas ha reconegut *acabar de descubrir* en el seu discurs davant la Cambra. Marín continua insistint en la urgentíssima necessitat que el territori de d'aquest pont, en l'abandó en que queden aquestes comarques i en l'estat d'incomunicació de les províncies de Tarragona i Castelló, així com tot el Baix Aragó; ras i curt: Catalunya, pel flanc de l'Ebre, queda incomunicada amb la resta d'Espanya.

Marín demana al Ministre Linares que, no tan sols prescindint de les fórmules burocràtiques, *sino poniendo algo de su parte "auctoritate propria", hiciera que se resolviera el expediente, porque después de veinticuatro años, no sé qué trámites pueden faltar para que se subaste la construcción del puente.* Li prega, no ja en nom dels interessos públics, *sino hasta por decoro de la administración española,*

⁶³⁹ Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 6.REPRODUCCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DOCUMENTAL, APÈNDIX 3.

que posi punt i final a aquest expedient i porti a les Corts, si fos necessari, un projecte de llei, *porque no creo que ningún Diputado le negara su concurso, para que ese puente se construyera, y se acabe de una vez con ese estado de vergüenza que representa para todos el haber pasado veinticuatro años sin resolver ese expediente.*

Com podem veure en el discurs de Jerònim Marín, la realitat dels darrers vint-i-quatre anys és descrita amb cruesa i sense embuts; detallant la manera en com han anat desfilant per aquell mateix Parlament diferents governs –de tots els colors i tendències- i de com, tots ells, han fet promeses que no han complert. Certament, no saben com va entomar aquestes paraules Teodoro González, ja que en l'argumentació de Marín, referint-se als “governos de tots colors”, s’hi podria incloure la dels “Diputats de tots els colors”, i el fet de que Gonzalez ja era Diputat provincial l’any 1867.

No cal dir que Marín evidencia públicament i sense necessitat d’assenyalar a ningú amb el dit, el funcionament, o millor dit, el no funcionament de la política centralista de l’Estat: un govern i unes Corts encarcarats en posicions fossilitzades per l’immobilisme, la deixadesa i el *Deje usted para mañana lo que podría haber hecho hoy*; un reialme de la desídia davant d’assumptes vitals que resulten irrellevants i, fins i tot, inadequats, als interessos personals i partidistes; un laberint burocràtic de parlamentaris, despatxos, taules i papereres, pel que es pot vagar durant vit-i quatre anys, o per tota l’eternitat, si algú no hi posa remei.

Les paraules del Diputat Marín, sembla que impacten en l’amor propi del Ministre Linares, qui, sense poder aportar més argumentació que la ja donada en el seu discurs inicial, a excepció d’escudar-se en l’elevadíssim cost d’aquesta construcció, afirma no tenir cap mena de responsabilitat en el fet de que aquest projecte *haya estado proyectándose durante veinticuatro años*. Enxampat en flagrant evidència pública, es veu obligat a prendre el compromís personal davant la Cambra per a que el primer pla d’estudis inclogui el projecte d’aquesta obra, es decreti la seva execució i es pugui treure a subhasta.

Finalment, el 12 d’agost de 1892 es pressuposta el pont de ferro per 1.064.944 pessetes i s’inclou dins del Pla General d’Obres Públiques; un fet que es publica en *La Gazeta* de Madrid del mateix dia.

El setembre d’aquell mateix any, sembla ser que Teodoro Gonzalez ja s’ha posat les piles i, en una carta dirigida a Francesc Mestre -datada a Madrid el 23 de setembre de 1892, li diu que la subhasta del pont es farà aviat, *pues solo ese maldito trámite del sondeo la retrasa. Tengo la seguridad de obtener grandes facilidades para el pago al contratista y si el que de llevarse la subasta tiene, como*

debemos crear, inteligencia para ese asunto tendremos puente muy pronto. Desafío á que de mi cite un solo expediente de obras públicas que haya marchado con mayor rapidez.

La calle del Ebro, creo va adelantando, y no dudo que hasta los más incrédulos reconocerán al fin que es una importante mejora.

Està clar que l'escrit de Gonzalez te un cert to d'enug. Tot i que la premsa gonzalista ha publicat aquest afer, defensant la posició de Gonzalez i del Ministre de Foment davant les Corts, afegint que la posició del diputat Marin ha estat la de secundar la proposta de Gonzalez, hi ha qui ha tingut accés als diaris oficials de les Corts i, fins i tot, qui ha obtingut informació, de primera mà, a través dels comentaris d'altres diputats.

Sigui com sigui, d'aquest tema se n'ha parlat obertament en les tertulies entre Teodoro González i Mariano Mestre -pare de Francesc Mestre- i aquest darrer li ha expressat la seva incredulitat, recriminant-li, a més, la ubicació del pont i la manera en que Madrid ha desatés les peticions raonades de l'Ajuntament i dels ciutadans que veuen perillar, no tan sols l'església del Roser, sino també una de les zones més fructíferes i comercials de la ciutat: la plaça de la Constitució i els seus voltants.⁶⁴⁰ Aquest és el veritable motiu de que Teodoro González li esmenti a Francesc Mestre les millores de *la calle del Ebro* -un carrer on Marià Mestre hi te el seu negoci de lampisteria-. En la carta de Gonzalez hi ha una nota final en la que hi afegeix: *su padre como San Pedro negó suio á Cristo la calle del Ebro. Y me parece que a Maria* -en directa referència al laïcisme de Marià Mestre i a la seva incredulitat en les gestions de Gonzalez-.

Francesc Mestre sabia que no podia perdre de vista a Teodoro Gonzalez, ni a un pont que era del tot vital, tant per a la ciutat de Tortosa com per a les comunicacions, el transport i l'economia de les comarques del sud de Catalunya, les del Baix Aragó i les del nord del País Valencià. Per aquest motiu en les seves cartes, a banda de demanar notícies sobre els successos locals, sempre hi trobem esment a aquest tema del pont. Així, en la carta del 30 d'octubre de 1892 González li confirma a Mestre que *tendremos puente soberbio, que transformará á Tortosa. Será una hermosa población antes que el diablo cargue con nosotros...* Mestre, per si de cas, la publica en la premsa local.

El dijous 9 de març de 1893 el diari tortosí LA VERDAD dona a conèixer -en plana de portada i a través de la seva *Crònica*- l'arribada d'un telegrama en el que

⁶⁴⁰ El 7/3/1888 l'Alcaldia de Tortosa havia rebut un comunicat de la *Jefatura d'Obras Públicas*, on s'informava que el pont que tenia que construir l'Estat sobre el riu Ebre al seu pas per Tortosa, s'emplaçaria enfront de l'església del Roser.

s'informa que la Gazeta de Madrid anuncia la subhasta del pont per al 27 d'abril, amb un pressupost 932.236 pessetes i 52 cèntims. La Crònica afegeix que la paraula donada en el Congrés pel Ministre de Foment Linares Ribas s'ha complert. A continuació, en un altre article de portada, el diari felicita entusiastament a Teodoro Gonzalez *por el digno remate de sus constantes gestiones iniciadas en 1867, siendo Diputado Provincial, para que Tortosa poseyera un puente metálico...* i, tot seguit, en un altre article on es donaven detalls sobre el pressupost, mesures i materials, -en l'encapçalament de l'escrit- s'aprofita per enaltir la figura de Gonzalez, al que es titlla de *verdadero patriota*, definint les seves gestions com *eficacísimas*.

Finalment, la subhasta del pont de l'Estat remata la seva adjudicació a favor de la *Maquinista Terrestre y Marítima* i el gener de l'any següent comencen les obres de cimentació del pont. Mentrestant, el pas pel riu Ebre des de Saragossa fins la desembocadura té un únic punt de comunicació: una barcaça, *carrava* o pontona, també anomenada com a *pont volant*, que comunica, en principi de manera provisional, ambdues ribes de l'Ebre al seu pas per Tortosa.⁶⁴¹

Aquesta sol·lució temporal acaba esdevenint crònica i la barcaça perdurà en el temps com a únic mitjà de comunicació i de transport. Un cop més, queda en evidència la indiferència d'un Estat que en campanya electoral omple el territori de promeses, però que, davant els problemes reals del territori, només hi sap posar pedassos.⁶⁴²

De fet, les obres del pont s'allargaran més enllà dels sis anys previstos en el projecte inicial i, en una nota de premsa⁶⁴³ Mestre explica que encara que es

⁶⁴¹ Francesc Mestre va gestionar amb l'Estat, que mentre Tortosa no tingués pont, aquest es fes càrrec de les despeses que suposava el servei i manteniment del pont volant. Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre, Madrid 24/9/1894. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 2.

Aquest assumpte serà tractat des de diferents punts de vista a: LA VERDAD, Tortosa 25/5/1895. Portada del diari amb fotografies del pont del ferrocarril i de la barcaça acompanyant l'article editorial. LA VERDAD, Tortosa 1/6/1895, amb un article de portada amb fotografies de la barcaça.

⁶⁴²Mestre explica com, en un primer moment en que la població tortosina es trobava especialment sensible per l'incendi del pont de barques, els morts i els ferits causats durant aquest incendi, l'Estat posà un funcionari encarrugat d'aquest servei com a garant de la seva supervisió i seguretat. Al poc temps, a mesura que les sensibilitats s'anaven esmorteint, es va reduir aquest servei, suprimint un dels tres empleats, deixant als dos restants en una situació molt compromesa i perillosa que podia acabar perjudicant la seva seguretat personal, la dels passatgers i anar en detriment del bé públic.

⁶⁴³ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*, p.175.

torna a parlar de la inauguració del pont, ell creu que tot quedarà en res *puig les intencions dels governants son poch favorables als interessos de Catalunya*.

Han anat passant els anys i l'obra resta inacabada.⁶⁴⁴ Les expropiacions dels edificis ni s'han fet, ni es faran en molt de temps i qui sap si algú s'acabaran les rampes d'accés. Per poder creuar el riu, deixant de banda detalls de tramitació, l'Ajuntament de Tortosa ha hagut de construir unes escales provisionals de fusta en les que la gent te que enfilem-s'hi. Si no fos per aquesta solució tan rudimentària, Tortosa encara es miraria el pont com si fos la *plana d'un mostruari d'una casa constructora*. Per a Mestre, queda clar que *el centralisme tot ho atura en benefici propi* i no seria d'estranyar que els esforços de l'actual diputat a Corts i els de la Corporació Municipal s'estrellessin davant les "*dificultats*" posades en pràctica pel govern de Madrid: *allà ahont s'enfoza tot lo que més interessa als pobles allunyats de la capital d'Espanya*. Així dons, és evident que *el pas de peonatge aixís quedarà. El dels carros, sap sols Déu quan estarà construït*.⁶⁴⁵

Un altre tema per analitzar, és el lloc triat per l'Estat Central per a la ubicació del pont, desoïen les peticions i informes fets per l'Ajuntament de Tortosa. L'emplaçament proposat per l'ajuntament de Tortosa permetia poder disposar d'un terreny ampli per a la ubicació del pont, rampes d'accés per a vehicles i transports pesants, així com escales i rampes d'accés per a vianants, ramats, petits vehicles, etc... sense afectació a edificis, zones comercials o construccions d'altra mena que comportessin expropiacions o afectacions al normal desenvolupament econòmic i social de la ciutat. L'únic edifici afectat era l'antiga llotja - propietat de l'Ajuntament de Tortosa- que havia estat expropiada pel govern militar i que en aquesta època havia quedat en desús. Tanmateix, un cop traslladat l'edifici de l'antiga llotja medieval a un altre lloc, es podria construir un accés directe a un ampla plaça i a la gran avinguda que s'obriria cap a la nova zona d'eixampla de la ciutat.⁶⁴⁶

A pesar dels estudis, informes, cartografies i explicacions remeses per el municipi tortosí al govern central, aquest feu cas omís dels arguments presentats

⁶⁴⁴ MESTRE I NOË, F.: LA VEU DE TORTOSA 22/12/1901. MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M. *El Franctirador...*, p.175-176.

⁶⁴⁵ MESTRE I NOË, F.: LA VEU DE TORTOSA 30/12/1900, p.4. *†4 DE JULIOL DE 1892. Incendi del pont de barques*. LA VEU DE TORTOSA 8/7/1900. *Tortosa... ijdesperta!!*. LA VEU DE TORTOSA 18/3/1900, p.1. *NOTÍCIES. Lo pont de l'Estat*. LA VEU DE TORTOSA 25/3/1900, p.4. *La qüestió del pont de l'Estat*. LA VEU DE TORTOSA 22/12/1901. Veure: MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...* p.172-176.

⁶⁴⁶ CIUTAT DE TORTOSA. PROJECTE D'EMPLAÇAMENT DEL PONT DE L'ESTAT. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 21.

i decidí *com a acte de Govern propi, per tant, de la seva facultat discrecional i exempt, per aquest motiu, de la jurisdicció contenciosa, conforme a lo que es preveu en l'article 4t nº1 de la llei i reglament de 22 de juny de 1894*, no tan sols ubicar el nou pont de l'estat en la zona de major afectació urbanística i econòmica per a la ciutat⁶⁴⁷ sinó que, a més a més, imposà el pagament de les expropiacions d'edificis i dels terrenys necessaris per a la ubicació de les travessies i rampes projectades i els costos de construcció a càrrec de les arques municipals.⁶⁴⁸

15 anys després de la desaparició de l'antic pont de barques, Tortosa continua sense poder utilitzar el pont metàl·lic i les inundacions de l'any 1907 no fan mes que agreujar la deplorable situació del municipi.

Per fer-hi front, es crea una Junta de Defensa Pública, de la que Francesc Mestre n'és membre. El seu objectiu és la recerca dels recursos necessaris per afrontar la situació catastròfica de la comarca, fent les inversions en infraestructures necessàries per a posar-hi remei.

A banda de l'informe oficial enviat pel Consistori tortosí i la Junta de Defensa Pública al Ministre de Foment – Augusto González Besada-,⁶⁴⁹ Francesc Mestre remet al Diputat a Corts Agustí Querol unes *notas y reparos a esta misma exposición*, on hi exposa els arguments que Agustí Querol ha d'utilitzar en la seva exposició davant el Ministre.⁶⁵⁰

Gonzalez Besada respon negativament a Agustí Querol, argumentant que la instància emesa per l'Ajuntament de Tortosa no es pot tramitar *per sentència ferma del Tribunal Contenciós de 12 de desembre de 1898* en que s'obliga al Consistori tortosí a realitzar les expropiacions necessàries per a realitzar els accessos previstos. Mentre aquest no ho porti a terme el govern central no donarà l'ordre d'executar les obres.

⁶⁴⁷ de manera que per a la conclusió de les rampes s'havia de tirar a terra l'església del Roser -del segle XVII-així com tots els edificis i l'àrea comercial de la zona més activa de la ciutat. Aquesta ubicació esta marcada en el planell, anteriorment esmentat, amb color rosat.

⁶⁴⁸ *Junta de Defensa Pública. Exposición elevada por el Ayuntamiento de Tortosa al Excmo. Sr. Ministro de Fomento solicitando la conclusión del puente sobre el río Ebro instada y publicada por la Junta de Defensa Pública de esta ciudad.* Tortosa, 1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 6.REPRODUCCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DOCUMENTAL, APÈNDIX 5.

⁶⁴⁹ Augusto González Besada y Mein (Tui, Pontevedra 24/6/1865-†Madrid 4/6/1919), advocat de professió, va ser un polític conservador que va ocupar les carteres d'hisenda, governació, foment i president de les Corts durant el regnat d'Alfons XIII.

⁶⁵⁰ Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 19.

Davant l'ofuscació d'un govern que, sistemàticament, es refugia i s'amaga darrera un laberint d'argucies jurídiques, negant-se a escoltar els arguments i demandes presentats de manera reiterada, Francesc Mestre escriu a Agustí Querol explicant-li com s'ha rebut la notícia a Tortosa; les conseqüències que aquesta decisió comporta per a la ciutat afegint una ampliació dels arguments en base a l'actuació de l'Estat en casos similars.⁶⁵¹

Com podem veure en aquests darrers textos, les constants referències a la riuada de 1907 i l'estat en que va quedar el municipi Dertusà, ens comporta la necessitat d'aturar-nos un moment en aquest punt per analitzar el que significa per al territori el riu Ebre: els seus cicles hídrics i sedimentaris, així com la influència que l'activitat humana té en aquests cicles i les seves conseqüències.

L'impacte de les riuades en el territori. La riuada de 1907.

Els fluxos del riu Ebre en el seu tram final fins la desembocadura, el seu cabdal, l'aportació de terres d'al·livió en els seus marges i en el seu delta, així com les riuades que han inundat les seves lleres des que hi ha registres escrits i cartogràfics, ens descriuen un tot un seguit de fluctuacions cícliques, on les aigües d'aquest riu han enriquit les fèrtils terres de cultiu dels seus llindars i on el seus sobtats cabdals i corrents han inundat i s'han emportat tot el que s'ha trobat al seu pas.

En la riuada de 1787, les fonts ens descriuen diverses modificacions del curs de l'Ebre, portades a terme entre 1640 i 1887, d'enorme rellevància: s'han poblat extensions de terreny que abans es trobaven despoblades i, per contra, s'han despoblat territoris que abans estaven poblats; la gran illa front la ciutat, ha quedat unida a la riba més propera, conformant els ravals de la Creu i de St. Vicenç; els forts i les muralles defensives que encerclen la població han estretit el curs del riu al seu pas per Tortosa i els trams de muralla entre fortificacions taponen el flux dels barrancs,⁶⁵² de manera que els dies de fortes pluges els seus

⁶⁵¹ Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 20.

⁶⁵² Mariano García de Zamora reconeix que la ciutat de Tortosa està encotillada dins les seves pròpies muralles, que l'estrenyen i l'ofeguen, per el que ja fa temps que aquesta demana, com una necessitat imperant, un eixamplament en totes direccions. Tanmateix, reconeix que el barranc del Rastre és el més perillós, per la seva situació a esquenes de la ciutat i per que quan cauen pluges torrencials, les seves barrancades no poden desaiugar en el riu si aquest ha crescut. Com a resultat de tot plegat, l'aigua, els llots i les pedres que arrossega queden empresonats dins els murs de la ciutat, inundant-la i cobrint-la de sediments i destruint, al seu pas, aquelles construccions més febles.

murs es converteixen en una reclosa de contenció d'aigües i fangs. En aquestes descripcions no es detallen els diferents processos de desforestació dels boscos reials, les modificacions dels ecosistemes sofertes a partir de la colonització agrícola i poblacional del darrer tram de riu o els models tèrmics i meteorològics que afectaran al territori en tot aquest període.

Però, el significat i les conseqüències de tots aquests canvis i modificacions ens venen descrits a través de diversos informes oficials i els estats de danys.

Durant la riuada de 1787, en una sola nit, es va perdre l'equivalent a quasi 80 milions de reals de velló, sense comptar les pèrdues en vides, la ruïna de molts comerciants i la pèrdua total de bens de moltes famílies que es veieren obligades a abandonar aquest territori en busca d'un salari per a subsistir.

Francesc Mestre calcula que amb cada riuada, el territori perd l'equivalent a 50 anys del seu producte interior brut equivalent. Les comarques de la diòcesis de Tortosa quedar incomunicades cíclicament, i les immenses despeses que tot plegat causa a les arques municipals, deixa la ciutat amb tants deutes, que el forat econòmic que es produeix acaba esdevenint crònic a l'entrar en una espiral que no sembla tenir fi.

Només el segle XIX va patir les riuades de 1845,⁶⁵³ 1853,⁶⁵⁴ 1884,⁶⁵⁵ 1887,⁶⁵⁶ 1891,⁶⁵⁷ en les que a banda de les afectacions ja esmentades en les anteriors riuades, hi ha que sumar la inundació del raval de Jesús i els gravíssims danys personals i materials soferts en la partida de La Cava.⁶⁵⁸

A l'altra banda del riu, la població dels ravals de la Creu i de Sant Vicenç, no tenen altre remei que fugir cap al raval de Roquetes, situat en un terreny més elevat i ferm.

⁶⁵³ En les seves notes manuscrites, Francesc Mestre ens parla de la riuada i barrancada del 9 de setembre de 1845: *Va ploure copiosament; va sortir lo barranc del Rastre solsint la paret del Hospital i arrastrant a cinc homes i molts mobles. Lo riu va créixer divuit pams. Exposit lo Santíssim Sagrament va minvar lo mateix dia.*

⁶⁵⁴ MESTRE I NOË, F.: *Giripigues Tortosines*, p.73.

⁶⁵⁵ *La inundación del Ebro. Reseña de las desgracias y siniestros ocurridos durante la última avenida*, CORREO DE TORTOSA 1884. Imp. De Francisco Biarnés.

⁶⁵⁶ Francesc Mestre publica a LA VOZ DEL PROGRESO, 12/11/1887 un extracte de les riuades a Tortosa, inclosa la d'aquell any.

⁶⁵⁷ Se'n parla a la GACETA IBÉRICA nº19, Tortosa octubre de 1891.

⁶⁵⁸ L'origen d'aquesta població esdevé de les cases on es van ubicar els primers jornalers arribats al Delta de l'Ebre, documentat, al menys, durant el darrer quart del segle XVIII. Una colonització i un repoblament que, de manera irregular i un tant desorganitzada s'incrementa a mitjans del segle XIX, ocupant zones

La urbanització de zones inundables continua ja encetat el segle XX, així com l'estretament del riu al seu pas per Tortosa i les fortíssimes barrancades a banda i banda de l'Ebre, que donaran un nou significat a les riuades. De totes elles Francesc Mestre en destaca la de 1907.

En un article titulat *Els ayguats de Catalunya* Mestre afirma que desde el 9 d'octubre de 1787 *no havia vist Tortosa una riuada més imponent*. Al capvespre del dia 21 d'octubre el riu comença a invadir els carrers de les seves ribes. L'endemà l'Ebre ja ha creuat els carrers baixos de la ciutat, negant la seva horta i *les principals vies de la població fins arribar al punt de inundar mitx carrer de la Rosa*, que és on Francesc Mestre te la seva llibreria i és un dels carrers més alts de la població baixa. El dia 23 la riuada ja s'ha estés fins els carrerons costeruts *que serveixen de solament a la part alta de la ciutat*. L'aigua arriba fins la muralla interior del Rastre, *a quins llens s'hi recolsa l'Hospital*, i envaeix, en un pam d'alçada l'església de Sant Blai. Tenint en compte aquest nivell, es calcula que en els carrers més baixos l'Ebre els inunda fins una alçada de quatre metres, *arruïnant magatzems y botigues*.⁶⁵⁹

Mestre continua explicant que les desgràcies es multipliquen a mesura que la riuada avança i les barrancades, fruit dels forts ayguats que simultaniament es produeixen, barrejen les seves aigües fangoses amb les del riu. La ciutat es queda a les fosques. El riu s'exten de serra a serra. Des del castell de Sant Joan s'observa un *mar sense fi*; un devassall d'aigua que arrossega pellers, bigues de les cases, arbres, animals, mobles i objectes domestics... un corrent que amb la seva força ensorrava cases i *portava arreu la mort y la misèria[...]* *Més de dues mil famílies salvaren la seva vida dalt la teulada de llurs casetes de camp; d'altres, tot hi refugiar-se en la teulada de llurs cases, foren arrossegades per l'aigua i moriren afeigats*. Des de l'Ampolla, Vinaròs i Benicarló van arribar barques de salvament per a donar socors a la gent arrossegada per la força del corrent; *arreplegant a infeliços que nadaven sobre un fust, a altres que restaven penjats hores y hores als cadirons de les teulades ensorrades y a una infinitat de sèrs humans qu'esperaven la mort més espantosa dalt dels arbres*.

Quan el riu comença a mimvar, es veu com els casals esberlats *van esbandint-se fins a terra, y la terra joh la terra ben femada y conreuada!... aquesta se n'anat*

inundables i amb unes condicions de vida més que deplorables. Probablement, aquest sigui el motiu pel que tenim notícia de les primeres víctimes de riuades a La Cava, durant la segona meitat del segle XIX.

⁶⁵⁹ MESTRE I NOË, F.: *Els ayguats de Catalunya. Tortosa*. ILUSTRACIÓ CATALANA. Barcelona, 3/11/1907. Mestre va acompanyar el seu article amb un ampli reportatge fotogràfic, realitzat per ell mateix.

*riu avall pera endinzarse als abims d'aqueixa mar pidoladora en quins fons jauen tantíssims tresors, símbol del treball y del estalvi.*⁶⁶⁰

Tal i com s'ha comentat anteriorment en el punt sobre el pont de l'Estat, a ran d'aquests aiguats de 1907 es crea la Junta de Defensa Pública -amb caràcter interí-, de la que Francesc Mestre en serà el secretari.⁶⁶¹ Immediatament, Mestre, es posa en contacte amb diverses figures de la política catalana -per a promoure i agilitzar el repartiment d'auxilis de les diputacions de Barcelona i Tarragona a la zona-, i amb diputats, senadors i membres del govern⁶⁶² per aconseguir, del govern central els crèdits i les inversions necessàries per sufragar els danys i prevenir futures inundacions.⁶⁶³ També mobilitza als Solidaris per a que des de Barcelona, Tarragona i Tortosa s'actui conjuntament per gestionar els auxilis als damnificats i, d'entre els membres d'aquesta Junta, s'esculli una ponència que analitzi la situació, elabori un informe dels auxilis necessaris i presenti un dictamen en el que es contempli la possibilitat de que el Banc d'Espanya obri una línia de crèdit amb garantia del Govern *per als damnificats per la inundació del riu Ebre*.⁶⁶⁴

Des de l'Ajuntament de Tortosa, es remet una exposició al Cap de l'Estat i al President del Consell de Ministres, reclamant socors per aquesta comarca i interessant al Ministre d'Hisenda per a que, al menys durant un any, dispensi del pagament de la contribució i de la quota de consums. També es demanda *que en*

⁶⁶⁰ Aquest article es va publicar acompanyat d'un ampli reportatge fotogràfic, amb imatges de Juli Brull, Isidor Sabaté, Manuel Estrany i Ramon Borrell. En el següent exemplar dedicat a *Els ayguats de Catalunya*, es publicà un foto-reportatge il·lustrat amb fotografies de Francesc Mestre i de Ramon Borrell. De la riuada de 1907 també en parla VERGÉS I PAULÍ, R.: *Espurnes de la llar...* Tomo I, p.117-118, 185-188 i Tomo VI, p.58.

⁶⁶¹ MESTRE I NOÈ, F.: *JUNTA DE DEFENSA PÚBLICA. CONVOCATORIA*. DIARIO DE TORTOSA 2/11/1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 5.

⁶⁶² Cartes de Francesc Cambó -Diputat a Corts per Barcelona- Madrid, 3 i 22/9/1907; d'Albert Rusiñol - Senador- 21/11/1907 i 2/12/1907; d'Agustí Querol -Diputat a Corts per Roquetes- 27/11/1907; del Ministre de Foment -Gonzalez Besada- 28/11/1907.

⁶⁶³ Es demana un crèdit, amb garantia del govern, per als damnificats d'aquesta riuada; la condonació, per un termini de tres anys, de les contribucions en els municipis afectats; el drenatge de l'horta; la construcció de murs de defensa que protegeixin els terrenys i els barris de la Creu, de Ferreries, de Sant Vicenç i de Tortosa, en previsió de futures riuades.

⁶⁶⁴ AYUSO, P.; MESTRE I NOÈ, F.; MUÑOZ, F.: *Junta de defensa pública. Dictamen presentado por la Ponencia nombrada para informar acerca de la apertura de un crédito por el Banco de España con garantía del Gobierno (para los damnificados por la inundación del río Ebro, 1907)*.

lo successiu, es rebaixi la quota de consums -una quota que fins ara era molt difícil de pagar i que a partir d'ara encara ho serà més-; que la Diputació Provincial que condoni fins 1909 el que s'hagi de pagar per contingent provincial. S'obre un registre a l'alcaldia de Tortosa dels danys soferts pel veïnat, per si de cas es reben donatius poder-los repartir equitativament.

Paral·lelament a la ja citada, a Tortosa es crea una Junta de Socors -capitanejada per Joan Abril i Guanyabens a través del periòdic LA VEU DE LA COMARCA- que d'esquenes a l'ajuntament de Tortosa, a la Junta de Defensa i a Francesc Mestre, intenta gestionar els esmentats auxilis directament amb el llavors President de la Diputació de Barcelona Enric Prat de la Riba i els solidaris barcelonins. Ja fa temps que Abril vol ocupar el lloc de Mestre dins del món de la premsa i de la política catalana i, fins ara, no ho ha aconseguit.

Amb la pèrdua dels districtes de Tortosa i Roquetes, Joan Abril creu que ja arribat l'hora d'intervenir, en aquest cas, a través de l'esmentada Junta de Socors. Es presenta davant els solidaris barcelonins com l'home efectiu de Solidaritat al territori i els hi crea dubtes sobre els membres que conformen la Junta de Defensa, de la que Francesc Mestre n'és el secretari. Aquesta duplicitat d'esforços i d'interessos personals, crea fortes divergències i retards en l'efectivitat d'unes gestions que estan més pendents de la propera campanya electoral de Solidaritat, que de solucionar els problemes que està tenint aquest territori.⁶⁶⁵

Tot i aquesta actuació deshonest per part de Joan Abril, Francesc Mestre no exterioritzarà el més mínim comentari, ni queixa. Aparentment, la seva relació amb Abril no es veurà afectada de cap manera. A nivell polític, Francesc Mestre continuarà implicat en resoldre els problemes immediats de les inundacions a través de les seves relacions, amb els seus propis recursos i a través de la Junta de Defensa de la que n'és membre. Com a periodista, posarà en marxa una forta campanya, en diferents mitjans de premsa, informant dels efectes d'aquestes inundacions i dels treballs de prevenció que s'han de portar a terme en totes les comarques i poblacions afectades, alguns sense signatura i, d'altres, en els que hi

⁶⁶⁵ Tres cartes de Pere Montanyola dirigides a Francesc Mestre posen en evidència aquestes divergències i un allunyament temporal entre Prat de la Riba i Mestre, ara que aquest darrer ja no dirigeix cap periòdic. La primera, datada a Barcelona el 18/11/1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 16. La segona, datada a Barcelona el 20/11/1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 17. La tercera d'aquestes datada a Barcelona el 21/11/1907. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 18.

consta la seva autoria i que aniran acompanyats d'informació gràfica que il·lustren la situació en que ha quedat aquest territori.⁶⁶⁶

De totes les gestions portades a terme per Francesc Mestre, les realitzades davant el govern central, el congrés dels Diputats i el Senat, no obtindran, en principi, una resposta afirmativa.

En les cartes emeses per Manuel Kindelán⁶⁶⁷ s'explica que el tema de la condonació de les contribucions té la total oposició del Ministre d'Hisenda i, per aquest motiu, Kindelán no hi vol intervenir, comparant el seu paper amb el del Quixot. No obstant això, continua dient, que ha ofert els seus serveis als diputats Leonci Soler i March⁶⁶⁸ i Mayner, de la mateixa manera que ho havia fet amb els diputats Agustí Querol⁶⁶⁹ i Adolfo Navarrete.⁶⁷⁰ El que Kindelán no sap, és que Francesc Mestre ja fa temps que està portant a terme aquestes gestions amb els esmentats diputats i amb d'altres membres del Congrés i del Senat i coneix, perfectament, quins han estat els seus moviments i fins on han arribat els seus oferiments.

⁶⁶⁶ *LES INONDACIONES A CATALUNYA. Inundació de Tortosa. La distribució dels donatius. A Tortosa y a Mora d'Ebre.* LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 24/10/1907. *LES INONDACIONES A CATALUNYA. La Rivera del Ebre. A Mora. A Tortosa.* LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 26/10/1907, p.2. *LES INONDACIONES A CATALUNYA. L'Ajuntament de Tortosa. La inundació de Mora.* LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 28/10/1907, p.2. *LES INONDACIONES A CATALUNYA. L'inundació de Tortosa. La catàstrofe. Un héroe. Als diputats solidaris.* LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 29/10/1907, p.2. *Junta de defensa pública. Convocatoria.* DIARIO DE TORTOSA 2/11/1907. *Els ayguats de Catalunya.Tortosa.* ILUSTRACIÓ CATALANA Barcelona 3/11/1907, p.1, 721-723. *Observacions.* LA VEU DE LA COMARCA Tortosa 8/11/1907, p.1-2. *Més de les inundacions.* ILUSTRACIÓ CATALANA Barcelona 17/11/1907, p.744-745. *Els efectes de la riuada a Tortosa.* ILUSTRACIÓ CATALANA Barcelona 17/11/1907, p.747. *OFICIAL. Junta de defensa pública. Anuncio de subhasta.* ILUSTRACIÓ CATALANA Barcelona 19/6/1908, p.3. *Cosas de casa. De tot un poc.* LA VEU DE LA COMARCA Tortosa 15/11/1908, p.2-3.

⁶⁶⁷ Cartes de Manuel Kindelán i de la Torre -ex-diputat del districte de Tortosa- a Francesc Mestre, 28/11/1907 i 1/12/1907.

⁶⁶⁸ Leonci Soler i March (Manresa 6/10/1858-†24/7/1932). Llicenciat en dret civil i canònic per la Universitat de Barcelona i en Paleografia i Diplomàtica per la Universitat de Madrid. Fou arxiver Municipal de Manresa (1882) i Cronista Oficial d'aquesta ciutat (1896). Afiliat a Unió Catalanista. Va ser Diputat a Corts per Manresa els anys 1899, 1901, 1903, 1905 i 1907. Diputat Provincial per Barcelona els anys 1914 i 1916. Diputat Provincial per Girona l'any 1918.

⁶⁶⁹ Agustí Querol i Subirats. Diputat a Corts per Roquetes.

⁶⁷⁰ Adolfo Navarrete y Alcázar (Sevilla, 1861-†Madrid 21/3/1925). Diputat a Corts pel districte de Tortosa (1908), va ser l'impulsor i primer secretari de la *Liga Marítima Española* (1900).

Les respostes d'Adolfo Navarrete i d'Agustí Querol les podem veure en el Diari de Sessions de Congrés⁶⁷¹ on es publica el Dictamen de la Comissió sobre la proposició de llei, el sotmetiment a deliberació i l'aprovació d'aquest Projecte de llei, amb un únic article: *Se procederá por cuenta del Estado a verificar la tasación y expropiaciones que requiera la inmediata construcción de las avenidas y rampas necesarias para la utilización del puente metálico construido por el Estado sobre el Ebro, en Tortosa, como parte integrante de la carretera de Castellón a Tarragona.*

Tot i que el projecte de llei va signat per tots els Diputats que conformen aquesta comissió, entre els que hi podem veure al Diputat per Roquetes Agustí Querol i al Diputat per Tortosa Adolfo Navarrete, aquest darrer s'atribuirà en la correspondència amb Mestre i, també, davant la premsa local i provincial l'autoria d'aquest projecte de llei, amb el conseqüent enuig i resposta epistolar i periodística en els mitjans locals d'Agustí Querol.⁶⁷²

A pesar del que diu Navarrete en les seves cartes a Mestre i del que publica la premsa afí a Navarrete, el senador Albert Rusiñol, en una carta del 21 de novembre de 1907, informa a Francesc Mestre que la qüestió al Senat dista molt de l'exposada per Navarrete i que en el tema de les contribucions *el govern s'hi nega en rodó*. Rusiñol afirma del Govern *bones paraules y oferiments tants com ne vulgui*, però que està clar, que no en treuran res més.

Amb aquesta porta tancada, Francesc Mestre intenta obrir noves vies. Per aquest motiu, ha començat a fer gestions amb el Director d'Obres Públiques que *acudint a mon prech, telegrafia al Enginyer de Tarragona* per a que, de manera immediata, s'ocupi del sanejament d'aquestes obres. Posant-se prèviament d'acord amb Agustí Querol, Francesc Mestre envia una carta al Ministre de Foment que publicarà a *Diario de Tortosa*.⁶⁷³ En la mateixa data en que surt

⁶⁷¹ Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de los Diputados. Apéndice 8º al nº180. Dictamen de la comisión sobre la proposición de ley disponiendo se verifiquen las Construcciones necesarias para la utilización del Puente sobre el Ebro en Tortosa. Palacio de Congresos 31/3/1908. Rafael Andrade, Presidente. Mariano Ordoñez. El Conde de Albay. A. Querol. José del Perojo. Adolfo Navarrete. Carlos Castel, Secretario.

⁶⁷²Carta del diputat per Tortosa Adolfo Navarrete a Francesc Mestre, 4/4/1908. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 22. Carta del diputat per Tortosa Adolfo Navarrete a Francesc Mestre, de 6/4/1908. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 23. Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre, Madrid 17/4/1908. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 24.

⁶⁷³ *EL ASUNTO DEL PUENTE. La Cámara de Comercio, Industria y Navegación de esta ciudad, ha dirigido con muy buen acuerdo, la siguiente expresiva y patriótica carta, al Excmo. Sr. Ministro de Fomento.* DIARIO

publicat l'article de Mestre, Agustí Querol rep una carta d'Antoni Maura - President del Consell de Ministres- i una altra del Ministre de Foment donant resposta a la missiva de Mestre.⁶⁷⁴ Com a resultat, es porta a terme una reunió amb tres dels membres de la Comissió del Senat y amb Antoni Maura, en la que s'acorda que Querol, com a Diputat, presenti una proposició de llei demanant la inclusió en el Pla General de Carreteres com a ampliació de la que, des del pont de l'Estat ha d'arribar fins a Valderoures, i una altra que sortint de Roquetes i passant pel pont de l'Estat, acabi a l'Ampolla.

Querol li confirma a Mestre que *hoy o mañana la defenderé*. Que aquesta és la millor manera d'arreglar aquest problema i que tant de bo ho hagués fet abans així. Li demana que, de moment, no digui res a ningú, no fos cas que Navarrete i els que ara estan obstaculitzant el projecte s'asaventin dels seus propòsits i els hi creïn encara més dificultats. Ja ho publicaran a la premsa quan s'aprovi al Senat. *De este modo, con las expropiaciones que el Estado, debe abonar por la carretera se harán las rampas del Puente.*⁶⁷⁵ Agustí Querol li adjunta amb la seva carta una d'Antoni Maura i una altra del Ministre que, de moment, li autoritza a publicar.

Els dubtes a que fa referència Querol, els deixa clares en dues cartes dirigides a Mestre. En la primera li comenta les sospites que te sobre Adolfo Navarrete i la seva vinculació amb els propietaris del Pont de la Cinta també anomenat "Pont dels muts" i el seu interès particular per a que no es finalitzi el pont de l'Estat.⁶⁷⁶ En la segona carta Querol explica a Mestre que va ser ell qui li va dir a Navarrete que era necessari que tots dos presentessin una proposició de llei i que van acordar presentar-la plegats. Navarrete, faltant a la seva paraula, la va signar tot sol. No obstant això, no va poder impedir que Querol figurés dins de la Comissió encarregada de donar el dictamen.⁶⁷⁷

Per a Querol, està clar que si ell no arriba a presentar el projecte de llei per a les esmentades carreteres tot aquest assumpte hauria tornat a fracassar. *Besada y*

DE TORTOSA 30/6/1908. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 6.

⁶⁷⁴ Carta d'Antoni Maura a Querol, Madrid 30/6/1908. Carta del Ministre de Foment a Querol, Madrid 1/7/1908.

⁶⁷⁵ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 2/7/1908.

⁶⁷⁶ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 5/7/1908. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 25.

⁶⁷⁷ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 11/7/1908. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 1.CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA, APÈNDIX 26.

Andrade me dijeron a mí verbalmente que no había posibilidad de informar bien al Senado, a pesar de la buena voluntad de ellos. Entonces yo les propuse lo de la carretera y lo acogieron como una idea salvadora, habiendo presentado mi proyecto de acuerdo con ellos. Li demana a Mestre que informi a la premsa tortosina de tot el que està passant sense ometre cap detall: Ya no hay modo de callar. Es preciso que todo se sepa y la verdad quede en el lugar que le corresponde. Así lo espero de ti.

Paralelament als moviments de Querol, Francesc Mestre ha ampliat el seu camp d'actuació utilitzant els serveis de Senadors catalans -com és el cas d'Albert Rusiñol- i d'altres aparentment allunyats de les comarques de la diòcesis de Tortosa, com és el cas del comte de Belascoaín;⁶⁷⁸ en tots dos casos es tracta d'homes de confiança de Mestre que s'implicaran personalment en aquest assumpte. En aquest sentit, cal assenyalar una carta datada el 9 de juliol de 1908 on García del Castillo informa a Mestre, de l'arribada al Senat de l'informe del Ministre del ram relatiu *a ese dichoso puente*, detallant que en venen dos enlloc d'un: l'un de favorable i l'altre no. Li assegura que ell només atindrà el favorable i que espera que la resta de la Comissió faci el mateix, ja que *todos son amigos*⁶⁷⁹ *y están interesados en este asunto*.

La efectivitat i la manca d'obstacles en aquesta Comissió es nota a partir de la sessió del 24 de juliol de 1908, quan els, fins llavors, parsimoniosos mecanismes del Senat s'acceleren en cadascun dels passos que es donen.

El comte de Belascoaín aprofita l'informe que Francesc Mestre ja havia fet l'any 1907 per al Diputat per Roquetes -Agustí Querol-. Ara, el Senador García del Castillo el resumeix del seu puny i lletra, afegint-hi les dades jurídiques, administratives, comptables i de procediment legislatiu que manquen des de la data d'elaboració de l'informe realitzat per Mestre fins a l'actual de juliol-agost de 1908. Posa l'accent en que és una obra que l'Estat té l'obligació d'escometre, *por ley moral, por ley equitativa*, en nom de l'interès general i de la seva economia

⁶⁷⁸ Juan Garcia del Castillo, comte de Belascoaín era Senador per Canàries, parent de la família de León i amic personal de Francesc Mestre.

⁶⁷⁹ Aquesta Comissió havia estat nomenada el 10/4/1908 i l'endemà, Agustí Sardà va ser nomenat President i el Marqués de Grigny, Secretari. A banda del propi Rusiñol, entre la resta de membres hi veiem a Juan García del Castillo -comte de Belascoaín- i amic íntim de Francesc Mestre; al marquès de Benicarló, a Elías Tormo i Monzó -també amic de Mestre- i al comte de Arcenales. SENADO. Archivo Histórico: Comisión que ha de entender en el proyecto de ley disponiendo se verifiquen las construcciones necesarias para la utilización del puente sobre el Ebro. Nombrada en la reunión de las secciones de 10/4/1908 y 11/4/1908.

pues capitalizado lo que al Estado cuesta el sostenimiento del barcaje actual, casi con seguridad habría de poder atender al pago de las expropiaciones.

*En consecuencia, de todo lo expuesto la Dirección opina que tal vez en este caso se justifique una verdadera excepción a la ley [de travesías] tal y como se pide.*⁶⁸⁰

A través de la correspondència podem comprovar que, sense el coneixement i la intervenció d'Adolfo Navarrete, les dues línies d'actuació que Francesc Mestre havia posat en marxa avancen d'una manera més efectiva: Querol a través d'Antoni Maura i del Ministre de Foment, Augusto González Besada, i el comte de Belascoáin a través dels membres de la comissió del Senat propers a la figura de Francesc Mestre.

En la darrera carta d'Agustí Querol a Mestre⁶⁸¹ tenim coneixement de que l'expedient d'expropiació de les avingudes del pont de l'Estat arribà a mans del Ministre a finals de novembre i que aquest, actualment, l'està estudiant per a la seva aprovació. Querol explica que *como la cantidad consignada para el pago de expropiaciones está ya agotado, se incluirá según me han prometido, en la relación del año próximo y entonces se podrá pagar. – Yo sin embargo lo recomiendo eficazmente para que se active el asunto todo lo posible, pero en lo que resta de año no hay medio de conseguirlo.*

Agustí Querol moria a Madrid el 14 de desembre de 1909.

El 25 de desembre de 1909 Alfons XIII signa el decret aprovant l'expedient d'expropiació forçosa per a la construcció de les rampes del pont de l'Estat per un import de 325.118,17 pessetes. El 4 de març de 1910, a la Casa de la Ciutat, s'efectua el pagament de les finques expropiades per a la construcció de l'esmentades rampes.⁶⁸² Dos dies més tard, a l'església del Roser, es celebrarà una funció d'acomiadament ja que, després 220 anys -des de la seva consagració- aquesta església haurà de tancar les seves portes, en veure's afectada per la construcció de les rampes del pont de l'Estat i haver de ser enrunada.⁶⁸³

⁶⁸⁰ Informe de la Comissió dirigida al Senat, presentada en la sessió de 24/7/1908, reproduïda en la sessió de 12/10/1908 i aprovat en la sessió del 14/10/1908. El seu dictamen es va publicar al *Diario de Sesiones de Cortes. Senado. Apéndice 2º al nº2*, on la esmentada Comissió, sotmet a deliberació i aprovació del senat aquest Projecte de llei, amb un únic article. SENADO. Archivo Histórico.

⁶⁸¹ Carta d'Agustí Querol a Francesc Mestre. Madrid 10/12/1907

⁶⁸² l'acte es porta a terme en presència de l'alcalde Josep de Cid i de l'enginyer de la Jefatura d'Obres Públiques de la província de Tarragona Sr. Luzón.

⁶⁸³ VERGÉS PAULÍ, R.: *Espurnes de la llar...* Tomo I, p.448, 450-451, i tomo VI p.359.

El Poder Eclesiàstic:

L'any 1899 Francesc Mestre funda *La Veu de Tortosa*, el primer periòdic escrit íntegrament en llengua catalana dins de les comarques de la diòcesis de Tortosa;⁶⁸⁴ un mitjà precursor que, contra tot pronòstic, esdevé l'eina de reivindicació de la catalanitat d'aquestes terres front les sistemàtiques agressions dels poders centrals de l'estat espanyol. *La Veu de Tortosa* és el primer mitjà de premsa escrita amb la llengua de la terra, on es parla obertament del què significa el centralisme espanyol i com aquest afecta a Catalunya i, més concretament, a aquestes comarques frontereres on el nacionalisme espanyol actua de manera invasiva, arribant a adoptar fórmules de caire més virulent quan hi troba resistència.

A banda dels articles d'anàlisi polític, Francesc Mestre n'escriu d'altres de temàtica religiosa on associa les profundes arrels cristianes d'aquestes terres amb la seva cultura, llengua, història i tradicions i populars. La manera de ser de la gent d'aquestes contrades va estretament lligada amb la seva manera de sentir i de pensar, de treballar i de resar.

L'episcopat dertusà ha sofert durant el darrer segle un fort embat de laïcisme, manifestat en les pastorals de tots els seus bisbes. Mestre vincula una part d'aquesta desafecció religiosa a les invasions culturals i lingüístiques estrangeres.⁶⁸⁵ Es per això que ni la diòcesis tortosina, ni la Santa Seu, ni la Nunciatura es poden desentendre del que està passant dins d'aquestes comarques i, ni molt menys, mantenir-se entre dues aigües, jugant al gat i a la rata, mentre l'alta política estatal i eclesiàstica decideixen el seu destí i la seva pervivència.

El novembre de 1920 Francesc Mestre publica un treball titulat: *La Llengua en les Iglésies. Pronunciació llatina –predicació i ensenyança del catecisme*,⁶⁸⁶ on desenvolupa el concepte de *llengua materna com l'aliment del poble i del territori que l'ha vist néixer en el seu si*. En d'altres escrits es pregunta per la identitat dels pobles i si aquesta es construeix i s'articula a partir d'una idea d'unitat o d'uniformitat, o si és tan sols el fruit d'un dret de conquesta o d'una herència dinàstica? Donant resposta a la seva pregunta, Mestre descriu aquesta manera

⁶⁸⁴ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*

⁶⁸⁵ En clara referència al francès i al castellà.

⁶⁸⁶ MESTRE I NOË, F.: *La Llengua en les Iglésies. Pronunciació llatina – predicació i ensenyança del Catecisme*. Bolletí de la Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta, Tortosa, novembre 1920, p.123-129.

de ser i d'identificar-se, com un sentiment de pertinença al territori que, com a societat, com a poble i com a comunitat, comparteixen, senten i identifiquen al voltant d'uns trets comuns: llengua, cultura, costums pròpies, tradició i història. Aquesta és la forma en que la gent assumeix i entén la vida i la manera de viure; és com conceben i entenen el mon i la societat que els envolta.

Francesc Mestre cita la frase de Digest en la que diu que *no comet violència qui usa del seu dret*, ni tampoc causa injúria a ningú⁶⁸⁷ i, també, l'aforisme romà que diu que *els drets de la sang no es poden derogar per cap Còdic Civil*, com a exemple de la naturalesa psicològica del ser humà on l'idioma és el transmissor immediat del dret de sang i que, dins del dret canònic, es entés com el fruit *de la íntima unió que existix entre el cos i l'esperit*. Seguin aquest argumentari de Mestre, es poden votar lleis i comunicacions per a reglamentar la vida exterior d'un poble, però mai es podrà legislar sobre *les manifestacions íntimes, ni dels entusiasmes que sent un cor per tot allò que li dona vida i benestar*.

Dirigint-se, concretament, als seus conciutadans de la Comarca de Tortosa, els hi recorda com en tots els actes públics i en totes les reunions de les Corts Catalanoaragoneses els antics Síndics tortosins han mantingut la integritat de les lleis i els privilegis de Tortosa, *adhuc en plena florida de la unitat d'Espanya i en lo temps dels reis Catòlics en los que la reina Isabel tan poc feia dels vasalls de son marit, parlant d'això a totes hores i manifestant publicament que "els drets individuals li pesaven com a lloses de plom i s'avergonyia de la vigència dels drets i llibertats de la Corona Aragonesa"*.

Basant-se en els costums de la seva terra i en l'exemple ofert pels antics Síndics, Francesc Mestre reclama el prestigi del català tant en el *Temple de Déu com en la Casa del Consell i això, com és natural, s'ha de demanar ans amb la força del Dret i de no conseguir-ho, acudint allavons al dret de la força*.

Les paraules de Mestre, la seva ideologia i el seu argumentari, sumats a la lluita constant i permanent, portada a terme al llarg de més de 50 anys (1890-1940) en la defensa del seu territori, de la seva llengua, de la seva cultura i de la seva gent, són l'objectiu d'aquest apartat.

En els punts dedicats als poders polítics estatals, Francesc Mestre assenyala la manera en que els successius governs han volgut desestructurar i controlar els territoris que han de constituir l'imaginari "Espanya", amb polítiques d'unificació i d'uniformització que destrueixen la naturalesa, el fluxes i l'ordre intern d'aquestes terres. Per a ell, aquest és un procés colonitzador -invasiu i depredador- que s'enmiralla en el concepte identitari -centralitzador i de

⁶⁸⁷ Digest. Llibre L, títol XVII, regla 155, paràgraf 1er.

grandeur- del jacobinisme francès; un concepte ideològic que es trasplantat a correccueta i que ha pres com a base de l'objectiu a assolir, l'imaginari cultural castellà.

Aquest nou concepte de nació espanyola, utilitza el centralisme com a eina ideològica que s'inocula en aquests territoris per destruir tot rastre dels passats identitari, plural i divers, dels pobles i nacions que han conformat i conformen els regnes d'Espanya. El seu objectiu, és la implantació del nou model de cultura espanyola sobre un terreny ras i culturalment erm, però, si això no fos possible, imposar-lo per la força de les armes, de les lleis humanes i, si és necessari, de les lleis divines.

Tot i que, a priori, les èlits eclesiàstiques no han estat tradicionalment incloses dins del concepte "estructures d'Estat", a nivell pràctic, com veurem en aquest apartat del treball, actuen com a poders fàctics infiltrats i disseminats dins dels territoris. És important deixar clar, des d'un inici, es parteix de la idea de "jerarquia eclesiàstica" com un concepte genèric que fa referència als anomenats "prínceps de l'esglèsia", es a dir: Nunci Apostòlic -representant de la Santa Seu davant l'Estat-, arquebisbes i bisbes, així com l'alt clergat episcopal.

Tot i això, no es pot obviar el paper que també hi tenen altres sectors del poder central, regional i local que, com la pròpia monarquia o l'embaixador de l'Estat espanyol davant la Santa Seu, jugaran les seves pròpies cartes dins d'aquesta complexa partida de múltiples variables i d'interessos personals.

La llengua catalana al bisbat de Tortosa.

Des de 1203, La Diòcesis de Tortosa ha estat conformada per 12 arxiprestats i un total de 182 parròquies:⁶⁸⁸ 5 dins del regne d'Aragó; 92 dins del regne de València i la resta dins del Principat de Catalunya.

Després de la controvertida divisió provincial, de la que ja n'hem parlat en l'anterior apartat, aquest territori – calculat l'any 1900 en uns 17.472 kilòmetres

⁶⁸⁸ MIRALLES MESEGUER, F.: *Guía del Obispado de Tortosa*. Tortosa, 1902. RISCO, M.: *España Sagrada*, Tom. LXII. 2ª Edición. Real Academia de la Historia. Madrid, 1859. O'CALLAGHAN, R.: *Breve resumen de las parroquias del Obispado de Tortosa según las notas del P. Risco en su obra España Sagrada por un sacerdote de dicha diócesis con un prólogo del mismo*. Tortosa, 1910. VILLANUEVA, J.L.: *Viaje literario a las iglesias de España*. Tomo V. Madrid 1806.

Aquests límits es van acordar mitjançant un conveni signat l'any 1203, sota el mandat de Gombald -Bisbe de la Seu Episcopal Dertusana- a fi d'acabar amb les constants disputes amb la Seu Episcopal de Tarragona. Veure llistat de parròquies en l'apartat de documentació annexa 7. INFORMACIÓ I LLISTATS D'ELABORACIÓ PRÒPIA..., APÈNDIX 1. Veure el mapa de la Diòcesis de Tortosa A: DOCUMENTACIÓ ANNEXA. 4. MAPES I PLANELLS, APÈNDIX 4.

quadrats i 388.098 ànimes- queda repartit entre les províncies de Tarragona, Lleida, Terol i Castelló. Aquest “desencaix” territorial-eclesiàstic, que fa mal d’ulls a les elits madrilenyes, neguiteja a la monarquia i molesta, cada cop més, les polítiques i la ideologia del govern espanyol, conduirà, a finals del segle XIX, i molt especialment després de la pèrdua de les darreres colònies, a tot un seguit de moviments de peces que comporti la desaparició d’algunes diòcesis en ares de la unificació de criteris territorials i en clara resposta a uns objectius polítics ben determinats.

Si féssim un breu repàs a la situació de la llengua en els territoris que conformen la Diòcesis de Tortosa ens adonaríem que, a partir del regnat de Felip V, s’inicia una llarga travessa lingüística marcada per períodes de pau i etapes de pronunciada hostilitat; una guerra declarada front d’una llengua i d’un poble que, fins aquell moment ha resat, cantat i renegat amb la parla de la terra; el mateix idioma amb que sa mare els ha portat al mon: el català.

Coincidint amb el final de la primera guerra carlina (1834-1840) i en mig d’un ambient força enrarit entre venjances i rancúnies, s’inicia un lent procés de retrobament cultural entorn del teatre, la literatura i la premsa; un camí on cada gra de sorra assentarà el retrobament cultural i lingüístic que esventi les petites espurnes identitàries que reprendran en flama al tombar del segle XIX.⁶⁸⁹

Amb el bisbe Gil Esteve⁶⁹⁰ i, sobretot, amb Miquel Pratmans i Llambrés⁶⁹¹ comença un període d’esplendor en el Seminari de Tortosa que dona com a fruit a tota una generació de Filòsofs, Teòlegs, Advocats i gent de ciència –metges, farmacèutics, físics...- estudiants, tots ells, que finalitzant o no la carrera eclesiàstica, deixaran una important empremta en els territoris diocesans i una de les etapes més riques, culturalment parlant. Francesc Mestre afirma que l’empenta donada, en aquells moments, per aquest grapat de joves -que restauren els Jocs Florals a Tortosa l’any 1859- provocarà un reviscolament de la llengua catalana en aquesta comarca.

Aquesta Renaixença te lloc, només, set anys abans del naixement de Francesc Mestre i els seus impulsors seran la generació que prepari el terreny en el que, en un futur no molt llunyà, Francesc Mestre hi plantarà la llavor del catalanisme.

⁶⁸⁹ MESTRE I PRAT DE PÀDUA, M.: *El Franctirador...*

⁶⁹⁰ Bisbe de Tortosa: 1858-1858, era natural de Torà i va estudiar a la Universitat de Cervera. Va ser Bisbe de Puerto Rico i, posteriorment de Tarassona.

⁶⁹¹ Bisbe de Tortosa: 1859- 1861. Rector del Seminari Conciliar de Solsona, era Catedràtic de Sagrada escriptura, cànons, oratòria sagrada i litúrgia.

Per a Mestre, aquesta *Renaixença* es la que ajuda, als bisbes catalans, a comprendre la necessitat de respectar els acords dels Concilis i les Constitucions que, per al poble, *mai han estat mortes ni derogades*.⁶⁹² Com a bisbes i com a pastors que son del poble de déu, no poden continuar amb aquest divorci ideològic, lingüístic i moral que fins ara han tingut amb la seva gent. Es imprescindible respectar i valorar aquests Concilis i aquestes Constitucions; a elles han d'atendre els Prelats i els Capítols de les Diòcesis catalanes, valencianes i balears, ja que son un *Cos de Dret viu, necessari i insubstituïble...*

A mode de conclusió, si hi ha un tret que caracteritza el contingut de les pastorals i de les lluites dels bisbes de Tortosa al llarg del segle XIX, aquest s'identifica amb la ideologia republicana i el creixent laïcisme que l'acompanya -segons el parer d'aquests bisbes-. Tanmateix, la lluita episcopal per recuperar el seu lloc dins d'aquestes comarques serà un constant fer i desfer camí, segons la mirada política de cadascun dels seus bisbes, així com la seva proximitat i llunyania respecte dels seus feligresos. Certament, en un futur, s'haurà d'analitzar i revisar aquest territori, aquest període i tots els seus conflictes, amb un altra mirada que ens deslliuri d'apriorismes i tòpics.

Pere Rocamora i Garcia: el bisbe absent.

Amb la mort del bisbe Francisco Aznar Pueyo,⁶⁹³ el 23 de juny de 1893, i el nomenament de Pedro Rocamora i Garcia, de 61 anys, com a nou bisbe de Tortosa el 16 de desembre de 1893, s'inicia un dels mandats més llargs en la Seu Episcopal tortosina, en el que Francesc Mestre hi tindrà una forta implicació.

Nascut a la Granja de Rocamora -bisbat d'Oriola- l'any 1832, Pere Rocamora ha estat professor de filosofia i teologia al Seminari d'Oriola⁶⁹⁴. Presentat pel govern de S.M. el 8 de gener de 1894, és preconitzat a Roma pel papa Lleó XIII el 31 de

⁶⁹² Francesc Mestre aborda aquest tema en el seu treball sobre *La llengua en les Iglésies. Pronunciació Llatina – predicació i ensenyança del Catecisme*.

⁶⁹³ Natural de Panticosa, Diòcesis de Jaca. va estudiar teologia i filosofia a la Universitat d'Osca, on va obtenir el grau de Doctor en Teologia per oposició. Va ser professor de les universitats d'Osca i de Saragossa. Secretari de Cambra i Govern del bisbe de Girona, va ser promogut a Arcedià de la catedral d'aquesta ciutat i, posteriorment, quan el bisbe de Girona passà a ocupar l'Arquebisbat de Tarragona, se li dona una canongia en aquesta església metropolitana. Fou Bisbe de Tortosa entre 1879 i 1893.

⁶⁹⁴ Més endavant obtindria, per oposició la Canongia Magistral de la Metropolitana de València, les canongies de Magistral i de Penitencier d'Oriola

maig de 1894. És consagrat com a bisbe en l'església d'Oriola, el 26 d'agost⁶⁹⁵ i, finalment, pren possessió del bisbat de Tortosa el 10 de setembre. El seu padrí és l'Oriolà Trinitario Ruíz Capdepon, Ministre de Gràcia i Justícia sota el govern de Práxedes Mateo Sagasta.⁶⁹⁶

L'entrecreuament d'amistats i d'influències entre els diferents personatges de la política governamental i dels poders eclesiàstics, es crucial per entendre com es barregen i com actuen aquests poders, sota un mateix fi re-centralitzador, en un territori estratègic: les comarques de la diòcesis de Tortosa.⁶⁹⁷

En prendre possessió de la Seu Episcopal Dertusana, Pere Rocamora instal·la la seva residència a de Castelló de la Plana.⁶⁹⁸ Aquesta decisió, a primera vista irrellevant, es una mostra preclara de les intencions del nou Bisbe com a braç executor de les polítiques governamentals, que coincideixen plenament amb la visió que la monarquia borbònica te del regne d'Espanya; una idea preconcebuda que, en poc temps, serà utilitzada en els diversos intents de fulminar aquesta diòcesis en ares de la uniformització política i eclesial.

⁶⁹⁵ Monsenyor Joan Maura, Bisbe d'Oriola en va ser el consagrant, amb l'assistència dels bisbes de Lleida-Dr. Messeguer- i de Múrcia. També hi foren presents els governadors civils de Alacant i Albacete, així com l'alcalde de Tortosa -Ricard Burcet i Vilaret- el Regidor d'aquest consistori Pere Gonzalvo, el Diputat a Corts per Tortosa Josep Cañé i Baulenas, així com membres de la premsa tortosina entre els que hi havia Francesc Mestre i Noè.

⁶⁹⁶ Trinitario Ruíz Capdepon (Oriola 20/8/1836-†Madrid 13/2/1911) era fill de l'advocat i propietari Ramon Ruíz Lozano i de Josefa Capdepon Cascales filla d'una de les famílies més influents dins de la política local i estatal durant el període de la Restauració. Trinitario -advocat- va ser el fundador del partit Unión Liberal a Valencia, dirigint aquest partit i els mitjans periodístics dependents d'aquest: *LA UNIÓN i EL VALENCIANO*, fins 1866. Va ser Diputat per Xàtiva, representant al Partit Constitucional, i va formar part de la Comissió parlamentària que anà fins a Florència per oferir la corona espanyola a Amadeu de Savoia. Fou amic personal del General Francisco Serrano i de Práxedes Mateo Sagasta, essent Ministre d'Ultramar (1888) de la Governació (1888-1890, 1894-1895 i 1897-1899), de Gràcia i Justícia (1893-1894), entre d'altres càrrecs dins del món de la justícia i del Senat.

⁶⁹⁷ Aquest era un territori estratègic per al govern de Madrid que el considerava com una franja talla-focs el la seva missió de construcció de la "Nació Espanyola" front el sentiment de recuperació identitària i lingüística d'aquestes comarques i el perill que això suposava d'escampar el "virus" catalanitzador cap als territoris de l'antiga Confederació Catalanoaragonesa. També era considerat un territori estratègic i hostil per a la monarquia regnant, que encara mantenia ben presents, en la seva memòria, les darreres guerres civils, els moviments republicans i la desafecció d'una part important dels seus habitants.

⁶⁹⁸ Durant el període de la Gran Guerra (1793-1795) entre el govern de Carles IV i la República francesa i sota el mandat de Antoni Josep Salinas i Moreno, es va construir una nova residència episcopal a Castelló de la Plana. En èpoques de guerra, hi residiran de manera temporal o esporàdica alguns bisbes de Tortosa.

L'any 1899 Pere Rocamora és nomenat Senador per la província de Castelló i, poc temps més tard, l'any 1901, es escollit Senador per la província eclesiàstica de Tarragona⁶⁹⁹ per 5 d'un total de 9 vots emesos.⁷⁰⁰

En un article titulat *Lo jurament*,⁷⁰¹ Francesc Mestre explica que Rocamora *no parla en son antic idioma, perquè Oriola viu soterrat al pes d'una invasió*. Tot i això, en un inici, res fa pensar en la desafecció que, en un futur, Pere Rocamora manifestarà cap a la llengua nadiua dels territoris de la seva diòcesis i de la terra que l'havia vist néixer. Passada aquella primera bona impressió de qui s'estrena en el càrrec i es presenta carregat de noves energies i bons auguris, Pere Rocamora exerceix el seu mandat amb marcades etapes d'alts i baixos i una posició molt tèbia respecte de la defensa de la seva diòcesis.

Per una banda, aquest mandat queda emmarcat dins de llargs períodes d'absència, motivats, per una banda, pel seu càrrec de Senador a Madrid (1899-1901); per la seva avançada edat i per la seva preferència en passar llargues temporades a la seva residència de Castelló de la Plana. La llunyania, la manca de connexió amb el seu clergat, amb les autoritats locals i amb els seus fidels; la no resolució dels problemes que se li presenten al seu davant, així com la delegació

⁶⁹⁹ SENADO. LEGISLATURA DE 1901: *Elección general verificada el día 2/6/1901*. Expediente relativo a su aptitud legal: Credenciales;Arzobispado de Tarragona. D. Ramón Guillamet Coma, Pbro. Canónigo Doctoral de la Santa Iglesia Metropolitana y Primada Iglesia de Tarragona, secretario de la Junta electoral de la provincia eclesiástica de la misma para el nombramiento de un Senador; Arzobispado de Tarragona. Carta de l'Arquebisbe de Tarragona al Bisbe de Tortosa. Tarragona, 4/6/1901; APÉNDICE al nº40. DIARIO DE LAS SESIONES DE CORTES. SENADO. *Dictamen de la Comisión permanente de actas. Los infrascritos Senadores Secretarios del Senado certificamos: que el Excelentísimo Señor D. Pedro Rocamora y García, Obispo Tortosa, elegido Senador por el Obispo de Tarragona 23/10/1901*; nº55. DIARIO DE LAS SESIONES DE CORTES. SENADO. PRESIDENCIA DEL EXCMO. SR. D. EUGENIO MONTERO RIOS. Sesión del viernes 8/11/1901.

⁷⁰⁰ La reunió, de conformitat amb l'article 24 de la llei electoral de 8/2/1877 -vigent en aquell moment- i del Reial Decret de 25/4/1901, es va portar a terme en el saló principal del Palau Arquebisbal de Tarragona. Sota la presidència de l'Arquebisbe de Tarragona, que actuava amb vot propi, la resta de membres van actuar amb vot delegat com a Delegats o Compromissaris: Josep Sagalés, Dean de la Sta. Església Metropolitana de Tarragona i delegat pels cabildos d'Urgell i de Solsona; Francesc Escudé, tresorer delegat pel cabildo de Tarragona; Josep Mª de Castellarnau, canonge de la Santa església metropolitana de Tarragona delegat pel cabildo de Tortosa; Esteban Pibernat, canonge doctoral de la Sta. Església de Barcelona delegat pels cabildos de Barcelona i Vic; Ramon Guillamet, doctoral de la Sta. Església Metropolitana de Tarragona delegat pels cabildos de Lleida i Girona. En l'acta s'indica que no presenta cap prelat per la província eclesiàstica de la Tarraconense a excepció del seu Arquebisbe-President. En l'escrutini de vots, en cinc de les paperetes hi constava el nom de Pere Rocamora -Bisbe de Tortosa- i en quatre hi constava el nom de Salvador Casanyes – Cardenal-Bisbe d'Urgell.

⁷⁰¹ MESTRE I NOË, F.: *Lo jurament*. EL RESTAURADOR Tortosa 25/8/1919.

d'una part de les atribucions i del poder episcopal a mans de tercers, repercutiran de manera greu i irremediable en la deplorable situació en la que es trobaran molts sacerdots de la diòcesis, la deixadesa de moltes de les seves parròquies⁷⁰² i el creixement del laïcisme entre la població.⁷⁰³

L'abolició del Bisbat de Tortosa: Els primers rumors.

Amb l'inter-pas entre els pontificats de Pius IX⁷⁰⁴ i Lleó XIII⁷⁰⁵ s'inicia un nou estil de govern dins de les corrents del catolicisme social. Es potencia la premsa catòlica i s'entreu una certa apertura cap a l'acceptació i l'adaptació dels fidels a les circumstàncies polítiques pròpies dels seus territoris. No obstant això, hi ha una especial sensibilitat cap a tota mena de corrents, ideologies, o formes de pensar que comportin una litúrgia pròpia, com és el cas de la maçoneria.⁷⁰⁶

Els darrers anys del segle XIX estan immersos en una profunda crisi social, en el que les guerres de Cuba i de Filipines omplen de temors i d'inseguretats tot el país; on les vagues, els atemptats i els disturbis acompanyen el naixement de les

⁷⁰² Un dels nombrosos exemples d'aquest absentisme i deixadesa el trobem en un escrit de Francesc Borràs i Juan (nascut a Vinaròs l'any 1877), Degà de la Seu de Tortosa entre 23/4/1919 fins a la seva mort, causada per un atac de feridura). MESTRE I NOË, F.: *Mort del Dr. Mossèn Francisco Borràs i Juan (1877-1919)*. BOLLETÍ DE LA LLIGA ESPIRITUAL DE LA MARE DE DÉU DE LA CINTA Tortosa, novembre de 1919, p.41-43. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 8. A través de la correspondència epistolar de Francesc Mestre, també tenim constància de l'estat deplorable d'algunes esglésies de la diòcesis entre les que hi destaca, amb urgència, la de l'Ampolla.

⁷⁰³ BAYERRI, E.: *Historia de Tortosa*. Tom. VIII. Tortosa 1960, p.904-908. MARTÍ, M.: *La societat valenciana de la restauració (1875-1914): estabilització del domini burgés i contestació renovada*, p.155-157. V.V.A.A.: *Mossèn Sol*. Salamanca 1978.

⁷⁰⁴ El seu mandat abraça el període entre 1846 i 1878. Mostrarà una postura monàrquica del papat en la que s'imposaran dogmes com el de la infal·libilitat papal (Concili de Roma 1870-1871) o el de la Immaculada Concepció, fins a l'encíclica *Quanta cura* en la que es condemna l'educació laica, la separació església-estat o el concepte d'Estat laic o neutral en matèria religiosa.

⁷⁰⁵ El seu papat va durar 28 anys: entre 1878 i 1903.

⁷⁰⁶ En les encíclics *Qui pluribus* 9/11/1846, *Quibus quantisque* 20/4/1849 i *Quanta cura* 8/12/1864, Pius IX condemna les societats clandestines i afirma que aquestes conspiren contra l'església romana, arribant a la usurpació dels Estats Pontificis. Reprova a aquells Estats que, com l'Italià, les permet i les fomenta. Amb l'arribada del pontificat de Lleó XIII, la lluita anti-maçònica s'endureix. La seva condemna queda reflectida en la encíclica *Humanum genus* 20/4/1884; font d'inspiració de la carta pastoral del bisbe dertusà Francisco Aznar i Pueyo, contra la maçoneria i les societats clandestines. FERRER BENIMELI, J.A.: *La maçoneria*. Barcelona 2005, p.94-99. TORRAS I BAGES, J.: *Que és la maçoneria*. LA VEU DE MONTSERRAT. 7 i 26/6/1884. Els articles de Torres i Bages, posteriorment, seran recollits en un volum publicat a Vic -impremta Anglada- l'any 1884 i en la recopilació: *Obres completes de Josep Torras i Bages* volum I, p.72-131.

primeres organitzacions obreres i, també, dels corrents anarquistes que han emprés la seva particular *guerra social*.

A Europa sorgeixen els partits socialistes i també les seves primeres contramesures, de les que en son un clar exemple l'agressiva ideologia nacionalista de l'emperador Guillem II d'Alemanya, exaltant les grandeses i la unitat del poble prussià. A França el *procés Dreyfuss* acapara les portades de tota la premsa nacional i internacional, derivant cap a conseqüències devastadores que afectaran negativament al prestigi militar francès, a la reputació del govern de la República, i acabaran en una perllongada crisi politico-religiosa que comportarà la ruptura de relacions entre el Vaticà i la República francesa, amb la conseqüent separació església-estat l'any 1905.⁷⁰⁷

Quan Pere Rocamora assumeix la mitra bisbal dertusana, tot just s'ha celebrat el 50è aniversari episcopal de Lleó XIII. Tot i la situació de crisi per la que està passant Espanya, en la darrera dècada del segle, l'Estat sufragarà una capella dedicada a la Verge del Pilar dins de l'església de San Giacomo in Pratti de Roma, erigida en honor del sant patró del Papa Pecci. Entre 1899 i 1900, Lleó XIII concedeix un Jubileu, en honor de Crist Redemptor amb motiu de l'entrada del nou segle, que a Espanya convertirà la qüestió religiosa en un dels principals problemes del govern de Marcelo Azcárraga.⁷⁰⁸

A inicis de l'any 1901 l'estrena a Madrid de l'obra de Benito Pérez Galdós *Electra*, tindrà fortes repercussions en els moviments socials i anticlericals de tot l'Estat. En març de 1901 es forma el govern liberal de Práxedes Mateo Sagasta que comença el seu mandat amb un paquet de mesures amb les que espera acontentar, si més no calmar, a aquella part de l'opinió pública disconforme amb els privilegis eclesials i amb les interferències d'aquests en la política estatal:

- pagament de contribucions de totes aquelles associacions religioses que tinguin activitat comercial i/o industrial (elaboració de dolços, licors, ciris... fàbriques de xocolates, impressió d'estampes, confecció de roba blanca i d'ornaments religiosos.
- Ensenyança religiosa voluntària, en els instituts i centres escolars públics.
- Tribunals examinadors formats per doctors i llicenciats en ciències i lletres.

⁷⁰⁷ UCÉLAY-DA CAL, E.: *El imperialismo catalán*. Barcelona 2003, p.379-383.

⁷⁰⁸ Les processons i manifestacions religioses van provocar, en diverses ciutats, batusses, disturbis i manifestacions anticlericals que motivaren l'ordre del govern d'Azcárraga -a través del seu ministre de la governació- de que tots els governadors prohibissin qualsevol manifestació pública, religiosa o anti-religiosa, tret de les assumides per la tradició popular. MARTÍ GILABERT, F.: *Política religiosa de la Restauración (1875-1931)*. Madrid 1991.

- Presentació de la llei sobre la regulació de les associacions i congregacions religioses a Espanya, en la que intervindrà molt activament, com a Senador, el bisbe Pere Rocamora.⁷⁰⁹

Entre els projectes legislatius de l'any 1902,⁷¹⁰ hi trobem el decret del Ministre d'Instrucció Pública⁷¹¹ ordenant l'ensenyament del catecisme en llengua castellana i la reforma del Concordat amb la Santa Seu en el que s'entreu la supressió d'alguns bisbats.

Situats dins del context social i polític que acabem de descriure, quan els primers rumors sobre la supressió del Bisbat de Tortosa comencen a córrer per Madrid, Francesc Mestre es posà en peu de guerra, no tan sols per esbrinar que hi pot haver de cert en aquestes diendes, sinó que, de confirmar-les, moure ràpidament els fils pertinents per evitar-ho. En parer de Francesc Mestre, aquest és un final de cercle iniciat ja fa dècades amb la *capritxosa i artificial* divisió provincial d'Espanya, *esborrant del mapa oficial les comarques naturals*. Ara, culminant aquest final de cicle solemnement es dictamina: *quaranta-nou províncies... quaranta-nou bisbes! Aquest és tot el secret; aquest és tot el miracle del centralisme brutal que ens aclapara*.

La política tortosina ja fa temps que viu temps convulsos: *aquí els odis son africans. Las lluytas desenfrenades; aquí tota millora es rebuda pel bàndol contrari amb protestes infernals y quan se tracta de fer alguna cosa nova, creix el rezel, se falsifica la historia, se distrau la opinió y acaba tot sense mica d'entusiasme*.⁷¹² El municipi tortosí està patint els efectes, cada cop més accentuats, del centralisme depredador del govern de Madrid que afecta especialment les infraestructures comarcals, la salubritat de la seva població i el

⁷⁰⁹ DIARIO DE LAS SESIONES DE CORTES. SENADO nº45, p.859-869. *Presidencia del Excmo. Sr. D. Eugenio Montero Ríos. Sesión del viernes 8 de noviembre de 1901.*

⁷¹⁰ Cal recordar que el 17/5/1902 Alfons XIII complia 16 anys i, per tant, arribava a la majoria d'edat. Això motivà que Sagasta li presentés la seva renúncia i la de tot el seu govern, *per fórmula*. El rei li restituí els poders.

⁷¹¹ Álvaro de Figueroa y Torres, Conde de Romanones publica un decret en el que s'obliga a impartir l'ensenyament de la doctrina cristiana en llengua castellana, en tota la instrucció primària. Tota la premsa regionalista s'alça en contra d'aquest decret i, finalment, amb la pujada al poder del partit conservador, aquest desisteix en la seva aplicació. Per aquest motiu Francesc Mestre publicà a LA VEU DE TORTOSA 3/11/1902, un article titulat *La nostra protesta*. Vegeu: MESTRE, M.: *El Franctirador...*, p.169-170.

⁷¹² MESTRE I NOË, F.: *El catalanisme a Tortosa*. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 21/8/1899. MESTRE, M.: *El Franctirador...*

futur econòmic d'aquestes terres. És en aquest sentit que s'ha d'entendre el treball *entre bambolines* que Francesc Mestre portarà a terme dins dels moviments polítics del període que va des de 1898-1899 fins 1909-1910, inclòs el recolzament personal i polític que Mestre doni a alguns dels futurs polítics i diputats per Tortosa i Roquetes.

Argumentant suposades economies per a alleugerar l'ofegament del tresor públic, el govern espanyol proposa una reforma del Concordat amb la Santa Seu. Francesc Mestre publica en el seu periòdic *La Veu de Tortosa*⁷¹³ la següent nota de premsa: *en círcols ben informats se diu que las negociacions entre'l Vaticà y Espanya se troban en el següent estat: El Vaticà refusa tota disminució de las actuals diòcesis y tot cambi en la situació de las congregacions religioses reconegudes en el Concordat; però acceptaria la discussió sobre una reducció equitativa dels emoluments eclesiàstichs, que son relativament considerables a Espanya. Se considera com probablement pròxim un favorable terme de las negociacions.*

El Capítol de la Sta. Iglesia Catedral de Tortosa en una nota conjunta⁷¹⁴ enviada a Sa Santedat i al President del Consell de Ministres, exposa el seu sentir i preocupació, entre d'altres arguments de tipus històric, legislatiu i teològics. Paral·lelament, en una nota de premsa, el canonge Josep Matamoros evidencia com, per aquelles mateixes dates, el govern d'Espanya acaba de votar un pressupost de dos-cents milions per a la Marina de Guerra, un paquet de subvencions que amplien les ajudes a la Marina Mercant i una ampliació de tres milions per al Teatre Nacional de Madrid. I si amb això no n'ha prou, pocs dies després el Ministeri d'Hisenda publica una nota informant d'un excedent de cent milions or en el tresor públic.⁷¹⁵

Mentre clergues i laics de la diòcesis dertusana s'aixequen en peu de guerra amb la finalitat de contrarestar i d'aturar les intencions abolicionistes del govern de Madrid, crida l'atenció l'aparença d'estàtica indiferència de qui regeix el govern episcopal, tot i ocupar una cadira en el Senat a Madrid. De fet, Francesc

⁷¹³ Secció de notícies. LA VEU DE TORTOSA 14/9/1902, p.3. En aquesta mateixa línia trobem el treball de FLAVIO N.: *Sobre la reforma del concordato. Lo que va de ayer a hoy*. Tortosa noviembre 1902.

⁷¹⁴ *Copia de la Exposición que el Excmo. Cabildo de la Santa Iglesia Catedral de Tortosa ha dirigido a Su Santidad el Papa León XIII, suplicándole que no acceda a la petición del Gobierno de España referente a suprimir la Diócesis de Tortosa*. Tortosa 15/10/1902.

⁷¹⁵ MATAMOROS, J.: *Supresión del Obispado*. Sr. D. Ramon Vergés. LIBERTAD Tortosa 18/3/1908, p.1. O'CALLAGHAN, R.: *Supresión de la diócesis* LIBERTAD Tortosa 25/3/1909, p.1. X. *La supresión del Obispado*. EL RESTAURADOR Tortosa 16/3/1909, p.1.

Mestre pensa que Rocamora, a banda de la seva avançada edat i de tenir un esperit tebi, no pot defraudar als polítics i amics a qui deu la mitra i la cadira senatorial; amb ells hi te un deute emocional, afectiu i, perquè no dir-ho, també de compromís ideològic.⁷¹⁶ Però, val la pena aturar-se un moment en aquest punt, per ampliar les nostres mires cap alguns dels actors que jugaran un paper rellevant en tot aquest *afer* diocesà i que ens ajudaran a comprendre la configuració de tot aquest entramat de peces, les polítiques Església-Estat i l'intent d'encaixar les fronteres provincials amb els límits diocesans.

Una d'aquestes peces serà la figura de Ciriaco Mª Sancha y Hervás.⁷¹⁷ Bisbe auxiliar de Toledo (1876-1882), posteriorment, canonge penitenciari de la catedral de Santiago de Cuba i Secretari de l'Arquebisbe de Cuba, que també havia exercit com a Conseller d'Instrucció Pública. Fou confessor de la reina M^a de las Mercedes i de les tres germanes d'Alfons XIII, convertint-se, així, en un dels homes de confiança de la Corona espanyola.

Amb tot aquest currículum de relacions, no és d'estranyar la carrera meteòrica de Ciriaco Sancha que, a partir d'aquest moment ocuparà la mitra del bisbat d'Àvila (1882), segon bisbe d'Alcalà-Madrid, Arquebisbe de València (1892) i Senador per València, per dret propi (1893). Recolzat per la Reina Regent i pel Govern, es nomenat Cardenal l'any 1894 i, per últim, Arquebisbe de Toledo, Primat d'Espanya i Patriarca de les Índies Occidentals, des del 5 de juny de 1898 fins la seva mort, el 26 de febrer de 1909.

Amb Sancha y Toledo com a màxima autoritat eclesiàstica d'Espanya, s'iniciarà un període (1898-1909) on els poders eclesiàstic i els desitjos de la monarquia tendiran a confondre's.⁷¹⁸

⁷¹⁶ La opinió donada per Mestre, així com la documentació consultada fins ara contradiuen la idea d'un Rocamora procliu al carlisme aportada per SÁNCHEZ CERVELLÓ, J.: *Las guerras napoleónica i carlistes...*, p.279 i per CUENCA, J.M.: *Las relaciones Iglesia y Estado en la España contemporània*. Madrid 1989. L'oposició a la Llei de Congregacions que estava preparant el govern va suscitar una pluja d'escrits i al·legats per part de bisbes, polítics, religiosos i catòlics de tota mena, de la que l'article publicat al diari tradicionalista LA LIBERTAT -Tortosa 11/5/1901, p.1- en seria un mes. Així doncs trobarem a TORRAS I BAGES, J.: *Alegato en defensa de la libertad de la vida religiosa*. Vic 1901.

⁷¹⁷ Quintana de Pidio -Burgos- 1833-†1909. PICÓN, Mª L.: *El Cardenal Sancha y Toledo*. Cuadernos del Salegar 58-59, agosto 2009.

⁷¹⁸ Val la pena repassar el discurs de Sancha en el rebre el birret cardenalici, especialment, en aquell paràgraf on demana a l'Altíssim, que *todos los Hombres honrados en vez de discutir, cumplan con lealtad i fidelidad las saludables enseñanzas del Vicario de Jesucristo en la tierra porque con ellas se alcanza y afianza la soberanía... se alcanza la unidad de pensamiento y de acción que borra lamentables divisiones*.

El primer desllorigador de tot aquest entramat vindrà de la mà de l'antiga aristocràcia tortosina fincada a Madrid, amb la que Mestre hi manté vincles estrets; dels darrers moviments polítics de Teodoro Gonzalez com a Diputat a Corts⁷¹⁹ i dels articles publicats a *La Veu de Tortosa*. Totes aquestes gestions, així com el fet de sortir aquest assumpte a la llum pública, posaran en toc d'alerta al Bisbe Rocamora que veu com tot aquest *affair* li fa perdre pes específic tant dins com fora de la diòcesis i, molt especialment, quan els seus "padrins" estan perdent influència a Madrid. Tot plegat motivarà un canvi de posició i un gir de cent vuitanta graus en tot aquest assumpte.⁷²⁰

Enmarcat dins d'un llarg període en el que, a estones, sembla que les aigües hagin tornat a mare i, de sobte, surgeixen noves tempestes amenaçadores, ens trobarem amb dos moments crucials: la creació d'un nou Reglament que ordena erigir canònicament, en totes les parròquies de la diòcesis, l'associació vulgarment denominada *Congregación de la Doctrina Cristinana* o *Santa Inquisició*⁷²¹ i un nou embat per suprimir aquesta diòcesis l'any 1909.⁷²²

En contra del "provincialat" de les diòcesis, s'iniciaran fortes campanyes en la premsa de tot l'Estat i es denunciarà la situació de varies diòcesis, com la de

Aquestes paraules premonitòries es transformaran en fets en el mateix moment en que Sancha intervé com a part activa i interessada en la política lingüística eclesial, així com en la re-centralització territorial de les diòcesis. A efectes pràctics, en el moment en que accepta els encàrrecs de la Reina Regent i es dirigeix a Roma per avalar les reclamacions del govern d'Espanya, es converteix en el seu emissari *de facto*, fins i tot, en alguns moments, passant per sobre l'ambaixador d'Espanya davant la Santa Seu Merry del Val.

⁷¹⁹ En aquest sentit, la correspondència entre Francesc Mestre i Teodoro González, ens mostra les gestions i mediacions realitzades per Diego de León, Luís de Almunia -Marqués de Almunia-, Juan García del Castillo -Conde de Belascoaín- o el Marqués de Cubas.

⁷²⁰ Amb el canvi per torn de govern l'any 1902, també vindrà la retirada de Trinitario Ruíz Capdepon que restarà com a Senador vitalici de 1903 fins la seva mort el 1911. *El Obispo de Tortosa B. L. M. al Sr. Director de "La Veu de Tortosa" y le suplica encarecidamente se sirva llegarse a esta Palacio a las siete de la noche de hoy. Pedro Rocamora y García aprovecha la ocasión para ofrecer sus respetos a tan honorable señor y reiterarle testimonio de su distinguida consideración y aprecio. Tortosa, 6 de octubre de 1902.*

⁷²¹ CONGREGACIÓN DE LA DOCTRINA CRISTINANA CANONICAMENTE ESTABLECIDA EN LA CIUDAD Y DIÓCESIS DE TORTOSA. 1906. Reglament.

⁷²² Carta de Luis de Almunia -Marqués de Almunia- a Francesc Mestre. Valencia 6 de març de 1909, en la que entre d'altres assumptes li diu: *El rumor de la supresión del Obispado de Tortosa lo lamento y celebrar V con su actividad y buenas influencias podra aminorar el conflicto que se avecina.*

En aquesta mateixa línia trobem els següents articles: Excmo. Sr. Cardenal Arzobispo de Burgos: *DE LOCALIDAD. Defendiendo la Diócesis*. DIARIO DE TORTOSA 23/3/1909. MATAMOROS, J.-canónigo-: *Supresión del obispado...*

Tortosa o Jaca. Aquestes denúncies arriben fins a la Santa Seu⁷²³ de mans de “catòlics influents” que pensen que el Vaticà està fent cas omís de les demandes emeses des dels territoris afectats. Tot i això, el canvi de govern i la mort del Cardenal Ciriaco Sancha i Toledo, seran el veritable desllorigador que, finalment, acabi amb aquest llarg període d’investides, al menys, de moment...

Coincidint amb l’inici de la primera guerra mundial s’inicia el pontificat de Benet XV⁷²⁴ i, amb ell, es renova de soca-rel el govern i l’administració vaticana. Sota el seu mandat es porta a terme una de les investides més besties en contra de la llengua catalana; en contra de la litúrgia dertusana i en contra del clergat oriünd d’aquestes comarques. Com a fruit d’aquest atac, sorgeix la pitjor crisi que ha patit l’episcopat dertusà, de la que no hi ha precedent en la seva història, i que transcendirà les fronteres catalanes i espanyoles.

La Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta.

Quan es publiquen les *Giripigues Tortosines*,⁷²⁵ Francesc Mestre està a punt de complir 50 anys. Aquestes *Giripigues* no deixen de ser una reflexió d’aquest mig segle que ja ha passat i de tot el que encara resta per fer. Mestre creu que ja va sent hora de que el seu relleu generacional ocupi el lloc que li correspon i veu en la figura de Tomàs Bellpuig *l'ànima de la futura generació moral i material d'aquest poble desgraciat, sense ventura ni entusiasme*.⁷²⁶ En una carta de resposta, Bellpuig li explica el mon amb que ell sommia: *la catalanització dels nostres seminaristes tant voltats d'enemics poderosos* i una càtedra de literatura catalana al Seminari de Tortosa. Una major comprensió dels que en bona o mala fe invoquen imposició del castellà; *ja que una cosa es practicar el castellà per aprendre'l, i una altra molt diferent voler castellanisar totalment les ànimes que Déu ha volgut fer catalanes*.

En aquestes dates ja han començat els conflictes per l’ús de la llengua materna dins del Seminari dertusà: es considera una falta de respecte el parlar en català a

⁷²³ L’any 1903 s’inicia el pontificat de Pius X, que perdurarà fins l’any 1914. Durant aquest període s’imposa la disciplina del clero, supeditant-la en forma de submissió als seus bisbes; s’amplia el llistat de llibres prohibits i s’hostatgen els moviments integristes que rebutgen qualsevol flaira de modernitat promovent el fervor per la litúrgia, la música i l’art sacre. El cardenal Rafael Merry del Val, Secretari d’Estat i mà dreta de Pius X, en serà un dels seus principals defensors.

⁷²⁴ Un pontificat que abraçarà el període 1914-1922.

⁷²⁵ MESTRE I NOË, F: *Giripigues tortosines...*

⁷²⁶ Carta de Tomàs Bellpuig a Francesc Mestre. Mas de la Mare de Déu 15/9/1915.

un superior arribant a la blasfèmia de calificar d'irreverència l'encomanar-se a Déu en la llengua que Ell mos ha donat. Es tradueixen al castellà les poesies de Mossèn Cinto Verdager per a cantar-les als actes de comunitat d'uns joves catalans, o, també, entre l'original català d'una peça dramàtica i una pèssima traducció castellana, es tria la segona per a no ofendre catalanofòbics oïts... I es que dins del Seminari Conciliar és on s'està portant a terme la lluita més sagnant: donar ració fins a l'enfit de gramàtica castellana i oblidar la catalana com si la pedagogia no la aconsellés per damunt de totes les altres, com si no n'hi haguessa cap d'escrita o com si per ací'l sud de Catalunya no n'hi hagués una falta d'instrucció d'esta que dona ganes de plorar.⁷²⁷

Precisament aquest es el fet que motiva el carteig, les converses i les reflexions del que en surt una idea: la de crear una *Lliga* a Tortosa similar a la de la *Mare de Déu de Montserrat*. Francesc Mestre en parlà primer amb Jaume Collell i amb Leonci Soler i March.⁷²⁸ Més endavant, juntament amb Tomàs Bellpuig, començaran a donar forma a aquesta idea.⁷²⁹

A inicis de 1919 es funda la *Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta* amb l'aprovació i benedicció del bisbe de Tortosa⁷³⁰ i, el maig de 1919, es publica el seu primer *Bolletí*. La seva Direcció i la seva *seu institucional* es situen en el domicili de Francesc Mestre i Noè⁷³¹ –donant continuïtat al lloc de treball i “laboratori d'idees” des d'on s'havien iniciat els preàmbuls i preparatius per engegar *La Lliga*-. En ser aquest un domicili privat, es busca que *la Lliga* quedi deslliurada de tota vinculació professional, política, parroquial i eclesiàstica.

Francesc Mestre n'és el President; Joan Baptiste Manyà, com a rector de la parròquia de Sant Blai, on pertany el domicili de Francesc Mestre, n'és el

⁷²⁷ Carta de Tomàs Bellpuig a Francesc Mestre. Mas de la Mare de Déu 15/9/1915

⁷²⁸ Leonci Soler i March és el President de la *Lliga Espiritual de Ntra. Sra. de Montserrat* de Barcelona.

⁷²⁹ És precisament en aquesta mateixa època que a Francesc Mestre se li notificarà que ha estat nomenat Acadèmic Adjunt de l'Acadèmia de la Llengua Catalana (1916) i un any mes tard, l'abril de 1917, li arribarà el nomenament com a President de la Delegació de Tortosa, de l'Associació “Nostra Parla” de la que en seran vocals: Tomàs Bellpuig i Joi, Josep Mª Tuñí, Joan Abril i Guanyabens, Pau Vergés i Zaragoza. El Secretari és Rogeli Yerro i Ventura.

⁷³⁰ Obispo de Tortosa Particular. Carta de Pere Rocamora a Francesc Mestre. Tortosa 27/2/1919. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 63.

⁷³¹ Carrer Campomanes 22, 2on-2^a de Tortosa.

Consiliari i, per nomenament del bisbe, Censor eclesiàstic; Tomàs Bellpuig n'és el vice-Consiliari.⁷³²

La Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta està regida per una *junta directiva* que a la seva vegada està dividida en un *Agrupament de majors*⁷³³ i un *Agrupament de joves*.⁷³⁴

Per fer una bona difusió de la *Lliga Espiritual*, Mestre i Bellpuig creuen necessari editar-ne un butlletí on es pugui deixar per escrit l'essència del que ha de ser aquesta Lliga: un espai on joves i grans pugin expressar-se en la seva llengua i tractar els temes del seu interès. Però, Un dels problemes serà el cost d'aquest butlletí i la manera de finançar-lo.⁷³⁵ A partir de la correspondència entre Tomàs Bellpuig i Francesc Mestre, primer, i entre Francesc Mestre i Joan B. Manyà, després, es poden veure els preparatius i les dificultats per la sortida del primer Bolletí.

Paral·lelament, Mestre i Bellpuig preparen un acte inaugural que ajudi a la difusió d'aquesta *Lliga Espiritual*, i al augment de seguidors i de membres contribuents que permetin fer activitats i assegurin la seva subsistència. L'acte inaugural es porta a terme el 16 de febrer de 1919 en la seu del col·legi de Sant Lluís. La conferència inaugural es encomanada al Canonge Magistral de la Seu de Tortosa i Consiliari de la *Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta* Dr. Mn. Joan B. Manyà.⁷³⁶

⁷³² aquests dos darrers seran els dos únics carrecs eclesiàstics de la Lliga.

⁷³³ Francesc Mestre i Noé n'és el President, Antoni Oliveres i Franquet el Vocal de relacions, Ramon Canivell el Vocal de foment, Josep Franquet el Vocal de propaganda, Gerard Vergés i Zaragoza el Vocal de culte, Joan Moreira i Ramos n'és el Secretari i Rogeli Yerro i Ventura ocupa el càrrec de Tresorer.

⁷³⁴ Joaquim Bau i Nolla n'és el President, Manuel Beguer i Pinyol el Vocal de relacions, Josep Grego el Vocal de foment, Josep Calvet el Vocal de propaganda, Lluís Llasat el Vocal de culte, Joan Torné n'és el Secretari i Francesc Querol ocupa el càrrec de Tresorer.

⁷³⁵ Targeta de Tomàs Bellpuig a Francesc Mestre. 6/2/1919. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 64.

⁷³⁶ Targeta de Joan B. Manyà Pre. Tortosa 16/2/1919: *Amic Sr. Mestre: Aquí va un esquema (molt esquemàtic) del meu sermonet. Si hi ha alguna cosa que retallar, ja ho farà lo bon criteri de vostè. Sols li prego que no deixi córrer massa la pluma d'amic. Affm. in X^o...* En aquesta lletra de Manyà a Mestre, així com en la publicació que se'n feu d'aquesta conferència inaugural, Francesc Mestre no tan sols li va esmenar a Manyà el text, sinó que *la ploma d'amic* va córrer àmpliament en algun que altre paràgraf, referència i apartat. Aquesta confiança s'entén pel fet de que tan Bellpuig com Manyà es consideren deixebles de Francesc Mestre i Noè.

A mesura que la *Lliga Espiritual* va seguint el seu curs, cada cop son més els membres adherits. Molts Rectors de les parròquies de la diòcesis del bisbat de Tortosa els hi demanen els estatuts per fudar noves Lligues espirituals en els seus pobles.⁷³⁷ Tanmateix, a mida que avança la popularitat de la Lliga, Joan B. Manyà i Tomàs Bellpuig comencen a tenir problemes dins el Seminari Conciliar; allí, les sensibilitats comencen a estar a flor de pell arran de l'ús i l'ensenyança en llengua catalana als seus seminaristes.

A rel d'això, Mossen Francesc Borràs publica un article dins del butlletí⁷³⁸ on explica la simpatia que li provoca la labor que estan portant a terme Manyà i Bellpuig dins la *Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta* i els hi adreça paraules d'encoratjament, *quan tantes amargors hauran d'apurar en la seva empresa*, a més d'explicar el que està passant dins el clergat dertusà. Borràs diu que Espanya té la peculiaritat de tractar els assumptes de temàtica ètica i política amb apassionament, i la passió és un element pertorbador per a la claredat de judici. És molt difícil que hi pugui veure amb claredat aquell que immers en la discussió no sap sustreure's a l'ordre efectiu. *L'esperit apassionat arriba a formar-se'l juí apriorístic de qui no hi ha qui el convenci, i allavors la mateixa evidència resulta impotent.* Per tant, si es sustregués el problema català de l'ambient passional en el que l'han enbolcallat tiris i troians, seria possible trobar una solució harmònica per als interessos de tothom; s'imposarien la serenitat d'ànim i la sensatesa, i es trovarien *formules equidistants dels extrems viciosos d'un centralisme opressor i depriment, i de les exigències perilloses per a l'unitat i grandesa d'Espanya.*

Els problemes polítics son fets circumstancials als que no convé de cap manera aplicar - màxime en els temps que vivim- un criteri de doctrinarisme rígid, sinó més aviat prudent oportunisme.

Cert que no hi ha que desantendre's de l'arraigament històric del problema, però tampoc hi ha que oblidar-se l'ordre circumstancial mutable per naturalesa...

Borràs dedica unes paraules sobre l'actuació de Bellpuig i de Manyà i els hi diu, amb franquesa, que ell no hi veu cap conflicte ètic en l'actuació de la *Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta*; que les controvèrsies neixen, sovint, de no plantejar amb la deguda cura l'estat de la qüestió.

⁷³⁷ Cabacés serà el primer en fundar la seva pròpia *Lliga Espiritual*. *Crònica*. BOLLETÍ DE LA LLIGA ESPIRITUAL DE LA MARE DE DEU DE LA CINTA. nº5 de desembre de 1919, p.56.

⁷³⁸ BORRÀS, F.: *Veu d'encoratjament*. BOLLETÍ DE LA LLIGA ESPIRITUAL DE LA MARE DE DEU DE LA CINTA. Nº3 setembre 1919. Francesc Borràs i Juan (Vinaròs 1877-†16/9/1919) és el Degà de la Seu de Tortosa des del 23/4/1919 i ho serà fins la seva mort, pocs dies després de publicar aquest article.

Borràs enten que entre els components del catalanisme n'hi ha de dubtosa ortodòxia, però, això no s'ha de barrejar amb la catalanitat de la *Lliga Espiritual*, ni s'ha d'utilitzar en la seva contra, ja que no te *amb aitals elements altra relació que la mera coincidència en el punt concret de les aspiracions descentralitzadores. Un és el concepte d'identitat i l'altre el d'unió. L'unió d'una entitat catòlica amb una altra menys sana, per a un fi honest, no és pas pecaminosa, ni és la religió l'únic objecte que pugui cohonestiar-la.*

Les prescripcions de l'església sobre el confessionalisme ordenen que les agrupacions catòliques siguin confessionals i la *Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta* ho és.

En aquests moments, políticament parlant, hi ha una part del clero dertusà que es situa en la línia no voler fer odiosa l'Església als ulls d'una força, respectable, que compta amb grans probabilitats de triomfar en un plaç mes o menys llunyà. Si els catòlics es desentenien del moviment català, els sectaris *l'afalagaran i el faran seu*. En temps de democràcia, els més nombrosos donaran al catalanisme la seva tonalitat i el seu aspecte. Com a degà de la Seu de Tortosa Borràs creu que s'ha d'aprofitar aquest moment per a que el catalanisme compti, també, amb un marcat caracter religiós i *La Lliga Espiritual* pot ser la que marqui aquest camí dins les comarques de la diòcesis de Tortosa.

A finals d'aquest mateix any, una sentència del tribunal Suprem de 10 de desembre de 1919, declara aplicable a Catalunya el Codi Civil per a la successió dels impúbers, considerant derogada de les Constitucions Catalanes la 2ª títol 2on del llibre 6è, que estableix, en aquest cas, el principi de la troncalitat per a tornar els bens de l'impúber a la seva procedència. El jurista Amadeu Hurtado explica que aquesta ja no és una qüestió doctrinal com en la primera Assemblea, ni un temor més o menys aleatori com en la segona, *sinó que es tracta d'un atac directe al dret català que no es pot tolerar.*⁷³⁹ Sota el problema successori, hi ha tota la substància de les reivindicacions catalanes i, per tant, no es tracta, només, de defensar una antiga llei del País, sinó del dret de Catalunya a fer-se la seva pròpia llei.

⁷³⁹ HURTADO, A.: : *Quaranta anys d'advocat*, pàgines 385-387.

El moviment de protesta aviat es fa popular arreu de Catalunya i Francesc Mestre, com a President de la *Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta*, s'hi adhereix.⁷⁴⁰

Al llarg de 1920 l'ambient eclesiàstic diocesà es va enrarint i l'engargussament del sector catalanofòbic propinarà un nou cop a l'ensenyament del catecisme en català i a la pronúncia del llatí: Antonio Martínez Martínez -Degà de la Seu de Tortosa, en substitució de Francesc Borràs- suspèn les llicències al canonge Josep Mª Bertrán per haver usat la fonètica materna en els resos del Cor de la Seu.⁷⁴¹

Ha passat una setmana des d'aquest llastimós incident i, ara, que està en boca de tothom, Francesc Mestre escriu al Bisbe de Tortosa, a la seva residència de Castelló.⁷⁴² Li diu que en la seva condició de cristià i en el seu deure com a ciutadà l'escriu *anheloso de atajar el mal y prevenirle de la exaltación de una inmensa mayoría de personas protestatarias de ese empeño de ahogar la lengua de nuestra raza*. Mestre explica que no es tracta d'introduir cap mena d'ideologia política en el si de l'església; es tracta de continuar, amb la tradició lingüística i la quotidianitat litúrgica pròpia de l'església dertusana des de fa segles. Creu que, en cap cas hi ha que postergar la llengua catalana, ni molt menys, fer-ho en matèria de pronúncia. Desconeixent la pronúncia llatina dels antics romans, els filòlegs de tot el món aconsellen que cada poble pronúnci el llatí, segons la seva fonètica particular, és a dir: *la que más sinceramente vibra y mejor expresa el sonido de cada idioma. Así, por lo menos, se acordó en el Congreso latino de Filadelfia de 1901*.

Pere Rocamora respon a Francesc Mestre⁷⁴³ agraint-li les indicacions que aquest li ha fet. Tot i això, li diu que aquells que el titllen d'enemic de la llengua catalana no el coneixen be, afirmant que a ell li es igual amb quin idioma parlen, pronúncien o pensen. El seu deure com a bisbe es evitar, dins del Cor de la

⁷⁴⁰ Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona. Carta de Francesc Maspons a Francesc Mestre, President de la Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta. 1/5/1920. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 65.

⁷⁴¹ BNC Fons Francesc Mestre i Noè. MS 2689. Cartes del Sr. Bisbe i meues amb motiu de l'etzegallada del Dr. Martínez suspenten les llicències al canonge Sr. Bertrán per haver usat la fonètica materna en lo rezo del Chòr de la Seu. 1920

⁷⁴² BNC Fons Francesc Mestre i Noè. MS 2689. Carta de Francesc Mestre a Pere Rocamora, Tortosa 5/2/1920.

⁷⁴³ BNC Fons Francesc Mestre i Noè. MS 2689. Carta del Bisbe Rocamora a Francesc Mestre. Castelló 6/2/1920.

catedral, tot allò que pugui ocasionar crítiques, burles o que pertorbi el recolliment i la devoció en que s'ha de portar a terme els oficis divins. Diu saber, des de fa anys, que algun canonge pronunciava el llatí de manera diferent i que això causava estranyesa i riures. Per aquest motiu va prohibir introduir novetats i ordenà que el Cor pronunciés el llatí com s'havia fet sempre. Rocamora diu que les seves ordres s'han complert fins fa poc, en que alguns canonges s'han entossudit en fer les coses com a ells els hi don la gana. Afirmar estar convençut de la seva manera d'obrar i, per aquest motiu, ningú el pot jutjar com a enemic de la llengua catalana.

En vista del contingut d'aquesta carta Francesc Mestre torna a escriure al bisbe. A pesar del polvorí que te muntat a Tortosa, Rocamora continua sense moure's de Castelló, i Mestre el vol fer reaccionar.⁷⁴⁴ Aprofitant que és el seu 88è aniversari, a banda de felicitar-lo, com cada any, intenta fer-li entendre que des de Castelló estant no se n'assabentarà del que està passant a Tortosa. Li diu que no l'han informat bé *de lo que en puridad significa el acto ocurrido en el coro de nuestra Catedral en los últimos días del pasado mes de enero y esa desviación de la verdad me obliga a insistir de nuevo, si bien muy a pesar mío por lo desagradable que ha de serle la recordanza del hecho*. Mestre li recorda a Rocamora l'estreta relació que des de sempre ha tingut amb l'actual Degà: *quizá es el canónigo con quien más familiarmente he conversado y expresado mis sentimientos*. L'actual discrepància existent entre tots dos no és, doncs, manca d'afecte ni de consideració; es tracta del reconeixement d'una ofuscació que tota Tortosa ha comentat amb sentiment de protesta. Mestre es ratifica en els arguments, ja exposats en la seva anterior carta, respecte de la pronúncia catalana en l'ús del llatí, recordant-li els esforços dels difunts canonges capitulars Sitjar i Pesqués *quienes a pesar de su devoción por el idioma castellano jamás excluyeron en el rezo la pronunciación del catalán central que habían heredado de sus madres*. Tanmateix, recorda al difunt canonge Vilaret del que diu va aprendre, com a escolanet, a pronúnciar el llatí conforme a la fonètica tortosina. No es tracta de corregir novetats, sinó d'amortir el prestigi del català, justament, en el moment *en que más se la depura y se enaltece y que halla en el Palacio Real su más decidido protector en la persona augusta del monarca...*

A partir d'aquest punt Francesc Mestre i Tomàs Bellpuig somouen una petita revolució dins del mon eclesiàstic i polític, respectivament, dels territoris de parla catalana. De tot això en resultarà el resum de la situació de la pronúncia del llatí

⁷⁴⁴ BNC Fons Francesc Mestre i Noè. MS 2689. Tortosa 9/2/1920.

a les illes Balears que Antoni Mª Alcover en farà en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.⁷⁴⁵

Tanmateix per aquestes dates, l'Abat coadjutor de Montserrat publica l'article *La pronunciació del llatí tal com la vol el Sant Pare*⁷⁴⁶ i explica com, amb motiu del Primer Congrés Litúrgic de la Província Eclesiàstica Tarraconense -celebrat a Montserrat el juliol de 1915 sota la presidència del Nunci de Sa Santedat- i donant resposta a les diferents propostes sobre la pronúncia de la llengua llatina, la comunitat de monjos de Montserrat va realitzar un estudi per tal de proposar-ne un exemple.

Seguint les raons adduïdes pel papa Pius X, així com les cartes del Cardenal Dubois de la Diòcesis de Rouen (1912), s'argumenta la innegable influència que la pronúncia romana -tan en l'accentuació com en la fonètica- te en la formació

⁷⁴⁵ En el Tomo XI, de 1920, descriu el funcionament de les escoles catalanes i balears fins a les primeries del segle XIX, on s'ensenyava a llegir i a escriure el llatí en llengua materna i no en castellà. Diu que fou amb la consolidació del sistema constitucional que s'introduí per tot arreu l'ensenyança en castellà i també, com no, la pronúncia del llatí a la castellana. Alcover es pregunta que en resulta de tot això, donat que la fonètica catalana i balear son tan diferents de la castellana? Doncs, el que en resulta és *un cocòrum ferest, que no ès pronúncia ni a la castellana ni a la catalana, sinó un xelim-i-xelam de mil dimonis*. També es pregunta si els introductors de l'ensenyament del llatí en castellà, dins de Catalunya i Balears han aconseguit que en aquests territoris es pronuncii el llatí a la castellana. Ell mateix dona una resposta negativa a la seva pregunta. Argumenta que això mateix passaria als espanyols (*castellans, catalans, valencians, balears...*) s'els imposés autoritariamente la pronúncia del llatí d'una altra nació qualsevol. Esdevindria *un nou cocòrum que ni seria aquella pronúncia forastera ni la castellana ni la catalana-valenciana-balear; resultaria senzillament una nova... monstruositat*.

Alcover explica que, ocupat en l'obra del Diccionari, ni tan sols se li havia passat pel cap en com s'havia de pronunciar el llatí, fins que va rebre una carta de Bellpuig -catedràtic del Seminari Conciliar de Tortosa- demanant-li auxili contra els anti-catalanistes d'allà que *patxuquen i atabuixen de mala manera* els capellans catalanistes que pronuncien el llatí a la catalana i no a la castellana. En publicar-se aquest article, àmpliament llegit de punta a punta dels territoris de parla catalana, Alcover explica que *a qualque diòcesi catalana tal qüestió dugué disgustos grossos, i me consta que els catalanistes d'una banda, per defensar-se de la vexació que patien de part de llurs contraris, enviaren mon estudi a la Curia Romana traduït en Italià, i se veren lliberts de la vexació. Rebí moltes cartes de felicitació de Catalunya; a Mallorca n'hi hagué que adoptaren la pronúncia llatina que jo preconitzava. Jo mateix me posí a ferla en públich, censurant-m'ho agrament molts de mos companys de Capítol. Qualques capellans de la Seu provaren d'imitar-me, però ho hagueren de deixar córrer perquè els altres elze feien lulea. A mi me salvà ésser Vicari General. ¡Pobre de mi si fos estat un capellanet llis!*

⁷⁴⁶ MARCET, A. M^a: *La pronunciació del llatí tal com la vol el Sant Pare*. BOLLETÍ DE LA LLIGA ESPIRITUAL DE LA MARE DE DEU DE LA CINTA nº10 Tortosa, setembre 1920, p.101-106. En aquest cas, el referit article es publica en el *Bolletí de la Lliga* citant com a font la Revista litúrgica Montserratina VIDA CRISTIANA, any VII nº51, corresponent a la festa dels Sants Apòstols de l'any 1920.

del cant gregorià. Aquesta és la que es considera com a pronúncia *genuïna*⁷⁴⁷ i és la que ha d'imperar en la interpretació de les melodies sacres de l'Església. Altrament, el llatí es considerat un símbol útil de la unitat ministerial i popularitzadora de la Sagrada Litúrgia; la seva dignitat recau, precisament, en el fet de ser pronunciada arreu del món de la mateixa manera.

L'article de l'Abat Marcet fa referència a una conversa mantinguda amb el papa Benet XV, en la que, tot i fer-se càrrec de les dificultats que pot generar la globalització de la pronúncia romana del llatí, Sa Santedat encoratjà i felicità a l'Abat per haver-la introduït en el seu monestir. D'aquesta manera, conclou Marcet, el Papa s'ha pronúnciat de manera indubtable sobre la unitat de la pronúncia romana del llatí arreu del món, fent-n'hi aplicació concreta a Espanya.

A banda d'aquestes i d'altres articles de personatges de renom, Francesc Mestre busca suports dins del món polític, ja que al seu entendre, l'actitud del bisbe de Tortosa queda fora de tot raonament teològic i espiritual, responent, única i exclusivament, a criteris polítics d'indole personal respecte de la llengua catalana. Entre totes aquestes gestions, hi trobem la portada a terme amb Francesc Cambó; com a resposta, aquest li recomana que parli amb l'arquebisbe de Tarragona Vidal i Barraquer.⁷⁴⁸

Mentrestant, el conflicte de la diòcesi dertusana s'està escampant com una taca d'oli. Antoni Mª Alcover escriu a Francesc Mestre estranyant-se de no haver tingut cap notícia dels Drs. Bellpuig i Manyà. Pregunta *si els hi ha passat res desagradable respecte de la pronúncia del llatí* donat que ha rebut notícies de Lleida informant de que a Tortosa *hi ha haguts grossos disgustos entre el Clero sobre aquella pronúncia*.⁷⁴⁹

El 7 de novembre de 1921 Francesc Mestre envia un informe al Nunci Apostòlic de Sa Santedat a Espanya, exposant les causes de la decadència del prestigi de l'autoritat del Bisbe Rocamora dins la Diòcesis de Tortosa, l'estat en que es troba el Capítol de la Seu de Tortosa i la persecució de la llengua catalana.⁷⁵⁰ Aquest

⁷⁴⁷ Ja que havent nascut aquesta llengua a Roma, aquest és el lloc on es conserva amb més fidelitat i puresa.

⁷⁴⁸ Carta de Francesc Cambó a Francesc Mestre. Barcelona 4/10/1920. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 66.

⁷⁴⁹ Carta d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Ciutat de Mallorca 31/10/1920. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 67.

⁷⁵⁰ BNC MS. FONTS F. MESTRE I NOÈ. MS.2689. Informació dirigida al Sr. Nunci de S.S. exposant les causes de la decadència del prestigi de l'autoritat del Sr. Bisbe en la diòcesi de Tortosa;

informe va acompanyat d'una còpia de la correspondència, enviada i rebuda, entre Francesc Mestre i Pere Rocamora, d'altres cartes de persones afectades, així com la còpia de la documentació que recolza els arguments al·legats per Francesc Mestre i els canonges represaliats.

En el primer d'aquests documents, amb el títol *DECADENCIA DE LA DIÓCESIS DE TORTOSA*, Francesc Mestre explica amb total claredat i sense embussos, quina és la situació del bisbat de Tortosa des de que Pere Rocamora va assumir la mitra.⁷⁵¹

Els abusos de l'entorn de Rocamora han sobrepassat els límits del clero i, fins i tot, han esquitxat la premsa de caire catòlic. Enric Bayerri ha hagut de dimitir com a director del diari *EL RESTAURADOR*, segons afirma en els seus escrits, per la manera incorrecta, incivil i despòtica amb que l'ha tractat el doctoral exercint el càrrec d'*orientador* de *EL RESTAURADOR* i per la *confabulació sòrdida* amb ha estat tractat a Palau quan va intentar parlar, amb absència del Bisbe, amb Joaquin Rodríguez. Tot i la seva dimissió, Bayerri està disposat a descobrir la falsedat i la deslleialtat d'alguns homes, sense por ni vacil·lacions i, si és necessari, a arrancar a urpades l'antifaç amb que amaguen les seves vergonyes inconfessables. Aquests son uns homes, als que Bayerri no vol anomenar amb la paraula "sacerdot", perquè els considera indignes del respecte i el mirament que aquesta dignitat comporta.⁷⁵² Tot i l'amenaça de desvelar *les vergonyes* dels que formen la camarilla del Bisbe Rocamora, Bayerri no ho acabarà fent públic. No obstant això, prepararà un escrit amb el títol: *Nuestra infortunada Iglesia* on explica tot allò que fins ara s'havia callat, per a que Mestre ho adjunti en el seu informe al Nunci.⁷⁵³

El contingut que Francesc Mestre resumeix dins d'aquest informe, de manera diplomàtica, posa al descobert la figura d'un bisbe que no te cap altre ideal que els diners i que Bayerri⁷⁵⁴ destapa sense cap mena de pudor. Afirma que el nebot de Rocamora, *un dels estudiants més inútils que ha passat pel Seminari* a qui el bisbe ha nomenat canonge Xantre, és l'administrador de la caixa diocesana,

l'estat del Capítol i la persecució a la llengua catalana. 7/11/1921. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 69.

⁷⁵¹ BNC SM.2689. Informes al Nunci. Decadencia de la diócesis de Tortosa. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 70.

⁷⁵² DIARIO DE TORTOSA 16/11/1915.

⁷⁵³ BNC MS.2689, p.12. Fons Francesc Mestre i Noè.

⁷⁵⁴ Enric Bayerri apunta que aquesta informació l'ha rebuda dels canonges i el clergat, tot i que hi ha alguna altra font d'informació que no menciona explícitament.

l'expedidor de pregàries⁷⁵⁵ a Roma, l'administrador dels beneficis incòngrues, el Secretari Cancel·lari, i tal volta, alguna cosa més... però això, Bayerri s'ho calla.

Pel que sembla, tot aquell que es mantingui servilment sumís dins del bisbat de Tortosa, pot obrar amb total impunitat. Bayerri posa com exemple al Degà⁷⁵⁶ de la catedral, al que acusa de portar una vida escandalosa per donar-se a la beguda i a les dones, definint-lo com un personatge xerraire i de nul·la ciència a qui defineix com a *simoníac*. També inclou dins d'aquesta "troupe" al Secretari Capítular,⁷⁵⁷ que titlla de trampós i de demanar diners als sacerdots a canvi de protecció.

En un altre article titulat *El desenlace de una felonía*⁷⁵⁸ dirigit al públic de Tortosa i que Mestre cita en el seu informe al Nunci, Enric Bayerri explica que, a espatlles dels orientadors i dels accionistes del periòdic *El Restaurador*, sense cap mena de formació de causa ni al·legació de motius, *por sola la cesárea voluntad del Sr. Doctoral, autoridad ni aceptable ni competente*, ha hagut de renunciar a la direcció d'aquest diari. Afirmar haver estat sacrificat per negar-se a traïr la seva consciència i no deixar-se subornar per *politiqueros sin pundonor*; per no voler idolatrar orgulls superbs i rebutjar una actuació pública que jutja contraproductent, personalista, sospitosa i altament perjudicial en les actuals circumstàncies. Perquè, en oïdes acostumades a la falagueria i a l'adulació, no s'accepten els severs clamors de la veritat, ni les dures reconvençions d'una consciència que s'oposa a ser sotmesa per la tirania. Defineix al Doctoral Martínez com *una nul·litat intel·lectual a qui va deixar marfós*,⁷⁵⁹ *en públiques oposicions, el savi Mossèn Hospital i a qui persegueix, com un remordiment, l'ombra venerable del savi sacerdot Mossèn Manyà*.⁷⁶⁰

Mestre continua dient en el seu informe al Nunci que, pel que s'ha transcrit dels diferents documents, es dedueix l'anul·lació del poder del Bisbe, ja que no és el seu cap qui mana, ni les seves mans les que executen. Que el Doctoral Martínez, amb el seu despotisme, ha eclipsat la personalitat del Bisbe, especialment durant

⁷⁵⁵ En aquest cas es fa referència a les instàncies amb que es demana o s'obté una butlla o qualsevol altra mena d'informe, súplica o rogatòria a Roma i que van intrínsecament unides a un estipendi econòmic.

⁷⁵⁶ L'any 1918 el Dean President de la S.I. Catedral de Tortosa és Pascual López Pomares.

⁷⁵⁷ Antonio Martínez y Martínez.

⁷⁵⁸ BAYERRI, E.: *El desenlace de una felonía*. DIARIO DE TORTOSA 1/12/1915.

⁷⁵⁹ Deixar sense llustre, pansit, musti.

⁷⁶⁰ DIARIO DE TORTOSA 1/12/1915.

els darrers dos anys; un moment en el que per a desgracia de la diòcesis, la intriga i l'audàcia el van elevar fins la dignitat de Degà i de Provisor. Antonio Martínez, més que pel seu talent i la seva prudència s'ha distingit pel seu esperit absorbent i insolent; el veritable focus de tot aquest conflicte.

En el segon apartat de l'informe al Nunci que porta per títol *La actuación del Sr. Obispo*⁷⁶¹ Mestre fa memòria dels mandats dels bisbes Vilamitjana y Aznar i diu no recordar que sota aquests, mai s'hagués produït cap recurs de greuge a la Nunciatura. Malauradament, des que Rocamora va entrar a governar la Diòcesis Dertusana, tot un seguit d'expedients i de informes dirigits a Roma han enfosquit el seu mandat. Recorda els escrits de protesta enviats a Roma pel difunt doctoral Mossèn Sol⁷⁶² al que Rocamora va perseguir i humiliar. Tampoc s'ha oblidat a Tortosa la persecució de la que en fou víctima l'historiador, canonista, i il·lustre Cronista de Tortosa, el canonge Ramon O'Callaghan, pel fet d'haver informat favorablement com a Doctoral, un recurs interposat per Antonio Pacin -canonge de Tortosa- i, també, de la Capella del Palau Reial. Com a represàlia, Rocamora li negà els seus drets i li va fer minvar la paga que cobrava, al·ludint que ja cobrava per prestar els seus serveis en la capella del monarca. Aquest informe acceptat per la Nunciatura, va comportar a O'Callaghan una *persecució irritant* de la que aquest va haver de protestar davant la Santa Seu. El Vaticà resolgué el recurs a favor del canonge, figurant en la seva sentència conceptes molt desfavorables per al bisbe Rocamora i per als que, moguts per la rancúnia, declararen en contra del Dr. O'Callaghan. Aquesta sentència del Vaticà va ser acollida pel bisbe amb tanta violència que, al poc de tenir-ne coneixement, va signar un lacònic i desconsiderat ofici en el que deixava cessant al Dr. O'Callaghan del càrrec que ocupava, des de feia quaranta dos anys, com a expedicionari de pregàries.

Entregat el Bisbe Rocamora a una vida aïllada a Castelló de la Plana ha deixat el poder episcopal en mans dels seus consellers i, segons explica Mestre, és impossible acudir a Palau en bé de les obres socials i religioses; ni tan sols en els casos d'extrema gravetat. Tampoc es possible sol·licitar l'aplicació del privilegi de dispensa, que tenen els bisbes en determinades causes matrimonials, de manera gratuïta. A més a més, a causa de la seva avançada edat⁷⁶³ *y de sus achaques*, ja fa temps que el prelat ha deixat de fer la visita pastoral per la diòcesis. Una de les

⁷⁶¹ BNC SM.2689. Informes al Nunci. La actuación del Sr. Obispo. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 71.

⁷⁶² Manuel Domingo i Sol.

⁷⁶³ En farà 90 en els propers mesos.

conseqüències és que el jovent que en la actualitat te d'entre 10 i 12 anys, no ha rebut el sagrament de la confirmació, ni s'espera que el rebin en vida d'aquest bisbe.

En el tercer apartat d'aquest informe, Francesc Mestre parla de la *Negació de l'autoritat*.⁷⁶⁴ Explica que actualment el govern de la diòcesis ha quedat en mans de *la inutilitat i al caprici de tres incapaços*. Així doncs, es natural que el principi d'autoritat hagi desaparegut, que l'anarquia s'hagi fet l'ama dels carrers i dels temples, i que la indolència i la desídia hagi degenerat en una denigrant claudicació, com si les lleis i l'esperit universal de l'església xoquessin aquí contra el particularisme, a imatge dels cacics luterans i calvinistes. Adverteix de l'abús d'atribucions, de l'adulació i del servilisme, del llibertinatge, del desenfrè i de la depravació.

Sense protestes, sense persecució ni càstig per part de les autoritats eclesiàstiques, s'ha fet la vista grossa a les processons grotesques i sacrílegues; a la interrupció del pas de les processons catòliques per vies tradicionals; a l'enderrocament d'una històrica creu de terme, i a consentir que les *hordes impies* fessin mofa de la imatge de Crist, construint un arc de fullatge amb la llegenda: *Jesús que vuelve!* Fet, segons Mestre, per glorificar l'entrada d'un polític àcrata que els tribunals havien empresonat per les seves proclames desbaratadores i revolucionaries. Aquest fet aixecà grans protestes dins la ciutat.

Rocamora ha confiat la direcció de la diòcesis a uns consellers ignorants, dèspotes i ambiciosos. No es estrany, doncs, que regni un ambient renegaire i sacríleg en el que llibres i revistes pornogràfiques circulen lliurement, ni tampoc el decaïment de la fe cristiana que en aquests moments es troba moral i materialment desemparada. Per a Mestre, aquest és el quadre de desolació que presenta l'església dertusana; una imatge que només pot empitjorar si s'afegeix la situació d'explotació en la que es troben els rectors de les parròquies i la vida de misèria a que es veuen sotmesos els sacerdots. La seva manca de menjar contrasta amb les rendes que cobren aquests tres acaparadors palatins de tots els càrrecs de la Mitra.

El quart apartat de l'escrit de Mestre al Nunci Apostòlic, porta per títol *EL EXCELENTÍSIMO CABILDO Y LA CATEDRAL*,⁷⁶⁵ en el que s'adjunta un escrit elaborat

⁷⁶⁴ BNC SM.2689. Informes al Nunci. Negación de la autoridad. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 72.

⁷⁶⁵ BNC SM.2689. Informes al Nunci. El Excelentísimo Cabildo. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 73.

pels canonges de la catedral de Tortosa⁷⁶⁶ defensants la litúrgia dertusana i l'ús de la seva llengua materna -el català- en les sessions capitulars, en les juntes de vestuari i en l'aula capitular, com s'ha vingut fent des de fa segles.

El cinquè apartat de l'informe de Mestre al Nunci porta per títol *ADVERSIÓN A LAS TRADICIONES E IDIOMA DE TORTOSA*.⁷⁶⁷ En aquest punt del seu informe, Mestre explica com han anat desapareixent de la diòcesis les típiques festes i tradicions religioses-populars. Per a restaurar-les, inspirant-se en l'associació anàloga fundada pel bisbe Torras i Bages, amb qui Mestre hi té una estreta relació, es va fundar a Tortosa *La Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta*. Des que es va presentar el seu reglament a la cúria, aquesta ha obtingut una fèrria i tenaç oposició com a resposta. Per aquest motiu Francesc Mestre es va haver de dirigir directament Castelló de la Plana, on el bisbe Rocamora ho va aprovar sense més dilació. El Prelat, a més a més, va beneir *La Lliga Espiritual* i s'hi va inscriure com a primer soci protector.

L'adhesió del Bisbe va contrariar els plans de la seva "camarilla palatina" i el seu enuig es va traduir, vuit mesos més tard, en obstaculitzar la lliure actuació de *La Lliga Espiritual*, l'èxit de la qual era cada dia més visible en tota la diòcesis. Aquesta severa oposició, finalment, va explotar i es va exterioritzar de cara al públic, en l'acte de *La Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta* del 29 de gener de 1920. En mig dels cants del cor de la catedral Antonio Martínez -Degà de la catedral, Vicari General i Governador Eclesiàstic de la diòcesis- va interrompre l'acte, suspent la seva celebració per una setmana. De retruc, es va suspendre al canonge Bertran pel "delicte" d'haver pronunciat en el cor la "g" de conformitat amb la fonètica romana -la recomanada pel Sant Pare i la que més s'adapta a la fonètica catalanovelenciana-.

L'enuig i l'exaltació dels ànims dels catòlics dertusans va fer que Mestre enviés diverses cartes a Rocamora explicant-li la situació. La resposta de Rocamora va ser el més absolut silenci i la venjança de la seva camarilla. Les víctimes foren l'esmentat mossèn Bertran, el vice consiliari de *La Lliga* Tomàs Bellpuig i el consiliari Joan B. Manyà. Tots tres van ser cessats de les seves càtedres al Seminari Conciliar de Tortosa. També es va cessar al director del col·legi de Sant Lluís Gonçaga per haver censurat l'acte de Martínez en el cor de la catedral contra mossèn Bertran. L'estat d'indefensió en que van quedar els perseguits, va

⁷⁶⁶ BNC SM.2689. Informes al Nunci. Informe elaborat pels canonges de la Seu de Tortosa. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 74.

⁷⁶⁷ BNC SM.2689. Informes al Nunci. Aversión a las tradiciones e idioma de Tortosa, Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 75.

provocar que a aquests només els hi quedés el camí de reclamar davant l'arquebisbe metropolità de Tarragona -Cardenal Vidal i Barraquer-. Aquest, tot reconeixent la injustícia que se'ls hi havia comés, els hi demanà un acte d'humilitat.

Amb tot, es produí una queixa formal del capítol de la catedral de Tortosa, així com dels Presidents i dels Vocals de les Juntes de la *Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta*. La resposta fou la carta del bisbe Rocamora donant-se de baixa de *La Lliga*. Immediatament es va suspendre la publicació del butlletí de *La Lliga*, no sense que abans, en el darrer número Francesc Mestre escrigués un darrer article titulat *Lo rogall*.⁷⁶⁸

Donant suport a les actuacions portades a terme per Francesc Mestre, els presidents de les corporacions catalanes van enviar un escrit al Nunci Apostòlic de Sa Santedat a Espanya.⁷⁶⁹ Del resultat de totes aquestes gestions i de la resposta donada per les jerarquies eclesiàstiques i polítiques, se'n fa un clar resum en una carta de Francesc Mestre dirigida a Ramon d'Alòs, en la que Mestre es declara decebut de l'actuació de l'arquebisbe de Tarragona Vidal i Barraquer i, també, de la Lliga Regionalista.⁷⁷⁰

Pere Rocamora mor d'una bronco-pneumònia a Castelló, on segons diu la premsa es trobava "hivernant",⁷⁷¹ el 19 de gener de 1925. El succeí en el càrrec Felix Bilbao Ugarriza;⁷⁷² un bisbe que iniciarà un període de fosca persecució de la llengua catalana a la diòcesi Dertusana que, un cop acabada la guerra civil,

⁷⁶⁸ MESTRE I NOÉ, F.: *LO ROGALL*. BOLLETÍ DE LA LLIGA ESPIRITUAL DE LA MARE DE DEU DE LA CINTA, Any III, nº15. Tortosa, Abril 1921, p.158-161. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.3.ARTICLES PUBLICATS EN PREMSA, APÈNDIX 9.

⁷⁶⁹ BNC SM.2689. Informes al Nunci. Informe dels presidents de les corporacions catalanes. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 76.

⁷⁷⁰ Carta de Francesc Mestre a Ramon d'Alòs Monner i de Dou. Tortosa 1/1/1921 Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 68.

⁷⁷¹ *Fallecimiento del Obispo de Tortosa*. ABC. Madrid, 20/1/1925, edició de la tarda, p.8.

⁷⁷² Aquest va escollir com a distintiu del seu escut episcopal, dos quaters principals amb el nom de Jesús Salvador del mon i de Maria, medidora universal. Sobre aquests dos quaters hi ha la bandera d'Espanya i, al seu bell mig, el sagrat cor de Jesús. En un text del Beneficiat i mestre de cerimònies de la catedral de Vitòria, Pedro Anasagasti, titulat *La consagración dedicada a los fieles* -València 27/4/1924- s'explica que entre els quaters de l'escut del bisbe Bilbao s'hi ha posat l'escut de Biscaia, d'on és oriünd Bilbao, com a record del seu país i com a significat del Deífic Cor sobre les nacions i les regions que dins d'aquestes hi queden integrades.

s'agreujarà, marcant les línies dels propers mandats eclesiàstics sota la dictadura franquista.

La darrera gestió feta per Francesc Mestre en favor de la llengua catalana, la trobem pocs mesos abans de morir quan, nomenat primer majordom de la *Reial Arxiconfraria de Nostra Senyora de la Cinta*, demana l'autorització del Prelat per a que l'Orfeó tortosí pugui prendre part de la solemnitat de la missa major, en la festivitat de la mare de Déu de la Cinta.⁷⁷³ El bisbe Bilbao li respon que aquesta sol·licitud l'està posant en un veritable compromís, preguntant-se el perquè Mestre i la Confraria, que haurien de ser un model en tot, s'entesten en buscar un model de solemnitat externa, *soslayando sabias leyes sobre arte sacro*. Tot i això, al·legant fer-se càrrec de la situació d'excepcionalitat present, li diu a Mestre que: *por este año "transeat", esperando de la buena voluntad de todos que será la última vez. ¿Verdad?*⁷⁷⁴

Val la pena explicar, que durant el mandat del bisbe Rocamora s'havia deixat d'utilitzar la litúrgia dertusana i s'havien adoptat noves formes de litúrgies foranes que son les que Bilbao denomina com a *sabias leyes del arte sacro*. El fet de que l'Orfeó tortosí cantés en la missa major, era una manera de recuperar els antics càntics de la litúrgia dertusana; un costum que la *Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta*, havia tornat a introduir en les seves celebracions més solemnes, com les festes de la Cinta, les de la Immaculada i d'altres celebracions marianes.

Francesc Mestre moria a Tortosa el 6 de novembre de 1940, als 74 anys.

⁷⁷³ (Copia mecanografiada) de la carta que Francesc Mestre dirigeix al bisbe de Tortosa Félix Bilbao. Tortosa 15/8/1940. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 105.

⁷⁷⁴ El Obispo de Tortosa. Consiliario general de la Acción Católica de España. Carta de Félix Bilbao dirigida a Francesc Mestre. Tortosa 16/8/1940.

4. RECUPERACIÓ I DEFENSA DE LA LLENGUA CATALANA.

Els antecedents normatius.

L'any 1814 Josep Pau Ballot i Torres va publicar a Barcelona: *Gramàtica y apología de la llengua catalana*;⁷⁷⁵ un dels primers manuals de comprensió i regulació de la llengua catalana de que en tenim coneixement i que obrirà el camí a treballs posteriors.⁷⁷⁶

El següent treball a destacar és el publicat l'any 1839 per Pere Labernia i Esteller -professor aprovat de llatinitat i humanitats i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona- que porta per títol: *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana i llatina*.⁷⁷⁷ Aquest va estar motivat, segons explica ell mateix en el pròleg d'aquest diccionari, pel desig i la necessitat d'un diccionari ric en paraules i en frases que fixés la pura i genuïna pronunciació i ortografia de l'idioma català *no en son estat de abjecció y descuyt com se troba en lo dia, alterat y desfigurat per la mescla de termes estranys, locucions y accens, sino brillant, complet ab tota la integritat y propietat que li eren características, quant dominava en varias y dilatadas regions del mitg dia de Europa com llengua viva y*

⁷⁷⁵ Impresa a Barcelona per Joan Francesc Piferrer.

Josep Pau Ballot i Torres (Barcelona 1747-†Barcelona 1821) havia estudiat teologia a la universitat de Gandia. Va ser catedràtic de retòrica en el col·legi de Cordellas; en l' *Imperial y Real Seminario de Nobles de Cordellas* (Barcelona), tancat l'any 1867, i en el *Seminario Episcopal Tredentino de Barcelona* (on va impartir classes de gramàtica castellana per a facilitar l'estudi de la gramàtica llatina). Va ser l'encarregat de l'educació del fill del Capità General de Catalunya -Francisco Horcasitas Colón de Portugal-, motiu pel qual va haver de traslladar-se durant una temporada a Madrid. Tornat a Barcelona, va ser ordenat sacerdot. L'any 1816 va ser nomenat "corrector" per la Junta de Comerç de Catalunya i des del 1818 va ser membre honorari de la Reial Acadèmia Española.

⁷⁷⁶ Tot i que en aquest apartat només comentem les que sabem que Francesc Mestre coneixia i va utilitzar, per ampliar aquesta informació vegeu també: FULLANA, O.: *El treball gramatical de Pau Cardellach i les gramàtiques catalanes anteriors a la "ciència lingüística*. eHumanista/IVITRA nº10, 2016, p.523-542.

⁷⁷⁷ Impresa a Barcelona en l'estampa dels hereus de la vídua Pla, al carrer dels cotoners (2Volums).

Pere Labernia i Esteller (Traiguera -Baix Maestrat- febrer de 1802-†Barcelona 1860). Va estudiar al Seminari Conciliar de Tortosa, on cursà tres anys de filosofia, dos de teologia escolàstica i un de moral. L'any 1825 -amb 23 anys- es traslladà a Barcelona on acabà de cursar teologia escolàstica i un any de moral. L'any 1828 rebia el títol de mestre de llatinitat i tingué al seu càrreg la direcció literària del Col·legi de Sant Pere -agregat a la Universitat literària de Barcelona-. L'any 1836 ingresà com a membre honorari de la *Reial Acadèmia de Bones Lletres* de Barcelona, adscrit a la secció literària. Va escriure diversos diccionaris en llengua castellana i llatina. Vegeu: MADURELL, J.M.: *Pere Labernia i Esteller lexicògraf, gramàtic i humanista*. Analecta Sacra Tarraconensia: Revista de ciencias historicoeclesiasticas, nº49-50, p.115 i ss. FERRERES, J.: *Pere Labèrnia i Esteller, el gran filòleg castellanenc de la Renaixença*. BOLETÍN DEL CENTRO DE ESTUDIOS DEL MAESTRAZGO, nº27, p.27-44.

única, quan era usada indistinctament del sabi y del ignorant, y se prestaba ab natural flexibilitat al grave accent del legislador, del polítich y del filosof tan facilment, com á la melodia poètica y á la saborosa diversitat dels mès agradables capritxos. Per aquest motiu, Pere Labernia cercà *lo llustre de nostra llengua nativa* en altres èpoques; en els *monuments* de l'antiga literatura catalana, en els nostres escriptors clàssics. Ho cercà escodrintyant dins les biblioteques i arxius, a la recerca de llibres i documents que havien pogut salvar-se de la *voracitat dels temps y dels trastorns de las épocas turbulentas.*

Per a l'elaboració d'aquest *Diccionari* Pere Labernia s'alimentà de diferents fonts escrites: Els diccionaris catalans de Belvitges,⁷⁷⁸ de Pou,⁷⁷⁹ de Gazofilac,⁷⁸⁰ de Torra⁷⁸¹ i el de Nebrija⁷⁸² -posat al català per Antich Roca-; el diccionari inèdit de Joan Roca, les frases catalanes de Font, els proverbis de Sala i, sobretot, el diccionari del pare franciscà Albert Vidal i Jordana.⁷⁸³ També examinà les *Constitucions de Catalunya*, així com les obres científiques i artístiques d'autors catalans.

Al final del segon volum d'aquest diccionari, Pere Labernia afegeix un apartat d'ortografia a modus de gramàtica que serveix per aprendre a escriure el català correctament. Aquest consta de dos apartats: un amb les lletres necessàries -les d'ús general i les d'ús particular- i un altre que tracta de la puntuació i el seu ús correcte. Aquest diccionari serà el pal de paller dels autors de la renaixença, dels primers Jocs Florals i dels ulteriors treballs sobre la llengua catalana portats a terme en la segona meitat del segle XIX.

En tota aquesta introducció no podem deixar de banda d'altres tipus de treballs que analitzen la llengua catalana des de diferents vessants. En aquest sentit cal

⁷⁷⁸ Esteve Belvitges Juglà va publicar juntament amb Joaquim Esteve: *Diccionario catalán-castellano-latino*. Imprenta de la vídua Tecla Plà, Barcelona 1803-1805.

⁷⁷⁹ POU, O.: *Thesaurus puerilis*. Valencia 1575.

⁷⁸⁰ LACAVALLERIA, J.: *Gasophylacium catalano-latinum*. Imp. Antoni Lacavalleria, Barcelona 1696. (l'impressor era l'oncle de l'autor).

⁷⁸¹ Es refereix al diccionari del gramàtic Pere Torra, publicat l'any 1605.

⁷⁸² *Dictionarium latinum-hispanum et hispanum-latinum* de Elio Antonio de Nebrija, 1492. *Lexicon LLATÍ CASTELLÀ* d'Elio Antonio de Nebrija, adaptada al català per Martí Ibarra, 1522.

⁷⁸³ Albert Vidal i Jordana (Montblanc 20/11/1743-†Barcelona 1/11/1827), pare franciscà del convent de Sant Francesc de Barcelona, és l'autor d'un diccionari català en dos volums -inèdit- depositat en l'arxiu de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Vegeu: GRAU, J.M./BADIA, F.: *Diccionari Biogràfic Històric de Montblanc*. Edició de la Fundació Martí L'Humà. TOT CONCA. Montblanc, 2008.

assenyalar els *Estudios, sistema gramatical y crestomatia de la Lengua Catalana* d'Antoni de Bofarull i Brocà,⁷⁸⁴ on s'analitza de forma crítica la gramàtica de Josep Pau Ballot i Torres, anteriorment esmentada, *l'Ortografia de la Lengua Catalana* publicada l'any 1884 per la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona,⁷⁸⁵ o la *Gramàtica Etimològica Catalana*⁷⁸⁶ de Marian Grandia i Soler, publicada l'any 1901.

És precisament en aquest moment, en el traspàs dels segles XIX al XX, quan començaran a prendre protagonisme una altra mena de treballs dins del camp de la lingüística, enmarcats en el seu inici, dins d'una tipologia recopilatòria i descriptiva, de caràcter geogràfic. D'entre tots aquests, cal destacar *l'Inventari de la Llengua Catalana* de Marian Agulló y Fuster, publicat pel seu fill -Ferran Aguiló- l'any 1902, el vocabulari català de Tortosa de Francesc Mestre i Noè, i d'altres d'una llarga llista que abraça tots els territoris de parla catalana i que engruixiran la calaixera d'Antoni Mª Alcover a fi de formar part del futur gran diccionari de la llengua catalana.

EI VOCABULARI CATALÀ DE TORTOSA i l'Obra del Diccionari CATALÀ, VALENCIÀ, BALEAR.

Es difícil posar una data concreta als inicis en que Francesc Mestre inicia la seva recerca del vocabulari parlat a la comarca de Tortosa. Aparentment, excursionisme, història, folklore i llengua atreuen la seva atenció i la seva curiositat infinita; un interès creixent que es barreja amb les seves inquietuds

⁷⁸⁴ Publicat a Barcelona l'any 1864, llibreria de A. Verdager, Rambla 5 -front del Liceu- i imprès per Luis Tasso i Gonyalons. També hi ha una edició de llibreria de *El Plus Ultra* -Rambla del Centre nº15-, Barcelona, 1864. Vegeu: RUBIÓ, J.: *Estudis de la literatura catalana*, p.73-74.

⁷⁸⁵ Impresa a Barcelona l'any 1884 per Jaime de Jesús, passatge Fortuny (antiga Universitat).

⁷⁸⁶ Impresa a l'Escola Tip. y llibreria salesiana. Barcelona 1901, dedica la seva introducció a la història de la llengua a Catalunya. Té un primer apartat que tracta sobre l'etimologia general; un segon blog destinat a analitzar l'ús de les parts de l'oració i un apèndix en el que aborda diferents temàtiques: les alteracions de la paraula, l'ortologia, la prosòdia i l'ortografia. La importància d'aquest treball ens és assenyalada per Mª Pilar Perea i per Ramon Felipó en el seu article: *Notes biogràfiques de Marià Grandia i Soler i la seva monografia lingüística de Vallcebre*, Barcelona 2014. El seu perfil biogràfic ens és ressenyat per Ramon Felipó a: *Grandia, Falp, Palomba i Clavellet. Berguedans, solsonins i algueresos en els anys del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de l'any 1906. L'EROL Any 32, nº116, p.50-53.*

Marian Grandia i Soler, conegut com a *Marian Grandia i Fígols* i, també com a *Mossèn Marian Grandia* (Vallcebre 1865-†Madrid 1929), es convertirà en un anti-fabrià en el moment en que Fabra iniciï la codificació de la llengua catalana; una proposta que es situa a les antípodes de l'extensíssim treball filològic de Grandia.

culturals i en la necessitat de salvaguardar el patrimoni de la seva terra i preservar-lo cara a les futures generacions, abans que desapareguin del tot.

Queda clar que Francesc Mestre passarà per un procés de presa de consciència, com ell mateix reconeix, a partir de la recerca històrica; dels seus treballs al costat del canonge Ramon O'Callaghan: el seu mestre de l'adolescència i, ara, el seu amic i company de treballs i fatigues. Amb O'Callaghan, batallaran dins la catedral de Tortosa per la recuperació i catalogació del seu arxiu capitular.⁷⁸⁷ Mestre compaginarà aquesta tasca, amb la recuperació i catalogació de l'arxiu municipal⁷⁸⁸.

Una petita mostra de tot plegat, ens la dona el seu article *L'avenç del catalanisme a Tortosa*⁷⁸⁹ on parla dels arxius de la ciutat i dels documents que ell mateix ha pogut consultar durant la seva catalogació. Aquests son per a Mestre uns escrits puríssims, sense barreges de cap mena; *estan emmotllats en lo veritable idioma dels trobadors d'Aragó en l'edat mitjana y encarnats en la idea mes enlayrada de nostra avui sospirada llibertat*. També descriu el parlar de l'horta tortosina i dels pobles muntanyencs de la comarca, afirmant que en comparar les seves paraules i locucions amb el llatí -la seva veritable pedra de *admirem plens de pler la genealogia y veritable procedència que te el llenguatge de nostres pagesos de la font de la llengua catalana, que no es altra cosa que un rebrot del llatí cultivat ab mes o menos elegància*.

Tal i com expliquen Albert Aragonés i Montserrat Ingla,⁷⁹⁰ aquest és el primer cop que Francesc Mestre parla oberta i públicament de la formació d'un *Diccionari del dialecte tortosí* que des de fa temps està portant a terme; una tasca que, com es pot comprovar a través de la seva correspondència, està realitzant, al menys, des de 1890.

Per la seva banda, l'excursionisme, que forma part de les seves activitats de lleure des que ha tornat de Barcelona, no tan sols serà la visita a llocs i paisatges; es traduirà en la identificació toponímica, in situ, dels noms antics apareguts en la documentació amb la que treballa; el contacte amb els estudiosos locals; les

⁷⁸⁷ Tots dos organitzen i numeren els còdex de l'arxiu capitular de la catedral de Tortosa. Aquesta tasca serà portada a terme entre 1895 i 1906.

⁷⁸⁸ Com a reconeixement de la tasca realitzada durant més d'una dècada, l'Ajuntament de Tortosa acorda nomenar-lo Arxiver honorari de la Biblioteca Històrico-Municipal (Ajuntament de Tortosa, personal nº1680, 17/8/1899).

⁷⁸⁹ MESTRE, M.: *El Franctirador...* p.138-139.

⁷⁹⁰ ARAGONÉS, A./ INGLA, M.: *La gènesi del "Vocabulari català de Tortosa" de Francesc Mestre i Noè. BECEROLES VI* (2016) p.53-70.

converses amb la gent gran; l'interès per com es diuen i es pronuncien les paraules, el seu significat, els seus matisos i variants; les cançons populars i la seva música; els càntics que acompanyen les hores de treball; les cançons de bressol, les que canten els infants i les que acompanyen els jocs. Tot plegat forma part d'uns sons, d'una pronúncia i d'un llenguatge que han estat vitals des de la fosca infantesa de Francesc Mestre: cada petita variant en l'entonació, cada matís en la pronúncia, s'han traduït dins la seva ment, en les formes i els colors que han materialitzat la seva comprensió, el seu contacte i la seva comunicació amb la resta del món que hi ha al seu voltant, al temps que li ha servit de medi socialitzador que l'ha arrelat a la seva terra i a la seva gent, fixant en el seus records els sons i les paraules d'una memòria en un temps sense imatges.

A l'iniciar el procés de recollida de paraules i de testimonis vius del llenguatge, de les cançons i cobles, així com de les dites del territori, Francesc Mestre va comptar amb la complicitat i l'entusiasme d'Antoni Añon i Cortiella, apotecari de Xerta. He pogut documentar el contacte entre Francesc Mestre i Antoni Añon a partir de 1886-1887, moment en el que Mestre ha tornat a establir-se a Tortosa i, en les estones d'esbarjo, quan Mestre escriu poesia i cobles a l'estil de la terra. De tot això en sortiran diverses col·laboracions amb la premsa local i un llibre de cançons prologat per Antoni Añon.⁷⁹¹

L'any 1895, es constata, a partir del carteig entre Añon i Mestre, el treball que tot dos estan realitzant a partir de les fonts documentals. Añon mostra interès per les coses de Xerta i troba en Mestre la complicitat per compartir els seus interessos i dubtes. Una mostra de tot plegat ens la dona una carta d'Antón dirigida a Mestre, datada el vint de juny de 1895, on el primer li parla d'un segell de bronzo que va ser trobat a Xerta l'any 1868 perforant un pou a una casa. Li planteja a Mestre els seus dubtes historiogràfics i continua parlant-li dels orígens de la vila de Xerta dels que no se'n sap res en clar.⁷⁹²

Per la seva banda, a part del vocabulari històric extret de diverses fonts documentals, Francesc Mestre està recollint informació sobre vocabulari

⁷⁹¹ Antoni Añon i Cortiella (Xerta 1825-†1919). Farmacèutic, escriptor i musicòleg. Francesc Mestre diu d'ell que des de molt jove mostrà predilecció per la música i per la literatura, *essent un dels primers catalans catalanistes. Al mateix temps que Clavé organitzà una societat coral a Xerta. L'any 1904 Francesc Mestre escriurà dos articles biogràfics: Un patricio de Cherta. CORREO IBÉRICO Tortosa 3/9/1904, p.2. En Antoni Añon y Cortiella, fill predilecte de Xerta. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 3/11/1904, p.2. En unes notes Francesc Mestre escriu en referència a l'Antoni Añon: En 1894 va prologar un llibret meu de Cançons que vaig escriure i arreglar atenent indicacions seves.*

⁷⁹² Carta d'Antoni Añon a Francesc Mestre. Xerta 20/6/1895. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 4.

d'apotecari: plantes medicinals, remeis... motiu pel qual Añon li regala dos pots d'apotecari, explicant-li el significat dels mots que apareixen en els rètols.⁷⁹³

En tot aquest primer procés compilatori, sembla ser que Francesc Mestre es recolza gramaticalment en el *Diccionari de la llengua catalana...* de Pere Labernia, i en l'*Ortografia de la Lengua catalana* de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. No obstant això, a través de les seves notes i de la seva bibliografia sabem que te coneixement de tots els estudis esmentats en l'apartat d'antecedents normatius i que aquests li serveixen de referent.

Durant anys, Francesc Mestre també es dedica a la paremiologia tortosina, encara que mai veurà publicats els seus treballs.

De la col·lecció de paperetes inèdites, recollides en èpoques diferents, en va remetre una part a Antoni Mª Alcover -referent als *Costums dels bosquerols de Tortosa* (1912)- per al Diccionari Català, Valencià, Balear i l'altra, a Tomàs Carreras i Artau, relacionada amb els *Fenòmens Atmosfèrics*, segons la ciència o saviesa popular (1916)⁷⁹⁴ per a l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya.

Els seus referents en aquest camp abasten des dels *Apotegmes* de César, les obres morals de Plutarc, *El llibre de la poma* d'Abraham Chardai,⁷⁹⁵ les *sentències morals* de Jafuda recollides per Josep Balarí i Jovany, *Terç del cristià* de Fra Francesc Eiximenis, *El tractat d'adagis i refranys valencians* de Carles Ros, *Quatre-cents aforismes catalans* de Joan Carles Amat, o la *Rondalla de Rondalles* de Fra Lluís Galiana i Cervera, i d'altres autors com Fages de Romà, Marian Aguiló, Jaume Vilaró, Agnès de Valldaura...

L'estiu de l'any 1900 el sacerdot jesuïta Miquel Alcover i Sureda ha estat destinat al Col·legi Màxim de Tortosa. A través d'una carta d'aquest dirigida a son germà Antoni M^a tenim coneixença del primer contacte entre el sacerdot jesuïta i Antoni Añon.⁷⁹⁶ En una altra carta entre els germans Alcover, datada el maig de

⁷⁹³ Carta d'Antoni Añon a Francesc Mestre. Xerta 5/1/1898 Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 6.

⁷⁹⁴ Recentment publicada, l'any 2016, per Conrad Duran a través de la seva editorial- Estel Edicions-, amb un pròleg de Ramon Miravall i un Epíleg de Maria Mestre i Prat de Pàdua.

⁷⁹⁵ Rabí de Barcelona que al segle XII va escriure *Lo llibre de la poma*, traducció estampada a València l'any 1519.

⁷⁹⁶ Carta de Miquel Alcover i Sureda dirigida a son germà Antoni Mª Alcover. Tortosa 27/7/1900. Capsa 024, n^o document 605. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...* i en la que li comenta que *Un dia de aqueix vatx voura un tal D. Antonio Añon entusiasta catalanista de Cherta, y me digué que tenia un tom de las "Rondallas", y que el feya riura molt.*

1901,⁷⁹⁷ sabem de la trobada d'aquests amb Francesc Mestre i Ramon O'Callaghan.

L'octubre de 1901 Francesc Mestre rep la primera *LLETRA DE CONVIT, com a col·laborador del DICCIONARI DE LA LLENGUA CATALANA*, en la que se l'informa de la manera en que es concep i es vol dur a terme aquesta obra:⁷⁹⁸ *Que s'en fassa càrrec, si vol; i, si li agrada l'idea, esperam que per Deu, per la Patria i per la nostra llengua estimadíssima treballarà com a Corresponsal d'aquesta obra dins la regió tortosina, segons les instruccions que hi ha per els Corresponsals en la pag. 43 de la LLETRA*. També li demana que busqui col·laboradors i, per aquest motiu, li envia exemplars de la lletra de convit sense dedicatòria, a fi que Mestre hi posi els noms que ell consideri a mesura que es vagin incorporant a l'obra.⁷⁹⁹ A banda d'aquests, també n'hi remet un per al pare Josep Pastoret, *del Col·legi [Màxim] de Jesus*, un per al canonge Ramon O'Callaghan, un per al Dr. Cararach⁸⁰⁰ i un altre dedicat al bisbe de Tortosa, com a gest de cortesia.

Alcover, insisteix i li demana a Mestre *per Deu, per la Patria i per la llengua materna fassa el favor d'admetre i d'exercir aquet càrrec de Corresponsal*. En una post data li comunica que ja l'hi ha enviat un paquet amb 10 exemplars de la lletra de convit a l'Antoni Añón per que faci el mateix a Xerta, demanant-li a Mestre li remeti *nota dels col·laboradors que trobarà, per poder ordenar les llistes de col·laboradors. Si cap periòdic de Tortosa parla de la circular m'enviy el numero per amor de Deu*.

A partir d'aquest moment, els treballs per al *Diccionari del dialecte tortosí* i per al *Diccionari de la llengua Catalana* s'entrecreuaran, fins al punt que no podrem separar la trajectòria d'un i l'altre.

Als voltants de l'any 1901 es produeix l'arribada de Tomàs Bellpuig i Joi⁸⁰¹ al seminari de Tortosa. Allí, després d'un procés d'adaptació en el que les seves

⁷⁹⁷ Carta de Miquel Alcover i Sureda a son germà Antoni Mª Alcover. Tortosa 6/5/1901. Capsa 024, nº document 616. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁷⁹⁸ Carta d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma de Mallorca 15/1/1901.

⁷⁹⁹ Entre aquests hi trobem a Antoni Cerveto, Joan Baptiste Ferreres i Emili Fumadó.

⁸⁰⁰ Jaume Cararach i Iborra és canonge de la Seu de Tortosa. L'any 1896 va ser nomenat Vicari General de la diòcesis dertusana, càrrec que va ocupar fins els voltants de 1910. Va ser un dels col·laboradors de *La Veu de Tortosa* entre els anys 1900 i 1901. Mestre, M.: *El Franctirador...*, p.59.

⁸⁰¹ Tomàs Bellpuig i Joi (Barcelona 1876-†1936), l'octubre de l'any 1900 rep el grau de llicenciat en teologia en el Seminari Central de València.

responsabilitats es reduïxen als resos i a dir missa, finalment, se li encomana una càtedra com a professor de llatí, retòrica, poètica i d'història de la literatura.

La primera trobada entre Bellpuig i Mestre, molt probablement, vingui de la mà del pare Pastoret,⁸⁰² bon amic de Mestre i fidel col·laborador del seu periòdic *La Veu de Tortosa*. Entre tots dos sorgirà una entrançable amistat, a banda del profund respecte de Bellpuig cap a Mestre que perdurarà fins a la mort.

A partir d'aquest moment, Tomàs Bellpuig es considerarà el primer dels seus deixebles i un dels seus seguidors incondicionals en la defensa del catalanisme i, sobre tot, de la llengua catalana. Bellpuig també serà un dels col·laboradors més fidels en l'obra del *Diccionari*.

En una carta⁸⁰³ de Tomàs Bellpuig dirigida a Antoni Mª Alcover podem comprovar com l'inici de Bellpuig com a col·laborador del *Diccionari* esdevé del compromís entre Bellpuig i Pastoret *d'omplir algunes cédules*. Aquest compromís es complicarà en el moment en que a Bellpuig se li encomana una càtedra al Seminari de Tortosa, motiavnt que aquest li digui a Alcover que ja farà prou si pot robar a les seves obligacions, *lo temps necessari per a fer un petit aplech de paraules tortosines que essent com son netament catalanes, no solen trobarse en los diccionaris y passen desconegudes*.

Arribats a aquest punt, comprovem que Francesc Mestre es fa càrreg de la *secció d'oliveres y oli*⁸⁰⁴ i que es porta a terme una primera reunió amb tots els col·laboradors de la zona a Tortosa, entre el 6 i el 7 de maig de 1902.⁸⁰⁵ Dies més

⁸⁰² Joseph Pastoret i Sala⁸⁰² (Crespià –Girona- 10/1/1863-†Manresa 11/1/1936). Sacerdot Jesuïta. Escriptor i filòleg. Va ingressar en la Companyia de Jesús el 18/9/1884, havent aprovat alguns cursos en el seminari de Vic. Va acabar el seus estudis de Sagrada Teologia en el Col·legi Màxim de Tortosa, l'any 1898. Feu els seus darrers vots el 15/8/1900. Durant dos anys va dirigir la Congregació de la Verge Maria i Sant Lluís Gonçaga de Jesús-Tortosa i la de l'Anunciata del col·legi de Sant Lluís de Tortosa. Després passà a Manresa -setembre de 1902-, on hi va estar durant 33 anys. Va ser un dels més estrets col·laboradors de *La Veu de Tortosa*, signant amb els pseudònims *Guillem*, *Camilo Sala* i *Prudenci*. Vegeu: MESTRE I NOË, F.: *Lo reverent P. Josep Pastoret, S.J.* LA SANTA CINTA Tortosa, març 1936, p.4-6. I MESTRE, M: *El Franctirador...* p.74.

⁸⁰³ Carta de Tomàs Bellpuig a Antoni Mª Alcover. Tortosa 21/1/1902. N^o document 081, caps 047. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸⁰⁴ Targeta postal d' Antoni Mª Alcover, pre. Vicari General de Mallorca dirigida a Francesc Mestre, 23/1/1902. En el *BUTLLETÍ* n° 2 de gener de 1902 ,surt com a Sec. 545 *Olivera, oliva, tafona, botiga d'oli, oliers*.

⁸⁰⁵ Targeta postal d'Antoni Mª Alcover, pre. Vicari General de Mallorca. Villena 23/4/1902.

tard -entre el 15 i el 16 de maig- hi ha una segona reunió, a Tortosa, *per veure com va la cosa*.⁸⁰⁶

Aquest serà el darrer any en que Mestre editi el seu periòdic *La Veu de Tortosa*; l'any en que s'aturarà la publicació dels seus articles a *La Veu de Catalunya* i, també, l'any en que s'encetarà un llarg silenci en la correspondència amb Alcover.⁸⁰⁷

L'Abril de 1905 Alcover treu les oposicions de canonge Magistral de la Seu de Mallorca, motivant la felicitació de Francesc Mestre.⁸⁰⁸ En aquesta carta, Mestre li parla de l'enviament d'un exemplar d'*El Correo de Tortosa* on surt publicada la seva *Memòria* com a Secretari del Jocs Florals que aquell any es portaran a terme a Tortosa, afegint que li ha remés un exemplar per a que conegui *lo nostre dialecte i la nostra sintáxis tortosina*. En aquesta mateixa carta tenim notícia de la salut de Mestre *un xic mes millorat de la vista* i que en poc temps li podrà remetre *un llarg enfilall de paraules que tinch arreplegades y que per la enfermetat no he pogut posar en "Cèdules"*.

Sembla ser que Alcover té dificultats en el cobrament de les suscripcions al *Butlletí* i, aprofitant que la llibreria de Mestre també és centre de suscripcions de diferents periòdics i revistes, li demana que se'n faci càrreg.⁸⁰⁹

L'octubre del mateix any, Francesc Mestre notifica a Alcover que ja te recollides més de 2.000 paraules i més de 500 refranys⁸¹⁰ i que, tot i estar inscrit en el *Primer Congrès Internacional de la Llengua Catalana* no hi podrà assistir a causa d'una malaltia gàstrica.

Mestre tenia que anar a aquest Congrès per presentar-hi una ponència sobre els materials que anys enrera havia recollit i, posteriorment, havien treballat conjuntament amb el doctor Bernard Schädell. Alcover li diu que ho notificarà a la Junta del Congrès i que com no vol que aquest treball es perdi, li proposa passar-

⁸⁰⁶ En una targeta postal -Castelló de la Plana 14/5/1902- Alcover anuncia a Mestre de la seva arribada a Tortosa el dimecres 14 de setembre, en el tren de les 17h51. Diu que podrà estar a Tortosa fins el divendres de matí.

⁸⁰⁷ Carta d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma de Mallorca 14/9/1903.

⁸⁰⁸ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover. Tortosa 26/4/1905. N^o document 214, capsa 050 dins *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸⁰⁹ Carta d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma de Mallorca 10/4/1906.

⁸¹⁰ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover. Tortosa 12/10/1906. N^o document 036 capsa 008 dins *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

ho al Dr. Schäel -entenent implícitament que, com es tracta d'un treball conjunt, aquest ho podrà presentar en nom de tots dos-. Per aquest motiu li demana que Mestre ho enviï a *Ca'n Verdaguer (Rambla centre, 5- Barcelona) y prou que'ls aprofitarem, si Deu ho vol.*⁸¹¹

L'estat de salut de Francesc Mestre, sumat a la plena confiança que aquest té amb mossén Alcover i amb Bernard Schädel fa que, en no poder assistir al Congrés per presentar personalment aquest treball, l'enviï a l'adreça indicada. A partir d'aquest moment, no sabem que passa amb aquesta ponència, ni a mans de qui va a parar. El que sí podem afirmar és que no va ser presentada ni publicada en les actes d'aquest congrés amb el seu nom.

Un silenci epistolar de dos mesos separarà el final del *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* de la següent carta entre Alcover i Mestre. Datada a finals de 1906,⁸¹² Mestre comenta com l'esmentat Congrés ha *suposat una revolució filològica qu'ha sorprès al mon sencer* i que els alemanys senten admiració i respecte pel treball que està portant a terme Alcover. Li diu que ja te els listats de paraules acabats i que ara els està fent passar en net per un *escrivent de "bona lletra"*. També li esmenta que *l'amich Mr. Saroïhandy* li ha demanat una còpia del *Llibre del Pastoret de Tortosa* -que Mestre va descobrir a Cantavella- i que ja ha extret el vocabulari d'aquest llibre, per integrar-lo dins les cèdules que li ha de remetre a Alcover.

Curiosament, ni la ponència de Mestre-Schädel ni la figura d'aquest darrer seran mencionats ni en aquesta, ni en cap altra carta de Mestre.

Acabat el Congrés, es comença a percebre com els corresponsals i col·laboradors del *Diccionari* van seguir les normes de gramàtica, lexicografia i fonètica que es van publicant dins del propi *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, donant, d'aquesta manera, consistència i unitat metodològica a tot el conjunt.

Seguint aquesta metodologia i adreçant-se a tots aquells catalans que volen escriure correctament la seva llengua, Bernard Schädel publicarà l'any 1908 el *Manual de fonètica catalana*;⁸¹³ un manual que segons diu el seu autor, proporciona les eines manuals i de comprensió que qualsevol pot aprendre a utilitzar i cita, molt especialment, als col·laboradors del *Diccionari de la Llengua*

⁸¹¹ Carta d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma de Mallorca 20/10/1906.

⁸¹² Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover. Tortosa 11/12/1906. N^o document 213b, capsa 050 dins *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸¹³ SCHÄDEL, B.: *Manual de fonètica catalana*. Cöthen (Alemanya). Otto Schulze Verlag 1908.

Catalana, afegint que per a l'elaboració d'aquest treball ha comptat amb la inestimable ajuda de Mossén Alcover, que s'encarrega d'enllestir la *forma externa d'aquest Manual i de traduirne bossins de l'alemany en català i d'unificar-hi l'ortografia*.

L'any 1908 ja han començat les desavinences dins del bisbat de Tortosa per l'ús del català en el catecisme, en els actes religiosos i dins del capítol de la catedral; un debat que com podem veure en l'apartat *poders i esglèsia* acabarà amb la divisió de la curia dertusana i una gravíssima crisi dins la diòcesis de Tortosa. L'inici de tot plegat esdevindrà d'un *Estracte del estudi sobre Pronunciació Llatina* publicat per Antoni Mª Alcover:⁸¹⁴ *Se'n ha feta una escampada per tot el Bisbat y per fora*.

Tomàs Bellpuig explica en una carta dirigida a Antoni Mª Alcover que al Seminari de Tortosa, teòricament, *tots hi estan ab les doctrines de "l'Estudi" pero fins a la practica no pujen només que pochi capellans, los estudiants deixebles meus y alguns pochi més*. Que el Dr. Pascual Cabedo, catedràtic d'aquest Seminari, s'ha enamorat de *l'Estudi* i, per aquest motiu, s'ha subscrit al *Bolletí*.⁸¹⁵

Bellpuig li demana a Alcover si li podria donar una prova convincent de que la *g*, la *c* i la *t* en llatí, quan van davant dues vocals, han de tenir la mateixa pronúncia que tenen en català i el so exacte de la *x*. Bell puig vol utilitzar les recomanacions d'Alcover per a les seves classes al Seminari de Tortosa, segur de poder imposar aquest criteri a la resta de companys *y fer que d'aquí endavant tot lo mon pronuncii com Deu mana, sense "ceceos", ni esforços de gola com los moros*.⁸¹⁶

Sembla ser que, respecte de la pronúncia llatina catalanitzada, dins del seminari dertusà, Bellpuig no ha trobat més que un enemic entre el professorat. Paralelament, Tomàs Bellpuig està portant a terme les correccions de la primera edició del seu treball *L'Art d'escriure bé*.⁸¹⁷

⁸¹⁴ Es refereix a l': *Estracte del Estudi sobre pronunciació Llatina publicat pel M.I.Sr.Dr.D. Antoni Mª Alcover al número de maig-juny del 1908 (T.IV N.4) del "Buletí del Diccionari de la Llengua Catalana" fet ab permís del autor per LA VEU DE LA COMARCA de Tortosa. Impremta de Francisco Biarnés. Tortosa 1908.*

⁸¹⁵ Carta de Tomàs Bellpuig a Antoni Mª Alcover. Tortosa ?/?/1908. N^o document 092, capsa 047. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸¹⁶ Carta de Tomàs Bellpuig a Antoni Mª Alcover. Tortosa 17/2/1908. N^o document 085, capsa 047. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸¹⁷ L'edició feta l'any 1972, a cura de Joan B. Manyà, situa la primera edició d'aquesta obra l'any 1913 – *quan sortiren les normes ortogràfiques fixades per l'Institut d'Estudis Catalans-*, ambientant aquesta decisió en una anecdòtica passejada cap a Mig Camí de Tomàs Bellpuig i varius professors del Seminari

Francesc Mestre continua amb el seus problemes de salut visual i estomacal. Tot i això, li notifica a Antoni Mª Alcover que té més de 5.000 noms escrits amb la seva correspondència catalana i castellana *y ab la seua corresponent definició*. Assenyala que ha escrit aquestes paraules en llistats i que, donat el seu estat de visió, és l'única manera en que ho pot portar a terme amb èxit. També, li fa saber la intenció de fer el possible per enviar-li escrites en cédules.⁸¹⁸ Alcover li respon que no s'amoini, que ja se'n cuidarà de fer-ho ell.

El vint-i-cinc de maig de 1910 Francesc Mestre li envia a Alcover el seu *Vocabulari català de Tortosa* per a que l'integri dins de l'obra del *Diccionari*. La mort de Marià Mestre i Sans -pare de Francesc Mestre- i la prohibició de parlar en català dins de la Seu de Tortosa, seran els continguts dels que es parla en la correspondència dels dos anys següents, fins arribar a la data del divuit de juliol de 1912, quan Alcover escriu a Mestre per notificar-li que en el proper *Bolletí* es publicarà *el Vocabulari tortosí que vostè ens envià anys enrera, perquè an el Dr. Griera li ha agradat molt*.⁸¹⁹

Agraint-li l'atenció de publicar el seu *Vocabulari*, Mestre li comunica que es troba prenent les aigües a les *Fonts de Sant Roc* de Paüls i que val la pena esperar el seu retorn a Tortosa puig allà hi te més de dos-cents noms castissos que ha

Diocesa. Aquesta errada de Manyà, s'ha mantingut en la major part de la bibliografia que tracta aquest tema.

En la carta anteriorment esmentada en el text -datada el febrer de 1908-, Tomàs Bellpuig li està comunicant a Antoni Mª Alcover que les observacions que aquest darrer li ha fet en una targeta postal, seran corregides immediatament en l'edició que està preparant de *l'Art d'escriure bé*.

Quan surt aquesta Primera edició de l'any 1908, Manyà es trobava a Roma i, pel que sembla, no s'assabenta de la publicació d'aquest treball. De fet, d'aquest llibret se'n faran 5 edicions: la primera, que acabem de citar, és la de l'any 1908; la segona edició, en la que s'esmenta que s'ha acomodada a les *normes ortogràfiques* de l'*Institut d'Estudis Catalans*, és la del 1913 -impresa a Tortosa en l'establiment tipogràfic dels germans Querol-. De la tercera i quarta edicions, de moment, no n'he pogut consultar cap exemplar, tot i que, en una targeta postal de Tomàs Bellpuig dirigida a Francesc Mestre, de 12/7/1919, es parla d'una edició feta aqueix mateix any. Finalment, la cinquena edició, serà publicada per la *Secció femenina* de la *Lliga Comarcal Republicana* -de la que n'és depositària la professora d'aquesta *Secció femenina* a Tortosa, Maria de la Cinta Sabaté, al seu col·legi de la Mare de Déu de la Cinta-. Aquesta darrera edició s'imprimeix a Tortosa en l'impremta Moderna d'Algueró i Bages l'any 1934.

⁸¹⁸ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover. Tortosa 15/1/1910. N^o document 216, capsa 050. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸¹⁹ Carta d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Mallorca 18/7/1912 i carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover 20/7/1912. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 44. Carta de resposta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover, Pauls 20/7/1912. Núm document 217, capsa 050 dins *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931)* a cura de Maria Pilar Perea, Palma: Editorial Moll, 2008. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 45.

anat replegant després d'haver-li remés el vocabulari. En rebre la carta de Francesc Mestre, Alcover suspèn la publicació del *Vocabulari* fins haver rebut els mots que aquest vol afegir.⁸²⁰

El tretze d'agost de 1912, Mestre comunica a Alcover que ja ha tornat dels banys, que ha començat a posar en net les cèdules noves i que n'hi ha quatre-centes que no figuren en lo *Vocabulari* que li va remetre.⁸²¹ *Ans de remetre-les, li agrahiré'm fasse el favor d'anotarme la "darrera paraula" que figura "al peu" de cada una de les lletres del meu "Vocabulari.* Mestre va fer còpia alfabètica d'aquests llistats, però, es va descuidar de copiar les paraules afegides a darrera hora en l'original. Per aquest motiu i per a no repetir cap mot, necessita saber la darrera paraula de cada lletra *y fará la faena mes ben feta. La majó part de les paraules arreplegades son d'una importancia extraordinaria y crech que algunes d'elles li sorprendrán per la seua puresa.* També li demana si sap el nom català de la flor anomenada pels castellans, *siempreviva*, ja que quan ha anat espigolant paraules per aquelles muntanyes mai ha pogut trobar la denominació d'aquesta planta en català. De fet, dies enrera, *corrent senderes y muntant cingles (sempre en la fló a les mans) vaig trobà un pastó vell y'm va di que son yayo ne dia "masanella". ¿La coneix V. aixis?*⁸²²

Mestre li parla dels seus esforços per escriure, li detalla que ja no pot tancar les "a"; que cada dia es troba més malament i que no pot llegir la lletra impresa, *ni petita ni gran.* L'únic treball que fa es el filològic, *tan per l'amor a la nostra hermosa llengua com per l'afecte y devoció que sent al devant seu y de la seua magistral obra.* Passa l'estiu treballant amb les paraules que s'han d'afegir al *Vocabulari* i li explica a Alcover que aquesta és una tasca feixuga perquè busca per a cadascuna d'elles la seva correspondència al català -d'ús corrent fora de Tortosa, *dins de Catalunya-* i al castellà. Explica que l'estat dels seus ulls és molt lamentable: *tot m'ho han de "cantar" perquè yo sols veig boyres.* Tot i això, ell continua escrivint *y encara sense sabé ahont poso la ploma: de llegí res.*

Mestre adverteix a Alcover que el vocabulari que li envia no està per ordre alfabètic estricta i com pels seus problemes de visió no pot posar les paraules sota

⁸²⁰ Targeta postal d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma de Mallorca 24/7/1912. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 46.

⁸²¹ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover. Tortosa 13/8/1912, n^o document 219, caps 050. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸²² En aquesta època Mestre es va fer acompanyar a les muntanyes del Port, per *dos pràctics* pagats per ell, *per a recollir les plantes que allí es crien* i classificar-les dins d'uns fulls de paper d'estrassa i consignar -hi en ells el nom vulgar i les seves propietats i la finalitat per a la que son utilitzades en aquesta zona.

la seva respectiva lletra, li envia les noves paraules en paperetes individuals; que aquest és un treball que encara pot fer. Respecte de la resta del *Vocabulari Català de Tortosa* que ja està en mans d'Alcover enviat en forma de llistats, Mestre proposa utilitzar un escriptor que, per compte propi, es pugui encarregar de copiar-ho en paperetes i ordenar les cites *y les que yo enviaré a V. tal com deu ferse*.⁸²³

Alcover li respon⁸²⁴ comunicant-li que les paraules que Mestre li ha enviat en llistats, estan sent posades en cédules per un dels col·laboradors i que publicaran un article en el *Bolletí sobre el vocabulari cabra*, com a mostra del que serà el futur diccionari. També li demana a Mestre, per a completar *el cabal que ja tenim dins la calaixera*, que li envii el vocabulari sobre cabres; ésa dir: *els diferents noms de les classes de cabres que hi ha dins la regió de Tortosa, els noms de les cabres segons sien mascles o femelles, quant tenen un, dos o tres o més anys, segons si crien o no crien, si duen llet a les dues mames o a una solament o més a una que a l'altra, si tenen o no tenen banyes, etc. Ab una paraula: el vocabulari de cabres a Tortosa. Això ho hauria de tenir devers dia 14 ó 15 de setembre. Segur de que farà lo que puga. Li trasmet per endavant les més expressives gracies.*

A mitjans de setembre Mestre li remet a Alcover el *Vocabulari de cabres*,⁸²⁵ explicant-li les dificultats que ha trobat en localitzar-lo, ja que tots els pastors de la ciutat son joves i no poden donar-li la informació que necessita. Finalment, emprant el *camí de la serra*, ha aconseguit el seu objectiu: *Dos pastors vells m'han tret d'apuros, y aquí van los mots que a V. l'interessen*. També li diu que té enllestits els 500 mots que s'han d'afegir al *Vocabulari de Tortosa* i que *dins del mes que són, si deu ho vol, se posarán en cédules y'ls remetré*.

Mestre compleix la seva paraula i el 10 d'octubre li envia a Alcover un paquet certificat amb 502 *cédules del llenguatge vivent, com a remanent de les que fa temps vaig enviar-li*, a més de 234 cédules *-lletres A i B-* de paraules antiquades recollides durant la dècada de 1890 i dels documents i llibres antics de Tortosa, de l'època en que va estar ordenant i catalogant diversos arxius de la ciutat.

⁸²³ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover. Tortosa 19/8/1912. N^o document 218, caps 050. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...*

⁸²⁴ Targeta postal d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma de Mallorca 24/8/1912.

⁸²⁵ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover. Tortosa, 11 de setembre de 1912. N^o document 220, caps 050. A: *Epistolari d'Antoni M. Alcover...* En una carta de resposta -Palma de Mallorca, 16 de setembre de 1912- Antoni Mª Alcover li confirma a Mestre haver rebut l'esmentat *Vocabulari de cabres*.

Mestre confessa estar cada dia més enamorat de la morfologia *del nostre modo de parlar y de la fonética també, salvant la malahida “ch” castellana y’l mot “hasta” per “fins” que tan sovint pronunciem*. Li comenta que si tingués millor la vista, es defensaria de l’acusació de que a Tortosa es pronuncia “a la castellana” i que la “e” ho es sempre. Per a rebatreu, utilitza com a exemple els mots: *aixèrrit* i *aixerrit*; *benèyt* i *beneït*. Això mateix passa amb el sò de la “o”, posant com exemple: *sóch*, *sòch*, *mót* i *mòt*.

A Barcelona es diu que a Tortosa no es pronuncia mai la “v” i que sempre s’utilitza la “b” castellana. Mestre ho nega aludint als mots: *verga*, *vergella*, *anava*, etc. Per a ell la “x” entre dos vocals es més suau i més melosa que a l’Empordà i a Girona. La “j”, a Tortosa, és més enèrgica; més robusta i més forta que a les comarques de Barcelona. Es pronuncia sempre; tan si va al començament de la paraula, com si va al mitg. Posa com exemple: *jamay*. A Tortosa es pronuncia “*metje*” i “*fetje*” tal com sona i no com la pronuncien els barcelonins que *d’un metje en fan un metxe*.

A banda de la morfologia i de la fonètica, aquesta carta és molt interessant ja que en el seu contingut es parla un tema molt discutit: si algú li estava fent aquesta feina o l’ajudava a fer-la, a causa dels seus problemes visuals.⁸²⁶ Mestre ho explica molt clarament, quan justifica el retard en l’enviament de les cèdules a Alcover: *Si hagués trobat, qui me les hagués copiades haurien anat mes*

⁸²⁶ Àngela Buj apunta cap aquesta possibilitat, afegint que es pot tractar d’una redacció conjunta a: *El Vocabulari Català de Tortosa, de Francesc Mestre i Noè. Una anàlisi lexicogràfica. Pròleg de Joaquim Mallafre*. Edicions Cincorres Club C.B. Tortosa, 2000. Amb una reproducció facsímil del Vocabulari de F. Mestre i Noè de la segona edició d’aquest vocabulari a cura de Lluís Mestre i Rexach.

En aquest sentit, val a dir, que aquesta carta i d’altres, a més de diverses anotacions de Mestre, desmenteixen amb rotunditat aquesta possibilitat. També es desmenteix a l’analitzar els esborranys de tots els seus escrits: sempre en quartilles, del seu puny i lletra -escrits amb plomí i tinta del mateix to- on les paraules es van fent més grosses a mesura que va perdent la vista.

Molt probablement, la Sra. Buj desconeix el procés de recollida del vocabulari recopilat per Mestre i els diferents orígens -lingüístics i documentals- dels mots que Mestre i Alcover testimonien a través d’aquesta correspondència. Per altra banda, cal aclarir -i d’això Mestre en parla abastament en notes i articles- que moltes de les lectures en veu alta corrien a càrrec del seu fill Ernest, a qui ell havia ensenyat a llegir i escriure en català des de ben petit. La seva dona Enriqueta també va aprendre a llegir el català de la mà del seu marit Francesc, per fer-li de lectora, però, el seu paper es limità a això.

No serà fins als inicis de la dècada de 1930 -14 anys després de la publicació del *Vocabulari català de Tortosa*- quan la seva jove -Enriqueta Reixach i Sentmartí- educada al Lluçanès en llengua catalana, li farà de secretaria personal i mecanògrafa. La seva feina es limità a passar-li a màquina els seus escrits, cartes i esborranys, així com els seus dictats.

prompte. Per desgracia son aqui comptats els homes que sàpiguen escriurer en català⁸²⁷ y aquestos tenen tanta feyna com jo.

Lo fer jo aquest treball m'ha costat "rots de sanch" per la dificultat que tinch en escriurer. La mitat de les coses les faig a palpentes. Lletra impresa no'n veig cap; tot m'ho han de llegir.

De tots modos, dono gracies a Deu d'haverho pogut acabar, encara que no siga mes que per alló de : "faena feta no hi ha destorb".

Si li semblen bé les cédules de paraules antiquades, ja farà favor de dirrho, aixis com també si s'han tret may cédules de les "Costums de Tortosa".

Tanmateix, en el contingut del carteig entre Mestre i Alcover podem veure que, tot i que Mestre li indica i li insisteix a Alcover, que aquella paraula o lletra determinada, té o no té ús a la Comarca de Tortosa, Alcover és qui pren la decisió final, a banda dels consells i de les opinions de Mestre.⁸²⁸

Com ja he comentat anteriorment, des de 1910 Francesc Mestre serà Conseller Vocal i Secretari de la Junta del Consell de Provincial de Foment de la província de Tarragona. Dins d'aquest Consell, Mestre trobarà poques oportunitats per incidir en l'ús de la llengua catalana, tant en la dinàmica de les Juntes, com en l'aixecament de les actes o en altres àrees de la seva competència, en tots els casos regides per l'estricta i únic ús de la llengua castellana. Potser l'únic cas, sigui la proposta feta per ell en la sessió del 12 de novembre de 1912 -secundada per Ramon Vidiella, Bonaventura Fonts i Clariana, i Ferrer Jové - en la que planteja la impressió de diversos exemplars de fulls murals amb les fórmules dels insecticides per a combatre les malalties i les plagues que assolen plantes, arbrat i ramaderies d'aquesta província. El seu objectiu és el l'enviament gratuït d'un exemplar de cadascuna d'aquestes fórmules –redactat amb l'idioma del país- *a les alcaldies, sindicats agrícoles i a totes aquelles associacions, que amb aquesta finalitat, es trobin constituïdes en aquesta província*, amb una doble finalitat: poder arribar al major nombre possible d'agricultors i de ramaders, al temps que es facilita la lectura i el coneixement dels ingredients que han d'utilitzar per a l'elaboració de cadascuna d'aquestes fórmules. S'acorda la proposta i es nombra

⁸²⁷ A les escoles de la comarca de Tortosa -públiques i privades- només s'ensenyava a llegir i escriure en castellà.

⁸²⁸ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover, Tortosa 10/10/1912. Núm document 221, capsa 050 dins *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931)* a cura de Maria Pilar Perea, Palma: Editorial Moll, 2008. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 47. Targeta postal d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma 18/10/1912. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 48.

una ponència formada pel president -Elias de Molist-, pels consellers Francesc Mestre i Ramon Vidiella, per l'enginyer en cap del servei agrònom -Joaquim Bernat- i l'inspector provincial d'higiene pecuària -Martí-. Francesc Mestre també proposarà la comunicació d'aquest acord al Consell Provincial de Barcelona, per a que s'acullin a aquesta fórmula i l'aprovin en Consell.

Aquests son uns anys en els que l'enrarament al voltant de l'ús del català en els actes públics a Tortosa, es veurà enaltit per la influència d'una part del clero d'origen castellà, que ha iniciat un moviment contrari a la llengua catalana. En parer de Mestre, aquest moviment no es nou a Tortosa. Explica que quan ell va fundar el *Centre excursionista de Tortosa* no va poder registrar-lo amb el nom de *Centre Excursionista Català*, *Catalanista* o de *Catalunya*, *per la guerra que es fa aquí a tot lo que es fa en aquest sentit*. Un centre que, a pesar dels esforços realitzats, tancarà les seves portes l'any 1910 per manca d'ambient.

Dins d'aquest context, l'any 1911 es portaran a terme els actes d'homenatge al Mestre Felip Pedrell i Sabaté a Tortosa -durant els dies 28, 29 i 30 d'octubre- i a Alcanar⁸²⁹ -el dia 1 de novembre- dels Francesc Mestre en serà el Secretari de la Junta Executiva.⁸³⁰ Uns actes programats única i exclusivament en llengua castellana i que, segons ens explica el propi Francesc Mestre la seva col·laboració no tan sols resultà activa,⁸³¹ sinó que orientà a la festa en sentit catalanista, *fins a l'extrem de pregar a l' eminent musicògraf en lo banquet fes lo discurs en català a l'objecte que trobés imitadors i de poc en poc lo nostre poble s'avesés a fer-ho*

⁸²⁹ Homenatge a Felip Pedrell Alcanar 1/11/1911. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.5.FOTOGRAFIES. APÈNDIX 3.

MESTRE I NOÉ, F.: *L'Homenatge a Pedrell*. LA VEU DE CATALUNYA 27/9/1911, p.1.

⁸³⁰ La Junta executiva estava formada per: Josep de Cid (alcalde), Joan Moreira i Ramos (director de l'Orfeó Tortosí), Daniel Nivera i Mestre (degà del col·legi d'advocats de Tortosa), Francesc Mestre i Noé (publicista), Francisco Muñoz del Castillo (advocat i banquer), Francesc Roig i Navarro (Diputat provincial), Josep Rufo Franquet (advocat), Joan Cachot (advocat), Domènec Grego i Vidal (comerciant), Enric Sebastià Besora (advocat), Alfred Caminals (procurador), Damià Llobart (comerciant) i Ramon Fatta (del comerç).

⁸³¹ Ell cercà bona part del finançament per fer aquest acte a través de les adhesions i, també, amb aportacions més quantioses com és el cas d'algunes diputacions provincials.

Carta que Francesc Mestre adreça a Enric Prat de la Riba -President de la Diputació de Barcelona, en nom de l'alcalde de Tortosa i de la Junta executiva del Homenatge al mestre Felip Pedrell. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 37. El President de la Diputació de Barcelona -Particular-. Carta d'Enric Prat de la Riba a Francesc Mestre, Barcelona 4/10/1911. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 36. Carta de Rafael Garcia a Francesc Mestre, Lleida 16/10/1911. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 38.

així, sense cap violència. Val la pena aclarir, que la major part de la Junta organitzadora havia rebutjat que la totalitat de l'acte es portés a terme en català. Només la persistència de Mestre, amb l'ajut de Joan Moreira i la complicitat del propi Pedrell, trencaran la imposició lingüística d'aquest acte.⁸³²

L'any 1913 es publiquen les normes adoptades per *l'Institut d'Estudis Catalans*. Aquestes venen signades per: Antoni Mª Alcover, president de *l'Institut de la Llengua Catalana*; Miquel A. Fargas, president de *l'Institut de Ciències*; A. Rubió i Lluch, president de *l'Institut Històric Arqueològic* i president de torn de *l'Institut d'Estudis Catalans*; J. Massó-Torrents; Josep M. Bofill; Joaquim Miret i Sans; Lluís Segalà; Frederic Clascar, Pbre.; E. Terrades; Eugeni d'Ors; Josep Carner; Josep Pijoan; Pere Coromina; Pompeu Fabra; Josep Puig i Cadafalch; Miquel dels Sants Oliver; Ramon Turró; Agustí Pi Suñer i Guillem de Brocà.

Amb motiu d'aquesta publicació, Enric Prat de la Riba escriu un article on justifica l'existència i la necessitat d'aquesta normativa. Per a ell, una llengua en estat natural, *sense conreu literari*, no és més que un conjunt de dialectes i de formes de llenguatge diferents i heterogènies, lligades per una certa unitat de lleis gramaticals. *L'observador poc preparat o apressat* creu trobar-se davant de de llengües diferents, ja que es troba amb variacions fonètiques, del lèxic i de les desinències. Tan sols l'investigador filòleg pot descobrir sota les múltiples variants una unitat interna que permet classificar-les com a variants dialectals d'una mateixa llengua.

Si una llengua es manté al llarg dels segles en un estat d'incultura, segons Prat de la Riba, o mor absorbida per una altra llengua dominant, o mort trosjada per la pròpia descomposició interna, en forma de variant dialectal. Amb aquest esmicolament es trenquen els vincles que mantenien la unitat de l'idioma original i els dialectes son percebuts com llengües diferents, posant com a exemple els antics pobles americans on s'han format dins les *fronteres d'una mateixa raça, innombrables llengües, tantes quasi com pobles o famílies*.

Prat de la Riba creu que les llengües sorgeixen de l'anarquia dialectal i que aquesta, només pot desembocar en la descomposició i en la mort, fent-se inútil per al cultiu literari. Està convençut de que l'obra cabdal d'un poble així com la consagració de la nacionalitat, passa, forçosament, per la creació d'una llengua literària: *Quan del conjunt de dialectes d'una llengua en sobresurt un i s'enlaira sobre els altres, i dona forma a les creacions literàries i filosòfiques i jurídiques de*

⁸³²Senado particular. Carta de Leonci Soler i March a Francesc Mestre. Mas Calvet de S. Salvador de Guardiola 24/10/1911. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 39.

la raça, aquella llengua en estat natural de que parlàvem, aquella incoherent munió de parlars dialectals, queda articulada, és convertida en una unitat vivent, en un centre de relligament i coordinació i depuració de totes les formes lingüístiques de la raça, de tots els seus dipòsits seculars, de totes les riqueses atesorades en els seus dialectes. Allavors l'activitat dialectal, que sempre continua, deixa d'ésser un perill, ja no pot portar a la trituració de la llengua. Ja, en comptes de matar-la, la tonifica, com els aires del camp tonifiquen la sang de les ciutats.

Per a Prat de la Riba, s'ha d'acabar la semi-anarquia en que està immersa la llengua catalana, on cada escriptor té una llengua, una gramàtica i una ortografia pròpies. Donat que el català no ha pogut tenir l'evolució normal de les altres llengües llatines, en no haver tingut en els segles del Renaixement, ni tampoc, a dia d'avui, un Estat que imposi o pugui imposar des de dalt una normativa, *donem-nos-les espontàniament, lliurement, nosaltres mateixos per aclamació, per patriòtica renúncia de totes les preferències individuals o d'escola; establím-les per unànime plebiscit de tots els catalans.*

Per a preparar i fer possible aquest plebiscit, es crea la Diputació de Barcelona, l'Institut de la Llengua Catalana i l'Institut d'Estudis Catalans. Totes aquestes institucions tenen encomanada una tasca molt complexa que afecta la vida i la difusió de la llengua catalana. A la Diputació se li assenyala la missió d'estudiar i de votar, amb la intervenció de tots els elements de *l'Institut*, normes ortogràfiques per a la llengua catalana al voltant de les que es pugui fer la convenció i la unitat desitjada.

Amb aquesta normativa de l'any 1913, Prat de la Riba considera que, per primer cop, s'acompleix la missió d'unificar l'idioma i que la resposta de tots els catalans ha de ser la de depositar preferències personals, conviccions, hàbits, repugnàncies, arguments i discussions, acceptant *resoltament, unànimement, devotament aquestes normes*. Amb aquesta regulació, la llengua catalana adquireix la primera de les unitats que una llengua culta necessita: la unitat ortogràfica. El fet d'acceptar aquestes normes de manera unànime, per a Prat de la Riba, és un exemple de solidaritat i de patriotisme *que'ns disciplinarà i enfortirà per a més difícils empreses*. En aquest sentit, explica que els homes que formen *l'Institut* han hagut de renunciar *a hàbits i amors de tota la vida; grans escriptors, molts d'ells, en el moment solemniat de la renúncia a les formes ortogràfiques de que estan vestides les seves obres, han sentit en lo més íntim de la seva ànima el dolor de la ruptura amb la seva tradició personal i amb la tradició dels seus companys i la dels seus predecessors, de la seva mateixa escola*. Prat assegura que tots ells

s'han sacrificat patriòticament per un bé superior: el d'una sola ortografia nacional.

Curiosament, i això ha portat a confondre a molts investigadors, no serà fins el 21 de gener de 1913 que *l'Institut de la Llengua Catalana* -sota la presidència d'Antoni Mª Alcover i el Secretariat de Josep Carner- quan Francesc Mestre porta ja més d'una dècada treballant com a corresponsal en l'obra del Diccionari, el saludi, *per primera volta com a col·laborador del DICCIONARI DE LA LLENGUA CATALANA*.⁸³³ Aquests són uns moments en els que la discussió sobre la pronúncia del llatí continua ben oberta, fins al punt que el Papa s'hi ha hagut de pronunciar; uns moments en els que Francesc Mestre acaba de publicar el seu opuscle *Els tortosins per Tortosa*⁸³⁴ i es torna a parlar de la publicació del *Vocabulari Català de Tortosa*, edició que, aquest cop, Alcover ha posat en mans de Pere Barnils.⁸³⁵

La publicació de *les Normes* està causant molt rebombori, especialment, entre els supervivents de la generació dels primers Jocs Florals, els escriptors consagrats i el clero tradicionalista. El fet de seguir-les o no seguir-les; de adoptar-les en major o menor mesura, provocarà més d'un mal de cap a la resta d'escriptors i periodistes. Aquest és el cas de Francesc Mestre i el seu particular *calvari* entre dues personalitats carismàtiques de caràcter fortament accentuat: Jaume Collell i Antoni Mª Alcover. El primer frec vindrà de la mà de la publicació d'un article de mossèn Collell a la *Gazeta de Vich*, atiant contra les *barbaritats normatives*, al que mossèn Alcover respon amb quasi nou pàgines publicades en el *Bolletí del Diccionari* amb el títol *¿Cambi o camvi?*⁸³⁶

El que fins llavors ha estat una entranyable amistat entre companys sacerdots que comparteixen sensibilitats envers la cultura i la llengua de la seva terra,

⁸³³ Carta de l'Institut de la Llengua Catalana a Francesc Mestre, signada per Josep Carner i Antoni Mª Alcover. Barcelona 21/1/1913.

⁸³⁴ En el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* Tomo VIII n^o3, setembre-octubre de 1914 -dins l'apartat *Notes bibliogràfiques*- es parla d'aquest llibre i s'explica que Mestre *és dels qui han tengut el bon sentit d'adoptar les "Normes Ortogràfiques" de "l'Institut d'Estudis Catalans" per anar a la "normalització ortogràfica", tan convenient an el català com a tota la llengua*. Aprofitant l'avinentesa, Alcover li recrimina -en públic- algunes *cosetes* que, en el seu parer se li escapen, però, com podem veure en la correspondència, Mestre, que coneix be a Alcover, evita aquest assumpte i li dona les gràcies per la publicació d'aquesta nota biogràfica en el *Bolletí*.

⁸³⁵ Carta de Francesc Mestre a Pere Barnils, Barcelona. 31/7/1914. (IEC. Corr SF1914-0033-1; 0033-02; 0033-03; 0033-04). Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 52.

⁸³⁶ *Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana* Tomo VIII n^o4, novembre-desembre de 1914, p.206-214.

esdevindrà, de sobte, en un xoc de dives que espolsen les seves divergències en públic i amb una manca total de tacte i de consideració.

Francesc Mestre es troba al vell mig d'aquest polvorí i li dol profundament aquesta situació entre els seus vells amics. Ha parlat, de manera separada i en privat amb tots dos, entén els raonaments que li donen un i l'altre. Ell vol tenir un criteri propi abans de donar cap més pas i, per aquest motiu, porta a terme una "investigació acústica", entre els tortosins de soca-rel, amb la que pretén esbrinar com pronuncien l'esmentat mot.⁸³⁷

En una carta dirigida a Alcover, Mestre li expresa el seu dolor respecte la manca de cohesió que els catalans haurien de tenir i, així, ajudar als homes de *l'Institut*. Explica, que quan se van publicar les *Normes*, ell les va adaptar -sense protesta- *per disciplina i per raons que'n dit document s'exposaven*. Amb un to més conciliador degut al que, al meu entendre, ha estat una diplomàtica "tocada de crostó" de Mestre, Alcover li respon amb una carta de resposta datada a Palma el dos de març de 1915,⁸³⁸ on li comenta el seu punt de vista sobre la desunió que hi ha respecte de les *Normes*.

L'altra cara d'aquesta mateixa moneda és l'amistat entre Jaume Collell i Francesc Mestre; una amistat que ve de molt antic i que perdurarà fins la mort del primer.⁸³⁹ Tot i això, no ens hem de confondre; Jaume Collell no es mourà ni un sol mil·límetre respecte del que pensa de les *Normes de l'Institut* i, molt

⁸³⁷ Carta de Francesc Mestre a Antoni Mª Alcover, datada a Tortosa 20/02/1915. Núm document 226, capsa 050 dins Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931) a cura de Maria Pilar Perea, Palma: Editorial Moll, 2008. Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 53.

⁸³⁸ Carta d'Antoni Mª Alcover a Francesc Mestre. Palma 2/3/1915 Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 54.

⁸³⁹ Tot desconèixer, encara, la data exacta en que es van conèixer Jaume Collell i Francesc Mestre, si que podem confirmar que aquesta es remunta, al menys, a la segona meitat de la dècada de 1880, tot i que fora molt possible que es produís abans, donades les estretes relacions de Collell amb Tortosa i, molt especialment amb mossèn Enric d'Ossó i la seva obra Teresiana de la que Collell en dirigirà la seva Arxiconfraria fins al darrer dels seus dies.

La relació Mestre-Collell s'estretí a partir de 1917, moment en que Ernest Mestre i Ferrús, fill de Francesc Mestre, serà destinat al Lluçanès com a veterinari. Allí coneixerà la que serà la seva muller i, allí també, es casarà i tindrà el seus dos fills. Les visites i les estades perllongades de Francesc Mestre i la seva muller al Lluçanès, passaran sempre per una visita a l'amic Collell i per la participació d'aquest, en els esdeveniments familiars al Lluçanès. Així doncs, no es d'estranyar que Jaume Collell li parli a Mestre amb tanta franquesa i familiaritat, i li remugui afectuosament sobre les decisions gramaticals que Mestre ha pres; però, de cap manera s'hi pot enfadar.

menys, canviarà la seva argumentació gramatical envers la paraula *cambi*; una postura que defensarà fins al final dels seus dies.⁸⁴⁰

Finalment, l'any 1915 sortirà publicat el *Vocabulari Català de Tortosa* de Francesc Mestre i Noè, dins del Tomo III del *Butlletí de Dialectologia Catalana*.⁸⁴¹ En aquesta publicació Francesc Mestre adverteix que *lo present vocabulari no es complet*; hi falten les *quatre mil i pico de cèdules* que ell va enviar a Antoni Mª Alcover per a l'obra del Diccionari.

Les paraules que apareixen en aquest vocabulari han passat pel sedàs de l'Institut d'Estudis Catalans, que només ha triat aquelles paraules que, al seu juí, ofereixen alguna característica lèxica o filològica prou divergent del català central. Amb aquest mateix criteri, la Secció Filològica de l'Institut ha suprimit la correspondència castellana i les frases, adagis i cançons populars que Mestre havia transcrit al final de cert mots -amb el fi de millorar la seva comprensió- i, també, un extens glossari de paraules antiquades extretes de la documentació dels arxius de la ciutat de Tortosa. Tota aquest treball de Francesc Mestre no inclòs en l'esmentat *Vocabulari*, va quedar arxivat dins la cèlebre *calaixera*, per a que algun dia formes part del *Diccionari Oficial de la Llengua Catalana*.

Repassant els enviaments de cèdules de Mestre a Alcover, a dia d'avui, es pot confirmar que -a banda de les paraules eliminades per l'Institut d'Estudis Catalans- el nombre total d'aquestes, sobrepassarien les deu mil. Una part, -les que Mestre li va remetre en forma de llistats, i de les que, malauradament, ell no se'n va quedà cap còpia- van ser passades en net pels ajudants d'Alcover, sense que deixessin constància de l'autoria de Francesc Mestre. Així doncs, aquest *Vocabulari Català de Tortosa*, només representaria, aproximadament, un terç del treball que Francesc Mestre va realitzar per a l'*Obra del Diccionari*, com a col·laborador del mateix.

Penso que Francesc Mestre n'és conscient de tot això, però, el seu estat de salut visual no li permet poder complir correctament amb la metodologia que Antoni Mª Alcover ha establert per a l'elaboració de cada cèdula. El fet de que Alcover hagi hagut de contractar els serveis d'un passant que transvasi el contingut dels llistats de Mestre a "l'estàndard" de les cèdules -amb la despesa econòmica extra

⁸⁴⁰ Carta de Jaume Collell a Francesc Mestre. 2/2/1924 Veure DOCUMENTACIÓ ANNEXA.1. CORRESPONDÈNCIA ENVIADA I REBUDA APÈNDIX 77.

⁸⁴¹ L'any 1916 sortirà publicat un tiratge a part d'aquest *Vocabulari Català de Tortosa* -amb pròleg del Dr. P. Barnils-, encomanat pel propi Francesc Mestre i editat pel propi Butlletí. Posteriorment, l'any 1973, Lluís Mestre i Rexach -net de Francesc Mestre- reeditarà aquest *Vocabulari* amb una presentació a la contraportada de Joan B. Manyà.

que això suposa- és entès per Mestre com un acte de deferència i d'amistat d'Alcover cap a ell, pel que se sent molt agraït.

En la pàgina d'Advertència editada dins del seu *Vocabulari Català de Tortosa*, Francesc Mestre explica que *tot i haver-se donat incomplet a l'estampa*, aquest vocabulari representa un treball migrat que ell publica amb gust i perquè vol, en vida seva, deixar *hipotecades les paraules que brotaven dels meus llavis en la mes tendra sinceritat infantívola*. Ho fa amb la intenció de que el català de Tortosa no mori sota el jou d'un idioma estrany i corruptor, que l'ha a l'impuls de una ridícula vanitat de cortesia exòtica que tant contrasta ab lo nostre modo de ser i de sentir.⁸⁴²

L'any 1916, Francesc Mestre és nomenat Acadèmic Adjunt de L'Acadèmia de la Llengua Catalana i l'any 1917 presidirà la delegació de Tortosa de *Nostra Parla*.⁸⁴³ En aquests anys sortiran publicades les *Regles ortogràfiques* de la Reial Acadèmia de la Llengua Catalana -1916-; es reeditaran els *Consells pràctics per escriure en català així en lo Principat de Catalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya com en los Reialmes de Mallorca y Valencia*;⁸⁴⁴ i es publicarà l'*Ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans (accentuació gràfica i ortografia de lletres)*⁸⁴⁵ que ha estat extret del *Diccionari ortogràfic* que està a punt de sortir publicat, i que provocarà un daltabaix dins del món de les lletres catalanes. Tot això es explicat per Mestre en un article titulat *Executòries lingüístiques*.⁸⁴⁶ En aquest article, parla de *la meritíssima obra revolucionaria de Pompeu Fabra per a donar al nostre idioma una forma literària permanent* i de la natural resistència que aquesta obra ha trobat entre *alguns vells eminents escriptors* que no s'han pogut adaptar al nou ideal de catalanisme que ha ressorgit i s'entesten en defensar les varietats dialectals *amb totes les seves corrupcions i deformitats bi-lingüístiques*.

⁸⁴² MESTRE I NOË, F.: *Vocabulari català de Tortosa*. Barcelona 1916, p.1.

⁸⁴³ Vocals: Tomàs Bellpuig, Josep Mª Tuñí, Joan Abril i Guanyabens, Pau Vergés Zaragoza. Secretari: Rogeli Yerro Ventura.

⁸⁴⁴ Segona edició, Biblioteca Nova. Barcelona 1916.

⁸⁴⁵ Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Diputació 1917.

⁸⁴⁶ Aquest treball va ser escrit l'any 1929, per convida de la Comissió d'Homenatge a Pompeu Fabra -que aquell any complia 60 anys-. L'objectiu era publicar un llibre d'Homenatge que recollís tots aquests treballs i que l'any 1936 encara no s'ha publicat.

Mestre reconeix que el *noble afany* de Pompeu Fabra ho ha estat prou reconegut, ni agraït i que això no és d'estranyar en aquests temps de cordial discòrdia que estan vivint. Aquestes discrepàncies haurien d'avergonyar a tots els catalans, donat que tots estan obligats a treballar deixant de banda el seu amor propi, mirant només pel be d'una llengua que ha estat corrompuda durant els darrers tres-cents anys.

Mestre creu que per arribar a la depuració del lèxic i, més encara, a la unitat lingüística, abans cal estudiar el llenguatge viu *entre la gent del poble i'l llenguatge clàssic arcaic, si es necessari, per a incorporar-lo en substitució d'aquells mots que s'han introduït per inconsciència o per motiu d'invençions, descobriments científics o establiments d'origen foraster*. Pensa que la llengua, com la noblesa, té les seves arrels en l'executòria i que sense ella, *cap rei d'armes admet privilegis, ni l'existència de nissagues nobiliàries*. L'obra que finalment condueixi a la restauració de la llengua catalana, si be ha d'estar dirigida i orientada per les autoritats filològiques, finalment, no ha de ser un camp de la seva exclusivitat absoluta. Es necessària la intervenció de tots aquells que parlen una mateixa llengua, siguin quines siguin les seves variants locals o dialectals.

Francesc Mestre i Noè, com tots aquells que viuen i parlen un *català perifèric*, que les *normes* de Pompeu Fabra han exclòs de la oficialitat normativa de la llengua catalana que es vol imposar, tot reconeixent i respectant el treball d'En Fabra -a qui anomena com a *ben volgut amic*, a qui anima a continuar endavant, *amb la col·laboració sincera de tots-*, pensen que, amb la seva imposició, s'ha perdut la oportunitat de crear un corpus normatiu inclusiu, en el que tots els parlants actius que mantenen viva aquesta llengua s'hi puguin sentir còmodes i reconeguts. S'ha perdut, també, la oportunitat de la unió lingüística i, per tant, anímica, de tots els pobles que conformen els territoris de parla catalana i que, ara, senten que la seva llengua -la que els és pròpia i s'estimen- queda relegada a un segon terme a modus de forma dialectal no reconeguda.

Les escissions que aquesta falta de reconeixement produeix, en parer de Mestre, alimentaran l'anticatalanisme. Aquest aprofitarà aquesta manca de sensibilitat normativa, per a titllar-la de *centralista* i de *xenòfoba*, creant un nou sentiment excloent i apàtrida, emparat sota les denominacions: valencià, tortosí, mallorquí, rossellonenc... L'obligació d'escriure sota una normativa allunyada de la parla quotidiana, també allunya la gent i els pobles del sentiment cultural compartit que estava començant a prendre forma a través de l'obra del Diccionari Català, Valencià, Balear. Moltíssima gent s'hi havia implicat i se'n sentia partícip. Potser, per primer cop, hi havia una possibilitat real al voltant d'uns països

catalans, rics, diversos i plurals amb un sentiment, un reconeixement i una sensibilitat comunes.

Per a Francesc Mestre, aquesta oportunitat, única, s'ha perdut i el seu territori -les comarques de la diòcesis de Tortosa- son qui n'estan sofrint -en major grau- les conseqüències. Aquest territori ja ha patit l'esquarterament territorial, l'aniquilament lingüístic i la invasió de l'ideari nacional-castellà. Ara que tot aquest procés es trobava en un gens menyspreable grau de recuperació, *les Normes* arriben en un moment i una forma molt inoportunes.

Qui sap s'hi algun dia es tornaran a donar les condicions per al renaixement d'un paísos catalans en els que la seva llengua comuna no sigui un motiu de greuge. Ans al contrari, trobin en ella l'anima i l'esperit d'unió i de força per encarar junts un futur que ara sembla incert.

CONCLUSIONS

Francesc Mestre i Noè (Tortosa, 1866-1940) és el fruit de l'encontre de dues generacions: la dels fills de la Renaixença i dels Jocs Florals i la dels republicans de la Septentrina i del Pacte de Tortosa. Ell ha arribat al món en un territori en plena ebullició, on la guerra, les inundacions i les epidèmies estan fent estralls i on la vida de la seva gent no val res. Les decisions sobre aquest territori es prenen a Madrid i els interessos que determinen aquestes decisions no tenen res a veure amb els habitants que pateixen els seus efectes i les seves conseqüències amb acarnissament.

Durant la segona meitat del segle XIX, la comarca de Tortosa ha estat convertida en una mena de corda de cànem, a la que li han separat els cordons del seu trenat de manera violenta, amb un únic objectiu: que perdi la forma i la força originals. El resultat final és un encrespat de fibres vegetals, fàcils de repartir, però inútils per a donar-los-hi servei. Per a Francesc Mestre aquesta és, potser, la metàfora que millor descriuria el seu territori, tot i que ell hi veu possible un altre final si s'hi posa remei a temps.

Els anys passats a Barcelona són una prova de foc en la seva formació i en la consolidació dels seus idearis de país; del seu imaginari cultural i lingüístic. Amb vint anys te molt clar qui és, que és, quin és el futur que vol i com el vol viure.

Ell es troba molt a gust a Barcelona i, potser, la ciutat comtal li pot oferir un futur molt brillant, però te clar que de Barcelona estant, perdrà per sempre més la seva terra i la possibilitat de transformació que ell li desitja.

La comarca dertusana, política i socialment, es una olla de grills on la dinastia borbònica, les estructures d'Estat i el bipartidisme governamental han aconseguit fincar i arrelar la corrupció, el caciquisme i el cunerisme. Els conceptes català, catalanitat i catalanisme no existeixen ni en el vocabulari de la gent ni en el seu imaginari. Els que parlen la llengua de la terra ho fan en tortosí, xertolí, ampostí... viuen a la comarca de Tortosa i són tortosins, xertolins, roquetencs, ampostins, rapitencs... o són espanyols.

La part de població que està escolaritzada, ho està en castellà; la major part, només te estudis elementals o primaris i tot i saber llegir i escriure, no comprenen el contingut dels textos que llegeixen.

La recuperació identitària de les comarques de la diòcesis de Tortosa és l'objectiu a aconseguir i Francesc Mestre, sembla que tingui molt clar com fer-ho. El punt

de partida és Tortosa i la recuperació del sentiment de pertinença a aquesta terra. El segon pas és prendre consciència de que és Tortosa com a ciutat, com a comarca i com a territori històric; quin és el seu paper dins de Catalunya -passat, present i futur-; de com el sentiment de pertinença a la terra va estretament lligat al sentiment de país. En tercer lloc, un cop despertats els sentiments del seu estat letàrgic, arriba la presa de consciència de tot allò que és comú, de tot allò que agermana i uneix a la gent i als territoris: llengua, cultura, usos i costums, xarxes de relacions, creences...

Francesc Mestre dona les seves primeres passes un cop retornat a Tortosa, quan ja li ha pogut prendre el pols al territori i veu que les seves prioritats s'han d'encaminar vers la protecció de les darreres restes del patrimoni autòcton abans siguin destruïdes. Aquest camí el porta a organitzar els arxius de la ciutat, a vetllar pel patrimoni arquitectònic, arqueològic i històric; a planificar els orígens d'un museu dedicat a la cura i al cultiu del patrimoni i de la cultura autòctones; a recollir les restes del català de Tortosa que encara no s'han perdut i han aguantat, de forma inalterable, els embats de la contaminació lingüística i de la imposició d'idiomes forans.

Per a Francesc Mestre el catalanisme es una manera de veure, de tractar i de treballar el territori; una manera de viure i d'enfocar la vida. Aquest es un concepte apte per a tothom. Aquesta es una idea compatible amb tota mena d'ideologies no excloents. El seu punt de partida és un terreny erm amb traces molt notables d'hostilitat que poden ser suavitzades des de la quotidianitat i l'esbarjo. Per aquest motiu, el teatre, les cançons, la poesia o les contalles poden ser maneres subtils de penetració, d'entesa, de reconeixement i d'acceptació.

A finals de segle XIX, la premsa dertusana discorre en paral·lel als discursos i als interessos de la política estatal. Aquesta és una premsa escrita en castellà, els seus continguts s'entenen en clau espanyola i les seves directrius son dictades, majoritàriament, des de Madrid i Tarragona.

Mestre pensa que la premsa pot ser la clau de volta que ajudi a transformar el territori dertusà, com a mitjà de comunicació, com a mitjà de difusió, com a mitjà d'opinió i com a laboratori d'idees. El seu punt de partida es la creació d'un periòdic diferent: escrit en català, que parla de catalanisme i que està escrit per catalans de tots els territoris de parla catalana.

Francesc Mestre i *La Veu de Tortosa* son el punt de partida i el punt d'apertura de les comarques de la diòcesis de Tortosa amb la resta de territoris de parla catalana. Les seves pàgines transmeten un aire nou i fresc, molt allunyat de la

quotidiana premsa de descrèdits i d'atacs al contrari. Els seus articles son mirades i punts de vista diferents, mostrats des de terres properes i llunyanes, que parlen una mateixa llengua. Les seves pàgines son una mostra de la premsa ben escrita i pulcrament editada; del treball en xarxa; de la feina ben feta. Son un exemple de la excel·lent acollida que pot tenir arreu, un treball fet des de Tortosa i de les complicitats que aquest pot crear.

Amb la seva manera de ser i de fer, Mestre vincula la llengua catalana, la catalanitat i el catalanisme, amb l'ordre, la honestedat, la transparència, el consens... uns valors que, en un principi, son reconeguts i apreciats dins del territori, tot i tenir els seus detractors. Mantenir aquests principis i fonamentarlos en l'imaginari col·lectiu del territori, és la prioritat que marcarà cadascun dels seus passos i que l'hi impedirà entrar a formar part de la política de primera línia. Sense voler-ho, ell acaba sent el pal de paller del catalanisme i de la catalanitat de les comarques del sud de Catalunya i, també, de la resta de comarques de la diòcesis de Tortosa; una peça massa valuosa per a cremar-la com a candidat polític.

Obrint la mirada a la resta de Catalunya, Francesc Mestre representa aquella catalanitat perduda en el temps; un membre que Catalunya sencera pensava que li havia estat amputat i que ara el sent viu i vibrant. Mentre la Lliga Regionalista i la seva cúpula a Barcelona propaguen la catalanitat dins del Principat, Francesc Mestre reclama la catalanitat de tots els territoris de parla catalana, els reivindica com un valor en alça, connecta amb ells i els recupera dins el seu ideari. Mestre representa el catalanisme inclusiu, el catalanisme plural i divers.

Des de Madrid, Francesc Mestre serà vist com un regionalista que lluita per la seva comarca; un home treballador, disciplinat i assenyat; una figura plena d'idees i d'ideals; amb facilitat per connectar i crear empatia al seu voltant; amb poder de seducció i amb capacitat per crear consens. El seu catalanisme, no es percebut com a separatista i el fet de no entrar a jugar dins l'escenari de la política de primera línia, és un punt al seu favor en no ser vist ni, com un interessat ni, com un enemic ni, com un rival.

Les seves causes estan estretament vinculades amb el seu país, la seva comarca i la seva ciutat. Les causes de país seran compartides amb la resta del catalanisme i seran portades a terme amb comunió. Les seves desil·lusions i els seus fracassos esdevindran de la manca d'enteniment i d'implicació de les cúpules de la Lliga Regionalista amb els greus problemes que te el seu territori; en aquest terreny el

deixaran sol. Tot i no renunciar mai al seu ideari catalanista, Mestre haurà de buscar solucions per a la seva terra, cercant velles complicitats i noves aliances.

Està clar que hi ha un abans i un després de Francesc Mestre. Ell és qui planta la llavor del catalanisme, de la llengua catalana i del sentiment de catalanitat en les comarques més meridionals de Catalunya. Ell és qui abona aquesta llavor, la fa créixer i crea escola per a que aquesta llavor s'expandeixi i perduri en el futur. Mestre és la porta d'apertura d'aquestes comarques cap a la resta de Catalunya; és l'enllaç de comunicació i de vinculació d'aquestes terres amb la resta de territoris de parla catalana. Mestre fa que es parli de Tortosa, de la seva comarca i de la seva diòcesis fora de les seves fronteres. Normalitza la existència d'aquests territoris, de les seves institucions, de la seva transversalitat inter-fronterera i de la seva pluralitat, fins a convertir-los en una quotidianitat de la catalanitat; en un valor que enriqueix Catalunya com a país, com a societat conscient que vol decidir i dirigir el seu propi futur; com l'antiga nació que ha perdurat en el temps i ara es veu renovada amb nous projectes i noves il·lusions.

El curs vital de Francesc Mestre viu dues etapes ben marcades: La de la construcció d'un imaginari col·lectiu de país, al costat d'Enric Prat de la Riba, i la del intent d'encaix de Catalunya amb Espanya, dins d'un període que podríem denominar com "post pratià" dins del sentir de Francesc Mestre, i que es troba fortament marcat per la figura de Francesc Cambó. El primer és un període ple de projectes, d'il·lusions i d'esperances. Una etapa en la que Francesc Mestre creu que tot és possible i que amb Prat de la Riba al capdavant, el futur de Catalunya no te aturador. La segona és una etapa que Mestre viu en plena maduresa; quan les forces físiques i anímiques comencen a debilitar-se. Aquest és un període difícil, en el que el catalanisme de Francesc Mestre adopta el seu to més conciliador i potser, també, el més pessimista.

Ara ha arribat el temps de la consolidació dels ideals i de passar el testimoni a les futures generacions. La defensa de la llengua catalana continua sent el seu cavall de batalla, tot i que el seu ànim ja no està per a masses guerres més. Però en sorgeix una altra que sembla no tenir fi: la defensa de la diòcesis de Tortosa. Mestre tornarà vestit de soldat a agafar les armes amb força; aquest cop, però, ho haurà de fer, fent front a les seves creences com a catòlic i dient les coses clares i pel seu nom. S'haurà d'enfrontar a les jerarquies eclesiàstiques i la seva lluita el portarà fins al Nunci Apostòlic a Espanya i fins al Vaticà: un combat que el deixarà exhaust i amb un regust agre dolç.

Mestre viu la darrera etapa de la seva vida sota el rol de conseller, d'assessor i de mediador; la del analista que es vol mirar el present amb una certa distància per a que els arbres no li tapin el bosc. A les acaballes del primer període de dictadura, augura la possibilitat d'un segon període dictatorial desastrós i devastador que, malauradament, ha de veure realitzat com el pitjor dels seus malsons.

El final de la seva vida és una pel·lícula de terror en la que ha hagut de presenciar com el mon s'enfonsa sota els seus peus i, amb ell, s'emporta el seu tresor més preuat: el seu fill. Per a ell ja no queda res, ni tan sols l'esperança o les ganes de viure.

Tot i creure que el camp ha quedat rònec, les llavors plantades per Francesc Mestre perviuran en alguns dels supervivents de la guerra civil espanyola que tornaran a aquestes terres. El seu paper dins del període de dictadura es veurà limitat a la transmissió entre generacions d'aquestes llavors, esperant un futur propici i un millor clima que els hi permeti germinar.

ARXIUS, CENTRES DOCUMENTALS I FONTS DIGITALS.

Arxiu Administratiu de la Ciutat de Barcelona.

Arxiu de la Biblioteca- Museu Víctor Balaguer. Vilanova i la Geltrú.

Arxiu Comarcal del Baix Ebre. Tortosa.

Arxiu Episcopal de la Diòcesis de Tortosa.

Arxiu Històric de la Catedral de Tortosa.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Arxiu Històric S. I. Catalunya. AHSIC

Arxiu Històric de Tarragona.

Arxiu Històric de la Arxidiòcesis de Tarragona.

Arxiu Nacional de Catalunya.

Arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA).

Arxius i Gestió Documental. Departament de Cultura. XAC Premsa.

Biblioteca i fons documental de l'Ateneu Barcelonès.

Biblioteca i fons documental de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona.

Biblioteca de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. Universitat Pompeu Fabra.

Biblioteca Nacional, España (Madrid). Sección de Revistas.

Biblioteca Virtual de Prensa Histórica. Ministerio de Educación Cultura y Deporte.

Boletín Eclesiástico del Obispado de Salamanca.

Congreso de los Diputados. Archivo histórico de Diputados.

Fondo Histórico del Senado. Senado de España.

Fons documental i fotogràfic de la Biblioteca Nacional de Catalunya.

Fons documentals de l'Institut d'Estudis Catalans.

Fons fotogràfic i documental del Centre Excursionista de Catalunya.

Fons locals digitalitzats. Xarxa de Biblioteques Municipals. Diputació de Barcelona.

Llegat i Fons documental Maria Mestre i Prat de Pàdua.

Fundació Jaume Bofill. Fons personal de Jaume Bofill i Mates.

Generalitat de Catalunya. Arxius i gestió documental. Premsa digitalitzada.

Hemeroteca digital de "La Vanguardia".

Hemeroteca digital del "A B C".

Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

Premsa digitalitzada. Ajuntament de Tarragona.

Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona.

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Universidad de Málaga. Biblioteca General.

Universitat de Barcelona. Fons documentals.

Universitat de Barcelona. Biblioteca del Pavelló de la República.

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

D'ABADAL I VINYALS, RAIMON; RUBIÓ I BALAGUER, JORDI: *Notes sobre la formació de les compilacions de "Constitucions y altres drets de Catalunya" y de "Capítols de Cort referent al General" per... Extret de la Revista d'Estudis Universitaris Catalans.* Barcelona, 1910

ABASCAL PALAZÓN, J. M.: *Fidel Fita. Su legado documental en la Real Academia de la Historia.* Real Academia de la Historia. Madrid, 1999.

ABRIL I GUANYABÉNS, JOAN: *Un capítol de la meva actuació a Tortosa.* Tortosa, 1932.

AINAUD, J. M.; JARDÍ, E.: *Prat de la Riba: home de govern.* Ariel. Esplugues de Llobregat, 1973.

ADSERA, JOSÉ: *Tarragona capital de província.* Tarragona, 1986.

AGUILLO LÓPEZ DE TURISO, JERÓNIMO: *La provincia seráfica de Cataluña o memoria de sus antiguos conventos y estado actual de la misma por el M.R.P. Fra....* Imprenta la Hormiga de Oro. Barcelona, 1902.

AGULLÓ I PRATS, BONAVENTURA:

-*Índice de las legislaciones hipotecarias nacionales y extranjeras desde los tiempos más remotos hasta fin del año 1890 por Buenaventura Agulló Prats registrador de la propiedad de Tortosa.* Imprenta de los sucesores de L. Bernís. Tortosa, 1892.

-*La ley Torrens o Acta Torrens. Juicio crítico de la misma por Buenaventura Agulló Prats registrador de la propiedad de Tortosa.* Imprenta de los sucesores de L. Bernís. Tortosa, 1892.

AINAUD, J.M.; JARDÍ, E.: *Prat de la Riba: home de govern.* Editorial Ariel. Esplugues de Llobregat, 1973.

ALCOVER I SUREDA, ANTONI M^a:

-*Diccionari de la llengua catalana. Lletre de convit que a tots els amichs d'aquesta llengua envia Mossen Antoni Mª Alcover Pre. Vicari General de Mallorca.* Estampa de Felip Guasp. Palma, 1901.

-*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana.* Tomo I. Estampa de N'Amengual y Muntaner. Ciutat de Mallorca, 1902-1903.

-*Dietari de l'excursió filològica 1906.* Edició commemorativa del cinquantè aniversari de la mort de Mn. Antoni M. Alcover. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1983.

-*Estracte del Estudi sobre pronunciació Llatina publicat pel M. I. Sr. Dr. D. Antoni Mª Alcover al número de maig-juny de 1908 (T. IV N. 4) del "Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana" fet ab permís del autor per LA VEU DE LA COMARCA de Tortosa.* Tortosa, Impremta de Francisco Biarnès.

-*Antoni Mª Alcover. Notes de viatge.*

-*Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana* Tomo VIII nº4, novembre-desembre de 1914, pàgines 206-214.

ALEXANDRE I AMENGUAL, GUILLEM: *Notes sobre el vocabulari del bestiar cabrum d'Antoni Maria Alcover*.

ALONSO, JOSÉ RAMÓN: *Historia política del ejército español*. Editorial Nacional. Madrid, 1974.

ALTISENT, JOAN B.: *Biografia del M. Iltre. Dr. Josep Gaya i Cendra canonge arxiver de la seu de Lleyda*. Impremta mariana. Lleyda, 1923.

ALTURA Y PUJADA, J.: *Nomenclátor Territorial de Tortosa*. Imprenta Bayer Hnos. Barcelona, 1919.

ALVARADO, J.: *Masones en la nobleza de España. Una hermandad de iluminados*. Madrid 2016.

ÁLVAREZ, J. T.; BAHAMONDE, A. et alii: *La prensa obrera en Madrid 1855-1936*. Revista Alfoz. Facultad de Ciencias Políticas y Sociología. Departamento de Historia. Comunidad de Madrid, Consejería de Cultura. Madrid, 1987.

AMAT, JOAN CARLES: *Quatre cents aforismes cathalans del doctor Joan Carlos Amat. Dirigit al lector*. Estampa de Joan Pau, y Joan Martí llibreters. Barcelona 1718.

AMENGUAL, BARTOLOMÉ:

-*Estatutos y Reglamento del Centro Mercantil é Industrial de Tortosa*. Tortosa, 1890.

-*Organización corporativa oficial de los comerciantes e Industriales. Estudio de las Cámaras oficiales de comercio extranjeras, como base para la reorganización de los españoles*. Imprenta Moderna. Barcelona, 1910.

ANGUERA, PERE:

-*Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp, 1808-1868*. Associació d'estudis reusencs. Reus, 1983.

-*Els malcontents al corregiment de Tarragona*. Dalmau. Barcelona, 1993.

-*El primer carlisme a Catalunya*. Abadia de Montserrat, 1995.

-*Prensa catalanista 1878-1907*. A: Borja de Riquer (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, volum 7. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1996, pàgina 135.

-*La consolidació del món burguès, 1860-1900. Entitats catalanistes, 1878-1905*. A: Borja de Riquer (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, volum 7. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1996, pàgina 136.

-*El catalanisme a les comarques meridionals*. A Termes, J. : *Història del catalanisme fins al 1923*. Pòrtic monografies. Barcelona, 2000. Pàg. 380.

-*L'onze de setembre: història de la Diada (1886-1938)*. Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2008.

Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Anys MCMXXVII-MCMXXXI.

AÑON I CORTIELLA, ANTONI ; MESTRE I NOÉ, FRANCESC: *Quatre amistoses rahons al poble per a que cante en sa llengua allò que sen per... y un aplech de cançons originals y ordenades per...* Impremta "La Renaixença". Barcelona, 1894.

ARAGONÉS SALVAT, ALBERT: *La llengua catalana dels escriptors tortosins de principis del segle XX.* I Congrés de Cultura i Territori a la Diòcesi de Tortosa. A: Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa, a cura de M.A. Pradilla. Ed Onada. Benicarló 2003, pàgines 11-28.

ARAGONÉS, ALBERT/ INGLA, MONTSERRAT: *La gènesi del "Vocabulari català de Tortosa" de Francesc Mestre i Noè.* BECEROLES VI (2016) pàgines 53-70.

DE ARANDA, G.: *Los bosques flotantes. Historia de un roble del siglo XVIII.* Madrid 1990.

DE ARÉVALO I LLEDÓ, EDUARDO: *Episcopologio de la Santa Iglesia catedral de Tortosa...* 1859.

DE ARTAGAN, B.: *Políticos del carlismo.* Biblioteca tradicionalista de LA BANDERA REGIONAL. Barcelona, 1913.

AULESTIÀ I PIJOAN, A.: *Història de Catalunya.* Volum I. Editor M. Seguí. Barcelona.

AYALA PÉREZ, J.: *Un político de la restauración: Romero Robledo* (Tesi doctoral). Universidad de Murcia. Murcia, 1971.

AYUSO I CODINA, PRIMITIU; MESTRE I NOÈ, FRANCESC; MUÑOZ, F.: *Junta de defensa pública. Dictamen presentado por la ponencia nombrada para informar acerca de la apertura de un crédito por el Banco de España con garantía del Gobierno.* Imprenta sucesores de I. Bernís. Tortosa, 1907.

BALAGUER I CIRERA, VÍCTOR: *Las calles de Barcelona.* Volum I. Monterrey Ediciones. Madrid, 1982.

BALLOT I TORRES, JOSEP PAU: *Gramàtica y apología de la llengua catalana.* Joan Francesc Piferrer Impressor. Barcelona, 1814.

BARRULL PELEGRÍ, JAUME: *Els escenaris del 6 d'octubre. Revolució i contrarevolució a l'Europa dels anys 30.* Raval Edicions SLU, Pòrtic. Barcelona, 2014.

BAU CARPI, FERNANDO: *Crónica de veinte años (1857-1977).* Impremta de la Cooperativa gràfica dertosense. Tortosa, 1991.

BAYERRI I BERTOMEU, ENRIQUE:

-*Historia de Tortosa*, Tomo VIII. Tortosa, 1960.

-*Historia de Tortosa*, Tomo IX, complementario. Ediciones Aldecoa. Burgos, 1989.

BAYERRI, ENRIQUE; EGUILUZ, ANGEL: *Un gran aragonés (El papa Pedro de Luna).* Porter libros. Barcelona, 1971.

BAYERRI I RAGA, JOSEP:

-*Teodor González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa 1875 – 1902*. Editorial Dertosa. Tortosa, 1996.

-*Teodor González a la Tortosa de la Restauració A: EBRENCS DEL SEGLE XIX. Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenc al segle XIX a cura de: Núria Gil Duran*. Publicacions Universitat Rovira i Virgili. Sèrie Campus Terres de l'Ebre. Tarragona, 2009, pàgines 103-114.

BEGUER I PIÑOL, MANUEL:

-*Compendio de Historia de Tortosa por....* Imprenta "Heraldo de Tortosa". Tortosa, 1928.

-*El beato Francisco Gil de Federich. Su vida y su martirio. Su glorificación y su culto. Compendio histórico*. Imprenta y librería de Algueró y Baiges. Tortosa, 1945.

-*Llinatges tortosins*. Editorial Dertosa. Tortosa, 1980.

BELLPUIG I JOI, TOMÀS:

-*Composicions eucarístiques*. Cooperativa Gràfica Dertosense. Tortosa, 1986.

-*Lo beat Francesc Gil de Federich. Vida i martiri. Novena. Goigs*. Impremta Algueró i Baiges, Tortosa 1919.

- *L'Art d'escriure bé*. Tortosa 1908.

- *L'Art d'escriure bé adquirit en un' hora*. Segona Edició acomodada a les "Normes Ortogràfiques" de l' "Institut d'Estudis Catalans". Establiment tipogràfic dels germans Querol. Tortosa, 1913.

- *L'Art d'escriure bé. Liçons abreujades d'ortografia catalana*. Cinquena edició Publicada per la Secció Femenina de la "Lliga Republicana". Imprenta Moderna d'Algueró i Bages. Tortosa, 1934.

- *L'Art d'escriure bé*. Edició a cura de Joan B. Manyà. Editorial L'Estel- Edicions DERTOSA. Tortosa, 1972.

BELVITGES JUGLÀ, ESTEVE; ESTEVE, JOAQUIM: *Diccionario catalán-castellano-latino*. Imprenta de la vídua Tecla Plà, Barcelona 1803-1805.

BERNAL, ANTONIO MIGUEL: *España proyecto inacabado. Costes/beneficios del Imperio*. Marcial Pons, Ediciones de Historia. Madrid, 2005.

BERNAT I DURAN, J.: *Ànima catalana*. Impremta d'Antoni Virgili Barcelona, 1916.

BERTÁN, M.J.: *La vida de un sabio útil. Ferrán*. Impremta Ribó, Barcelona 1917.

BERTRAN I PIJOAN, LL.: *Premsa de Catalunya*. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, MCMXXXI.

BIBILONI, ANDREU: *El Comerç exterior de Mallorca: Homes, mercats i productes d'intercanvi, 1650-1720*. Mallorca 1995.

BILBAO Y UGARRIZA, FELIX -El Obispo de Tortosa-: *¿Qué es la Sociedad? Conferencias*. Editorial Católica "El Correo de Tortosa". Tortosa, 1929.

BOFARULL I BROCÀ, ANTONI: *Estudios, sistema gramatical y crestomatia de la Lengua Catalana*. Barcelona 1864.

BONASTRE BERTRAN, FRANCISCO: *Felipe pedrell. Acotaciones a una idea*. Ediciones de la Obra Cultural de la Caja de Ahorros Provincial de Tarragona. Barcelona, 1977.

BONET I BALTÀ, JOAN: *L'Església catalana de la Il·lustració a la Renaixença*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1984.

BREA, ANTONIO DE: *La Campaña del Somorrostro por... Memoria Popular Carlista*. Barcelona, 1896. (Records militars).

BREA CUARTERO, REYNALDO DE:

-*Bocetos tradicionalistas*. Biblioteca "La Bandera Regional". Imprenta Antonio Gost. Barcelona, 1912.

-*Manual del Voluntario Carlista*. Con una carta de Carlos VII y un prólogo del Coronel de Artillería Carlista D. Julián García Gutiérrez.

BUJ, ÀNGELA: *El Vocabulari Català de Tortosa, de Francesc Mestre i Noè. Una anàlisi lexicogràfica. Pròleg de Joaquim Mallafré*. Edicions Cinctorres Club C.B. Tortosa, 2000. Amb una reproducció facsímil del Vocabulari de F. Mestre i Noè de la segona edició d'aquest vocabulari a cura de Lluís Mestre i Rexach.

BUQUERAS Y BACH, IGNACIO:

-*Cambó*. Plaza & Janés Editores. 1987.

-*Cambó*. Editorial ALMUZARA. 2018

BURDIEL, ISABEL:

-*Isabel II, Una biografia (1830-1904)*. Editorial Taurus. Barcelona 2010.

-*Corrupción, liberalismo y monarquía durante el reinado de Isabel II. Notas para un debate*. A: La corrupción política en la España contemporánea. Un enfoque interdisciplinar. Marcial Pons Historia. Madrid 2018, pàgines 247-257.

BURGUEÑO RIVERO, J.:

-*De la vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*. Col·lecció Camí Ral, nº7. Rafael Dalmau Editor. Barcelona 1995.

-*Història de la divisió Comarcal*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2003.

BUYREU JUAN, J.: *Instituciones i conflictes a la Catalunya Moderna*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2005. Pàgines 15, 261.

CABRERA CASTILLO, F.; PALLÀS CATURLA, M.: *Un segle de premsa tortosina*. Media SL i Ajuntament de Tortosa. Tortosa, 2016.

CACHOT I LLUÍS, J.: *El comercio, la bolsa y la banca. Estudio sobre los distintos cálculos a que dan lugar las raciones mercantiles en los diversos establecimientos Comerciales e Industriales, bancos, sociedades de Crédito...* Establecimiento tipográfico de Barnís-Llanes a cargo de Llanes. Tortosa, 1886.

CALBET, JOSEP M.; MONTAÑA, DANIEL: *Metges i farmacèutics catalanistes (1880-1906)*. Cossetània. Valls, 2001.

CALVET BOTELLA, JULIO: *Don Trinitario Ruiz Capdepon Orihuela 1836 – Madrid 1911*. Editorial Club Universitario. Madrid, 2013.

CÁMARA AGRÍCOLA DE TORTOSA: *La Real Compañía de Canalización del Ebro, ante el País y la Justicia*. Imprenta Querol. Tortosa 1911.

CAMBÓ I BATLLE, FRANCESC:

-*Catalunya i la Solidaritat*. Conferencia donada al Teatre principal, el dia 26 de maig de 1910. Estampa fills D. Casanovas. Barcelona, 1910.

-*Actuació regionalista. A propòsit d'un article de D. Gabriel Maura i Gamazo*. Imp. Fill de Domingo Casanova. Barcelona, 1915.

-*Elementos para el estudio del problema de Cataluña. Soluciones autonomistas y federalistas*. Artes gráficas "Mateu". Madrid, novembre – 1918.

-*Vuit mesos al Ministeri de Foment. Ma gestió ministerial. Per Francesc d'A. Cambó Diputat a Corts*. Editorial Catalana, S. A. Barcelona, 1919.

-*Memòries (1876 – 1936)*. Editorial Alpha. Barcelona, 2008.

CAMPOS I TERRÉ, SEBASTIÀ: *El 6 d'octubre a les comarques*. Editorial Dertosa. Tortosa, 1987.

CAÑELLAS JULIÀ, C.; TORAN BELVER, R.: *Els governs de la ciutat de Barcelona (1875-1930): eleccions, partits i regidors*. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 2013.

CARR, RAYMOND: *España 1808-1939*. Editorial Ariel. Barcelona, 1978.

CARRERAS I CANDI, FRANCESC: *La navegación en el río Ebro. Notas históricas*. Barcelona 1940.

CARRERAS, ALBERT; TAFUNELL, XAVIER: *Historia económica de la España contemporánea (1789-2009)*. Editorial Crítica, Barcelona 2014.

CASASÚS, J. M.: *La premsa en català de 1868 a 1939*. Catalan Historical Review. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 2014.

CASTELLS, A.: *Quaranta-dos anys de diaris sabadellencs en català (1897-1938)*. Arrahona. Sabadell, 1976

Catálogo de la exposición de antigüedades y Bellas artes que el Círculo Mercantil de esta Ciudad celebra en el año de 1890. Tortosa. Establecimiento tipográfico de Gabriel Llasat. Tortosa 1890.

Catalunya Romànica. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1997. Vol. XXVI.

CATTINI, GIOVANI C.: *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*. Editorials Afers, col·lecció recerca i pensament, nº46. Catarroja – Barcelona, 2008.

CATTINI, GIOVANI; RENOM, M.; TOLEDANO, LLUÍS FERRAN: *Els fets del Cu-Cut: taula rodona organitzada pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya el 24 de novembre de 2005*. Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona 2006.

Certamen literari de Tortosa. Volum I. Impremta Heraldo de Tortosa. Tortosa, 1928, pàgina 399.

CID I MULET, JOAN: *La guerra civil i la revolució a Tortosa (1936-1939)*. Biblioteca Serra d'Or. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 2001.

CLAPÉS I CORBERA, J.: *Història de Catalunya pera us de les escoles*. Impremta S. Asmarats. Barcelona, 1908.

CLIMENT, F. / CID, J.: *Trets biogràfics del Dr. Jaume Ferran Clua*. Fundació Dr. Ferran i Cooperativa Gràfica Dertosense. Tortosa, 1995.

COLL I AMARGÓS, J.; LLORENS I VILA, J.: *Els quadres del primer catalanisme polític (1882-1900)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2000.

COLLELL, JAUME: *Carteig històric. Correspondència epistolar de mossèn Jacinto Verdaguer a mossèn Jaume Collell. Qui la publica ab un prolech y anotacions*. Biblioteca d'autors vigatans vol. XXIII. Gazeta de Vich, 1929.

Jaume Collell. Miscel·lània d'Homenatge. 1866-1926. Editorial Altés. Barcelona, 1927.

COMA, J.: *La guerra del Groc i el conflicte dels matiners*. A: El Carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa Vol. II. Arola Editors. Tarragona 2004.

COMAS I GÜELL, MONTSERRAT: *La impremta catalana i els seus protagonistes a l'inici de la societat liberal (1800-1833)*. Tesi doctoral. Director: Borja de Riquer. Universitat Autònoma de Bellaterra, Departament d'Història Moderna i Contemporània. Bellaterra, 2009.

COMUNIDAD-SINDICATO AGRÍCOLA DEL EBRO. Resoluciones de la Junta General de 18 de marzo de 1907. Tipografía "El Anuario de la Exportación". Barcelona, 1907.

COMUNIDAD DE REGANTES SINDICATO AGRÍCOLA DEL EBRO: *La canalización del Ebro*. Tipografía EL ANUARIO. Barcelona, 1911.

Condiciones facultativas y técnicas del nuevo matadero publicadas en la "Gaceta de Madrid" el 9 de junio de 1906 y memoria descriptiva. Sucesores de L. Bernís. Tortosa, 1910.

CONGREGACIÓN DE LA DOCTRINA CRISTINANA CANONICAMENTE ESTABLECIDA EN LA CIUDAD Y DIÓCESIS DE TORTOSA. Reglamento. Tortosa, 1906.

Consells pràctics per escriure en català. Així en lo Principat de Catalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya com en los Reales de Mallorca y Valencia. Segona edició, Biblioteca Nova. Barcelona 1916.

Copia de la exposición que el Excmo. Cabildo de la Santa Iglesia catedral de Tortosa ha dirigido a su Santidad el Papa León XIII, suplicándole que no acceda a la petición del

gobierno de España referente a suprimir la diócesis de Tortosa. Imprenta Foguet. Tortosa, 15 de octubre de 1902.

DE CORDOBA, BUENAVENTURA:

-*Vida militar y política de Cabrera redactada por...* (Tomo I). Imprenta y fundición de Don Eusebio Aguado. Madrid, 1844.

-*Vida militar y política de Cabrera redactada por...* (Tomo II). Imprenta y fundición de Don Eusebio Aguado. Madrid, 1845.

-*Vida militar y política de Cabrera redactada por...* (Tomo III). Imprenta y fundición de Don Eusebio Aguado. Madrid, 1845.

-*Vida militar y política de Cabrera redactada por...* (Tomo IV). Imprenta y fundición de Don Eusebio Aguado. Madrid, 1845.

COTALLO, J. L.; ESTEBAN, M.: *La catarata en la historia de la humanidad (de la prehistoria al siglo XX)*.

CRUELLES, MANUEL: *El 6 d'octubre a Catalunya*. Editorial Pòrtic. Barcelona 1970.

CUENCA, J.M.: *Las relaciones Iglesia y Estado en la España contemporània*. Madrid 1989.

DANTÍ I RIUS, J.: *Les terres de l'Ebre als segles XVII-XVIII. Entre Catalunya, València i Aragó*. A: L'articulació del territori a la Catalunya moderna. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2015. Pàgines 14-48.

Deliberacions de la primera assemblea general de delegats de la Unió Catalanista tinguda a Manresa en lo mes de maig de 1892. Impremta "La Renaixença". Barcelona, 1893.

DELGADO, JOSEP M^a: *El Puerto de Barcelona en la época preindustrial*. A: Economía e historia del puerto de Barcelona. Tres estudios. Port Autònom de Barcelona/Editorial Civitas, S.A. Madrid 1992, p.17-79.

DESDEISES DU DEZERT, G.: *La España del antiguo régimen*. Fundación Universitaria española. Madrid 1989, pàgines 514,515.

DESPUIG, CRISTÒFOL: *Los Col·loquis de la insigne Ciutat de Tortosa fets per Mossèn... cavaller*. Edició a cura de Lluís Mestre i Rexach. Tortosa 1975.

DÍAZ, E.:

-*La crisis agraria en Castilla*. 1912.

-*Necesidad y utilidad social de la Propiedad Urbana*. Barcelona, 1925

Discursos pronunciados en el Congreso por los Diputados D. Teodoro González, D. Gerónimo Marín y D. Javier Bores con motivo del incendio del Puente de barcas en la sesión celebrada el martes 5 de julio de 1892.

Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis. Text. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1933.

Documentos relativos a la Real Compañía de Canalización y Riegos del Ebro. Imprenta de José L. Foguet y Sales. Tortosa 1900.

EHRlich, CH. E.: *Lliga Regionalista. Lliga Catalana 1901-1936*. Editorial Alpha / Institut Cambó, Barcelona 2004.

El libro de las familias

El poble de Catalunya amb el seu unànim Sí referma, més encara, els seus ideals de llibertat. Projecte de l'Estatut de Catalunya amb una formosa al·legoria de l'Opisso. Barcelona, 1931.

Elementos para el estudio del problema de Cataluña. Soluciones autonomistas y federalistas. Artes gráficas "MATEU". Madrid, noviembre 1918.

ELÍAS DE MOLINS, ANTONIO:

-*Bibliografía de Cataluña. Preliminares...* Librería de Victoriano Suárez. Madrid,

-*A B C del Crédito agrícola y Cajas rurales. Apuntes, datos y consideraciones*. Imprenta Barcelonesa. Barcelona, (Jefe de Fomento de la Provincia de Tarragona).

-*Conveniencia de establecer un depósito comercial y almacenes generales de depósito en Tarragona para favorecer el comercio y la agricultura*. Imprenta Barcelonesa. Barcelona, 1909. (Presidente del Consejo de agricultura de la provincia de Tarragona).

ENCICLOPÈDIA ESPASA: *Biografía de D. Francisco Mestre y Noé*.

EHRlich, CHARLES E.: *Lliga Regionalista. Lliga Catalana 1901-1936*. Universitat d'Oxford / Institut Cambó, Barcelona 2004.

El poble de Catalunya, amb el seu unànim Sí referma més, encara, els seus ideals de llibertat. PROJECTE DE L'ESTATUT DE CATALUNYA amb una al·legoria de l'OPISSO. Impremta A. Casulleras, Barcelona.

ESCOFET, F.: *De una derrota a una victoria: 6 de octubre de 1934- 19 de julio de 1936*. Editorial Argos Vergara. Barcelona, 1984.

¿Es conveniente el cultivo del arroz en el partido de Tortosa?. Imprenta de S. Isuar. Tortosa, 1867.

ESPUNY, Mª J.; GARCÍA, G.; PAZ, O.: *Los obreros del comercio. Un análisis histórico-jurídico de la dependencia mercantil catalana*. Madrid, 2011.

Estado que manifiesta los daños que han padecido la Ciudad y los Pueblos de su corregimiento, situados sobre la Ribera del Río Ebro, de resulta de la crecida del mismo en la noche del día 8 al 9 de octubre del corriente año de 1787... Reimpreso por la tipografía de Bernís y Llanes en octubre de 1887.

Estatuto de la Autonomía de Cataluña. Aprobado por la Asamblea de la Mancomunidad del día 25 de enero de 1919 y por la de Ayuntamientos del día 26. Imprenta de la casa de la Caridad. Barcelona, gener 1919.

Estatutos del Banco de Tortosa. Imprenta de Llanes. Tortosa, 1881.

Estatutos y Reglamento del Centro Mercantil e Industrial de Tortosa. Establecimiento tipográfico de F. Biarnés. Tortosa 1890.

ESTRADA I PLANELL, GEMMA: *Les festes de la commemoració del Centenari de la Guerra del Francès*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2009.

FABRA RIBAS, A.: *El socialismo y el conflicto europeo. ¡El kaiserismo: He aquí el enemigo! ¿Debe España intervenir en la guerra? Con un prólogo de V. Blasco Ibáñez y una carta de Gregorio Alexinsky exdiputado á la Duma por San Petersburgo*. Prometeo sociedad editorial. Valencia, 1915.

FABREGAT, EMETERI:

-*Roquetes, els orígens d'un poble (1700-1860)*. Ajuntament de Roquetes, 1995.

-*L'impacte de l'arròs. El delta de l'Ebre al 1860*. Onada edicions. Benicarló, 2006.

-*Jules Carvallo*. A: EBRENCS DEL SEGLE XIX. Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenc al segle XIX a cura de: Núria Gil Duran. Publicacions Universitat Rovira i Virgili. Sèrie Campus Terres de l'Ebre. Tarragona, 2009, pàgines 61-75.

FABREGAT, EMETERI; MUÑOZ, JOAN HILARI: *L'epidèmia de còlera del 1885 a Roquetes*. Cooperativa gràfica Dertosense, Editorial. Col·lecció Dertosa nº 45. Tortosa 1996.

FAVÀ BEL, CRISTINA; GALINDO GÓMEZ, ESTER: *Els llibres del cementiri com a eina en el recompte de les morts a causa de la guerra civil al municipi de Tortosa, 1936-1939*. A: *Recerca* 15 (2013), pàgines 225-286.

FELIPÓ, RAMON : *Grandia, Falp, Palomba i Clavellet. Berguedans, solsonins i algueresos en els anys del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de l'any 1906*. *L'EROL*, Any 32 nº116. Berga, estiu 2013, pàgines 50-53.

FELIU I MONTFORT, G.: *La clerecia catalana durant el trienni liberal*. Institut d'Estudis catalans. Barcelona, 1972.

FERNÁNDEZ, D.: *Anales de la historia de Tortosa, desde su fundación hasta nuestros días. Escritos en presencia de las obres que tratan de esta materia y de varios escritos inéditos y de noticias adquiridas. Por...* Establecimiento tipográfico de *La Voz del Progreso*. 1866.

FERRAN, JAUME / PAULÍ, INNOCENT: *La instantaneidad en fotografía por... Emulsión de bromuro de plata con gelatina, diez veces más rápida que el colodión húmedo. Emulsión a las féculas por los autores. Reciente Trabajos del Dr. Monckoven*. Establecimiento tipográfico de Pedro Llanes. Tortosa, 1879.

FERRAN, J.; GONZÁLEZ-ZORN, B.: *Jaime Ferrán. Más allá de la Microbiología*. A: *SEM@FORO, ESPECIAL JAIME FERRÁN*, nº55 juny 2013, pàgines 20-25.

FERRÉ PAVIA, CARME: *La C.N.T. al Montsià i a Tortosa (1930-1939)*. Dertosa, Cooperativa Gràfica Dertosense Editorial. Tortosa, 1993.

FERRÉ TRILL, XAVIER: *De la Unió Catalanista a la Lliga Regionalista: Mestre i Noè i la Veu de Tortosa (1899-1902)*. A: EBRENCES DEL SEGLE XX. Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenc al segle XX a cura de Núria Gil Duran. Publicacions Universitat Rovira i Virgili. Sèrie Campus Terres de l'Ebre. Tarragona, 2010, pàgines 135-151.

FERRER BENIMELI, J.A.: *La masonería*. Madrid 2015, 3ª ed.

FERRERES I NOS, J.: *Pere Labèrnia i Esteller, el gran filòleg castellanenc de la Renaixença*. Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo, nº27 juliol-setembre 1989, pàgines 27-44.

FIGUERES, JOSEP Mª:

-*El primer diari en llengua catalana: diari català (1879-1881)*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1995.

-*La Veu de Catalunya (1899-1937)*. Base. Barcelona, 2013.

-*La premsa diària en llengua catalana a finals del segle XIX*. Gazeta, nº 11993.

-*La llarga repressió dels mitjans de comunicació escrits en llengua catalana a Catalunya (1714-2014)*. A: Vàrem mirar ben lluny del desert. Actes del simposi «Espanya contra Catalunya: una mirada històrica (1714-2014)». Generalitat de Catalunya, Centre d'Història Contemporània de Catalunya. Barcelona, 2014, pàgina 345.

FLAVIO, E. -Conde de X.-:

-*Historia de D. Ramón Cabrera por...* Tomo II. Est. Tipográfico-Editorial de G. Estrada. Madrid, 1870.

-*Historia de D. Ramón Cabrera por...* Tomo II. Est. Tipográfico-Editorial de G. Estrada. Madrid, 1870.

FLAVIO, N.: *Sobre la reforma del Concordato. Lo que va de ayer a hoy*. Imp. José Luis Foguet. Tortosa, noviembre de 1902.

FLOS I CALCAT, FRANCESC: *Lo Regionalisme explicat*. Treball guanyador del premi ofert per "l'Egara" en lo Certamen celebrat per l'Ateneo Tarrassench, lo dia 2 de juliol de 1894. 1895.

FOGUET, JOAN BAPTISTE:

-*Datos para la historia política de Tortosa. Hazañas de Marcelino Domingo y las peripecias de un Alcalde de Real Orden por...* Tortosa, Imprenta Querol. 1919.

-*Tribunal de honor que se ha dignado juzgar mi pobre folleto "Datos para la historia política de Tortosa por..."*

FOGUET I MARSAL, JOSEP: *El libro de mi patria cuna*. Madrid, 1924.

FONTANA I LAZARO, JOSEP:

-*La crisis del Antiguo régimen 1808-1833*. Editorial Crítica. Barcelona, 1992. 4ª Ed.

-*La construcció de la identitat. Reflexions sobre el passat i sobre el present*. Editorial Base. Barcelona 2006.

- *Historia de España. Vol.6. la época del liberalismo*. Crítica- Marcial Pons. Barcelona, 2011.
- La revolució liberal a Catalunya*. Eumo Editorial i Pagès Editors. Lleida 2003, pàgines 169-176.
- De en medio del tiempo. La segunda restauración española 1823-1834*. Editorial Crítica. Barcelona, 2013.
- La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*. Eumo Editorial. Vic 2015.
- Espanya i Catalunya: tres-cents anys d'història*. Publicat a *Vàrem mirar ben al lluny del desert. Actes del Simposi "Espanya contra Catalunya: Una mirada històrica (1714-2014)"*. Generalitat de Catalunya, 2014.
- La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*. Eumo Editorial. Vic, 2014.

FRADERA, JOSEP M.: *La nación imperial (1750-1918)*. Barcelona: Edhasa, 2015.

FRANQUET, JOSÉ M^a: *L'organització territorial en vegueries: un model racional per a Catalunya*. Edita Institut d'Estudis Dertosenses. Sant Carles de la Ràpita 1991.

FULLANA, O.: *El treball gramatical de Pau Cardellach i les gramàtiques catalanes anteriors a la "ciència lingüística*. eHumanista/IVITRA nº10, 2016, pàgines 523-542

FULLOLA PERICOT, J. M.; CASASSAS I YMBERT, JORDI: *Universitat de Barcelona. La història dels ensenyaments (1450-2010)*. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 2010.

Gazeta. A: Actes de les Primeres Jornades d'Història de la Premsa. Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana de Comunicació. Barcelona, 1994.

GARCÍA MONERRIS, ENCARNA: *Las vías de acceso al poder local en la Valencia del siglo XVIII. Continuidad y cambio de un proceso de ennoblecimiento de los oficios municipales*. Pag. 39-65.

GARCIA ORALLO, R.: *La terra a subhasta. Crisi, endeutament i desposseïció al món rural català de finals del segle XIX*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2015.

GARCÍA DE ZAMORA, MARIANO: *Riada de Tortosa del día 8 de octubre de 1787*. Oficina de Antonio Sastre. Barcelona, 1804.

GENERALITAT DE CATALUNYA: *Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis. Text*. Barcelona, 1933.

GIL DURAN, NÚRIA: *Agustí Querol Subirats Tortosa, 1860- Madrid, 1909. Escultor i Polític*. A: Ebrençs del segle XX. Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenç al segle XX a cura de Núria Gil Duran. Publicacions Universitat Rovira i Virgili. Sèrie Campus Terres de l'Ebre. Tarragona, 2010, pàgines 23-31.

GIL, R.: *Agustín Querol. A: Monografías de arte, Volumen V*. Sáenz de Jubera Hermanos. Madrid, 1910.

GIMÉNEZ MONNER, ARTURO: *Algunas reflexiones sobre la crisis arrocera. El problema agrario en España por...* Tipografía Industrias Gráficas S.A. Barcelona, 1928.

GIMÉNEZ SOLER, A.: *El problema de la variación del clima en la Cuenca del Ebro.* Universidad de Zaragoza, Facultad de filosofía y letras. Zaragoza, 1922.

GIMENO BETÍ, LL.: *Mossèn Alcover i les comarques centrals del territori lingüístic. Curial Edicions catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.* Barcelona, 2004.

GISBERT BALLESTEROS, E.: *Historia de Orihuela escrita por el Excmo. Sr. D. Ernesto Gisbert y Ballesteros presidente que fue de la Audiencia Territorial de Granada; según los datos reunidos por su padre D. Agustín Mª Gisbert Columbo, abogado, caballero de la orden de S. Juan e Jerusalén, de la de Isabel la Católica, etc., etc.* Tomo II – Apéndice III. Imprenta de Cornelio Payá. Orihuela, 1903.

GIVANEL MAS, J.: *Bibliografia catalana, premsa.* Volum I. Barcelona 1931.

GLANADELL, F.: *La Comarca en l'organització interna de Catalunya.* Discurs del President de la Lliga Comarcal de Catalunya, Francesc Glanadell, en l'acte inaugural de curs, celebrat el dia 6 de març de 1934. Lliga Comarcal de Catalunya. Barcelona, 1934.

GÓMEZ VALVERDE, M.: *El consultor del ganadero. Colección de disposiciones legales referentes a la industria ganadera.* Imprenta del cuerpo administrativo del ejército. Madrid, 1898.

GONZÁLEZ GUTIERREZ, JUAN ANTONIO: *Jaume Tió i Noé. El romanticisme.* A: Ebrencs del segle XIX. Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenc al segle XIX a cura de: Núria Gil Duran. Publicacions Universitat Rovira i Virgili. Sèrie Campus Terres de l'Ebre. Tarragona, 2009, pàgines 21-40.

GRAELL, G.: *La cuestión catalana.* A. López Robert, Impresor. Barcelona, 1902.

GRANDIA SOLER, MARIAN: *Gramàtica Etimològica Catalana.* Escola Tip. y Llibreria Salesiana. Barcelona, 1901.

GRAU, J.M./ BADIA, F.: *Diccionari Biogràfic Històric de Montblanc.* Edició de la Fundació Martí L'Humà. TOT CONCA. Montblanc, 2008.

GRAU MATEU, JOSEP: *Lliga Regionalista i la llengua catalana (1901-1923).* Institut Tesis doctoral dirigida per Josep Termes. Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona, 2004

GRAU VERGE, F. ; SAUCH CRUZ, N.: *Guerra i territori (1808-1814). Alguns aspectes de la guerra del francès als pobles de banda i banda del riu Sénia.* Benicarló 2014.

Guía de Tortosa. Impremta Querol. Tortosa, 1930.

GUILLAMET, JAUME:

-*La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular.* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Barcelona, 1983.

- Els orígens de la premsa a Catalunya*. Catàleg de periòdics antics (1641-1833). Arxiu Municipal. Barcelona, 2003.
- Informació, política i llengua en la premsa de la restauració (1875-1873)*. A: X Congrés d'Història de Barcelona – Dilemes de la fi de segle, 1874-1901. Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Barcelona, 23-27 de novembre de 2007.
- L'arrencada del periodisme liberal. Política, mercat i llengua a la premsa catalana, 1833-1874*. Eumo. Vic, 2010.

GUERRA, L.: *Lecciones de economía y de higiene domestica para las madres de familia*.

HELMHOLTZ, H.: *Optique physiologique*. Victor Masson et fils. Paris, 1867.

HERNÁNDEZ, E.; MUNOJA J.L.; LEOZ G.: *Historia de la oftalmología española*. LXIX ponencia de la Sociedad Española de Oftalmología. Madrid. 1993.

HERRERA, J.: *Prensa de Tarragona y Provincia conservada en la Biblioteca Pública de Tarragona (1897-1936)*. A: UNIVERSITAS TARRACONENSIS nº3, Tarragona 1979-1980, pàgines 59-79.

HERRERO DE COLLANTES, IGNACIO -Marqués de Alado-: *Viajes oficiales por España de Isabel II*. Madrid, 1950.

HERVAS PUYAL, C.: *La anestesia en Cataluña. Historia y evolución (1847-1901)*. Tesis doctoral. Director: Dr. Josep Mª Calbet i Camarasa, Universitat de Barcelona. Barcelona, maig de 1986.

HIBBS-LISSORGUES, S.:

- La prensa católica catalana de 1868 a 1900 (III)*. Tolosa: Universidad de Toulouse-Le Mirail.
- La presse du clergé en Espagne (1850-1905)*. A: Les élites et la presse en Espagne et en Amérique Latine: des Lumières à la seconde guerre mondiale. Maison des Pays Ibériques, Collection de la Maison des Pays Ibériques, nº 76. Talence, 2002, pàgines 211-228.

Historia de la guerra de la independencia por una Sociedad de literatos. Imprenta de D.I. Boix. Madrid, 1839.

Historia general de España desde los tiempos primitivos hasta la muerte de Fernando VII. Montaner y Simon Editores. Barcelona 1890, Tomo 22.

Homenaje a Felipe Pedrell en el cincuenta aniversario de su muerte. Edita, Patronato Municipal de Música. Tortosa, 1972.

HURTADO, AMADEU:

- Conferencia sobre l'estatut de Catalunya*. Fou pronunciada a l'Ateneu de Barcelona, la nit del 28 de juliol de 1931. Barcelona, 1931.
- Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, 1894-1930*. Edicions Ariel. Esplugues de Llobregat-Barcelona, 1969. 2ª Edició.
- Abans del sis d'octubre (un dietari)*. Quaderns crema. Barcelona, 2008.

IBÁÑEZ FERRER, SILVESTRE –Taylor-: *Tortosa Ciudad Famosa...* Edita Silvestre Ibáñez Ferrer. Impremta Blanch. Tortosa, 1977.

IGLÉSIES, J.: *Les comarques meridionals de Catalunya i la futura divisió territorial*. Revista del centre de lectura. Impremta Marian Roca. Reus, 1933.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: *Ortografia catalana segons el sistema adoptat per l'Institut d'Estudis Catalans (accentuació gràfica i ortografia de lletres)*. Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Diputació. Barcelona, 1917.

Instrucción... es detallan les penes "e individuos sujetos a elles, por la morosidad del pago de Contribuciones. Ajuntament de Tortosa, 23 de juny de 1821.

Introducció al municipi de Roquetes. Memòria. Generalitats i Història. A: Agenda 21 local de Roquetes. Segregacions: Un problema de fronteres. Estudi Historicojurídic a través del Perelló i les Terres de l'Ebre. Premi Recerca. El Perelló 2014.

JAFUDA: *Sentències morals, per Jafuda, jueu de Barcelona (segle XIII), Trasllet del còdex L.2 de la Biblioteca Nacional de Madrid per Josep Balarí y Jovany*. Biblioteca de la Revista Catalana. Estampa de Fidel Giró. Barcelona 1889.

JARDÍ, E.: *El doctor Robert i el seu temps*. Editorial Aedos. Barcelona, 1969.

JOVER FLIX, MARIANO:

-*Felipe Pedrell (1841-1922). Vida y obra*. Edita: Patronato municipal de música. Tortosa, 1972.

-*Tortosa. Testimonio histórico-gráfico*. Cooperativa gráfica dertosense. Tortosa, 1973.

JOVER ZAMORA, J. M.: *España en la política internacional, siglos XVIII-XX*. Marcial Pons Ediciones de Historia. Madrid, 1999.

JUNTA DE DEFENSA PÚBLICA. *Dictamen presentado por la Ponencia nombrada para informar acerca de la apertura de un crédito por el Banco de España con garantía del Gobierno*. Imprenta sucesores de L. Bernís. Tortosa, 1907.

JUNTA DE DEFENSA PÚBLICA. *Exposición elevada por el Ayuntamiento de Tortosa al Excmo. Sr. Ministro de Fomento solicitando la conclusión del puente sobre el río Ebro instada y publicada por la Junta de Defensa Publica de esta ciudad*. Imp. de Querol hermanos. Tortosa, 1907.

LABERNIA I ESTELLER, PERE: *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana i llatina*. Estampa dels hereus de la v. Pla. Barcelona, 1839. 2 volums.

LACAVALLERIA I DULAC, JOAN: *Gasophylacium catalano-latinum*. Imp. Antoni Lacavalleria, Barcelona 1696. (l'impressor era l'oncle de l'autor).

LAFUENTE, MODESTO: *Historia general de España desde los tiempos primitivos hasta la muerte de Fernando VII*. Montaner y Simón Editores. Barcelona, 1888.

LLIGA REGIONALISTA: *El pensament català davant el conflicte europeu. Conferències del parlamentaris regionalistes*. Fidel Giró Impresor. Barcelona, MCMXV.

LLORENTE ROSSELLÓ, EMILI: *Manuel Porcar i Tió*. A: Ebrencs del segle XIX. Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenc al segle XIX a cura de: Núria Gil Duran. Publicacions Universitat Rovira i Virgili. Sèrie Campus Terres de l'Ebre. Tarragona, 2009, pàgines 79-100.

MADOZ, P.: *Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d'Aragó al "Diccionario geográfico estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar de Pascual Madoz"*. Amb un pròleg d'Antoni Pladevall. Curial. Barcelona 1985.

MADURELL I MARIMON, J.M.: *Pere Labernia i Esteller lexicògraf, gramàtic i humanista*. Analecta Sacra Tarraconensia: Revista de ciencias historicoeclesiásticas, nº 49-50. Balmesiana (Biblioteca Balmes), Barcelona 1976, pàgines 115 i ss.

MANGRANÉ, J.: *El torpedero número 1 en Tortosa*. Impremta Querol, Tortosa, 1915.

MANLLEU, P.: *No vale Badar. Por haberse negado la prensa local a dar cabida en sus columnas al presente escrito, lo sometemos a juicio de la ponió en esta forma a requerimiento de elementos importantes. No debe sustraerse el conocimiento de la verdad por demoleadora que parezca. LA COMISIÓN*. Full imprès per Artes gráficas Monclús. Tortosa, juliol de 1931.

MANYÀ, JOAN B.: *Les meves confessions*. Tortosa, 1965.

MARCET CARBONELL, M.: *Vocabulario de catalanismos ó sea de numerosos disparates cometidos por traducir al pie de la letra ciertas voces, locuciones y frases del lenguaje catalán que no congenian con el castellano*. Tipografia de F. Altés. Barcelona, 1892.

MARGALEF I FANCA, Mª CINTA; SÁNCHEZ I CERVELLÓ, JOSEP: *Els límits a la llibertat de premsa a les Terres de l'Ebre durant la restauració (1875-1923)*. XV premi "Ciutat de Tortosa" 2001 de l'Ordre de la Cucafera. Edita Cooperativa gràfica Dertosense. Tortosa, 2003.

MARTÍ GILABERT, F.: *Política religiosa de la Restauración (1875-1931)*. Madrid 1991.

MARTÍ, M.: *La societat valenciana de la restauració (1875-1914): estabilització del domini burgés i contestació renovada*. A: Historia del País Valencià. Edicions 62, vol.V. Barcelona 1990. P.155-157.

MARTÍNEZ I FIOL, DAVID; ESCULIES I SERRAT, JOAN:

-*L'assemblea de parlamentaris de 1917 i la Catalunya Rebel*. Generalitat de Catalunya. Barcelona 2017

-*1917 El año en que España pudo cambiar*. Editorial Renacimiento, Biblioteca histórica. Sevilla 2018.

MARTÍNEZ, DIEGO: *Mera relación de lo sucedido en la ciudad de Tortosa por la inundación, causó el Río Ebro, en el día 8 de octubre de 1787 hasta el 16 del mismo*,

que volvieron las aguas a su cauce Compuesta por D. Diego Martínez, que padeció sus aflicciones. Con licencia. Reus (està estripat. Hi falta aquest tros).

MASDEU, J. F. DE: *Historia crítica de España, y de la cultura española en todo género, escrita en italiano por D. Juan Francisco de Masdeu, barcelonés, traducida al idioma español por N. N.* Tomo V, segunda parte: *España romana*. Ed. Por D. Antonio de Sancha. Madrid, 1788.

MASRIERA, ARTURO: *Los buenos barceloneses*. Barcelona, 1924.

MASSIP, JESÚS: *El territori de Tortosa*. A: Jornades sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Barcelona, abril de 1980, pàgines 273-278.

MATAMOROS I APARICIO, DAVID; MESTRE I PRAT DE PÀDUA, MARIA.:

-*Referencias tecnológicas en la construcción naval catalana de mediados del XVIII: "La Perla de Catalunya"*. VII Simposio de Historia Económica: Cambio tecnológico y desarrollo económico. Campus de Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 15 y 16 de diciembre de 1994, pàgines 159-166.

DE MAYORALGO Y LODO, JOSÉ MIGUEL – Conde de los Acevedos-: *Movimiento nobiliario 1931-1940*.

MERCADER I RIBA, J.: *Catalunya i l'imperi Napoleònic*. Montserrat 1978.

MESSEGUER, V.: *La guerra dels matiners a partir del manuscrit de D. Cayetano López Martínez (1847-1850)*. A: El Carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa Vol. II. Arola Editors. Tarragona 2004.

MESTRE I NOÉ, FRANCESC: veure índex de tots els treballs publicats.

MESTRE I PRAT DE PÀDUA, MARIA:

-*La construcción naval de guerra en la España del siglo XVIII. El marco legal de los procesos de financiación*. A: El derecho y el mar en la España moderna. Granada 1995, pàgines 299-321.

-*EL FRANCTIRADOR. Francesc Mestre i "La Veu de Tortosa"*. Rafael Dalmau Edicions. Barcelona 2018.

MESTRE I PRAT DE PÀDUA, MARIA, MATAMOROS I APARICIO, DAVID:

-*Construcción naval y costas en la Real Compañía de La Habana*. Actas del XI congreso internacional de AHILA. Liverpool 1998, volum II, pàgines 133-155.

-*Los catalanes y la Armada Real en la primera mitad del siglo XVIII*. A: Els catalans a Espanya, 1760-1914. Barcelona 1996, pàgines 393-399.

MESTRES I OÑOS, APEL·LES: *Història viscuda. Semblances, anècdotes, records*. Salvador Bonavia Llibreter. Barcelona, 1929.

MILLAN I ROCA, LL.: *El desembarcament del general Ortega a la Ràpita – La Creu del Coll- (1860-1985)*. Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita i la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona. Sant Carles de la Ràpita, 1986.

MIRALLES MESEGUER, F.: *Guía del Obispado de Tortosa*. Tortosa, 1902.

MIRAVALL, RAMON:

- Tortosa i els Tortosins*. Premi Catalunya 1969. Editorial Selecta. Barcelona, 1969.
- L'institut de batxillerat de Tortosa*. Publicacions de l'institut de batxillerat de Tortosa. Cooperativa gràfica dertosense. Tortosa, 1982.
- El nacionalisme en el pensament de Francesc Mestre i Noè*. Ed. Dertosa. Tortosa, 1985.
- Entorn a Tortosa napoleònica*. Cooperativa gràfica Dertosense, Editorial. Tortosa 1985.
- TORTOSA 1936-1939. L'Estel. Tortosa, 2017.

Miscel·lània Manyà. Edicions Dertosa, Tortosa / L'Estel Edicions, València, 1979.

MOLAS, ISIDRE:

- Lliga Catalana*. Volum I: *Lliga Regionalista Lliga Catalana. Un partit catalanista. L'estructura del partit: La Base humana*.
- Volum II: *L'estructura del partit: L'organització. El programa polític. El sistema de partits. La desaparició de Lliga Catalana*. Edicions 62. Barcelona, 1972.
- Els senadors conservadors*. WP nº260 Institut de ciències polítiques i socials. Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 2007.

MONCLÚS ESTEBAN, JOAQUIM: *Un altra biografia: "Els Galindo..."*. A: "El Carlisme..." Volum II.

MONLLAÓ PANISELLO, JOSÉ: *Estampas de dolor y sangre. Tortosa en 1936-1939*. Imprenta y librería Algueró y Baiges. Tortosa, 1941.

MONLLEÓ I GALCERÀ, ÀNGEL: *Joan Baptista Manyà intel·lectual i home d'estudi*. Editorial Claret. Barcelona, 1994.

MONTSERRAT CAVALLER, JOAQUIN: *Joaquín Bau Nolla y la restauración de la Monarquía*. Actas Editorial. Madrid, 2001.

MORENO, J. M.; GAS, J.: *LLaguts: Història i homenatge*. Columna- Tresmall. Barcelona, 1999.

MORESO I MATEOS, J. J.: *Mossèn Manyà: la llibertat d'un exili*. Dertosa, Tortosa 1985.

MUÑOZ GONZÁLEZ, A.: CATÀ I TUR, J: *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. Madrid 2005, p.11, 103-109

NADAL, JORDI: *El fracaso de la primera revolución industrial en España, 1814-1913*. Crítica-Ariel. Barcelona, 2009.

DE NEBRIJA, ELIO ANTONIO:

- Dictionarium latinum-hispanum et hispanum-latinum*. 1492.
- Lexicon LLATÍ CASTELLÀ* 1522.

NERI-VELA, R.: *Desarrollo histórico de la terapéutica quirúrgica de las cataratas*. Rev. Mex. Oftalmología, 2000; 74(6), pàgines 295-301.

NIETO MÁRQUEZ, A.: *Col·leccions editorials a la Barcelona del Vuit-cents: el cas de Joan Oliveres i Gavarró (1812-1891)*. Màster Universitari de Biblioteques i Col·leccions Patrimonials. Treball Final de Màster. Curs Acadèmic 2013-2014.

O'CALLAGHAN, RAMON:

-*Anales de Tortosa e Historia de la Santa Cinta*. Imprenta católica de Gabriel Llasat. Tortosa, 1886.

-*Algunos apuntes de los anales de Tortosa por el Dr... Canónigo Doctoral de la Santa Iglesia Catedral de Tortosa y archivero del Excmo. Cabildo de la misma*. Tortosa Imprenta de Salvador Isuar, 1911.

-*Apéndice a los Anales de Tortosa por el Dr...* Imprenta católica de G. Llasat. Tortosa, 1895.

-*Episcopológico de la Santa Iglesia de Tortosa por...* Imprenta católica de G. Llasat. Tortosa 1896.

-*Los antiguos lectores dominicos del Seminario conciliar de Tortosa*. Imprenta católica de José L. Foguet y Sales. Tortosa, 1897.

-*Resumen de la historia de la Santa Cinta que publicó el Dr. D. Ramón O'Callaghan canónigo doctoral de la Santa Iglesia catedral de Tortosa (con licencia de la autoridad eclesiástica)*. Quinta Edición. Imprenta de salvador Isuar. Tortosa, 1899.

-*Apuntes Histórico-Canónicos sobre el oficio divino por...* Imprenta de Salvador Isuar. Tortosa, 1909.

-*Los conventos de Tortosa y las ermitas de su término por el Dr... Canónigo Doctoral de la Santa Iglesia Catedral de Tortosa y archivero del Excmo. Cabildo de la misma*. Segunda edición. Imprenta de Salvador Isuar. Tortosa, 1910.

-*Apuntes sobre el sitio de Tortosa del año 1810 por el Dr... Canónigo Doctoral de la Santa Iglesia Catedral de Tortosa y archivero del Excmo. Cabildo de la misma*. 2ª edición. Imprenta de Salvador Isuar. Tortosa 1910.

-*Breve resumen de las parroquias del obispado de Tortosa según las notas del P. Risco en su obra "España Sagrada" por un sacerdote de dicha diócesis con un prólogo del mismo*. Imprenta de Salvador Isuar. Tortosa, 1910.

-*Terminación del Cisma de Occidente y Concilio Provincial de Tortosa por...* Imprenta de Salvador Isuar. Tortosa, 1911.

-*El archivo y los códices de la Catedral de Tortosa por...* Imprenta de Salvador Isuar. Tortosa, 1911.

O'DONNELL: *España y el español a presencia de sus Cortes en 1810*. Imprenta de Brusi. Cuartel general de Tarragona, 3 de noviembre de 1810.

OLIVER, BONAVENTURA: *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia. Código de las costumbres de Tortosa*. Tomo I. Impremta de Miguel Ginesta, Madrid 1876.

OLIVER, MIQUEL S.: *Catalunya en temps de la revolució francesa*. Primera Serie. Societat Catalana d'Edicions Volum XXXIII. Barcelona 1917.

OLIVERES, ANTONI: *Como opero yo la catarata*. Imprenta moderna de Algueró y Bages, Tortosa 1924.

OMAR I BARREDA, C.: *Justificació del Regionalisme per...* Llibreria de Joseph Payret. Perpinyà, 1901.

PALOMERA, I.; NARBONA, M.; PÉREZ, M.; ROCASOLANO, A.; CEBALLOS, O.: *La Provisión de Plazas en las Escuelas Públicas de Primera Enseñanza: Fuentes Documentales en el Archivo General de la Universidad Complutense de Madrid*. Madrid, www.ucm.es/pagina-principalarchivo.

PASTOR I LLUÍS, FREDERIC: *Narraciones Tortosinas, páginas de historia y biografía por... Socio delegado del centro excursionista de Cataluña, de la Sociedad arqueológica barcelonesa y del RAT PENAT de Valencia, con una carta prólogo del Excmo. Sr. D. Felipe Pedrell Académico de la de San Fernando*. Tomo I. Imprenta de José L. Foguet y Sales. Tortosa, 1901.

PASTOR DÍAZ, N.: *Biografía de Don Diego de León, primer conde de Belascoáin por [...]*. Imprenta de Manuel Tello. Madrid, 1868.

PAYNE, STANLEY G.: *Historia de España. La España de los Borbones desde 1700 hasta la crisis del 98*. Editorial Playor. Madrid, 1986.

PELFORT, JAUME: *Sermón que en los solemnes cultos, que dedicó a la divina magestad, la exemplar, y Fidelísima Ciudad de Tortosa, en acción de gracias, por el alivio recibido de la piadosa munificencia de nuestro Catholico Monarca CARLOS TERCERO (QUE DIOS GUARDE), Para el restablecimiento de lo perdido en la estupenda avenida del Ebro en los días 8 y 9 de octubre de 1787, predicó en el día 20 de abril de 1788, en la Santa Iglesia de Tortosa, EL DOCTOR DON JAIME PELFORT CATEDRATICO que fue de Filosofía, y Sagrada Theología, y Rector del real Colegio de San Carlos, en la Pontificia, y Real Universidad de Cervera: y en el día Canónigo de dicha Santa Iglesia, Examinador Sinodal del presente Obispado, e Individuo de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Dale a luz el Muy Ilustre Ayuntamiento de dicha Ciudad de Tortosa. CON LICENCIA. Tortosa: Por Josef Cid, Calle de la Rosa.*

PEREA, Mª PILAR: *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931) a cura de...* Editorial Moll, S.L. Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears.

PEREA, Mª PILAR; FELIPÓ, RAMON: *Notes biogràfiques de Marià Grandia i Soler i la seva monografia lingüística de Vallcebre*. Llibres de l'Índex. Barcelona 2014.

PÉREZ-CRESPO, Mª T.: *El Arsenal de Cartagena en el siglo XVIII*. Madrid 1992.

PÉREZ NESPEREIRA, MANUEL: *Prat de la Riba. Nacionalisme i formació d'un estat català*. Barcelona 2007.

PÉREZ SILVESTRE, O.: *Lletres, llengua i arrelament en l'Església de la diòcesi de Tortosa (1894-1939)*. A: PaloMero, J.; Messeguer, Ll. (ed.): *Els escriptors castellonencs del primer terç del segle XX*. Acadèmia Valenciana de la Llengua. València, 2007, p. 122-142.

PICH I MITJANA, J.: El federalisme intransigent barceloní: del Club dels federalistes al Estado Catalans (1868-1873). Pàgines 109-119.

PICÓN, Mª L.: *El Cardenal Sancha y Toledo*. Cuadernos del Salegar 58-59, agosto 2009.

PIN Y SOLER, J.: *Reglas morales y de bona criança per...* Estampa de Henric y Companyia en comandita. Barcelona, 1892.

PLA, JOSEP:

-*Cambó. Materials per una història d'aquests últims anys*. Vol. I. Edicions de la Nova Revista. Barcelona, 1928.

-*Cambó. Materials per una història d'aquests últims anys*. Vol. III. Llibreria Catalònia. Barcelona, 1930.

POBLET, JOSEP M^a:

-*Frederic Soler- Serafí Pitarra*. Premi Biografia catalana AEDOS. Editorial AEDOS. Barcelona, 1967.

- *Vida i mort de Lluís Companys*. Editorial Pòrtic, col·lecció Nàrtex núm. 15. Barcelona 1976, 2ª edició.

-*La catalanitat de Marcel·lí Domingo*. Editorial Teide. Barcelona, 1978.

PORCAR I TIÓ, JAUME: *Educación del Buen Sentido*. Imprenta de F. Gómez e hijo. Cuenca 1864.

PORTALS I PRESAS, JOAN: *Viure i escriure. Obra completa d'un escriptor catalanista (1869-1940)*. Edició de Joan Portals Martí. Barcelona 2014.

POU, ONOFRE: *Thesaurus puerilis*. Valencia 1575.

POUS, T.; MORAGAS, M.: *Catàleg. Primer centenari mundial de la vacunació humana: Jaume Ferran (1852-1929)*. Exposició organitzada per Museu d'Història de la Medicina de Catalunya / Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Capella de Santa Àgata, Barcelona 29 de desembre de 1984- 15 de gener de 1985.

PRAT DE LA RIBA, ENRIC: *Memòria endreçada á la Diputació de Barcelona pel seu President Don Enrich Prat de la Riba. Segon període de sessions de 1910*. Impremta de la casa provincial de la Caritat. Barcelona, 1910.

PRO RUÍZ, J.: *Las élites locales y el poder fiscal del estado en la España Contemporánea*. Publicat dins del volum: «Les Élités locales et l'état dans l'Espagne Moderne. XVI -XIXe siècles». CNRS Éditions, Maison des Pays Ibériques. Paris, 1993, pàgines 283-294.

PUIG I CADAVALCH, J.: *Memòries*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

RAMON DE SAN PEDRO, J.M^a: *Banqueros románticos catalanes*. Madrid, 2017.

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA: *Ortografía de la Lengua Catalana*. Imprenta de Jaime de Jesus. Barcelona 1884.

REAL ACADÈMIA DE LA LENGUA CATALANA: *Regles ortogràfiques*. Barcelona, 1916.

REAL COMPAÑÍA DE CANALIZACIÓN Y RIEGOS DEL EBRO. SINDICATO AGRÍCOLA:

- *Memoria leída en la Junta General de Accionistas de 3 de mayo de 1908. Presidencia de D. José Zulueta Gomis. Resoluciones de la Junta. Tipografía "El Anuario de la Exportación". Barcelona 1908.*
- *Memoria leída en la Junta General de Accionistas de 24 de mayo de 1909. Presidencia de D. José Zulueta Gomis. Resoluciones de la Junta. Tipografía "El Anuario de la Exportación". Barcelona 1909.*
- *Memoria leída en la Junta General de Accionistas de 1º de junio de 1911. Presidencia de D. José Zulueta Gomis. Resoluciones de la Junta. Tipografía "El Anuario de la Exportación". Barcelona 1911.*
- *Memoria leída en la Junta General de Accionistas de 24 de mayo de 1912. Presidencia de D. José Zulueta Gomis. Resoluciones de la Junta. Tipografía "El Anuario de la Exportación". Barcelona 1912.*

RECASENS, J.M.: *Tarragona en la guerra de la Independencia. Recuerdo histórico desde 1808 á 1813 por D. José M. Recasens dedicado alltre. Sr. Gobernador de la Provincia y al Excmo. Ayuntamiento de la fidelísima y ejemplar Ciudad de Tarragona.* Imprenta del DIARIO. Tarragona 1863.

Record y programa de les festes del centenari de la Independència. Manresa, juny-1908.

Reglamento de la Cámara Oficial del Comercio de la Industria y de la Navegación de Tortosa. Redactado con arreglo al R.D. de 21 de junio de 1901 y de conformidad con el de 13 de diciembre del mismo año. Imprenta Querol. Tortosa, 1908.

Relación de lo acontecido en la ciudad de Tortosa con la inundación del Río Ebro que empezó el día 8 de octubre de 1787. Es copia de la que, por el Encargado, se pasó al muy Ilustre Ayuntamiento. Tortosa 27 de noviembre de 1787. Juan Bautista Mondeli, Secretario. Imprès a Tortosa per Josef Cid Impresor y librero.

Relación verdadera, metafórica y militar que de las islas de San Bernabé sale a publicar el horroroso estrago que ha causado el Río Ebro a la ciudad de Tortosa y sus campañas con la soberbia avenida que hizo los días 16,17,18, y 19 de junio de 1743. Con licencia. En Zaragoza: Por Joseph Fort, enfrente del Colegio de San Vicente Ferrer.

REY I LLOP, MIQUEL: *Sangre española.* Monòlec, 1897.

RIEGO, BERNARDO: : *Imágenes fotográficas y estrategias de opinión pública: los Viajes de la Reina Isabel II por España (1850-1866).*

RINGROSE, D. R.: *España, 1700-0900: el mito del fracaso.* Alianza Editorial. Madrid, 1996.

DE RIQUER, BORJA:

- *Lliga Regionalista: burgesia catalana i Nacionalisme, 1898-1904.* Edicions 62, Barcelona 1977.
- *Escolta, Espanya. La cuestión catalana en la época liberal.* Marcial Pons, Ediciones de Historia. Madrid 2001.

- Francesc Cambó. Entre la monarquia i la República (1930-1932). (Com les memòries s'acomoden a les circumstàncies polítiques)*. Editorial Base, col·lecció Base històrica. Barcelona 2007.
- Construcció i destrucció de la Solidaritat Catalana: el paper de la Lliga Regionalista*. A: Solidaritat Catalana i Espanya. Editorial Base. Barcelona 2008.
- Alfonso XIII y Cambó. La monarquía y el catalanismo político*. RBA, serie Historia de España. Barcelona, 2013.
- Anar de debò. Els catalans i Espanya*. Rosa dels vents. Penguin Random House grupo editorial. Barcelona 2016.
- Cambó en Argentina*. Negocios y corrupción política. Edhasa. Barcelona 2016.

RISCO, M.: *España Sagrada*, Tom. LXII. 2ª Edición. Real Academia de la Historia. Madrid, 1859.

RISQUES I CORBELLA, MANEL: *L'Estat a Barcelona. Ordre públic i governadors civils*. Editorial Base. Barcelona, 2012.

ROBLES MUÑOZ, C.: *Santa Sede y catalanismo. El Vaticano y el Obispo Morgades (1900)*. A: *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de Ciències Historicoeclesiàstiques*. Fundació Balmesiana), núm. 60. Barcelona, 1987, p. 157-216.

RODRÍGUEZ Y GONZÁLEZ DE LOS RÍOS, OBDÚLIO:

- *Álbum biográfico dertosense*. Obdulio Rodríguez y González de los Ríos, Editor. Tortosa, 1892. Tomo I.
- *Guía de Tortosa*. Establecimiento tipográfico de Gabriel Llasat Ferré. Tortosa, 1895).
- *Guía de Tortosa*. 2ª Edición (corregida y aumentada). Establecimiento tipográfico de Emilio Cantero. Tortosa, 1900.

ROS, CARLES: *Tratat de adagis y refranys valencians y practica pera escriure ab perfecció la llengua valenciana escrit per Carles Ros Notari Apostolich, natural de la molt noble, ilustre, Ll. Y coronada ciutat de Valencia*. Impressió Joan Esteve Plaza. Valencia, 1788.

ROSELL, J.: *Memoria sobre el celibato del clero*. Imprenta de El valenciano. Valencia, 1854.

ROURE, CONRAD: *Memòries. Recuerdos de mi larga vida*. Eumo Editorial, Vic 2010.

ROVIRA I GÓMEZ, S. J.: *La desamortització de l'església a la província de Tarragona (1835-1845)*. Diputació de Tarragona, 1979.

RUBÍ, GEMMA: *Eleccions generals de Solidaritat Catalana del 21 d'abril de 1907*. A: Solidaritat Catalana i Espanya. Editorial Base. Barcelona 2008, pàgines 69-104.

RUBIÓ I BALAGUER, JORDI: *Estudis de la literatura catalana*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1992, pàgines 73-74.

RUÍZ Y RUIZ, JOSÉ; CLIVILLER, JOSÉ: *Descripción geográfica histórica-estadística e itineraria que acompaña al mapa geográfico de la provincia de Tarragona*. Construido

por el teniente de navío de la Armada Nacional D. José Ruiz y Ruiz, y el capitán retirado del ejército D. José Cliviller, cuya obra fue presentada a la ilustre Junta de Comercio de Barcelona para su ecsamen y censura, que sometió al Excmo. Sr. Capitán General de este ejército y Principado para que lo ecsaminase y diese su dictamen el científico del cuerpo de Gefes y oficiales del Estado Mayor general de quien fue aprobado. Imprenta de José Antonio Nel·lo, calle mayor. Tarragona, 1846.

SABATÉ J.: *Causas del paludismo en los deltas del Ebro y su profilaxis. Estudio de divulgación científica leído en la Junta provincial de sanidad por el Dr. J. Sabaté inspector municipal de sanidad; subdelegado de medicina del partido; médico director del hospital civil de Tortosa.*

Imprenta Isuar. Tortosa, 1913

SABATÉ, MODEST.: *Història de la "Lliga"*. Quaderns de cultura, Editorial Bruguera. Barcelona, 1969.

SADERRA, J.: *les Normes de l'Institut. Cartes obertes al Dr. Antoni Mª Alcover.* Impremta de Ramón Bonet, Olot 1919.

SALVATIERRA, V.: *Por Tortosa y por España.* Article publicat a *HERALDO DE TORTOSA*, 5 de maig de 1931.

SÁNCHEZ, VÍCTOR: *El campo rojo valenciano. Aristócratas valencianos asesinados.* ABC, 1937.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, JOSEP:

-*Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco.* Flor del Vent Edicions - col·lecció DE LLEVANT A PONENT-. Barcelona 2001.

-*Els fets d'octubre de 1934 a les terres de l'Ebre i al seu Hinterland.* A: 6 d'octubre. La desfeta de la revolució catalanista de 1934. Editorial Base/ A. Gonzalez i Vilalta; M. López Esteve; i Enric Ucelay-Da Cal Editors. Barcelona 2014, pàgines 225-249.

-*Les guerres napoleòniques i carlistes a la frontera de Catalunya, el País Valencià i Aragó (1808-1936).* Benicarló 2015.

-*La guerra del francès a les Terres de l'Ebre (1808-1814).* A: 200 anys de la fi de la guerra del Francès a les Terres de l'Ebre. Actes el Congrés d'Història i d'Arqueologia. Tortosa, 16,17 i 18 de maig de 2014. A cura de Roc Salvador Poy i Joan Martínez Tomá. Onada edicions. Benicarló, 2016, pàgines 77-95.

SANCHEZ CERVELLÓ, JOSEP; MARGALEF FANECA, Mª C.: *Els límits a la llibertat de premsa a les terres de l'Ebre durant la Restauració (1875-1923).* XV premi "Ciutat de Tortosa" 2001 de l'Ordre de la Cucafera. Cooperativa gràfica Dertosense, Tortosa 2003.

SANCHO I SANCHO, JOSEP: *El marcel·linisme a les Terres de l'Ebre (1914-1939).* Tesi doctoral dirigida per la Dra. Maria Gemma Rubí i Casals. Doctorat en Història Comparada, Política i Social. Departament d'Història Moderna i Contemporània. Universitat Autònoma de Barcelona. 2014.

SANZ I SEVER, MATIAS: *Discurso pronunciado en la solemne función que el real Cuerpo de Marina de la Provincia de Tortosa hizo en la Iglesia de P.P. Dominicos de esta el día 8 de julio de 1833 en celebridad de la jura que de Real Orden acaba de prestar la Nación en el memorable día 20 de junio último a la muy excelsa princesa Doña María Isabel Luisa N. S. Como heredera legítima del trono por el Illre. Sr. Dr. D. Matías Sanz y Sever, dignidad de capiscol de la Santa Iglesia de dicha Ciudad y examinador sinodal de su obispado dado a luz por la misma corporación de Marina y dedicado a la S. Princesa.* Impremta de Joaquim Puigrubí. Tortosa, juliol de 1833.

SARRET I ARBÓS, J.: *Manresa, 1808-1928. La ciudad de Manresa, sus privilegios. Las banderas del Bruch. Memoria.* Imprenta y librería de José Roca. Manresa.

SCHÄDEL, B.: *Manual de fonètica catalana.* Cöthen (Alemanya). Otto Schulze Verlag 1908. Dipòsit per Espanya: Alvar Verdaguer, Rambla Centre5, Barcelona.

SERRA I PUIG, EVA:

-*Ferran de Sagarra i de Siscar. Semblança biogràfica.* Institut d'Estudis catalans, Barcelona, 2005.

-*La representació municipal en les institucions catalanes.* Publicat a *L'articulació del territori a la Catalunya moderna.* Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2015. Pàgines 175-251.

SOLÉ I SABATÉ, J. M. ET ALII: *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus Presidents 1714-2003.* Generalitat de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003.

SOLÉ I SABATÉ, J.M.; VILLARROYA I FONT, J.: *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939).* Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1989.

SOLER, RAIMON: *Les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 a Catalunya.* WP n°342. Institut de ciències polítiques i socials. Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 2016.

SOLDEVILA, FERRAN:

-*El Año político. 1905.* Imprenta de Ricardo Rojas. Madrid, 1906.

-*El Año político. 1906.* Imprenta de Ricardo Rojas. Madrid, 1907.

-*El Año político. 1907.* Imprenta de Ricardo Rojas. Madrid, 1908.

-*El Año político. 1908.* Imprenta de Ricardo Rojas. Madrid, 1909.

SUBIRATS I PIÑANA, JOSEP:

-*EVOCACIONS 36-38. La guerra civil des de Tortosa.* Tortosa, 1989.

-*Pilatos 1939-1941. Prisión de Tarragona.* Pablo Iglesias. Madrid, 1993.

-*Tortosa front de guerra.* Barcelona, 1996.

SUÑÉ, A.: *De La Publicidad a La Publicitat. Del republicanisme històric al catalanisme intel·lectual.* Pagès Editors. Lleida, 2015.

TALLADA, JOSEP M^è: *Barcelona económica y financiera en el siglo XIX.* Llibreria Dalmau, Barcelona 1944.

TASIS, R.: *La Renaixença catalana*. Quaderns de Cultura, Editorial Bruguera. Barcelona, 1967.

TERMES, JOSEP: *Història del catalanisme fins al 1923*. ECSA. Barcelona, 2000.

TERMES, JOSEP; COLOMINES, A.: *Patriotes i resistents. Història del primer catalanisme*. Editorial Base. Barcelona, 2003.

TIÓ I SAULEDA, S.:

-*Ferran i Paulí: La intantaneidad en fotografia*. A: *QUADERNS D'HISTÒRIA DE L'ENGINYERIA*, vol. VIII. Barcelona 2007, pàgines 51- 269.

-*La "Facultat de Ciències de Tortosa": els metges Jaume Ferran i Clua i Innocent Paulí i Galceran*. Publicacions URV, Tarragona 2010, pàgines 43-51.

TORRES, ANTONIO: *Recuerdo de unes fiestas. Semblanza de Don Manuel Domingo y Sol*. Impremta moderna Algueró y Baiges. Tortosa, 1926.

TORRAS I BAGES, JOSEP:

-*Obres completes de Josep Torras i Bages*. Volum I. Impremta Anglada. Vic 1884.

-*L'Iglesia y'l Regionalisme*. Estampa de R. Anglada. Vic, 1887.

-*La tradició catalana. Estudi del valor ètich y racional del regionalisme català per...* Estampa "La Ilustración", A.C. de F. Giró. Barcelona, 1892.

-*Alegato en defensa de la libertad de la vida religiosa*. Vic 1901.

TORRAS I RIBÉ, JOSEP M^a: *Continuïtats i reculades en la història municipal catalana en el tombant dels segles XVII i XVIII*. A: *L'articulació del territori a la Catalunya moderna*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona, 2015, pàgines 253-290.

TORRENT, J.; TASIS, R.: *Història de la premsa catalana*. 2 volums. Editorial Bruguera. Barcelona, 1966.

TOWNSEND, J.: *Viaje por España en la época de Carlos III (1786-1787)*. Ediciones Turnes. Madrid 1988, pàgina 415.

UCELAY-DA CAL, E.: *El imperialismo catalán*. Barcelona 2003.

Un español neutral: Réplica al conde de Romanones sobre las "Responsabilidades del Antiguo Régimen". Editorial Voluntad. Madrid, 1925.

URQUIJO Y GOITIA, J. R.: *Gobiernos y ministros españoles en la edad contemporánea*. CSIC. Madrid, 2008.

VALLS I CLUA, JORDI: *Historia de la premsa de les terres de l'Ebre (1880-1901)*. A: *RECERCA*, 15 Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre. Tortosa, 2013, pàgines 159-189.

VALLS, J.; MECA, G.: *Dietaris del Fons personal de Marcel·lí Domingo*. A *RECERCA* nº11, Tortosa, 2007.

VALLS I TORRES, JOSÉ: *Cartilla Agrícola para la enseñanza de la agricultura en las escuelas de Cataluña...* Imprenta de la "Gaceta de Madrid". Madrid, 1906.

Velada literaria celebrada en el círculo de artesanos de Tortosa en la noche del 5 de septiembre de 1882. Establecimiento tipográfico de P. Llanes. Tortosa, 1882.

VALLVERDÚ, R.: *Reflexions sobre la segona i la tercera carlinada*. A: El Carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa, Vol. II. Arola Editors. Tarragona 2004.

VARELA ORTEGA, J.; ARMENGOL I SEGÚ, J.: *El poder de la influencia: geografía del caciquismo en España (1875-1923)*. Marcial Pons. Madrid, 2001.

VENY I CLAR, J.: *Antoni M. Alcover i Sureda. Semblança Biogràfica. Conferència pronunciada davant el Ple per Joan Veny i Clar el dia 30 de març de 1998*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 2000.

La verdad de lo que pasa en Tortosa por F... Imprenta y librería de Salvador Isuar. Tortosa, 1865.

VERGÉS PAULÍ, RAMON:

-*Quadros vuitcentistes. Ressorgiment d'una Tortosa desconeguda de la jovenalla: Los botiguers de roba de l'últim terç de la passada centúria: Tipos, vestuaris, costums: Homenatge a la vellesa. XXIV VIATGES A BARCELONA. S'INICIA LA VIDA MODERNA.* Article publicat a *Heraldo de Tortosa*, 9 de juliol de 1936.

-*Espurnes de la Llar. Costums i tradicions tortosines.* Tomo I. Impremta Querol. Tortosa, 1909.

-*Espurnes de la llar (Tortosa en 1912).* Tomo III. Establiment tipogràfic dels germans Querol. Tortosa.

-*Espurnes de la Llar (Tortosa en 1912).* Tomo IV: Impremta Querol. Tortosa, 1912.

-*Espurnes de la llar. Costums i tradicions tortosines.* Tomo V. Impremta Sanchis i Rovira. Tortosa, 1923. Pàgina 148 -149.

-*Costums i tradicions tortosines.* Tomo VI. Impremta "Heraldo de Tortosa". 1934.

VIA I RAVENTÓS, JOSEP:

-*El cultivo del algodón en el Delta del Ebro.* Ateneo de Tortosa, Sección de agricultura.1931.

-*Assaig sobre el clima de l'Aldea en el terme de Tortosa per Josep Via Raventós. Propietari-agricultor.* Servei meteorològic de Catalunya, notes d'estudi nº47. Publicat per la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1931.

VICENS I VIVES, JAUME; LLORENS, M.: *Industrials i polítics del segle XIX.* Edicions Vicens Vives, Barcelona 2010.

Vida militar y política de Cabrera. Imprenta y fundición de D. Eusebio Aguado. Madrid 1845.

VIDAL I FRANQUET, JACOBO: *Joan Abril i Guanyabens. La necessitat d'una desmitificació.* A: EBRENC DEL SEGLE XIX. Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenç al segle XIX a cura de: Núria Gil Duran. Publicacions

Universitat Rovira i Virgili. Sèrie Campus Terres de l'Ebre. Tarragona, 2009, pàgines 43-58.

VILAMITJANA Y VILA, BENITO:

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirigí al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1866.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirige al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1867.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirige al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1868.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirigí al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1869.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, en unión con el de Urgel, dirige desde Roma al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1870.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirige al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1870.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirigí al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1871.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirigí al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1873.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirigí al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1874.

-*Carta pastoral que el Ilmo. Señor D. D. Benito Vilamitjana y Vila, Obispo de Tortosa, dirigí al clero y fieles de su diócesis.* Tortosa. Imprenta y Librería de Salvador Isuar. 1877.

VILA, M.A.: *Tortosa i el seu terme a mitjan segle XVI. Esberrany GEO econòmic.* Col·lecció *Episodis de la Història*, nº 260. Rafel Dalmau Editor. Barcelona 1986, pàgines. 9-10.

VILLANUEVA, J.L.: *Viaje literario a las iglesias de España.* Tomo V. Madrid 1806.

VILLARES, R.; MORENO, J.: *Historia de España. Restauración y dictadura.* Volum 7. Editorial Crítica/Marcial Pons. Barcelona 209, pàgines 124 i 256.

VINAIXA I MIRÓ, J. R.:

-*La postguerra del francès i la revolta reialista de 1822 a l'Ebre.* Columna-Tresmall. Barcelona, 1998.

-*La navegació per l'Ebre català en el darrer quart del segle XVIII. (de Riba-roja a Miravet)*. Premi d'assaig Artur Bladé i Desumvila. Centre d'estudis de la Ribera d'Ebre. Flix, 1993.

-*Aproximació a l'impacte de la guerra dels set anys a les terres de l'Ebre*. A: El Carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa, Volum I. Arola Editors. Tarragona 2004, pàgines 172-173.

VVAA: *Mossèn Sol*. Salamanca 1978.

VVAA:

-*L'economia del Baix Ebre. Estructura i dinàmica socio-econòmica*. Volum I. Barcelona, 1985.

-*L'economia del Baix Ebre. Els antecedents històrics*. Volum II. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Barcelona, 1985.

VVAA: *Història de la Catalunya Contemporània*. Pòrtic, Biblioteca Universitària. Barcelona, 1999.

VVAA: *La guerra civil a Catalunya (1936-1939)*. Volum 1: Alçament militar i primers mesos de guerra. Edicions 62. Barcelona 2004.

VVAA: *Solidaritat catalana i Espanya*. Editorial Base. Barcelona, 2008.

VVAA: *6 d'octubre. La desfeta de la revolució catalanista de 1934*. Editorial Base / A. Gonzalez i Vilalta; M. López Esteve; i Enric Ucelay-Da Cal Editors. Barcelona, 2014.

VVAA: 200 anys de la fi de la guerra del Francès a les Terres de l'Ebre. Actes el Congrés d'Història i d'Arqueologia. Tortosa, 16,17 i 18 de maig de 2014. A cura de Roc Salvador Poy i Joan Martínez Tomá. Onada edicions. Benicarló, 2016.

FONTS HEMEROGRÀFIQUES CONSULTADES

A B C. MADRID.1936-1939.

A.B.C. SEVILLA, 1936-1937.

ANNALS DEL PERIODISME CATALÀ.

ANUARIO DEL COMERCIO, 1887-1897.

ANUARIO RIERA. 1897.

ARA. Diari del matí. TORTOSA, 1935.

BARCELONA COMICA.1889-1895.

BOLETÍN DE LA ASOCIACIÓN DE MAESTROS PÚBLICOS DE 1ª ENSEÑANZA DEL PARTIDO DE TORTOSA. TORTOSA.

BOLLETÍ DE LA LLIGA ESPIRITUAL DE LA MARE DE DÉU DE LA CINTA. TORTOSA, 1919-1921.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE LERIDA. 1881-1903.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA. TARRAGONA,1870-1912.

BOLETÍN DE LA CÁMARA AGRÍCOLA DE TORTOSA. Revista mensual de agricultura. TORTOSA.

BUTLLETÍ DE L'ATENEU CATALÀ.1886.

CATALUÑA. BARCELONA, 1907.

CATALOGO OFICIAL DE LA PROVINCIA DE TARRAGONA.1888.

CORREO DERTOSENSE. TORTOSA. 1889-1890.

CORREO IBÉRICO. Diario católico / EL CORREO IBÉRICO. *Diario católico*. Censor eclesiástico M. I. Dr. D. Miguel Gallench, Canónigo Penitenciario. Es el periódico de mayor circulación de la comarca. TORTOSA, 1904-1908.

CORREO JOSEFINO. TORTOSA, 1912.

CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. TORTOSA, 1885-1936.

CRÍTICA. TORTOSA, 1930.

CRÓNICA DE CATALUNYA. BARCELONA.

DIARI DE CATALUNYA. BARCELONA, 1900.

DIARIO DEL COMERCIO. TARRAGONA, 1900-1909.

DIARIO ESPAÑOL. TARRAGONA, 1939-1960.

DIARIO DE TARRAGONA. TARRAGONA, 1870-1932.

DIARIO DE TORTOSA. De intereses generales. Avisos y noticias. –Eco imparcial de la comarca. Se publica todos los días excepto los siguientes a festivos (1882). / De intereses generales, avisos y noticias. Eco imparcial de la comarca. Se publica todos los días excepto los siguientes a festivos (1885). / Órgano del partido Liberal-Dinástico (1896). / DIARIO DE TORTOSA. (1901). TORTOSA, 1882-1932.

EL ALBUM. TARRAGONA, 1895.

EL ATENEO. MÁLAGA, 1888.

EL CONSECUENTE. REUS, 1913.

EL CORREO ESPAÑOL. MADRID.

EL CORREO DE LAS FAMILIAS. TORTOSA, 1877-1882.

EL CORREO DE LA PROVINCIA. TARRAGONA, 1895.

EL CORREO DE TORTOSA. Diario católico, de intereses Comerciales y agrícolas. TORTOSA, 1882-1885.

EL DIA. Diari de Terrassa.1929.

EL EBRO. TORTOSA, 1907.

EL ECO DE LA FUSIÓN. TORTOSA, 1899-1904.

EL ECO DE LA PRODUCCIÓN. BARCELONA, 1886.

EL ESTANDARTE CATÓLICO. Diario de la tarde. Consagrado al corazón de Jesús. Se publica con censura eclesiástica. TORTOSA, 1891-1899.

EL GENIO. BARCELONA, 1844-1845.

EL GLOBO. MADRID, 1900.

EL IDEAL. TORTOSA -ROQUETES.

EL IMPARCIAL. MADRID.

EL LIBERAL, 1936.

EL MERCANTIL Diario político de avisos y noticias. TARRAGONA 1899.

EL MONITOR DE PRIMERA ENSEÑANZA. BARCELONA.

EL NOTICIERO TARRACONENSE. TARRAGONA, 1897.

EL NUEVO DIARIO. Órgano del partido liberal. TORTOSA, 1898-1934.

EL ORDEN. TORTOSA, 1888-1891.

EL PAVELLÓN LIBERAL. Diario Político de avisos y noticias. TARRAGONA, 1890-1894.

EL PROGRESO. LUGO, 1936

EL PUEBLO. Semanario democrático. Órgano del partido de unión republicana de Tortosa (1902). / Órgano del partido Republicano Autonomista (1909). / Órgano del partido Republicano de Tortosa (1910). / Órgano de la coalición republicana-socialista de Tortosa (1912). / Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català (1934). TORTOSA.

EL RADICAL. TORTOSA, 1914-1934.

EL RESTAURADOR. Diario de propaganda católico-Social y de avisos. TORTOSA, 1902-1936.

EL SIGLO FUTURO. MADRID, 1904-1934.

EL SOL. MADRID, 1931.

EL TIEMPO. Órgano del partido conservador de los distritos de Tortosa y Roquetas. TORTOSA 1900-1912.

EL TARRACONENSE. TARRAGONA.

ESPAÑA Y AMÉRICA. MADRID, 1904.

FULL OFICIAL DEL DILLUNS. BARCELONA, 1936.

GAZETA DE MADRID. MADRID, 1845-1878.

GAZETA:MONTANYESA. VIC, 1910.

GAZETA DE VIC. 1935.

GERMANOR. TORTOSA, 1918-1920.

HOJA OFICIAL DEL LUNES DE BARCELONA. BARCELONA.1936.

HERALDO DE CASTELLÓN. 1930-1936.

HERALDO DE TARRAGONA. 1907-1908.

HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. TORTOSA, 1924-1936.

ILUSTRACIÓ CATALANA. Revista setmanal il·lustrada. BARCELONA, 1907-1915.

ILUSTRACIÓ MUSICAL HISPANOAMERICANA. BARCELONA, 1893.

INDUSTRIA E INVENCIONES. BARCELONA, 1897.

L'LABUM DE CATALUNYA. 1933.

LA ACTUALIDAD. BARCELONA, 1928.

LA CORRESPONDENCIA DE ESPAÑA. MADRID, 1902-1912.

LA ACTUALIDAD. TORTOSA.

LA CRUZ. TARRAGONA, 1902-1936.

LA DINASTIA. BARCELONA, 1888-1893.

LA IDEA. TARRAGONA, 1897.

LA ILUSTRACIÓ LLEVANTINA. BARCELONA, 1900.

LA JUSTICIA. TARRAGONA, 1905-1906.

LA LIBERTAD. TORTOSA, 1903-1912.

LA OPINIÓ. Diario Político de avisos y noticias. TARRAGONA.

LA POLÉMICA. Semanario defensor de los intereses morales y materiales de la Comarca Tortosina. TORTOSA.

LA PROVINCIA. TARRAGONA, 1890.

LA PUBLICIDAD. BARCELONA, 1919.

LA SANTA CINTA. TORTOSA, 1928-1936.

LA TRADICIÓ. Dios, Patria, Rey, Fueros. Semanario. Órgano del partido tradicionalista en los distritos de Tortosa, Roquetas y Gandesa. TORTOSA, 1917-1929.

LA VERDAD (1880)./ LA VERDAD. Diario político de noticias e intereses generales (1893). TORTOSA, 1880-1902.

LA VERITAT. VALLS, 1910.

LA VOZ DEL BAJO EBRO / LA VEU DEL BAIX EBRE. TORTOSA, 1976-1988.

LA VEU DE CATALUNYA. BARCELONA, 1899-1936.

LA VEU DE LA COMARCA. TORTOSA, 1903-1909.

LA VEU DEL SEGRE. LLEIDA, 1902.

LA VANGUARDIA. BARCELONA. 1901-1934.

LA VOZ DEL EXPLORADOR. TORTOSA, 1923.

LA VOZ DEL PROGRESO. TORTOSA, 1886.

LA VEU DE TORTOSA. TORTOSA, 1899-1902.

LA VEU DE TORTOSA, Segona època. 1930-1931.

LA ZUDA. TORTOSA, 1915-1933.

LIBERTAD. Periódico Regionalista (1909). / Periódico Regionalista. Órgano de la Cámara de la Propiedad y de los Ateneos Obreros (1912). TORTOSA, 1909-1913.

LO CAMPANAR DE LLEYDA. 1902.

LO SOMATENT. REUS, 1894-1903.

LOS DEBATES. Diario político defensor de los intereses de la Comarca (1900). / Diario político, de avisos, defensor de los intereses de la Comarca (1909). TORTOSA, 1898-1911.

MERCURIO. BARCELONA, 1905.

MERIDIÀ. BARCELONA, 1938.

NOTICIERO TARRACONENSE. TARRAGONA.

NUEVO MUNDO. 1929.

PREMSA TORTOSINA, Número único. 1929.

REVISTA DE MADRID. 1939.

TARRAGONA, 1925.

TREBALL. BARCELONA, 1936.

TRIBUNA REGIONAL. Diario político. TORTOSA, 1931.

UNIÓN PATRIÓTICA. Semanario político. Órgano del Partido Unión Patriótica en los distritos de Tortosa y Roquetas. TORTOSA, 1886-1929.

FONTS HEMEROGRÀFIQUES CITADES

(PER ORDRE ALFABÈTIC D'AUTOR)

ABARCAT, JOAN: *Per la grandesa de la nostra terra*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

ABRIL I GUANYABÉNS, JOAN:

-*A honor de Mestre i Noè. Tortosa, la premsa en general i diferents personalitats s'associen a l'acte*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona 1 de maig de 1929.

-*Acció catalana i la Lliga. Al marge del parlament d'En Francesc Cambó a l'Ateneu Democràtic regionalista del poble Nou*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 5 de juny de 1923, pàgina 10.

-*Adhesión*. HERALDO GUARDÉS. La Guarda (Pontevedra), 12 d'octubre de 1929.

ALBIOL, FRANCESC DE P.: *Desfacer tuertos...* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 6.

ALCOVER I SUREDA, ANTONI M^a: *Pensada patriòtica*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

ALIART I GRIÑÓ, M.:

- De nuestra colaboración. Historia Local. *Avenida del Ebro en 1582*. DIARIO DE TORTOSA. Tortosa, 30 de maig de 1903.

- Artículos históricos rehabilitados. Historia local. *Avenida del Ebro en 1582*. UNIÓN PATRIÓTICA.

ANDREU I VIDAL, ROBERT -TIPITÍES-:

-*Una encuesta de Heraldo. ¿Ha sentido usted miedo alguna vez? Lo que contesta el Presidente de la Asociación de Prensa*. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 25 de febrer de 1927.

-*Retazos*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 2.

AÑÓN I CORTIELLA, ANTONI:

-Lo Sr. D. Joan Sentís Bisbe de Barcelona y Lloch-Tinent y Capità General de Catalunya... *Fill de Cherta*. LA RENAIXENÇA. Any XXVI. Barcelona, Setembre de 1896.

-¿Què vol dir catalanisme? LA VEU DE TORTOSA. Any I, nº1. Tortosa, 3 de desembre de 1899, pàgina 2.

ARÉVALO I LLEDÓ, EDUARD D': Artículos históricos rehabilitados. *La Santa Cinta. Romance religioso agraciado con el accésit a la cruz de plata y oro en el certamen poético celebrado por la Redacción de "Ilustración popular Económica", de febrero de 1871*. UNIÓN PATRIÓTICA. Tortosa, 1926.

ASOCIACIÓN DE LA PRENSA TORTOSINA: *La Asociación de la Prensa por Mestre y Noé*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

AUDÍ ESTORACH, ANDREU: *¡De corazón!* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 2.

AYUSO, PRIMITIVO:

-*Por la diòcesis*. LIBERTAD. Periódico regionalista. Any II nº60. Tortosa, 25 de març de 1909, pàgina 2.

-*Un informe recusable*. DIARIO DE TORTOSA. Órgano del partido Liberal – Dinástico. Any XXX. Tortosa, dissabte 11 de maig de 1912.

-*Idea inspirada*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

BAU I NOLLA, JOAQUIM: *A la gloria de la Patria*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 1.

BAY,E.:Información bibliográfica. *Giripigues tortosines*. EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Any VIII nº2081. Tortosa, 26 d'octubre de 1915, pàgina 1.

BAYERRI I BERTOMEU, ENRIC:

-*Homenaje merecido*. UNIÓN PATRIÓTICA. Semanario político. Órgano del Partido Unión Patriótica en los distritos de Tortosa y Roquetas. Tortosa, 19 de gener de 1929.

-*Giripigues tortosines*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

BEGUER I PIÑOL, MANUEL:

-*Una nueva obra de D. Francisco Mestre y Noé. "Temps, vida i obres del polígraf D. Jaume Tió i Noé"*. LA ZUDA nº 161. Tortosa, maig de 1927, pàgines 84-85.

-*Honrando al patriota*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

-*Paraules finals. A l'entorn del centenari de Goethe.* LA ZUDA nº 216. Tortosa, desembre de 1932, pàgines 105-106.

BELLPUIG I JOI, TOMÀS: *Lo "Quijote" de l'ideal.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 1.

BERENGUER I CROS, JOSEP:

-*Hombres como hay pocos.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 2.

-*Tramés.* EL PUEBLO. Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català. Any XXXIII nº4048. Tortosa, dijous 4 d'octubre de 1934, pàgina 2.

DE BICLARA, JOAN: *Homenatge a Mestre i Noé.* TERRA NOSTRA. Alcanar, 5 de maig de 1929, pàgina 4.

BILBAO, FELIX -BISBE DE TORTOSA-: *El Obispo de Tortosa.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 1.

BORRÀS, F.: *Veu d'encoratjament.* BOLLETÍ DE LA LLIGA ESPIRITUAL DE LA MARE DE DÉU DE LA CINTA. Any I nº3. Tortosa, setembre de 1919, pàgines 26-27.

BRUNET, M.: *Jaume Bofill i Mates es mort.* LA VEU DE CATALUNYA. Any XLIII, nº11484. Barcelona, dimarts 4 d'abril de 1933.

BURGOS FERNÁNDEZ, R.-JAVIER MIRANDA-: *Ante el homenaje.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 6.

EL BUSCÓN: Visiones tortosinas. El sueño del periodista. EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos Any VIII nº2081. Tortosa, 10 d'agost de 1915, pàgina 1.

CALDERÓ, JOAN: *Al hombre honrado.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 6.

CAMBÓ I BATLLE, FRANCESC:

-*Els caràcters. Prat de la Riba.* LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 15 d'agost de 1928.

-*Declaracions.* LA VEU DE CATALUNYA 30 de juliol de 1929.

-*Carta del señor Cambó. El leader de la "Lliga Regionalista" contrario a la participación en la Asamblea.* CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Any VIII nº2572. Tortosa, dijous 22 d'agost de 192, pàgina 1.

-*El que han estat els partits polítics espanyols.* LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 8 de gener de 1931.

- Com haurien d'esser avui els partits polítics*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 8 de gener de 1931.
- El moment actual*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 15 de febrer de 1931.
- Tramitació de la crisi. Declaracions del senyor Cambó. El senyor Alba declina l'encàrrec de formar govern. El senyor Sánchez guerra accepta la missió de constituir Ministeri*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 17 de febrer de 1931.
- L'esperit de continuïtat*. LA VEU DE CATALUNYA 28 mars de 1931.
- Als electors de Barcelona*. LA VEU DE CATALUNYA 11 d'abril de 1931.
- El pànic i la confiança*. LA VEU DE CATALUNYA, 5 de novembre de 1931.
- De cara a Espanya*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 24 de setembre de 1932.
- El cas Marcel·lí Domingo*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 11 de desembre de 1932.
- Crisis económica e intervencionismo del Estado*. Conferencia pronunciada por... el día 11 de abril de 1935 en el cine Goya de Madrid. Publicaciones de Unión nacional Económica. Madrid, gráfica Administrativa, 1935.

CAMPOS Y SAPIÑA, ANTONIO: *Entreviu semanal. Hablando con D. Francisco Mestre y Noé Presidente de la Asociación de la prensa tortosina*. HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Any IX nº2516. Tortosa, dilluns 29 d'agost de 1932, pàgina 1.

CANIVELL-GAS,R.: *El nostre problema resumit. Factors del fet tortosí*. HERALDO DE TORTOSA, 16 d'octubre de 1931.

CANTERO, EMILI: *De com soc regionaliste*. LA VEU DE TORTOSA. Any I, nº1. Tortosa, 3 de desembre de 1899, pàgina 2.

EXCMO. SEÑOR CARDENAL ARZOBISPO DE BURGOS: *DE LOCALIDAD. Defendiendo la Diócesis*. DIARIO DE TORTOSA, Año XXVII, nº8.495. Tortosa, dimarts 23 de març de 1909, pàgina 1.

CARRERES I CANDI, FRANCESC:

- La institución pecuaria del "ligallo" al S. de Cataluña*. LAS NOTÍCIAS. Barcelona, diumenge 12 d'abril de 1925, pàgina 4.
- Felicitación excepcional*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

CID I MULET, JOAN: *Fulls d'història. Els màrtirs del 1640*. MERIDIÀ setmanari de literatura, art i política. Tribuna del front intel·lectual antifeixista. Any I nº28. Barcelona, 22 de juliol de 1938, pàgina 1.

CLIMENT, PACO: *OPINIÓ. Des de la Residència d'ancians carta als meus netets sobre "Un llibre electoralista"*. LA VEU DEL BAIX EBRE nº1842, 21 de maig de 1993.

CLIMENT, RICARD: *El hombre Bueno*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

COLLELL, JAUME:

-*Un argument de la predicació catalana*. LA RENAIXENÇA. Barcelona, 14 d'abril de 1892.

-*Apostolat patriòtic*. GAZETA DE VICH. Vic.

-*Coral adhesió*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

COLOMER TUTAU, ANTONI: *Acabant una polèmica. Nostra intervenció*. LA NACIÓ Setmanari Adherit a la Unió Catalanista. Any II, nº 58. Barcelona, 2 de setembre de 1916, pàgina 4.

DE CRUELLS, LLUÍS: *Honor al Maestro*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

DÍAZ, EUSEBIO: *Mi adhesión*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

DOMINGO I SANJUAN, MARCEL·LÍ:

-*La Huelga que viene. Ha de llegarse hasta el fin*. EL PUEBLO Tortosa 6 d'agost de 1917, p.1.

-*Mi adhesión*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

FAURA I ELIES, JOSEP: *Justo homenatge*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 6.

FERRAN, J. / GONZÁLEZ ZORN, B.: *Jaime Ferran. Más allá de la microbiología*. SEM@FORO. Número 55, junio 2013.

FINA MAR: El arte difícil (A Don Francisco Mestre y Noé). PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

FOLCH I TORRES, MANEL: *Lo que siente Catalunya —En Tortosa—*. LAS NOTICIAS. Barcelona, 12 d'agost de 1899.

FRANCOS RODRÍGUEZ, J.:

-*Felicitación excepcional*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 1.

-*El Doctor Ferrán (de las memorias de un gacetillero)*. ABC nº8262. Madrid, 20 de juny de 1929.

GALINDO, MARIAN: *Tres-centistes i quatrecentistes tortosins*. LA VEU DE CATALUNYA. Fulla artística. Barcelona, 13 de juny de 1913.

GARCIA I ANGUERA, V.: *Puntualitzacions*. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 12 de maig de 1931. (sobre els discurs de Mestre i Noè als Jocs florals de Barcelona del mateix any).

GAZIEL: *El retorno de Cambó*. LA VANGUARDIA. Barcelona, 2 d'agost de 1929.

GOMIS, CELS: *Tortosa*. HOJAS SELECTAS, setembre de 1902.

GRIERA, A.: *L'Ebre i Tortosa*. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 2 de maig de 1929.

IGLÉSIES, JESÚS:

-*Les comarques meridionals de Catalunya i la futura divisió territorial. Regions geogràfiques, comarques i divisions administratives*. Reus, Revista del Centre de Lectura, 1933.

-*La divisió comarcal catalana*. Quaderns de Cultura nº23. Editorial Bruguera, Barcelona, 1967.

JOVER I FLIX, MARIÀ: *Felip Pedrell, glòria de la Música Nacional*. LA VOZ DEL BAJO EBRO nº1304. Tortosa, 3 de setembre de 1982, pàgina 34.

JUDEX: *Nostra adhesió al Homenatge merescut*. EL LLAMP Portaveu de les comarques de Gandesa i de... Any IX. Gandesa, 15 de maig de 1929, pàgina 1.

LAFUENTE, MANUEL: *Justo homenaje. D. Francisco Mestre y Noé*. HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. Any IV nº923. Tortosa, dilluns 23 de Març de 1927, pàgina 1.

DE LEÓN, DIEGO: *El gran ciudadano*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 2.

LLANES I CASTELLÀ, JOAN:

-*Al Maestro*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

-*De colaboración Tortosa, ciudad turística*. HERALDO DE TORTOSA Any XII nº3212. Tortosa, 4 de febrer de 1935, pàgina 6.

LLASAT GUERRERO, AGUSTÍ: *Soldado del ideal*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

MANLLEU, P.: *No vale Badar. Por haberse negado la prensa local a dar cabida en sus columnas al presente escrito, lo sometemos a juicio de la opinión en esta forma a requerimiento de elementos importantes. No debe sustraerse el conocimiento de la verdad por demoledora que parezca*. LA COMISIÓN. Full solt imprès per Artes gráficas Monclús. Tortosa, juliol de 1931.

MANYÀ, JOAN BAPTISTA: *Fidelitat heroica*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 2.

MAR CET CARBONELL, M.: *Vocabulario de catalanisms ó sea de numerosos disparates cometidos por traducir al pie de la letra ciertas voces, locuciones y frases del lenguaje catalán que no congenian con el castellano*. Tipografía de F. Altés. Barcelona, 1892.

MARQUÉS DE BELLET: *Adhesión sincera*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

MARQUÉS DE TAMARIT: *El marqués de Tamarit por Tortosa*. LIBERTAD. Periódico regionalista. Any II nº60. Tortosa, 25 de març de 1909, pàgina 2.

MARQUINA, RAFEL: *De Madrid estant. L'Hostilitat*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 5 de juny de 1923, pàgina 7.

MARTELL, MARTÍ: *"Fundació Bernat Metge" i altres empreses. L'obra cultural de Francesc Cambó*. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimecres 3 de juny de 1925, pàgina 4.

MASRIERA I COLOMER, ARTUR: *Procederes catalanes de vieja estirpe II. El Marqués de Alòs (El polític)*. LA VANGUARDIA. Barcelona, 5 de setembre de 1915, pàgines 13-14.

MATAMOROS, JOSEP:

-*Supresión del obispado. Sr. D. Ramón Vergés*. LIBERTAD. Periódico regionalista. Any II nº59. Tortosa, 18 de març de 1909, pàgina 1.

-*Visiones tortosinas. El sueño del periodista*. LA ZUDA nº29. Tortosa, 31 de juliol de 1915, pàgines 119-121.

- *Visiones tortosinas. Notas bibliográficas*. LA ZUDA nº33. Tortosa, 30 de novembre de 1915, pàgines 231,233.

-*Mi cuartilla*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 1.

MAYOR DOMINGO, F.:

-*Francesch Mestre i Noé*. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, març de 1927.

-A *"Palestra"*. VIDA TORTOSINA. Tortosa, 13 de setembre de 1930, pàgines 1-2.

MESTRE I NOÉ, FRANCESC: Veure articles publicats en l'índex específic de tots els seus treballs.

MESTRE I REXACH, LLUÍS:

-*Notes preliminars per una biografia. Francesc Mestre i Noè*. LA VOZ DEL BAJO EBRO nº1252. Tortosa, 4 setembre de 1981, pàgines 22-23.

-*Ha mort Jordi Rubió*. LA VOZ DEL BAJO EBRO nº1300. Tortosa, 6 d'agost de 1982, pàgina 9.

MIRAVALL, RAMON:

-*Ex Libris. "Temps, vida i obres del polígraf D. Jaume Tió i Noè (1816-1844) de Francesc Mestre i Noè*. LA VOZ DEL BAJO EBRO nº1287. Tortosa, 7 de maig de 1982, pàgina 3.

- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. I. Jordi Rubió i el Capítol de la Catedral de Tortosa.* LA VOZ DEL BAJO EBRO nº1314. Tortosa, 12 de novembre de 1982, pàgina 5.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. II. Jordi Rubió i l'arxiu notarial.* LA VOZ DEL BAJO EBRO nº1315. Tortosa, 19 de novembre de 1982, pàgina 5.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. III. Jordi Rubió, la Biografia de Tió i l'Arxiu Capítular.* LA VOZ DEL BAJO EBRO nº1316. Tortosa, 26 de novembre de 1982, pàgina 5.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. IV. Viatge d'estudis de Jordi al Maestrat.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1319. Tortosa, 17 de desembre de 1982, pàgina 5.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. V. Jordi Rubió en la programació de treball a l'arxiu de la Catedral.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1318. Tortosa, 10 de desembre de 1982, pàgina 5.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. VI. Jordi Rubió quant a l'acció Politico-Cultural.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1319. Tortosa, 17 de desembre de 1982, pàgina 5.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. VII. Jordi Rubió, víctima del "golpismo".* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1320. Tortosa, 24 de desembre de 1982, pàgina 7.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. VIII. Crisi moral de Jordi Rubió i desgràcia familiar de Francesc Mestre.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1321. Tortosa, 7 de gener de 1983, pàgina 11.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. IX. Els Rubió en la Biografia de Jaume Tió.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1322. Tortosa, 14 de gener de 1983, pàgina 6.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. X. La plenitud de Jordi Rubió.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1323. Tortosa, 21 de gener de 1983, pàgina 11.
- Epistolari de Francesc Mestre i Noè. XI. Jordi Rubió en el desgavell.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1324. Tortosa, 28 de gener de 1983, pàgina 9.
- La Biblioteca-Museu de Francesc Mestre i Noè.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1345. Tortosa, 24 de juny de 1983, pàgina 5.
- En la diada Nacional de Catalunya. L'esperit dels nostres renaixentistes.* La Veu del Baix Ebre nº 1356. Tortosa, 9 de setembre de 1983, pàgina 22.
- Josep Subirats i Pinyana evoca els fets del 1936-38.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1669, Tortosa 1 de desembre de 1989, pàgina 9.

MIRAVALL, RAMON; PARÈS I ESTIL·LIES, Mª ANTÒNIA:

- La Tortosa de Francesc Mestre i Noè.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1370. Tortosa, 16 d'octubre de 1983.
- La Tortosa de Francesc Mestre i Noè.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1371. Tortosa, 23 de desembre de 1983.
- La Tortosa de Francesc Mestre i Noè.* LA VEU DEL BAIX EBRE nº1375. Tortosa, 27 de gener de 1984.

MONCLUS ALEMANY, J.: *Conseqüent y honrat.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

MONER, JOAQUIM (de la Veu de l'Empordà): *Un llibre extraordinari. Giripigues tortosines*. EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Any IX nº2381. Tortosa, 14 d'agost de 1916.

MONLLAO, JOAQUIM: *¡Nueve lustros de periodismo!* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

MONLLAÓ I PANISELLO, JOSEP -LLAONET-: *Mi adhesión*. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Precio de suscripción: Estimación al Maestro. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 6.

MONNER, P.: *Loor al Maestro*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

MONTAGUT, LLUÍS:

-*Me adhiero*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

-*Josep Subirats Piñana, un socialista històric que ha escrit sobre la guerra civil a Tortosa*. EBRE INFORMES nº590. Tortosa, dijous 9 de novembre de 1989, pàgina 8.

MOREIRA, JOAN: *Hosanna...* HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 29 d'abril de 1929.

NOLLA, G.: *Una rèplica. Barcelona no es Catalunya, Sr. Murall*. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 8 de maig de 1931.

OBIOL MENERO, E. M.: *El registro de la propiedad expropiable en la provincia de Castellón. La situación agraria en el primer tercio del siglo XX*. AGRICULTURA Y SOCIEDAD nº48 (julio-septiembre 1988, p.223-252.

O'CALLAGHAN, RAMON: *Supresión de la diócesis*. LIBERTAD. Periódico regionalista. Any II nº60. Tortosa, 25 de març de 1909, pàgina 1.

OLESA MUÑIDO, FRANCISCO FELIPE: *Cartas al director, 14 de junio de 1985*. LA VEU DEL BAIX EBRE nº1446, Tortosa 21 de juny de 1885, pàgines 10-11.

P.: *REMITIDO. Un informe recusable*. DIARIO DE TORTOSA Any XXX nº9112. Tortosa, dissabte 11 de maig de 1912, pàgina 3.

PARÉS I ESTIL·LES, Mª ANTÒNIA: *Francesc Mestre i Noè, tortosí cabal de la Renaixença Catalana*. LA VEU DEL BAIX EBRE nº1355. Tortosa, 2 de setembre de 1983, pàgina 25.

PASCUAL, TRINITAT: *Don Paco Mestre i la tauromàquia*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 3.

PASTOR I LLUÍS, FREDERIC.:

-*D. Francisco Fort, D. Clemente Escardó, D. Manuel Bés Hediger*. DIARIO DE TORTOSA, 12 setembre de 1899.

-*Tortosinos distinguidos. Notas biográficas.*

-*La imprenta en Tortosa.* LA ZUDA nº28. Tortosa, 30 de juny de 1915.

-*Páginas de la tierruca. D. Jaime Porcar y Tió.* LIBERTAD nº163. Tortosa, 16 de març de 1911, pàgina 1.

PELLICENA, J.: *El Patriota.* LA VEU DE CATALUNYA Any XLIII nº11484. Barcelona, dimarts 4 d'abril de 1933.

DE PEÑARUBIA, MANUEL:

-*Evocaciones. Impresiones de antaño. 35, 45, 65.* HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 29 d'abril de 1929.

-*Homenaje a Francisco Mestre y Noé.* PATRIA. Tarragona, 26 de gener de 1929.

-*Nuestro voto.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

PICÓN GARCÍA, M. L.: *El Cardenal Sancha y Toledo. Acercamiento a los siete primeros años de su Arzobispado (1898-1904).* CUADERNOS DEL SALEGAR 58-59. Agost 2009.

PLA, JOSEP: *Polèmica. Hem comès una injustícia...* Publicat a "La Veu de Catalunya" el 1 d'abril de 1931.

PORCAR I TIÓ, JAUME: *Educación del buen sentido por D. Jaime Porcar y Tió.* EL MONITOR DE PRIMERA ENSEÑANZA nº18. Barcelona, 30 d'abril de 1864, pàgines 139-140.

PUIG I CADAFALCH, JOSEP:

-*Mal per mal, votaré la Lliga.* LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 11 d'abril de 1931.

-*Per la Pau.* LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 18/4/1931,p.1.

LA REDACCIÓN DE "CORREO DE TORTOSA": Tributo de admiración. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

RIBERA, JOAN: *Mi adhesión.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

RIBERA-ROVIRA, IGNASI DE L.: *La meva adhesió.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 2.

RIUS, MANEL: *Equilibrat admirable.* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

ROMANÍ, JOAN:

-*A honor de Mestre i Noè.* LA VEU DE TARRAGONA. Tarragona, 20 d'abril de 1929.

-*A honor de Mestre i Noè*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 6.

ROVIRA I VIRGILI, ANTONI: *La Vegueria de Tortosa*. EL POBLE. 15 de juliol de 1937.

RUIZ I PORTA, JOAN: *El soldat de l'ideal*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 7.

SABATÉ, PRIMITIU: *Idea i homenatge que dignifiquen*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

SABATER I LLEDÓ, SINESI: *Apuntes biográficos de Jaime Porcar y Tió*. DIARIO DE TORTOSA nº1104. Tortosa, 19 de desembre de 1885, pàgines 1-2.

SÁNCHEZ PASTOR, CARLES: *Al venerable tortosí*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

SANCHEZ ROJAS, J.: *Les declaracions del senyor Cambó. Un comentari de Castella*. 7 d'agost de 1929.

CAMPOS SAPIÑA, A.: *Entreviu semanal. Hablando con D. Francisco Mestre y Noé Presidente de la Asociación de la Prensa tortosina*. HERALDO DE TORTOSA 29 d'agost de 1932, pàgina 1.

TALAVERA, A.: *Els homes i les lletres. Josep Plà: "Cambó"*. LA VEU DE TARRAGONA. Tarragona, dissabte 17 d'agost de 1929, pàgina 2.

TALLADA I CACHOT, FELIP:

-*L'homenatge mes just*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

-*Tortosa, vincle d'unitat*. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 23 de maig de 1934.

TARRAGÓ, JOSEP: *Al buen tortosino D. Paco Mestre*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

TORNÉ BALAGUÉ, J.: *L'Estatut i el fet comarcal*. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 8, 9, 12 i 13 de maig de 1931.

TORRAS I BAGES, J.: *Que és la maçoneria*. LA VEU DE MONTSERRAT. 7 i 26 de juny de 1884.

VALLS GIMENEZ, A.:

-*El homenaje a Don Francisco Mestre y Noé*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

-D. Francisco Mestre Noé. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 12 de novembre de 1931.

VENTOSA I PINA, S.: *Cambó*. LA VEU DE TARRAGONA. Tarragona, dissabte 17 d'agost de 1929.

VERGÉS PAULÍ, RAMON:

-*Espurnes de la llar. Va de contalla...* PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 1.

-*DE COLABORACIÓN. Quadros vuitcentistes. XXIV*. HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 9 de juliol de 1936, pàgina 3.

VILADRICH, FERMÍ: *Mestre y Noé, ateneista*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 4.

VILAR I DOMINGO, JOAN: *El hombre de conciencia*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 2.

VVAA: *Por unanimidad*. PRENSA TORTOSINA. Órgano circunstancial de la Asociación de la Prensa de Tortosa. Número único. Tortosa, 28 d'abril de 1929, pàgina 1.

X.: *La Supresión del Obispado*. EL RESTAURADOR. Diario de propaganda católico-social y de avisos. Any II nº208. Tortosa, dimarts 16 de març de 1909, pàgina 1

X.: Artículos históricos rehabilitados. *Los obispos de Tortosa en Castellón*. UNIÓN PATRIÓTICA. Tortosa,

ZEUS: *¡Eh! ¡La juventud!*. *Con motivo de un homenaje a D. Francisco Mestre y Noé*. Publicat a ...Tortosa, març de 1927.

FONTS HEMEROGRÀFIQUES CITADES

(SENSE AUTOR RECONEGUT)

ANNALS DEL PERIODISME CATALÀ nº9, 1934.

ANUARIO RIERA. PROVÍNCIA DE TARRAGONA nº6, 1897.

La Prensa española. "La Verdad" diario político de noticias e intereses generales.
BARCELONA CÓMICA.

BOLETÍN DE LA ASOCIACIÓN DE MAESTROS PÚBLICOS DE 1ª ENSEÑANZA DEL PARTIDO DE TORTOSA. Any I nº1. Tortosa, 20 de maig de 1900.

BOLETÍN DE LA CÁMARA AGRÍCOLA DE TORTOSA Revista mensual de agricultura. Tortosa, 1 d'agost de 1892.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA nº51. Tarragona, 16 de juny de 1842.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA nº12. Tarragona, 13 gener de 1878, pàgina 3.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA nº135. Tarragona, 10 de juny de 1885, pàgina 2, nº1213. *Junta de Instrucción Pública de la provincia de Tarragona. Proyecto de escalafón de los maestros y maestras de las escuelas públicas de esta provincia.... correspondiente al año económico de 1885 a 1884.*

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA nº17, Tarragona, 8 de gener de 1887.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA nº22. Tortosa, 26 de gener de 1887, pàgina 3.

Junta de Instrucción Pública de la provincia de Tarragona. Proyecto de escalafón de los maestros y maestras de las escuelas públicas de esta provincia.... correspondiente al año económico de 1885 a 1884. BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVINCIA DE TARRAGONA nº22, 26 de gener de 1887, pàgina 3.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA nº39. Tarragona, 15 de febrer de 1906.

CORREO DERTOSENSE. Tortosa, 21 de gener de 1890, pàgina 2.

Academia de la Historia. EL CORREO ESPAÑOL. Diario tradicionalista. Any XXIX nº8292. Madrid, 17 de gener de 1916, pàgina 2.

Liquidación fotográfica. CORREO IBÉRICO. Diario católico. Any II nº251. Tortosa, dimecres 12 d'octubre de 1904, pàgina 4.

CORREO IBÉRICO. Diario católico. Any III nº379, Tortosa, 18 de març de 1905, pàgina 3.

BIEN DICHO. CORREO IBÉRICO. Diario Católico. Any IV nº 652. Tortosa, dimarts 12 de març de 1906, pàgina 1.

Crónica local. CORREO IBÉRICO. Diario Católico. Any IV nº 660. Tortosa, dissabte 10 de març de 1906, pàgina 2.

CORREO IBÉRICO. Diario católico. Any V. Tortosa 28 de febrer de 1907 pàgina 2.

Centro Catalán. CORREO IBÉRICO. Diario católico. Any V nº952. Tortosa, dimarts 12 de març de 1907, pàgina3.

La inundación del Ebro. Reseña de las desgracias y siniestros ocurridos durante la última avenida, CORREO DE TORTOSA nº630. Tortosa, 1884. Imp. De Francisco Biarnés.

¡Todo el mundo fotógrafo! CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Any V nº60. Tortosa, dissabte 10 de març de 1900, pàgina 3.

Un catalanismo aceptable. "¡Ni catalans ni valencians; som tortosins! CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Any I nº34. Tortosa, dilluns 12 de juny de 1922, pàgina 1.

Necrológicas. CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Any I nº168. Tortosa, dissabte 25 de novembre de 1922, pàgina2.

Suspensión del Ayuntamiento. CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Any II nº414. Tortosa, dimarts 2 d'octubre de 1923, pàgina2.

Ligajos. CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Tortosa, 25 de abril de 1925.

Homenaje en honor del presidente de la prensa local asociada y Cronista de Tortosa Don Francisco Mestre Noé. CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Tortosa, 29 d'abril de 1929.

El Homenaje a D. Francisco Mestre y Noé. CORREO DE TORTOSA Diario católico de avisos y noticias. Tortosa, 30 d'abril de 1929.

Jocs Florals de Barcelona. Discurs de gràcies per Francisco Mestre i Noè. CORREO DE TORTOSA Diario católico 1931, pàgina1.

Después de las lecciones. CORREO DE TORTOSA Diario católico. Tortosa, dilluns 21 de novembre de 1932, pàgina 1.

CORREO DE TORTOSA Diario católico. Tortosa, 14 d'octubre de 1933.

CORREO DE TORTOSA Diario católico. Tortosa, 16 d'octubre de 1933.

CORREO DE TORTOSA Diario católico. Tortosa, 30 d'octubre de 1933.

CORREO DE TORTOSA Diario católico. Tortosa, 6 de novembre de 1933.

CORREO DE TORTOSA Diario católico. Tortosa, 20 de novembre de 1933.

CORREO DE TORTOSA Diario católico. Tortosa, 21 de novembre de 1933.

El ayuntamiento y la prensa. CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº4899. Tortosa, dimecres 3 d'octubre de 1934, pàgina 1.

Las armas para los socialistas. ¿Puede asegurársenos que fueron llevadas a Portugal las armas del alijo de Bilbao en junio de 1932? CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº4899. Tortosa, dimecres 3 d'octubre de 1934, pàgina 8.

Nuestra gratitud a todos. CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº 4900. Tortosa, dijous 4 d'octubre de 1934, pàgina 1.

VIDA LOCAL. CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº4900. Tortosa, dijous 4 d'octubre de 1934, pàgina 2.

CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº4900, dijous 4 d'octubre de 1934, pàgina 3.

Las armas para los socialistas. La intervención del Inspector General de Aduanas en el alijo de armas de Bilbao de junio de 1932 ¿ya está probada? CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº 4900. Tortosa, dijous 4 d'octubre de 1934, pàgina 8.

Se declara el Estado de Guerra. CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº 4902. Tortosa, dimarts 9 d'octubre de 1934, pàgina 2.

Últimas noticias que se reciben de todo el país confirman y acentúan el fracaso del levantamiento revolucionario. CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XII nº4902. Tortosa, dimarts 9 d'octubre de 1934, pàgines 4-7.

CORREO DE TORTOSA. Diario católico de avisos y noticias. Any XIII nº5157. Tortosa, dimecres 28 d'agost de 1935.

CORREO DE TORTOSA Diario Católico. Tortosa, dilluns 13 de juliol de 1936, pàgina 3.

Los grandes riegos. Una comarca que protesta. LA CORRESPONDENCIA DE ESPAÑA. Any LXIII nº20017. Madrid, diumenge 1 de desembre de 1912, pàgina 1.

Los grandes riegos. Una comarca que protesta. LA CORRESPONDENCIA DE ESPAÑA. Any LXIII nº20018. Madrid, dilluns 2 de desembre de 1912, pàgina 1.

CRÓNICA DE CATALUÑA -edición de la tarde- nº317. Barcelona, 11 de juliol de 1876, pàgina 3.

Revista. CRÓNICA MERIDIONAL nº10.055. Almería, 22 de novembre de 1893, pàgina 2.

LA CRUZ Diario católico. Tarragona, dilluns 17 de febrer de 1907.

Querol en Tarragona. LA CRUZ Diario católico. Tarragona, dimarts 12 de març de 1907, pàgina 2

LA CRUZ Diario católico. Tarragona 23 de març de 1907, pàgina 2

Després de les eleccions. LA CRUZ Diario católico. Tarragona, dimecres 23 de novembre de 1932, pàgina 1.

LOS DEBATES Diario político defensor de los intereses de la Comarca. Any XIII nº2232. Tortosa, 13 de setembre de 1900, pàgina 2.

LOS DEBATES. Diario político defensor de los intereses de la Comarca nº3303, Tortosa, 21 de maig de 1904.

LOS DEBATES Diario político, de avisos, defensor de los intereses de la Comarca. Tortosa, 30 setembre de 1910.

EDITORIAL. Català de Tortosa. EL DIA. Diari de Terrassa, divendres 10 de maig de 1929, pàgina 1.

TORTOSA. Homenaje al Presidente de la Asociación de la Prensa y Cronista de la ciudad D. Francisco Mestre y Noé. DIARIO DE BARCELONA De avisos y noticias. Any 138 nº110. Barcelona, dijous 9 de maig de 1929.

Ecos de la provincia. Tortosa, 8. DIARIO DEL COMERCIO. Tarragona, 11 de març de 1908, pàgina 2.

DIARIO ESPAÑOL Tarragona 14 de maig de 1940.

Hace 25 años. DIARIO ESPAÑOL. Tarragona, divendres 4 de novembre de 1955, pàgina 4.

Hace 25 años. DIARIO ESPAÑOL Tarragona 10 de juliol de 1957, pàgina 4.

DIARIO DE REUS 17/2/1907.

Consejo Provincial de Fomento de Tarragona. DIARIO DE REUS de avisos y noticias. Any LV nº112. Reus, divendres 15 de Maig de 1914, pàgines 1-2.

DIARIO DE TARRAGONA. Tarragona, 28 de setembre de 1877.

DIARIO DE TARRAGONA. Tarragona, 11 de maig de 1882.

DIARIO DE TARRAGONA. Tarragona, 27 de desembre de 1889, pàgina 2.

Crónica Local y Regional. Consejo provincial de Fomento. DIARIO DE TARRAGONA. Any LVII nº305. Tarragona, dissabte 24 de desembre de 1910, pàgina 1.

Consejo Provincial de Fomento. DIARIO DE TARRAGONA Any LVIII nº251. Tarragona, dijous 12 d'octubre de 1911, pàgina 1.

DIARIO DE TARRAGONA. Tarragona, 5 de desembre de 1911.

DIARIO DE TARRAGONA Any LIX nº60. Tarragona 10 de març de 1912, pàgina 1.

Consejo Provincial de Fomento. DIARIO DE TARRAGONA Año LIX nº143. Tarragona, dijous 13 de juny de 1912.

Consejo Provincial de Fomento. DIARIO DE TARRAGONA. Tarragona, 14 de novembre de 1912, pàgina 3.

Consejo Provincial de Fomento de Tarragona. DIARIO DE TARRAGONA Any LXI nº37. Tarragona dijous 12 de febrer de 1914, pàgines 1-2.

DIARI DE TARRAGONA 23/11/1931.

DIARIO DE TORTOSA De intereses generales. Avisos y noticias. Eco imparcial de la comarca. Se publica todos los días excepto los siguientes a festivos Tortosa, 28 de setembre de 1877.

DIARIO DE TORTOSA De intereses generales. Avisos y noticias. Eco imparcial de la comarca. Se publica todos los días excepto los siguientes a festivos Tortosa, 11 de maig de 1882.

DIARIO DE TORTOSA De intereses generales, avisos y noticias. Eco imparcial de la comarca. Se publica todos los días excepto los siguientes a festivos nº589. Tortosa, 18 de març de 1884, pàgina 2.

DIARIO DE TORTOSA De intereses generales. Avisos y noticias. Eco imparcial de la comarca. Se publica todos los días excepto los siguientes a festivos. Tortosa, diumenge 1 de juny de 1884, pàgina 4.

DIARIO DE TORTOSA De intereses generales. Avisos y noticias. Eco imparcial de la comarca. Se publica todos los días excepto los siguientes a festivos. nº1104, Tortosa, 19 de desembre de 1885, pàgines 1-2.

Crónica General. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XVII nº4904. Tortosa, 3 de gener de 1899, pàgina 2.

DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Tortosa, 27 de desembre de 1889, pàgina 2.

El canal de la izquierda. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5118. Tortosa, dijous 4 de gener de 1900, pàgina 1.

Tribuna libre. La cuestión candente I. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5121. Tortosa, 9 de gener de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente II. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5124. Tortosa, 12 de gener de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente III. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5126. Tortosa, 15 de gener de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente IV. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5130. Tortosa, 20 de gener de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente V. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5134. Tortosa, 25 de gener de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente VI. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5137. Tortosa, 29 de gener de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente VII. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5141. Tortosa, 3 de febrer de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente VIII. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5145. Tortosa, 8 de febrer de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente. Sección segunda. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5148. Tortosa, 12 de febrer de 1900.

Tribuna libre. La cuestión candente II. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-dinástico. Defensor de los intereses generales del país. Any XVIII nº5163. Tortosa, 2 de març de 1900.

Junta de Fomento y defensa de los intereses de Tortosa y comarca. La prensa local. Una misión cumplida DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XXII nº6787. Tortosa, dissabte 21 de maig de 1904, pàgines 2-3.

Visita regia al estudio de Querol. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Tortosa, dimarts 5 de juny de 1904.

DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. nº6800. Tortosa, 8 de juny de 1904.

EL ASUNTO DEL PUENTE. La Cámara de Comercio, Industria y Navegación de esta ciudad, ha dirigido con muy buen acuerdo, la siguiente expresiva y patriótica carta, al Excmo. Sr. Ministro de Fomento. DIARIO DE TORTOSA. Órgano del partido Liberal-Dinástico. Tortosa, dimarts 30 de juny de 1908.

DE LOCALIDAD. La reunión del Domingo. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XXVIII nº8461 Tortosa, dimecres 16 de febrer de 1910, pàgina 1.

DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Tortosa, divendres 30 setembre de 1910.

Problema importante. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XXVIII nº8661. Tortosa, dissabte 22 d'octubre de 1910.

DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XXIX nº8836. Tortosa, dilluns 29 de maig de 1911, pàgina 1.

Consejo Provincial de Fomento. Conclusión. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XXIX nº8856. Tortosa, divendres 23 de juny de 1911, pàgines 1-2.

Consejo Provincial de Fomento. DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any LVIII nº251. Tortosa, dijous 12 d'octubre de 1911, pàgina 1.

DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XXIX. Tortosa, 5 de desembre de 1911.

Bibliografía. *Giripigues tortosines.* DIARIO DE TORTOSA Órgano del partido Liberal-Dinástico. Any XXXIII nº10.106. Tortosa, 15 d'octubre de 1915, pàgina 1.

De Scriptis. EL EBRO Diario de Tortosa. Any III nº326. Tortosa 18 de gener de 1902, pàgina 1.

EL EBRO Semanario de Tortosa 16/2/1907 p.7.

EL ESTANDARTE CATÓLICO. Diario de la tarde. Consagrado al corazón de Jesús. Se publica con censura eclesiástica nº2554, Tortosa, 18 de desembre de 1899, pagina 1.

Jocs Florals de Barcelona. Discurs de gràcies per Francisco Mestre i Noè. EL ESTANDARTE CATÓLICO Tortosa, 1931.

La Federació de Premsa Catalano-Balear. FULL OFICIAL DEL DILLUNS, Barcelona 8 d'agost de 1932, pàgina 3.

Els Annals del Periodisme Català. FULL OFICIAL DEL DILLUNS nº473. Barcelona, dilluns 28 de gener de 1935, pàgina 3.

GACETA IBÉRICA nº19, Tortosa octubre de 1891.

GAZETA DE MADRID nº3860. Madrid, 9 d'abril de 1845. Títols I i II de la llei d'organització i atribucions dels Consells Provincials.

GAZETA DE MADRID nº3913. Madrid, de diumenge 1 de juny de 1845, p.1

GAZETA DE MADRID nº5271. Madrid, 17 de febrer de 1849.

GAZETA DE MADRID nº5631. Madrid, 30 de desembre de 1849.

Tortosa 3 de junio. GAZETA DE MADRID. Madrid 3 de juny de 1850:

GAZETA DE MADRID nº5976. Madrid, 23 de noviembre de 1850.

GAZETA DE MADRID nº6001. Madrid, 18 de desembre de 1850.

GAZETA DE MADRID nº 6055. Madrid, 8 de febrer de 1851.

GAZETA DE MADRID nº6163. Madrid, 29 de maig de 1851.

GAZETA DE MADRID nº6667. Madrid, 31 de desembre de 1852.

GAZETA DE MADRID nº235. Madrid, 23 d'agost de 1853, pàgina 3.

GAZETA DE MADRID nº535. Madrid, 19 de juny de 1854, pàgines 1-2.

Crónica. HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. Any I nº258. Tortosa, dilluns 1/12/1924, p.3.

Nuestra adhesión al homenaje a Mestre y Noé. HERALDO DE TORTOSA. Tortosa, 29 d'abril de 1929.

Del homenaje a Mestre y Noé. HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 29 d'abril de 1929.

Del homenaje a Mestre y Noé. HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 30 d'abril de 1929.

Jocs Floral de Barcelona. Discurs de gràcies per Francisco Mestre i Noé. HERALDO DE TORTOSA 6/5/1931, p.1.

Crónica. HERALDO DE TORTOSA 21 de juliol de 1932, pàgina 3.

Crónica. HERALDO DE TORTOSA 28 de juliol de 1932, pàgina 3.

Entreviu semanal. Hablando con D. Francisco Mestre y Noé Presidente de la Asociación de la Prensa de Tortosa. HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, dilluns 29 d'agost de 1932, pàgina 1.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 26 d'octubre de 1933.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 8 de noviembre de 1933.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 10 de noviembre de 1933.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 11 de noviembre de 1933.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 17 de noviembre de 1933.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 20 de noviembre de 1933.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, 21 de noviembre de 1933.

HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. Any XI nº3117. Tortosa, dijous 4 d'octubre de 1934, pàgina 2.

Estado de Guerra. Bando HERALDO DE TORTOSA 9 d'octubre de 1934.

HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. Any XII nº3228. Tortosa, divendres 22 de febrer de 1935, pàgina 2.

HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. Any XII. Tortosa 3 de setembre de 1935.

La pasada huelga general revolucionaria. HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias. Any XI nº3118. Tortosa, dilluns 8 d'octubre de 1937, pàgina 2.

Estado de guerra. Bando. HERALDO DE TORTOSA. Diario independiente de avisos y noticias Any XI nº3119. Tortosa, dimarts 9 d'octubre de 1937, pàgina 1.

HERALDO DE TORTOSA Diario independiente de avisos y noticias. Tortosa, dijous 9 juliol de 1936.

En el Palacio de la Música Catalana. La hermosa fiesta de los Juegos Florales celebróse ayer con gran esplendor. El Presidente de la Generalitat de Cataluña fué aclamado por la numerosa concurrencia. HOJA DEL LUNES DE BARCELONA 2ª època, nº279. Barcelona, dilluns 4 de maig de 1931

Publicacions rebudes. *“Els tortosins per Tortosa, per Francesch Mestre i Noé – Tortosa, 1914”.* ILUSTRACIÓ CATALANA Revista setmanal il·lustrada. Any XIII nº614. Barcelona, 14 de març de 1915, pàgina 183.

EL IMPARCIAL nº3273. Madrid, 7 de juliol de 1876, pàgina 3.

Triunfo republicano. La jornada del domingo. LA JUSTÍCIA Diario republicano autonomista. Tarragona, 14 de març de 1905.

LA JUSTÍCIA Diario republicano autonomista. Tarragona, dissabte 22 de juliol de 1905.

LA JUSTÍCIA Diario republicano autonomista. Tarragona, divendres 11 de maig de 1906.

LA JUSTÍCIA Diario republicano autonomista. Tarragona, dijous 17 de maig de 1906.

EL LIBERAL nº177, Tortosa 20 de juny de 1909.

EL LIBERAL 11 de gener de 1936, pàgina 3

En defensa de las diòcesis. LIBERTAD. Periódico regionalista. Any II nº60. Tortosa, 25 de març de 1909, pàgina 2.

Necrología. LIBERTAD Periódico Regionalista nº140. Tortosa 6 d'octubre de 1910, pàgina 3.

LIBERTAD Periódico Regionalista nº163, Tortosa, 16 de març de 1911, pàgina 1.

Després de l'homenatge a Mestre i Noé. EL LLAMP Porta-veu de les comarques de Gandesa i de ... Any IX. Gandesa, 31 de maig de 1929, pàgina 2.

EL LLAMP Porta-veu de les comarques de Gandesa i de ... Gandesa 15 de novembre de 1933.

TRIBUNAL POPULAR. La vista de la causa pels fets de Tortosa. LLIBERTAT Any II nº293, Tarragona dissabte 3 de juliol de 1937, pàgines 2 i 5.

LLUITA. Òrgan del partit socialista Unificat de Catalunya i de la UGT. Any I nº73. Tortosa, 26 d'octubre de 1936.

LLUITA Òrgan del partit socialista Unificat de Catalunya i de la UGT Any II nº243, Tortosa 20 de maig de 1937, pàgines 1-2.

LLUITA Òrgan del partit socialista Unificat de Catalunya i de la UGT Any II nº292, Tortosa 17 de juliol de 1937, pàgines 1-2.

Tortosa, un homenatge. EL MATÍ. Terrassa, 26 de maig de 1929.

MONITEUR, 16 de desembre de 1789.

MONITEUR, 28 d'abril de 1791.

Educación del buen sentido por D. Jaime Porcar y Tió. EL MONITOR DE PRIMERA ENSEÑANZA nº18, Barcelona, 30 d'abril de 1864, pàgines 139-140.

Correo de la Provincia. De nuestros corresponsales especiales. NOTICIERO TARRACONENSE nº34. Tarragona, 8 de gener de 1897, pàgina 1.

EL NUEVO DIARIO Órgano del partido Liberal. Any I. Tortosa, 10 d'octubre de 1898

EL NUEVO DIARIO Órgano del partido Liberal. Any II nº347. Tortosa, diumenge 3 de desembre de 1899, pàgina 2.

EL NUEVO DIARIO Órgano del partido Liberal. Any III nº408. Tortosa, 20 de febrer de 1900, pàgina 2.

EL NUEVO DIARIO Órgano del partido Liberal. Any III. Tortosa, 11 de juny de 1900.

Historia de una traición. Suplemento a EL NUEVO DIARIO. Tortosa, 5 d'abril de 1923.

Homenaje a un periodista. NUEVO MUNDO Any XXXVI nº1844. 24 de maig de 1929.

S.M. el Rey Don Alfonso XIII, que el dia 5 del actual inauguró los riegos del delta izquierdo del Ebro, en el canal de Tortosa. Suplemento al nº 957 de NUEVO MUNDO.

LA OPINIÓN Diario Político de avisos y noticias. Tarragona, 9 de maig de 1882.

LA OPINIÓN Diario Político de avisos y noticias. Tarragona, 3 de gener de 1899, pàgina 2.

LA OPINIÓN Diario Político de avisos y noticias. Tarragona, 18 de desembre de 1903, pàgina 2.

EL PAVELLÓN LIBERAL Diario Político de avisos y noticias. nº727. Tarragona, 4 d'agost de 1892.

En la Aldea. Reunión importante. LA POLÉMICA Semanario defensor de los intereses morales y materiales de la Comarca Tortosina. Any III nº98. Tortosa, 20 de maig de 1915, pàgina 1.

Noticias. "El Arte en la Santa Iglesia Catedral de Tortosa". EL PORVENIR DE TORTOSA nº44. Tortosa, 15 de gener de 1899, pàgina 3.

Una conversa amb Cambó. LA PUBLICITAT. Barcelona, dissabte 11 de juliol de 1925.

Saludo a los presos. EL PUEBLO Periódico de avisos y noticias. Órgano de la coalición Republicano-Socialista. Tortosa dimarts, 30 d'octubre de 1917, pàgina 1.

Marcelino Domingo. EL PUEBLO Periódico de avisos y noticias. Órgano de la coalición Republicano-Socialista. Tortosa dimarts, 30 d'octubre de 1917, pàgina 1.

EL PUEBLO Periódico de avisos y noticias. Órgano de la coalición Republicano-Socialista. Tortosa 6 de novembre de 1917.

El homenaje a D. Francisco Mestre. EL PUEBLO Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català. Any XXVIII nº2895. Tortosa, 4 de maig de 1929, pàgina 3.

El Estatuto de Cataluña. EL PUEBLO Periódico de avisos y noticias. Órgano de la coalición Republicano-Socialista. Tortosa, dilluns 3 d'agost de 1931, pàgines 1-2.

EL PUEBLO Diario Republicano de avisos y noticias. Tortosa, dilluns 21 de novembre de 1932.

Tramés. EL PUEBLO Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català. Tortosa, dimecres 19 de setembre de 1934, pàgina 1.

EL PUEBLO. Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català. Any XXXIII nº4049. Tortosa, dilluns 8 d'octubre de 1934, pàgina 1.

Nos ordenan la publicación del siguiente Bando. EL PUEBLO. Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català. Any XXXIII nº4049. Tortosa, dimarts 9 d'octubre de 1934, pàgina 2.

Com va desenvolupar-se la vaga a Tortosa. EL PUEBLO. Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català. Any XXXIII nº4049. Tortosa, dimarts 9 d'octubre de 1934, pàgina 4.

EL PUEBLO. Diario de avisos y noticias. Portaveu del Partit Republicà Radical-Socialista Català. Any XXXIII nº4111. Tortosa, dijous 27 de desembre de 1934, pàgina 3.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Tortosa, 19 de desembre de 1908.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Tortosa, 30 de setembre de 1910.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Tortosa, 1 d'octubre de 1910.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Tortosa, 3 d'octubre de 1910.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Tortosa, 8 d'octubre de 1910, pàgina 1.

EL RESTAURADOR. Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Tortosa, 20 de gener de 1911.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos nº986. Tortosa, 7 de noviembre de 1911, pàgina 3.

Consejo Provincial de Fomento. EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos nº997. Tortosa, 21 de noviembre de 1911, pàgina 1.

Los Riegos del Alto Aragón. Comunicado. EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Any V nº1317. Tortosa, dimarts 17 de desembre de 1912, pàgines 1-2.

De Sociedad. EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos Any VI nº1567. Tortosa, 22 d'octubre de 1913, pàgina 3.

Crónica General. EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. Any IX nº2214. Tortosa, 20 de gener de 1916, pàgina 2.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. 21 d'agost de 1917.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. 4 de setembre de 1917.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. 26 d'octubre de 1917.

EL RESTAURADOR Diario de propaganda católico-Social y de avisos. 27 d'octubre de 1917.

Una nota de la Lliga Regionalista. EL SOL Any XV nº4273. Madrid, dijous 23 d'abril de 1931, pàgina 6.

¿Catalanistas?. LO SOMATENT. Any XIV, nº3423. Reus 24 de noviembre de 1899, pàgina 2.

Consejo Provincial de Fomento de Tarragona. EL TARRACONENSE, Any III nº108. Tarragona, 15 de febrer de 1914, pàgina 1

EL TIEMPO Órgano del partido conservador de los distritos de Tortosa y Roquetas. Tortosa, dissabte 1 d'octubre de 1910, pàgina 1.

En el Consejo Provincial de Fomento. Las iniciativas del Sr. Mestre. EL TIEMPO Diario político. Órgano del partido conservador de los distritos de Tortosa y Roquetas. Any V Tortosa, 13 de maig de 1911.

En el Teatro Balneario. Juegos Florales. LA TRADICIÓN Dios, Patria, Rey, Fueros. Semanario. Órgano del partido tradicionalista en los distritos de Tortosa, Roquetas y Gandesa, nº454. Roquetes, 27 de març de 1920.

TREBALL Diari dels treballadors de la ciutat i el camp. Òrgan del Partit Socialista Unificat de Catalunya (adherit a la Internacional Comunista). Barcelona, dimecres 5 d'agost de 1936.

En pró de la diócesis de Jaca. LA UNIÓN. Semanario regional independiente. Any III nº97. Jaca, dijous 10 febrer de 1909.

Por la diócesis. Manifestación del lunes. LA UNIÓN Semanario regional independiente. Any III nº97. Jaca, dijous 10 de febrer de 1909.

La Asociación de la Prensa en Tortosa. UNIÓN PATRIÓTICA. Semanario político. Órgano del Partido Unión Patriótica en los distritos de Tortosa y Roquetas. Any I nº13. Tortosa 25/10/1924, p.1.

UNIÓN PATRIÓTICA. Semanario político. Órgano del Partido Unión Patriótica en los distritos de Tortosa y Roquetas. Any II nº75, Tortosa 16 de gener de 1926, pàgina 3.

La Colonia tortosina. LA VANGUARDIA. Barcelona, dimarts 26 de gener de 1886, pàgina 576.

Crònica. LA VANGUARDIA. Barcelona, 4 de maig de 1887, pàgina 2771.

Auxilio de las víctimas de la Liguria. LA VANGUARDIA. Barcelona, 26 de juny de 1887, pàgina 3964.

Notas locales. LA VANGUARDIA. Barcelona, 13 de setembre de 1892, pàgina 2.

En la Real Academia de Buenas Letras. Jaime Tió y Noé (su tiempo, su vida y sus obras). LA VANGUARDIA. Barcelona, 30 de maig de 1925, pàgina 21.

En honor de un periodista. Homenaje a Don Francisco Mestre y Noé. LA VANGUARDIA. Barcelona, 7 d'abril de 1929.

En honor a un periodista. Homenaje a D. Francisco Mestre y Noé. LA VANGUARDIA. Barcelona, dijous 25 d'abril de 1929, pàgina 7.

Homenaje a un periodista. LA VANGUARDIA. Barcelona, 2 de maig de 1929.

Los juegos Florales. LA VANGUARDIA. Barcelona, 5 de maig de 1931, pàgina 8.

"El Renacimiento catalán". Conferencia de D. Francisco Mestre y Noé. LA VANGUARDIA. Barcelona, 16 de setembre de 1933, pàgina 4.

Temps, vida i obres del polígraf Jaume Tió i Noé, de Francesc Mestre i Noé. LA VANGUARDIA. Barcelona, 6 de juliol de 1982.

LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales nº70. Tortosa, 1 d'abril de 1884.

LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales. Tortosa, 21 i 23 de maig de 1891.

D. Francisco Mestre Noé. LA VERDAD. Any XI nº42. Tortosa, dissabte 14 de novembre de 1891, pàgina 2.

LA VERDAD. Any XI, nº283. Tortosa, dijous 24 de desembre de 1891, pàgina 2.

Real Compañía de canalización del Ebro ¿preludios de la batalla? LA VERDAD. Any XII nº131. Tortosa, 13 de juny de 1892.

LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales Any XIII nº28. Tortosa, dissabte 4 de febrer de 1893, pàgina 3.

LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales. Any XV. Tortosa, dissabte 25 de maig de 1895.

LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales. Any XV. Tortosa, dissabte 1 de juny de 1895.

Crónica. Bibliografía. "El Arte en la Santa Iglesia Catedral de Tortosa" guía descriptiva por D. Francisco Mestre y Noé. LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales. Any XIX nº6. Tortosa, 9 de gener de 1899, pàgina 2.

Notas bibliográficas. Francisco Mestre y Noé.-El Arte en la Catedral de Tortosa.- Tortosa 1898.- 1 vol. En 4 t-87 planas y 12 grabats. LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales. Any XIX nº67. Tortosa, 24 de març de 1899, pàgina 1.

Archivero bibliotecario de Tortosa. LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales. Any XIX nº184. Tortosa, 19 d'agost de 1899.

Museo de la Ilergavonia en Tortosa. LA VERDAD Diario político de noticias e intereses generales. Tortosa, divendres 24 d'agost de 1900.

Dos confreres més. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dilluns 4 de desembre de 1899, pàgina 2.

Festa de germanor catalanista. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, 12 de juliol de 1904 (edició del matí) p.4-7.

Campanya electoral a Tortosa. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dissabte 17 d'abril de 1909, pàgina 1.

El govern de la Generalitat de Catalunya. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dijous 23 d'abril de 1909, pàgines 1-2.

La reunió de la Lliga Regionalista. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dijous 23 d'abril de 1909, pàgina 7.

Per l'estabilitat del règim. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dijous 23 d'abril de 1909, pàgina 7.

Meeting de la Lliga Regionalista. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, diumenge 25 d'abril de 1909, pàgines 1-3.

Meeting de la Lliga Regionalista. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dilluns 26 d'abril de 1909, pàgines 1-3.

Per la unitat de l'Idioma. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, divendres 31 de gener de 1913, pàgines 3-4.

La diada regionalista de Tarragona. LA VEU DE CATALUNYA. Any XXIII, nº5.013. Barcelona, dilluns 28 d'abril de 1913.

La "unidad nacional" i el separatisme. Interessant conferencia d'En Vallès i Pujals. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, divendres 20 d'abril de 1923, pàgina 7.

Les eleccions a la Mancomunitat. Presentació dels candidats de la Lliga Regionalista a Barcelona. Important discursos dels senyors Duran i Ventosa, Vallès i Pujals, Alomar, Escalas, Puig de la Bellacasa, i Cambó. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 5 de juny de 1923, pàgines 8-9.

Candidats nacionalistes. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 5 de juny de 1923, pàgina 10.

Candidatures a domicili. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 5 de juny de 1923, pàgina 10.

Mítings i visites electorals. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 5 de juny de 1923, pàgina 10.

De l'homenatge a Francesc Mestre i Noè. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, 16 de maig de 1929.

La reunió de la Lliga Regionalista. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona 23/4/1931, pàgina 7.

El Referèndum de diumenge. Catalunya vota l'Estatut de la seva autonomia. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dilluns 3 d'agost de 1931, pàgina 1

Les eleccions al Parlament de Catalunya. El que ens diu el senyor Josep Maria Tries de Bes. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, diumenge 30 d'agost de 1931.

Palestra. Círcol d'Estudis Polítics i Patriòtics. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 14 de juliol de 1931.

Les eleccions al Parlament de Catalunya. El que ens diu el senyor Ferran Agulló. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dimarts 1 de setembre de 1931.

Les eleccions al Parlament de Catalunya. El que ens diu el senyor Pere Coromines. LA VEU DE CATALUNYA. Barcelona, dijous 3 de setembre de 1931.

LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, diumenge 29 d'octubre de 1933.

LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dilluns 30 d'octubre de 1933.

A la plaça de braus "La Monumental" es celebra l'Assemblea de defensa agrícola. LA VEU DE CATALUNYA Barcelona, dimarts 31 d'octubre de 1933 pàgines 10-11.

LA VEU DE LA COMARCA Tortosa, números del 171 al 177, juny de 1906.

LA VEU DE LA COMARCA Tortosa 28 de febrer de 1907.

De l'homenatge a Mestre i Noè. LA VEU DE TARRAGONA. Tarragona, 4 de maig de 1929.

LA VEU DE TORTOSA Any 2^{on} nº24. Tortosa, 13 de maig de 1900, pàgina 4.

LA VEU DE TORTOSA Any 2^{on} nº25. Tortosa, 20 de maig de 1900, pàgina 4.

LA VEU DE TORTOSA Any 2^{on} nº31. Tortosa, 1 de juliol de 1900, pàgina 3.

Català de Tortosa. VIDA TORTOSINA. Tortosa, 16 de maig de 1929.

Il·lustre cronista de Tortosa i President de l'Associació de la Premsa, En Francisco Mestre i Noé. VIDA TORTOSINA. Revista semanal. Any II nº37. Tortosa 26 d'abril de 1928, nº37, pàgines 1-4.

VOZ DE LA PROVÍNCIA. *Información de Tarragona. Justo honor.* Tarragona, 16 de novembre de 1930, pàgina 4. (Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona).

Tortosinos ilustres. Don Francisco Mestre Noé cronista de Tortosa. LA ZUDA. Tortosa, juliol – agost de 1928, pàgines 119-121.

El centenario de Goethe. LA ZUDA nº215. Tortosa, octubre de 1932, pàgina 103.

El Museo de Tortosa. LA ZUDA nº 211. Tortosa, març de 1932. Pàgina 21.

OPUSCLES:

Pongámonos en tono. Crítiques al diari *El Pueblo* i contra la catalanització. Tortosa, agost 1931.